

शुभांगी पासेबंद

माझा
मधुसंचय

माझा मधुसंचय
हे पुस्तक विनामूल्य आहे
पण फुकट नाही

यामागे अनेकांचे कष्ट व पैसे आहेत.

हे वाचल्यावर खर्च करा ३ मिनिट

१ मिनिट : संकलकांना फोन करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा

१ मिनिट : ई साहित्य प्रतिष्ठानला मेल करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा.

१ मिनिट : आपले मित्र व ओळखीच्या सर्व मराठी लोकांना या पुस्तकाबद्दल व ई साहित्यबद्दल सांगा.

असे न केल्यास यापुढे आपल्याला पुस्तके मिळणे बंद होऊ शकते.

दाम नाही मागत. मागत आहे दाद.
साद आहे आमची. हवा प्रतिसाद.

दाद म्हणजे स्तुतीच असावी असे नाही. प्रांजळ मत, सूचना, टीका, विरोधी मत यांचे स्वागत आहे. प्रामाणिक मत असावे. ज्यामुळे लेखकाला प्रगती करण्यासाठी दिशा ठरवण्यात मदत होते. मराठीत अधिक कसदार लेखन व्हावे आणि त्यातून वाचक अधिकाधिक प्रगल्भ व्हावा+, आणि अखेर संपूर्ण समाज एका नव्या प्रबुद्ध उंचीवर जात रहावा.

माझा मधुसंचय

शुभांगी पासेबंद

ई साहित्य प्रतिष्ठान

माझा मधुसंचय

लेखिका : शुभांगी पासेबंद

Address : 202, Anandi Bhuvan Veer Savarkar Marg, opp Maharashtra Vidyalaya. Thane (West) 400602.

मो.नं. 9869004712, 02225345992

मेल- scpaseband@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखिकेकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी लेखिकेची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

ई प्रकाशक : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www. esahity. com

esahity@gmail. com

ई प्रकाशन : २९ मे २०२०

©esahity Pratishthan©2020

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.

हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

Shubhangi Chandrashekar Paseband,

M.Sc. B.Ed. Certificate course in Journalism

Diploma in performing Arts

3. about 350 columns published on loksatta, dainik aikya(satara), prahaar, pudhari, gramodhhar(satara), Gavkari(Nasik)

5. Retired as Branch Manager from a Nationalized bank in 2012. I am Writing stories and articles in various magazines, with a social message. Perform programmes

Mulhi Janmala Yeu Dya ...Marathi, Kya Itni Buri Hoon Mai Maa Hindi (both with message to stop female foeticide)

Manachi Mashagat (about mental health) Pasaydaan (telling students about fraternity)

8. Other appreciations and prizes

TMC Samaj Sevika Puraskar 2008

Maharashtra Deep Puraskar 2008

Maharashtra deep puraskar 2009

Samata sahitya academy, Savitribai Fule puraskar 2008

9. Mumbai Marathi Granth Sangrahalaya, Kavi Prafull Datta Kushal Sampadak prize 2016

10 D K Sandu, best book award 2016, Thane Municipal Corporation, Thane Gaurav puraskar 2016

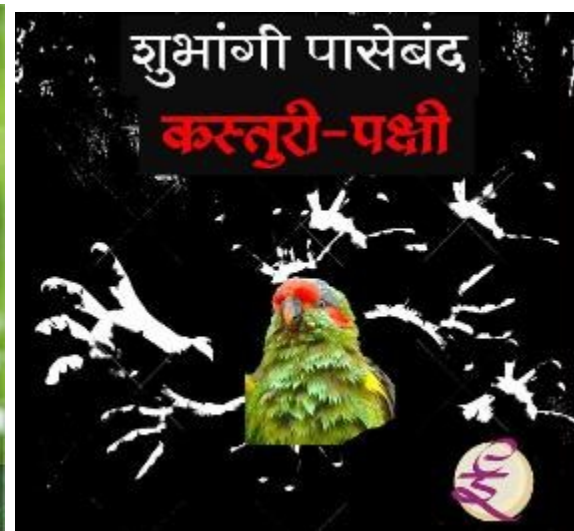
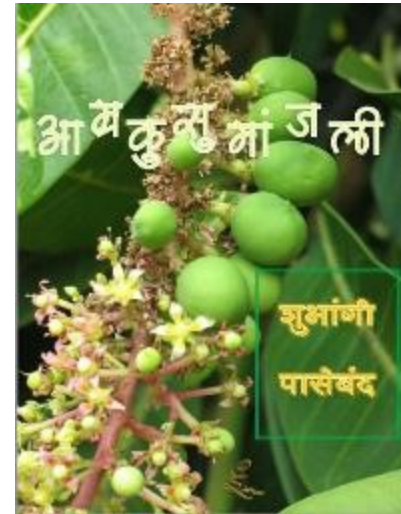
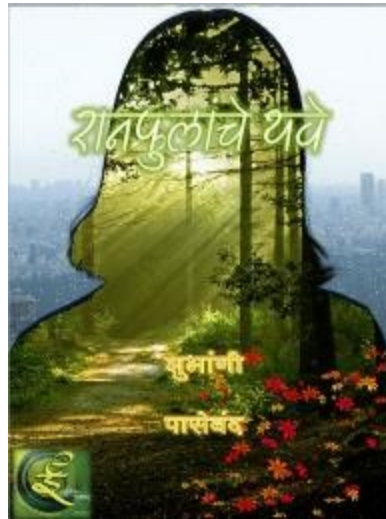
10 first novel Mayurmasa was published in navodit anudaan yojna of Maharashtra rajya Sahitya Sanskriti mandal 2012

10 Blog. Writing in a different creative way

12 Till 23. 5. 2020, 26 books published (List Enclosed)

शुभांगी पासेबंद यांची ई साहित्यवरील इतर पुस्तके

शुभांगी पासेबंद यांच्या ई साहित्यवरील पुस्तकांच्या लिंक्स

- http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/rahu_de_gharate_shubhangi_paseband.pdf
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/kasturipakshee_shubhangi_paseband.pdf
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/deepjyoti_shubhangi_paseband.pdf
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/krushnakusumanjali_shubhangi_paseband.pdf
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/ranfulaanche_thave_shubhangi_paseband.pdf
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/amrakusumanjali_shubhangi_paseband.pdf
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/tmangga_shubhangi_paseband.pdf
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/prajaktachi_phule_shubhangi_paseband.pdf

शुभांगी पासेबंद यांचे अन्य प्रकाशित साहित्य

१. मयूरमासा कादंबरी- २०१२ – हार्ड कॉपी
महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ मुंबई, तर्फे (नवोदित अनुदान योजने अंतर्गत, हार्ड कॉपी)
२. नाते शब्दांचे –ललित- २०१४- पुणे-हार्ड कॉपी
३. मुलीही जन्माला येऊ द्या- ललित -२०१५- द कृ सांडू पुरस्कार बक्षिस पात्र -पुणे-हार्ड कॉपी
४. रंगकेशरी - कादंबरी- इ-बुक- २०१५- बुकगंगा डॉट कॉम
५. बिलिव्ह इट ऑर नॉट- कथासंग्रह - इ-बुक -२०१६- बुकगंगा डॉट कॉम, विनामूल्य
६. कस्तुरी पक्षी- इ बुक- कादंबरी- इ साहित्य- २०१६ विनामूल्य
७. एक दिवा लावूया - स्तंभ संग्रह- २०१६- बुकगंगा डॉट कॉम
८. जाईन मी विचारीत रानफुला- स्तंभ संग्रह- २०१६ बुकगंगा डॉट कॉम
९. राहू दे घरटे- इ कादंबरी- २०१६ विनामूल्य www.esahity.com
१०. तुझेच गीत गात आहे- इ साहित्य – कादंबरी- २०१६ विनामूल्य
११. कृष्णकुसुमांजली-२०१६-स्तंभ संग्रह इ साहित्य- विनामूल्य

१२. आम्रकुसुमांजली -२०१६- स्तंभ संग्रह- इ साहित्य- विनामूल्य
 १३. why did I fall in love? novel, Amazon .com, Createspace,ई बुक.२०१२
 १४. मधुर दंश कथासंग्रह - नवल प्रकाशन २०१६ पुणे
 १५. बेलाची पाने-स्तंभ संग्रह- ई बुक-बुकगंगा डॉट कॉम-२०१७ एप्रिल
 १६. रानफुलांचे थवे स्तंभ संग्रह -ई-साहित्य-२०१७ एप्रिल
 १७. केशर बाग-विचक्षण प्रकाशन- स्तंभ संग्रह- जुलै २०१७ शिरपुर- आगामी
 १८. दीपज्योति नमोस्तुते-स्तंभसंग्रह-ई बुक-२०१७
 १९. कुठे शोधिशी रामेश्वर अन् कुठे, हे पुस्तक २०१७
 २०. कशाला उद्याचि बात -कथासंग्रह=पुणे-२०१८ हार्ड कॉपी
 २१. Unholy water .novel-bookganga.com2019
 २२. तू ऐकतो आहेस ना! कवितासंग्रह, बुकगंगा डॉट कॉम २०१९
 २३. पारिजातकाची फुले ई साहित्य प्रतिष्ठान २०१९
 २४. नक्षत्रवन-२०१९-प्रसाद प्रकाशन-हार्ड कॉपी
 २५. स्वरसावल्या-अनघा प्रकाशन- २०१९- हार्ड कॉपी
 २६. त्या तिथे पलिकडे, नवल प्रकाशन २०१९ हार्ड कॉपी
 २७. माझा मधुसंचय, हे ई पुस्तक मे २०२०
 २८. पाचुची बासरी -आगामी कवितासंग्रह
 २९. ही वाट दूर जाते. चेतक प्रकाशन- हार्ड कॉपी २०२०
 ३०. पॅरिसस्पर्श,आगामी २०२०
 ३१. परीकथेतील राजकुमारा. कादंबरी, २०२१
- सर्व पुस्तके ई बुक स्वरूपात उपलब्ध आहेत.

प्रस्तावना

"माझा मधुसंचय" या शुभांगी पासेबंद लिखित कथासंग्रहाचे एकंदरीत दोन भाग पडतात. पहिल्या भागात लेखिकेने काही व्यक्तींच्या, जवळच्या नातेवाईकांच्या आठवणी ताज्या केलेल्या आहेत. त्यांना 'स्मरणदिवे' हे दिलेले नावच मोठे सुंदर व चपखल बसलेले आहे. दुसऱ्या भागात स्तंभ आहेत. शुभांगी ताई माझ्या लोककला अॅकॅडमीच्या विद्यार्थिनी आहेत.

हे पुस्तक वाचनीय आहे. अशीच प्रगती त्यांची, सतत होईल असा मला विश्वास आहे.

डॉ गणेश चंदनशिवे

लोककला अॅकॅडमी

मुंबई विद्यापीठ

५/५/२०२०

प्रस्तावना

'माझा मधुसंचय' या स्तंभ संग्रहाच्या दोन भागातील पहिला भाग स्मरणदिवे हा आहे. व्यक्तिचित्रणांत वेळी अवेळी लोकांच्या मदतीला धावणारी, टाकीटुकीने संसार करणारी व आहे त्यात आनंद मानून जगणारी लेखिकेची आई किंवा लोणचेवाली आजी, आजही आदर्श वाटते. अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीत शिक्षण घेणारे व आयुष्याच्या संध्याछायेत कृतार्थ जीवन जगणारे शेते काका आहेत. जुन्या गाण्यांचा संग्रह करून रसिकांना तो ऐकवणारे सोनार काका आहेत. जुन्या नाण्यांचे प्रदर्शन पण ते भरवतात. स्मरणदिवे मध्ये, स्व. स्मिता पाटीलपासूनच्या व्यक्तिरेखा आहेत. मालती पासेबंद या सासूबाईपर्यंत सर्व व्यक्तिमत्त्वांचा परामर्श त्यांच्या वैशिष्ट्यांसह घेतला आहे. त्या नुसत्या कोरडी खरमरीत माहिती देणाऱ्या व्यक्तिरेखा, व्यक्तिकथा न राहता लेखिकेने त्यांना आपल्या सुंदर शैलीत घडवले आहे. कवितेत यमक जुळवून त्या व्यक्तिरेखा सजवल्या आहेत.

झाला तर बाळ नाहीतर काळ! यासारखी वाक्ये मनाला भावतात. मालती पासेबंद या व्यक्तिरेखेत आई आणि मुलाचे भावविश्व, समाज विश्व अतिशय कोमलरित्या, अलंकारिक भाषा वापरून हळुवारपणे उलगडलेले आहे.

बुद्धिबळातील राणी ही व्यक्तिरेखा मला प्रातिनिधिक वाटते. बऱ्याच ठिकाणी बऱ्याच घरी हुशार बुद्धिमान स्त्रियांना असे हिणवले जाते. दाबून ठेवले जाते. ही ज्याची त्याची लढाई आपली आपणच, पास, नापास, सर्व स्त्रियांना लढायची असते.

सौ. ज्योती गोसावी-दुसंगे

कशिश पार्क ठाणे, उपाध्यक्ष नील पुष्प साहित्य मंडळ

५/५/२०२०

अभिप्राय

'माझा मधुसंचय' या पुस्तकाचा दुसरा भाग स्तंभांचा आहे. विविध प्रकारच्या स्तंभांतून, जसे, मूड खराब आहे, वडा पाव, रस्त्यावरचे खाणे यांमध्ये लेखिकेचे सूक्ष्म निरीक्षण दिसून येते. मधमाशी, एप्रिल कूल यांमध्ये लेखिकेची पर्यावरणवादी दृष्टी व पर्यावरण संतुलनाची तळमळ आणि जीवन विषयक दृष्टिकोन दिसून येतो. तुला का पाहते रे? हा प्रश्न आता टीव्ही पाहताना घरोघरी लोकांना पडू लागलेला आहे. बोअर पण तरीही सवयीचा परिणाम म्हणून दिवस रात्र टीव्ही अथवा मोबाइल बघितला जातो. पुस्तक वाचनीय आहे.

डॉ. नारायण तांबे, ठाणे भूषण

ओतुरभूषण

अध्यक्ष, नील पुष्प साहित्य मंडळ

शुभेच्छा

शुभांगी देवींना सत्ताविसाव्या पुस्तक प्रकाशनाला खूप शुभेच्छा.

सौ. वासंती घाडगे.

मनोगत

माझ्या पुस्तकातील विचार, सत्य कल्प कथन आहेत म्हणजे सत्य आणि कल्पनेचे मिश्रण आहेत. पूर्ण सत्य नाहीत. मी स्तंभ लेखन करण्याचे काम वीस वर्षे करीत आहे. व्यक्ती चरित्र ही नजरेसमोर पाहिलेली आणि काही आदर्श आणि नीतिमूल्ये डोळ्यासमोर ठेवून लिहिलेली आहेत. यातील बरेच स्तंभ दै. प्रहार, दै. ग्रामोद्धार,लोकसत्ता, मध्ये प्रकाशित झाले आहेत. वाचकांना हे पुस्तक नक्की आवडेल.

शुभांगी पासेबंद

9869004712

माझा मधुसंचय
कथन संग्रह, व्यक्ती चित्रण, स्तंभसंग्रह

माझा मधु-संचय अनुक्रमणिका :

भाग१ स्मरणदिवे

१ थँक यू आई

२ लोणचेवाली आजी: दुर्गा आजी

३ सुमतीआक्का आई हांडे देशमुख

४ कृतार्थ जन्म: कै. कृष्णराव शेट्टे काका

५ समर्थ व्यक्ती: कै. डॉ. रविन्द्र भाल्डे

६ जुनी गाणी चलनी नाणी: सुधाकर सोनार मामा

७ गोष्टी आणि गाणी: वासंती घाडगे: बहीण

८ मालती आजी खानविलकर: दुधावरची साय

९ स्मिता पाटील: आखिर क्यो?

१० मंजु देशमुख- बहीण

११ मंगल निगडे: भाची

१२ आशा देशमुख- भाची

१३ प्रवीण महाजन, काकांचे जावई

१४ मालती पासेबंद: सासूबाई

१५ बुद्धिबळातील राणी, मी?

१६ संध्या भाल्डे- नणंद

१७ मधुसंचय- मधु मंगेश कर्णिक

१८ देशमुखांचा वाडा

भाग २ स्तंभ

१ गीतमाला (रिपोर्ट)

२ कुणी सांगा (रिपोर्ट)

स्तंभ

१ संकटातील दिवस

२ ज्योतिष

३ शेतकऱ्यांसाठी

४ पसारा आवरत नाही

५ पुस्तकी किडा

६ निवडणूक

७ पत्रास कारण की

८ व्यक्त व्हा (कुणीतरी हवे आहे)

९ अनाम वीरा

१० जीवनाची आगगाडी

११ आमराई

१२ बिन बायकांचा खेळ

१३ अष्टावधानी

१४ रिकामे घरटे

१५ एशियाटिक लायब्ररी, मुंबई

१६ अनाम भीती वाटते

१७ मोहाचे धागे

१८ आमची मुंबई

१९ अयोध्येचा राजा

२० समुद्रसखा

२१ मी परतले, मैं ये सोचकर

- २२ नांदा सौख्य भरे
- २३ स्वरसावल्या- परीक्षण
- २४ पोटभर जेवण
- २५ गाढव गेले
- २६ सुखरूप परत या
- २७ निरागस निर्भया
- २८ चंद्रमे जे अलांछन
- २९ एक बूंद चाँद/ चालते व्हा (घरकैदी?)
- ३० चैत्रचाहूल
- ३१ उष्टं माष्टं खरकटं
- ३२ दारु आणि दुरु
- ३३ दिवाळी आली
- ३४ वेळापत्रक आखणी
- ३५ दिवाळी फराळ
- ३६ शुभ मुहूर्त
- ३७ विदूषक
- ३८ घरी का येतात भेटायला
- ३९ एकटी आहे
- ४० हेच सत्य आहे का?
- ४१ नाही म्हणायला शिका
- ४२ कालिंदी
- ४३ वरणभात
- ४४ चहाच्या घोटाबरोबर
- ४५ विश्वमोहिनी
- ४६ सानेन रेलवे स्टेशन

- ४७ शब्दांच्या राज्यात
- ४८ नवरात्री
- ४९ भुर्रिदिशी उडून जा
- ५० विसरलो
- ५१ विसरू नका
- ५२ चांद्रयान
- ५३ बाविसावी छत्री
- ५४ नापास गणपती
- ५५ थॅक्यू डॉक्टर
- ५६ लता दीदी, एक हजारों में दीदी है
- ५७ मैत्रीबंध, आनंदाचे पासबुक.
- ५८ पायलच्या निमित्ताने
- ५९ घर कुणाचे?
- ६० रुणझुणत्या पाखरा
- ६१ महान भारत
- ६२ बंद पडणार
- ६३ सोबत महाग असते
- ६४ दोस्त दोस्त ना रहा
- ६५ माहेरगाव, भाग्य दिले तू मला
- ६६ तीर्थयात्रा
- ६७ व्रतवैकल्य
- ६८ दुःखातून कसे सावरु??
- ६९ स्वयंपाक
- ७० शेवग्याच्या शेंगा
- ७१ जारावा सेंटीनेल

- ७२ घोलवड चिक्कू
- ७३ जटायु मंदिर, नाशिक
- ७४ राशिंदची दीप माला
- ७५ ज्येष्ठांचे प्रश्न
- ७६ प्रिपेड कार्ड
- ७७ पुस्तकांची भिशी
- ७८ वडापाव
- ७९ मूड खराब आहे
- ८० तुला का पाहते रे
- ८१ चिपळूणचा पाऊस
- ८२ रस्त्यावरचं खाणं
- ८३ चरण पादुका
- ८४ एप्रिल कूल
- ८५ काय वाचावे?
- ८६ घराचे छप्पर
- ८७ लिहिते व्हा
- ८८ वृद्धाजार
- ८९ निरवा निरव
- ९० हाताचे देऊळ
- ९१ आजसहल
- ९२ अॅलेक्सा
- ९३ मंगलमैत्री-मैत्रीबंध
- ९४ स्काईप मदर
- ९५ प्रेरणा घ्या
- ९६ सध्या काय करता?

- ९७ कसे काय वाटतेय?
- ९८ अडगळ
- ९९ ब्ल्यु ग्रोतो
- १०० परदेशी चित्रीकरण
- १०१ मदतनीस
- १०२ पसरलेला पसारा
- १०३ एक शब्द बोलू नकोस
- १०४ रंगसंगती
- १०५ चला पसारा आवरू या
- १०६ नशा
- १०७ देव माझा
- १०८ कौपिनेश्वर ट्रीप
- १०९ महात्मा गांधी
- ११० कपडे फिवर
- १११ मी लिखाण करते
- ११२ छत्रछाया
- ११३ पाहिजे जातिचे
- ११४ ख्याली खुशाली
- ११५ हातमाग
- ११६ हापूस बाग
- ११७ स्त्रीची किंमत
- ११८ जीवनाची व्याख्या
- ११९ कॉपी कट पेस्ट, टूल्स
- १२० आनंदाची गोळी
- १२१ दोन मनांची गाठ

- १२२ बाहेरचे खाणे
१२३ आरोग्याचं कौतुक
१२४ भ्रामक जग
१२५ सुगरण स्वयंपाकी
१२६ पर्यटनावर संकट
१२७ धन्यवाद
१२८ दोस्ती
१२९ गोष्ट सांगू का?
१३० रस्ते का माल सस्ते में
१३१ वर्ष नवे, स्पर्श नको
१३२ निर्णय चुकला
१३३ इक दिन बिक जायेगा

अर्पणपत्रिका

माझे हे पुस्तक मी करोना महामारीच्या साथी विरुद्धच्या, या लढ्यात लढणाऱ्या, आरोग्य कर्मचाऱ्यांना, वैज्ञानिकांना, सफाई कर्मचाऱ्यांना, तीनही सेनांना, पोलिसांना, स्वयंसेवकांना अर्पण करते.

शुभांगी पासेबंद

९८६९००४७१२

भाग १

स्मरणदिवे, व्यक्तिचित्रण

१ थँक यू आई! वसुंधरा लक्ष्मणराव देशमुख

माझ्या आईचे नाव वसुंधरा उर्फ दुर्गा होते. आज, आठवणीत गोदावरीचे पाणी धावत होते आणि कितीही धरणात कोंडले तरी ते डोळ्याचे बांध फोडून अश्रूंच्या रूपाने वाहत होते. पुस्तक, गाणे, शाळा, पाऊस, आई, माहेर, बाळ या सात शब्दांशी अनेक आठवणी निगडीत असतात. उगीचच हळवे होऊन, त्यामुळे डोळे भरून येतात. स्मृतीरंजनाचा आनंद सोबत खेळ घेऊन येतो भूतकाळ पुन्हा जगावा काही चुका सुधाराव्या असे वाटते. असे व्हायला नको होते, असे व्हायला हवे होते- असे बोलायला नको होते असे बोलायला हवे होते; असे प्रश्न वर्तमान देतो. वर्तमानात वेदना असतात. भूतकाळ सोनेरी वाटत असतो. भविष्यकाळ अज्ञात असतो. सोडून गेलेल्या व्यक्तींचे बंध रेशमी असतात. आताचे मित्र वा आताच्या मैत्रिणी काटेरी वाटतात. मध्यमवर्गीय वरणभाताचे जेवण व जीवन जगूनही एक स्त्री बरेच काही करू शकते. येथे हे शिक्षण आईने दिले. लेखकांना बिनपंखाचा पोपट असे म्हटले आहे. मी आईकडून बडबडणे घेतले. विजय तेंडुलकरांच्या एका कथेत जसे लेखकांना बिनपंखाचा, न उडणारा पोपट म्हटले आहे. तसे आम्ही आईकडूनच व्रत घेतले. पिंजऱ्यात राहून म्हणजे उंबऱ्याआड वाढून मर्यादित वावरून, मर्यादित राहून, उड्डाणं भरायची. मनातल्या मनात बोलायचे- ऐकायला कोणी भेटले नाही, तर झाडांशी बोल, वहीत लिही, स्वतःशी मैत्री कर स्वतःच्या विचारात गढ, असे सांगी. मी जे लिखाण करते ते लिखाण म्हणजे मला खरं तर माझी व्हर्च्युअल रिअॅलिटी- खोटे सत्य आहे, असत्यावरील बेतलेले वास्तव आहे असे वाटते.

पुन्हा पुन्हा एका बाईची कथा आई सांगे. ती बाई जवळच भाड्याने राहायला आली होती. नाटक संपलं की संपलं, नाते तुटले की ऐश्वर्य संपले. ते सर्व संपलं. नदीच्या विस्तीर्ण पात्राजवळ बसलो की समोर स्मशान दिसे. कुणाच्या मृत्यूच्या कल्पनेने छाती धडधडत असे. ही मैफिल सोडून कुणी जाते तर कुणी मागे उरते; पण जायचे तर प्रत्येकाला असते. कुणी

आधी जातं, कुणी नंतर जातं. एक प्रकारचे वैराग्य मला त्या गोदावरी नदीच्या तीरावर बसल्यावर सापडले. बाबांनी दिलेल्या अशा हैदराबादहून आणलेल्या, मनात दडलेल्या अनेक वस्तू, रेशमी वस्त्रे, मोत्यांचे दागिने, आईने जतन करून ठेवलेल्या होत्या. त्यांना स्पर्श करून माहेराच्या आठवणी काढी. कुसुंबी, आकाशी अशा अगदी वेगळ्या रंगांच्या रेशमी साड्या तिच्याकडे होत्या. त्या पाहून गतवैभव आठवी.

दरवेळी नदीकिनारी बसल्यावर आईच्या मनात कल्लोळ उठे. ही भेट शेवटची असेल का? आपल्यानंतर मुलीचे कसे होईल? मुलीच्या काळजीची काळी सावली तिच्या मनाचा पाठलाग करी. कुठेही गेलो तरी मांजरीने घरी, घरात परतावं तसा, घराचाच विचार करी. तिला घराच्या उंबऱ्याची ओढ असे. सातच्या आत घरात, असे म्हणावे तसे करावे, अशी ती आम्हाला घरी ओढून नेई. तेच गुण माझ्यात पण आले आहेत. संध्याकाळी मी अस्वस्थ होते. होऊन गेलेल्या त्या अबोध घटना मला सतावतात. आई शाळेत घ्यायला येई. शाळा सुटल्याची घंटा होईपर्यंत बाहेर बसून राही. ग्रामीण भाग होता. आम्ही पाटी दप्तर घेऊन बाहेर पळत येत असू. मात्र लाडेलाले बोलणे, प्रेम व्यक्त करणे आम्हाला जमले नाही. तो आमचा मोठा दोष होता. समईच्या ज्योती सारखी आई शांत असे. इतर कुणीही तिच्या पासंगाला सुद्धा पुरणे शक्य नाही. काहीतरी हवे ही वखवख कधी नव्हती. पैशाची हाव नव्हती, फक्त मुलींचे चांगले व्हावे, या पलीकडे आईचा कोणताही स्वार्थ नव्हता.

वक्त पैरो तले से गुजर जाता है!

खामोशी की आवाज साथ छोड़ जाता है ।

आई जे गाणं म्हणायची ते म्हणजे,

पहिल्या दिवशी आनंद झाला,

राजा रामाला पुत्र हा झाला

जो बाळा जो जोरे जो

दुसऱ्या दिवशी दुसरा थाट

ब्राह्मण जेवले तीनशे साठ .

तिसऱ्या दिवशी तीन संक्रांती

साखर वाटीत गेला हत्ती

अशा रीतीने तीनशे पासष्ट दिवसांची गाणी ती पटापट, बनवी.

दाजी दाजी, त्यांना आवडते बटाट्याची भाजी

अहो पण दाजी, खा फळं ताजी ताजी.

अशी विनोदी गाणी ही ती आम्हाला शिकवी. असे यमक शिकल्यामुळे आम्ही कविता चटचट करित असू. आई आणि वडील दोघेही गोष्टीवेल्हाळ होते. त्यांच्या प्रत्येक गोष्टींमध्ये, एक अनाकलनीय आधार, तिसरा हात, हुरहूर आणि वेदना असे. आईला आई नव्हती, त्यामुळे ती आमच्यावर जगातील सर्व सुखांची बरसात करत असे. त्याकाळी आमच्या मागण्या देखील जास्ती नसत. ऊखाणे- कोडी यांवर आईचे प्रभुत्व होते. कोंबड्या, पक्षी, कुत्री मांजरी, झाडे हेच आमचे सवंगडी बनले. मी त्यावेळी खूप कविता करी. खूप सुंदर चित्र काढे.

नंतर पोटासाठी कराव्या लागणाऱ्या नोकरीच्या धडपडीत सर्व काही हरवून गेलं. पन्नासाव्या वर्षी मला पुन्हा एकदा ते माहेर आठवलं, आईचे संस्कार आठवले आणि मी लिहिती झाले. माझे हळवे मन, गुंतलेले मन पुन्हा जागे झाले. स्मरणरंजनात रमले. मी आईने मला दिलेला लेक लाडकीचा वारसा असलेली गाणी लिहिली. मला आता सटर फटर लिहायचे नाही. नियंता खूप सुंदर देणार आहे. मी गोदावरीचे पाणी आहे. कृत्रिम लिहिणार नाही. मी बांधली जाणार नाही, हे मी मनाशी ठरवले. देवळाच्या पायरीची वीट व्हायचे ठरवले. मला बळ

मिळाले. मी कात टाकली. रिकामा कोपरा कलेने भरून गेला. माझ्या सर्व कलेच्या प्रवासात माझ्या आईचे योगदान खूप आहे. बाळकैऱ्या येण्यासाठी मोहोराला गळून जावे लागते. गळलेल्या मोहोरातून फळाचा आनंद उमलतो. फळ धरते.

आठवतो तो अखेरचा दिन भयंकर ,अन्य बोलत असती आपण मात्र निरुत्तर
आज या लेखाच्या रूपाने मला आईला, "थँक्यू आई" म्हणायचे आहे.

***_

२ लोणचेवाली आजी, दुर्गा आजी

वसुंधरा देशमुख, नासिक, म्हणजे आमच्या आईचे नाव लोणचेवाली आजी असे पडायला, तशी अनेक कारणे होती. एकतर कुणीही स्त्री गरोदर असली, की आई करकरीत आंब्याच्या फोडींचे, आंबट गोड लोणचे डब्यात भरुन त्या स्त्रीसाठी पाठवायची. दुसरे म्हणजे, आमच्या आई सारखे चवदार लोणचे घालणे कुणालाच जमायचे नाही. तो काळ विकतच्या पापड, लोणची, मसाल्यांचा नव्हता. तेव्हा आई सारखा लोणच्याचा मसाला व लोणचे शिकायला अनेक बायका आईकडे येत. शिवाय, कैऱ्यांच्या बाठीसह फोडी करण्याचा धारदार अडकित्ता त्या एरियात आई कडेच होता. सुग्रास लोणच्यासाठी पुरुष मंडळी देखील आईला मानत असत.

माझ्या नजरेत तर ती माझी आई म्हणून देवीच होती. सामान्य गोष्टीत असामान्यत्व, ती नजर तो नजरीया देतो. तसे फक्त ती माझी आई होती म्हणून नव्हे, तर त्या पंचक्रोशीतील मुलांच्या निबंधाच्या वहांमध्ये "आमची आजी" मध्ये आमच्या आईचे वर्णन असे. सासुरवाशिणीच्या मुखी आईच्या ओव्या, भजने, पाळणे, डोहाळगीते असत.

भरपूर मोठी बाग - फुलझाडे, पेरू, आंबा, केळी, पपयांची झाडे यामुळे लहान मुले व फुले यांनी आईचे अंगण कायम भरलेले असे. केसांच्या आंबाड्यावर बागेतले एखादे सुगंधी फूल ती सहज माळत असे. बागकाम, झाडांना पाणी घालणे, तुळशीला प्रदक्षिणा घालणे, हे तिचे व्यायामाचे प्रकार होते. जीवनात काही सकारात्मक छंद, जसे विणकाम, भरतकाम, मणी लावणे, रांगोळ्या काढणे, चित्रकला, माळा गुंफणे, ओव्या रचणे, सर्वांसाठी आवश्यक आहेत असे तिला वाटत असे.

मध्येमध्ये मजा करावी, हसावे, गप्पा माराव्यात, नदीवर फिरून यावे असे आई सांगत असे. नवीन वातावरणात नवे विचार मनात येतात असेही ती सांगे. आईची अत्तरे पूर्णपणे नैसर्गिक असत - मृदंध, चहा कॉफीचा वास, फुले, वेलदोडे, दालचिनी इत्यादी. तिच्या हाताच्या सुरकुत्यांत, सामान्यांच्या जीवनरेषा होत्या, अनुभवाचे पुस्तक होते, मदर इंडियाच होती ती. आजच्या काळच्या, गूगल सर्च प्रमाणे प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर तिच्याकडे असे. घरातले निर्णय घेण्याचे अधिकार, तिला नव्हते. पण मिळालेल्या पैशांचा, खर्चाचा हिशेब ती व्यवस्थित लिही. काटकसरीने टापटिपीने ती घर चालवी. जगात सोज्वळतेला कमी लेखून चालत नाही, असा तो काळ होता. तिच्या सोज्वळतेत मनास शांती देण्याची शक्ती होती. मंदिरात जाणे म्हणजे तिला कामाची खोटी होणे वाटत असे. दुपारच्या वेळी गॉसिप करणे तिला मंजूर नव्हते. शिलाई मशिनवर जुन्या, नव्या कपड्यांच्या कुंच्या, दुपटे, पिशव्या, खोळी, पडदे, टेबलक्लॉथ असे काही ना काही शिवत, तिची शिलाई जोरात चालत असे. हातात कापडी पिशवी न घेता ती कुठेही जात नसे.

दिवसभरात ती खूप काम करी. आमचे घर गावाबाहेर होते, त्यामुळे नोकर मिळत नसत. पण ती खूप राबत असे, घर स्वच्छ ठेवत असे.

व्यथा असो, आनंद असू दे

प्रकाश किंवा तिमिर असू दे

वाट दिसो अथवा न दिसू दे,

गात पुढे मज जाणे,

माझे जीवन गाणे, माझे जीवन गाणे,

- असे ती म्हणत असे.

ती रडव्या तोंडाने कधी वावरली नाही. अगदी झेपेना झाले तरी, तेव्हाही ती अपार कष्ट करीत बिझी राहिली. मधुमेहाने थकायची, पण इतरांना मदत करायला धावायची. तिच्या दारातून चहाच्या घोटाशिवाय, कुंकवाच्या बोटाशिवाय, दहीभाताशिवाय, कुणीही रिकामे परत जात नसे.

अपार सकारात्मकता, दुसऱ्यांना मदत करणे, अशी कृती आईची होती. अनेकजणांनी अनेक वेळा तिला, तिच्या मुलांना हातोहात फसवले, तरीही आईने आपली परोपकारी वृत्ती सोडली नाही. खूप संकटे आली, आईचे गाणे जरा उदासी कडे वळले, पण ती लढली. जनरितीने, लौकिक अर्थाने, ती फारशी शिकलेली नव्हती. माझ्या आजोबांनी घरी शिक्षक बोलवून तिला कामापुरते साक्षर केले होते. देवाधर्मचे, पोथीपाठ ती माफकच करायची. तिच्यावर संकट आले की - "तू देवाचे कर्मकांड अधिक कर" असे कुणी नातेवाईक तिला सांगत असत. मात्र कर्म हाच तिचा देव होता. सर्वांना ती शाळा शिकायला सांगत असे. "शिक्षणाची गाडी चालली रे" यावर तिचा अतूट विश्वास होता.

लाडक्या सुपुत्राला हवाईदलात जाण्यासाठी तिने उत्तेजन दिले. पुतण्याचा सैन्यदलातील गणवेश ती खूप आदराने बघत असे. स्वतःच्या घरासाठी तिने खूप त्याग केले. सासरच्या माणसांचे शिक्षण, माहेरच्यांच्या भेटी, मुलांच्या सुट्या, नातवंडांचे खेळ, मुलींचे माहेरपण सर्व क्षेत्रात ती पास होत गेली. जीवनाला तोंड देणे व आहे त्यात आनंद मानणे, पैसे उरवून, पुरवून वापरणे, तिने सर्वांना शिकवले. चार पावले चालतांना थकणाऱ्या, आजकालच्या बायका बघता, तिला आठवून वाटते, एवढी उर्जा ती कुठून आणत असेल? काटकसर करूनही तिचे जेवण चविष्ट कसे बनत असे?

चार ठिकाणचे चार दुकानांचे भाव बघून ती वस्तू खरेदी करीत असे. आज वाटते, तिच्याशी वाईट वागणाऱ्यांना ती कशी माफ करीत असेल? खूप वैभवशाली दिवसांनंतर, सेवानिवृत्तीचे काटकसरीचे दिवस आईने काढले. आम्हा सर्व भावंडांना सेटल करून दिले. एक शिक्षित

सुसंस्कृत स्त्री काय करु शकते, याचे ती ज्वलंत उदाहरण आहे. तिने आमचे संपूर्ण घर पुढे आणले.

आई वडिलांना वृद्धाश्रमात ठेवणारी मुले बघितली की वाटते, ही माणसे अशी कशी वागू शकतात? आईच्या लाडक्या मुलांना यश मिळाले पण लाडक्या मुलांना सुख आले, आई मात्र आज हे सुख बघायला भोगायला, राहिली नाही.

त्याकाळी मधुमेह कॉमन नव्हता. आईची मधुमेहाची साखर वाढत असे. आईने गोड अथवा भात खाऊ नये म्हणून, मी घरी शिजवलेला भात लपवून ठेवत असे. माझा हेतू आईची साखर वाढू नये हा असे, पण आई त्यानंतर पुन्हा भात शिजवून मग खार्ई. आज वाटते मी आईला उगाच त्रास दिला. कारण नसतांना अपराधी वाटते. आजच्या काळात मधुमेहावर कितीतरी औषधे निघाली आहेत. वाटते, आई जगायला हवी होती. आज आई हवी होती. बाजारातल्या बेचव आणि फोडी मऊ पडलेल्या, पिशवीतल्या, बरण्यांतल्या लोणच्यांच्या भाऊगर्दीत, आईच्या हातच्या लोणच्याची चव कधीच मिळत नाही. लोक उगीच नाही म्हणत, लोणचेवाली आजी गेली आणि लोणच्याचा स्वाद आणि आनंद संपला. एक साठवणीतला पदार्थ, पारंपरिक घरचा स्वाद, म्हणून तर लोणचे प्रिय असते. लोणची काय बाजारात पुष्कळ मिळतात, लोणची हे निमित्त आहे. खरी जाणवणारी उणीव तर प्रेमाची आणि स्नेहाची असते.

आई असते जन्माची शिदोरी

सरतही नाही, उरतही नाही.

scpaseband@gmail.com

****_

३ कै. सुमतीआक्का, मोठया ताईचे आशीर्वाद

सुमती हांडे देशमुख, जुन्नर

"घार हिंडते आकाशी, चित्त तिचे पिलापाशी"

अशी म्हण मराठीत आहे, तशीच एक संकल्पना परदेशी साहित्यात माझ्या वाचण्यात आली. 'हेलिकॉप्टर मदर्स' म्हणजे "घिरट्या घालणाऱ्या आया." या आया, मुले शाळेत गेली, दूर गेली किंवा त्या स्वतः कामावर गेल्या तरीही मुलांच्या आसपास घिरट्या घालत असतात. म्हणजे फोन, इंटरनेट या माध्यमांद्वारे संपर्क साधून असतात. सुमतीआक्का चार गुणी मुली आणि एका आदर्श पुत्राच्या आई आहेत.

हल्ली मुले झिडकारतात, दुर्लक्ष करतात, हिडीसफिडीस करतात. "आई कटकट आहे म्हणतात", पण आई दूर्लक्ष करते. आक्कांच्या बाबत तसे नाही, आक्का सान्यांनाच हव्या हव्याशा. आक्का सावध असतात. मुलांच्या आसपास वावरणारे कुणाच्याही नजरेच्या आवाक्याबाहेरचे दुष्ट शक्तींचे विळखे तिच्या तिसऱ्या डोळ्याला बरोबर दिसतात. तिच्या दोन्ही डोळ्यांची दृष्टी अधू झाली तरी तिच्या तिसऱ्या डोळ्याला सर्व लख्ख दिसत असते. कुठली संगत मुलाला चांगली नाही, कुठला रस्ता मुलीला यायला चांगला नाही हे आक्कांच्या त्या तिसऱ्या डोळ्याला त्या व्यक्तीच्या संपर्कात न येताही व त्या रस्त्यावरून 'न' चालताही बरोबर कळते. आक्कांची टेलीपथी अशी असते.

कंटाळा नाही, वीट नाही

आळस नाही, त्रास नाही

मातेवेगळी, मातेसम कुणी नाही

इतुकी माया कोठेची नाही (दासबोध)

मुलांना आक्का दमली असली तरी सोबत यायला आक्काच हवी. तो बाबा घरात दमल्याची कहाणी ऐकवत पेपर वाचत टीव्ही बघत बसतो. पण दमल्यावर कोलमडून पडेपर्यंत आई कष्ट करत राहते. पण मुलगा चुकला की "आईचे लाड" हा आरोप होतो. आई बदल खूप लिहिले गेले आहे. आक्का या आमच्या ज्येष्ठ बहिणीत अर्धी आई, अर्धी मैत्रीण आहे.

आईसारखे दैवत साऱ्या जगतामध्ये नाही

म्हणून श्रीकारानंतर शिकणे अ, आ, ई... असेही लिहिण्यात आले आहे.

मातृत्वाची तयारी, गर्भसंस्कार अशाप्रकारे आर्थिक मोबदला देवून शिकवले जाणारे अनेक वर्ग सुरु झाले आहेत. मात्र या विषयावर स्वानुभव हाच गुरू असतो. घरभर पसारा, आईला बाळंतपणामुळे आलेला अशक्तपणा, आधार नसल्याची भावना, ही मातृत्वाची जबाबदारी यामुळे तिला गोंधळून जायला होते. मूल मोठे झाल्यावर हे करू, ते करू असा विचार ती स्वतःशीच करत असते. तिला कुणाची मदत मिळाली तरीही आई जे कष्ट करते त्याची जागा तर कुणीच घेऊ शकत नाही. सर्व कन्यांच्या बाळंतपणात आक्का त्यांची काळजी घेई. अन्य स्त्रियांना सल्ला देई.

वळवाच्या पावसाला व आईच्या कष्टाला मोजमाप नसते. कशाही परिस्थितीत असो, कष्टाला आईच हवी! मुलांची नर्स, मैत्रीण, सवंगडी, न्यायाधीश, वकील, मध्यस्थ, स्वयंपाकीण, मोलकरीण सर्व आईच असते. मुलाचे मन मोडू नये म्हणून गळ्यातील चेन मोडून ती त्याला सहलीला पाठवते. जगात लढायला तयार करण्यासाठी - त्याला कराटे क्लासला घाल, पोहायला शिकव असे करते. स्वतः काळजी करत बसते. आई ही फक्त आईच असते. घरातील इतर गोष्टींतून तिचे लक्ष फक्त मुलातच असते. नवरा ओरडतो, "तुझे हल्ली माझ्याकडे लक्षच

नाही", पण ती आईच्या भूमिकेतून बाहेर येऊच शकत नाही. आईपणाचा तो गणवेश घालून ती अहोरात्र आईच्याच भूमिकेत वावरते. ती मुलाच्या द्वारा जगते. मुलांच्या जीवनात तिचे अभेद्य व अटळ स्थान काही काळच असते पण आईच्या जीवनातील मुलाचे स्थान आजन्म असते. आईचे लाड हे जन्मभर साथ देतात. कोवळ्या वयापर्यंत मुलाला आईबद्दल खूप प्रेम असते. आईचे हातात पकडलेले बोट त्याला सर्वाधिक जवळचा सुखशांतीचा शॉर्टकट वाटतो. आमच्या आईच्या मृत्युनंतर आक्का आमच्या आई झाल्या.

तेव्हा शिकलेले कसे छान समजत असे

सगळे रंग तेव्हा कसे छान वेगळे निघत

इतिहासातील सगळ्या राजांना मिशा असत

तेव्हाना धनुष्यबाण घेऊन मी लढाईला जात असे (जिंकत असे)

तेव्हा ना मुठीमध्ये आईचे बोट बंद असे

आईचा मुलावरचा मालकी हक्क तिला जगापासून वेगळे पाडतो, पण तिला पर्वा नसते. मूल व आई यांचे स्वतंत्र राज्य या कालात असते. वडील या काळात पेईंग गेस्ट असतात किंवा बाबांची कहाणी ऐकवत बसतात.

आताशा या वाढत्या वयाबरोबर

मी खूपशी आक्कासारखी दिसायला लागलेय

जीव हरवून बसलेली असहाय नजर

ओढग्रस्तीला लागलेले अवघे शरीर - सारे तिच्या सारखेच!

आणि सवयही लागलीय तीच तशीच

'ओ' न येणाऱ्या हाका मारत बसायची

आई तुझ्या अनावर आर्त हाकेला
उत्तर द्यायचे आम्ही टाळत होतो
तेव्हा असच थारोळं साठायचं का गं?
खरं सांगू का ते सारं आता आठवून
पाझरणारे हे डोळे पुसायला
हवाय आक्का तुझाच पदर! देशील माया, देशील?
तुला जगवण्यासाठी मी काहीही करू शकत नाही
हे लक्षात आल्यावर मनात विचार आला
तुझी तू जगत होतीस तेव्हा तरी
तू जगाव असं, असं तुझ्यासाठी माझं काही चाललं होतं का?
मी तुझ्यासाठी काय केले?

मी आई आक्कांसाठी काय केले? तसे इतरांसाठी आपण काही करतो का? आपल्या नातेवाईकांसाठी, ते जगत असतांना काय करतो? करण्यासाठी करण्यासारखे खूप काही असते, पण तिला गृहीत धरून आपण काहीच करत नाही, आणि तिच्या श्राद्धाला मात्र डोळे टिपून, ताटभर जेवण वाढून कावळा शिवायची वाट बघत बसतो! तरीही आई मुलाला आशीर्वाद देते. आक्काचे प्रेम असे असते. आक्का म्हणजे प्रतिमाता असते. आक्काचे लाड करणे, असे होते.

४ चुलत सासरेबुवा कै शेट्ये

'कृतार्थ जन्म जाहला '

आपल्या समाजातील एक हुषार व्यक्तिमत्त्व, डॉ. कृ.आ. शेट्ये यांच्याबद्दल मी आज लिहिणार आहे.

श्री कृष्णराव शेट्ये काकांचे जीवन, सर्व तरुणांना प्रेरणादायी ठरावे असे आहे. एक आईविना अनाथ मुलगा ते अनाथांचा मार्गदर्शक गाईड, अशी त्यांची वाटचाल आहे. कृष्णराव काकांच्या जन्मानंतर वलगाव, जि.अमरावती येथे वास्तव्य असताना, १ वर्षांनी आई वारली. केवळ कॉलरा तापामुळे त्या काळी मृत्यु होई, तो आघात कुटुंबावर झाला. त्या काळी लसीकरण मोहीम नव्हती. त्या काळी अनेक आजारांवर उपचार उपलब्ध नसत. त्यामुळे शेट्ये काकांच्या आईला वाचवता आले नाही. "आई वारली तेव्हा, मृत आईच्या देहाशी मी दूध पीत होतो. रडत होतो" असे काका सांगतात. आजी या बाळाला (काकांना) बघत असे पण, वडिलांना सोनारकी व्यवसायातून वेळ मिळेना." असे काका सांगतात. पूर्वी घरी आई असतांना वडिलांचा व्यवसाय छान चालत असे, पण व्यवसाय चालेना. वडिलांना व्यसन नव्हते, वडिलांनी पुनर्विवाह केला नाही, पण वडिलांचे कामातून लक्ष उडाले.

यापुढे काकांची गोष्ट मी त्यांच्याच शब्दात सांगते.

कै शेट्ये काकांची गोष्ट

१ खामगाव

खामगावला राहणाऱ्या मुलाशी माझ्या बहिणीचे लग्न झाले होते. या मोठ्या बहिणीकडे ६ व्या वर्षी मी राहायला गेलो. मला बहिणीने शाळेत पहिलीत घातले. मात्र मेव्हणे माझ्यावर चिडचिड करीत. मला कामाला लावत असत. ते दौती टाक वापरायचे दिवस होते. पुढे मी

इत्या इयत्तेत आलो. त्यापूर्वी पाटी पेन्सिल वापरली जाई. मला मेव्हणे रागावत. कधी कधी मारहाण करत. बहिणीचे दरवर्षी बाळंतपण असे, मुले होत असत. जी पोसणे अवघड होते. मेव्हण्यांना घरकाम गडी व बटन काज करायला, शिंपी कामाला गडी मिळाला होता. मी शिकावे अशी त्यांची मनापासूनची इच्छा नव्हती. तरी इयत्ता ८ वी पर्यंत मी तिथे राहिलो, मेव्हण्याकडून होणारा कामाचा अन्य छळ वाढत होता. इयत्ता ८ वी पास झाल्यावर मला तो छळ सोसवेना. मी घरातून भुसावळला पळून गेलो. घराबाहेर पडलो ते या इराद्याने की मुंबईला जायचे, नशीब काढायचे.

२ भुसावळ

भुसावळला मी platform वर निजलो. साधी अर्धी चड्डी, सदरा, थंडीत पाय पोटाशी घेवून निजून जाई. मी तिथे ८ दिवस फुटाणे खात जगत राहिलो. एके दिवशी एकटाच नोकरीच्या शोधात निघालो. एका किराणा दुकानात नोकरी मागत गेलो. त्या वाणी मालकाकडे ५ रुपये पगारावर कामावर राहिलो. तिथे शेण गोठ्याचेही काम असे. किराणा दुकानात सामान भरणे, लावणे, जळगावहून घाऊक किराणा आणणे, किरकोळ विक्री करणे असे काम असे. मी आणि अन्य एक वयस्कर नोकर, असे दोघेजण कामगार होतो. आम्ही दोघे मिळून ते काम करीत असू. सकाळी सामान भरणे, रात्री घरच्यांचे अंथरूण घालणे. सकाळी गादया उचलणे, आवरणे, ही कामे देखील असत. मालक २ भाऊ होते. मोठ्यावर किराणा दुकानाची जबाबदारी असे. ते पतीपत्नी चांगले होते. जेवण खाणे देत, भरपूर नाही तरी पुरेसे अन्न देत. त्यांनी कधी उपाशी ठेवले नाही. रात्री मोठ्या वहिनींशी मी गप्पा मारीत असे. मोठा भाऊ times of india वाचत असे. मी देखील कधी कधी वाचून बघे.

पुढे मी लेले मास्तरांकडे दारोदार पेपर वाटण्याचे काम केले. इतरांना पेपर वाटताना मी पण वाचनाची आवड असल्यामुळे दुकानात वेळ मिळताच वाचत असे. मला वाचताना बघून मग या थोरल्या भावाने माझी चौकशी केली. मी सर्व काही खरे सांगितले. त्या वेळी

वडिलांना माझ्या आईच्या मृत्यूने विरक्ती आली होती. मी ८ वी पास होतो. शाळेपर्यंत माझे उत्तम रेकॉर्ड होते. माझ्या हायस्कूलच्या सरांनी मालकांना सांगितले होते, याला चांगल्या शाळेत शिकवा. वडील तेव्हा वारले. ते निर्व्यसनी साधेभोळे होते. या सर्वात माझे १ वर्ष वाया गेले. माझ्याकडून कुणीही ढोर मेहनत करून घेत असे. त्या घरी सर्वांनी तर सर्व कामे करून घेतली, मला पण शिकवले. पुढच्या वर्षी थोरल्या मालकाने माझी शाळेची फी भरली. शाळेत अॅडमिशन करवली. डी.एस. हायस्कूल भुसावळ, या उत्तम अशा म्युन्सिपाल्टी शाळेत माझा दाखला घेतला गेला. शिक्षक छान होते. भूगोल national geography refer करून चांगला शिकवत.

नारखेडे गुरुजी मराठी अल्जेब्रा शिकवत. सरांना काव्य कलेचे अंतरंग, या पुस्तकासाठी बक्षीस मिळाले होते. या काळी "अरुण वाचन" या आचार्य अत्रे संपादित पुस्तकाचे वाचन मी केले. एक 'स्त्री'शीर्षकाची कविता होती, विनायकांची, मला ते शिक्षण आवडले. तेथे इयत्ता ८वीत संस्कृत विषय वर्गाला शिकायला आला. मी इयत्ता ९वीत गेलो. मी University subject घेतले. कारण non university subject ने अन्य गावी, अन्य शाळेच्या ठिकाणी दाखला प्रवेश घेता येत नसे. मला त्या वर्षी पास होण्यापुरते मार्क्स मिळाले. या वाणी कुटुंबातील मोठ्या भावाचा धाकटा मुलगा माझा विनाकारण मत्सर करीत असे. भुसावळच्या या नोकरीतील भांडणांना कंटाळून, शेटजींनी माझी पुस्तके काढून घेऊन मला घराबाहेर काढले. माझे इयत्ता नववीचे ९ महिने झाले होते. मी मित्राकडे काही दिवस वार लावल्यासारखे जेवण करून दिवस काढले. पण असे किती दिवस चालणार होते. या डी.एस हायस्कूलच्या लेले मास्तरांकडे मी गेलो.

मी त्यांना सारे सत्य सांगितले. "वाटेल ते काम करीन मला कामावर ठेवा, शिकवा" असे सांगितले.

“आजपासून खानावळीत राहा,” सर म्हणाले. लेले सरांच्या खानावळीतील एक काकू म्हणाल्या, “इथे राहा, वाढण्याचे काम कर, किरकोळ घरगुती खानावळीत, लॉजमध्ये मला तुझी मदत होईल. कारण माझे भाऊ स्वयंपाक करतात. इतर मदत तू कर.”

वाढणे साडे दहा ते साडे अकरा असे. शाळेची वेळ साडे अकरा असे. मी पळत पळत शाळेत जाई. मला शिक्षणाला फ्रीशिप लेले सरांनी मिळवून दिली. नववी झाली. परीक्षेत चांगले चांगले मार्क्स मिळाले.

दहावीचे वर्ष होते.

लेले मास्तरांकडे Times Of India चे agent आले होते. ते म्हणाले, “मला कामाला मदतगार हवाय. पेपर टाक, अभ्यासावर थोडा परिणाम होईल, पण पैसे मिळतील.”

पेपर वाटणी पहाटे करून, दिवसभर अभ्यास करून मी इयत्ता १० वी चे वर्ष पूर्ण केले. ते वर्ष व मॅट्रिकच्या वर्षीही काही काळ मी ते काम केले. खानावळीत मात्र दही विरजण्या पासून सर्व कामे करावी लागत असत. शेजारी, बाजूच्या मावशी सुद्धा माझ्याकडे विरजण मागत असत इतकी कामे असत. मला लेले सरांना दारूसुद्धा पेल्यात ओतून द्यावी लागे, पण सरांना विश्वास होता, हा दारू पिणार नाही. त्याचवेळी, १९५० च्या दरम्यान आदरणीय श्री ह. रा. महाजनींनी दै. लोकसत्ता वर्तमानपत्र सुरू केले. मराठी पेपर चांगला असल्याने विकत घेणारे वाचक झपाट्याने वाढले. पेपर विक्रीला दुसरा मुलगा मिळेपर्यंत तू लोकसत्ताचे देखील काम करशील का? असे एका गृहस्थांनी विचारले. मी होकार दिला.

मी ५.३० वा. भुसावळ स्टेशन वरून Times of India व लोकसत्ता आणून ८.३० पर्यंत गावात वाचकांच्या घरी वाटत असे. सकाळी ८।३० च्या पुढे खानावळीची तयारी, दुपारी शाळा असे.

झाडपूस वगैरेंसारखी कामे नसत व विनाकारण त्रास देणारे कुणी नव्हते. संपादकांना ऑक्टोबर मध्ये परीक्षा जवळ आल्यावर लेले सरांनी सांगितले, "तो पेपर वाटणार नाही, अभ्यास करणार आहे." मला मग स्वतंत्र खोली, वीज घेऊन लेले सरांनी अभ्यासाला दिली. त्यावेळी दिठे नावाचा नापास झालेला मुलगा भेटला. त्याकाळी पुरवणी परीक्षा नसत. वर्षातून एकदाच परीक्षा होई. ATKT नसे. परीक्षांचे ३०% निकाल लागत. इंग्रजीसाठी मला लेले मास्टर गाईड करीत. मी TOI वाचत असे, ज्यामुळे माझे इंग्रजी खूप सुधारले. जनरल इंग्लिश, synonym, unseen passage तयारी असे. मी लवकरच मान्सून सुरू होण्याची वाट बघू लागलो. पावसाच्या दणदणीत सरी शेतात येतील. माझे वय तसे होते.

निसर्ग हा माणसांपेक्षा झाडापक्ष्यांचा असतो. माणूस उपराच, देवराई खरी असते. उघडे कातळ, बोडके डोंगर, निसर्गाची पडझड दाखवतात. पिसारा पसरून पाऊस झेलणारा मोर समोर उभी असलेली मोरांची चिंचोली आठवे. मोर डोंगरी आठवते. मिडल स्कूल मध्ये तर्खडकर इंग्रजी सुरू झाले. कुटमुटिया matric magazine मी सोडवी. Phrases पाठ करून तयारी करी. परीक्षेत १० मार्क्सचे प्रश्न त्यावर येत. मुंबईहून निघणारे matric magazine होते. अभ्यास चांगला झाला. Arithmetic इयत्ता १०वीत संपले. Algebra geometry हे विषय ११वी पर्यंत होते.

मुंबई बोर्डातर्फे प्रिलीम होई. जणू अॅन्युअलच होती. मला Algebra त गती मिळाली. मला ९२/१०० मार्क मिळाले. खूप हुशार मुले तिथे होती. मला स्पर्धा देणारा एक जोशी होता. आता तो डॉक्टर आहे. मला मॅट्रिकला एस. एस. सी. ला मराठी काव्हीट ५५ हून अधिक मार्क मिळाले. हिस्ट्री अल्जेब्रा विषयात Distinction मिळाले. संस्कृतच्या बाबत १ वर्ष अभ्यास कमी पडल्याने मला त्यात गती नव्हती. पण पास झालो. पण इतिहास व मराठीमध्ये छान स्टाईल मी डेव्हलप केली होती. मॅट्रिक पास झालो.

मग सुरू झाला पाउस काळ, मी पर्जन्यसुक्तमय झालो.

वाहू लागले नदी वाहाळ, गवयाचे रंगले गाणे

जणू मंदिरातले दीप उजळणे, आले पावसाचे फुटाणे

खूष झाले बियाणे, आले पाऊसगाणे

पारिजातकाची फुले ज्या दोराने ओवतो त्या दोऱ्याला सुगंध व रंग लागतो. तसेच पावसाचे असते. आतून शांत, बाहेरून अशांत, संवाद साधणारा, एरवी आवाज ऐकू न येणारा, मनात घालमेल करणारा पाऊस व पावसाची शांतता तुम्हाला आवडते का? असे माझ्या मनातल्याच शुभांगीने शब्दांकन करतांना विचारले.

३ गुजराथ

सरदार वल्लभभाई पटेल यांनी स्थापन केलेल्या गुजराथ आणंदमधील युनिव्हर्सिटीत मी डिप्लोमा सिव्हील इंजिनियरिंगला अॅडमिशन घेतली. Polytechnic मधील एका परिचिताने माझी अडमिशन करवून दिली. पण मला तिथले applied maths जमेना. मी डिप्लोमा २-३ महिन्यात सोडला. Humanity, arts subject मला जमतील, म्हणून मी असा निर्णय घेतला की नागपूरला जायचे. कारण चुलत भाऊ नागपूरला नोकरी करत होता. चुलत भाऊ विवाहित होता. घरी चुलत वहिनी होती. भाऊ दवाखान्यात compounder होता. पण मला बूड टेकायला जागा मिळाली असती. विकास सुरु झाला, अमरावती शहराची रचना, अर्थ समिती बदलली. वडिलांच्या वलगावच्या सुपीक साडेतीन एकर जमिनीच्या भरोशावर व्याजाचा धंदा करायला मारवाडी आले. त्या गावातल्या जमिनी मागत मारवाडी दारावर आले. मेहुण्यांनी जमीन विक्रीचा व्यवहार केला. अमरावतीला फिल्म एक्सचेंज कंपनी होत्या. उदा. राठी व त्यांच्या तर्फे चांगली किंमत जमिनीला सांगून आली. मेहुण्यांनी वडिलांची जागा विकली. ते पैसे बँकेत व्याजावर ठेवले व दरमहा मला ३०-३५ रुपये पाठवू लागले.

४ नागपूर

नागपूरला महालात सिटी कॉलेज मध्ये ॲडमिशन घेतली. सरदार भोसलेंचे सरदार मनभट उपाध्याय यांच्या ३ मजली इमारतीत मी भाड्याने खोली घेतली. पूर्वी अशा हवेल्यांना ३ऱ्या मजल्यावर अंधारा खलबत खाना असे. १० रुपये भाड्याने ही खोली मला गं. भा. आत्यांनी राहायला दिली. पाणी विहिरीतून खालून आणावे लागे. संडास खाली होते. मेहुण्याकडून येणारे माझेच पैसे वेळचे वेळी येत. वाडा प्रशस्त होता. कॉलेजपासून जवळ होता. घरी आल्यावर पायजमा शर्ट धुणे, अंघोळ करणे, ही कामे असत. माझ्या University subjects मुळे admission पक्की झाली. घालायला मला २-३ पायजमे होते. पण खानावळ परवडत नव्हती. घरी कणिक विकतची आणून, तूरडाळ आणून मी स्वयंपाक करी. भुशाच्या शेगड्या त्यावेळी मिळत असत. त्या मांडून मी पोळ्या थापून करी. तेल अगदी थोडे आणि दांडा असलेला तवा मी वापरी. भाजी जर पैसे जमले तर हॉटेलातून तयार विकत आणायची. पण ३० रुपये परवडेना, थोडीशी महागाई वाढली. Sky high price तेव्हा नव्हत्या. जागेच्या किंमती तर आता वाढल्यात. वरचा मजला तसा silent zone होता. गोंधळ नसे. त्यामुळे मित्रदेखील वर माझ्या खोलीत यायला घाबरत असत. अशा तऱ्हेने अभ्यास सुरु झाला. B.A. degree 1st year was best year. History, political science, marathi, english economics होते. History favorite होते. मी या पहिल्या वर्षाला साने गुरुजी, ना. सी. फडके यांच्या धर्तीवर, छोटी वाक्ये, साधी वाक्ये लिहायला सुरुवात केली.

साने गुरुजींच्या शब्दांचा मी भक्त होतो. 'शामची आई' पुस्तकाची मी पारायणे केली. विनोबा अन्य पुस्तकाची देखील पारायणे केली. मनावर या लेखकांची थोड्या फार प्रमाणात छाप पडल्याने मी ती style copy केली. Economics मी intermediate harol lasky ची पुस्तके, आयव्होर जेनिगजचे पुस्तक वाचले. पुस्तके वाचून मी फडशा पाडत असे. Grammar

of politics, parliamentary govt. in great Briton या पुस्तकांची पारायणे केली. American democracy वाचले, प्रभावित झालो.

भाग २

Intermediate चे वर्ष आले, college life सुरु झाले.

डॉ.आंबेडकरांचा प्रभाव, वाचनाची आवड, इतिहासाची, वाचनालयातील विविध विषयांवरची, त्या काळाची सिटी कॉलेजची सर्व पुस्तके मी वाचली. इतिहासाचे सिनियर शिक्षक पहाडे यांचा प्रभाव पडला. त्यांची मर्जी माझ्यावर बसली. माझे मराठी माध्यम होते. माझे मराठी चांगले होतेच, पण ते इंग्रजी शिकवत असत, त्यांच्याशी बोलण्याएवढी, माझी इंग्रजी लिहिण्याची गती होती. मी पास होऊन इंटरमिजियेट परीक्षेत, तिसऱ्या वर्षाला आलो. तोपर्यंत मी इतिहासाची चांगली पुस्तके वाचली. जे सी अबोट चे नेपोलीयनचे सोशल हिस्ट्री ऑफ इंग्लंड वाचले. बोस्वेल चे सम्युअल जोन्सन चरित्र वाचले. इतर अनेक पुस्तके वाचली. Political philosophy edmand breake अकबर चरित्र count chare dr. Ishwari medivel history वाचली. सरकार यांची पुस्तके (बंगाली इतिहासकार) वाचली. शिवाजी अँड हिज लाइफस्टाईल, लिखाण वाचले.

सरकारांनी छत्रपती शिवाजी यांचे विचार, व्यक्तिमत्व परखडपणे मांडले आहे. आजचे आपले जनजीवन ही छ.शिवाजी महाराजांची देणगी आहे, शिवाजी महाराज ही पिढ्यानपिढ्या स्फूर्ती प्रेरणा देणारी व्यक्ती होय. ताठ मानेने जागा असा संदेश देणारी, छ. शिवाजी महाराज यांच्या सारखी व्यक्ती हजारो वर्षांतून एकदाच जन्म घेते. महाराजांबद्दलची Desiging own administratio, revenue system, military System या तीन विषयांवर ची असंख्य पुस्तके आजही उपलब्ध आहेत. छत्रपती शिवाजी राजेंच्या राज्यात सगळीकडे सर्व धर्म सहिष्णुता होती. महाराजांनी सुरतेला लूट केली ती श्रीमंतांची केली. गरीबांना छळले नाही. त्या काळी इंग्रजांच्या वखारी होत्या. महाराजांनी दर्गा चर्च कुराण यांचा आदर केला. कोणत्याही स्त्रीवर

अत्याचार केला नाही. स्त्रीवर अत्याचार करणाऱ्यांचा रायगडाच्या टकमक टोकावरून कडेलोट करीत अथवा पाटलांचे तोडले तसे हात पाय तोडीत. त्यांचे किल्ले बांधणीचे शास्त्रच वेगळे होते. बाबा साहेब पुरांदरेंनी छ.शिवाजी महाराज यांच्यावर छान पुस्तके लिहिली आहेत.

जर शिवाजी महाराज नसते तर परकीय सीमा भारतीय उपखंडात कुठपर्यंत गेली असती सांगता येत नाही.

समाजावर विचार लादण्या पेक्षा विचारांना प्रतिनिधित्व द्यावे, असा विचार मांडणारी पुस्तके मी त्या काळात वाचली. माझ्या तीन्ही आवडत्या विषयात मी प्राविण्यात आलो. हीरालाल जैन बक्षीस मला, कै. विजया लक्ष्मी पंडितांच्या हस्ते मिळाले. इतिहास विषय माझा खास विषय झाला.

कॉलेजचे ४ थे वर्ष, परीक्षांमध्ये कसे तरी गेले. मी बीए पास झालो. पुढे नोकरी शोधावीच लागली. त्या काळी नोकऱ्या मिळणे अवघड नव्हते.

नोकरी लागली ती पान्दुर्ण, मध्य प्रदेश मध्ये लागली. दूर होते, पण तिथे मी गेलो. माझा मित्र प्रभाकर चाफेकर यांनी त्यांच्या खोलीवर माझी सोय केली. माझे लग्न झाले होते. पान्दुर्णाला मी पत्नीला बोलावून घेतले. पगार ओके होता. मुख्याध्यापकांची मर्जी होती. भूगोलाचे काम दिले. मी तेही काम करू लागलो.

मी becamos of economical statistis साठी अर्ज केला होता. Cso central statistical organisation तर्फे सरकारी नोकरीचा कॅल आला. ते पोस्टिंग शेगावला झाले. ३ महिने पगार मिळाला नव्हता. शेगावला समाजातल्या एका दहीवडकर नावाच्या व्यक्तीच्या स्टेशन जवळच्या घरात भाड्याने राहू लागलो. परिचित काकांनी त्यांच्यावरच्या गोपालदास मोहरा खटल्यात मदत केली होती. १-२ वर्षे तिथे काढली. आम्हाला statistic asstt. म्हणून नोकरी होती. ह्या नोकरीत मी दिवस काढले. पगार फार खास नव्हता. महिना खर्च निघत असे. सीईओतर्फे बदलीचे सत्र त्यावेळी सुरू झाले. विदर्भातच शेगावहून हिंगणघाटला आलो.

शेगावला रेंटच्याच घरात राहिलो. रेंट कंट्रोल ऍक्ट मुळे पाणी प्रश्न, अस्वच्छ toilet यामुळे सुंदर सजवलेले घर असूनही ४/५ वर्षे जेमतेम काढू शकलो. टोटल हिंगणघाटात १० वर्षे काढली. पुढे समुद्रपूर- हिंगणघाटहून १० मैलावर- तिथे बदली झाली. घरून जा ये करीत असे, कारण ते गाव खेडेगाव होते. मधल्या कळत परत बदली झाली.

मला बिडीओ म्हणून power official financial asistant चे काम मिळाले. हायब्रीड ज्वारीच्या कॅम्पेनचे काम आले. ते शेतकऱ्यांच्या मध्ये करून मी ज्वारीचे नाव लोकप्रिय केले. पेरणी insecticide बियाणे खत पुरवठा, सर्व काम मी पार पाडले. Collector देखील खूश झाले. मी मनमिळाऊ होतो, सीईओ व हाताखालचेही खूश राहत असत. Finance manpower सारे मी जमवले. प. जवाहरलाल नेहरूंचा तो चांगला कार्यक्रम होता. दोन्ही बिडीओ जे सहकारी होते, त्यांनी मला एम. ए. पार्ट १ व २ ला परवानगी दिली. व मी ही दोन्ही वर्षे पार पाडली.

मी जेव्हा घर सोडून पळून आलो होतो तेव्हा रेल्वे platform वर भुसावळला कुणी ओळखू नये म्हणून मी किसन नाव सांगितले होते. मेहुणे शोधायला आले होते, पण नाव वेगळे सांगितले असल्याने कुणीही शोधले तरीही माझा शोध लागला नाही. मी सापडलो नाही कारण नाव वेगळे होते आणि त्या ठरावीक कळकळीने कुणीही शोधले नाही. मी सापडलो नाही. बेंचवर ८ दिवस झोपलो. अंगावर पांघरायला चादर नव्हती, स्वेटर नव्हते. थंडी पडे. कसातरी राहिलो. सुदैवाने शरीराला अभावाची सवय झाल्यामुळे मी आजारी पडलो नाही. माझा आजदेखील आहार अल्प आहे. जे असेल ते खायचे, पण तब्ब्येत कधीच बिघडली नाही. माझे कपड्याचे चोचले नव्हते. भुसावळच्या वाण्याकडे, पुढे मारवाड्याच्या घरच्या स्त्रिया, माहेरी देखील मूल सांभाळायला मला नेत असत. सर्व कामे करून घेत असत, त्यामुळे अभ्यासाकडे दुर्लक्षच होई. शिवाय मलाही अभ्यासाचा टेम्पो येत नसे. पण जेवणखाण ठीकठाक मिळे. निदान मला बहिणीकडे, मेव्हणे मारायचे तशी शारीरिक हिंसा, मारहाण इथे नसे. पडेल ते

काम मी केले. लेले मास्तरांच्या ओळखीचे गृहस्थ गंगालीकारांकडे नागपूरला रीफर केले. भुसावळला लेले मास्तरांकडे दिवस काढले. तसे मी यांच्याकडे राहिलो नाही पण लक्ष ठेवणे, देखरेख गंगालीकरांनी केली.

या काळात वडील बहिणीकडे राहात होते, ते टायफाईडने वारले. बहीण गरीब होती, तिच्याकडेही १ मुलगा खायला जडच होता. टेलर दुकानाची कमाई अशी काय असणार? त्यामुळे मेव्हणे मारत असत, मी सोसले, पण सहन होईना. त्रास चालवून घेत होतो, पण शिक्षणाची ओढ मला बोलावत होती.

नोकरी

रामटेकला राहून अध्यापनात मी कौशल्य कमावले. इंग्रजीत कुठलाही विषय शिकवण्याची कला मला आंदण मिळाली. रामटेकचा तलाव, टेकडी, मेघदूताची जागा, १० वी पर्यंतच्या विद्यार्थ्यांना सारे शिकवणे मला खूप आवडे.

नोकऱ्या

बीएड ची फी खूप होती त्यामुळे ते जमले नाही. बीए झाल्यावर पहिलीच नोकरी रामटेकला शिक्षक म्हणून समर्थ विद्यालयात leave vacancy त मिळाली. पण पगार खास नसे. वेळेवर मिळत नसे. मग पांदुऱ्याला शिक्षक म्हणून काम केले. मुंबईला training statistical assistant म्हणून मुलाखात दिली तेव्हा माझे लग्न झाले होते. पण मला परवडत नसल्याने पत्नी अजूनही माहेरी राहत होती. १० वर्षे पैकी ५ वर्षे शेगाव, ५ वर्षे हिंगणघाटला नोकरी केली. अभ्यासाची आवड म्हणून एम. ए. केले. जेव्हा नोकरी सोडून दिली ती फक्त बदलीच्या भीतीने, तेव्हा माझ्याकडे घरदार नव्हते, मला पगार देणारी दुसरी नोकरी हाती नव्हती.

हिंगणघाटला खाजगी कॉलेज मध्ये नोकरी पकडली. ६/६ महिने पगार मिळत नसे. हिंगणघाट तसे लहान गाव होते, त्यामुळे उधारीवर किराणा वगैरे मिळे, सर्व चाले. उधारीचे घेतलेले सर्व पैसे मात्र मी फेडत असे. घरभाडे मात्र मी थकित न ठेवता वेळेवर भरत असे.

एम.ए. नंतर कॉलेजमधील नोकरीमुळे, पी.एच.डी.ची मला खूप आस लागली, नागपूर विद्यापीठातर्फे हिंगणघाटला असताना पी.एच.डी.साठी अर्ज केला. गुरखा रेजिमेंट आर्मीची नेपाळ कलकत्ता येथील कामगिरी या विषयात डॉक्टरेट केली. पीएचडी झाल्यावर मला युनिव्हर्सिटीत नोकरी लागली. १९७७ ला परत १६ वर्षे हिंगणघाटला काढून, मी पत्नीसह नागपूरला आलो.

कुटुंब

माझे १९५७ साली लग्न झाले. १९६० साली शिरीष (मी शेगाव येथे असताना) १९६५ साली वर्षा (हिंगणघाट येथे असताना) जन्मले, जन्म धुव्याला माझ्या सासुरवाडीला झाला. माझी मुले सुविद्य आहेत. पत्नीचे भाऊ, कै

नाना मामा सोनार औरंगाबादला होते. म्हणून पत्नीची आई औरंगाबादला होती. तिथे शिरीषचा जन्म झाला.

रामटेक मध्ये अन्य दोन शाळा होत्या. तो परिसर मला बोलावू लागला. रामटेक निसर्गरम्य होते. १ वर्ष तिथे काढले पण पुढे खूप करमेना. "भग्न मूर्ती" अ. ना. देशपांडे, कवी अनिलांचे काव्य असलेली विष्णू व लक्ष्मीची मूर्ती रामटेकला आहे. कवी अनिलांची

आज अचानक गाठ पडे,

असता मन भलतीकडे.

भलत्या वेळी भलत्या मेळी

आज अचानक गाठ पडे...मला तिथे उमगली. कुमार गंधर्वानी गायलेली गीते तिथे मला आठवीत. तरुणपणीचे धडाडीचे दिवस होते, शिक्षण बोलावत होते.

भाग ३

आज अचानक गाठ पडे

कोवळी सकाळ मन मोकळी, हे गाणे आठवायचे वय झाले. कवी अनील यांच्या कविता मला आवडत, त्यांची पत्नी देखील लेखिका होती. मोत्याचा कंठा, कुसुमावती देशपांडेची कथा प्रसिद्ध आहे.

तिथून मी नोकरी शोधत नागपूरला जायचे ठरले. नागपूरला महालात शाळेत, लिव्ह व्हेकन्सीत मी आलो. दुसरी नोकरी महाल नागपूरची झाली. प्रा.काटे instrument च्या शिक्षकांच्या प्रोजेक्ट मध्ये लिखाणावर ते लिहित असत. You must get first class, मला काटे सर म्हणाले. या प्रेरणेने मी अधिक काम करावे असे मी ठरवले. त्यांच्या गुरुतुल्य प्रेरणेने मी अधिक घडलो. इतिहास प्राध्यापक, पॉलिटिकल सायन्सच्या प्राध्यापकांनी देखील अशी उत्तरं असे संदर्भ ठेवता म्हणून माझी स्तुती केली.

मला सरकारी नोकरी देखील लागली होती, पण तिथे मला देखील ती कीड लागेल, वाईट लागण होईल की काय ही भीती वाटू लागली. पुढे कारवाई व्हावी इतका भ्रष्टाचार वाढला. बिडीओ चे काम मला नकोसे वाटू लागले.

शाळेपासूनच प्राध्यापक होणे, ही माझी महत्वाकांक्षा होती. माझे ते मिशन होते. मला खाजगी कॉलेजमध्ये बोलावणे आले, मला नोकरी मिळाली ती हिंगणघाट कॉलेजला! नियमित सरकारी नोकरी सोडून, मी तिथे प्राध्यापक झालो. दहा वर्षे मी तिथे आवडीने काढली.

पुढे मला पी.एच.डी. करण्याची तीव्र इच्छा झाली. डॉ.बी.के. आपटे यांना, मी मला पीएचडीला गाईड करा, अशी विनंती केली. पुण्याच्या वातावरणात शिकलेल्या आपटे सरांनी

सांगितले, "वेगळा विषय देतो आहे तू तो संशोधनाला घे. मेहनत करावी लागेल, तो विषय चांगला आहे" गुरखा रेजिमेंट इन ब्रिटिश इंडिया" चालेल का?

मी होकार दिला. ४-५ वर्षे मी अभ्यास केला. दिल्ली archives कलकत्ताला संदर्भ तपासले. (national library) १९७६ साली माझी पी.एच.डी. झाली. या प्रबंधात मी नेपाळ archive मध्ये भेटी देऊन लिखाण केले.

१९७६ साली ३ एक्झामिनर होते. एका परीक्षकाने तो प्रबंध अप्रूव्ह केला, दुसऱ्याने रिजेक्ट, तिसऱ्याने पास केला. प्रबंध कृपेने मी डॉ. शेठ्ये झालो. विद्यापीठात १९७७ ला रिकामी जागा झाली. मी विद्यापीठात नोकरीला आलो. १९७७ साली नागपूर विद्यापीठात आलो. डीन माझे परिचित होते. स्पर्धा खूप होती. सिलेक्शन कमिटी ने लोकल माणसांना घ्यावे, अशी शिफारस केली गेली होती.

१९७७ साली मी नागपूरला आलो. No break in service असा शेरा होता. सुरूवातीला मी भाड्याची घरे घेतली. प्रथम माधव नगर मध्ये, त्यानंतर teachers colony amaravati रोड ला भरतनगर समोर भाड्याचे घर होते. तिथे नंतर quarter मिळाले. मधुकर अष्टीकरांना विनंती केली की मला गरज आहे. त्यांनी शब्द दिला, Quarter रिकामे होताच देतो. ते शब्दाला जागले. Quarter allot order निघाली. सेवानिवृत्ती पर्यंत मी या घरी राहिलो. Quarter होते पण छान होते. माझ्या पत्नीने ते छान सजवले.

भाग ४

पीएचडी गाईड म्हणून registration

१९७८ साली गाईड म्हणून मला रजिस्ट्रेशन मिळाले. २५ विद्यार्थी पी. एच. डी. करत, त्यांना मी विविध विषय देऊन पीएचडी ला गाईड म्हणून मार्गदर्शन केले. आज या माझ्या विद्यार्थ्यांना एकेक लाखावर पगार आहे. त्या वेळीही व आताही पीएचडी चे गाईड

विद्यार्थ्यांकडून सामान्यपणे फ्री घेतात. त्याकाळी मी विद्यार्थ्यांकडे पैसे मागितले नाही. गिफ्ट्स देखील क्वचित स्वीकारल्या. मला समाधान आहे की मी २५ विद्यार्थ्यांना पीएचडी मिळवून दिली. विद्यार्थ्यांचे करियर बनले.

सेवानिवृत्तीनंतर विद्यापीठातील १७ वर्षांच्या नोकरीचे पेन्शन मिळाले. नंतर ते सर्व लिंकअप केले व ३३ वर्षांची माझी पूर्ण नोकरी जोडली गेली. पेन्शन मिळाली. मी आता सेवानिवृत्त आहे.

प्रवासाची आवड

मीना प्रभू यांची पर्यटन विषयीची पुस्तके वाचून मी प्रभावित झालो. आम्ही सहकुटुंब खूप प्रवास केला, दरवर्षी सहल करायचो. अरुणाचल, केरळ, आसाम, शिलाँग, चेरापुंजी, चारीधाम, राजस्थान, गुजराथ, या भारतातील सर्व ठिकाणी मी पर्यटन, आनंद प्रवास केला. पंचमढी व चिखलदरा लाडके आहेत. शुभांगी पासेबंद हीचे कुठे शोधिसी रामेश्वर अन हे प्रवासवर्णन मला प्रिय आहे. बोर धरण, पेंच, वरोरा आनंदवन या जवळपासच्या सहली मी वारंवार करतो. वयोमानाने किंचित अपंगत्व आले आहे. पण यशस्वीपणे सेवानिवृत्ती नंतरचे सहजीवन चालू आहे. हिंगणे घाटला मी माहेर समजतो. मूळ गाव समजतो. हिंगणेघाट माहेर, नागपूर सासर आहे.

वाचन, आता वाचनच वाचन

म.गांधींवरची, रामचंद्र गुहांची पुस्तके- India after M.K.Gandhi, India before M.K.Gandhi, India with M.K.Gandhi तीन खंड वाचतो.

Rise of fall ऑफ हिटलर वरची, रुबेला थापर, इरफान हबीब सर्व पुस्तके मी वाचतो.Amartya senची लिखिते वाचतो.

वाचनाचा आनंद घेतो.पत्नीची उत्तम साथ मला कायम मिळाली. मुले लाडकी होती, चांगली शिकली, उत्तम नोकरी करीत आहेत.

हे शब्दांकन करणारी शुभांगी पासेबंद, माझ्या मेहुणीची सून आहे.

माझ्या ज्येष्ठ नातवाचे लग्न झाले असून, सारे जण सुस्थितीत आहेत.

कृतार्थ जन्म जाहला, फिटून जाई पारणे.

लाभले नसे कुणा असे सुदैव भोगणे.

डॉ शेठ्ये, शब्दांकन शुभांगी पासेबंद

_

५ कै. रविन्द्र भाल्डे

जावई आमचे भले

विविध पुस्तकांचे संग्राहक, अध्यात्मिक लेखक, उत्तम अभ्यासक रविंद्र भाल्डे, अलिबाग ,मालतीबाई पासेबंद , नागपूर, यांचे जावई, विवेकानंद केंद्राचे उत्तम कार्यकर्ते अशी डॉक्टर रवींद्र भाल्डे यांची ओळख करून दिली जाते.

डॉ रवींद्र भाल्डे यांच्याकडे अप्रतिम ग्रंथांचा, अनेक पुस्तकांचा छानसा संग्रह आहे. ते एक भले गृहस्थ होते. आवडीनुसार निवड करून वाचन करायला अनेक महिने लागतील. ही पुस्तके सुबक वेष्टनात नीट ठेवली आहेत. हा जणू एक ठेवा आहे असे मला वाटले होते. अध्यात्मिक, भौगोलिक परिस्थिती, संस्कृती, संत तुकाराम, संत नामदेव, ज्ञानेश्वर, अनेक धार्मिक ग्रंथ, कादंबऱ्यांचा संग्रह डॉ रवींद्र भाल्डे यांच्याकडे आहे. काही पुस्तके दुर्मिळ आहेत. ग्रंथ हातात आला की तहानभूक हरपून वाचून काढावेसे वाटते. विवेकानंद केंद्राचे काम रवींद्र भाल्डे अनेक वर्षे बघत होते. रामकृष्ण परमहंस यांच्या संस्थेतर्फे मठाच्या तर्फे चालवले जाणारे अध्यात्मिक, सामाजिक कार्यक्रम आणि कार्यात रवींद्र भाल्डे सरांचा सक्रिय सहभाग असे. मला आठवतंय, बालकांची कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती आणि तेव्हा, सातूच्या पिठाची बिस्किटे बालकांना आवडावी म्हणूनच डॉ रवींद्र भाल्डे यांनी बेकरीतून बनवून आणली होती.

रवींद्र भाल्डे हे पेशाने सेवानिवृत्त, पशुवैद्यकीय डॉक्टर होते. डॉक्टर साहेबांचा जन्म अंमळनेर येथे झाला. शालेय आणि महाविद्यालयीन शिक्षण, अंमळनेर येथे पार पडले. त्या नंतर पशुवैद्यकीय शिक्षण त्यांनी नागपूरला पूर्ण केले. त्याकाळी परगावी राहून शिक्षण सोपे नव्हते. प्रॅक्टिकल, थिअरी, प्रॅक्टिससाठी सायकलवरून, दूरवर जावे लागे. ऊन वारा, थंडी, कशाची तमा न बाळगता, करिअर साठी खूप कष्ट घेतले, शिक्षणासाठी कष्टपूर्वक परिश्रम घ्यावे लागले. त्यानंतर सरकारी नोकरीत नंबर लागला. डॉक्टरसाहेब नोकरीला कोकणात

आले. कोकणची हिरवी झाडी, निळा समुद्र, तांबडी माती, माणसांना ओढ लावते. अलिबाग शहराच्या मध्यवर्ती भागात जागा घेऊन, भाल्डे पतिपत्नीनी टुमदार बंगला बांधला.

दोन्ही मुले उच्च शिक्षण घेवून, चांगल्या पदावर कार्यरत आहेत. मोठी कन्या वैशाली, पुत्र वैभव रामकृष्ण मठाच्या कार्यक्रमात सक्रिय असतात. पत्नी संध्या, शिक्षिका म्हणून निवृत्त झाल्या आहेत. सुबक बागेत बागकाम करीत, देवपूजा करीत, सुशांत जीवन जगत आहेत. विवेकानंद केंद्राच्या कामात व्यस्त असल्याने, विवेकानंद भाल्डे, असे टोपणनाव डॉ रवींद्र भाल्डे यांना पडले.

निवृत्तीनंतर आळसात वेळ घालवून करमणुकीत न बुडता जनसेवेत दोघे भाग घेत. पाळीव प्राण्याचे महत्त्व घरच्या व्यक्ती सारखे असते. या प्राण्याला औषधोपचार घेऊन बरे करणे, प्राण्याचे लसीकरण, सामान्य आरोग्य, यासाठी भाल्डे सर उत्तम सल्ला देत. संपूर्ण जगभरात दोघे पतीपत्नी मिळून हौस म्हणून पर्यटन करून आले आहेत. अध्यात्म, समाजसेवा, साहित्य, चित्रपट, शिल्प, नृत्य, नाट्य, या विषयांत रस घेणाऱ्या अल्प आणि दुर्मिळ व्यक्तींपैकी एक, असे या कुटुंबाचे वर्णन करता येईल. सुमारे दीड वर्षे झाली, एका आजाराचे निदान, डॉक्टर रवींद्र भाल्डे यांना झाले. धीर धरून, धीटपणाने, डॉ. रवींद्र भाल्डे त्या आजारावर उपचार घेत होते.

संध्या छाया भिवविती हृदया, असे आपण गोंधळून जातो. मात्र, डॉ. रवींद्र भाल्डे याची सकारात्मक विचार शैली आनंद देवून जाई. अनेक मासिकांत, डॉ रवींद्र भाल्डे यांचे आध्यात्मिक लेख प्रकाशित झाले आहेत. त्यांच्या घरी, त्यांच्या अभ्यासिकेत, आध्यात्मिक लेखांचे दस्तऐवजीकरण अगदी छान महत्त्वपूर्ण आहे. जीवनाचे तत्त्वज्ञान, आध्यात्मिक विश्व यांचे उत्तम संतुलित व्यक्तिमत्त्व डॉ रवींद्र भाल्डे होते.

अशी व्यक्ती घरचा जावई, जावई असावा ऐसा, अशी होती.

**६ सुधाकर सोनार मामा,
नागपूर जुनी गाणी, चलनी नाणी.**

ज्येष्ठ नागरिक ही देशाची श्रेष्ठ संपत्ती आहे हे नागपूरचे सुधाकर सोनार यांनी सिध्द केले आहे. अतिशय पद्धतशीर प्रकारे, श्री. सोनार सर यांनी १९३२ ते १९९४ पर्यंतच्या हिंदी आणि मराठी गाण्यांचा संग्रह केला आहे. जुन्या जमान्यातील, रेडिओ, ग्रामोफोन, ऑडियो कॅसेटस् असा खजिना त्यांच्या घरी आहे. मात्र ही सर्व जुनी गाणी, त्यांनी MP₃ Formatमध्ये, त्यांच्या संगणकामध्ये साठवली आहेत.

१९३२ पासूनच्या संगीत इतिहासाचा सुवर्णकाळ ऐकायला कानसेन असाल तर श्री. सोनार तुम्हाला आनंदाची मेजवानी देतील. संगीताच्या आनंदधारांत चिंब भिजवतील. २१०० ऑडियो कॅसेटस् वर १६००० गाण्यांचे ट्रॅक्स, त्यात १९५० हिंदी चित्रपटांवरील १४५०० ट्रॅक्स, तर मराठी चित्रपटांचे १५०० ट्रॅक्स आहेत.

के. एल. सेहगल, के. सी.डे, कानन देवी, नूरजहाँ, जोहराबाई, सुरैय्या, अमीरबाई कर्नाटकी, ज्युथिका रॉय, शमशाद बेगम, गीता रॉय खुर्शीद या जुन्या गायक गायिकांची गाणी आहेत. चित्रपटांची गाणी, खाजगी अल्बम यामध्ये या सुवर्णकाळाच्या, पुढील वाढीव टप्प्यातील, लतादीदी, आशा भोलसे, मन्ना डे, मोहम्मद रफी, मुकेश, तलत मेहमूद, किशोर कुमार, हेमंत कुमार, पंकज मलिक, जगमोहन यांनी गायलेली हिंदी गीते आहेत. अगदी कुमार सानू, सोनू निगम यांचीदेखील गाणी आहेत.

मराठी गाण्यांच्या संग्रहामध्ये सुधीर फडके, लतादीदी, आशाताई, सुमन कल्याणपूर, बालगंधर्व, कुमार गंधर्व, वसंतराव देशपांडे, जितेन्द्र अभिषेकी, प्रभाकर कारेकर, अरूण दाते इत्यादींची गीते आहेत. खरखर नाही, आवाजांच्या बाबतीत चढउतार नाही, गुणवत्ता मस्त

आहे. मराठी कीचकवध चित्रपटातील ``धुंद मधुमती रात रे नाथ रे`` हे गीत त्यांच्याकडे हिंदी अनुवादित रूपात सुद्धा आहे. सोनारमामांचे स्मरणात गीतमाला आहेत, गीतकथा आणि आठवणी आहेत.

१९३१ सालच्या आलमआराच्या, "दे दे खुदा के नाम पे प्यारे" गाण्याने या खजिन्याचे दार उघडते. १९९४ सालच्या 1942 A Love Story ने खजिना परिपूर्ण होतो. १९९४ सालच्या पुढील हे खजिना बनवण्याचे काम, आपला नातू मयुरेश पूर्ण करेल, अशी सुधाकर सोनार सरांना खात्री आहे. ही संग्रहित गाणी संगणकात आहेत, त्यांची यादी एका पुस्तकात लिखित रूपात आहेत. इतकी जुनी गाणी, सुंदर आवाज सुस्थितीतील संगीत, अशा या खजिन्याचे सुव्यवस्थित अनुक्रमणिकेसह नियोजन आहे. गायक, चित्रपट, चित्रपटाचे बोल, अशा कोणत्याही एका परिमाणाने, आपले आवडते गाणे शोधून ऐकता येते. बोल आठवल्यास बोल अथवा अंदाजाने साल आठवलं तरीही सुधाकर मामा, गाणे शोधून ऐकवतात. वडील माणिक वर्मा, ज्योत्स्नाताई, इ.ची मराठी गाणी ऐकत, तेव्हा सुधाकर सोनार सर हिंदी चित्रपटगीतांचे रसिक होते. मुलांनी कोणती गाणी ऐकावी यावर बंधन घालायचा तो काळ होता. मला आठवते, आम्हाला देखील १९६५ सालचे आठवते की, बिनाका गीतमाला ऐकण्यासाठी अभ्यास पूर्ण करून चार जणांची परवानगी घ्यावी लागे. सिनेमाला जातांना वडिलांना चोरून जावे लागे. गाणी ऐकणे मेजवानी असे.

त्याकाळी रेडिओ सिलोन, विविधभारती ऐकतच बालक मोठा होई. हेलन, फिअरलेस नादिया, मास्टर भगवान, मेहमूद यांची गाणी तरूणांनी गावी, गुणगुणावी, हे त्याकाळी पालकांना आवडत नसे. अभ्यासाच्या, छोट्या छोट्या गोष्टीतला निर्मळ आनंद घेण्याच्या, जागतिकीकरणापूर्वीच्या दिवसांच्या, चित्रपटांच्या, गायकांच्या, चित्रपट प्रसंगाच्या, स्पष्ट आठवणी सोनार सर सांगतात.

त्या काळी ही जुनी गाणी म्हणजे मानसोपचारच होते, आनंद देणारे, प्रेम शिकवणारे, सावरायला मदत करणारे भाव या गाण्यांत होते, असे मला आजही वाटते. सेवानिवृत्ती (रेल्वेमधून) घेतल्यावर सोनार सर संगणक चालवायला शिकले व त्यांनी या गीतसंग्रहाचे स्वतः संगणकीकरण केले. त्यांच्या मेंदूत खूप गाणी, त्यांचे शब्द, गायकांची, कलाकारांची नावे आजही स्पष्ट कोरली आहेत. संगीत दिग्दर्शक गीतकार यांच्या नावासह संगणकावर सुव्यवस्थितपणे Type करून ते गाणी शोधतात, ऐकवतात. वीज गेल्यास, इंटरनेट गेल्यास काम अडू नये म्हणून इंटरनेट शिवाय वापरता येतील, अशा युजर फ्रेंडली मार्गाने ही गाणी साठवली आहेत. सहलींना गेल्यावर मित्र आप्तेष्टांकडून देखील सर जुनी गीते मिळवतात. जुन्या गाण्यांच्या, कलाकारांच्या आठवणी सांगताना त्यांच्या डोळ्यात वेगळीच चमक येते. आलमआराच्या काळापासूनचा गीत इतिहास सोनार सरांच्या मेंदूत आहे. १९६६ साली पंडित जसराज यांनी 'सह्याद्री की लडकी' चित्रपटासाठी गायलेले दुर्मिळ गाणे, तलत मेहमूदची गैरफिल्मी गजल. आधुनिक काळातील जगजीत सिंग, चित्रा सिंहची गजल गीते, तसेच काही उडत्या चालीची, १९९४ पर्यंतची गाणी संग्रहात आहेत.

नागपूर UCN channel तर्फे मुलाखत घ्यायला आलेल्या कलाकाराने सोनार सरांना नमस्कार केला. "यातील काही गाणी तर मला माहित देखील नाही" अशी प्रांजळ कबुली त्याने दिली. "तुमच्याकडे जवळ-जवळ सर्व गाणी आहेत" असे स्तुतिसुमन बऱ्याच जणांनी वाहिले. तरीही ते मग अतिशय नम्रपणे, "९९% च गाणी आहेत. या काळातील, संग्रहात नसलेली गाणी आठवल्यास कळवा, मी समाविष्ट करीन." असे उत्तर देतात. अनेक चाहत्यांपैकी, एक चाहता त्यांच्याकडे गाणी ऐकायला आला. आराम खुर्चीत डोळे मिटून १९३४, ३५ सालची गाणी ऐकून ढसाढसा रडायला लागला. "क्यों जिंदगी की राह में, मजबूर हो गये" चित्रपट साथ-साथ चे गाणे ऐकताना माझे डोळे देखील पाणावले होते. हल्ली आपण गाणी video रूपात पाहतो, ग्लॅमर उपभोगतो, गाणे जगत नाही, संगीत मनात मुरवत नाही. बाबुल मोरा नैहर छूटो ना जाये, जब दिलही टूट गया, हम जीके क्या करेंगे, अशा के. एल.

सैगलच्या गाण्यापासूनची जुनी चिरतरुण गाणी ऐकून भावना उचंबळून येतात. विनम्र, हळवे प्रेम, नाजूक नातेसंबंध सांगणारी शब्द असलेली, हळूवार पार्श्वसंगीत असलेली गाणी ऐकण्यात २-३ तास कसे जातात कळतच नाही.

१९३२ ते १९९४ या काळातील संगीत ही श्रेष्ठ कला साधना आहे. तो संगीताचा सुवर्ण काळ होता. चांगल्याला चांगले म्हणणे चांगले, वाईटाला वाईट म्हणणे चांगले, वाईटाला चांगले म्हणणे वाईट आणि चांगल्याला वाईट म्हणणे म्हणजे वाईट! त्यामुळे जी सोन्यासारखी गाणी होती, त्यांचे मोल सोनार सरांनी केले आहे. ह्या गाण्यांचा वारसा जतन केला आहे. संवेदनशील मनांना स्पर्श करणारी तशी गाणी हल्ली फार कमी बनतात.

“चांदीकी दीवार न तोडी प्यार भरा दिल तोड दिया” - विश्वास.

"राही मनवा दुःखकी चिंता क्यो सताती है" - दोस्ती.

"सावन के झूले पडे, सैयानी हमे तुम कहाँ भूले पडे" - प्यार की प्यास.

"गुजरा हुआ जमाना, आता नहीं दोबारा" - शिरी फरहाद.

"ये मेरा दीवानापन है" - यहूदी.

"दोस्त दोस्त ना रहा" - संगम.

अशी छान-छान, गेय, मस्त गाणी सोनार सरांकडे आहेत.

ही स्वरांची जादू फक्त त्यांनी, मित्र मैत्रिणी, कुटुंबीय यांच्या मनोरंजनासाठी पेटीत साठवली आहे. ती mp3 mode मध्ये बदलली असली तरी श्री. सोनार सर कुणालाही गुणवत्ता टिकून राहावी यासाठी Copy करून देत नाहीत. ही जुनी गाणी आजही चालणारी चलनी नाणी आहेतच. पण जुन्या पोस्ट कार्ड्स टपाल, तिकीटे, चलनी नाणी यांचा देखील संग्रह त्यांच्याकडे आहे. नाण्यांमध्ये निजामकालीन, मध्ययुगीन, मराठा कालीन परकीय चलनातील

नाणी त्यांच्या संग्रही आहे. १८५४ सालचे ईस्ट इंडिया कंपनीचे, पाव आण्याचे पोस्टाचे तिकीट त्यांच्या संग्रही आहे. स्वतंत्र भारतातील १९४७ सालचे एक आण्याचे तिकीट त्यांच्याकडे आहे. १९६० सालचे first day cover पंधरा पैसे किमतीचे पोस्टाचे पाकीट त्यांनी जपून ठेवले आहे. १८३०, १८४०, १८१४, १९५२ अशा सालची नाणी आहेत. ज्येष्ठ नागरिकांच्या एका प्रदर्शनामध्ये ह्या पोस्टाची तिकीटे व नाणी यांचे प्रदर्शन श्री. सुधाकर सोनार यांनी केले आहे. 1160 First day covers, ६६० नाणी, ६६६९ तिकीटे इ. आहे. नागपूर येथे जनरल पोस्ट ऑफिसला, १०० वर्षे पूर्ण झाल्याबद्दल भरलेल्या फिलेटली प्रदर्शनात, श्री सोनार सर यांना रौप्यपदक मिळाले. दूरदर्शनवर, सुधामामांची बातमी दाखवली गेली.२०१९

सामान्यतः चारचौघांसारखे जीवन आपण जगतो आणि एके दिवशी काळाच्या पडद्याआड जातो. मागे राहते आपले कार्य, आपले नाव, आपले छंद, आपला ठेवा! आपली कला, लेख, आपले संग्रही दुर्मिळ काही गाण्यांचा खजिना जपणारे, सुधाकर सोनार सरांसारखे कलाकार चिरकाल स्मरणात राहतात-

जन पळभर म्हणतील हाय हाय, मी जाता म्हणतील कार्य काय?

सांगू की नको सांगू, कटुता आठवायला ये, जखम भळभळायला ये

आता आयुष्य कमी उरले, पुन्हा सोडून जायला तरी ये।।१।।

प्रेम लपवणे हेच प्रेम असते का? कधीतरी ते दाखवायला ये

तुला माहित आहेत, न येण्याचे बहाणे, तशाच बहाण्याने, परत जायला ये।।२।।

बुज राख माझ्या अहंकाराची रे, स्वीकार करते मी माझ्या चुकांची

पूर्वीसारख्या चुकलेल्या मोहमायांची, पण क्षमा करायला तरी ये।।३।।

कौल देऊन देवळात बसले, नवसांची व्यर्थता दाखवायला ये

सांगू की नको सांगू अपयश माझे, शेवटची इच्छा जाणून तरी ये।।४।।

अंतर पडले म्हणजे येत नाही दुरावा, माझ्या आयुष्याचा प्रवास हा सरावा

सारे संपले ते, साकव का छळावा, मरण्यापूर्वी एकदा चेहरा दाखवायला ये।।५।।

असा प्रश्न या श्रेष्ठ ज्येष्ठ नागरिकांच्या बाबत येतच नाही. ते तृप्त आहेत.

हॅटस ऑफ टू सुधाकर सोनार सर.

*_***_*****

७ गोष्टी आणि गाणी-

सौ. वासंती घाडगे

एक लेखिका म्हणून वासंती घाडगे सातारा जिल्ह्यात आणि बाहेर देखील विख्यात आहेत. आतापर्यंत त्यांची ५ पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत. गोष्टी आणि गाणी प्रत्येकाचे जीवन म्हणजे एक गोष्ट असते ह्यात प्रसंगानुरूप गाणी असतात. ह्या गोष्टी झाडाखाली सांगितल्या जातात आणि गाणी वेलीच्या सहवासात फुलतात.

वासंती घाडगे, मानसच्या आजीचे, अमेयच्या मावशीचे मन म्हणजे अशाच गोष्टी आणि गाणी यांचे अजब संग्रहालय होते. बालपणाच्या ऐकलेल्या, एस. टी. स्थानकावर कानावर पडलेल्या, टीव्हीवर पाहिलेल्या, प्रवासात घडलेल्या कथा त्या रंगवून व खुलवून सांगतात. त्यांचे डोळे, हावभाव व उच्चार, अनुरूप शब्द गोष्टी समोर उभ्या करतात. कुठेतरी कधीतरी दूरवर कानी पडलेली धून जमली नाही तरी त्या गुणगुणतात. मनातल्या गोष्टी मनात ठेऊन राहणाऱ्या ज्या स्त्रिया असतात त्यांना पुराणातली एक गोष्ट सांगितली आहे. ती मी आज सांगते.

एक बाई मनातल्या गोष्टी कधीही कुणाला सांगत नसे व मनातील गाणी मनातच ठेवत असे. एकदा तिचा नवरा जेव्हा घरी आला, तेव्हा त्या गोष्टी कोट बनून खुंटीवर जाऊन बसल्या व ती गाणी दरवाज्यापाशी बूट बनून थांबली. नवरा विचारू लागला, पाव्हणे कोण आले आहेत. ती सांगू शकली नाही व नवरा रागावून परदेशी गेला. तेव्हापासून गावात सर्व कार्यक्रमांमध्ये गोष्टी सांगण्याची आणि गाणी म्हणण्याची संधी सर्वांना देण्यात आली. आजी नातवंडांना गोष्टी सांगू लागल्या. प्रत्येक गोष्टीला संदेश होता व या गोष्टीचा संदेश काय आहे? असे आजी मुलांना विचारात होत्या. त्यांना न कळल्यास समजावून सांगत असत.

त्यामुळे मुलांनो आपले मन व्यक्त करत जा. कसाही आवाज असू दे. गाणी म्हणत जा. आजी मुलांना गोष्टी सांगून उठल्या. मी त्यांचे ते लगबगीने उठणे बघत बसले. आजीनी देवासमोर दिवा लावला. अंगणात तुळशीवृंदावनात अगरबत्ती लावली व आपल्या नातींकडून

त्या शुभं करोती कल्याणम्, आरोग्यम् धनसंपदा म्हणवून घेऊ लागल्या. त्यांनी त्या श्लोकाचा अर्थ नातीला सांगितला. सगळ्यांचे चांगले होऊ दे. म्हणजे आपलेही कल्याण होते. शिवाय सगळ्यात मोठे धन म्हणजे आरोग्य होय. मुलांना काजूचा प्रसाद देऊन आजी लगबगीने उठल्या.

मुले 'पिड्डा खायला जाऊ या मॅगी खाऊया' असे ओरडली. आजी त्यांना गच्चीत घेऊन गेल्या. मुलांनो पिड्डा मध्ये मैदा असतो व बर्गरमध्ये मार्गरिन असते जे तब्येतीला चांगले नाही. आपण इंडियन पिड्डा म्हणजे थालीपीठ लोणी खाऊया. नातू मॅगी हवी म्हणून रडू लागला. आजीने उपमा बनवला व म्हणाल्या हेच ते इंडियन मॅगी. मुले चव घेत खाऊ लागली. मीही ते थालीपीठ खाल्ले. भरपूर कोथिंबीर मेथी घातल्यामुळे ते पौष्टिक झाले होते. त्यानंतर मोठे कलिंगड आम्ही कापून खाल्ले. हेच आपले डेझर्ट. बाहेरचे आईस्क्रीम अनेक जंतूंनी भरलेले असेल. बालपणतील स्थूलतेचे प्रश्न वाढू नये म्हणून मी शीतपेय पण देत नाही. लिंबूसरबत किंवा कोकम सरबत देते. जेवल्यानंतर आम्ही बागेत फेरफटका मारला. आजीने हौसेने बाग लावली होती. उंच नारळाची झाडे होती. "तुमच्या बंगल्यावर नारळाच्या झाडांचा जणू मुकुट चढवला आहे असे वाटते आहे", मी त्यांना म्हणाले. वासंती आजी खूश झाल्या व म्हणाल्या अहो निसर्ग हा मोठा चित्रकार असतो. वेडी वाकडी वाढ होऊनही सुंदर दिसणारा सजीव जीव फक्त झाडंच! माणसांना प्रमाणात आकृतीत वाढावे लागते. आमच्या गावी जेव्हा दुष्काळ पडला होता तेव्हा सुद्धा आम्ही ही झाडे जागवली. रस्त्यावरून पाणी भरून टँकर मागवून पाणी घातले. पर्यावरण व ग्लोबल वॉर्मिंग म्हणून झाडे लावा असे आता सांगतात. पण मी पूर्वीपासून या झाडांना जपले आहेत. पण...

वासंती आजी नाराज झाल्या होत्या.

"काय प्रॉब्लेम आहे?" मी विचारले

"मॅडम समोरच्या प्लॉट मधली माणसे झाडे तोडा म्हणून मागे लागली आहेत. नारळाची पाने व नारळ त्यांच्या प्लॉट मध्ये पडतात. गाडी खराब होते म्हणून भांडतात. मुले म्हणतात रोज भांडण नको तोडून टाक"

"श्री बहुगुणा नावाच्या माणसाने चिपको आंदोलन केले आहे. वृक्ष तोडायला आल्यावर हे कार्यकर्ते झाडांना चिकटून उभे राहतात व झाड तोडू देत नाहीत आणि आपल्याकडे सगळीकडे कधी रस्ता रुंदीकरणासाठी तर कधी फलक टांगण्यासाठी झाडांची कत्तल केली जाते," मी म्हणाले. वासंती आजी म्हणाल्या, "मलाही समजते पण शेजाऱ्यांशी भांडण्यात मला आनंद वाटत नाही. तरीही मी ही झाडे वाचवण्यासाठी प्रयत्न करणार आहे."

त्यांच्या या छोट्याश्या पर्यावरणाच्या रक्षणाच्या कार्यात त्यांना शुभेच्छा देऊन मी परत पुण्याला आले. तीनचार महिने असेच गेले. त्यानंतर काही कामासाठी पुन्हा साताऱ्याला जायची वेळ आली. प्रवासात सुवर्ण त्रिकोण चतुष्कोन म्हणून रस्ता रुंदीकरण जे केले होते, त्यात बहुतेक झाडांचा बळी गेला होता. तो नेहमी सुंदर वाटणारा पुणे-सातारा रस्ता भकास वाटत होता. गाडी वासंती आजीच्या गल्लीत वळली. त्यांच्या घराचा तो हिरव्यागार झाडांचा मुकुट तसाच होता. मला हायसे वाटले. सुपुत्र सेनेत कर्नल आहे, मुलगी सरकारी नोकरीत सिनिअर इंजिनीअर आहे. पती निवृत्त जीवन आनंदात घालत आहेत. दोघे जण पर्यावरण, बागकाम आणि साहित्य सेवा, पर्यटन यात समाधानी आहेत. मला वाटते, समृद्धी, सुवर्ण प्रगती खूप झाली नाही तरी चालेल, पण निसर्गरम्यता तशीच राहू दे. जीवनातल्या गोष्टी आणि गाणी तशाच उमलत राहू दे. तर मित्रांनो गोष्टी म्हणजे हे मोठे मोठे वृक्ष अस्ताव्यस्त पसरलेले आणि वेली म्हणजे त्या नाजूक कविता. आजी गोष्टी सांगते व गाणी गाते. बाग फुलवते. वासंती आजी सारखे निसर्गावर प्रेम करा.

तुमच्याही जीवनात गोष्टी आणि गाणी जगवण्यासाठी भरपूर झाडे लावा व जगवा.

गोष्टी आणि गाणी सांगत ऐकत गुणगुणत जगावे.

८ मालतीताई खानविलकर आजी-

दुधावरची साय

ममता, योगिता, त्रिवेणी या गोड मुलींची आई म्हणून मालतीताई आदरणीय आहेत. मालती ताईंना योगिता, त्रिवेणी आणि ममता या तीन मुली आहेत. त्यांचे पतीसोबतचे सहजीवन खूष होते. १९६८ साली त्यांचे लग्न झाले. मालतीताई आयुष्यात खूप सुखी होत्या. मालतीताईंचे पती, माधवराव खानविलकर यांचा एका अपघातात १९८३ साली अवेळी मृत्यु झाला. तीन गोड मुली, ममता, योगिता, त्रिवेणी त्यावेळी लहान होत्या. पतीच्या मृत्युनंतर स्वतःच्या पायावर मालतीताई उभ्या राहिल्या. पुढचे शिक्षण मालतीताईंनी त्यानंतर पूर्ण केले. १९८७ साली बी.ए. केले. पुढे एम.ए. केले. मेनंतर त्यांनी बी.ए.ड केलं आणि बीएड करता करताच शाळेत शिक्षिका म्हणून नोकरी केली. चार वर्षे विद्यार्थ्यांच्या शिकवण्या घेतल्या. लोहचुंबकीय शक्तीचा अभ्यास, Magnetotherapyही केली. मॅग्रेट थेरपीचे सेंटर, Holistic healing centre चार वर्षे पुणे येथे चालवले. त्या थेरपीच्या अधिक अभ्यासासाठी आणि एका रुग्णासाठी मालतीताई इंडोनेशिया येथे गेल्या. त्यावेळी या उपचारांसाठी सखोल ज्ञान प्राप्त व्हावे म्हणून त्यांनी दोन हजार साली Diploma in Naturopathy केला. काही काळ घाऊक भावात चहा खरेदी करून किरकोळ भावात चहा विक्री केली. सर्वोत्तम चहा खरेदी करून चहा विकण्याचा बिझनेस सचोटीने केला. तिन्ही मुलींना सुशिक्षित केले. थोरली ममता, कोल्हापूरला स्थायिक झाली आहे आणि एक सुपुत्र, एक कन्या यांची आई आहे. मधली योगिता पुणे येथे स्थित आहे, दोन सुकन्यांची आई आहे. त्रिवेणीने, मालती ताईंना एका नातवाची आणि एका नातीची आजी बनवले. मालतीताई आता जीवनात तृप्त आहेत. निसर्गाकडे वळा शेतीकडे वळा हा आदर्श मानून त्यांनी दोन हजार एकोणवीस सालापासून, लांजा येथे काजूची बाग लावली आहे. ही जमीन खानविलकरांच्या पारंपरिक वारसा हक्काची जमीन आहे. त्या तेथे जैविक शेती

करतात. तेथे त्या शेतावर मालतीताईंनी दोन खोल्या बांधल्या असून, काही अन्य महत्त्वाचा भाजीपाला आणि जैविक प्रयोग करण्याची त्यांची इच्छा आहे. सध्या तेथे पूर्वीची असलेली चारशे झाडे आणि नवीन लावलेली तीनशे झाडे, अशी ७०० काजूची कलमे आहेत जैविक खत बनवणे वगैरे कामेही मालतीताई आता या वयात शिकल्या. इस्रायली तंत्रज्ञानाने शेती वाढवायचे, काजू बाग, आमराई पिकवणे, ध्येय मालतीताईंचे आहे.

दुधावरची साय म्हणजे त्या पांचट दुधापेक्षा अधिक प्रिय, घट्ट चविष्ट, आवडीची वस्तू असते. बायका नवऱ्याला दूध पातेल्यातून वाढताना, साय लगबगीने मागे करतात, म्हणजे साय नवऱ्यापेक्षा अधिक लाडकी असते. ही साय म्हणजे कोण? कळले ना? शाळेत धडा होता.

नातवंडे म्हणजे ती दुधावरची सायच असतात. पातळ दुधापेक्षा साय प्रिय असते. बँकेच्या ग्राहकांना मुद्दलापेक्षा व्याज प्रिय असते, तशी नातवंडे आजी आणि आजोबांना मुलांपेक्षाही प्रिय असतात. आजी आणि आजोबांना नातवंड घरी आली की होणारा आनंद खास असतो. जशी दुधाची परीक्षा सायीवरून होते, तशी कुटुंबातील नात्यांची परीक्षा नातवंडांच्या केल्या जाणाऱ्या लाडावरून होते.

अशी कशी करशील गं लाडिक लाडिक लाडा

मी रांगीन घरभर बनून तुझा घोडा

घरात नातवंडे आली की जुनी चाके पुन्हा फिरवायला खुषीने आजी आजोबा, पुन्हा तरुण होतात. नातवंडे होणे यात खरेतर आजी आणि आजोबांचे कष्ट नसतात, पण स्वतःच्या अपत्य जन्माहून प्रिय अशी ती घटना त्यांना सुखावते. लेकीच्या, सुनेच्या, गर्भिणीच्या बाळंतपणात त्यांना चिंता असतेच, पण खुषी अधिक असते. आपल्याच पोटच्या आतड्याचा नातू/नातवंड हा नवा जिवंत गोळा असतो, फॅमिली ट्री वरचे नवे हार्डवेअर असते. ही आपली छकुली, सुनबाई ही नवी जबाबदारी कशी सांभाळेल, या काळजीबरोबरच लाड करायला एक नवा जीव मिळण्याचा आनंद असतो. आजी आणि आजोबांना वृद्धत्वात जणू नवा बालपणाचा अंकुर

फुटतो, मायेचा नवा कोंब उमलतो. नातीच्या रूपाने आपले बालपण ते पुन्हा उपभोगतात, रागलोभ विसरतात.

पुढच्या पिढीला अंकुररूपी दान देऊन काही काळाने आपण जगाचा निरोप घेणार आहोत, त्या अंकुराची जोपासना आजी आजोबा काळजीपूर्वक करतात, नव सृजनाचा आनंद तृप्ततेने उपभोगतात. तरूण वयातील विकार, चिडचिड, विचार, वृद्धत्वात पुढे बदलून प्रगल्भ झाले असतात, त्यामुळे जम के लाड करुन बाळाला फुलवतात, लाडावतात. नातवंडांचे प्रेम न करणारी व्यक्ती विरळाच असते, मी तर सर्व आजी आजोबांना सांगते की, देव देवळांपेक्षा बालकांत बघावा.

प्रौढत्वी निज शैशवासी जपणे, नातवंडांसवे खेळणे

वृद्धत्व म्हणजे रिकामपण असते, वेळ भरपूर हाताशी असतो, त्यामुळे बाळाचे आईवडील जेवढा वेळ देत नसतील तितका वेळ आजे कंपनी नातवंडांना देते. आपल्या मुलांचे जे जे लाड करायचे राहिले असतील ते ते लाड नातवाचे, नातीचे करता येतात. जणू नातवंड ही एक खास भेट देवाने त्यांना दिलेली असते. सर्व स्वप्ने पूर्ण करता येतात.

मेरा नाम करेगा रोशन जगमे मेरा राज दुलारा

दुधावरची साय अशा नातवंडात, लेकीची मुले, लेकाची मुले असा भेदभाव केला जाऊ शकतो, थोड्याफार फरकाने लाडके दोडके केले जाते, पण ती साय, लाडकी असतेच.

लोकगीतात म्हटल्याप्रमाणे

लेकीच्या मुला उचलून घेते तुला

लेकाच्या मुला जा बस सांदीला, किंवा

जावयाचे पोर हरामखोर अशी वर्गवारी झाली तरी, पेढे आणि बर्फी इतकीच ती तुलना असते.

आजी हा तर मुलाबाळांचा लाडका कट्टा असतो, आईपेक्षाही जवळचे बेट असते, जसे बघा
आई असते जन्माची शिदोरी
आजी असते खाऊची तिजोरी
गोष्टींची पेटी, हक्काची सोबती
रागावते पण, मैत्रीण तरी
आयुष्याच्या उतारावरी
जेव्हा नसते इतर जबाबदारी
नातवंडांमध्ये मूल बनून
हौस घेते आजी भागवून
खेळण्याची, नाचगाण्याची
बागेतील सर्व फुले केसात माळण्याची
लपण्याची, रांगण्याची, रंगण्याची
खेळणी रंगपेटी घेउन दंगण्याची
आजोबा तर नातवाचे खास मित्र असतात, आजोबा देवाघरी गेलेला एक नातू म्हणतो
आजोबाच्या खोलीत धुके, धुके, धुकेच
आजोबाशिवाय घर मुके, मुके, मुकेच
दुधावरची साय दुधावर तरंगते, तसे नातवंडांचे

तरूण वय तरंगायचे असते, त्यांना आजोबा ओल्ड फॅशनचे, बोअर वाटतात, वाटू

शकतात. अर्थात पुढे मग नातवांनी जाणीव ठेवावी की, आपण सुद्धा आजोबा होऊ तेव्हा काळाच्या मागेच पडलेले असणार आहोत. आपली नातवंडं आपल्याला टाळणार, कारण काळ धावतोय ना? असो.

सर्व प्रकारचे दिवस साजरे होतात, आता हॅप्पी ग्रँडपॅरेंट्स डे!

आजी आजोबा दिवसाच्या शुभेच्छा.

९ आखिर क्यो, स्मिता पाटील?

कै. स्मिता शिवाजीराव पाटील-बब्बर ह्या गुणी बुद्धिमान अभिनेत्रीचा, १३ डिसेंबर २०१९ हा ३३ वा स्मृतिदिन आहे. खणखणीत आवाज, टपोरे डोळे, उंच सडसडीत बांधा, तरतरीत चालणे, girl next door असे भाव, ही वैशिष्ट्ये असलेल्या स्मिता पाटील हिने दूरदर्शनवरील बातमीदार, news reader म्हणून १९७५ साली छोट्या पडद्यावर पदार्पण केले. एका सुंदर दशकाची सुरवात झाली. १९७६ सालानंतर दहा वर्षांच्या कारकीर्दीत या गुणी अभिनेत्रीचे ८० चित्रपट प्रकाशित झाले आणि ती एक नंबरची बहुआयामी अभिनेत्री ठरली.माझी नातेवाईक होती.

स्मिता सावळी होती. Art films मध्ये नसिरुद्दीन शाह, ओम पुरी, गिरीश कर्नाड बरोबर without make up सुंदरच दिसे. तर glamorous, नमकहलाल, आखिर क्यो, मिर्च मसाला मध्येही ती शोभली. शशी कपूर स्मिताच्या अभिनयाचे चाहते होते. मराठी चित्रपट, जैत रे जैत मधली आदिवासी नायिका म्हणून अगदी हुबेहुब खुलते. अभिनयात तिची तुलना शबाना आझमीशी केली जाई. प्रत्येक भूमिका स्मिता पाटील जगत असे. अर्धसत्य मधली विचारप्रधान नायिका, भिगी पलकें मधली नोकरी करणारी स्त्री, 'भूमिका'मध्ये नृत्ये करणारी नटी, जैत रे जैत मधली नायिका चिंधी, या नायिका खऱ्याच वाटत. हातमागावर विणलेल्या साड्यांना अच्छे दिन स्मिता पाटील मुळे आले. दाट काजळ, जाड ओठांची फॅशन स्मितामुळे आली.

१७ ऑक्टोबर १९५५ रोजी पुणे येथे जन्मलेल्या मराठमोळ्या स्मिताने Film and Television Institute, पुणे येथून अभिनयाचे शिक्षण घेतले. राज बब्बर हे त्यांचे पती. प्रतीक बब्बर हा मुलगा अभिनेता म्हणून प्रसिद्ध आहे.

स्मिताचे करियर मराठी दूरदर्शन वर बातपासून सुरू झाले. सामना या गाजलेल्या मराठी चित्रपटात 'पप्पा साखर, साखर, साखर!' असे म्हणत, स्मिता प्रथम मराठी चित्रपटात आली.

मराठा समाजात घरी स्मिता यांच्या चित्रपट प्रवेशावर चर्चा, टीका झाली. अर्थ मधल्या भूमिकेबद्दल नाराजी उमटली. मात्र पुढे, काळ बदलला म्हणत आम्ही ते सारे स्वीकारले. पुढे तिच्या ग्लॅमरने, अभिनयाने सर्वजण दिपून गेले. मग स्मिता प्रत्येक चित्रपट प्रदर्शनानंतर यशोशिखरावर चढत गेली. एक Filmfare award आणि दोन National Film awards स्मिताच्या नावावर जमा आहेत. १९७६ मध्ये मंथन, १९७७ मध्ये भूमिका, या चित्रपटात त्यांच्या भूमिका गाजल्या. मी मेकप करणार नाही असा आग्रह धरणारी स्मिता पाटील, व्यावसायिक स्पर्धेत मेकपसह उतरली. १९८२ चे नमकहलाल, अर्थ, १९८५ चा आखिर क्यो?, १९८५ चा अमृत, १९८७ चा मिर्च मसाला हे चित्रपट खूप गाजले.

हल्ली कितीतरी अभिनेत्री विवाहित पुरुषांशी विवाह करतात, मात्र स्मिता पाटील यांना त्याकाळी समाजाचा खूप विरोध पत्करावा लागला. आखिर क्यो चित्रपटात संसारात आलेल्या टीना मुनीम या अन्य स्त्रीमुळे संसार मोडणाऱ्या स्त्रीचे दुःख मांडणारी स्मिता, अर्थ चित्रपटामध्ये शबाना आझमीच्या संसारात वादळ आणणारी नटी अशी भूमिका करते.

स्मिता पाटील या राज बब्बर यांच्या पत्नी, राज बब्बर राजकारणात यशस्वी झाले. प्रतिक बब्बर या अभिनेत्याच्या त्या माता होत्या. प्रतीकच्या जन्मानंतर अवघ्या काही दिवसांत, मुंबईसारख्या महानगरात बाळंतपणातील गुंतागुंतीच्या कारणाने एका आजारपणामुळे एका उमट्या अभिनेत्रीचा अंत झाला, हे खूप धक्कादायक होते. प्रत्येक घर हळहळत होते. स्मिताचा मुलगा प्रतिक याचे संगोपन स्मिता पाटील यांच्या आई विद्याताई पाटील व वडील शिवाजीराव पाटील यांनी केले. मूर्तिमंत अस्मिता, स्मिता, या कार्यक्रमात ते दोघे आणि स्मिता ची मोठी बहीण पपीताई भेटल्या होत्या. पपीताई अमेरिकेला असतात आणि दुर्दैवाने आता आईवडील दोघेही हयात नाहीत.

स्मिता पाटील यांनी केलेले काही मराठी चित्रपट - सामना, जैत रे जैत, सर्वसाक्षी, उंबरठा , यासोबत अन्य काही हिंदी चित्रपट - निशांत, गमन, भवानी भवाई, आक्रोश, अल्बर्ट पिंटो को गुस्सा क्यों आता है, बाजार, शक्ती, पेट प्यार और पाप, जीवन धारा

माणूस ठरवतो. पण आयुष्यात जसे जसे ठरवले जाते, तसे तसे घडतेच असे नाही. काही वर्षांनी, फिल्म करियर नंतर, राजकारणात वडील शिवाजीराव पाटील यांचा वारसा स्मिता चालवेल असे अपेक्षित होते.

दुश्मन ना करे दोस्त ने वो काम किया है

उम्रभर का ग़म हमे इनाम दिया है,

हे गाणे (चित्रपट आखिर क्यों)चित्रित करुन आलेली स्मिता मी जवळून बघितली होती. गगन सदन तेजोमय, (चित्रपट उंबरठा) असे गाणारी साडीतली स्मिता, शूटिंगवरून परस्पर एका family function ला भेटली होती. बालपणी आम्ही मुंबईला जायचो तेव्हा, भेटलो की ती तशी अबोल होती, लहानपणी एकत्र जमलो की खेळताना आम्ही तिला म्हणायचो ना,

जो आवडतो सर्वाना, तोचि आवडे देवाला।

आखिर क्यों? या त्यांच्या गाजलेल्या चित्रपटातील एक वाक्य आठवते-

औरतकी जीवनमें पतझड ठहर क्यों जाती है? स्मिताला अकाली मरण का यावे? आखिर क्यों?

१० कै. मंजु सुधीर देशमुख: बहीण

माझी हसरी आनंदी बहीण आज या जगात नाही. पूर्ण आयुष्य तिने छान उपभोगले, मजा केली, जगभर फिरली. तिची आठवण येते. तिने कलात्मकतेने सजवलेले घर मागे आहे. पण तिचे पती सुधीरराव दाजी, दोन सुकन्या रेश्मा आणि सोनाली, नातू देवराज यांच्या रूपात ती भेटते. तिच्याबद्दल लिहिताना एक कविता आठवते. ही कविता मंजूताईसारखी मिशिकल आहे.

विनोदी कविता आहे.

तुम्हाला एक कोडे घालते

सांगा माझे वजन का वाढते ॥धृ॥

सुरस चौरस स्वयंपाक करते

खात्रीसाठी खाऊन बघते

दोन तीन पोळ्या, वाटीभर भाजी

डावभर कढी, दहा वीस भजी ॥ 1 ॥

एवढेच तर खाऊन बघते,

वर थोडेसे शीतपेय पिते

तरी पण माझे वजन का वाढते

एकादशी, शनिवार, रविवार

दाणे भाजते वारंवार

मूठभर दाणे, चवीला गूळ

एखादे केळ, मोदकी नारळ

खवता खवता, खाऊन बघते

मग एक दोनच बशी, खिचडी पुरते

माझे वजन मात्र उगीच वाढते.

मंजुताई खूप प्रेमळ होती.

११ आईपण

सौ. मंगल निगडे, मंतरलेले दिवस

मंगल निगडे या मेजर मनीष निगडे यांची आई, मेजर विश्वास निगडे यांची पत्नी म्हणून मंगलताई आनंदी आहेत. त्यांची गोष्ट, त्यांच्या शब्दात ऐकु या.

मंतरलेले दिवस

माझी कथा, मनीषच्या आठवणी मधुसंचयसाठी लिहायच्या असं ठरवलं आणि मला माझ्या आठवणींचा पुनर्जन्म झाल्यासारखं वाटलं.

माझा विवाह अगदी लहान वयात झाला. लग्न होईपर्यंतचे आयुष्य मुंबईत काढले होते. लग्नानंतर सासर अगदी मुंबईच्या तुलनेत लहान गावात, पुण्याजवळ. मोठा वाडा होता, पण संडास, बाथरूम बाहेर होते. नंतर आम्ही शेती करावी या इच्छेने ग्रामीण भागात राहिलो. गावाबाहेर शेती, शेतावर एक मोठी आणि एक लहानशी खोली आम्ही हळूहळू बांधली होती. छोटे पण स्वतःचे असे हे घर होते. पतींची आर्मीची पोस्टिंग Non family , कुटुंब नेऊ शकत नाही अशा ठिकाणी बदली झाली होती. मला गैरसोयीत त्याकाळी सासरी अथवा शेतावर राहावे लागले, कारण की त्या काळात विवाहित मुलीने माहेरी राहणे, समाज संमत नव्हते. लोक नाव ठेवीत असत. या सासरच्या घरी बाथरूम संडास घराबाहेर लांब होते. दुकाने- दूध, किराणा मालाची, भाजीची वगैरे जवळ नव्हती. घरात चुलीवर स्वयंपाक करावा लागे. जेवणाखाण्याचे हाल होत. हवा पण फारशी चांगली नव्हती. शारीरिक त्रास सहन करावा लागला .

परंतु विवाहानंतर लवकरच मनीषचा जन्म झाला. मनीषच्या बाळलीला व पतीचे नेहमी येणारे पत्र, यावर मी आनंदाने सर्व त्रास काढून त्या काळात निभावून गेले .

मी मनीषच्या आजी, मोठ्या आई, मनीषला अंगाई गीत म्हणायचो.

मी मंगलताई आळविते अंगाई

छकुल्या नो तुमची आई

लुकलुकत चिमणे डोळे

जिभली ही चुटपुट बोले

कष्टाला नाही म्हणणे मराठी माणसाच्या रक्तात नसते. कष्ट आणि प्रेम मराठी माणूस जाणतो, जगतो. लिहलेलं आहे,

लेवु लेण गरिबीचं

चणं खाऊ लोखंडाचं

धनी मात्र देवा माझा वाघावाणी असू दे

माझे धनी भारतीय सैन्यदलात (आता निवृत्त मेजर) होते आणि त्यांचे करियर चांगले घडत गेले. मनीषचे ते खूप लाड करायचे, अजून करतात.

मनीष देखणा रुबाबदार होता. माझे पती सुट्टीवर आले की मनीष खूप असे. मनीषची सकाळी शाळा असे.

मनीषच्या पाठच्या दोन मुलांचा अपमृत्यू झाला. BLOOD transfusion करावे लागे. तरीही मुलं न जगल्याने, प्रयत्न फोल झाल्याने काही दिवस खूप उदास गेले. मला वाटते की विवाहपूर्व रक्तचाचणी करावी, ज्यामुळे जैविक, जेनेटिक दोष, genes, Hereditary आजार कळतात. बालकांचे, आईवडिलांचे हाल टळतात, पण अजूनही समाज ते मानत नाही.

परंतु मनीषची प्रगती, प्रेमळ स्वभाव यामुळे मनाने उभारी धरली. अगदी दुसऱ्या इयत्तेत असल्यापासूनच मनीषचे एक स्वप्न होते, तो फायटर पायलट बनण्यासाठी उत्सुक होता. मनीष

बालवयात होता, तरी विचारी, Mature होता. आपल्याला बहीण अथवा भाऊ, भावंडे असावीत असे त्याला वाटे. तो बहिणीच्या मुलीत रमत असे. त्या सुट्टी संपल्यावर आपापल्या घरी गेल्या की मनीष नाराज होई. तो अभ्यासू होता.

बारावीनंतर मनीषला राष्ट्रीय रक्षा अॅकॅडमीमध्ये प्रवेश मिळाला. राष्ट्रीय रक्षा अॅकॅडमीमध्ये शिक्षण घेतलेला विद्यार्थी शिकून बाहेर पडला की त्याच्या अंगात इतके गुण आणि क्षमता पुरेपूर उतरतात, की तो कुठेही गेला तरी हार मानत नाही किंवा उपाशी राहात नाही. सर्व मित्र, सगळे आजूबाजूचे शेजारी, कलीगज इतके जवळचे असतात, की एकमेकांना सहाय्य करायला तत्पर असतात. या सर्व सैन्य दलात जाण्यास उत्सुक असलेल्या विद्यार्थ्यांतील व्यक्तींची एकी असते. मनीषने ते शिक्षण पूर्ण केले. त्याचे स्वप्न पूर्ण झाले. तो फायटर पायलट झाला.

त्या काळात प्रत्येक घरी तीनहून अधिक मुलं असायची. मला एकुलता एक मुलगा होता. तरीही मी त्या पुत्राला सैन्यदलात जाण्यास कशी परवानगी दिली? असा प्रश्न खूप जणांनी मला विचारला. पण सैन्य दलाचा वारसा मनीष मध्ये वडिलांकडून आला होता. जे काही घडायचे असते ते कुठेही घडू शकते, यावर माझा पूर्ण विश्वास होता. मुलांना आपल्या पदराखाली झाकून ठेवले, तर त्यांची प्रगती होत नाही. अशी ही एक धारणा होती. मुलाला सैन्यदलात पाठवणे सोप्या निर्णय नव्हता, पण मी तो कठोर निर्णय घेतला.

मनीष मोठा झाला. माझे वडील आज माझी साथ सोडून गेले आहेत. पण बाकी बहिणी, नातेवाईक, सर्व मुलांना भावंडं होती, त्यांचे विश्व होते .

माझ्या कुटुंबाचा मनीषसोबत प्रवास सुरू झाला. मनीषला आर्मीचं पोस्टिंग आलं. तो आर्मीत हजर झाला. आर्मीच्या कारणाने वेगवेगळ्या ठिकाणी त्याला जावं लागायचं. मी एकटी असायचे. मनीषनंतर दोन बालके जन्मली. आशिष नावाचा मुलगा आणि राधिका नावाची

मुलगी- या दोन मुलांचा अपमृत्यू मी पाहिला. ईश्वर कृपेने मनीष जगला. ही माझ्यावर देवाची खूप मोठी कृपा आहे. मुलांना थॅलेसेमिया झाला होता.

आता माझे वय ७० हून अधिक आहे. 'संध्याछाया भिवविती हृदया' अशी परिस्थिती सुसह्य आहे. आयुष्याच्या पुस्तकाची पाने यश मिळण्याने, मनीषचा संसार, दोन मुले बघण्यात भराभर उलटली. वर्षे कधी संपतात, समजलेच नाही. मंतरलेले दिवस संपले. आता, काही काही किरकोळ आजार या शरीराला सुरू झाले आहेत. मुलगा जवळ आहे, हाच काय एक मोठा आधार आहे. या लेखाच्या कारणाने मला ते मंतरलेले दिवस परत आठवले.

मनीषचा विवाह झाला. आता तर तो निवृत्त पण झालाय. मनीषच्या संसारवेलीवर दोन गोंडस मुले जन्मली आहेत. मी दोन नातवंडांची लाडकी मम्मी आहे. एक दिवस कोणतीही पूर्वसूचना न देता परमेश्वर प्रत्येकालाच घेऊन जात असतो. त्यावेळी हे मंतरलेले दिवस कुठे अदृश्य होऊन जातात? आयुष्याचा सारांश एवढाच असतो का? प्रत्येकाची गोष्ट अशी असते का?

लग्नानंतर अनेक वर्षांनी आणि वय वाढल्यानंतर सुद्धा स्त्रीला माहेरच्या मोहरांची, मोहोराची ओढ असते. शाळेत असतांनाच आजी काही ओळी आम्हाला म्हणून दाखवत असे आणि त्या पूर्ण करा असं सांगत असे. लिखाणही शिकवत असे. वेगवेगळी गाणी म्हणत असे.

माझ्या लग्नाची बंधु करे तयारी, तोरण उभारले दारी,

परि जाणोनिया कां न मुरारि आला, मजवरी कोप का केला.

प्राजक्ताची फुलं पडली की माहेरची, आईची आठवण आली समजावे. माहेर जुन्नरला आहे.

घाल घाल पिंगा वाऱ्या, माझ्या परसात, माहेरी जा, सुवासाची कर बरसात

या गाण्यांमुळे माहेर अधिकच हळवं करतं. मनाचा कोपरा रिकामा होतो. आई शब्द उत्साहित करून जातो. माझ्या आईचे नाव वसुमती आहे. वडील हुषार होते. आज, आठवून आनंदाचे पाणी धावत येते.

मला राधिका, आशिष यांच्या मृत्युची खंत मात्र आहे. थॅलेसॅमिया या रक्तासंबंधी आजाराने, दोघे बालपणी मृत्युमुखी पडले. बालकांसाठी, कुटुंबानी केलेले कष्ट, मुले जगवण्यासाठीचे औषधोपचार, त्या कष्टांचे वर्णन करुण आहे. जर त्याकाळी औषधोपचार आणि संशोधन अधिक असते, तर आशिष, राधिका आज जिवंत असते. निगडे कुटुंबाचे दोन अजून सैन्यदल अधिकारी आज असते. त्या बालकांच्या बाळलीला आठवतात आणि कितीही धरणात कोंडले तरी ते डोळ्याचे बांध फोडून, अश्रूंच्या रूपाने वाहत होते. आई आहे मी.

कृतार्थ जन्म झालाय.

पण तरीही,या आजाराबद्दल संशोधन व्हावे ही मी सौ. मंगलताई, निगडे, माझी इच्छा आहे.

१२ सौ. आशा विजयसिंह देशमुख

सकाळ पेपर्स मध्ये आणि पत्रकार विश्वात परिचित विजयसिंह देशमुख यांच्या सुविद्य पत्नी, अशी आशा देशमुख यांची ओळख तर आहेच. बालपणापासूनच त्या खूप हुशार होत्या. डॉक्टर आशा, असाच आम्ही त्यांचा उल्लेख आदराने करीत असू. आम्ही लहानपणापासून म्हणायचो खरे, मात्र ते देवाला मंजूर नव्हते. त्याकाळी खासगी वैद्यकीय महाविद्यालये नव्हती आणि त्यांची वैद्यकीय महाविद्यालयात प्रवेश घेण्याची संधी केवळ दोन मार्कांमुळे हुकली.

B.Sc. B.ed करून, त्या अनेक वर्षे शाळेतील लाडक्या गणित शिक्षिका होत्या. २००७ साली त्यांनी ऐच्छिक सेवानिवृत्ती घेतली. आता गोरगरिबांच्या मुलांना विनामूल्य आणि निवडक मुलांना मूल्य अशाप्रकारच्या शिकवण्या आशाताई आजही घेतात. पती विजयसिंह देशमुख हे सकाळ, पुढारी, पुण्यनगरी अशा विविध वृत्तपत्र, दैनिक पत्रांमध्ये संपादक म्हणून कामाला होते. पत्रकारितेत त्यांनी प्रदीर्घ करिअर केले आहे. आता प्रकृतीच्या निमित्ताने ते घरीच राहून निवृत्तीचा आनंद घेतात. भारतीय विद्यापीठांतर्गत विविध शाळेच्या विविध शाखांमध्ये आशाताई त्यांनी अध्यापन केले आहे. मोठा पुत्र अजय हा अमेरिकेत सेटल झालेला असून, पत्नी फॅनी आणि दोन नाती अलीशा आणि एमा यांच्यासह खूश आहे. चि अजयनंतर सोळा वर्षांनी त्यांना गौरव हा दुसरा सुपुत्र झाला. गौरव हा देखील जपानमधील टोकियो येथे सध्या नोकरी करीत आहे. त्याचा विवाह लवकरच होईल. गेली दहा वर्षे अनेकदा आशा आणि विजयसिंह उभयतांनी अमेरिकेत अजयच्या संसाराला भेट दिली आणि त्यांच्या सुखी संसाराचा आनंद घेतला. अनेक विद्यार्थ्यांचे करियर घडवतांना आशा ताईंनी त्यांना मार्गदर्शन केले. गौरवचा सुखी संसार बघणे, चांगले विद्यार्थी घडवणे, ही आशाताईंची बकेट लिस्ट आहे.

आज अजय आणि गौरव या दोन सुपुत्रांच्या त्या आनंदी आई आहेत.

१३ मावस जावई, प्रवीण महाजन,चेन्नई

मराठी साहित्य आणि चित्र'पटकथा' (शतकी वाटचाल१९१३-२०१३),या पुस्तकाचे लेखक : डॉ प्रवीण नारायण महाजन, श्री कृष्णराव शेठ्ये, नागपूर, यांचे जावई

गोव्याच्या ४८ व्या आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सवात (IFFI) मुख्यमंत्री मनोहर पर्रीकर यांच्या हस्ते व अभिनेत्री श्रद्धा कपूर हिच्या उपस्थितीत, नुकत्याच प्रकाशित झालेल्या मराठी साहित्य आणि चित्र'पटकथा' (शतकी वाटचाल१९१३-२०१३) या डॉ. प्रवीण नारायण महाजन यांच्या अप्रतिम ग्रंथाच्या ६५६ पानांचे वाचन करायला एक महिना लागेल असे वाटले होते. पण ग्रंथ हातात आला आणि तहानभूक हरपून मी वाचून काढला. संपूर्ण जगभरातच, सिनेमा बघायला आवडत नाही, सिनेमाचे वेड नाही, अशी व्यक्ती विरळाच म्हणायची. जनमानसात गप्पात, करमणूकीत, समाज परिवर्तनात, सिनेमाला अनन्यसाधारण महत्व आहे. गोष्टी सांगणाऱ्यांना, ऐकाणाऱ्यांना, पाहणाऱ्यांना तो चित्रपट आकर्षित करतो.

“तुझ्या स्वरांवर जगुनी, वेचिले हे अमृतकण ।

तू ईश्वराचे प्रतिरूप, तू आनंदघन ॥”

अशा शब्दात लतादीदी मंगेशकरांचे, लेखकाने केलेले अर्पण पत्रिकेतील वर्णन व त्यांचा एक दुर्मिळ फोटो या ग्रंथात आहे. खरेतर अशा दुर्मिळ फोटोंचा, गोष्टींचा हा जणू संग्रहच आहे. फार पूर्वी म्हणजे ५० वर्षांपूर्वी आमच्या बालपणी गावात नवीन सिनेमा लागला, की सरकत्या चाकांच्या गाड्यांवर, पोस्टर्स उभी करून पूर्ण वस्तीमधून फिरत असत. सोबत काठ्या लावून, पाय उंच करून त्यावर पांढरे पायजमे घातलेली, उंचच-उंच माणसे या सिनेमा पोस्टरांच्या सोबत चालत असत. सोबत ढोल पिपाणी वाजवली जाई. रात्री गॅसच्या दिवाबत्ती सोबत ही नव्या चित्रपटाची मिरवणूक गावात फिरली, की लोक मनात चित्रपट पाहण्याची तारीख व वेळ

ठरवून टाकत. पूर्वी सिनेमाला जाणे हा उत्सव असे. सिनेमा बघणे म्हणजे अफूची गोळी असते. प्रेक्षक तीन तास चित्रपटगृहात आपले स्थळ, काळ, अस्तित्व, वर्तमान, प्रश्न विसरून जात असत. प्रेक्षक सिनेमाचा खूप आस्वाद घेतात.

डॉ. प्रवीण महाजन यांचा चित्रपटकथेला साहित्यात मानाचे स्थान देणारा, प्रथमच मराठी चित्रपटकथेला साहित्याचा प्रकार सिद्ध करणारा, प्रथमच मराठी चित्रपट, पटकथा, साहित्य यांचा शंभर वर्षांचा आढावा घेणारा, प्रथमच मूळ साहित्यकृती व पटकथा यांचा अतिसूक्ष्म अभ्यास करणारा हा संशोधनाचा अपूर्व रुपेरी ग्रंथ मराठी साहित्य व चित्रपटकथा यांच्या बदल अभ्यास करून लिहिला गेला आहे. मराठी साहित्य, चित्रपट, शिल्प, नृत्य, नाट्य, या विषयावरील अल्प आणि दुर्मिळ ग्रंथांपैकी एक, असे या ग्रंथाचे वर्णन करता येईल. मराठी साहित्य आणि चित्रपटकथा या ग्रंथाचा आवाका प्रचंड आहे. ग्रंथाची रचना- आठ प्रदीर्घ प्रकरणांमध्ये हा ग्रंथ विभागला गेला आहे. चित्रपटकथेची व्याख्या, चित्रपटकथेची संरचना, त्याचे नावीन्य, त्यावरील आक्षेप, चित्रपटकथेचे प्रमुख घटक जसे कथानक, स्वभावचित्रण, संवाद, गीत, साहित्य निर्मितीची प्रक्रिया, साहित्याच्या मध्यामांतराची प्रक्रिया या विषयावर हा ग्रंथ भाष्य करतो.

चलच्चित्राचा भारतीय प्रयोग, शाम्बारिका-खरोलिकाने केला. कथात्मक चित्रपटाचा जन्म चित्रपट कथाकार जॉर्ज मेलिए यांच्या हस्ते झाला. पहिला भारतीय मूक चित्रपट, राजा हरिश्चंद्र हा होता. भारतीय चित्रपटाचे श्रेय, दादासाहेब फाळके यांना जाते. पहिला भारतीय बोलपट 'आलमआरा' हा होता. चित्रपटाचे प्रधान घटक, निर्माता, दिग्दर्शक, अभिनयकर्ते, गीतकार, संवादलेखक, संकलक, संगीतकार, छायाचित्रकार, वितरक, प्रेक्षक, समीक्षक हे आहेत. यशस्वी सिनेमाचा, सशक्त चित्रपटकथा हा मूळ आधार असतो, असे ऐतिहासिक आणि शास्त्रीय सत्य लेखक मांडतो. शिवाय या ग्रंथात, लेखकाने चित्रपटकथा, नाटक, नभोनाट्य, दूरदर्शन शृंखला, मालिका यांची तुलना केली आहे.

मराठी मूळ चित्रपटकथेचे मूल्यांकन करताना 'अयोध्येचा राजा, ते 'अस्तित्व' या प्रवासातील आचार्य अत्रे, वि. स. खांडेकर, ग. दि. माडगूळकर, विजय तेंडुलकर, पु. ल. देशपांडे, रणजीत देसाईसारख्या दिग्गज लेखकांच्या चित्रपट क्षेत्रातील योगदानाबद्दल, डॉ. महाजन अभ्यासपूर्ण रीतीने प्रतिपादन करतात. या पुस्तकातील या नावाच्या स्वतंत्र प्रकरणात, पंधरा चित्रपटकथा प्रातिनिधिक म्हणून घेतल्या आहेत. ज्यातील अयोध्येचा राजा, नवरदेव, प्रतापगड, सामना, नॉट ओन्ली मिसेस राउत, ऐका दाजीबा, देवता, शेजारी, सीता स्वयंवर, गुळाचा गणपती, सवाल माझा ऐका, एक गाव बारा भानगडी, सोंगाड्या, माफीचा साक्षीदार, अस्तित्व या प्रमुख आहेत. खास आनंद म्हणजे, ग्रंथात या सर्वच चित्रपटकथांचा सारांश वाचायला मिळतो. यातील चित्रपटकथेचे कथानक सांगणे म्हणजे पिक्चरची स्टोरी सांगणे ही, पूर्वी घरोघरी संध्याकाळी जमलेल्या बच्चे कंपनीची इव्हेंट/घटना असे. हल्लीच्या भाषेत लई भारी असे तिचे वर्णन केले जाऊ शकते. हीच शैली महाजन यांनी वापरली आहे. लेखक प्रवीण महाजन यांच्या घरी, त्यांच्या अभासिकेत, या सर्व चित्रपटांचे दस्त-ऐवजीकरण अगदी व्यवस्थित आहे.

मराठी साहित्यकृतीवर आधारित चित्रपटकथांबद्दल या पाचव्या प्रकरणात, कादंबरी या साहित्य प्रकारावर आधारित चित्रपटांवरील एक उपप्रकरण आहे. गड आला- पण सिंह गेला, जैत रे जैत, बनगरवाडी, चानी, कुंकू, श्यामची आई, सिहांसन, उंबरठा या चित्रपटकथांचे परिशीलन या ग्रंथात असून चित्रपटांची, प्रस्तुतीची तुलना मूळ कादंबरीशी केली आहे. कथा साहित्य प्रकारावर आधारित मराठी चित्रपटकथा मधुचंद्र, मुंबईचा जावई, श्वास, रंगल्या रात्री इत्यादी आहेत. नाटक, ललित लेख आणि कवितांवर आधारित चित्रपटकथांचे विश्लेषणही या ग्रंथात वाचता येते. सहाव्या प्रकरणात दिग्दर्शकीय संस्कारांचा अभ्यास आहे. व्ही. शांताराम, भालजी पेंढारकर, मास्टर विनायक, राजा परांजपे, अनंत माने, राजदत्त, दादा कोंडके, जब्बार पटेल, अमोल पालेकर, सचिन पिळगावकर, महेश कोठारे, महेश मांजरेकर, मृणाल

कुळकर्णी यांच्या दिग्दर्शक म्हणून केल्या गेलेल्या, खास प्रयत्नांचा आणि मेहनतीचा उल्लेख आहे. लेखकांच्या प्रतिभेची वैशिष्ट्ये इथे दिसतात.

सातव्या प्रकरणात तीन भारतीय चित्रपटकथा शोले (हिंदी), अपूर संसार (बंगाली), स्वयंवरम् (मल्याळी), यांचा अभ्यास आहे. तर विदेशी चित्रपटकथेत गॉन विथ द विंड (इंग्रजी), टर्टल कॅन फ्लाय (खुर्दीश), रोशोमन (जपानी), बायसिकल थीव्ज (इटालियन) या चित्रपटकथांचा आढावा आहे. त्या त्या शतकातील सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, राजकीय परिस्थिती जाणून घेण्याचे अभिरुचीपूर्ण माध्यम म्हणजे चित्रपट होय. चित्रपटांची निर्मिती, मूळ हेतू करमणूक हाच धरून झाली आहे. तरी चित्रपटकथा प्रेक्षकांच्या भावनेचे विरेचन घडवून आणते. १९५३ मध्ये श्यामची आई, २००३ मध्ये श्वास तर २०११ मध्ये देऊळ या कथांवर आधारित चित्रपटांना सर्व श्रेष्ठ राष्ट्रीय पारितोषिक प्राप्त झाले आहे. मराठी चित्रपट तमाशा फड, गावची पाटीलकी, माजघर व अंगण यातून पुढे जाऊन, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रगती करतो आहे. मराठी चित्रपटकथेची अशी नोंद घेतली जाणे, ही बाबही निश्चित अभिमानाची आहे.

लेखक डॉ. महाजन हे संरक्षण मंत्रालयाअंतर्गत, आय ओ एफ एस कॅडर मध्ये, आयुध निर्माणीला, उच्चपदस्थ अधिकारी असून, फेडरेशन ऑफ फिल्म सोसायटीजशी संलग्न असलेल्या निर्झर सिने क्लब नागपूरचे अध्यक्ष आहेत. डॉ. प्रवीण महाजन हे प्रशासक, व्यवस्थापक, अभियंता, ज्योतिषी, मानसशास्त्रज्ञ, लेखक, कवी, नाट्यलेखक, नाट्य दिग्दर्शक, अभिनेता, संपादक, चित्रपट समीक्षक, गायक, छायाचित्रकार, वृत्तपत्र-लेखक, दिग्दर्शक, संपादक, असे बहुआयामी व्यक्तिमत्त्व आहे. त्यांनी आठ विषयात विद्यापीठाच्या पदव्या प्राप्त केल्या असून, त्यात इंजिनियरिंग, साहित्य, मानसशास्त्र, ज्योतिष्य, व्यवस्थापन, चित्रपटनिर्मिती, योगशिक्षण सारखे विविध विषय आहेत. त्यांच्या या ज्ञान प्रतिभेमुळे हा संशोधन ग्रंथ उच्च कोटीचा श्रीमंत झाला आहे. प्रत्येक साहित्य व चित्रपटप्रेमी तसेच साहित्य

संशोधकांनी सूक्ष्म रीतीने अध्ययन करावा तसेच विद्यापीठाने कला व ललितकला या विभागात अभ्यासक्रमासाठी घ्यावा, असा महत्त्वपूर्ण ठरलेला आहे.

असा व्यक्ती आपल्या मावशीचा जावई आहे. जावई असावा ऐसा.

****_--

१४ मालती पासेबंद, सासूबाई

सास भी कभी बहु थी. मालतीबाई, आक्का पासेबंद या माझ्या सख्ख्या सासूबाई होत.

“बाळा तुझ्या मुळे मी झाले आई”, असे लाड करावे असे तीन सुपुत्र आणि एका कन्येच्या त्या आई आहेत.

२९/३/१९८८ रोजी माझ्या जीवनातील सर्वात प्रिय व्यक्ती जन्माला आली. तो म्हणजे माझा सुपुत्र अमेय होय. मी आई झाले. माझ्या मातृत्वाचा जेव्हा मी आदर करते, तेव्हा माझ्या पतीच्या आईचा उल्लेख तर करायलाच हवा. आईची महती सांगणारी अनेक गाणी, ओव्या, कविता आपण वाचतो ऐकतो लिहितो. पण आईचे बाळाप्रति आणि बाळाचे आईप्रति भाव वेगळे का आणि काय असतात? आई म्हणजे बाळाचे विश्व असते. सर्व वेळी आईच्या मनात बाळाबद्दलचा एक कृतज्ञता भाव असतो. जो विश्वव्यापी उरतो.

बाळा तुझ्यामुळे मी झाले आई, होऊ कशी उतराई?

या सर्व प्रसंगी माझ्यासोबत माझ्या सासूबाई, मालती पासेबंद या होत्या. अमेय-बाळा तू माझ्या आयुष्यात आलास, माझ्या देहात वाढलास, माझे स्त्रीजीवन समृद्ध केलेस. झाला तर बाळ, नाहीतर काळ. अशा खूप दुःखद, नऊ महिन्यांच्या ताणतणावातून गेल्यावर, आईच्या हाती, तो दुपट्यात गुंडाळलेला लहानसा गोळा येतो. तेव्हा आई भरून पावते. आयुष्यात ही एकच वेळ असते, जेव्हा बाळ रडल्यावर आईला आनंद होतो. (कारण जन्मल्या बरोबर बाळ न रडणे, हे बाळाचा मृत्यू सुचवते) माझ्या सासूबाई चारही मुलांच्या पाठीशी सुखदुःखाच्या वेळी ठाम उभ्या राहिल्या.

बाळाचे ते जन्मतःच रडणे ऐकून आई म्हणते,

धन्य कूस आईची धन्य कान लोचने

कृतार्थ जन्म जाहला, फिटून जाई पारणे

अनंत कष्ट सोसले, फेडशील पांग तू

बाळाची प्रगती होत जाते. बाळ हळूहळू शिशु शी आणि शू या अवस्थेतून मोठा होतो. थोडा सुटा होतो. चिमण्या -कावळे, कुत्री-मांजरी, गाय-बैल, हे प्राणीसुद्धा त्याच्या भावविश्वात येतात. चंद्र सूर्य, आईबाबा हे चौकोनी विश्व नवीन मित्रांमुळे वाढते. कुटुंबातील लोकांचा ते बाळ डोळ्याचा तारा असते. माझे बाळ जसे माझे स्वप्न आहे, तसा माझा नवरा देखील माझ्या सासूबाईचा 'आखों का तारा'च आहे. आशा असते.

आई म्हणते-

तुझे सुरज कहुँ या चंदा, तुझे दीप कहुँ या तारा

मेरा नाम करेगा रेशन, जग में मेरा राज दुलारा

बाळाला झोपवताना आई अंगाई गाते, त्या अंगाईगीतात एक कातरता असते, अज्ञात भविष्याची भीती असते, काळजी असते.

लिंबोणीच्या झाडामागे चंद्र झोपला ग बाई, आज माझ्या पाडसाला झोप का ग येत नाही.

अनेक व्रत करीत, वेगवेगळ्या अंगाया गात, आई बाळाला मोठा करते. बाळाच्या दूर जाण्याची भीती आईच्या मनात नेहमी असते. देवाकडे ती स्वतःसाठी काही मागत नाही, जे मागते ते बाळासाठी मागते. माझ्या सासूने माझ्या पतीसाठी मागितले. मी माझ्या मुलासाठी मागितले, माझी सून तिच्या बाळासाठी मागेल. जीवन म्हणजे मातृत्वाचा समृद्ध वारसा असते.

"देव जरी मज कधी भेटला, माग हवे ते माग म्हणाला, म्हणेन प्रभू रे माझे सारे जीवन देई मम बाळाला.

हल्ली सार्वजनिक लसीकरणामुळे बालक वाढवण्यात खूप सुलभता आली आहे. अन्यथा पूर्वी बालपणीच्या आजारपणाचे आणि बालमृत्यूचे प्रमाण खूप मोठे होते. बालकांच्या अकाल मृत्यू हरणासाठी आई खूप व्रत वैकल्य करत असतेच (हल्लीही करते). संतान गोपाल व्रत, जिवतीचे शुक्रवार, पिठोरी अमावस्या, दत्ताचे गुरुवार, संकष्टी चतुर्थी, इत्यादी. स्त्रीची सर्व व्रते बाळाच्या हितासाठीच असतात. बालकाचे वय बदलते, पण आई तीच असते. भाबडी, हळवी, बालकाची काळजी करणारी! अन्य कसलाही विचार न करणारी. राजमहालातल्या राजमातेच्या पोटी येणारा सम्राट असो किंवा रस्त्याच्या कडेला बाळंत होतेय अशा एखाद्या अगतिक कष्टकरणीचे बाळ असो, आईच्या नजरेत ते सम्राट अशोक असते. देव देखील बालक उद्दात हेतूने जन्माला घालतो.

With the birth of every child God shows that he is still hopeful about mankind.

आईला तर बालक हे आशापूर्तीचे प्रतीक वाटते. असेही म्हणतात, आई बाळाभोवतीच्या आसाभोवतीच आयुष्यभर फिरते.

God made mothers because he cannot be everywhere.

काँग्रेस पक्षाचे पूर्वीचे चिन्हसुद्धा गाय वासरू म्हणजे मातृत्वाचे प्रतीक होते.

सपनों के पार, परीयों के देश में, जाना है तुझको मेरे लाडले

अशी स्वप्ने आई बाळाला दाखवते. प्रत्येक आई मातोश्री असते आणि आईच्या नजरेत प्रत्येक बालक सम्राट चक्रवर्ती असते. कुरव्या जावळाचे, अर्धे टकले बाळ, आणि दूध पाजणारी आई, जगात स्वर्ग तिथेच असतो. आईप्रति असलेला आदर बालक व्यक्त करतेच.

मेरी दुनिया है माँ तेरे आचल में, शीतल छाया तू दुखभरे जीवन में

आईचे मात्र संपूर्ण विश्वच ते बालक असते. आई होणे ही एक कठोर तपस्या असते. बाळापासून दूर होताना खूप वेदना आईने सोसलेल्या असतात. बाळंतपण शब्दात "अंत" शब्द येतो. आई झाली की स्त्री "आई" याच नात्यात सर्वस्व झोकून देते. तिच्यातील शारीरिक संप्रेरके तशीच बनलेली असतात.

आई म्हणजे मंदिराचा उंच कळस, आई म्हणजे अंगणातील पवित्र तुळस असे बालक म्हणतो, तर आई मात्र म्हणते, "मेरी पुरी दुनिया तू ही है"

"तू मिला तो मैंने पाया जिने का नया सहारा"

आईला बाळाकडून ज्या अपेक्षा असतात, त्यात आईचा स्वार्थ नसतो. बाळाचे हित हीच अपेक्षा आईची असते. मातेचा भाव स्नेहाचा असतो.

"एकटाच मजशी तू उभ्या जगात लाडका, तूच दुःख सागरी उभारलीस द्वारका" असे तिला वाटते.

हळूहळू बाळ – कन्या अथवा पुत्र स्वतंत्रपणे वाढते. बालकाचे आयुष्यात बदल घडत असतात. नवनवीन व्यक्ती येतात. आई मात्र अजून आईपणातच गुंतलेली असते. मूल सत्तरीला आले, तरी आई, बाळाला लहान समजून त्या बालकाची काळजी करते. बाळाला त्याची स्वप्ने, त्याची नोकरी, नवे मित्र, जीवनसाथी, सासुरवाडीचे लोक, ऑफिसमधील सहकारी, व्हॉट्सॅप ग्रुप, असे मोठे विश्व असते. आई मात्र आईपणाची ती कालबाह्य, जीर्ण झूल घालून उभी राहते. दुखऱ्या गुडघ्यांनी बाळामागे फरफटत असते. स्वतःच्या घरात, स्वतःच्या प्रश्नात गुंतलेल्या मुलाला, आई बदल आदर असतो, पण सवड नसते. एकत्र कुटुंबात आई-मूल एकत्र राहत असले, तरीही, मूल आपल्या नव्या विश्वात रमलेले असते. पाणी पुढे वाहत असते. आई वृद्ध होते, बालक तरुण होतो. बालकाला मागे वळून आईकडे धावणे व्यवहार्य वाटत नाही. मायलेक हा बंध पुढे नावापुरता उरतो.

बालक आईबद्दल उदासीन होऊ लागते. मला वृद्धाश्रमातील आयांना, मी लिखाणादरम्यान बोलते केल्यावर जाणवते, की या आयांना आपल्या मुलाबद्दल आकस नाही. मात्र सून अथवा जावई यांच्यामुळेच आम्हा दोघात अंतर आले अशी खंत आहे. मग ताण नको, भांडणे नको म्हणून हळूहळू आई कालबाह्य ठरते. आईचे आजारपण, भूतकाळात रमणे, वृद्धत्व, जरा-मरणाची चर्चा, तरुण बालकाला नकोशी होते. बालकाची आईमधली गुंतवणूक कमी होऊन बालक अधिक उदासीन होते. आईने कधीकाळी बाळाला टणक व्हावे म्हणून रागावले, मारले असेल, अभावात ठेवले असेल, तर बालक ते आठवून नाराजी ठेवते. आई मला सर्व काही देऊ शकत होती, तरी तिने दिले नाही म्हणून कधी बाळ आकसाने वागतो. आईचा मात्र त्यात सद्हेतू असतो. बालकाला जीवन जगायला सक्षम करणे, लढून स्वकर्तृत्वावर कमाई करणे, बालकाने शिकावे, हा आईचा हेतू असतो.

रामायणात माता कैकेयी आहे, जी आई म्हणून दुष्ट मानली जाते. ते १००% मातृत्व आहे. "माता न तू वैरिणी" असे म्हणणारा भरत, आजही गीतरामायणात दिसतो आहे. पण कैकेयीने केलेला दुष्टावा, भरताच्या हितासाठी लढवलेली कैकेयीची शक्कल असते. त्यात कैकेयीचे आंधळे मातृप्रेम असते. वात्सल्य असते. महाभारतात डोळ्याची पट्टी सोडून, दुर्योधनावर नजर टाकून, पुत्र दुर्योधनाला अमर करण्याची इच्छा बाळगणारी गांधारी आहे. सूतपुत्र कर्णासाठी झुरणारी कुंती आहे. पुराणातील या कथा तर आहेतच, पण आपल्या माघारी मुलांचे हाल होऊ नयेत म्हणून मुलांना पोटाशी बांधून मृत्यू समोर उडी मारणारी, आधुनिक स्त्री देखील दिसते आहे. आईच्या दुष्टाव्याच्या कथा ज्या आहेत, त्या बालकाच्या कल्याणाचा, आईचा हेतू दाखवतात. सर्व प्रसंगी, म्हणजे कायमच, आई बालक हिताचाच निर्णय घेऊ इच्छिते. 'कुपुत्रा जायेत्, क्वचित् अपि कुमाता न भवेत्।'

मुले वार्डट निघाली, तरीही आई वार्डट ठरत नाही. आई मुलांना कधी शिव्या शाप, बददुवा देत नाही. मांजर दातात पकडून पिल्लांना नेते, पण ते दात पिल्लांना लागत नाहीत.

पक्षीण नवजात पक्षांना उडण्यासाठी, घरट्यातून बाहेर, हलका धक्का देऊन ढकलते, कारण पक्षाने उडायला हवे. पक्ष्याचे आकाश मोठे आहे हे आई जाणते. मुलांच्या भविष्यासाठी आई त्याग करते. युद्धभूमीवर आपल्या मुलांना पाठवणारी आई, पोट्यासाठी परदेशी, परगावी जावे लागलेल्या मुलांची आई, दोन्ही आया आपल्या दूरवर परदेशी गेलेल्या, कर्तव्य पार पाडत असलेल्या मुलाचा विरह सोसत असतात. त्यात त्याग, बालकांचे, देशाचे, मानवांचे हित असते. सणाला आईचे डोळे पाणावतात. विरहाने व्याकूळ आई बालकाला म्हणते,

लिंबलोण उतरू कशी असशी दूर लांब तू, इथून दृष्ट काढते निमिष एक थांब तू!

बाळाचा लहानपणीचा पाळणा, लाकडी घोडा, तीन चाकाची सायकल, नंतरची दोन चाकाची स्कूटर, सायकल, बाळाचे लहानपणीचे फोटो, बाळलेणी, असंख्य आठवणी हाच तर आईचा खजिना असतो. स्त्रीजीवनाचा सर्वोत्तम पैलू मातृत्व, आईपणाचा असतो. कुठल्याच अन्य नात्याला आई-बालक या नात्याची सर येणे शक्य नाही. आईच्या बालकाप्रतीच्या भावाला, वात्सल्याला जगात कुणीही नाव ठेऊ शकत नाही. आई-मुलाचा बंध मजबूत असतो. स्त्री जीवनातील सर्वोत्तम नाते आई -बालकांचेच असते. बालकाला आईबद्दल व्याकुळता वाटो अथवा न वाटो, आईला बालकाबद्दल जरूर वाटते, वाटतेच. बाळा तू जन्मलास तेव्हाच माझे मीपण संपले, मी फक्त आई झाले. मी फक्त आईरूपी उरले आहे.

आईचे मागणे देवाकडे असते.

शिवरायाच्या मागीन शौर्या, कर्णाच्या घेऊन औदार्या
ध्रुव चिलयाच्या अभंग प्रेमा, लाभू दे चिमण्या राजाला.

स्त्री जीवनाची हीच कहाणी, पदराआड दूध डोळ्यांमध्ये पाणी.

माझ्या सासूबाई ८९ वर्षे वयाच्या आहेत. यशस्वी माता आहेत.

१५ "बुद्धिबळातील राणी"

शुभांगी पासेबंद

तर मग हो, ही मी सांगते आहे ती आहे राणीची गोष्ट! राजाच्या राणीची गोष्ट नाही, तर ही बुद्धिबळातील राणीची गोष्ट आहे. बुद्धिबळाच्या पटावरच्या सोंगट्या पाहिल्यात? त्यात राजा, वजीर, हत्ती, घोडे, शिपाई सर्वजण असतात. नसते कोण, तर फक्त राणी! का? कधी विचार केला आहे? बुद्धिबळात पटावर राणी का नसावी?

तर ही राणीची कथा. राणी माझी लाडकी मैत्रीण, सुवर्णपदकधारक, मेरीट होल्डर, हुशार, सुंदर पण साधी, जगरहाटीचे छक्केपंजे न समजणारी, एक साधी बावळट स्त्री. आता सुगृहिणी होवून, सुस्थित अशा राणीच्या घरी जायला मला खास वेळ आली होती. खास कारण होते, आमच्या कॉलेजचे रियुनियनचे.

राणीच्या घरी जाऊन तिच्या दरवाजाची बेल वाजवून, मी घराच्या दाराशी उभी राहिले. आतून जोरजोरात गाण्यांचे आवाज, पाश्चात्य संगीताचे हल्ले ऐकू येत होते. "दार तू उघड, मी उघडणार नाही, तूच उघड" अशी तू तू मैं मैं ऐकू आली. शेवटी एका स्त्रीने तोंडावरचा घाम पदराने पुसत दार उघडले. ती क्षणभर स्तब्ध राहिली व नंतर आनंदाने ओरडली. "तू शुभांगी!" ती राणी होती. माझी लाडकी मैत्रीण.

"राणी, कॉलेजच्या माजी विद्यार्थ्यांचे स्नेहसंमेलन घ्यायचे ठरवले आहे. आपण सर्वांनीच आयुष्याची सेकंड इनिंग सुरू केली आहे, कॉलेज जीवनाच्या फुलपाखरी आठवणी काढण्यासाठी एकत्र जमायचे." -मी

"वा! दॅट इज ग्रेट," राणी म्हणाली.

"दाराशीच काय बडबड करत बसलीस? कोण आहे?" घरचा कर्ता घरातून ओरडला.

राणीने मला चल आत असे म्हणत घरात नेले. मी सोप्यावर बसले. घर पॉश होते, पण जुने होते. राणी वरकरणी सुखी होती. घरातला कर्ता पुरूष घरभर वर्तमानपत्र पसरून चाळत वाचत होता, म्हणजे कागदाची चाळण करत होता. कर्ती मुलं काही करत नव्हती तर सजत सवरत होती. संगीत पेटिकेतून धाडधाड आवाज अंगावर कानावर आदळत होते.

“ह्या आवाजाच्या कोलाहालात काय बोलावे ते सुचत नाही” -मी. राणीने संगीताचा आवाज कमी केला. लागलीच आतल्या खोलीतून मुलगा ओरडत बाहेर आला, “आवाज का कमी केलास? रबिश!”

“इतका वेळ मी बेल वाजवत होते, तो बेलचा आवाज तुला ऐकू आला नाही आणि गाण्याचा आवाज कमी होताच तुम्ही धावत आलात!” मी राणीच्या मुलाला म्हणाले.

माझे मत काही राणीच्या चिरंजीवांबद्दल चांगले जमले नाही. “आईची खास मैत्रीण आईसारखीच इलमॅनरड् दिसतेय” असे पुटपुटत तो आत गेला. तरीही मी दुर्लक्ष करून माझे घोडे पुढे दामटवले, “राणी कॉलेजच्या गेट टुगेदरला जमायचे आहे.” माझ्याशी बोलता बोलता राणीने कुटुंबप्रमुखाने पसरवलेले ते पेपर आवरून ठेवले.

“माझे पेपर आवरायची काय घाई तुला” पतिराज खेकसले.

“अहो तुम्ही पसरून ठेवता, खराब दिसते- माझी मैत्रीण पाहुणी आली आहे म्हणून आवरले.” राणी

“शटाप!” नवरा खेकसला. मला वाटते गेल्या तीस वर्षात तो कधी हसलाच नसेल. राणी बिचारी केविलवाण्यापणाने “हळू बोला, अभ्यागतासमोर गृहच्छिद्र दिसायला नको” म्हणून सावरायचा प्रयत्न करत होती.

“अहो लिंगू मसाला आणायला जाता का?” राणीने दबक्या आवाजात दोन्ही मुलांना, शेवटी नवऱ्याला विचारले. तिघांनीही ते काम एकमेकांवर ढकलले. शेवटी राणीने बिचारीने कपडे ठीकठाक केले व चपला सरकावून मला म्हणाली,

“पाच मिनिटात येते, बस हं शुभांगी”

“हे काय, अशा अवतारात बाहेर जाणार? लोक काय म्हणतील?” कर्ता पुरूष करवादला.

राणी नटूनथटून कधी मसाला आणणार आणि कधी पुढचा तो स्वयंपाक करणार! पण क-क च्या मालिकातील व सास बहुच्या मालिकांमधील नट्यांप्रमाणे, आपली मोलकरीण म्हणून राबवली जाणारी पत्नीसुद्धा कायम नटूनथटून वावरावी असे राणीच्या नवरदेवांना वाटत होते. राणी त्याचे न ऐकताच गेली. राजा माझ्यासारख्या तिऱ्हाईतासमोरही तक्रारीचा पाढा वाचू लागला.

“बघा राणी असे करते, ती तसे करते, मी असा बसतो...” राजा सांगत होता. राजाची वाक्ये मला क-क च्या वाक्यांप्रमाणे कात्रीप्रमाणे करकरा कापू लागली. नवरा म्हणजे न-आवरा!

“पहा भारतीय स्त्री मिस वर्ल्ड झाली, मिस अर्थ झाली आणि ही राणी, गबाळं ध्यान, तुम्ही तिची मैत्रीण, तुमची राहणी बघा. नटावे सजावे फॅशन करावी. केस कापून मोकळे सोडावे, मॉडर्न रहावे हिला सांगा, इतर बायका बघा!” राजा करवादला.

मी हिंमत करून उत्तरले.

“इतर बायकांचे नवरे घरकामात मदत करतात. घरकामाला नोकर ठेवतात, पैसे सढळ हाताने खर्च करतात. मिस युनिव्हर्स मिस वर्ल्ड झालेल्या बायका, काही घरी काही स्वयंपाक

करतात का? की घरच्या पेपरचा पसारा आवरतात? मिस अर्थ आपल्या सामान्यांकडे कशाला येईल, करोडपती नवरा शोधेल ना!"

"मी काय करावे मग?" -राजा

"मुलांना शिस्त लावा, नोकर ठेवा, व्यायाम करण्याऐवजी तुम्ही स्वतः खाली जाऊन मसाला आणला असता, तरी चालले असते ना" मी.

स्वतःच्या कानावर विश्वास न बसून राजा अवाकपणे माझ्याकडे बघू लागला. आजपर्यंत एवढी सूचना त्याला कोणीही केली नसावी. तोंडपुज्या माणसांची फौज बाजू नेहेमी पुरुषाचीच घेते. स्त्रीची बाजू कोण घेणार?

"बाईची कर्तव्ये काय?"-तो

"बायको मोलकरीण असते का?"-मी

"ऑ! काय या बायका, दीडशहाण्या झाल्या आहेत," असे पुटपुटत "तुमच्याशी बोलण्यात अर्थ नाही" असे म्हणत तो आत निघून गेला. कदाचित पुढच्या वेळी मला या घरात प्रवेश मिळणार नाही, हे मी जाणले. शिवाय राणीला "तुझी मूर्ख ही मैत्रीण" असे ही एकावे लागेल हे वेगळेच. राणी सामान घेऊन परत आली. स्वयंपाकघरात कामाला लागली.

"हल्ली सर्वांचे अहंभाव फारच वाढले हो. चांगला सल्ला देणाऱ्या व्यक्तीला खड्याप्रमाणे वगळणे व नावडता माणूस तोडून टाकणे ही हल्ली समाजव्यवस्थेतील प्रस्थापित पद्धत आहे," मी.

"हव्या त्या वस्तू मिळवणे, नको त्या वस्तू गाळणे, आपण या काळात फार पटकन शिकलो. वस्तूंच्या बाबत जुने द्या नवे घ्या हे आले तसे माणसांच्या बाबतीत एक्सचेंज ऑफर सुरु झालेय," राणीची एक शेजारीण गप्पांमध्ये भाग घेत म्हणाली.

“सल्ला देणारे कमी झालेत,” -राणी

“जर गरज पडली तर कौटुंबिक सल्लागार, समुपदेशक अशा डॉक्टरांकडे लोक जातात, मग माणसे हवी कशाला” राजा तोंड खुपसत म्हणाला.

राणीने सुंदर कांदेपोहे केले. “काय बनवलंय?” -मुलगा

“शी: पोहे! गावठी सॅक्स...” -मुलगा. नंतर ती शेजारीण, मुले, नवरा सर्वांनी भरपूर पोहे चोपले. शेवटी राणीलाच उरले नाहीत. राजाला पुन्हा कुरकुरायला संधी मिळाली.

“हिला अंदाजच नसतो, कधी जास्त बनवते, अन्न उरते. तर कधी कमी पडते. मला अजून हवे होते.” राजा.

“ब्रेड टोस्ट बनव” –राजा.

राणीला उरले नाही याचे दुःख कोणालाच नव्हते. हा सुखी संसार की पिळवणूक? सहजीवन याला म्हणतात?

“तुम्ही का बनवत नाही, ब्रेड टोस्ट तरी, मला बोलायचे आहे” मी विचारले.

“मला प्रत्येक गोष्ट व्यवस्थित लागते, स्वच्छ किचन, चहा, करावे तर उत्तम नाहीतर करू नये” याच उत्तरा भोवती राजा फिरत होता. म्हणजे करणार नव्हता.

“शुभांगी, गप्प बस तू अजून काही बोललीस, तर तुला बाहेरची वाट दाखवली जाईल” राणी मला हळूच म्हणाली.

अंतर्मुख लोकांचा काही भरोसा नाही, त्यांना कुणाचीच गरज नसते. माझ्यासारख्याच बडबड्या बाईला, गरजवंताला अक्कल नसते म्हणून मी घरोघरी हे अनुभव टिपायला जाते. माझ्या लाडक्या मैत्रिणींसाठी मला हे सहन करणे भागच आहे. शिवाय परकी व्यक्ती आली की आपली व्यक्ती आपल्याला परकेपणा दाखवू लागते.

इस्त्रीवाला आला, राणीने कपडे मोजून इस्त्रीवाल्याला दिले. इस्त्रीवाला गेल्यावर, राजपुत्र कानाला वॉकमन लावून बाहेर आला.

“इस्त्रीवाल्याला सांग नीट इस्त्री करत जा. नाहीतर आई तू असे कर, पुढच्या चौकातल्या लाँड्रीत टाकत जा,” तेही तूच कर असा सूर मी ऐकला.

“तूच का टाकत नाहीस?” मी मध्येच नाक खुपसत म्हणाले.

“शटप, ही आमच्या घरची खासगी बाब आहे” -राजपुत्र

राणीने “गवतीचहा घातलेला गरमागरम वाफाळता चहा घ्या” असा मला आवाज दिला.

आम्ही दोघी चहा पिणार तोच राजपुत्र आत आला. आयतोबाने “मला ग्रीनटी करून दे” अशी भुणभुण लावली “मला जिममध्ये जायचे आहे” राजपुत्र नं.२

“छोटी छोटी कामे करायची शिस्त लाव तू त्याला” नवरा राणीला म्हणाला.

सर्व कामे राणीने करायची. कर्त्या पुरुषाचे काम काय तर, राणीने काय करायचे, काय करावे ही यादी सांगणे एवढेच होते.

राणी अवघडली. “मी कधी जाईन असे तुला झाले असेल ना राणी” -मी

“काम काय होते आज कशी वाट चुकलीस” -राणी

“तू सुवर्णपदक धारक आहेस, कॉलेजमधील कार्यक्रमांला तू माझ्या विद्यार्थ्यांना अभ्यास कसा करावा हे सांगायचे आहेस” -मी

“अहो तिला केमिस्ट्रीचे स्पेलिंग आठवत नसेल, तिला बोलावून काय उपयोग? शिवाय ती तुमच्यासोबत आली तर घरी कामाचे काय? कामवालीचे मला बघावे लागेल, राणीकडे चांगली साडी, धड एक ब्लाऊज नसेल. राणी आली तर आमची गैरसोय होईल.”

“ती येणार नाही,” राजपुत्र म्हणाला.

आयुष्यभर कर्त्यानि राणीचा आवाज बंद केला आणि उपकर्त्यानि म्हणजे राजपुत्राने, राणीचे पंख छाटायचे काम केले होते.

“प्रत्येक नवऱ्याच्या बायकोबद्दल तक्रारी असतात, पण बोलून दाखवत नाहीत. घरच्या गोष्टी बाहेर सांगून तुम्ही काय साधत आहात?” -मी

माझा अप्रोच चुकला असे वाटून माझ्या मनात अपराधी भावना दाटून आली, मी राजाला मस्का मारत म्हणाले,

“तुम्ही या, अध्यक्ष म्हणून किंवा मुलाला पाठवा.”

राणीच्या नवऱ्याने मुलाला हाक मारली, “प्रिन्स” तो मुलगा उत्तरला,

“शी! मराठी स्कूल”

“अजून अपरिपक्व आहे. वेळ आली की कळेल मराठी बाणा किंवा आपला मायमराठीचा महिमा” -मी

“माझी ना नाही, तिला यायचे असेल तर ती ठरवेल.” असा नकार राजाने दिला.

“बाय राणी, विचार कर.” मी जड मनाने बाहेर पडले. चिकाटी न सोडता मी बऱ्याच मैत्रिणींकडे पायपीट केली, थोड्याफार फरकाने हाच अनुभव आला. घरातील गृहिणीचे स्थान हेच असते का? आशा नावाच्या एका लेखिका मैत्रिणीकडे गेले ती अविवाहितच राहिली आहे.

“प्रेमविवाह सर्वांना जमत नाही, पण विवाहात प्रेम मिळायला काय हरकत आहे? प्रेम व विवाह वेगवेगळ्या गोष्टी थोडीच आहेत? फार फार तर आयुष्यात पुढे मागे येण्याचा क्रम वेगळा असू शकतो.” -मी

“राणीला लग्नाआधी चांगली नोकरी होती, पण बदली मिळाली नाही म्हणून राजाने राणीला नोकरी सोडायला लावली. अर्थात बरेच झाले, त्यामुळे राणी मुलांकडे अधिक लक्ष

देऊ शकली. नवरा करियर करू शकला. इतर कुणी कबूल करो न करो, मुलांच्या यशाचे, घराच्या स्थैर्याचे श्रेय राणीकडेच जाते" मी

"राणी कार्यक्रमाला यायलाच हवी" -आशा

"मंदिराच्या कळसाकडे बघून वाटचाल करावी तशी मुलांच्या भवितव्यासाठी मन मारून तडजोड बाईलाच करावी लागते" -मी

"देव काय फक्त देवळातील मूर्तीतच असतो का? मंदिराभोवतीच्या निसर्गात त्या परिसरात, वारीत, यात्रेतदेखील देव, आनंद असतो. सहजीवनाच्या वाटेवरील आनंद हवा" - आशा

"तू लग्न केले नाहीस, म्हणून तुला लग्न स्वप्नवत वाटते" -मी

गेट टुगेदरच्या तयारीच्या सभेला आम्ही मित्रमैत्रिणी जमलो.

"समाजात सगळे ठीक आहे की हे फीलगुड आहे. ऑल इज वेल? सत्य काय आहे?" - आशा

"लग्न म्हणजे काय? बायकोवरचा मालकी हक्क" -मी

"हूँ" आशा म्हणाली. मी तिथून बाहेर पडले, माझ्या नोकरीत संस्थेत रमले, पण कधीतरी वाईट वाटत असते. "राणी आली नाही तर आपल्या कार्यक्रमात काही दम राहणार नाही. तिचे भावूक बोल, लांब ओलसर पापण्या, हळवेपण, रात्री शेकोटी पेटवून खेळलेल्या गाण्याच्या भेंड्या अजून आठवतात" आमच्या कॉलेजचा मित्र अरमान म्हणाला.

"होठोंसे छुलो तुम, मेरा गीत अमर कर दो" म्हणताना दिसणारे ते तिचे पोवळ्यासारखे चकचकीत ओठ मला अजून रात्र रात्र आठवतात," ज्ञानेश्वर म्हणाला.

राणी येणार असेल तरच आम्ही येऊ असे वर्गमित्रांचे म्हणणे पडले. घामाने चिंब, उतरलेला उदास चेहरा असलेली राणी मला पुन्हा आठवली.

“बघते एकदा त्या राणीच्या पसारा घरी जाऊन, घराचे नाव मोरपिसारा आहे, पण मोर, more पसारा आहे. प्रयत्न करून बघते,” असे म्हणून मी उठले.

राणीच्या घरी मी पुन्हा आले. माझ्या वर खूप टीका होणार, मला विरोध होणार, हे जाणूनही मी राणीच्या घरी मन घट्ट करून पोहोचले. राणीच्या नवऱ्याला पटवणे भाग होते. यावेळी राणीऐवजी तिच्या मोलकरणीने दार उघडले. राणी आजारी होती. पाठदुखीमुळे उभी राहू शकत नव्हती. मी विचारले “राणी आता कुठे आहे?”

“आत झोपलेल्या आहेत, यावा आत” मोलकरीण म्हणाली.

घराचा अवतार आता रद्दीचे दुकान कम जिम कम लाँड्री असा होता. मी आत गेले. सक्तीच्या विश्रांतीमुळे राणीला विश्रांती मिळाली होती. बराच वेळ आम्ही दोघींनी खूप गप्पा मारल्या. जेवणाचा डबा लावला होता. राणीला पुस्तके वाचणे, लिहिणे, हे तिचे आवडते काम मिळाले होते.

आज मला चहा सुद्धा मिळाला नाही. रबर तुटेपर्यंत ताणल्यावर तुटून राणीची तब्येत बिघडणार नाही तर काय? होम थिएटर्स, संगीत पेटिका जोरात होत्या, मुले सोफ्यावर होती.

“काय उपयोग अशा मुलांचा, नवऱ्याचा जे घरातील गृहिणीला जाणून घेत नाहीत,”-मी

“असू दे, राहू दे”-राणी

मीच चहा बनवला राणीच्या उशाशी थर्मासमध्ये चहा व जवळ बिस्किते ठेवली. राणीने मला एक कविता वाचायला दिली-

माहेर माझे घर

उंबरठ्यावर माप ओलांडले,
हो मी सासर घरी आले.
सासरच्यांनी कधी दुखावले नाही,
पण मला "आपली" मानलेच नाही।।१।।

संसाराच्या आम्रवृक्षाबरोबर बहरले
की माहेरच्या आठवणीत मन झुरले?
माहेरची ओढ ही निराळीच असते,
नाते हे शेवटी मनाचेच असते।।२।।

माहेरी माझ्या चौसोपी वाडा,
सासरचा फ्लॉट वाटतो तोकडा.
तरीही या घरी मैत्रीचे नाते,
स्त्री ही शेवटी घरासाठीच उरते।।३।।

नाते हे शेवटी मनाचेच असते।।

माहेरच्यांना वाटले ही सासरीच जाणार,
धनाची पेटी सुद्धा सोबत नेणार.
दुसऱ्याची वस्तू सासरचे धन होणार,
पुढे दुरावणार म्हणून दुखावत राहिलो।।४।।
माहेरच्यांनाही मुलगी परकीच वाटते

नाते हे शेवटी मनाचेच असते
मी सासरची की मी माहेरची?
कधी होते का मी स्वतःची?
दोन्ही घरांमध्ये मी पाहुणीच राहते,
नाते हे शेवटी जोडण्यावरच असते।।५।।
कुठे आहे माझे माहेर
कुठे आहे माझे घर,
मी माहेरची की मी सासरची?
कधी होणार मी स्वतःची?।।६।।
माहेरी सासरी मी पाहुणीच राहते,
दोन्ही घरी माझे असे काहीही नसते।।७।।

आयुष्याच्या संध्याकाळी, संकटकाळी माणूस आयुष्याचे पुनरावलोकन करतो. स्त्री सासर-माहेरची तुलना करीत राहते. राणी या आजारात तेच करत होती. हरवलेले क्षण शोधत होती. नाते हे शेवटी अव्यक्तच राहते. आधीच बलात्कारांनी असुरक्षित जगात, स्त्रीला एकटे पाडले जाते व वेड्यात काढले, की तिचा विरोध गळून पडतो. स्वतःच्या स्वतंत्र अस्तित्वाचा प्रश्न, स्त्री आई झाली की पूर्णपणे विसरते. वादळवाऱ्यांचे विजांचे लोळ, मग मंगळसूत्राच्या दोन वाट्यांत भरून, पार शमतात?

मी रोज राणीला भेटायला जाऊ लागले. तिच्या मोरपिसारा नावाच्या घराच्या पसाऱ्याकडे, मुलांकडे नवऱ्याकडे मी साफ दुर्लक्ष केले. राणीची तब्येत जरा सुधारली.

आमची भेट होत होती. कॉलेजच्या गेट टुगेदरचा दिवस जवळ येत होता. मात्र राणीच्या, माझ्या प्रिय मैत्रिणीच्या आयुष्यातला एका दिवसातला एक तास मागण्याचाही मला हक्क नव्हता. मात्र कधीकधी... मिरॅकल्स डू हॅपन.

एका रात्री राणीच्या नवऱ्याचा फोन आला.

“आम्ही सर्वजण क्लब पार्टीला जाणार आहोत. पार्टी जहाजावर आहे. आम्ही राणीला नेऊ शकत नाही. ती घरी एकटी राहणार, कामवाली येणार नाहीये. त्यापेक्षा तुम्ही राणीला कार्यक्रमाला नेऊ शकता” मी खूश झाले “हे येस, आय वॉन!” त्या निमित्ताने मला राणीचा सहवास मिळणार होता. खुशीत नाचावे असे मला वाटले.

तुमच्या घरच्या राणीची स्थिती आमच्या या राणीसारखी बुद्धिबळातल्या राणीसारखी आहे की? ही गोष्ट राणीची की माझी? की तुमच्यातल्या कोणाची? ‘बुद्धिबळातल्या सोंगट्या आठवा, त्यात राणी नसते कारण ती राणी राजाच्या मनात असते’, असे भंपक विचार मानले जातात. मला वाटते राणीला स्वतंत्र अस्तित्व देण्याची वेळ आली आहे. बुद्धिबळाच्या पटावर एक राणी हवी आहे. घरी दारी सासरी माहेरी दोन्हीकडे, स्त्रीला घर कमरा, अस्तित्व हवे आहे. हो स्वतःचे माहेर हवे आहे. माझे घर हवे आहे” -मी

“बुद्धिबळाच्या पटावर राणी हवी.”

“ही गोष्ट राणीची की माझी की तुमची की प्रत्येक स्त्रीची? स्त्रीला आदराने वागवायची सुरुवात, आपण घरापासून लहानपणापासून करायला हवी” आशा

कॉलेज रियुनियनचा दिवस उजाडला. राणीला गाडीतून न्यायला, आमचा एक मित्र तयार झाला. राणीने तिचा ठेवणीतला, कॉलेजमधलाच जुना लाल पंजाबी सूट घातला. तीस वर्षानी पुन्हा लांब टॉपची फॅशन परतून आलीच आहे ना? आम्ही सर्व मित्रमैत्रिणी एकत्र जमलो. एकमेकांच्या सुटलेल्या पोटांची, विरळ केसांची, टकलांची, बदललेल्या वाटांची खूप चर्चा केली.

कॉलेजचा सोहळा पार पडला. प्राचार्यांनी सुवर्णपदकधारक राणीला स्टेजवर बोलावले आणि आभाराचे गीत गायला सांगितले. "सौ. राणी स्टेजवर या" -प्राचार्य

राणी स्टेजवर आली. त्या लाईमलाईटमध्ये ती अजूनही गोड तरुणीच वाटत होती. मधली तीस वर्षे उडून पुन्हा आम्ही लहान तरुण झालो होतो.

"नात्याप्रमाणे वयसुद्धा शेवटी मनाचे असते. वयसुद्धा आपण मानतो ते असते" -प्राचार्य

राणीने गाणे म्हटले

"क्यों जिंदगी के साथ हम मजबूर हो गये

इतने हुए करीब, के सब दूर हो गये."

बुद्धिबळाच्या पटावर राणी हवी आहे.माझ्या मनातली,राणि मीच कि ही मी कोण?

*****.

१६ संध्या भाल्डे, अलिबाग

संध्याताई या माझ्या अतिशय सकारात्मक नणंद बाई आहेत. कॅन्सर या शब्दाशी, शारीरिक क्षमता, शक्ती बराच काही अन्य देखील कोलाज जोडला गेलेला असतो. सर्व समाजाला हा धक्का असतो. काही काळ एका कॅन्सरशी झुंज दिल्यानंतर संध्याताईंनी जीवनाचा दृष्टिकोन अधिक विशाल केला. केमोथेरपीच्या कार्यात बाह्य रूप बदललं तरी हॉस्पिटलच्या उदास वातावरणात नाराज वाटलं तरी त्या जागेकडे, जगाकडे आनंदी आणि आशादायी नजरेने बघत असतात. पूर्वी शिक्षिका होत्या. आता निवृत्त झाल्या आहेत. खिडकीपाशी काव काव ओरडणारा कावळा आणि घरात एकेक करून घडणारे प्रसंग, या सर्वात त्या पेशन्स दाखवतात. सुविद्य पुत्र, कन्या, सून, जावई, नातू यांच्यासोबत अध्यात्मिक जीवनाचा आनंद घेतात.

१७ मधु संचय

मधू मंगेश कर्णिक

मधू मंगेश कर्णिक हे अजूनही ज्येष्ठ मार्गदर्शक आहेत. मधू मंगेश कर्णिकांच्या 'मातीचा वास' या कथा संग्रहातील नील पक्षी या लघुकथेतील एक उतारा ऐका.

'नील पक्षी असा कुठेही भेटतो. तो माळावर भेटतो. समुद्रावर भेटतो. जंगलात किंवा डोंगराच्या कड्यावरही भेटतो. इंग्लंडमध्ये वूडस्टॉक रोडवर, ऐन थंडीतील गारठ्यात तो चिवचिवत असतो. तर दूर मॉरिशसच्या पोर्ट लुई या बंदरातही तो आपले चिमणे पंख पसरून बागडत असतो.'

या स्तंभातील शेवटच्या परिच्छेदात लिहिले आहे.

'प्रत्येकाला त्याचा त्याचा निळा पक्षी भेटला आहे, भेटतो आहे. कुणी देव्हान्यातल्या देवाच्या रूपाने, कुणी देव्हान्याबाहेरच्या देव माणसाच्या रूपाने! शेवटी तुमच्या आमच्यासाठी छत्रीसारखे छोटेसे आभाळ हवे असते. तीन हात जमीन हवी असते आणि एक निळा पक्षी हवा असतो. सर्व रसिक वाचकांना नील पक्षी देणारे व अवीट गोडीच्या कथांच्या रूपाने मधु देणारे, मधू मंगेश कर्णिक यांच्या वाढदिवसाच्या निमित्ताने हा लेख लिहायला घेतला आहे.

१९५१ साली मधू मंगेश कर्णिक यांची 'कृष्णाची राधा' कथा प्रसिद्ध झाली. तेव्हापासून कथा कादंबऱ्या ललित लेखन निसर्गवर्णन या सर्वच क्षेत्रात अनेक परिवर्तने झाली. या ६९ वर्षांच्या काळात बदलेल्या कालप्रवाहाबरोबर टिकणे सोपे नसते. १९५८ साली प्रसिद्ध झालेल्या 'कोकणी गं वस्ती' या त्यांच्या पहिल्या कथासंग्रहाने वाचकांच्या मनात स्थान पटकावले. सूर्यफूल मध्येही तेवढेच आवडेल, स्पर्शून अंतःस्पर्श करेल असे लेखन केले. पांघरूण, मातीचा वास हे कथासंग्रह त्यामानाने अलीकडच्या काळातले २००० सालीचे आहेत.

तरीही त्यावरचा मधुर ठसा जाणवतो. कोकणच्या मातीचा वास त्यांच्या पुस्तकांना येतो. संवेदनशीलतेचा वा भूतकाळाच्या भाषांचा, आकृतीचा, भासकांच्या आभासांचा भास या कथांमधून होतो.

आजही त्यांचे विचार आणि त्यांच्या कथा हृदयाला हात घालतात. त्यांच्या निरोगी शरीराचे गुपित त्यांच्या मनामध्ये आहे. त्यांची भविष्याबद्दलची स्वप्नं विचारताच ते निर्मळ हसून गप्प बसतात. त्यांचे डोळे सांगतात की ते समाधानी आहेत. नक्षत्रांचे देणे ओंजळीत भरून ते खूश आहेत. कोवळा सूर्य, नारळ पाणी हे त्यांचे अलिकडचेच प्रसिद्ध कथासंग्रह साक्ष देतात की ८८व्या वर्षी सुद्धा मृदुतेने लिहिणारा हा लेखक लोकप्रिय आहे.

त्यांच्या आवडत्या पुस्तकांबद्दल विचारले असता ते कबूल करतात, की "कृष्णाची राधा" हा त्यांचा पहिला कथासंग्रह त्यांचा अजूनही सर्वात आवडता आहे.(२०१४) त्यांनी आजपर्यंत लिहिलेल्या त्यांच्या शेकडो पुस्तकांमध्ये, विहंगम, संधिकाळ, भाकरी आणि पूल, पांघरूण, माहीमची खाडी, मातीचा वास ही पुस्तके त्यांना स्वतःला खूप आवडतात. लाडक्या नातवाच्या पाठीवर हात फिरवून बालकाला गोंजारावे तसेच काहीसे त्यांचे मन त्यांच्या या कलाकृती बद्दल हळवे आहे.

ठसा मारल्यासारखे साचेबद्ध लेखन न करता आधुनिक लिखाणही ते खास बारकाव्यांसह, कथांमध्ये रंग भरून करतात. नैऋत्येचा वारा, जीवाभावाचा गोवा, माझा गाव माझा मुलूख, सोबत ही त्यांची ललित पुस्तकेदेखील अंतर्मुख करतात. एखाद्या वरिष्ठाने आशीर्वाद द्यावा, थोडेसे दटावावे तेवढ्या सहजतेने कथांमधून एखादा संदेश विद्युल्लतेप्रमाणे चमकून जातो. प्रत्येक कलाकृतीमध्ये जो गहन अर्थ आहे तो सुजाणांच्या हृदयाला भिडतो. मात्र नक्की काय झाले व नक्कीच जे जाणवले ते व्यक्त करता येत नाही. फक्त करमणूक हा त्यांच्या लिखाणाचा विषय नव्हता. त्यांच्या कथांमध्ये एक संदेश अंतर्भूत असतो. रुद्र, निळा पक्षी, सूर्यफूल, या कथा अस्वस्थ करतात, त्या याच कारणामुळे होय. सुप्त संदेश वाचकांनी

जाणावा, माझी इच्छा आहे. प्रथितयश अशा या ज्येष्ठ साहित्यिकाच्या कलाकृतीचे आणि लिखाणाच्या इतिहासाचे परीक्षण करावे, एवढी माझी प्रगल्भता नाही. क्षमा असावी. लिखाणकामासाठी, टीकाकार म्हणून नाही, तर एक रसिक वाचक म्हणून मी लिहिते आहे. भूतकाळातील स्मरणरंजन, वर्तमान काळातील सकारात्मक नवता, भविष्यकाळाबद्दलचा आशावादी दृष्टिकोन, यांचा मिलाफ असलेले, मधुर थेंब आपल्याला कायमच वाचायला मिळू देत.

मधुसंचय असा अक्षय राहू दे. अजून उत्तमोत्तम लिखाण आपल्याला वाचायला मिळू देत. त्यांच्या कथा वाचकांना सांगतात, की लिहिता लिहिता न थकता ते रसिकांना भेटत राहतील.

मधुभाईंना वाढदिवसाच्या शुभेच्छा.

१८ देशमुखांचा वाडा

या व्यक्तिचित्रणाच्या विभागात मी माझ्या माहेरच्या वाड्याचा उल्लेख करते. तो वाडा माझा बुजुर्ग नातेवाईक होता. कौलारू घराचं वेड माणसाला लहानपणापासूनच लागतं. डोंगरावरचा सूर्य, नदी आणि पक्षी, घर जेव्हा ते बाळ चित्रात काढतो, तेव्हा त्या चित्रात कडेला कौलारू घर काढले जाते. भिंती उभ्या केल्या जातात. माणसाच्या मनाची, घराशी संदर्भ असलेली संकल्पना अशी कौलारू घराशी निगडीत आहे.

घराबद्दल, म्हणजे साधारण कुणाविषयी लिहायचे? बंगल्याच्या मालकाबद्दल सांगते. निवृत्तीनंतर राहण्यासाठी १९६४ साली जेव्हा आमच्या वडिलांनी, लक्ष्मणराव देशमुख यांनी, नाशिकला तो बंगला बांधायला सुरुवात केली. दादांना तेव्हा तो जमिनीचा तुकडा पाच हजार रुपयांना पंधरा हजार स्क्वेअर फूट असा विकत मिळाला.

त्यावेळी नाशिक शहर गोदावरी नदीच्या काठावर वसलेले आधुनिक खेडे होते. कॅनडा सर्कल, म्हणजे एक ख्रिस्ती मिशनरी लोकांनी चालविलेला दवाखाना, वाचनालय होते. खरेतर जुने नाशिक तरी ठीक, पण नवे नाशिक त्यावेळी खेड्याहून खेडे होते. सर्वत्र शेते आमराया होत्या. न शिकणारी माणसं नाशिकला राहतात, असे आमचे मुंबईत राहणारे नातेवाईक आम्हाला चिडवत असत. जवळपास पंचक्रोशीत वस्ती नव्हती. किराणा माल आणण्यासाठी सुद्धा दोन मैल दूर पंचवटी कारंजावर जावे लागे किंवा अशोक स्तंभावर पटेल नावाचं एक दुकान होतं तिथे जावे लागे. रस्ते तर डांबरी देखील नव्हते, मातीचे होते.

प्रवासासाठी वाहने सायकली, टांगे, बैलगाड्या ही होती. पाटील कॉलनीतील त्या घरापासून तीन किलोमीटरवर सोमेश्वर मंदिर होतं. शेजारी शाळा होती. अर्धा किलोमीटर अंतरावर दत्त मंदिर होतं. तो प्लॉट घेताच आधी त्यात तीन खोल्यांचे कौलारू चाळीसारखे दिसणारे आऊट हाऊस दादांनी बांधून घेतले. कारण आम्ही धुव्याचं घर विकून नाशिकला आलो होतो, मात्र मुख्य घराचे बांधकाम अर्धवट होते. त्या मोठ्या प्लॉटमध्ये पुढच्या बाजूला

लहान बाग, मग मुख्य बंगला होता. मध्यभागी विहीर होती व मागे टोकाशी उभे हे आऊटहाऊस होते. घर गावाबाहेर होते. तरीही त्या काळी दादांनी प्रयत्न करून कष्टांनी वीज आणली होती. पाण्यासाठी स्वतंत्र पाईपलाइन टाकून घेतली होती. सर्व आधुनिक सुखसोयी करून घेतल्या होत्या.

१९६४ सालचा तो काळ प्लॉट स्कीमचा नव्हता आणि कॉन्ट्रॅक्टरला काम देण्याचा देखील नव्हता. साल १९६४ आठवा. घराचे विभाजन पुढील बंगला, त्याच्या पुढची बाग, अंगण, मध्ये मुख्य गृह आणि मागील भाग, आऊटहाऊस मागील भाग आणि विहीर असे होत होते. बागेतील विहीर आणि बाग सर्वांसाठी खुली होती. पाण्यासाठी आलेले पांथस्थ, मजूर, कामगार, वाटसरू त्या विहिरीवर पाणी भरत असत. नळाचे पाणी देखील होते, पण ते पाणी गेले की विहीर सर्वानाच उपयोगी पडत असे. विहिरीच्या बाजूला कठड्याला लागून वडिलांनी एक गणपतीची रंगीत टाइल लावली होती. विहिरीसमोर दगडी तुळशी वृंदावन बनवले होते. बाजूला एक हौद बांधला होता त्या हौदावर एक झाकण होते. वर धातूची मोठी तपेली होती. ती भरून बैलांना, पक्ष्यांना पाणी ठेवले जाई आणि बैलांचीही तहान भागवली जाई. बैलगाडी त्या ऐसपैस जागी लावून, गुरांना मोकळं करून, चरात वाहणारे पाणी तपेलीतले पाणी पाजले जाई. घराच्या मुख्य दरवाजाबाहेर तीन अर्धगोलाकार पायऱ्या होत्या. अगदी आम्ही संपूर्ण कुटुंबातील भावंडे, वीस माणसं त्या पायऱ्यांवर मावत, इतक्या त्या मोठ्या होत्या. फोटो काढायला ती आदर्श जागा होती. घराचे मुख्य गृह जमिनीपासून चार फूट उंचीवर होते. याचे कारण त्या काळी बुजुर्ग लोक सांगतात, की गंगापूरचे धरण फुटले तर पाणी घरात शिरेल. अर्थात घर उंचावर बांधल्यामुळे, त्या घरात विंचू साप कधीही आले नाही. त्या काळी घराला भिंतींना सहा इंची टाइल्सचा डेडो दादांनी बनवून घेतला होता. एकोणीसशे चौसष्ट साली सुद्धा सर्व खोल्यांना लोखंडी जाळी लावली होती. आमच्या वाड्याचा बाहेरचा हॉल प्रशस्त मोठा होता. त्याकाळी सुद्धा प्रवास करून वडिलांनी मुंबईहून गोळे कॉन्ट्रॅक्टरला बोलावून आणले होते.

रचना: हॉलला पीओपी- प्लास्टर ऑफ पॅरिसची फुलाफुलांची नक्षी केली होती. द्राक्षांचा मोठा घड असावा असे एक झुंबर त्या हॉलमध्ये लावलेले होते. कोपन्यातून पितळी समया होत्या. तरीही द्राक्षांच्या झुंबराचे सौंदर्य वेगळेच होते. त्याच्या आत लाईट लावले की द्राक्षांचे घड वेलीवर मस्त पसरावेत तसा हिरवट प्रकाश सर्वत्र पसरत असे. अर्थात कमी ओळखीच्या किंवा तोंडओळखीच्या व्यक्तींनी थेट घरात येऊ नये म्हणून या हॉलच्या पूर्वी एक व्हरांडा होता. लोखंडी जाळीने तो व्हरांडा बंद केला होता. बाहेर एक मोठा ओटा होता. कातरवेळी त्या ओट्यावर बसून आम्ही परवचा, पाढे आणि आरत्या म्हणत असू तिथेही वृंदावन होते. कुंद व जाईचा वेल होता. स्वयंपाक घरात सिमेंटचा ओटा होता. सिंक होते. हवेशीर खिडकी होता. चौसष्ट साली सुद्धा त्या ओट्यावर ग्रेनाईट सारखा टाइल्सचा दगड होता. दादांची झोपायची खोली पश्चिमेला होती. आम्हा भावंडांसाठी वरच्या मजल्यावर खोल्या होत्या. भिंतीत खिळा ठोकला जाणार नाही असे मजबूत बांधकाम होते. स्वयंपाकघरात, कोपन्यात खास बनवलेल्या उंच ओट्यावर खास हैदराबादहून आणलेला शिसवाचा देव्हारा होता. त्या ओट्याच्या खाली देवाच्या पोथ्या व पूजा साहित्याची, घट बसवण्याची व खंडोबाच्या नवरात्रीच्या मांडणीची खास जागा होती. बसूनही आरामात पूजा करता येत असे. घराच्या बांधकामाच्या आजूबाजूला विविध फळझाडे व फुलझाडे होती.

सोयी: सर्व खोल्यांमध्ये कपडे, वस्तू, पुस्तके ठेवण्यासाठी भरपूर रुंद, लाकडी फळ्यांची भिंतीतील कपाट होती. वरच्या मुलांच्या खोलीत तर आम्ही आत बसून पत्ते खेळत असू इतके मोठे कपाट होते. हॉलमध्ये कोपन्याला काच लावून त्रिकोणी कपाट बनवले होते. त्या त्रिकोणी कपाटात वडिलांची-माझी बक्षिसे, कप आणि मेडल्स रचून ठेवली होती. दरवाजांच्या दाराच्या मागे दार उघडताच झाकली जाईल अशी चपलांची मांडणी, रॅक होते. आधुनिक शु- रॅकचे ते रूप होते. अंगणात गार्डन चेअर्स म्हणजे घडीच्या लोखंडी खुर्च्या होत्या. काम झाले की त्या घडी करून ओट्याला टेकवून ठेवल्या जात. तिथेच एक जुना, रुंद सिमेंटचा गोल पाईप उभा ठेवला होता. त्यात सर्व कचरा जमवून, झाडून पाने गोळा करून जाळला जाई. आधुनिक

गार्बेज च्युटचा तो प्रकार होता. वरच्या मजल्यावर जाण्यासाठी जो जिना होता, त्या बंदिस्त खोलीला जिऱ्याची खोली म्हणत. त्या खोलीला लोखंडी गेट होते. हल्लीच्या हॉलमधून वर जाणाऱ्या आतल्या जिऱ्याप्रमाणे येथे लोखंडी दार बंद केले की आतला जिना आतच राही. दोन मजल्यांचा डुप्लेक्स फ्लॅट तयार होई. तसे आम्हा चारही बहिणींना सुरक्षितता मिळावी म्हणून दादांनी ही सोय केली होती. गच्चीतून डोंगरांचा तुकडा, डोह, चांभारलेणी, निरभ्र आकाश दिसत असे. गच्चीत कॅनोपी व बंगाली होती.

बाग: मागच्या दारी तांब्याचा मोठा बंब होता. तसे घरात गिझर होते, पण नोकर, पाहुणे आणि आंब्याची जांभळाची झाडे सांभाळणाऱ्या नोकरांसाठी बंब आणि चूल उपयोगी पडत असे. विहिरीच्या मागे एक पंधरा फूट लांब पंधरा फूट रुंद मोठी मोरी कम बाथरूम होती. महिलांना अंघोळी, कपडे धुणे व गॉसिप करणे या कामांसाठी तिथे एकांत मिळत असे. चारी बाजूंना आणि वर पत्रे टाकून बनवलेली असल्यामुळे, बघू नये अशा नजरांपासून सुटका मिळे. त्या विहिरीजवळ फणसाच्या झाडापाशी त्या बंगल्यात दहा गाड्या पार्क करता येतील इतकी जागा होती. बाहेरच्या काही लोकांनी तिथे पार्किंगसाठी जागा मागितली, तर ती द्यायला दादा तयार असत. पण त्या गाडी असलेल्यांबद्दल, त्यांच्याच नातेवाईकांनी मन कलुषित केल्यामुळे, आम्हा भावंडांच्या सुरक्षिततेसाठी वडिलांनी ते गाडी लावणे नाकारले. विशेषतः घरातील मुलींसाठी म्हणून दादा नाही म्हणाले. स्त्रियांसाठी आवश्यक सर्व सोयी होत्या. अगदी दार उघडण्यापूर्वी बाहेर कोण उभे आहे ते बघण्यासाठी पीप होल, साखळीची सोय त्या काळी दादांनी केली होती. तो बंगला सांस्कृतिक म्हणजे संस्कृती जपणारा होता, तरीही त्या काळी आधुनिक होता. दुधात केशर मिसळावी तसा परंपरा आणि आधुनिकतेचा सुसंबंधी संगम होता.

मुख्य दरवाजाच्या बाहेर चार लोखंडी अँगलवर, पंचवीस फूट उंच खांबांची चौकट बनवून त्यावर द्राक्षाची रोपे वेली लावण्यात आले होते. या वेलींमुळे गारवा व प्रायव्हसी

मिळाली, पण खूप कष्ट करूनही द्राक्ष आंबटच राहिली व ते वेल वाढू शकले नाही. पुढच्या बाजूच्या आंब्याच्या झाडाला दोरखंडाचा झोपाळा बांधला होता, तर बंगल्यावरच्या गच्चीवर लाकडी कोरीव कामाची बंगाळी होती. तिला पितळी कड्या होत्या. घरच्या गरोदर सवाष्णींची व गल्लीतील डोहाळकरणीच्या डोहाळे जेवणाचा कार्यक्रम तिथे होई. कधी हा डोहाळ कौतुक कार्यक्रम आमराईत होई.

संस्कृती: दरवाजाच्या बाजूला कुंदाचा वेल होता, तर पुढे दोन मोठी, उंच सरळ ताठ वाढलेली, लाडाने वाढवलेली सिंगापुरी नारळाची मोठीच्या मोठी झाडे द्वारपालाप्रमाणे उभी होती. देवळाच्या बाहेरील अवसरा प्रमाणे ती झाडं रक्षक वाटत होती. आमच्या वाड्याच्या त्या घराबाहेरील ओट्यावरून कोणीही स्त्री हळदीकुंकू वानोळा घेतल्याशिवाय व बाळंतीण बाळाच्या टाळूवर तेल न टाकता गेली नाही. ते घर ते दार नेहमी उघडे राहून हात पसरून सर्वांचे स्वागत करीत असे. लोखंडी फाटकांच्या बाहेरूनच त्या अंगणातील तुळशीवृंदावनाजवळ लावलेला दिवा दिसत असे. मंदसा प्रकाश पसरवून अंधाराला दूर पळवताना दिसत असे. तो काळ रस्त्यावरच्या दिवाबत्तीचा, गाड्यांचा नव्हता. ट्यूबलाइटचा देखील शोध नुकताच लागला होता, पण पसरला नव्हता. मिणमिणते जुन्या पद्धतीचे पिवळसर बल्ब असायचे. त्यामुळे बाहेरच्या लोकांना, रस्त्यावरून जाणाऱ्यांना, त्या दिव्याचा आधार वाटे. तसे कुंकवाच्या बोटाला व चहाच्या घोटाला देशमुखांचे घर कायमच तत्पर होते.

अनेक वर्ष हा बंगला ताठ मानेने व पूर्वपुण्याईने रुबाबात उभा होता. आजूबाजूची सर्व रिकामी जमीन सिमेंटच्या जंगलात परावर्तित झाली, पण त्या उंच इमारतीमध्येही तो बंगला फारच आकर्षक वाटत असे. नयना देवीच्या डोळ्यांप्रमाणे म्हणजे नैनिताल प्रमाणे चमकत असे.

काळ: काळ बदलला. जवळच मॅकडोनल्डचा आउटलेट, बिग बाजार आला. अनेक दुकाने मॉल हॉस्पिटल्स थिएटर्स आली. त्या भागाची मार्केट व्हॅल्यू वाढली. जमिनीचे

बाजारमूल्य वाढले. ती जागा, माझ्या माहेरच्या बंगल्याची, वाडीची जागा जेव्हा पुनर्विकसित करण्याची वेळ आली, तेव्हा तिथे आर्ट गॅलरी व्हावी असे मला वाटे. एखादे मंदिर, मंगल कार्यालय, झुळझुळते कारंजे वाचनालय व्हावे अशी माझी खूप इच्छा होती. मी अनेक कलाप्रेमींना आणि श्रीमंतांना विनंतीदेखील केली पण यश आले नाही.

मोठमोठ्या राजवाड्यांचे ऐतिहासिक स्मारकांचे बुरूज जर्जर व्हावेत तसेच, सर्व रखराखावा अभावी घर जुने होत गेले. काळाच्या पडद्याआड सर्वांना जायचे असते. कुणाला लवकर तर कुणाला उशिरा! त्याप्रमाणे आई वडील वारले. आम्ही बहिणी सासरी गेलो. घराची रया गेली. आधुनिकतेच्या वादळात तोंड न देऊ शकून, न लढवू शकून, तडजोड म्हणून, मुलगी म्हणून मी गप्प बसले. जमिनीवर बांधकाम करणाऱ्यांच्या आक्रमणाला तोंड न देऊ शकून हा बंगला जमीनदोस्त होणार हे सत्य मी स्वीकारले. माझ्याकडे वसुंधरेचे रक्षण करायची ताकद नव्हती. पैसाही नव्हता. आधुनिकतेच्या आक्रमणात तो वाडा जमीनदोस्त झाला.

उरले मागे काय?...त्या ठिकाणी मागच्या वर्षीपर्यंत तरी माझ्या डोळ्यातील अश्रूंप्रमाणे तुडुंब भरलेली एक विहीर तिथे होती. आता तर ती विहीर देखील बुजवली आहे. प्लॉटवर देखील सात मजली इमारतीचे बांधकाम सुरू झाले आहे. आजूबाजूच्या उंच इमारतींच्या गर्दीत व ठोकळेवजा इमारती बघून जीव दडपतो. तो वाडा आता तिथे नाही. तोडलेल्या नारळाच्या झाडांची लाकडे कापून बटाट्याच्या वेफर्स प्रमाणे, तोडलेल्या झाडांचे लाकडी तुकडे, त्या रिकाम्या प्लॉट च्या कडेला रचून कडेकडेने रचून ठेवले आहेत. हरवलेल्या झाडांचा, पर्यावरणाचा, वसुंधरेचा विचार फार थोडी लोक करतात.

आरे मेट्रोच्या जन विरोधाच्या प्रश्नावरून ते आपल्याला सगळ्यांना समजत आहे. एक दिवस सर्वांनाच घरदार इथेच सोडून जायचे असते, मग माणूस इतका अहंकार, इतकी हाव का बाळगतो? पर्यावरणाचे नुकसान का करतो? नंतर अवकाळी पावसाला कोसतो. अति

पावसाळा, दुष्काळ पडला, हवामान बदल झाला म्हणून रडण्यापेक्षा वेळीच असे बंगले वाडे आणि रिकाम्या जागा, उद्याने, बागबगिचे जपणे आवश्यक आहे. माझ्या माहेरचा देशमुखांचा वाडा तर गेला. असे अनेक बुजुर्ग वाडे गेले, मी बघत बसले. विरोध सुद्धा करू शकले नाही. आता त्या वाड्याच्या आठवणीत लिहिण्यापलीकडे मी काय करू शकते? पैशाच्या मोहामुळे या शहरात कितीसे हिरवे वाडे उरले आहेत?

फक्त हा प्रश्नच शिल्लक आहे. विरोध करणारा, करणारी थकते. बाकी काही राहात नाही. करोना विषाणूच्या महामारीनंतर जग बदलतेय, विचारांचे आचारांचे, नूतनीकरण आणि पुनर्निर्माण होईल अशी आशा आहे.

बाबुल मोरा नैहर छुटो जाय...

भाग २ स्तंभ.

रिपोर्ट १ गीत माला

एक सुंदर अनमोल, सुरीली संध्याकाळ जीवनात आली. कोमसापच्या अध्यक्षा, सौ. मेघना साने यांनी आम्हाला भेट दिली. सुव्यवस्थित नियोजन करून आम्हा सर्वांना तबकडीवरची गाणी ऐकण्यासाठी, साठे कुटुंबियांच्या घरी एकत्र जमण्याचे छान आमंत्रण दिले. ठाण्यातील इंद्रधनुचे संस्थापक गोविंद साठे, लेखिका सुचित्रा साठे यांच्या घरी आम्ही सर्व कोमसापचे ठाणे शाखेचे कवी गाणी ऐकण्यासाठी एकत्र जमलो. गोविंद साठे यांच्याकडे एक हजार रेकॉर्ड्स, गाण्यांच्या तबकड्या, १९६० सालाचे दरम्यानच्या आहेत.

कार्यक्रमाची सुरुवात आकाशवाणीची धून ऐकून सुरीली झाली. त्यानंतर सुरुवातीला हरिभजन ह्या बाली सरकारच्या गाण्याने शुभारंभाची पायरी रचली. गाणी जुन्या काळची १९५४ सालच्या नंतरची होती. तरीही गाण्यांमध्ये इतक्या भाव भावना होत्या की चाळ, शाळा कॉलेजच्या, कुठल्यातरी झाडाखाली पावसात झालेल्या भेटीची आठवण येवून मनात लहरी याव्यात. अगदी आमची आजी म्हणायची त्या गाण्यांच्या तबकड्या गोविंद साठे सरांकडे होत्या.

गीतमालेतील दुसरं गाणं होतं, 'बलमा बलमा' हे अंजनी बाई लोलेकर यांनी गायलेले होते. एकोणीसशे सव्वीस साली मराठी गाण्याची तबकडी आली. मराठी गाण्यांची पहिली तबकडी, 'राजहंस माझा निजला', ही निघाली. गायक व संगीतकार बाबुराव गोखले यांनी मराठी गाण्यांच्या तबकड्यांच्या दुनियेची मुहूर्तमेढ रोवली. तिसरं गाणं होतं,

तुझ्या पिकांची राखण, गरगरा फिरवली गोफण!

गाण्यांच्या या पारंपरिक तबकड्या, हस्ते परहस्ते पारंपरिक धन म्हणून सरांकडे आल्या आहेत. या पूर्वीच्या रेकॉर्ड कार्बन आणि कॉपर वॅक्स म्हणजे मेण यांच्या बनवलेल्या असत. त्या

काळच्या या तबकड्यांमध्ये वॅक्स कमी व बाकीचे सामान जास्ती आहे, त्यामुळे या तबकड्या तुटल्या नाहीत. नाहीतर कमी दर्जाच्या तबकड्या लवकर तुटतात.

पुढचं गीत हे मराठी नाटकातील पहिलं युगुलगीत होतं. ज्योत्स्ना भोळे आणि मास्टर अविनाश यांनी कुलवधू नाटकात गायलेले हे पद होते.

भाग्यवती मी त्रिभुवनी झाले

कुबेर माझा धनी ... (ती)

भाग्यवान मी नवरा म्हणूनी... (तो)

जी. एन. जोशी. ही 'एचएमव्ही' तील नावाजलेली व्यक्ती होती. घरीच रेकॉर्डिंगचे सामान घेऊन जाऊन जीएन जोशी यांनी काही गीतांचे रेकॉर्डिंग केले.

गोरी धीरे चलो गोरी धीरे चलो

हे गाणं, त्यात चलो हा शब्द वेगवेगळ्या प्रकारे गायलेला आहे.

गजानन वाटवे यांना भावगीतांचे युगकर्ते मानले जाते. मी पहिली विकत घेतलेली रेकॉर्ड, "माझी कपिला जग माऊली साजिरी गोजिरी" ही होती. ते लतादीदी यांनी गायलेले होते.

गजानन वाटवे यांचे नाव भावगीतांचे युगकर्ते म्हणून घेतले जाते.

दोन ध्रुवांवर दोघे आपण तू तिकडे अन् मी इकडे

तुझ्या वाचून हा पसारा प्राण तिथे अन देव इथे

पुढची चीज लता मंगेशकर यांची होती. "रूपनयन राजीव मनमोहन" हे आकाशगंगा चित्रपटातील सत्तावन्न सालचे गाजलेले, गदिमा यांनी लिहिलेले गाणे होते.

“रघुवीर घरी येणार, कमळ फुलांच्या पायघड्यांवर कमल चरण ठेवणार” हे होते.

पुढचे त्या काळी बोल्ले मानले गेलेले गाणे होते,

“ती पाहताच बाला कलिजा खलास झाला.

आला भाला, छातीत आरपार गेला.”

हे प्र. के. अत्रे यांनी लिहिलेले गाणे होते.

टाळ्यांच्या कडकडाटात प्रत्येक गाणं संपत होतं. पुढचे दहावे गीत होते राजा बढे यांनी लिहिलेले गायिका डॉक्टर सुमन माटे ह्यांनी गायलेले,

“हासे चंद्रिका, नील जली जणू डोले नौका! जळवंतीचे तरंगलेला प्रतिबिंबाचा खेळ रंगला, प्रेमी युगुलांचा हिंदोळा!” असे ते गाणे होते.

अकरावे गाणे मात्र स्त्रियांना अतिशय आवडणारे सासूगीत होते. संगीत मधुसूदन पाठक यांचं होतं आणि सुलोचना कदम चव्हाण यांनी गायलं होतं.

भलतेच बोलू नका मला सासूबाई

तुमच्या बोलण्याला मुळी ताळ नाही, ताळ नाही.

कमरेवर हात तुमचा हळूहळू डोलता

चहाड्या करता वरच्यावरी.

जरा तरी मनाची लाज धरा बाई”

असे सासूलाच दम देणारे, दमदार गीत ठेकेदार गाणे होते. “आम्हाला नाही बाई हिंमत होत सासूला टोचून बोलायची. या मुलींची त्या काळी झालेली हिंमत बघा,” असे म्हणत

हसवणूक करत बायकांची हसून हसून मुरकुंडी वळली. "सास भी कभी बहु थी" हेच खरं म्हणायचं!

बारावे गाणे होते ,

"मैत्रिणींनो सांगू नका नाव घ्यायला!

नका विचारू स्वारी कशी दिसे ?

असे कशी? कसे पडले फशी?

कशी जाहले राजीखुशी?"

सरोज वेलिंग यांनी गायलेले सलज्ज भावगीत होते.

पुढचे गाणे लोकगीत कोळीगीत या पारंपरिक प्रकाराचे होते.

"अलीकडे डोंगर पलीकडे डोंगर

मामाच्या गावाला

आमराई मोठी आलिया मोहोराला

मामाच्या गावाला!"

बालपणीचा मामाचा गाव आठवत, त्या गाण्यावर भावना उचंबळत मस्त तालावर सर्वानी ठेका धरला.

पुढचे गाणे सुमन कल्याणपूर यांनी गायलेले अंगाईगीत होते.

वाहत्या वारी आता मंदावला सु रे

माझ्या तान्ह्या बाळा निज रे

चिमण्या राजसा जो जो रे.

या अंगाईगीताच्या लेखिका शांता शेळके आणि संगीतकार अदिल अहम्मद होते. अंगाईगीतातील उदास भाव, अपत्य प्रेम हळवे करून गेले.

पुढचे गाणे भावपूर्ण होते, विवाहानंतरच्या पहिल्या रात्रीचे भाव मांडणारे होते.

“प्रीतीच्या पूर्तीस जाता, मी अशी का थांबले?

दाटली भीती उरी, का थबकली का पावले? मीच का भांबावले?”

ग.दि. माडगूळकरांनी लिहिलेल्या या रोमांचक चित्रपटात नववधूने म्हटलेल्या गाण्याला दत्ता जावडेकर यांचे संगीत होते. अल्पशा मध्यंतरानंतर पुढे हिंदी गीत ऐकण्याची वेळ आली. एक तास मराठी, एक तास हिंदी गीते असे योजले होते. गीताबद्दलच्या आठवणी निवेदनात सुरेश मामांनी सांगितल्या. सोळावं गाणं “प्रभू तेरो नाम, जो गावे फल पावे, सुख लाँ तेरो नाम!”

भीमपलास रागातील गीत संगीतकार जयदेव यांचे चित्रपट हम दोनों मधील हे भजन होते. त्यापुढची तबकडी संगीतकार अनिल विश्वास यांची

“रितु जाँ, ऋतु आँ, मन के मीत नाही आँ” ही होती. शम्मी कपूर आणि बी सरोजा यांनी गाजवलेले ते दिवस होते. पुढचे गीत मोहम्मद रफी यांनी पहिला शेर गायलेले, ब्लॅक कॅट सिनेमातील,

“मैं तुम्ही से पूछती हूँ, मुझे तुमसे प्यार क्यूँ है?” हे लतादीदींचे गाणे होते.

“मेरी निंदो में तुम, मेरे ख्वाबों में तुम” हे ओ पी नय्यर यांचे संगीत असलेले, किशोर कुमार यांचे गीत ऐकले. लता मंगेशकर दिलीप कुमार उर्फ युसूफ खान यांनी मुजरिम चित्रपटात

गायलेले एक दुर्मिळ युगुलगीत होते. त्यानंतर हिंदी चित्रपटातील लतादीदींची, गीता दत्त यांची व अन्य गीते ऐकली.

या कार्यक्रमास व्यंगचित्रकार विवेक मेहेत्रे, वैशाली मेहेत्रे, मेघना साने, हेमंत साने, शुभांगी पासेबंद(मी), दीपा ठाणेकर, कु वाघ, कवी रामदास खरे, आम्ही अनेक कोमसापच्या सख्या हजर होतो. आम्ही कार्यक्रम संयोजनासाठी विशेष मेहनत घेतली.शेवटी प्रत्येकानेच गाण्यांबद्दल दोन दोन वाक्य मनोगत व्यक्त केले. जणू काही, "सुंदर ती न्यारी दुनिया" असे भासत होते.कार्यक्रमाच्या शेवटी, कवी अरुण म्हात्रे यांनी सर्वांचे आभार मानले. अरुण म्हात्रे यांनी यावेळी असे सांगितले की,

"सर्व कवींना प्रेरणा देणाऱ्या आणि कविमनांमध्ये वेगळे, तरल भाव जागवणाऱ्या या सर्व गाण्यांचा खजिना, आज उपस्थित आपणा रसिकांसमोर आणणाऱ्या गोविंद साठे यांना खूप खूप धन्यवाद! चूकभूल माफ करावी."

आँखो देखा हाल बता रहीं हूँ दोस्तो

खता हुई हो तो माफी बक्श दो!

आज काळ बदलला आहे,ही जुनी गीतमाला कशी वाटली?

२ कुणी सांगा, रिपोर्ट।, 'Fun, Friends and Food'

कुणी सांगा, सुख म्हणजे नक्की काय असते? कुणी सांगा, सुख म्हणजे नक्की काय असते?

केव्हा केव्हा ते असे अलगद मिळते.

मुद्दाम लेखाचे शीर्षक ते तीन दिवस उर्फ ते टीन एज चे दिवस, असे हटके देणार होते. पण वाटले या तीन दिवसांच्या मैत्री सुखाच्या सोहळ्याला वेगळे नाव द्यावे. फुलावर अलगद फुलपाखरासारखे बसलेले हे क्षण सारांशात वेगळे लिहावे. व्हॉट्सअॅपवर, फेसबुकवर चव्वेचाळीस वर्षांनी, फेब्रुवारी २०१९ साली आम्ही १९७३-१९७५ आर.वाय.के. कॉलेजमधल्या सहाध्यायांचा शोध घेतला. जेव्हा फोन नंबर शोधत शोधत आम्ही, 'सध्या काय करता?' नावाने ग्रुप तयार केला तेव्हा आम्हाला परत तरूण/तरुणी झाल्यासारखे वाटले. अकरा एप्रिल दोन हजार एकोणीसला झालेले पहिले स्नेहसंमेलन ३७ सहाध्यायी, त्यांच्या गप्पा, टोप्या, पेन, फुले यामुळे फारच गाजले होते. त्या गाजलेल्या स्नेह संमेलनानंतर पुढची स्नेहभेट सत्तावीस नोव्हेंबर २०१९ रोजी ठरवली गेली.

पहिल्या कार्यक्रमाला सदोतीस सहाध्यायी जमले होते. मात्र आजारपणांच्या, अथवा अपरिहार्य कारणामुळे, या दुसऱ्या स्नेह भेटीला वीस मित्रमैत्रिणी जमले.

आमच्या स्नेहमीलनाच्या कार्यक्रमात आम्ही मैत्रिणी खूप वर्षांनी भेटणार होतो त्यामुळे उत्सुकता खूपच होती. ग्रुपचे अॅडमिन दीपक वैद्य यांनी सव्वीस- सत्तावीस- अठ्ठावीस असा तीन दिवसांचा भरगच्च कार्यक्रम ठेवला होता. ज्याला ज्या दिवशी जमेल त्याला त्या दिवशी कार्यक्रमात येण्याची सुविधा होती. परगावाहून येणाऱ्यांची राहायची सोय नसेल तर टाळले जाते, त्यामुळे ती सोय देखील मस्त केली होती. अन्य कॉलेज भेट, त्र्यंबकेश्वरला रिसॉर्टमध्ये जाणे वगैरे या अतिरिक्त कार्यक्रमाचा त्या दिवसाचा खर्च वाटून घ्यायचा असे ठरले होते. मी ठाण्याहून आले आणि माझी मैत्रीण माधुरी कोल्हापूरहून आली. आम्ही सव्वीस तारखेला सकाळी नाशिकच्या बस स्टँडवर उतरलो. आमच्या स्वागताला, आम्हाला घ्यायला, 'सध्या काय करता?' चे प्रतिनिधी आले होते.

आम्हा सर्वांना खूप आनंद झाला होता. वैदेही हॉटेलमध्ये दीपक माधुरी, मी, पंडित, कुंबोजकर आम्ही जमलो. नाष्टा करून आम्ही आपल्या कॉलेजच्या जुन्या आठवणी

काढण्यासाठी आर वाय के सायन्स कॉलेजमध्ये हजर झालो. आता चाळीस वर्षांनी कॉलेज परिसर खूपच बदलला आहे. पूर्वी गावाबाहेर वाटणाऱ्या हिरव्या झाडांनी सजलेला आणि निळ्या आकाशातल्या रंगावर, पांढऱ्या ढगांचा कापूस पसरवणाऱ्या त्या परिसरात आता इमारतींची दाटीवाटी झालीय. त्या केमिस्ट्री लॅबच्या ठिकाणी अकरा वाजताच्या दरम्यान पोहोचलो. त्यावेळी कॉलेज चालू असल्यामुळे रंगीबेरंगी फुलपाखरांसारखी सुकोमल तरुण तरुणी वावरत होती. जुन्या काळी सायकल ठेवायला असलेल्या मोठ्या सायकल स्टँडवर आता इमारत आहे. अभ्यासाचे साहित्य पिशव्यांत आणणारे, आणि सायकलींवर येणारे विद्यार्थी नाशिकात आता अल्प प्रमाणात असून आता तिथे सायकल स्टँडच नव्हता. कारण मुलं सायकल स्टँडवर लावायला सायकली आणतच नाहीत. लेडीज रूमच्या समोरील एका चौकटीत, पूर्वी चार बाजूला चार उंच झाडं होती त्यातील एक झाड नुकतेच कोसळले. त्याच चौकात बसून आम्ही मैत्रिणी केमिस्ट्रीचे फॉर्म्युले पाठ करत असू आणि अभ्यास पण करत असू. भविष्याची स्वप्न बघत असू. कॉलेज कॅम्पसमध्ये आम्हाला इतक्या वर्षांनी ओळखणारे काही जण भेटले. आम्ही केमिस्ट्री लॅबमध्ये चक्कर मारत रमलो. कॉलेज कॅंटीन मध्ये बटाटा वडा ,खाल्ला. परत निघालो आणि त्यानंतर सर्व मैत्रिणींची जुनी घरं रस्त्याने बघत बघत सोमेश्वरच्या दिशेने वाटचाल केली.

पूर्वी सोमेश्वर अतिशय गावाबाहेर होते. सिनेमा बघायला आवडे. धर्मेन्द्र आणि हेमा मालिनी यांचा प्रतिज्ञा, राजेश खन्ना आणि मुमताज यांचा दुश्मन या दोन चित्रपटांचं चित्रीकरण बघायला सोमेश्वरला कौतुकाने जायचो. तो काळ काही झिरो साइजचा नव्हता. पण सर्वच मैत्रिणी त्यावेळी जीरो साईझच्या होतो. आता या मैत्रिणी अशा बदलल्या की,

“चंद्र वाढतो कलाकलाने ,आम्ही मैत्रिणी वाढतोय किलो किलोने,” अशीच परिस्थिती आहे.

सोमेश्वरचा धबधबा म्हणजे एक अप्रतिम मोठा उंचावरून कोसळणारा ओल्या शुभ्र तुषारांनी अंधोळ घालणारा जलप्रपात होता. दूरवरून त्या धबधब्याची गाज ऐकू यायची. आता

तिथे अगदी जवळून रस्ता जातो आणि धबधबा आक्रसला आहे. सुदैवाने काळ्या कातळाची देवळे आहेत. सिमेंटचा घाट बांधला आहे. काळे कातळाचे दत्तमंदिर अजूनही तिथे आहे. सोमेश्वरचे शंकराचे मंदिर खूप प्रसिद्ध आहे. तिथल्या नगान्याला शत्रू समजुन मी खूप वेळा खूप बडवलाय. त्याच्या जवळच आता लक्ष्मी नारायण प्रभू श्रीराम हनुमान यांची मंदिरं देखील बांधली आहेत. सोमेश्वर मंदिरा बाहेर टोपल्या घेवून बसलेल्या विक्रेत्यांकडे पेरू खाल्ल्याशिवाय सोमेश्वरची सहल पूर्ण होतच नाही.

फिरून देवळा देवळांमध्ये भरपूर व्रतांची सांगता केली. कुटुंबाच्या भरभराटीसाठी आणि आनंदासाठी प्रार्थना केली आणि गंगापूरच्या दिशेने रवाना झालो. आमच्या वेळी तिथे बालाजी मंदिर नव्हतं. हे नवबालाजी मंदिर, नवश्या गणपती आणि पद्मावती देवीचे मंदिर येथे दर्शन घेतलं. तिरुपती मंदिराइतकंच हे मंदिर देखील अचंबित करणारं होतं. केरळमधल्या मंदिरांचा फील यावा असा उंच पितळी विजयस्तंभ असून प्रशस्त आहे. तरी देखील या मंदिराबाहेर शांतता आहे. प्रशस्त आवार आणि स्वच्छता आहे.

करी लीव्हमध्ये जेवण केले. थाळीभर मोठा नाचणीचा पापड, वरून बारीक चिरलेला कांदा भुरभुरून गट्टम केला. जेवणात मसाला भाकरी, बैंगन भरता, छास ने पोट भरुन घेऊन आम्ही घराच्या दिशेने परत आलो. कारण रात्रभर प्रवास केलेल्या आम्हाला दुपारची विश्रांती हवी होती. चार वाजता भगुरला जायचे होते आणि संध्याकाळी एक कौटुंबिक प्रकारचं संमेलन दीपकच्या घरी आयोजित करण्यात आलं होतं. ही संध्या रंगाची स्नेहभेट सहकुटुंब होती.

चार वाजता उठून खंडोबाच्या टेकडीवर देवळालीला जायचं आणि पुढे भगूरच्या देवीला सल्फरच्या कुंडात हातपाय धुवून यायचे असा माझा बेत होता, पण अशी गाढ झोप लागली की सहा वाजता जाग आली.

साडेसहा वाजता होणाऱ्या सहकुटुंब संमेलनासाठी रवींद्र अभ्यंकर कुटुंब, दिप्ती आणि दीपक वैद्य, शुभदा जोशी आणि डॉक्टर जोशी दुरिया दिलावर आणि तिचे पती, संजय पंडित

आणि मीनल पंडित, मी, माधुरी, श्री आणि सौ कुंभोजकर, असे सर्व जण जमलो. रवींद्र अभ्यंकर यांनी अप्रतिम सुंदर गाणी ऐकवली. त्या गाण्यांनी एकदम मूडच बदलून गेला होता. दुसऱ्या दिवशी सत्तावीस तारखेला बाहेरचं जेवण जेवायचं होतं म्हणून, या रात्री २६ ला दिप्ती मॅडम यांनी पावभाजी आणि शिरा असा बेत आखला होता. केशर बदाम घातलेल्या हा शिरा खूपच चविष्ट होता.

अभ्यंकर यांची कॅराओके वरची आणि जोशी यांनी आणलेल्या त्यांच्या बेंजेवर सिनेमाची गाणी ऐकल्यानंतर सर्वजण अंतर्मुख झाले होते. चविष्ट जेवणाने सजलेल्या त्या संध्याकाळी नंतर रात्र पुढे गप्पांमध्ये रसिक फुलांनी, अर्थ, कॉलेज, या आठवणींच्या मोत्यांनी सजली.

गेट टुगेदरसाठी आलेल्या बाहेरगावाहून आलेल्या महिला मंडळींसाठी जणू हे माहेरपणच सुरू झालं होतं. खर्च, बसचे जायचे यायचे तिकिट 900 रुपये, गेट टुगेदर सहभाग मूल्य ७०० रुपये, अधिक अन्य. हॉटेलात २५/३० जणांची Order दिली होती, पण कमी जणांना कार्यक्रमाला येणे जमवता आले. पण कनवटीला जमा झाल्या अनमोल आठवणी!

दुसरा दिवस २७, पहाटेच भारद्वाज आणि बुलबुलच्या आवाजाने उगवला. चिमण्या खिडकीशी चिवचिवाट करत होत्या. गवती चहा घातलेला वाफाळत्या, आपल्या नाशिकच्या सपट चहाचा स्वाद सुगंध घरभर पसरला होता. अशा चवीतच चहा घेतला पण खरोखरच पूर्ण झोप उडाली आणि ताजेतवाने होऊन आम्ही दुऱैया यांच्या घरी आम्हाला नाष्ट्यासाठी बोलावले होते तिथे गेलो. खंडोबाचे नवरात्र सुरू झाल्यामुळे तो उपास होता म्हणून दुऱैयाने साबुदाणा खिचडी खूप सुंदर बनवली होती आणि वेगवेगळी फळं कापून त्यांची आकर्षक सजावट करून मांडली होती. दुऱैयाचे घर पारंपरिक सजावटीचे होते. दुऱैयाकडून आम्ही सगळ्या ज्या हॉटेलपाशी त्रिंबकेश्वरच्या रिसॉर्टला जाण्यासाठी सगळ्यांनी जमायचं ठरवले होते तिथे पोहोचलो. मात्र बाकीचे ग्रुपचे मॅंबर कमी आले. कदाचित वर्किंग डे असल्यामुळे अथवा नाशिकच्या थंडीमुळे फारसे कुणी जमले नव्हते. मग आम्ही त्र्यंबकेश्वरचा बेतच रद्द केला.

सरळ गंगापूर धरणाच्या दिशेने वाटचाल सुरू केली. साधना मिसळ मध्ये लिंबूसरबत प्यायलो.

गंगापूर धरण बाहेरून बघत बघत कश्यपी धरणापर्यंत गेलो. निसर्ग, हिरवागार परिसर, धरणाचा भरपूर मोठा पाणी साठा, विस्तीर्ण नदीपात्र होतं. बाजूचा एका धाब्यासारख्या ठिकाणी पिठलं भाकरी, वांग्याचं भरीत, शेवभाजी, पोटॅटो वेजेस(चिप्स), लस्सी असा मिनी लंचचा आस्वाद घेतला.

संध्याकाळी तर तो मुख्य कार्यक्रम होता ज्याच्यासाठी अट्टहास केला होता. त्यामुळे घरी येऊन विश्रांती घेतली. साडेपाच वाजल्यापासूनच जाण्याची तयारी करायला सुरुवात केली. विवेक गरुड यांना प्रमुख पाहुणे म्हणून बोलावले होते. त्यामुळे शाल, उपस्थित राहणाऱ्या सर्वांसाठी गुलाबाची फुलं घेऊन आम्ही हॉटेल सेकंड एम्पायर मध्ये सव्वासहा वाजता हजर झालो. तिथली प्राथमिक व्यवस्था समाधानकारक होती. विवेक गरुड हे ज्येष्ठ नाट्य समीक्षक यांच्या हस्ते शुभांगी पासेबंद उर्फ उषा देशमुखांच्या पुस्तकाचे प्रकाशन झाले. पंचवीस पुस्तक प्रकाशित झाल्याबद्दल 'सध्या काय करता' या ग्रुपतर्फे तिला खास बक्षीस देण्यात आले. हे माहेर गावचे मित्रकौतुक मी कधीही विसरणार नाही.

आकाशात चंद्र शुक्र आणि गुरूची सुंदर पिधान युती होती. हवासुद्धा मध्यम गार होती. प्रसन्न वाटत होतं. इतक्या वर्षांनी भेटल्या बद्दल सगळ्यांनाच खूप आनंद झाला.

कॅराओकेवर म्हटली जाणारी गाणी, गप्पा मनोगत चर्चा, 'सध्या काय करता' म्हणजे, पूर्वी काय केलं हे आम्हाला माहिती आहे, अशा रितीने प्रत्येकाने आपापली ओळख करून दिली. गप्पांमध्ये बाहेरून मागवलेला फोटोग्राफर फोटो काढत होता. मागच्या कार्यक्रमाच्यावेळी डॉक्टर हेमंत जोशी यांनी फोटो काढले होते. यावेळी ते स्कॉटलँडहून नुकतेच आले होते. त्यामुळे खास बाहेरचा फोटोग्राफर मिळवला होता. कारण की आम्हाला डॉक्टर हेमंतांच्या बरोबर काही वेळ घालवता यावा.

डॉ. रत्ना, डॉक्टर हेमंत जोशी, डॉक्टर शिरीष देव, डॉ सदावर्ते, मोहन आशर, यांच्यामुळे ग्रुपचं वातावरण हेल्दी राहिलं, आनंदी झालं. यावेळी Working day असल्यामुळे अन्य तीन डॉ. येवू शकले नाहीत. जेवणाचा मेनू हॉटेल सेकंड एम्पायरचा प्रसिद्ध असतो. व्हेज नॉनव्हेज दोन्ही सोय होती. स्टार्टर्स मध्ये सुद्धा कोळंबी फिश, प्रॉन्स, व्हेज पनीर टीका, हरभरा कबाब, पुदिना, लेमन ग्रीन वेलकम ड्रिंक यांनी मजा आली. मेन कोर्स मेनूमध्ये नॉन व्हेजमध्ये चिकन बिर्याणी, मटण, फिश फ्राय, कोळंबी असा विविध प्रकारचा मेनू होता. आम्हा घासफूस वाल्या व्हेज लोकांसाठी कोफ्ता करी, पालक रोटी, व्हेज पुलाव डाळ चावल असे प्रकार होते.

गोडप्रेमींसाठी शेवटाला गुलाबजामुन, चॉकलेट मूस, फ्रूट सॅलड फज, मूग हलवा आणि आइस्क्रीम होते.

गप्पाटप्पा गाणी यांमुळे असा मूड बनला होता की रस्सा, स्टार्टर, जेवण, खूप जात नव्हतं. मन गप्पांनीच भरत होतं.

आदल्या दिवशीचा पावभाजी आणि बदाम शिरा आजच्या मेनू पेक्षाही मला तर स्वादिष्ट अधिक वाटला. आजचाही आवडला. हॉटेलात रात्री बराच वेळ गप्पा मारल्या. येणाऱ्या महिला सहकाऱ्यांसाठी राखीव असलेल्या, दिपकच्या, जिथे आमची उतरण्याची शाही सोय केली होती अशा फ्लॉट वर परतलो. ड्रीम डे, गेट टूगेदरचा दिवस, आनंदात साजरा केला होता.

उद्या परत जायचं. माहेर वासाचा दिवस संपणार असं वाटत खंतही वाटत होती. दुसऱ्या दिवशी अठ्ठावीस तारखेला सकाळी कुंभोजकरांच्या कडे नाशत्याला बोलावले होते. तिथला स्वादिष्ट नाष्टा करून घेतला. शुभदाताई कुंभोजकर यांच्याकडून मार्गशीर्षातील पहिल्या गुरूवारची देवीच्या व्रताची ओटी स्वीकारून आम्ही राजा ठाकुरांच्या घरी धावती भेट दिली.

सुहास गोखले यांची सकाळी तब्येत बिघडली असे समजले म्हणून, त्यांनी लिहिलेली पुस्तके माधुरीला खरेदी करायची होती म्हणून सुहासकडे जाणार होतो, पण जमले नाही. तिथून आम्ही

काळाराम मंदिराच्या दिशेने रवाना झालो. नाशिकला आलो म्हणजे काळारामाला जायलाच हवं ना!

काळाराम मंदिरात दर्शन घेतलं. पुढे सीतागुंफा, लक्ष्मणरेषा मंदिराचे बाहेरूनच दर्शन घेतले. सांडव्यावरच्या देवीला बाहेरूनच हात जोडला आणि शुभदा जोशी आणि डॉक्टर साहेब यांच्या आमंत्रणानुसार त्याच्याकडे नाशिक रोडला लंचला पोहोचलो. जेवायला बोलावलं होतं. स्वादिष्ट मिसळ पाव, केक असा मेनू होता. सोबत चहा केला. खाली बागेत आवळ्याच्या झाडाला मोठे मोठे आवळे लागले होते. आम्ही जेव्हा चाळीस वर्षांपूर्वी या भागात आलो, तेव्हा तेथे पूर्ण ठिकाणी जंगल होतं, आता तिथे भरपूर बंगले झाले आहेत. शुभदा कडून जानवस घरी (निवासस्थानी) यायला निघालो. वाटेत डाव्या बाजूला उपनगर जेथे घंटा मंदिर आहे तिथे दर्शन घेतले. अजय देवगण आणि काजोल यांनी एका मुलाखतीत त्या घंटा मंदिरातील फोटो टाकलेले होते. पूर्वी नाशिक मंदिरांचे शहर होते. आता दोन्ही बाजूला छोटे छोटे बंगले होते. पूर्वी बाजूला सुंदर बाग असलेली हिरवीगार झाडी असलेली नागमोडी वाट असायची. आता सर्वत्र तीन चार मजली इमारती, फ्लॉट स्कीम झालेले आहेत.

नाशिकमध्ये आले की मी अशोक स्तंभावर, ढोल्या गणपतीला जायचेच जायचे, खंडोबा टेकडीवर धापा टाकत पायऱ्या चढायचे, पडायचे, धडपडायचे ठरवलेले असते पण राहून गेले. माहेरी राहण्याची वेळ संपत आली होती. नाशिकची भेळ, नाशिकचा चिवडा, कोंडाजी पहिलवानांचा, देवस्थानात मिळणारे शंखांच्या आकाराचे पितळी मूर्ती, देव आणि दिवे, वेगवेगळ्या आकाराचे शाळीग्राम, पोथ्या, शंकराचा डमरू, अशी खरेदी करत सामान वाढतच होतं.

आम्ही इच्छा प्रगट करावी आणि आम्हाला जे करावे असे वाटत होते, आम्हाला जिथे जावे असे वाटत होते, व्यक्त करावे तिथे तिथे आम्हाला या वर्गमित्रांनी नेले. त्यांच्या सुविद्य

आणि सुसंस्कृत पत्नींनी देखील आम्हाला आग्रहाने जेवण, भेटवस्तू देऊन आमचं आदरातिथ्य केलं.

चारच्या S.T. बसने मी जेव्हा ठाण्याला परत यायला निघाले, तेव्हा पाय जड झाले होते. रडायचं नाही असं ठरवलं तरीही डोळ्याच्या कोपऱ्यात एखाद्या चकचकीत मोत्यांसारखे अश्रू जमले होते. चारची बस पकडली. या तीन दिवसांत व्हॉट्सअॅप काय, मेल काय, काहीच बघितले पण नव्हते. पण फोनकडे बघावेसे वाटत नव्हते. आज मला आजूबाजूचा निसर्ग बघायचा होता. आकाशातील चंद्र शुक्र गुरूची युतीचे दिसणारे मनमोहक दृश्य, आकाश लेणे निरखून बघितले. मला नव्या, बदललेल्या, आधुनिक नाशिककडे, सूर्यास्ताकडे अजून बघायचे होते. ठरवूनही परत परत येणे जमतेच असे नाही. हाडं खिळखिळी करणारे ते रस्ते, आजूबाजूची हॉटेल्स, उरलेली थोडीफार शेती, ग्रामीण भागात दिसणाऱ्या तपकिरी बैलगाड्या, शेळ्या मेंढ्या म्हशी, शेतं, झोपड्या, हिरवळ दिसत होती. आकाशात लालिमा पसरवणारा सूर्यास्त बघायचा होता. बघता किती बघशील दोन डोळ्यांनी? असे म्हणत नजरेत सर्व साठवून घेतले.

स्मरणात गोफ गुंफायला जे मिळते ते सर्व नजरेने टिपून घेत होते. शहापूरच्या जवळ बस आली आणि घामाच्या धारा लागाव्या अशी गर्मी सुरू झाली. स्वेटर काढून टाकले, उकाडा झाला की समजावे की मुंबई जवळ येत आहे. नाशिकच्या माहेरपणाची सहल संपत आली आहे. मुंबईचे बगळे देखील प्रदूषणाने मळकट वाटतात. शुभ्र बगळ्यांचा परिसर संपला. मुंबईचे गगनात ,मन गगन लय पावले.

आकाशात सूर्यास्त झाल्यामुळे, अंधाराची काळी घोंगडी पसरू लागली होती. दूरवर कुठून तरी झोपड्यांमधून ट्रांझिस्टर मधून गाण्याचे स्वर ऐकू येत होते. प्रथम ते माझे मनात वसलेले शहरगाव दूर दूर होत नजरेआड गेले. बस तशीच पुढे जाऊ लागली, तसं आपलं

नाशिक मागे पडलं. पुढच्या गेट टुगेदरला येईपर्यंत, आता परत नाशिकला येणे जमेलच असे सांगता येणार नाही.

दिल के संदूको में मेरे अच्छे काम रखना

चिठ्ठी तारों में तुम मेरा सलाम लिखना//

अंधेरा तेरा मैंने ले लिया,

मेरा उजला सितारा तेरे नाम किया

चन्ना मेरेया मेरे या चन्ना मेरेया मेरे या,//

तेरे दरसे अपना रास्ता मोडके मैं चला

मैं बैरागीका सुती चोला पहनके चला

मनकी माया रखके तेरे तकिये तले

मैं अपना रास्ता ढुँढने चला.//

असं म्हणत, मी मुंबईच्या गर्दीत दुधात केशर मिसळावे तशी मिसळले.

.....

स्तंभ विभाग स्तंभ १

१ करोना संकटातले दिवस

आज जगभरातील दिवस, संकटातले दिवस आहेत. करोना व्हायरसने हाहाकार माजवला आहे. अनाम भीती वाटते आहे. त्यावर सध्यातरी प्रतिबंधक लस सापडेपर्यंत सामूहिक प्रार्थना हाच उपाय आहे. सर्व माणसांच्या जन्माचा जगण्याचा पॅटर्न सारखाच असतो. विचार करा, विज्ञानाने, प्रगत विज्ञानाने माणसाची जात, माणूस ही ठरवली आहे. भेदाभेद केलेले नाहीत.

मी लेख लिहायला घेतला, बालपण आठवलं. आई अंगाईगीत म्हणायची,
मी वासंती आळविते अंगाई
छकुल्यांनो तुमची आई
लुकलुकले चिमणे डोळे
जिभली ही चुटपुट बोले
वर उचलाया बाळ मुक्यांची जोडी
लावितसे लाडी गोडी.

बालपणात संपूर्ण तरूणपणाला कष्टाला नाही म्हणणे, मराठी माणसाच्या रक्तातच नसते. कष्ट आणि प्रेम मराठी माणूस जाणतो आणि जगतो.

लेऊ लेणं गरिबीचं चनं खाऊ लोखंडाचं
धनी मात्र देवा माझा वाघावाणी असू दे.

अशी स्वप्नं पाहिली. चारचौघींसारखंच लग्न झाल्यावर, परिकथेतील राजकुमार काही मिळाला नाही, जो मिळाला तो गोडीत स्वीकारला. राजकुमार मानला. मूल झालं, मी आई झाले. जीवनातील सुंदर दिवस आले. आता मीच आई झाले आणि मी अंगाई गीत गाऊ लागले.

लिंबोणीच्या झाडामागे चंद्र झोपला गं बाई

आज माझ्या पाडसाला झोप का गं येत नाही?

गाय झोपली गोठ्यात घरट्यात चिऊताई

अंगणात वेलीवर झोपल्या गं जाई जुई मीट पापण्या डोळ्यांच्या गाते तुला मी अंगाई!

माझ्या सोबत मूल मोठं झालं. माझे आई वडील कधीच गाव सोडून, साथ सोडून गेले होते. मुलांचे त्यांचे त्यांचे स्वतंत्र विश्व होते. नातेवाईक मंडळी दूर गेली होती.

भावाला लेकी झाल्या बहिणीला विसरला

भाऊ बहिणींना विसरणं तर सामान्य असते. काळ बदलला, नाती स्वस्त झाली. एकटेपणाचा प्रवास चालू झाला. मुलं परदेशात गेली. आई काहीशी एकटी, बाबांसोबत राहिली. एका अपत्याच्या मृत्यूनंतर अजून एकटी झाले आणि माझ्या मुलांना अधिक चिकटले. त्याला त्रास वैताग होईल इतकं प्रेम मी त्याच्यावर करू लागले.

सर्व धर्मांत, जातीत, मानवांत, बालपण, तरुणपण, मातृत्व, पितृत्व, अपत्यजन्म सर्व असेच तर असते.

जगभरात मानवाचे जीवनचक्र लाइफ सायकल, Life cycle असेच असते. आज जगभरातील सर्वच देशातील सर्वच लोकांना आपापल्या अपत्यांची आपल्या आपल्या कुटुंबियांची अतोनात काळजी वाटते आहे. मृत्यूचे भय वाटते आहे. आजारपणाचे वेदनांची

चिंता वाढत्या प्रमाणात वाटते आहे. पण प्रार्थनेमुळे, मला वाटते, हेही दिवस संकटातले, एकीचे, समान दिवस बनले.

जात धर्म देश काय फरक पडतो? सर्वच आईवडिलांची ही कहाणी असते. खरंतर सर्व मानव जातीचीच ही कहाणी असते. आज हे सर्व लिहायचं कारण म्हणजे जगभरात कोरोना व्हायरसचा आजार पसरला आहे. अपत्यांना ज्येष्ठ आई वडिलांची काळजी व त्या आईवडिलांना अपत्यांची चिंता वाटते. हे सर्व भाव मानवजातीत सारखेच असतात. सर्व धर्मात माया असते, सर्वांच्या रक्ताचा रंग लालच असतो. धर्माधर्मातील भेदभाव आपण टाकून द्यावा. सामूहिक प्रार्थना, प्रार्थना सत्रं करावी आणि हा विषाणूचा आजार आपल्या जगातून हाकलून लावावा. कोरोना महामारीचे संकटातील दिवस एकमेकांना मदत करून सहकाऱ्यांनी पार पाडावेत.

सर्वेपि सुखिनः सन्तु, सर्वे सन्तु निरामया!

२ ज्योतिष

फार वर्षांपासून, खरे तर शतकांपासून राजेरजवाड्यांच्या काळापासून आणि पौराणिक कथांनी भरलेल्या बेट आणि पुराणाच्या काळातील ऋषिमुनींच्या सल्ल्यापासून आजपर्यंत ज्योतिषांचा धंदा तेजीत असतो. गावात अनेक ज्योतिषी असतात. त्यातील एक 'कुडमुड्या ज्योतिषी आहेत, त्यांना काही कळत नाही', इथपासून ते 'लई भारी ज्योतिषी आहेत, हे मृत्यूची तारीख तिकीट सांगतो' इथपर्यंत वर्णन येते. विवाह, जन्म, अन्य वेळी ज्योतिष्यांच्या सांगण्याबद्दल चर्चा आणि टीकाटिप्पणी केली जाते. आता काळ बदलला, तरीही संगणकावर पत्रिका काढली जाते. संगणकावर पैसे पाठवून, गुरूच्या हस्ते पूजा करून, शांती करून व्हिडिओ कॉलवर आशीर्वाद घेतला जातो. मोबाइलवर मंत्रतंत्र, आरती, स्तोत्र लावून ऐकून ग्रहांची शांती केली जाते.

आजही ज्योतिषाला एवढी किंमत असायचे कारण काय असेल? ज्येष्ठांची, तरूणांची पसंती का? अनेकदा मनाला प्रश्न ग्रासतात, इतके प्रश्न गोंधळात टाकतात. अशावेळी ज्योतिषाचा आधार वाटतो. टिंगल टवाळी करून चेष्टा केली तरीही अमाप प्रसिद्धी आणि लक्षात यावी इतकी, नको इतकी लोकप्रियता या ज्योतिषाच्या शास्त्राला लाभली आहे.

दैव जाणिले कुणी? असे नेहमी म्हटले जाते. मात्र दैवात काय लिहिले आहे याची उत्सुकता प्रत्येकाला असते. वर्तमानपत्रात ज्योतिष शास्त्र, इंटरनेटवर मोबाइलवर रोजचे ज्योतिष, भविष्य जाणा, दिवस कसा जाईल, ग्रह तुमचे विचार आमचे!, शास्त्रीजींचा सल्ला, राशीचक्र, राशी पूजा असे कार्यक्रम, ॲप्स कायमच लोकप्रिय होतात.

ज्योतिषी ग्रामीण भागात, गावाबाहेरील एखाद्या मध्यम गर्दी असलेल्या मंदिरात अथवा शहरातील एखाद्या हॉटेलात राहून जाहिरात करतो. शास्त्रीजींकडे येणाऱ्या इच्छुकांच्या समस्यांवर बाबा उपाय, उत्तर सांगतात. बाबा बंगालींना भेटा, पैशाचा पाऊस पडणार, सर्व समस्यांचे निराकरण करणार, शंभर रुपये द्या एक लाखाचा फायदा करा, अश्या छोट्या

मोठ्या जाहिराती सर्वत्र बघायला मिळतात. ऑनलाईन सल्ला देखील विचारला जातो. विनोद करून राशीबद्दल विवाहातील कुंडली मिलनाबद्दल, छत्तीस गुण जमले याबद्दल कायमच विनोद केला जातो. अतिरेक केल्यास विरोध केला जातो. पण भीतीपोटी ज्योतिषाला बोलावून गपचूप उपाय केले जातात. विवाह ठरवणाऱ्या आणि डेटिंगच्या साइटवर पण अर्ज करणाऱ्यांची रास विचारात घेतली जाते. सन साइन्स मून साईन्सवर, टॅरो कार्ड रिडिंगच्या मदतीने अथवा रस्त्यावरच्या पोपटाचा पिंजरा घेऊन बसणाऱ्या ज्योतिषांकडून विवाह, प्रेम, कोर्ट-कचेरी, घटस्फोट, लग्न, घर, तब्येतीचे प्रश्न, करिअर- नोकरी लागणे, न लागणे, भांडणे, अशा विषयांवर प्रश्न विचारले जातात.

न्यूमरोलॉजी व टॅरो कार्ड देखील किती लोकप्रिय आहे. ज्योतिष शास्त्र हे भ्रामक असून, अंदाज, आडाखे आहेत. ते काही वेळा चुकते. पण तरीही ते लोकप्रिय का आहे याचं कारण शोधणं अवघड आहे.

एक म्हणजे समाजात अनिश्चितता आणि अशांती आहे. नातेसंबंध पुरते तुटक होताहेत आणि लगेचच मोडत आहेत. नोकऱ्या मिळत नाहीत. पूर्वीसारखे कुटूंब, शेजारी, मित्रमैत्रिणी, गुरूजन, शिक्षक, मित्र, ऑफिसमधील सह कर्मचारी, यांचा मानसिक आधार नसल्यामुळे पुढे काय कसे होईल याच उत्सुकता अनाम भीती वाटते. भविष्याबद्दलची काळजी आणि मानसिक समाधान मिळावे हा हेतू आहे.

तर उडवली तरी अनिश्चिततेतून ज्योतिषाकडे आजही धाव घेतली जाते. जन्म कुंडली मांडून, प्रश्न कुंडली मांडून, टॅरो कार्ड काढून, वेळ बघून, हस्तरेषा बघून माणसांच्या भविष्यकाळात काय दडले आहे याचे उत्तर शोधले जाते.

कुणालाही न समजलेल्या प्रश्नाचे सोल्यूशन, अज्ञाताची उकल करण्यात यावी, यासाठी अभ्यास केला जातो. न कळलेल्या, अशा गूढ भागाला पूर्ण जाणण्याचा प्रयत्न ज्योतिषशास्त्राच्या मदतीने केला जातो. ज्योतिषशास्त्र हे ऑल टाइम हिट अँड फिट आहे.

३ 'शेतकऱ्यांसाठी'

'जय जवान, जय किसान,' हा एकेकाळी भारत देशाचा लाडका नारा होता, उर्फ घोषणा होती. गेली काही वर्षे होणाऱ्या या देशातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या बघून, मन हलायचं. त्यामुळे बरीच वर्षे काहीतरी कार्य करावं असं वाटायचं. परदेशातील सधन शेतकरी बघितल्यावर माझ्या मनात खळबळ झाली. इस्रायल व जर्मनी या ठिकाणी, जागा कमी असूनही आधुनिक तंत्र, तंत्रज्ञानाच्या मदतीने फळबाग शेती केली जाते. भारतीय शेतकऱ्यांनाही कमी क्षेत्रात जास्त लागवड करता यावी म्हणून इस्रायली आणि जर्मन तंत्रज्ञानाने फळशेती शिकण्यासाठी त्र्यंबकेश्वर नाशिक येथे दुसऱ्या व चौथ्या रविवारी सशुल्क कार्यशाळा घेतली जाते.

फळ ही नाशिवंत असतात. फळ विकलं जावं, खाल्लं जावं आणि प्रक्रिया करून साठवलं जावं, फेकावं लागू नये. शेती करणं तर पारंपरिकरित्या सर्वानाच माहिती असतं. मात्र ती आधुनिक करावी. परतावा मिळणे ही प्रेरणा, शेतकऱ्याला आवश्यक असते. माणसांनी घर बांधून बांधून लोकसंख्या वाढवून, प्रत्येकाला घर हवं म्हणून जमीनच खाऊन टाकली आहे. झाडांचं तर नामोनिशान दिसत नाही. ऑक्सिजन जर वाढवला नाही तर चायना दूर नाही, दिल्ली दूर नाही.

शेतकऱ्यांना सक्षम करण्यास मदत, घरगुती बागकाम, वृक्षरोपण या हेतूने ही कार्यशाळा घेतली जाते. एकत्र कुटूंब जावून, कुटूंब तुटून छोटी छोटी होत गेली आहेत. भाऊबंदकीमुळे शेतीचे तुकडे झाले आहेत. दरडोई माणसाला पंधरा हजार रुपये तरी किमान कपडालत्ता, खाणं, दूध, विज, यावर खर्च होतो. शेतीमध्ये दरमहा तेवढं तरी उत्पन्न निघायलाच हवं. मुख्य पिकाच्या जोडीने सुद्धा फळ शेती करता येते. फळांमध्ये चिकू, पेरू, डाळिंब, केळी, आंबा इत्यादी पण लावली जातात. झाडे वाढवली पाहिजे तसेच दर झाडापासून मिळणारे उत्पन्न देखील वाढवायला हवे.

आंबा हा जगातील नंबर एकचा फलराजा, फळांचा राजा आहे. शेतीत घातलेले बीज, खत, मनुष्यबळ, कीटकनाशक या सर्वांची बेरीज, इतके किमान उत्पन्न, परतावा मिळायला हवा. इस्रायलमध्ये अतिशय छोट्या क्षेत्रफळात (22000 Sq kms) पाणी आणि माती अगदी कमी असून देखील तो देश अन्नधान्याने परिपूर्ण तर आहेच, शिवाय अतिरिक्त माल परदेशी पाठवतो. तंत्रशुद्ध शेतीचा आदर्श आहे. योग्य प्रशिक्षण घेतलं तर शेत मशागतीत चुका कमी होतात. कमी पाण्यात कमी मातीत, वेळ आली तर माती विरहित देखील शेती केली जाते.

शेतकरी आत्महत्यामुक्त महाराष्ट्राचं, देशाचं स्वप्न पूर्ण व्हायला हवं. शेतातला माल विकला गेला पाहिजे. पण जी विक्री व्यवस्था आहे ती व्यवस्थित हवी.

“जो तो या जगात स्वतःचं बघत असतो त्यामुळे थांबा शेतकऱ्यांनो आत्महत्या करू नका!”

या तंत्राने महाराष्ट्रात कमी सुपीक शेत ठिकाणी शास्त्रशुद्ध पद्धतीने आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या मदतीने तीन बाय तीन, तीन फुटांवर रोपं लावून ती उभी वाढवून फळझाड वाढवले जाते आणि नंतर त्या झाडाला फळ आल्यावर फळाची व्यवस्थित निगा राखून ते सेंद्रिय पद्धतीने पिकवले जाते. परागीभवन आणि फलीभवन व्यवस्थित व्हावं म्हणून शेतात मधमाश्यांचा जोडधंदा करून मधुमक्षीपालन सुद्धा करता येते. फळं विकली गेली नाहीत, तर नर्सरीचा जोडधंदा करता येतो. कृषी पर्यटन ही पण नवीन संकल्पना हल्ली वाढली आहे. रोजचा खर्च निघण्यासाठी कुक्कुटपालन, गाय अथवा म्हैस पाळणे, बागेच्या बाहेर रस्त्यावर किरकोळ फळविक्री करणे, असेही करता येते.

आंब्याचा गोडवा, आम्रफलाची लोकप्रियता कायमच असते. शेतात लांबीने झाडाची रोपं लावावी. जेसीबीने बकेटने चर मारून माती लूज करून घ्यावी. ठिबक सिंचनची तीन तीन फुटावर बटन लावावी. दीड फूट खोल खड्ड्यात कुजलेले शेणखत आणि निंबोळी पेंड आणि अन्य त्यांनी सांगितलेली खते घालून शेतीत, बागेत आंबा पिकवला जातो.

बुरशीनाशक आणि कीटकनाशकांचे प्रमाण ठरवणे, आपल्या शेती बदलच्या काही तक्रारी असतील तर त्या तक्रारींचे निवारण करण्यासाठी सल्ला दिला जातो. जमिनीचा कस वाढविण्यासाठी कोणकोणते उपाय करावे हे सांगितलं जातं.

मला हे ऐकून सुद्धा गंमत वाटली की रोपं सुरूवातीच्या बाल्यावस्थेत असतात. नंतर वाढीच्या प्राथमिक वर्षांत नंतर वाढीचा काळ, अशा सर्व अवस्थांत जातात. या काळात खोडकिडा लागू नये बिरुड लागू नये अथवा डिंक्या रोग वाळवी लागू नये म्हणून योग्य ती फवारणी केली जाते. बालकांप्रमाणेच अगदी सुरूवातीची मोहोर अवस्था असते तेव्हा मोहोर आल्यावर कणीएवढ्या फळांची अधिक काळजी घ्यावी लागते. या अवस्थेनंतर साबुदाणा ते वाटाण्याएवढे फळ धरल्यापासूनची अवस्था, नंतर लिंबाएवढा आकार झाल्यावरच्या अवस्थेनंतर पेरू अवस्था अशा विविध काळी या फळाची काळजी घ्यावी लागते. फळ गळती होऊ नये म्हणून संजीवक वापरावे लागते. मोहोर येण्यासाठी काही काळ पाणी तोडावं लागतं. झाडाचं फळांना बॅगिंग करण्यासाठी पिशव्या बांधाव्या लागतात. ज्याने की कीटक जाऊ नये आणि आंब्यावर डाग घेऊ नये. अशा बॅगज देखील त्यांनी दाखवल्या. तीन बटन ठिबक सिंचन वापरावी म्हणजे तीन तीन फुटांवर लावलेल्या झाडांना पाणी मिळेल जमिनीत अन्य ठिकाणी मुरणार नाही.

वाघेरे सरांनी असं सांगितलं की वाळलेल्या, वाढलेल्या आणि वाकलेल्या झाडाच्या फांद्या, (बाजूच्या लहान आणि काड्या कापाव्या) बांध्यावर सीताफळाची झाडं लावावी ज्याने माकड येत नाही. डाळींब पपयादेखील लावाव्या. लिंबू, मोसंबी, काजू, यांचे पीक सोबत घेता येते.

निसर्गरम्य अशा फळबागेत ही कार्यशाळा झाली.

शेतकऱ्यांसाठी किसान हेल्पलाइन आहे तिचा देखील आपण उपयोग करू शकतो. माती परीक्षणानंतर, मातीचा पोत ठरवल्यानंतर मातीवर उपाय करता येतात. फळ कोणते

योग्य वाढेल, आर्थिक गणित जमेल ते सांगितलं जातं. हापूस दशहरी केशर असे कलमी आंबे, वेगळी वेगळी झाडे लावता येतात.

कार्यशाळा ही सशुल्क आहे पण प्रमुख शेतकऱ्यांनी, निदान गावातील एखाद्या व्यक्तीने ही कार्यशाळा करून अन्य लोकांना मार्गदर्शन करावे असे माझे मत आहे.

शेतकरी घाम गाळून अन्नधान्य पिकवतो आणि ते खाऊनच आपलं आयुष्य पुढे जात असतं. शेतकरी दादा मी तुमची ऋणी आहे.

त्यामुळे शेतकऱ्यांना माझा सादर प्रणाम! जय जवान जय किसानचा नारा आपण परत घायला हरकत नाही.

चला म्हणू या,

‘जय जवान जय किसान!’

शिविरासाठी संपर्क 7875536465

.....

४ पसारा आवरला जात नाही

घरातील पसारा आवरण्याच्या बाबत सांगते, मला खरंच हा पसारा आवरला जात नाही. बरेचजण माझ्यावर टीका करतात, की मला आवरशक्ती नाही. पण खरं सांगू कितीही प्रयत्न करा, न्यूटनच्या नियमानुसार पसारा कुठल्या ना कुठल्या तरी ठिकाणी अस्तित्व राखून उरतोच. फार तर फार लपवला जाऊ शकतो. मिस्टरांना म्हणाले की, माळा बंद करून घेण्यासाठी सुतार बोलवा. माळ्यावरचं सामान वार्डट दिसतं. सुताराने माळ्याला दरवाजे लावून बंद करण्याची रक्कम वीस हजार सांगितली. खरं तर त्या माळ्यावर असलेलं सामान वीस हजाराच्या लायकीचं पण नाही. तरीही वीस हजार खर्च करून ते माळे बंद करून घेतले. तरी हे सामान खाली शिल्लक उरले. By law of conservation of mass, it remains constant. यातला It हा शब्द मी पसऱ्यासाठी वापरते आहे. मुलगा जेव्हा काही दिवसांसाठी घरी येतो, घर आवरण्यासोबत रंगवण्याचंही काम माझ्यावर येऊन पडतं.

आवरण्याचं काम मी प्रवेशापासून निर्गमापर्यंत करते.

१. शिरल्याबरोबर आधी गॅलरीत खराब झालेली झाडं दिसतील म्हणून मेलेली झाडं, काही कुंड्या फेकून देणं अशी कामं केली जातात.

२. पुढचा नंबर लागतो तो दरवाजावरच्या तोरणांचा आणि माळांचा! तोरणं, माळा, जुने फोटो, गणपतीची फ्रेम सर्व काढून नवीन लावावे लागतात. देवाचे फोटो विसर्जणार कुठे? म्हणून ते माळ्यावर जमा होतात.

३. आत शिरल्यावर बुट चपलांसाठी, शु-रॅक येते, शु-रॅकमध्ये अनेक प्रकारचे बूट्स, पावसाळी ऑल सिझन, चामड्याचे, हीलवाले, हील नसलेले स्लिपर्स, सोनेरी शोभेचे- अशा अगणित प्रकारच्या बुटांनी ते शु-रॅक, बुटघर भरलेले असते. काही जुने पावसात खराब झालेले बूट

फेकायसाठी काढले, तरी असं वाटतं, "नाही, याचा सोल चांगला आहे परत पावसाळा सुरू झाला पाणी भरलं तर उपयोगी पडेल" असं म्हणून ते बूट त्या चप्पला माळ्यावर ठेवल्या जातात. खूप प्रकारचे सॉक्स, एका मोठ्या प्लास्टिकच्या पिशवीत कायम भरलेले असतात. खरेतर थंडीत पायातले सॉक्स खूप उपयोगी पडतात. थोडेसेच वापरलेले हे सॉक्स द्यायचे कुणाला? वारकऱ्यांना? त्यामुळे परत त्यांचाही गठ्ठा वर ठेवला जातो.

४. ड्रॉव्हरमध्ये अनेक बिलं असतात. गॅस बिल, पेपर, वीज, किराणा मालाचे, दुर्मिळ, एखादी वस्तू खराब निघाली बदलावी लागेल म्हणून ते बिल, इलेक्ट्रॉनिक वस्तू रीपेअर केल्यास त्याचे बिल, टेलिफोन बिल- ड्रॉव्हर भरलेला असतो. पण वेळेवर कुठे शोधणार, त्यामुळे ती बिलं परत रबर लावून ड्रॉव्हरमध्ये ठेवली.

५. पुढे नजर पडते ती कॉम्प्युटरच्या टेबलावर! कॉम्प्युटरच्या ड्रॉवरमध्ये पाच सहा जुने वापरून झालेले, जरा बरे असलेले, नवीन घेतल्यामुळे असेच पडलेले असे फोन असतात. मोबाइल फोन कुणाला द्यायचा? म्हणजे त्याच्यात डाटा असतो त्यात आपली माहिती असते. त्यामुळे तो कुणाला देऊ नये, अगदी एक्स्चेंजमध्ये सुद्धा देत नाही. साफसूफ करून मोबाइल फोन परत पिशवीत घालून माळ्यावर टाकले जातात. कॉम्प्युटरचा प्रिंटर चालत नाही म्हणून तो पिशवीत भरून माळ्यावर ठेवला जातो. कार्ट्रिजेस नवीन, थोडी चाललेली ती तीन चार माळ्यावर टाकली जातात.

६. पुस्तकं जी धड ठेवत नाहीत वाचवतही नाहीत तशीच परत खोक्यात भरून ती माळ्यावर टाकली जातात. फायली, लिखाणाचे कागदपत्र, व्यवहाराची कागदपत्रं, रफ कागद, डिजिटलायझेशन झालं तरीही आवश्यक असलेले प्रिंट्स, पुस्तकं गोणीत भरून माळ्यावर ठेवली जातात.

७. वायरी आणि चार्जर बदल काय सांगायचं? व्हरायटी वायरी चार्जर सगळ्या परत पिशवीत भरून पलंगाखाली दडवली जातात. कपडे तर घरात नेहमीच दुथडी भरून वाहत असतात. फाटलेले नसतात पण जुने झाल्यामुळे काही काही ठेवावे लागतात.

८. कपड्यांमध्ये अगदी भारीपैकी, चांगल्यातले टॉवेल पाहुण्यांना लागतील म्हणून कपाटात ठेवलेले असतात जे कधीच वापरले जात नाही; आपण ते कसे वापरायचे? विचार करून ते टॉवेल परत कपाटात ठेवले जातात. न लागणारी ब्लॅकॅट्स, डबल बेडशीट, सिंगल बेडशीट, बांद्याच्या बेडशीट्स उश्या, त्यापण परत कपाटात ठेवल्या जातात.

९. तिथून आपण प्रवेश करतो तो आपल्या स्वयंपाक खोलीत! स्वयंपाक खोली नुसता पसान्याचा राजा असते. बिझी, आळसग्रस्त सर्वजण स्वयंपाक खोली हे आईचं डोमेन असं मानतात. त्या खोलीमध्ये स्वच्छता करायला अथवा आवराआवर करायला कुणीही मागत नाही. "आई किती पसारा केला" असं म्हणायला मात्र येतात. भरपूर पसारा असलेले हे किचन! याला तर बाहेरची स्वच्छता करायला फोन करून येणारी, तीन हजार घेऊन घर स्वच्छ करणारी माणसे देखील हात लावत नाहीत. भांडीकुंडी, न लागणारी, शोची भांडीकुंडी गोणीत भरून माळ्यावर टाकली जातात- अर्थात ती माळ्यावर टाकताच दुसऱ्या दिवशी पाहुणे आले की त्या वस्तूत भरच पडते.

१०. परदेशातून आल्यावर मी एकदम सुंदर काचेची ग्लासेस कपबशा आणि किटली वापरून, नोकराणीकडून थाटात चहा प्यायचा, थाटात सर्व ठेवायचं, असं ठरवलं होतं. असे भारी भारी ग्लासेस आणि कपबशा, किचनच्या ओट्याच्या खाली ट्रॉलीमध्ये ठेवल्या जातात. यांना खोक्यात ठेवून सुद्धा वर्षे उलटतात. जेव्हा गरज पडते तेव्हा धुवायचा आळस म्हणून आपण जुन्याच कप बश्या मगातून चहा पितो. मिक्सर आणि फूड प्रोसेसर हे लागतातच. त्याच्या बाजूला अनेक भांडी असतात. त्यातली दोन भांडी लागणारी वर ठेवून, बाकीची भांडी जर पिशवीत भरून कुठे ठेवली, तर ती हवीच हवी, तिला कधीच सापडत नाहीत.

११. मोलकरणींवर घर सोडलं की त्या घराची काय हालत होते विचारायला नको! चमचे, वाट्या, पातेली, ताटल्या सगळं एकत्रच फेकून देणं तुमच्या कामवालीचं वैशिष्ट्य आहे. ओट्यावरचे लाकडी रॅक्स, तिथे मायक्रोवेव्हची भांडी, शोभिवंत कोटेड भांडी, न लागणारे प्रेशर कुकर, काचेची भांडी, ठेवणीत ठेवण्यासाठी आलेले अतिरिक्त मसाले पडून असतात. स्वच्छता करून परत ते जागच्या जागी ठेवले जातात. मात्र एक इंचसुद्धा जागा कुठे रिकामी मिळत नाही. नवीन ट्रॉली केली तेव्हा मला वाटलेलं की आता सर्व संग्रह, घर व्यवस्थित याच्या जागी वस्तू ठेवून चकचकीत होईल. पण ट्रॉलीमध्ये कामवाली बाई काहीही फेकून देते. नवीन बाई मला मिळत नाही आणि पसाराच पसारा वाढून नवीन ट्रॉलीही पसारा ट्रॉली झाली आहे.

१२. बॉक्स दिवाणाबद्दल काय बोलावं? एखाद्या पोट सुटलेल्या अस्ताव्यस्त शेटजी सारखे त्या बॉक्स दिवाणात सामान आहे. चादरी, ब्लॅकेट, उश्या, मच्छरदाण्या, बॉक्स फाईल पडलेली असतात. दिवाळीत दिवाणाचे झाकण उघडणे, ही घटना म्हणजे तर दिव्य आहे. त्या दिव्य कामाचे दिव्या वरूनच कदाचित दिवाण शब्द आला असावा.

१३. गोदरेजच्या कपाटात कपडे मावत नाहीत. शिवाय रोजचे थोडे ओलसर कपडे कुठे ठेवायचे? म्हणून एका लाकडी स्टूलवर एका प्लास्टिकच्या टोपलीत रोजचे कपडे ठेवले जातात. ती टोपली लपवली, तर कपडे बाहेर पडतात आणि ते कपडे लपवले तर ट्रे पडतो.

१४. रद्दी पेपर तर काय- घरी चार पेपर येतात त्यामुळे पंधरा दिवसांतच रद्दीचा ढीग साचतो.

१५. नवऱ्याचा फोटोग्राफीचा पसारा, सामान्य कॅमेरा, लेन्स स्टॅण्ड, दुर्बीण, अल्बम फोटो, जुने कॅमेरे नवे कॅमेरे वापरलेले, आपले कॅमेरे, जवळचे कॅमेरे, रसिक फोटो असा सर्व पसारा घेऊन एक कपाट जागा अडवते.

१६. प्लास्टिकच्या पिशव्या बंद झाल्यामुळे कापडी पिशव्या खूपच लागतात. कागदी पिशव्या वापरणे हा तर पूर्ण मूर्खपणा आहे. त्यामुळे कागदी पिशव्या, कापडी पिशव्या, या सर्व प्रकारच्या आणि सर्व तऱ्हेच्या पिशव्या एका खुंटीला टांगून ठेवल्या आहेत. वेगळ्या वेगळ्या

आकाराच्या आहेत, तरी सुद्धा कुठली द्यावी, न्यावी, असा विचार करून सर्व पिशव्या खाली काढल्या जातात. त्या पिशव्या परत आवरून टांगणे हे घरातल्या आईचं काम असतं.

१७. औषधाचा बॉक्स बघा. औषधाच्या बॉक्समध्ये एक्स्पायरी डेट आलेल्या गेलेल्या, औषधाच्या स्ट्रीप्स, आयुर्वेदिक औषधाच्या बाटल्या, बँड एडच्या पट्ट्या, व्हिक्स बाम, व्हिटॅमिनच्या गोळ्या अशी अनेक, पोट बिघडण्याची न बिघडण्याची औषधं, असं इतकं सामान असतं त्याचं काय करावं हा देखील मोठा प्रश्न पडतो. शेवटी ते परत खोक्यात भरून ठेवले जाते.

१८. फ्रीज आवरणं, यासारखं त्रासदायक दुसरं काम नाही. आवरताना वेडवाकडं वाकून अथवा जमिनीवर बसून गुडघेच धरतात. तरीही अन्न ठेवण्यासाठी फ्रीज स्वच्छ करावाच लागतो.

१९. न लागणाऱ्या वस्तूंचं काय करायचं? मोलकरणी सुद्धा हल्ली नेत नाहीत. पूर्वी कपड्यांवर बोहारीण भांडी द्यायची. हल्ली बोहारणी येत नाही. तर रद्दीवाला आणि भंगारवाला दोन रुपये किलो किमतीने सामान, फॅन, टोस्टर, मिक्सर हे सामान घेऊन जातो.

२०. अनेक पेनं घरात पडलेली असतात त्यांचं काय करावं हे समजत नाही. अर्थात हवा तेव्हा त्यातला कुठला एखादाच पेन चालतो. बाकी चालतच नसतात.

२१. कार्डबोर्डचे कार्टन, पुठ्याची खोकी फारच त्रासदायक प्रकार आहे. फेकली की बरोबर वाण्याकडून पैसे देऊन नवीन खोका आणायची वेळ येते. खोक्यात भरून काही सामान जंगलात नेऊन फेकावं म्हटलं, तर ते खोकं सुद्धा कारच्या डिव्कीत महिनोन् महिने पडून राहतं.

२२. बायकांच्या तर लग्नाच्या साड्या वेगळ्या, ट्रीपला जायचे वेगळे कपडे, रोजच्या वापराच्या साड्या, वेगळ्या त्याशिवाय हल्ली ड्रेसेस घालतात म्हणून ड्रेसेस वेगळे; पंजाबी सूट जवळ ओढण्या त्यात पडलेल्या असतात.

२३. सुटकेसेस- गोदरेजच्या कपाटावर अनेक सुटकेसेस एकात एक, एकात एक भरून ठेवलेल्या होत्या. लोक बक्षीस देताना प्रेझेंट्स देताना वस्तू का देतात? हे तर मला न कळलेले गूढ आहे . Gift म्हणून दिलेले पोस्टर्स, मिल्क कुकर, लॅम्प शेड्स, कटलरी सेट्स, भांडीकुंडी, मग, हे सर्व अशाच कुठल्या तरी पेटीमध्ये वर्षानुवर्षे दडून राहतात.

२४. बदली होणाऱ्यांना, निदान बदलीच्या वेळी तरी घरातील सर्व सामान काढून काय आहे आणि काय नाही ते कळतं. वीस पंचवीस वर्षे एकाच ठिकाणी राहणाऱ्या व्यक्तीला ते कळत सुद्धा नाही.

२५. दिवाळीत आवाराआवर करून दोन दिवस झाडून घेतल्यावर त्यातल्या थोड्याफार वस्तू देऊन बाकीचा पसारा परत माळ्याच्या पोटात ठेवला जातो. या पसाऱ्याचं काय करायचं, हा एक मोठा प्रश्न माझ्या समोर कायम सुस्त पसरून पडलेला असतो.

**

५. पुस्तकी कीडा

माझ्या एका मैत्रीणीच्या घरी मी केव्हाही गेले, की तिच्या मोठ्या पुस्तकांच्या काचेच्या कपाटासमोर जाऊन उभी राहते. खूप छान छान पुस्तकांचा थवा, लहानमोठी लिखिते रचून ठेवलेली असतात. मात्र नेहमी या कपाटाला कुलूप लावलेले असते. ती मैत्रीण मागूनही पुस्तक देत नाही. एक तास तिथे, तिच्या घरी बसून वाचायला द्यायला देखील ती नाखूष असते. माझी २६ पुस्तकं मी तिला मोफत बक्षीस दिली आहेत. ती सुद्धा तिथेच शोभेसाठी, वस्तूसारखी कुणीही न वाचता कपाटात कुलूपबंद आहेत.

१. पुस्तकं कशी असावी? पुस्तकं ही सुंदर स्थितीत सुंदर कव्हर घातलेली न वाचलेली, न हाताळलेली, केवळ स्थापन झालेली असू नये. तर वाचकांनी, इतिहासकारांनी भरपूर वापरलेली, खूप जणांनी वाचलेली असावी. तुम्हाला वाचनाची आवड आहे. ठीक आहे, भरपूर पुस्तकं तुमच्या संग्रही सुबकपणे आहेत, पुस्तक खरेदी करणं हा तुमचा चांगला छंद आहे आणि तुमच्याकडे पुस्तक खरेदी करायला भरपूर पैसे आहेत ते पण चांगले आहे. कौतुक आहे. वाचनानंतर ते विचार मुरवा, स्वभावाचा भाग बनवा. पण इतरांना देखील लाभ घेऊ द्या. Read, discuss, pass! कपाटात पडणे हे पुस्तकाचे लक्षण नाही, ही पुस्तकं कपाटात भरून ठेवू नका, सगळ्यांना वाचू द्या. घरामध्ये, घरात दोरीवरच्या उड्या असल्यास आणि या दोरीच्या उड्या वरून व्यायाम करण्याची सवय असणे, तसेच कपाटात घरात पुस्तके असणे आणि ती पुस्तके वाचणे. आधी स्वतः वाचा, वाचून झाल्यावर इतरांना त्या पुस्तकांचा आनंद घेऊ द्या.

प्रत्येक पुस्तक एक विचार देते, प्रत्येक पुस्तक काहीतरी विचार सांगणारे असते.

घरात भरपूर प्रमाणात पुस्तके असणे म्हणजे समजुतीने पुस्तक वाचणे नव्हे. तुमच्याकडे असूनही एखाद्याकडे जर पुस्तक नसेल, आणि त्याला वाचायला आवडत असेल तर त्याला वाचायला द्या. त्याला ते पुस्तक वाचायला नक्की आवडेल.

२. बक्षीस म्हणून पुस्तक द्या. सवय लावा. Fiction, nonfiction, अन्य वाचकाला कळू दे.

खूप वाईट आत्महत्येचे विचार असलेली व्यक्ती सुद्धा, सुयोग्य पुस्तक वाचलं तर बदलून जाते. संपूर्ण अंधारात आणि पुढे प्रकाश नसताना, पुढे वाट नजरेला पडत नसताना सुद्धा काही आत्मचरित्र प्रेरणा देतात. मृत्यूपासून दूर नेतात.

Reading is essential for those who want to rise above ordinary.

३. वाचायला वेळ मिळत नाही. वेळ, हे कारण खोटे आहे. तुम्ही जर फेसबुकसाठी वेळ काढू शकता तर बुकसाठी पण काढू शकता. स्वतःही वाचा आणि इतरांना पण आपण काय वाचले त्याबद्दलची माहिती, सारांश, कथा, विचार सांगा. खूप काही मिलियन डॉलर आयडिया शिस्तीत सांगितले पाहिजे, असं काही नाही. आपल्या मनातील विचार, वाचलेल्या गोष्टीतील समजलेलं काही तरी इतरांशी चर्चा करून आजूबाजूच्यांना विचार पुरवून मदत करा. त्यांना आणि तुम्हालाही समाधान मिळतं. यश सहज मिळत नसतं. त्याच्यासाठी मेहनत करावी लागते. अचानक यश दुकानात मिळतं का? प्रश्नाशी झुंजायला कष्ट करावे लागतात.

४. पुस्तक हे मित्र असतात. आई वडिलांच्या मदतीशिवाय सर्व करावं लागतं. पुढे यावे लागतं. तोल राखावा लागतो. स्वतःचं विश्व घडवावं लागतं. हे पाल्यांना पुस्तकं सांगतात. चुका न करता शिकता येत नसते. एखादी चूक होते हे खरं असलं तरीही आधी पूर्वतयारी म्हणून पुस्तकांचा वापर करावा. जीवन म्हणजे एक पुस्तकांचा उत्सव असतो, वाचनाचा उत्सव असतो त्यासाठी काहीतरी करा. साधंच काहीतरी वाचन, विचार, चर्चा करा. भीती वाटते, लोक हसतील म्हणून आपले विचार व्यक्त करण्यापासून दूर राहू नका. वाचन चालू ठेवा. कंटाळा आला मूड गेला तरी वाचत राहा.

५. डिजिटल डिटॉक्स करा. टीव्ही अथवा मोबाइल बघून आपण डम्ब होत आहोत. या सर्वपासून दूर, सत्यात, वास्तवात रहा. अवांतर वाचायला मेहनत लागेल पण प्रत्येक चांगल्या,

सगळ्या वेगळ्या गोष्टीला अधिक मेहनत लागतेच. २-३ वेगळे विचार, विख्यात आदर्श जरी आपल्या मेंदूत शिरले तरीही अशी पुस्तकं यशस्वी झाली असं समजा.

६. वाचनालयात वारंवार जा. सप्ताहातील एक दिवस कुणाशी तरी पुस्तकांवर चर्चा करावी .

Reading is standing in others shoes and knowing their feeling and pain.

पुस्तकी किड्यांना आदराने बघा आणि स्वतः देखील पुस्तकी कीडा बनायचा प्रयत्न करा.

७. काही कारणाने वाचन जमत नसेल तर ऑडिओ बुक्सचा फायदा घ्या. आळशी बनू नका. वाचत रहा.

लिहिते व्हा, वाचते व्हा, चर्चा करते व्हा, पुस्तकांच्या राज्यात रमा. जागतिक वाचक दिनाच्या शुभेच्छा.

६. निवडणूक

देश महान,जगभरात मोठा होऊ दे, नुसती लोकसंख्या वाढू नये, देशाची प्रगती होऊ दे, हेच ध्येय निवडणुकांमध्ये,मतदाता,निवडणूक लढणारा,सार्यांनी, ठेवायला हवे.

१. निवडणूक मंथन, निवडणुकांचे एक मंथन असते. समुद्रमंथनातून ज्याप्रमाणे विविध रत्ने देवाधिदेवांनी काढली, तशी निवडणुकीच्या मंथनातून आपण रत्नरूपी उमेदवार निवडून काढतो. रत्न हा शब्द कधी कधी उपहासाने वापरला जावा असेही उमेदवार मिळतात, मात्र रत्न हाच शब्द नवनिर्वाचितांना द्यावासा वाटतो. याचे कारण ते एखाद्या रत्नजडित जडावात बसावे तसे जनतेच्या हृदयात बसू शकतात, तर कधी कधी पुन्हा जन समुद्रात फेकले जाऊ शकतात. या रत्नाचे वजन राजकीय, सामाजिक, घटना, इतिहास, अभ्यास, पद, परिस्थितीवर सर्व अवलंबून असते. म्हणजे बघा, निवडणुका हे मंथन असते यावर तरी शिक्कामोर्तब झाले.

३. रत्ने. रत्नेच रत्ने, त्यांचा रत्नहार राज्यसभेतील, लोकसभेतील, विधानसभेतील भारतमातेच्या शरीरावर विराजमान होतो. निदान देशाची शान या नवनिर्वाचित प्रतिनिधींनी वाढवावी अशी अपेक्षा असते. चांगल्या विचारांचे तेज त्यांच्यात असावे. पैलू- रत्नांना पैलू असतात तसे विविध गुण उमेदवारात असावे. हे पैलू जसे सुबक तसा उमेदवार शिस्तबद्ध असावा, अशी अपेक्षा असते. जनप्रतिनिधी ही व्यक्ती गुणवान असावी आणि बहुतांशी असते.

४. नेमेची येतो पावसाळा: दर पाच वर्षांनी नियमितपणे येणाऱ्या निवडणुकांचा खर्च भरपूर असतो. वारंवार येणाऱ्या मुदतपूर्व होणाऱ्या निवडणुका राजकीय अस्थिरता दाखवतात.

५. पावसाळे पाहिले. वृद्धांनी किती पावसाळे पाहिले यापेक्षा किती निवडणुका पाहिल्या व कितीदा मतदान केले यावरून वृद्धांचे वय आणि प्रगल्भता कळते. १९७५ सालच्या निवडणुकांमधील 'गरिबी हटाव' चा नारा, साड्यावाटप मला आठवतात. पहिली स्मरणातील निवडणूक तीच आहे. असा समाजातील फेरफार, बदल वैचारिक प्रवाहांचे वळण यांचे अचूक दर्शन निवडणुकीच्या पद्धतीवरून होते .

६. मूलभूत गरजा: मानवांच्या सर्व मूलभूत गरजा पूर्ण करेल, अशा पक्षाची निवड व्हावी. गरीबांना पोटभर जेवण मिळावे, भूकबळी जाऊ नये अशी माझी अपेक्षा आहे. पोटापुरते देई देवा, सर्वांनाच देई! त्यामुळेच दोन रुपये किलो तांदूळ, दहा रुपयांत इडली, दहा रुपयांत थाळी अशा घोषणांचा विजय होतो.

७. प्रसिद्धीतंत्र: जाहिराती, पोस्टर्स, बिर्याणी हाऊस, भेटकार्ड वाटणे, कॅलेंडर देणे, एसएमएस करणे, मेल पाठवणे, हळदी कुंकू, सामान- कपडे वाटणे, जेवण देणे, वाढदिवस, पार्टी, कॉलेजातील भाषण, प्रचारसभा, झेंडे व्हावाटप, या व अन्य अशा नवनवीन तंत्रांनी विविध मार्गाने, भ्रामक प्रतिमांद्वारे, फिल्मद्वारे प्रचार होतो.

गाडीवर झेंडे लावून भोंग्यात गाऊन गावभर फिरला.

गडी निवडणुकीला उभा राहिला. खुलला, नाचला,

...एका वगातील हे गाणे आहे, ज्याची शेवटची ओळ आहे;

धनी जोरात आपटला थेट वरतीच गेला

पंचभाई म्हणून सांगती हा 'न' मार्ग आपुला!

अशा रितीने सामान्यांना सूचना सुद्धा दिली आहे की त्यांनी निवडणुका लढवताना विचारपूर्वक निर्णय घ्यावा.

८. निवडणुका खर्च : कितीही बंधनं असोत, स्वतः निवडणुकीला उभ्या राहणाऱ्या उमेदवाराला सढळ हाताने पैसा खर्च करावा लागतो. कार्यकर्ते, त्यांची जेवणं, पदयात्रा, जाहिराती, पत्रके, झेंडे, कटआऊट्स, बिल्ले, टी शर्ट, गाड्या, पेट्रोल डिझेल खर्च, मनुष्यबळ अशा प्रकारे उभ्या राहिलेल्या उमेदवाराला त्वरित खर्च करून दूरगामी गुंतवणूक करावी लागते. निवडून आला तर ठिकच आहे, तो खर्च भरून निघतो. आयुष्याची ददात मिटते, पुढे पेन्शन मिळते. जर नाही

निवडून आला तरीही भरपूर प्रसिद्धी मिळते, जनसंपर्क वाढतो, मान वाढतो, जनता मानू लागते. पुढे मागे पुन्हा प्रकाशझोतात येण्याची संधी असतेच.

९. निवडणूक हरलो तरी,कार्यक्रमांना,प्रमुख पाहुणे म्हणून आमंत्रण मिळू लागते.

१०. मतदान करा: निवडणुकीला मतदान न करता पर्यटनाला जाणे असे प्रकार सुशिक्षित आणि आधुनिक लोक करतात. या देशात काहीही फरक न पडल्याने असे नकारात्मक मत त्या मतदारांचे असते. पण एका मताने सुद्धा फरक पडू शकतो. देशातील स्त्री सुरक्षितता घटल्यामुळे देशाची अब्रू धोक्यात आहे. स्त्री सुरक्षिततेच्या दृष्टीने जे लोकप्रतिनिधी महत्त्वाचे पाऊल उचलतील, देशात गुन्हेगारांना कडक शासन करतील, त्या प्रतिनिधींना जनता नक्कीच मत देते. मामा, दादा, काका; ताई, आया बहिणींचे रक्षण आजच आवश्यक आहे. आज पर्यटक सुद्धा बलात्काराच्या भीतीने भारतात येणे टाळतात. धंदा मंद होत पूर्ण बंदीच्या मार्गावर जायची भीती आहे त्यामुळे निवडणुकीत स्त्रीविषयक गुन्हे हा कळीचा मुद्दा ठरू शकतो.

मात्र मतदारांचा कौल एकत्रितपणे मिळायलाच हवा म्हणून सर्वांनी मतदान करायला हवे. १०० % मतदान व्हायला हवे. मतदान करण्यासाठी जनजागृती अजून करायला हवी. न घाबरता सर्वांनी विचारपूर्वक मतदान करा.

११. मतांची फोडाफोडी: मतांच्या फोडाफोडीमुळे उगीच अन्य कमी लोकप्रिय उमेदवार उभा राहून मते खाऊन जातो. अनपेक्षित निर्णय होतो. मतांची फोडाफोडी होते. दोघांचे भांडण तिसऱ्याचा लाभ अशीही प्रकरणे होतात. एकाच कुटुंबातील दोन भाऊ बहिणी, जावा किंवा नातेवाईक निवडणुकीचा अर्ज दाखल करतात. दोघांपैकी एखाद्याला खाली बसवण्याचा, अर्ज मागे घेण्याचा आग्रह केला जातो. पण तो बंडाळी करतो. उमेदवार ऐकत नाही व मतांची फोडाफोडी होते.

१२. आखाडा: मागच्या निवडणुकीच्या वेळी आखाडा या नावाने एका वर्तमानपत्राने स्तंभमालिमका काढली होती. व्यंगचित्रे काढली होती. निवडणुका आखाडा असतो. मुष्टियुद्धातील खेळाडूंना निष्प्रभ करावे लागते.

१३. पोस्टर बॉइज: निवडणुकीच्या उमेदवारांच्या कटआउटवर हसरी छबी, हाती मोबाइल, मागे टेबल, मागे अन्य नेत्यांचा आशीर्वाद देणारी अशीच छान छबी असते. प्रत्यक्षात जनता, विरोधी पक्षाचे लोक, अन्य उमेदवार या उमेदवारांची इतकी मापे काढतात की मराठी चित्रपट पोस्टर बॉइज प्रमाणे वस्त्रहरण झालेले, अधिकाधिक वादावादीत सापडलेले, बदनामीच्या विळख्यात सापडलेले असूनही, चेहऱ्यावर खोटे हसू टिकवून हे स्वतःला पोस्टर बॉय म्हणवतात.

१४. निवडणुकीची चिन्हे :खुर्ची, कपबशी, कपाट, इंजिन, हात, फुले, गाय वासरू, कमळ, धनुष्य, कॉम्प्युटर अशी चिन्हे, निवडणुकांच्या त्या रिंगणातील मतपत्रिकेवर बघायला मिळतात.

सर्वात मोठी लोकशाही बनलेल्या या भारत देशात वाद वाढत असतात. कारण की वाढलेल्या मोठ्या लोकसंख्येमुळे भारत देशाची वाट खडतर झाली आहे. मंदी आहे त्यामुळे नोकऱ्या मिळत नाहीत पण लोकसंख्येच्या वाढीला मात्र आळाच नाही. या भारत देशातील ही निवडणूक म्हणजे निवड मंथन आहे. निवडणुकीचे, निवडीचे, निवडणाऱ्या मतदारांचे, विचारांचे अवडंबर सुद्धा खूप झाले आहे. नीट निवड करा. चकाकते ते सर्व सोने असते, असे नव्हे.

गाव जागवत आली निवडणुकीची स्वारी विचार करून मत देऊनी व्हा स्वार तिजवरी देशाच्या प्रगतीसाठी अल्प संतती ठेवा घरी

नक्की मतदान करा, देशाची प्रगती होईल खरी।।

७ पत्रास कारण की ---

पत्र ही पूर्वीपासूनच संदेशवहनातील, सामाजिक जीवनातील, जीवनावश्यक घटकांमधील एक बाब होती. पत्राची वाट बघितली जाई. पत्र वेळेवर मिळणार ना मिळणार, भलत्याच हाती पडले तर, पुन्हा ती भीती असे. अनेक कथा, कादंबऱ्या चित्रपट, पत्र या विषयावर बेतलेले होते. पत्र पोहोचवणे, पत्र चारचौघात उघड व्हायला होणारे कारण, व्यक्तीव्यक्तींमधील पत्रव्यवहार, पत्रांद्वारे केले जाणारे ब्लॉकमेलिंग, निनावी पत्र अशा प्रसंगांच्या वेगळ्या मार्गाने कथानकात पत्रांचा उपयोग केला जाई. मालिकांमध्ये, कथांमध्ये, जुन्या कादंबऱ्यांमध्ये मनात पत्र तयार असे. संदेश, पत्र पोहोचविण्याचे काम पूर्वी सांगावा देणारा दूत, परिचित माणूस करत असे. कधी कधी तोंडी सांगावा, दूताद्वारे तोंडी निरोप देऊन संवाद होई.

पुढे भूर्जपत्रावर, कागदावर अथवा लेखी पत्र पाठवून पत्रं पोहोचवली जात. कबुतरांच्या द्वारे सुद्धा कधी कधी संदेशवहन केले जाई. गावातील भटका जोगी अथवा कोण्या भटक्या माणसाच्या बरोबर पत्र पाठवले जाई. सांगावा पाठवला जाई. जनतेला लिखाणाची सवय झाल्यानंतर सर्रास पत्र लिहिण्याची, पत्रप्रपंचाची सुरुवात झाली. ही पत्रं देखील खलिता म्हणावा तशी लिखित स्वरूपातील, एखाद्या पाकिटात वेष्टनात घातलेले काहीतरी लिखाण अशा रूपाने दूतामार्फत एका गावाहून दुसऱ्या गावी पाठवली जात असत. नंतर डलहौसी या गर्व्हनर जनरलने भारतामध्ये पोस्ट विभाग, डाक खाते सुरू केले. पोस्ट ही एक सरकारी सुविधा आहे, ज्याद्वारे जनतेने लिहलेले पत्र एका गावाहून दुसऱ्या गावी पाठविण्याची व्यवस्था सरकारने नेमणूक केलेल्या व्यक्तीद्वारे केली जाते. दरवेळी प्रत्यक्ष जाऊन निरोप देणे शक्य नसल्यामुळे ही सुविधा सरकारद्वारे करण्यात आली. त्यासाठी डाकघर अथवा पोस्ट ऑफिसची निर्मिती झाली. पोस्ट ऑफिसद्वारे पत्र पाठवली जाण्यासाठी त्या पत्रांवर काहीतरी रक्कम सरकारला मिळावी म्हणून पोस्टाची तिकीट काढण्यात आली. ही रक्कम अल्प असल्याने गरीबांना

परवडते. पोस्टाची तिकिटं त्या त्या काळचा सांस्कृतिक आणि सामाजिक इतिहास दाखवतात. पोस्टाच्या तिकिटंंचे स्वतंत्र म्युझियम सुद्धा आहे. ऑस्ट्रिया या देशात तर संपूर्ण देशभर जमिनीवर वेगवेगळी पोस्टाची तिकीटं हुबेहूब रंगवलेली आहेत. नोकरीसाठी अर्ज, खुशाली, शुभेच्छा, विवाहासाठी प्रस्ताव, शिक्षण अर्ज, वसतिगृह सोय, जन्म मृत्यू इत्यादी बातम्या कळवणे या सर्व कारणांसाठी पत्र उपयोगी पडतात. गावात पोस्टमास्तर महत्त्वाची व्यक्ती असते, पूर्वी तर पोस्ट विभागातील कर्मचाऱ्यांना अधिकच मान मिळे. हो युरोपमध्येही एका ठिकाणी मी पाहिलं- पोस्टमास्टर्स से विला नावाने, सर्वात मोठे अति सुंदर घर होते. कारण त्याकाळी उत्तम पोस्टमास्तर गावात सर्वात अधिक मान दिला जाणारा सद्गृहस्थ असे.

सप्रेम नमस्कार, विनंती विशेष, पत्रास कारण की, असे संबोधन करून पत्राची सुरुवात केली जाते. शेवटी पत्र संपवतो, पत्रास उत्तर द्यावे, आपला विश्वासू, असं म्हणून लिहिणाऱ्याचं नाव लिहून पत्रास पूर्णविराम दिला जातो. पत्राचा शेवट होतो आणि तरीही त्याच्या खाली ताजा कलम असे लिहून देखील खास बातमी चिकटवली जाते.

पुरातन काळात देखील शकुंतलेने कमलपत्रांवर गोड डाळिंबाच्या काडीची लेखणी निवडून पत्र लिहिल्याची गोष्ट सांगितली आहे. मध्यकालीन काही चित्रपटात तिची/त्याची पत्रे सापडल्याची गोष्ट आहे. ये मेरा प्रेमपत्र पढकर तुम नाराज ना होना वगैरे अशा गोष्टी आणि गाणी लोकप्रिय असतात. वृद्ध, हात थरथरणारे, अडाणी अथवा अर्धशिक्षित लोक, स्वतः न लिहिता पोस्टमनच्या हातून पत्र लिहून वाचून घेतात. पोस्टाच्या बाहेर एक व्यक्ती पैसे घेऊन पत्र लिहिणारी देखील असते. अजूनही काही गावाला पोस्टमनला, पोस्टाबाहेर मुनीम असतो. या बाहेरच्या माणसाला अजूनही चिठ्ठीत अमुक मजकूर लिहा, पत्र पाठवा असे सांगितले जाते.

पत्रं ही नेहमी ख्याली खुशालीची असतात, आणि तार आली की वार्डट बातमी आल्याचे मानले जाई. पोस्टमनद्वारे नोकरदाराची, नोकरीच्या गावाहून मनीऑर्डर येण्याची वाट अनेक कुटुंबांकडून बघितली जाई.

अपदो दूरगामी च साक्षरो न च पंडितः

अमुखः स्फुटवक्ता च यो जानाति स पंडितः।।

कोड्यात सांगितलेला हा प्राणी कोण आहे? पाय नसूनही जो दूरवर जातो. तो जरी साक्षर आहे पण विद्वान नाही झाला. तो बोलत नाही पण स्पष्टवक्ता आहे. साक्षर, चालणारा, व्यक्त करणारा हा पंडित आहे. हा पंडित कोण आहे? पाय नसून चालणारा कोण आहे? या कोड्याचे उत्तर पत्र आहे. पत्राला पाय नसतात, तरीही ते पत्र एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी सर्वत्र पोहोचते. पत्रं लिहिलेली असतात, म्हणून पत्रं ही साक्षर असतात. पायांप्रमाणे ती अर्थ सोबत घेवून चालतात. पत्रावरील मजकूर दिसतो, सांगतो. पत्रांना तोंड नसलं तरीही पत्र त्यातील मजकूर दोन पात्रांकडे, वाचक असणाऱ्यांपर्यंत पोहोचवतात. पत्रं ही जणू काही चालताहेत, पंडित आहेत, शब्दानुसार ही संदेश देतात. पत्रं वाट पाहणाऱ्यांपर्यंत सारे पोहोचवतात. भेटणे, फोन करणे इतकाच ख्यालीखुशाली कळविण्याचा पूर्वीपासूनचा एक मळलेला मार्ग म्हणजे पत्र होय.

लिहिलेले असो, मेल असो, Typed or snail mail or email असो. पत्र मानवजातीवर आजपर्यंत उपकार करीत राहिले असून मानवाचा मित्र आहे. स्मृतीरूपात मात्र पत्र अधिक उपयोगी असते. घरोघरी फोन आले पत्रं मागे पडली. आता हाती मोबाईल फोन आले पत्रं खूप मागे पडली. तरी पत्र अजूनही लिहिली जातात. कायम लिहिली जातील.

पत्रास कारण की.....

****_

८. व्यक्त व्हा (कुणी तरी हवे आहे.)

“मला ना कोणीतरी सोबत हवे आहे मैत्रीण किंवा गप्पा मारायला कुणीतरी” मी नवऱ्याला म्हणाले.

“थेट व्हायला हवं एकटीने तुला कोण खातंय जा एकटी!” असा उपदेश नवऱ्याने केला. मग मी बसमधून येत असताना अचानकच शेजारची बाई मला सांगायला लागली.

“खूप व्रतवैकल्ये केली आणि हा नवरा मिळाला, तो इतका त्रास देतो की विचारू नका. एक नंबरचा कामचोर आहे. दिवसभर बसून राहतो. पारंपरिकरित्या स्वयंपाक जेवण वाढणे, सर्व कामं बाईची आहे असं म्हणतो. मी नोकरी करते दमून जाते. हा आयतोबा झालाय. नुसता बसलेला असतो. नोकरी नाही, कोणतंही काम सांगितलं की म्हणतो, थोड्यावेळाने करतो.” ती

“दिवसभर करतो तरी काय?” मी विचारले. “दिवसभर फोन घेऊन व्हॉट्सअपवर आलेले दरिद्री व्हिडिओ बघत बसतो. एक व्हिडिओ तीन वेळा आला तर तीन वेळा सुद्धा बघतो. काय करावं मला काही कळत नाही. परमेश्वराने इतका नीच माणूस का बनवला आणि बनवला तर तो माझ्याच नशिबात का घातला? मला काही समजत नाही.” ती

“तुम्ही रडू नका! तुमचं पटत नसेल तर तुम्ही वेगळ्या का होत नाही?” मी

“वेगळं व्हायचं? काय बोलता हे? या देशात वेडे पुरूष सुद्धा मजेत राहू शकतात आणि चार आण्याचा गुण नसलेला पुरूष सुद्धा स्वतःला ग्रेट समजतो. बाई मात्र वेगळी झाली की, तिच्यावर टीकेचा भडिमार होतो. देशात काय चाललेय? भीती वाटते.” ती

“एखाद्या नातेवाईकाला, एखाद्या मैत्रीणीला सांगून काही समझोता करता आला तर बघा.” मी तिला विचार सुचवला.

“तो माणूस बापच काय, स्वर्गातला देव जरी आला तरी त्याचंही ऐकायचा नाही. अतिशय हट्टी आणि विक्षिप्त आहे. लग्न करायच्या वेळी मला लोकांनी सांगितलं होतं, पण माझ्या

डोळ्यावर पट्टी बांधली होती आणि आपल्या देशात पूर्वीपासून मुलगी खपवून टाकणं, हेच ध्येय असतं. मला काम झेपत नाही आणि याला जिममध्ये जायला व्यायाम करायला मोठी शक्ती आलेली असते. कुठलेही जिमवाले घरी काम करा असं का सांगत नाही हा मला कायम पडलेला प्रश्न आहे. स्वतः जिममध्ये जाऊन यायचं, आल्यावर हातात नाश्ता मागायचा." ती

"मी तुम्हाला काय मदत करू शकते आहे?" मी

"तुम्ही मला काही मदत करावी म्हणून मी तुम्हाला सांगितलंच नाही. तुमचं वय बघता मला असं वाटलं की, ही व्यक्ती विश्वासू आहे तिला आपल्या मनातलं दुःख सांगावं. तर मी तुम्हाला सांगितलं. कुणाला तरी ही गोष्ट सांगितली ना तरी बरं वाटतं, शिवाय अशा व्यक्तीला सांगावे, जी ही गोष्ट गुपितच ठेवेल. नाहीतर इतर कुणाला सांगितलं ना तर दुनियाभर सांगत फिरतील की क्ष व्यक्तीचं नवऱ्याशी पटत नाही. नवरा कितीही दुर्गुणी असला ना तरी, न पटणे या बाबत दोषांचं खापर बाईंवरच फोडलं जातं. तुमच्याशी बोलून मला जरा मोकळं वाटलं."

असं म्हणून ती भांडुप स्टेशनला उतरून पण गेली. घर घर की कहानी अशी असेल का? एकटेपणा, विसंवाद हा हल्ली फार मोठा आजार झाला आहे. सिगारेट पिण्याने आणि वजन वाढीने, जाडेपणामुळे जेवढे आजार होतात, त्याहून अधिक आजार एकटेपणाने होतात. खासगी, सामाजिक आणि पर्यावरण या तीन्ही गोष्टींमध्ये एकाकीपणाचे बीज असते. जास्त जुने मित्र मैत्रिणी निघून जातात. नातेवाईक दुरावतात, एकटेपणाला तोंड द्यावं लागतं आणि या एकटेपणामुळे व्यक्ती हैराण होते.

अमेरिकेतील कॅलिफोर्निया येथील सॅनडियागो येथे केलेल्या शोधानुसार, मनाने एकट्या व्यक्तीला आपल्या जगण्यात काही रस नाही. आपल्या आयुष्यात आधार नाही असं वाटत असतं. मनाने फारशी कुणाशी अटॅचमेंट नाही, इतर कोणी माझ्याशी अटॅच नाही. मला फार होपलेस वाटतं. समोर घडणाऱ्या परिस्थितीवर माझे काहीही नियंत्रण नाही असं या Lonely planet मध्ये एकट्या व्यक्तीला वाटत असतं. कुणाला काही सांगायला गेलं तर त्याचं गॉसिप

होण्याची शक्यता जास्ती असते. अनुकंपेने सहानुभूतीने ऐकून घेणारे आणि ती व्यक्त गोष्ट गुपित ठेवणारे लोक फार कमी असतात. आपलं दुःख कुणीतरी जाणून घ्यावं आणि मान्य करावं, किंवा आपला कोणताही दोष नसतांनाही दुखावल्यावर, ही वेळ दुर्दैवाने आलेली आहे ही भावना प्रत्येक व्यक्तीची असते. लोक तर सोन्याला सुद्धा सुगंध नाही, असे म्हणून नाव ठेवत असतात. त्यामुळे व्यक्तीला नावं ठेवली गेली, त्यात दुबळ्या स्त्रीला, तर त्यात ओव्हर बिझी असलेल्या बाईला आणि बिन कामाचा नवरा मिळालेल्या बाईला, नावं ठेवली लोकांनी यात नवल काहीच नाही. हळवेपणा, एकटेपणा आणि नैराश्याचे मूळ बहुतांशी नातेसंबंधात आणि विवाहातील ताणतणावामध्ये असते. कुशल पंजाबीच्या आत्महत्येनंतर खूप चर्चा झाली, पण बरेच पुरुष हे मुलांची जबाबदारी घेत नसतात. घरात काम करत नसतात, आणि स्त्रीला मदत देखील करणारे कमी असतात. बायकोच्या, बहिणीच्या, आईच्या तब्येतीवर देखील या गोष्टींचा परिणाम होतो. अति काम करणारी व्यक्ती अति खचते आणि अति आजारी पडते. आळशी आणि अजिबात काम नसलेला माणूस अति शक्तिमान बनतो अति मजेत राहतो. हे असंतुलन बऱ्याच घरांमध्ये असते. कधी कधी स्त्री पुरुष यांचे रोल्स देखील, तक्रारी देखील उलट्या असू शकतात पण शोषण चालूच राहते. तक्रार पेटीशी लग्न नावाचा एक लेख मी लिहिला होता. त्यानुसार प्रत्येक गोष्टीत कुरकुर कुरकुर करणारा नवरा हा बऱ्याच स्त्रियांना मिळतो. लवकरच किंवा काही वर्षांनंतर नवरा बायकोला एकमेकांच्या काही गोष्टी खटकू लागतात. असो मी तक्रारपेटी उघडण्यासाठी हा लेख लिहलेला नाही, याच्यावर उपाय काय करावा?

१. सदैव कुरकुर करणाऱ्या व्यक्तीकडे दुर्लक्ष करावं. ही व्यक्ती आपलं कधीही कौतुक करणार नाही याची जाणीव ठेवावी.

२. कितीही कर कर करा मर मर मरा कितीही काम करा ही व्यक्ती तोंड वाकडं करून काही तरी खुसपट काढणार, यासाठी मनाची तयारी ठेवावी.

३. स्वतःचा वेळ स्वतःच मॅनेज करा. अन् एखादा मदतनीस ठेवा. कुणाला तरी मदतीला घ्या. काही कामं आऊटसोर्स करता आली तर बघा.
४. मनाने खचू नका. आलेल्या परिस्थितीला तोंड देणं भागच आहे.
५. सहजासहजी लग्न मोडणं सोपं नसतं.
६. परिस्थिती बदलत नाही सोपा उपाय नाही, अशावेळी काय करावं तर मन स्थिती बदलावी.
७. ज्या व्यक्तीशी आपण आपलं मन मोकळं करू शकतो, अशी विश्वसनीय व्यक्ती शोधावी तिच्याशी बोलून काही चर्चा करावी. कदाचित काही समस्यांवर उपाय सापडेल कदाचित सापडणारही नाही. पण मन मोकळं करताना आपल्यालाच काही गोष्टी क्लिअर कळतील.
८. काय खुपतंय ते लिहावं म्हणजे काय खुपतं हे तरी कळेल.
९. बऱ्याचदा लोक म्हणतात सुख टोचतंय. पण ज्याचे प्रश्न हे त्यालाच माहित असतात. Wearer only knows where the shoe pinches.
१०. हे सर्व प्रश्न व्यक्त करण्यासाठी कुणीतरी हवं आहे. ही कुणी तरी एखादी मैत्रीण शेजारी वगैरे शोधा. उपाय करून बघा. आणि काहीच जर शक्य झालं नाही आणि नैराश्य येत असेल तर मानसिक आरोग्य सल्लागाराची मदत घ्यायला मागे पुढे पाहू नका.
११. परिस्थिती बदलणं खरंच शक्य नसतं. स्वतःची मनस्थिती बदलण्यासाठी स्वतःच उपाय करायला हवे.
१२. ती व्यक्ती पण तक्रार करत राहिल, पण नाण्याला तिसरी बाजू असते. स्वतः शांत राहायचा प्रयत्न करा.

मन शांत ठेवणे सोपे नाही, पण प्रयत्न करून बघायला काय हरकत आहे?

बोलायला, व्यक्त व्हायला कुणीतरी हवे आहे.

९ अनामवीरा

शब्द अजून ओले, समुद्र दिवे विझलेले

रंग उडालेल्या भिंतीआड, आवाज कोंडलेले

नकाशावर न सापडलेले, गाव वाट नसलेले

अनाम वीरा तुझ्यासाठी, कुणी नाही थांबलेले

सर रुडयार्ड किपलिंग, 'जंगल बुक' या नावाच्या पुस्तकाचे लेखक, हे जे. जे. स्कूल ऑफ आर्ट, मुंबई चे पहिले डीन होते. किपलिंग हाऊस नावाने मुंबईत बांधण्यात आलेला त्यांचा किपलिंग हाऊस हा लाकडी बंगला, हिरव्या रंगाचा आहे. या हिरव्या रंगाची, निसर्गावर प्रेम असलेल्या सर रुडयार्ड किपलिंग यांची मात्र एक वेगळीच करुण कहाणी आहे. रुडयार्ड किपलिंग यांची प्रथम महायुद्धाच्या वेळी त्यांच्या मुलाने फ्रान्स येथे देशातील युद्धात भाग घ्यावा ही इच्छा होती. त्यांचा एकुलता एक मुलगा जॉन किपलिंग हा फ्रान्समध्ये युद्धासाठी आलेला असताना, युद्धभूमीवर त्याच्या अठराव्या वाढदिवसाच्या दिवशीच अचानक हरवला. १९१५ साली बॅटल ऑफ लूस नावाने प्रसिद्ध असलेल्या या लढाईदरम्यान जॉन हरवल्याची कल्पना आली. सुपुत्र जॉन नेव्ही मध्ये जाऊ इच्छित होता. मात्र किंचित अधू नजरेमुळे त्याची नेव्ही येथे निवड झाली नाही. आयरिश गार्ड्स मध्ये जॉन किपलिंगची भरती झाली आणि बॅटल ऑफ लूस येथे १९१५ साली तो युद्धासाठी गेला. जर्मन मशीन गन्सनी विषारी वायू पसरल्यामुळे जेव्हा अनेक सैनिकांचा मृत्यू झाला, तेव्हा त्या लूस येथील युद्धात युद्धभूमीवरून जॉन सापडत नाही असा तार संदेश रुडयार्ड किपलिंग यांना आला. हरवलेल्या मुलाचा शोध रुडयार्ड किपलिंगने अनेक वर्षे घेतला.

रुडयार्ड किपलिंगने जॉनचा शोध त्याची पत्नी कॅरी यांच्याबरोबर अनेक वर्षे घेतला. दोघांनाही असं वाटत होतं की, आपला सुपुत्र जॉन किपलिंग, जवान Soldier अजूनही जिवंत असेल. १९१९साली, शोधात असफल झालेल्या किपलिंग कुटुंबाने आपला मुलगा कदाचित मृत असावा, ही कल्पना स्वीकारली. कारण एक मिलियन युद्धसैनिक हरवले अथवा मृत झालेले होते. साहित्यक्षेत्रातील नोबेल पारितोषिक मिळवणारे पहिले लेखक असलेले रुडयार्ड किपलिंग यांचा एकुलता एक पुत्र या युद्धात लढतांना हरवला. त्या दिवसापासून किपलिंग कुटुंबाने युद्धभूमीवर शत्रूपक्षातील राज्यांमध्ये, अन्य देशांमध्ये पत्रव्यवहार करून, स्वतः जाऊन सुद्धा, "माझ्या मुलाला पाहिलं का" असे विचारत अविरत असा शोध घेतला. आपल्या मुलाची काहीतरी बातमी कळावी, आश्चर्यजनक रितीने पुत्र जिवंत असावा, या आशेने शोध घेत असत. व्यथेमुळे म्हणून किपलिंग पती पत्नी कायमच अस्वस्थ होते. किपलिंग यांच्या पत्नी कॅरीची जॉन हरवल्यानंतर, तो कदाचित मृत असेल या विचाराने नंतर मनस्थिती इतकी बिघडली होती, की किपलिंगनी सेना अधिकाऱ्यांना, माझ्या पत्नीच्या मनस्थितीसाठी, कृपया जॉनला मृत जाहीर करू नका अशी देखील विनंती केली. फ्रान्समध्ये जिथे युद्ध झाले तिथे मुलांची बातमी काढण्यासाठी सर किपलिंग वारंवार जात असत. १९१९ साली किपलिंग यांनी स्वतःच स्वीकारले, की जॉन मयत झाला आहे. मात्र या युद्धानंतर आणि मुलगा सापडत नाही म्हटल्यावर रुडयार्ड किपलिंग यांचं लिखाण अधिकच गंभीर होऊ लागलं होतं. त्यांच्या लिखाणात मृत हरवलेल्या आणि जिवंत असूनही मानसिक धक्का बसलेल्या सैनिकांच्या कथा देखील येऊ लागल्या. 'माझ्या मुलास' अशा नावाने, 'माझ्या मुलाला पाहिलात का हो' 'माझ्या मुलाची काही बातमी आहे का?' 'अपत्या वाचून मी आता कसं जगू?' अशा ओळी ते लिहू लागले. पहिल्या महायुद्धाबद्दलचा पश्चात्ताप, त्या संहाराची जाणीव त्यांच्या लिखाणात असे. अनाम वीरांच्या व्यथा, या युद्धभूमीवर मृत झालेल्या तरूण सैनिकांच्या व्यथांनी व्यथित दर्द भरे लिखाण सर रुडयार्ड किपलिंग करू लागले.

१९३६ साली सर रुडयार्ड किपलिंग वारले. मात्र जॉन वारल्याची पुष्टी करणारी गोष्ट, १९९२ साली घडली. सेंट मेरी सिमेट्री हॅसनेस, फ्रान्स येथे युद्धभूमीजवळ, जॉन किपलिंगचे अनाम वीर असे लिहिलेले थडगे सापडले. 'अनाम वीर', 'परमेश्वराला माहित असलेला', Unknown soldier, असे शब्द या युद्धात धारातीर्थी पडलेल्या सर्व मृत सैनिकांच्या थडग्यावर लिहावे अशी सूचना किपलिंग यांनीच केली होती.

सर किपलिंग यांच्या सुपुत्राप्रमाणे, युद्धात नाहक अनेक सैनिक धारातीर्थी पडत असतात. त्या युद्धभूमीवर मृत, निरपराध, सैनिकांचे आई वडील आक्रोश करत असतात. खरेतर युद्ध होऊ नये म्हणून, जागतिक शांतता प्रस्थापित व्हावी म्हणून मानवी मनाची तटबंदी अधिक करायला हवी. युद्धे होऊ नयेत.

युद्धात, जीवनाच्या लढाईत धारातीर्थी पडलेल्या त्या सर्व अनाम वीरांना माझी भावपूर्ण श्रद्धांजली.

अनाम वीरा जिथे जाहला तुझा करुण अंत

स्तंभ तुझा ना कुणी बांधला पेटली न वात.

.....

१० जीवनाची आगगाडी

गाड्या, लांब पल्ल्याच्या आगगाड्यांची चर्चा नेहमी केली जाते. आज जीवनाच्या आगगाडीची चर्चा करू या का? ऋतुबदलाची, हिवाळ्याची सुरूवात नववर्षाने होते. जीवनाची तुलना नेहमी आगगाडीचा प्रवास अशी केली जाते. हा माझा मार्ग एकला, एकटाच पथ चालतो, आदमी मुसाफिर है, अशा शब्दांमध्ये जीवनाच्या आगगाडीचे वर्णन करणे रूढ पध्दत असते. या जीवनाच्या प्रवासात फक्त आपले चढण्याचे स्टेशन निश्चित असते. आई वडिलांच्या मदतीने तिकीट काढून आपण विशाल जगाच्या रेल्वेत प्रवेश करतो. शेवटचं स्टेशन म्हणजे उतरतानाचे स्टेशन मृत्यू हे निश्चित असतं. मात्र हे स्टेशन नक्की कोणतं, कधी येईल हे कुणालाच माहित नसतं. या स्टेशनवर पोहोचण्यापूर्वी अनेक स्टेशनं लागतात. अनेक माणसं सोबत या गाडीत चढतात उतरतात. काही आपल्या सोबत बसतात, काही दुरून दुरून परक्यासारखे बघतात. काही जवळून ओळख करून घेतात, काहींशी मैत्री होते, काही फसवतात, काही आपल्याला तुच्छ लेखतात. मदतीची गरज असताना मदत करत नाहीत. काही आपल्याला धक्का मारून जातात. काही माणसं नंतर आपल्या दुःखाचा आनंद घेतात. आपला चित्रपटच होतो. उतरायचं स्टेशन निश्चित असलं, तरीही कधीही कुठल्याही कारणाने मधल्या अधल्या कुठल्याही स्टेशनवर उतरायची वेळ तो परमेश्वर आपल्यावर आणतो. कधी मेगाब्लॉक असतो, कधी अपघात होतात कधी अन्य काही कारण होतं. आपल्याला गाडीतून अचानक उतरावं लागतं, तसा जीवनाचा प्रवास हा जन्मतः मृत्यू निश्चित असतो पण मध्ये काय घडणार हे आपल्या भाग्यात असते. आपल्याला कोणती माणसं भेटावी आणि त्यांनी आपल्याशी कसं वागावं हे आपल्या हातात नसतं. आपल्याला स्वतःला मनाने घट्ट राहून ही माणसांची अरेरावी सोसावी लागते. या आगगाडीत भरपूर गर्दी असते. कुणालाच कुणाची काहीच किंमत नसते. किडामुंगीसारखी माणसे चढत उतरत असतात. कांद्याबटाट्यांची गोणी रिकामी करताच कांदे बटाटे पसरावे तसेच काहीसे माणसे स्टेशनवर खाली उतरतात, तेव्हा होते. आगगाडीत

त्यावेळी त्या प्रवाशांना, लोकांना आजुबाजुच्या बालकांची, नववधूच्या अस्तित्वाची, वृद्धांच्या प्रश्नांची, कशाचीही आणि कुणाची काळजी, शुद्ध नसते.

.....

‘जीवन चलने का नाम’ अशी ही आगगाडी चालत राहते. मृत्यूपुढे स्टेशन नाही. आज गेल्या वर्षाचा आढावा घेतला तर आठवते, त्या गेल्या वर्षात माझ्यासोबत जीवनाच्या गाडीत कोण कोण होतं? त्यातल्या किती जणांनी साथ दिली? किती जणांनी साथ सोडली? अकाली मृत्यू येऊन चाळीस वर्षांचा तरूण ॲक्सिडेंटली निघून गेला. मोठी बहीण देवाघरी निघून गेली. या व्यक्तींसोबत असताना कधी जाणवलंच नाही की, तिच्याशी बोलावं, अधिक संवाद साधावा. नातं तुटून दूर गेल्यावर मात्र कुठेतरी खंत जाणवत राहते.

या जीवनाच्या आगगाडीत चढाईच्या स्टेशनवर आई वडिलांचं बोट घट्ट धरून आपण चढतो. वेगवेगळ्या रूट्सवर वेगवेगळ्या गाड्या पकडल्या जातात. काही अपघात झाले. त्यावेळी आपल्याला कल्पनाच नव्हती की मध्ये कुठल्या तरी स्टेशनवर आई वडील आपली साथ सोडून निघून जाणार आहेत. पुढचा प्रवास आपल्याला एकट्याने करायचा आहे. या प्रवासात पुढे मित्र, पत्नी, मुले सोबत करतात. काही जण उतरून जातात, परदेशी जातात. त्यांची ती जागा काही काळ रिकामी झाल्याचं आपल्याला कळतसुद्धा नाही. हा आगगाडीचा प्रवास आनंद, दुःख, स्वप्न, कल्पना, आश्चर्य यांनी भरलेला असतो. या सर्व आगगाडीतील संबंध, प्रवाशांशी होणाऱ्या नात्यांचे व्यवस्थापन सोपे नसते. सहजीवन संपल्यावर कधी कधी ती पोकळी जाणवते. कधी कधी जाणवतं रेल्वेच्या डब्यात आपण एकटेच आहोत. या जीवनाचं गूढ त्यात आहे की आपण कोणत्या स्टेशनवर उतरणार, सोबती कुठे उतरणार, हे आपल्याला माहित नसतं. आपले सहप्रवासी कुठपर्यंत सोबत देणार आहेत ते आपल्याला माहित नसतं. यामुळे जोपर्यंत साथ आहे सोबत आहे तोपर्यंत आपण सगळ्यांशी चांगलं वागायला हवं. या चांगलं वागणाऱ्यांच्या यादीतल्या वरच्या आकड्यांच्यात स्वतःचा नंबर एक नंबरवर ठेवा.

स्वतःची सगळी स्वप्नं पूर्ण करा. त्याच वेळी इतरांशी सुद्धा चांगलं वागा. याचे सत्य कारण की तुम्ही कुठल्या स्टेशनवर उतरल्यावर मागे राहणाऱ्या लोकांनी तुमच्या चांगल्या आठवणी उराशी बाळगाव्यात. प्रेम करा, क्षमा करा, किरकोळ पैशाचा हिशोब ठेवू नका, अडीअडचणीत मदत करा. चांगले करत जा. केलेल्या कामाने आपल्या मागे कोणी चांगले बोलेल. आपल्या उपकारांची फेड वाईट प्रकाराने केली तरी तो माणूस जगरीतीला धरून वागत आहे, हे जाणा. अपकार ही, जगरीतीची पध्दत आहे. या प्रवासात आपण स्टेशनवर उतरून गेल्यावर सुद्धा बाकीचे लोकसुद्धा प्रवास करतच राहणार आहेत. त्यांच्यापाशी आपल्या बदलच्या चांगल्या आठवणी, आपली चांगली कृत्ये ठेवा.

जीवनाच्या गाडीत भेटलेल्या सर्वांचे आभार माना. ह्या प्रवासाचा आदर करा. भेटलेल्या सर्व जणांनी तुमचंही जीवन आनंदी केलं आहे, त्याबद्दल धन्यवाद द्या.

लेखाच्या शेवटी मी आपणा सर्व वाचकांचे धन्यवाद मानते, की आजपर्यंत तुम्ही या माझ्या जीवनाच्या आगगाडीतले सहप्रवासी झालात.

आगगाडी चालू राहू दे.

● ***

११ आमराई

आमराई, हत्तीची सैर, हत्तीवरची अंबारी, तरूणांनी केलेली सैर, गावाचा वडाचा पार, नदीत पोहणे, नदीकाठचा फेरफटका, याचे आकर्षण असते. आमराईत राहणे आणि जेवणे सगळेच आवडते. त्यातून हल्ली होम स्टे, खेड्यात रहायला आवडते. यासाठी ग्राम पर्यटनाची फॅशन आली आहे. चुलीवर बनवलेले जेवण घेणार, शेतात काम करणार, शेणाच्या गोवऱ्या भिंतीवर थापून बनवणार, जमिनीवर बसून खाणार, बकर्या मॅढ्या चरून आणणार, दळण करण्यात महिलांना मदत, काळ्या कुत्र्याला फिरवून आणणे, अन्न शिजवणे, अशी पूर्वी न केलेली कामे ग्रामपर्यटन म्हणून केली जातात. शहरात आणि खेड्यात देखील जी करण्यात, जी कामं त्यांच्या मते, पूर्वी आऊट ऑफ फॅशन वाटत, ती ती त्यांना इन फॅशन वाटू लागली आहेत. आमराईला बंगले सुंदर असतात, हवा छान असते, पाणी दुरून झुळझुळते, जेवणाला मस्त चव असते, असे म्हटले जाते. तर त्या सहलीला जाताना ते मिनरल वॉटरच्या बाटल्या सोबत घेऊन नेतात. अन्न भरून नेत असतात. तरीही भल्या पहाटे उठून क्षेत्रातून फिरवून यायला त्यांना मुळी थ्रील वाटतं. ग्राम पर्यटन निसर्गाच्या सानिध्यात झोपडीत राहणं, हा आलेला ट्रेन्ड आहे. पूर्वी कोणी गेलं नसेल असा स्पॉट, काहीतरी वेगळे दाखवा. फाइव्ह स्टार हॉटेल्स सतत नको किंवा हाय स्टार परवडत नाही म्हणून वेगळं काहीतरी दाखवा, असे पर्यटक सांगतात. खेड्यातल्या आजीच्या हातची भाकरी चटणी ठेचा खात किंवा धुराने भरलेल्या खोलीत वावरायचे आहे असे सांगतात. वेगळ्या अनुभवांनी जीवन समृद्ध मस्त करावे म्हणतात. गृही राहणे करायचे पत्रावळीवर जेवायचे, तेल ओतून खायचे, कुंभारकाम करून, यातना, गैरसोय सोसून ग्राम पर्यटन करणारे पर्यटक आहेत. खेड्यातला आश्रय माणसाला आवडतो. जास्त जवळचा वाटतो, कारण कुठे तरी प्रत्येकाची नाळ पूर्वजांच्या मार्फत या गावाशी जुळलेली असते. फळं झाडावरून खातात, नदीकिनारी फिरतात, गाई म्हशी आणि बकरी यांच्यातला फरक न कळणारी सुद्धा आधुनिक काळातील तरूण पिढी खेड्यांची एक दिवसापुरती चाहती आहे. त्यांना हा ग्राम पर्यटनाचा अनुभव आवडतो. शहराच्या जाचातून

सुटका मिळते. शहरातल्या त्याच त्याच दैनंदिन जीवनाला कंटाळलेली मंडळी अशा दूर पसंत करतात. अर्थात काही ठराविकच लोकांना मजेचे क्षण सापडतात. बाकीचे लोक आपल्या कम्फर्ट म्हणजे सुविधा झोनच्या बाहेर येऊ इच्छित नाहीत. त्यांचे बेटे त्यांची आवड वेगळी असते. गावी गेलेल्या व्यक्तींना मजा येते. ग्रामीण लोकांना थोडे फार पैसे उपलब्ध होण्यासाठी ग्राम पर्यटन ठीक असते. कमी खर्चात होते. आखणी पण जमते.

मात्र मध्यंतरी मी नांदूरमध्यमेश्वरला गेले असताना खूप पैसे लावण्यात आले होते, जेवण देखील फारसे चविष्ट नव्हते. असाही अनुभव येऊ शकतो. तरी त्या कारणाने खेड्याला, अशा सहलींनी थोडाफार अर्थव्यवस्था सुधारायला हातभार लागू शकतो.

ग्रामगाथा थोडी वेगळी देखील असते. मुलींनी त्यामुळे सुरक्षित राहणे फार आवश्यक असते. शहरी लोकांची प्रतिकार शक्ती कमी असेल तर आधी दिल्या जाणाऱ्या सोयींच्या माहितीचा अभ्यास करावा. काही सुविधा गावात नसतात. डॉक्टर नसतात. बाहेरचे खाल्ले की पोट बिघडते. कमी खाणाऱ्या माणसाला मसालेदार तिखट खाऊन हमखास आजारपण येते. उत्सुकता, वेगळा अनुभव म्हणून एका दिवसाची हौस फिटते. त्यातून जास्ती दिवस राहिल्यावर गैरसोयींची जाणीव होते. अर्थात काही गोष्टी अस्वच्छ वाटतात. गुडी गुडी वर्णनाऐवजी या जागी त्रस्तता किळस येते. झुरळे डास असतात. आजारपण ही येऊ शकते. पाणी खराब असू शकते.

ग्राम पर्यटनाची जाहिरात हल्ली जोरात चालते. थोडेफार पैसे वाचतात म्हणून मंदीच्या काळात तरूण तरूणी या सहलींना जातात. बेकारीमुळे नोकऱ्या नसलेले तरूण पण माफक खर्चात करमणूक म्हणून ग्राम पर्यटन करतात मात्र त्यातील धोके लक्षात घ्यावे.

थोडे पैसे वाचवायला जाऊन अधिक तब्बेतीची हानी होऊ शकते. माणसे ट्रॅफिकमध्ये अडकली जाऊ शकतात. अंतर्गत सुविधा आणि प्रवासाची सोय नसते. रस्ते खराब असतात.

चला ग सयांनो आंब्याच्या वनात जाऊ या! आंबराई आमराई,

साऱ्यांना तिथे जायची घाई!

असे म्हणून केलेली Unplanned सहल पुढे मागे त्रासदायक ठरू शकते. आपली आपली प्रकृती बघून आनंद जरूर घ्यावा. ग्राम पर्यटनाचा आनंद मिळतो. आमराईतील भोजन एखाद्या दिवशी घेऊन बघायला हरकत नाही.

१२ बिन बायकांचा खेळ

फार पूर्वीच्या काळात, पारंपरिक गोषा पध्दती मुळे स्त्रीपात्र ही नाटकांमध्ये, सिनेमांमध्ये, तमाशामध्ये, रंगमंचावर काम करत नसत. अशा वेळी, ८०वर्षापूर्वी, स्त्री पात्रांच्या भूमिका पुरूष पात्रच करत असत. स्त्री पात्रांची घराबाहेर पडण्यात येणारी अडचण, काही जबाबदाऱ्या, सुरक्षितता, तब्येत, सामाजिक परिस्थिती यामुळे महिला त्या काळात सार्वजनिक कार्यक्रमांमध्ये काम करत नसत. पुरूष कलाकार स्त्रियांचे वेश पांघरून, रंगभूषा करून, आवाज बदलून स्त्री पात्रांची भूमिका करत असत. बालगंधर्व हे हुबेहूब स्त्रीची भूमिका करत आणि स्त्री वेश करून ते देखणी स्त्री दिसत असत. आजही अनेक कार्यक्रमांमध्ये, चला हवा येऊ द्या वगैरे अशा कार्यक्रमांमध्ये स्त्रीवेश घालून पुरूषपात्र स्त्रीची भूमिका करतात. पण ते विनोद निर्मिती साठी असते. आजही मुंबईमध्ये, परेलमध्ये, कोकणांत, रामलीलांत, थायलंडमध्ये नृत्यात देखील काही एक ठिकाणी बिन बायकांचा तमाशा बघण्यात आला. पुरूष बेमालूमपणे चेहऱ्यावर रंगरंगोटी करून स्त्री पात्रांची भूमिका हूबेहूब करत होते. स्त्रियांसाठी शौचालय, कपडे बदलायला स्वच्छ आडोशाची जागा आवश्यक असते. ती सुध्दा काही ठिकाणी मिळत नाही.

सुविधा म्हणून पुरूष कलाकारांना या स्त्री भूमिका करणे पूर्ण कलाकार संचाच्या दृष्टीने बरे असे. आता स्त्रिया कार्यक्रमात काम करतात. मात्र त्यामुळे आम्हाला काम मिळणं कमी झालं, असे काही कलाकार सांगतात. मालिका, चित्रपट, शो यामुळे कला प्रयोग वाढले आहेत. कलाकारांना संधी वाढल्या आहेत. त्याबरोबर हौशी कलाकारांची संख्या देखील वाढली आहे. स्त्रियांचे काम स्त्रियाच करतात. या महिला लोकांत वावरून प्रयोगांत स्टेजवर, कलांमध्ये भूमिका करू लागल्या आणि पुरुषांना स्त्री भूमिका करण्याच्या, रंगमंचावर काम मिळण्याच्या संधी कमी झाल्या.

स्त्री विरहित कार्यक्रम, गंमत म्हणून पुरुष योजतात. बायकांचा उगाच त्रास नको म्हणून दूरदूर नावाच्या नाटकात स्त्री विरहित सहल कॉलेजचे विद्यार्थी घेऊन जातात. मात्र त्यांच्या चर्चांमध्ये Gossip गप्पांमध्ये, सर्व ठिकाणी स्त्रीचा उल्लेख येत असतो. म्हणजे प्रत्यक्षपणे स्त्री सहभाग नसूनही त्या पूर्ण सहलीत त्यांच्यासोबत स्त्री असते. आसमंतात बुद्धिबळाच्या पटावर राणी नाही. कोणतेही स्त्री पात्र नाही. मात्र राजाच्या मनात राणी असते. खेळात आणि राजा हा पूर्ण बुद्धिबळाच्या पटावरील श्रेष्ठ असतो. त्यावरून स्त्री पात्र विरहित खेळसुद्धा दुर्मिळात दुर्मिळ समजायला हवा.

हल्ली सर्वच क्षेत्रात स्त्रिया पुरुषांच्या बरोबरीने काम करतात. पुरुषांच्या सारखे जिद्दीने कुस्ती, मुष्टियुद्ध, विमान चालवणे, श्रमाचे काम करतात. कल्पना नाही करू शकणार अशा विविध क्षेत्रात स्त्रिया वावरतात. पुरुष मात्र बरेचदा बायकांची कटकट नको म्हणून सोबत नेणे टाळतात. पुरुष स्त्री विरहित कार्यक्रम, सहली करतात. महिला देखील निर्भया प्रकरणापासून Adventures टाळतात. मात्र या फक्त पुरुषांसाठी अशा सहली आणि पाठ्या आणि हे कार्यक्रम यशस्वी करायला, त्यांना घटनांत बोलण्यात स्त्रियांचे विषय तोंडी लावायला हवे असतात. Men without women by Haruli Murakami, या पुस्तकात स्त्री विरहित जीवन जगणाऱ्या व्यक्तींच्या लघुकथा आहेत. प्रत्यक्ष जीवनात स्त्री नसूनही या कथांमधील नायकांच्या स्वप्ना मनात आणि भावविश्वात, विचारांत, भावनांमध्ये, आठवणींत स्त्री वावरत असते.

पती पत्नी देखील वादावादीत, "तुझ्या वाचून माझे काहीही अडत नाही" असे म्हणतात. बायका म्हणजे जणू एक झंझट आहे असं देखील म्हणतात. तरी पण बायको माहेरी गेल्यावर पुरुष ज्या प्रकारचं आयुष्य जगतात ते अवघड असते. त्यावरून कळतं की बिन बायकांचा खेळ, वेळ घालवणं, कोणीतरी, कधीतरी, एखाद्या दिवशी अपवाद म्हणून ठीक आहे, पण स्त्री आणि पुरुष या दोघांच्या सहजीवनावर संस्कृती अवलंबून असते. नातेसंबंधांत बहिण भाऊ,

आई वडील, पती पत्नी, मुलगा मुलगी, मित्र मैत्रिणी अशा जोड्या असतात. यात स्त्री पुरूष हा भेदभाव येतोच कुठे? स्त्री आणि पुरूष हे दोघे मानव वंशाच्या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. पुरूषांनी स्वतःला श्रेष्ठ समजू नये आणि स्त्रियांनी स्वतःला दुय्यम समजू नये. कुणीही, सगळ्यांनी एकमेकांच्या सहवासाशिवाय जगणं अवघड आहे हे जाणून घ्यावे. ५०-५० असे जीवन असते. कौशल्य वेगवेगळी पण पूरक असतात. गोडी गुलाबीत वावरावे. बिन बायकांचा खेळ सोप्या नसतो.

१३ अष्टावधानी

एका पूर्वज श्रेष्ठींबद्दल जुन्या पिढीच्या व्यक्तींचे अवधान आठ ठिकाणी असे अशी स्तुती ऐकली, वाचली. बहु अवधानी असतो त्याला अष्टावधानी असे म्हटले जाते. अष्टावधानी व्यक्ती दुर्मिळ, हरहुन्नरी, कामसू, गतिमान, हजरजबाबी, त्वरित निर्णय घेणारी असते. हल्ली तिला स्मार्ट म्हणतात. Multitasking करणारी असे देखील म्हणतात. ही व्यक्ती एकावेळी आठ कामे करू शकते. तिच्या मनाच्या स्क्रीनवर आठ फाइल्स एकाच वेळी उघड्या असतात. अष्टावधानी व्यक्तीचे सर्वात मोठे, असामान्य, श्रेष्ठ उदाहरण म्हणजे छत्रपती शिवाजी महाराज. ते एकावेळी आठ महत्वाची कामे करत असत, असं जुन्नरच्या काही बुजुर्गांकडून ऐकण्यात आलं. अष्टावधानी व्यक्तीच्या आठ फाइल्स- कामाच्या- एका वेळी उघड्या असतात. त्या वेगळ्या वेगळ्या असू शकतात. जसं की काहीतरी खाणे, काही तरी वाचणे. ती व्यक्ती ज्यावेळी बोलत असते, नजरेने काहीतरी वाचत असते, कशाचा तरी सुगंध घेत असते, मनातल्या मनात कोणाचा तरी विचार करत असते. एखाद्या अन्य व्यक्तीला लिखाणासाठी काही वाक्य सांगत असते. टिप्पण काढायला सांगून स्वतः लिहित असते. तिची विचारांची पद्धत खास असते. हाताने बागेत काही खुरपत असते. स्वतःचेच वस्त्रप्रावरण सांभाळत असते अथवा कपडे घालत असते. तोंडाने काहीतरी खात असते. ही सर्व कामं एकाच वेळी करताना तिची धांदल उडत नसते. सामान्य अष्टावधानी व्यक्ती चाळीशीपर्यंत आठ फाइल्स एकावेळी उघडून काम करू शकते.

वयोमानाने ही क्षमता कमी कमी होत जाते. त्यामुळे वृद्ध व्यक्तींना चालणं, बोलणं, लिहिणं, त्यात अडथळे येतात. बोलताना शब्द तुटके तुटके येतात. लिहिताना अक्षर खराब येतं. बेत आखताना गोंधळ होतो. चालताना पडायला होतं. पण चाळीशीपर्यंत माणसांची ज्ञानेंद्रिय स्वस्थ स्थितीत असताना, मेंदू आठ कामं एकावेळी पण करू शकतो. असं म्हटलं जातं की माणूस त्याच्या डाव्या आणि उजव्या मेंदूचा केवळ दहा टक्केच भाग वापरत असतो.

बाकीचा भाग न वापरल्याने कमी कार्यक्षम होतो. पार्टीचा, मद्याचा अतिरेक झाला की जो भाग वापरला जात असतो, तो देखील चालेनासा होतो. करमणुकीच्या अतिरेकामुळे आणि शारीरिक श्रम कमी राहिल्यामुळे माणसांचं एका वेळी अनेक ठिकाणी अवधान लावून काम करण्याचं कसब कमी कमी होऊ लागलं आहे.

महाराजांचा उल्लेख केला, पण अष्टावधानाचे सर्वात उत्तम उदाहरण म्हणजे माता हे होय. मातेच्या मनात, ती कितीही काम करत असली तरीही आपल्या मुलांची काळजी असते. गृहिणी असो की नोकरदार असो, स्त्रीला सर्व स्तरांवर काम करावे लागते. एखादी व्यक्ती आपली ओळख सांगताना मी काहीच करत नाही, मी घरी असते असं सांगते; तेव्हा तिच्याकडे कमी आदराने बघण्याऐवजी घर सांभाळण्याचे मोठे काम ती करते, त्या बदल आदरानेच बघायला हवे. महिलांनो, बाहेरून जेव्हा आपण वस्तू खरेदी करतो, जेवणासाठी अन्न बाहेरून आणतो, बाहेर जेवू म्हणतो तर तेव्हा आपण ती वस्तू विकत घेत नसतो; आपण स्वतःसाठी काही वेळ ही मिळवत असतो. नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांना वेळेची कमतरता खूप भासते.

एका नुकत्याच झालेल्या संशोधनानुसार विजेच्या शोधामुळे पुरुषांचं काम अधिक सोप झालं. मात्र स्त्रीला जो वेळ मिळाला त्यात तिने अधिकाधिक काम लावून घेतली. असं म्हणतात की मिक्सर, गिझर, वॉटर फिल्टर, फ्रिज, वॉशिंग मशीन, ओव्हन, डिशवॉशर या वस्तूंमुळे स्त्रियांना मोठ्या कामांमधून थोडी मोकळीक मिळाली. मात्र हे पूर्णपणे खरं नाही कारण हा वाचवलेला वेळ स्त्रिया अन्य कामांसाठी वापरतात. स्त्री ही स्वतःसाठी वेळ काढू शकत नाही. या अष्टावधानी वृत्तीमध्ये घरची आठ कामं ती करत असते. प्रत्येक स्त्री अष्टावधानी असते. मैत्रिणींनो सात कामे इतर करा, मात्र अष्टावधानाला आठव्या कामाचे अवधान स्वतःच्या छंदासाठी राखून ठेवा. यावेळी स्वतःचे आरोग्य सांभाळा. इतरांची सेवा करण्यासाठी देखील तुम्हाला स्वतःला धडधाकट असणं आवश्यक असतं. मी जाणते सांगणं सोपं आहे पण तसं करणं सोपं नाही. तस करणं, तंत्र जाणून घरचे, स्नेही, घरात इतरांना काम करायची शिस्त

लावणं सोपं नसतं. त्यावर एकच उपाय की आपण शांत राहून Multitasking करावे. आठवे अवधान जमू शकल्याने स्वतःच्या तब्येतीची काळजी घेणे शक्य होते.

आठवे अवधान स्वतःचा छंद जपणे, स्वतःचं मानसिक आरोग्य जपणे हे होय. २४ तासातील एक तास स्वतः साठी काढा. या वेळात योग, व्यायाम, आराम, छंद जोपासना करा.

मी पण नोकरी केली. नोकरदार महिला, “बघा मी घर नोकरी दोन्ही सांभाळते,” हे सिद्ध करण्याच्या नादात स्वतःची तब्येत खराब करतात. तब्येतीची काळजी घ्या. कुणी नावं ठेवली तरी चालेल, पण एक अवधान स्वतःसाठी राखीव ठेवा.

***_

१४ रिकामे घरटे

स्त्रियांना एका ठराविक वयानंतर शरीरातील स्त्रावाच्या बदलामुळे घरी रिकामं वाटू लागतं. त्याच दरम्यान मुलं शिक्षणाच्या निमित्ताने अथवा परदेशी गेल्यामुळे घरात किंमतीची मुलांची जागा रिकामी असल्याची उणीव भासत असते. याला शास्त्रज्ञ एम्पटी नेस्ट म्हणतात. रिकामं घरटं, असे म्हणतात. पती पत्नी दोघे जण कायमच आपलं विश्व मुलांभोवती गंफू पाहत असतात. त्यामुळे मुलं बाहेर गेल्यावर, परदेशी, परगावी गेल्यावर घरात करमेना होतं. एक प्रकारची पोकळी जाणवते. पूर्वी तरी इंजिनिअरिंग कॉलेजसाठी मुलांना परगावी राहावं लागे. पूर्वीच्या मानाने आता इंजिनिअरिंग कॉलेजची संख्या वाढल्यामुळे मुलं आई वडिलांजवळ राहून आपलं शिक्षण पूर्ण करू शकतात. तरीही शिक्षण अथवा नोकरीसाठी परगावी राहणाऱ्या मुलांमुळे पतीपत्नींना एक प्रकारे रिकामपण जाणवतं. या रिकामपणावर उपाय काय करावा?

साधारणतः आपली ओळख, 'क्ष'ची आई असते आणि आपल्या पतीची 'क्ष'चे बाबा अशी असते. आपण आपली ही ओळख बदलायला या वयात जड जातं. अशावेळी कुणाचा तरी मित्र, कुणाची तरी मैत्रीण, कुणाची तरी गप्पा मारणारी शेजारीण अशी नवीन ओळख आपण निर्माण करायला हवी.

एखादा छंद लावून घ्यायला हवा.

सेवानिवृत्तीनंतर देखील अतिशय रिकामपण जाणवून हे लक्षण दिसू शकते. मात्र नव्या ओळखींत साडी, शर्ट, कपडे देवाण घेवाण टाळा.

काटकसर, भाडे बचत, सहली यांचा अतिरेक नको. मानसिकरीत्या कोणाच्या तरी जाण्यामुळे ही येणारी पोकळी अथवा मुलं शारीरिक रूपात दूर गेल्यामुळे निर्माण होणारी मनाला त्रास देणारी स्थिती यावर उपाय काय करावा?

याबद्दल मानसशास्त्र सांगतं तुमच्या जीवनातील अन्य ओळखींची अथवा अन्य कामांची भूमिकांची यादी करा. आपल्या वेळेचे नियोजन करा आणि स्वतःला अन्य कुठल्या तरी कामात गुंतवून घ्या. जसे की एखाद्या पुस्तकाचा अनुवाद करणे, एखादे वेगळे पुस्तक वाचणे, योगासन वर्ग लावणे. एखाद्या संस्थेत अथवा कट्ट्यावर जाणे. एखादी परीक्षा देणे. राहून गेलेल्या बेताखालील डिग्री घेणे, जसे की कायदाचे शिक्षण अथवा कलेचे शिक्षण घेणे.

रिकाम घरटं ही अवस्था वाईट असते. केवळ ती सोसणारी व्यक्तीच जाणू शकते, बाकीच्यांना सांगितलं तर ते लोक म्हणतात सुख बोचतंय त्यामुळे आपणच आपल्या मनस्थितीवर उपचार करणं आवश्यक असतं. मुलांचं करता करता आपण घरात आई आणि दाईच बनलेले असतो. त्यामुळे काय एखाद्या वेगळ्या कुठल्यातरी क्षेत्रात स्वतःला गुंतवावे. एखाद्या सहलीला, यात्रेला जावे. आपले मूल आता मोठे झालेय, आपल्यात नाही अन्य कुठे तरी आहे. मुलापासून दूर राहणे, हा पण तो त्याच्या भल्यासाठीच घेतलेला आपला निर्णय आहे. अथवा विद्यार्थ्यांचाच तो निर्णय आहे हे जाणून नवीन कामात स्वतःला गुंतवून घ्या. पटकन या रिकाम्या घरट्याच्या भावनेतून बाहेर पडणं सोपं नाही. पण प्रयत्न करा.

तुम्ही लावा तुमचे विवेक, तुम्ही करा तुमची आरास

येऊ कसा मी तुमच्यात, मी तर आहे बदनाम झंझावात

असे म्हणणाऱ्या एखाद्या कलंदर माणसाशी पण केवळ अंतरावरून पण मैत्रीपूर्ण संबंध ठेवायला हरकत नाही. सामान्य माणसं कुणालाही मदत करताना फायद्याचा विचार करतात, पण अशी साथी नसलेली अथवा विक्षिप्त माणसं उपयोगी पडतात. नेहमीच नाहीत मात्र झंझावातासारखी माणसं देखील कधी कधी माणुसकीला जागतात आणि रिकाम्या घरट्यात वावरणाऱ्या वृद्धांना मदत करतात. संकटकाळी मदत मिळणं, अडी अडचणीला एखादा माणूस उभा राहणं, एवढीच या वयात अपेक्षा असते. मात्र, "वृद्धांच्या भानगडीत पडायला नको, त्यांची मुलं परक्या गावी असतात आपल्यावर जबाबदारी नको" वगैरे वगैरे कारणाने,

सह निवासी मदत करायला नकार देतात. तसं तर हल्ली तर बलात्कारामुळे बदनाम झालेल्या देशात, लहान मुलांना मुलींना शेजारी खेळायला पाठवणे देखील समाजाने बंद केले आहे. त्यामुळे वृद्ध लोक अधिकच एकाकी होतात. मदतीला देखील माणसे धावून जात नाहीत. ज्येष्ठ नागरिकांच्या एखाद्या संस्थेशी स्वतःला निगडित करून ठेवावे. अहंकाराचा अति पसारा वाढवू नये. नम्र रहावे. साध्या माणसांत वावरावे. आयुष्य असे असते की, "जो दिखता है वो नहीं होता है जो नहीं दिखता है वो होता है" त्यामुळे माणसं प्रश्न औपचारिक ठेवा. स्वतःला ग्रेट समजू नये. राजकीय कारणाने तू अमुक पक्षाचा मी तमुक पक्षाची, तो असा ग्रेट मी हा असा, इ. अशी भांडणे वाढवण्याची काहीच गरज नाही. राजकारणातील कुणी तुमच्या अडीअडचणीत मदतीला येणार आहे का? नातेसंबंध जपावे. रिकामं घर हा जीवनाचा अविभाज्य भाग असतो मात्र छंद आणि परिचयातील लोक यांच्या मदतीने रिकाम्या घरट्यात भावभावनांच्या पोकळीतील वाईट काळाशी तडजोड करता येते.

आकाशी झेप घेतलेल्या पाखरांना उडू देत, तुम्ही रिकाम्या घरट्यात खूप राहा.

१५ एशियाटिक लायब्ररी मुंबई

एका ट्रीपची गोष्ट

मुंबईला, छत्रपती शिवाजी महाराष्ट्र टर्मिनसपासून चालत जाता येणे- शक्य होईल इतक्या, अंदाजे एक किलोमीटर एवढ्या अंतरावर एशियाटिक सोसायटी लायब्ररीची भव्य पांढरी इमारत आहे.

सागर माझा सखा या कार्यक्रमावरून परत येतांना एशियाटिक सोसायटी ऑफ मुंबई उर्फ टाऊन हॉल येथे मी बसने उतरले. देशी परदेशींचे टाऊन हॉल युरोप अमेरिका टूरमध्ये बघतो. मुंबईचा टाऊन हॉल मात्र बघितलेला नाही. आज तो सुदिन आला. पारंपरिक ग्रीक स्थापत्य असलेल्या एशियाटिक लायब्ररीला भेट देण्याचा योग आला. वाचन वेड्यांच्या मेंदूला खाद्य देणारी एशियाटिक वाचनालयाची सहल एक दिवसात करता येते. हॉर्निमन सर्कल येथे रिझर्व बँकेजवळ फोर्ट भागात, १८३३ साली बांधलेली ही स्टेट सेंट्रल लायब्ररी आहे. १८६ वर्षे या बांधकामाला झाली आहेत. १५००/- दरवर्षी किंवा १५००००/- आजीव सभासद इतकी फी या लायब्ररीची आहे.

१०.३० ते ६.४५ या वेळेत लायब्ररीत वाचन करता येते. अनेक पर्यटक, वाचक या लायब्ररीला भेट देतात. छोटी मोठी वाचनालये बंद होत असताना या लायब्ररीचे महत्त्व उलट वाढतच चालले आहे. दुर्मिळ नियतकालिके आणि पुस्तकांचा विक्रमी खजिना या वाचनालयात आहे. नूतनीकरणानंतर सुसज्ज सभागृह वाचकांचे स्वागत करण्यासाठी पुन्हा तयार झाले आहे. पारंपरिकता राखून नूतनीकरण केलेले आहे. या वाचनालयात असलेल्या अनेक महत्त्वाच्या पुस्तकांपैकी इटालियन भाषेतील डान्टे यांचे महाभारताचे अरण्यक पर्वाचे संस्कृत हस्तलिखित येथे आहे. या वाचनालयाचे सभासद दिवसभर बसून अभ्यास करतात. संशोधकांना, विद्यार्थ्यांना आणि लेखकांना आवडेलही ही जागा आहे.

मुंबईतील अनेक पारंपरिक स्थळ चित्रीकरणामुळे देखील प्रसिद्ध आहेत. मोठे दगडी खांब आणि उंचावर जाणाऱ्या लांब प्रशस्त पायऱ्या यामुळे ही जागा लोकप्रिय आहे. सारांश, ओके जानू, शूट आऊट अँट लोखंडवाला, देव, आणि बॉम्बेचे चित्रीकरण या पायऱ्यांवर झाले आहे.

एक बार भेट द्या जरा

चढून बघा या पायऱ्या

नेतील दुनियेत दुसऱ्या।

एका दिवसाचीही एशियाटिक लायब्ररीची सहल मला खूप आनंद देऊन गेली.

१६ अनाम भीती वाटते

मला पेपर वाचून, बातम्या बघून हल्ली अधिकच शहारे येतात. अनाम भीती वाटते. स्वतःलाच बघितलं की मला हल्ली पिंजऱ्यात अडकलेल्या पक्ष्याची आठवण येते. परत पुरातन काळासारखं पडदा सिस्टीममध्ये राहावं, असं वाटतं. पिंजऱ्यातल्या पक्ष्यासारखी स्वतःवर बंधनं घालावी असं वाटू लागलं आहे. बलात्कार, विनयभंगांच्या बातम्या ऐकून हातपाय थंड होतात. महिला नोकरीवर जात आहेत, शिकत आहेत, पण घाबरलेल्या आहेत.

पिंजऱ्यातल्या पक्षिणी

पिंजऱ्यातल्या पक्षिणी गाती त्याच्या सुरात,

ज्याला त्याला शक्य आहे तेवढे थाटात,॥

स्वतःच्या हरवलेल्या स्वातंत्र्याबद्दल खंतावत

फारसे खास हादरलेपण न व्यक्त करता,॥

थकली आहे पक्षिणी मनातल्या मनात रडता

सक्षमीकरणाच्या वलगना करता करता॥

पिंजऱ्यातल्या पक्षिणी गात आहेत भीता भीता

ह्या पक्षिणी साजरी करत आहेत मर्यादितता॥

त्यांचं स्वातंत्र्य, आनंद काही ठरावीक काळापुरता

बघतात आजूबाजूला, मिळालेलं गाणं गाता गाता॥

पिंजऱ्यात दोन बाय दोन इंच अंतरात वावरता

मिळालेलं स्वत्व पक्षिणी जपतात गाता गाता॥

आम्ही स्वतंत्र आहोत अशी वलगना करता करता

शिकार होते जागोजागी, देशात महिलांची आता॥

उभी आहेत श्वापदं करून नशा, न घाबरता

या पक्ष्यांवर हल्ला करत, निर्भयांची जाता येता।।

पिंजरा परवडला हे पक्षीगण म्हणतात आता.

खूश होत आहे, मर्यादित दिशा शोधता शोधता।।

कामानिमित्त महिलांना, मुलींना, वृद्धांना सुद्धा घराबाहेर पडावंच लागतं. घरात स्वतःला असे अडकवून घेऊन चालत नाही.

चिऊताई दार उघड

निराशेच्या पोकळीमध्ये काही सुद्धा घडत नाही, आपलं दार बंद आहे म्हणून कुणाचंही अडत नाही.

चिऊताई तुझं दार बंद होतं, डोळे असूनही अंध होतं.

बंद घरात बसून कसं चालेल.

दार उघड चिऊताई दार उघड.

तरीही सुरक्षिततेचा प्रश्न आला, की आपण मुलींना दार बंद करून आत बसवतो. त्यांना शक्यतो सुरक्षित ठेवावं असाच विचार करतो. मुलीच काय, हल्ली मुलांची देखील काळजी वाटते.

कुटुंब व्यवस्था बदलत आहे. कुटुंब छोटी होताहेत. माणसांचा माणसांशी फारसा घरोब्याचा संबंध उरला नाही. शेजाऱ्यांशी वरवरचे संबंध असतात. संकटकाळी ते मदतीला येतील असे असत नाही, त्या लोकांमधील पण पुरूषांची भीती वाटते. त्यांचा आधार पण शंका, भय देतो. सर्वत्र तरीही स्त्रिया अन् मुले असुरक्षित आहेत. जीवनात नक्की काय हवं आणि कष्ट किती करावे असे वाटते ते स्पष्ट शब्दांत पण सांगता येत नाहीए. पण भीती मात्र वाटते आहे. बाहेर कामाला, लोकलने, प्रवचनाला, सिनेमाला जाताना सुद्धा मी माझ्याच मनाला हल्ली प्रश्न विचारते. "नक्की बाहेर जाणं गरजेचं आहे का? आवश्यक आहे का?" वाटते, टाळता येत नसेल तरच घराबाहेर पडू या. रस्त्यांवर कुठल्या ना कुठल्या कारणाने दोन ग्रुप एकमेकांच्या

विरूद्ध निदर्शन करत असतात. रेल रोको होत असतो त्यामुळे कुठे तरी अडकायची भीती वाटते. महिलांसाठी पुरेशी स्वच्छतागृह नाहीत.

स्वतःच्या मनाशी काहीतरी नातं जोडून आपण आपल्या मनाचा कौल घेऊन जाऊ या, असं ठरवलं तरीही ती अनाम भीती शेवटपर्यंत आपल्या सोबतीला येते. घरी परत येईपर्यंत अस्वस्थता राहिल्यामुळे आपण धड त्या कार्यक्रमाचा आनंद घेऊ शकत नाही. घरी कसे पोचू याची पण काळजी उरते. आपले अस्तित्व, आपले जगणे, आपले मनासारखे वागणे, या सगळ्यांमध्ये एक प्रकारचा असमतोल येऊ लागला आहे. सुधारणा प्रगती वगैरे सर्व भ्रामक गोष्टी वाटून केवळ सुरक्षितताच महत्त्वाची वाटू लागली आहे. आपण आपलं घरात असावं असंच वाटू लागलं आहे, जे केवळ अशक्य आहे. शिक्षण, नोकरी, काम, खरेदी, किरकोळ कामं, बँकेची कामं, डॉक्टर यासाठी घराबाहेर जावंच लागतं आहे. पूर्वी एकमेकांच्या नात्यांमध्ये ही काही तडफदारपणे निर्णय घेऊन केलेली तोडफोड होती तिची आता भीती वाटते. कारण आपल्याला वेळोवेळी माणसांची गरज लागतेय. स्वतःला, व्रताला खंबीर करणे, वारंवार स्वतःच्याच मनाला कडक करणं हवे. हे सांगणं इतरांना, उपस्थितांत सांगणं सोपं असतं. पण अंमलात आणणं कठीण असतं. आपल्याला जे करावसं वाटतं ते करावं, पण त्याच वेळी सुरक्षिततेचा विचार मनात धरून ठेवावा. का कोण जाणे हल्ली मला सगळ्यांचीच अनाम भीती वाटते. वर्तमानपत्र वाचलं की बलात्काराच्या त्या बातम्या अंगावर येतात. सर्व गोष्टींमध्ये स्त्री रक्षण प्रथम हवे. शिवरायांचे आपण वारसदार आहोत. प्राथमिकता ही देशाच्या पन्नास टक्के नागरिकांची म्हणजे महिलांची आहे. महिलांच्या सुरक्षिततेचा प्रश्न प्राधान्याने हाती घ्यावा, सोडवावा. तोपर्यंत महिला मनात म्हणत राहतील,

अनाम भीती वाटते, सांगता येत नाही सहन होत नाही,

अनाम भीती वाटते*

१७ ये मोह मोह के धागे, मोहाचे धागे

जीवनात नात्यांच्या गुंत्यात मोह नेहमी येतो. प्रत्येक जणच मोहाच्या धाग्यांत गुंतलेला असतो. मानवी नात्यांची एक वेगळीच गोधडी विणलेली असते. वेगळ्या विज्ञानात, रंगरूपात नात्यांचे तुकडे एकमेकांना जोडलेले असतात त्या नात्यांच्या धाग्यांना एखादाच जुना नात्याचा धागा एकत्र धरून ठेवू शकते.

नाती ही कधीही निरपेक्ष नसतात. खरे सांगायचे तर आपल्या संस्कृतीतील नातेसंबंध हेच मुळी मोहावर आधारित असतात. सोय आणि फायदा या गोष्टींवर अवलंबून असतात. सोय करतात ते सोयरे अशी एक नातेवाईकांची व्याख्या आहे. वेळेसाठी नातेवाईक तऱ्हेवाईक असंही म्हटलं जातं. मैत्रिणींमध्ये देखील जमा खर्च, हिशोब, हल्लीच्या दिवसात फायदा पण पाहिला जातो, मग नातेवाईकांमध्ये का पाहिला जाणार नाही? नातेसंबंध टिकवण्यात एक मोह, तो सुद्धा लहान मोठा स्वार्थ, तो भाव यांची भूतकाळाशी काहीतरी जवळीक असते. जुन्या आठवणी असतात. कृतज्ञता किंवा भविष्यात होणारा फायदा या मोहाच्या धाग्याला बांधून ठेवतो. त्या नातेसंबंधांना जोडतो, तो मोह वाईटच असतो असे नाही कधीकधी चांगलाही असतो.

काही काही श्रीमंत असे नातेवाईक सुद्धा टाळावे असे असले तरी, प्रिय तरीही असतात. हे दुसऱ्याला तुच्छ लेखतात. एखादा अपमानास्पद असा शेर मांडून समोरच्या व्यक्तीचा पाणउतारा करायला त्यांना आवडते. स्वतःचा अहंकार यांच्या मनात कायम तेवत असतो. समोरची व्यक्ती दुःखात असेल त्याला काही टेन्शन असेल अन्य काही कारणांचा विचार, ताण, नियोजन चालू असेल, असा विचार न करता माझा अपमान करण्यासाठी समोरील व्यक्ती मुद्दाम असे वागली असा आग्रहपूर्व दूषित ग्रह करून ही माणसं भांडतात. भारतात, परदेशात, बददुवा देतात अथवा अपमान करतात.

आमच्या नात्यातील एक व्यक्ती 'मला विवाह समारंभात नवऱ्या मुलाच्या मागे स्टेजवर खुर्ची टाकून बसू दिलं नाही' म्हणून रुसली होती. खरं तर मुलीच्या गावी, परक्या ठिकाणी लग्न करायला जाणं, स्वतःचे, तब्येतीचे प्रॉब्लेम, प्रवासी हॉटेल व्यवस्था, दूरवरचा प्रवास, झोपेचं खोबरं या सर्व गोष्टींमुळे यजमान इतके कंटाळलेले असतात की काही गोष्टी त्यांच्या लक्षात सुद्धा येऊ शकत नाहीत. यात त्यांचा दोष नसतो. जाणून बुजून देखील समोरच्याला दुखावण्यासाठी या गोष्टी केलेल्या नसतात.

"हे तुझ्या लक्षात यायला हवं होतं" असा फायद्याचा आरोप बाकीचे देखील आयोजकांवर करतात. भांडण करतात. जर ह्या त्रुटी त्यांच्या लक्षात आल्या होत्या तर ते काम त्यांनी का केले नाही? हा एक मोठा प्रश्न असतो. आरोप दोषारोप करून काही फरक पडला नसता. असे हे किरकोळ अपमानाचे डंख धरून नाती बिघडतात. स्वतःच्या घरी खाऊन पिऊन प्रत्येक जण सुखी असतं. जाण्या येण्याचा वेळ, अपव्यय, भाड्याचा खर्च, गाडीचा पेट्रोल यांचा हिशोब बघता, भेटीस जाणे महाग असते. हवा आणि प्रवासाचा त्रास सोसून कुणाला भेटायला जायचे हल्लीचे दिवस नाहीत. कारण असंही कुणाकडे गेल्यावर त्यांच्या घरात ते राहण्याची अडचण होते. रात्री डास चावतात आणि एक दोन दिवसांतच आपल्यालाही काढता पाय घ्यावा असं वाटतं पण तरीही भेटायला आलेली व्यक्ती ही खायलाच आली आहेत, फक्त कल्पनेने काढलेल्या फायद्याला मिळवायला आली आहे असा गैरसमज ज्यांच्या घरी आपण पाहुणे म्हणून जातो ती व्यक्ती करू शकते.

स्वभावाला आणि गैरसमजाला औषध नसतं त्यामुळे याचे गैरसमज करून घेतले जातात. केवळ बदल म्हणून अथवा औपचारिकतेने नाती टिकवायची म्हणून देखील बऱ्याचदा कुणाच्या घरी आपल्याला जायची वेळ येते. अशा वेळी आपण सदिच्छा भेट देतो मात्र त्या गावी सुयोग्य अशी राहण्याची व्यवस्था करणारे हॉटेल नसेल तर आलेल्याला यजमानांच्या घरी राहावे लागते. त्याला पर्याय नसतो. पंचपक्वानांची अपेक्षा नसते. भंडार भात, डाळ, तीन वेळा चहा आणि नाश्ता, अगदी जमत असल्यास चहा बिस्कीट द्यायला हरकत नसते. फक्त बदल,

वेगळ्या आठवणी, वेगळ्या वातावरणातील गंमत, यामुळे आपला ऑरा बदलावा या हेतूने सुद्धा आपण नातेवाईकांकडे जात असतो. कधी, काहीतरी कळण्यासाठी, मैत्रिणींची, नात्यातल्या व्यक्तींची अथवा गुप्त शत्रूंची बातमी काढण्यासाठी पण अशा पाहुण्यांकडे भेट दिली जाते. हे सर्व मोहच नात्यांना बांधून ठेवतात. फार मोठे नसतात पण असतात.

मुंबईतील शहरी वातावरणाला कंटाळलेल्या व्यक्ती, ग्रामीण भागातील नातेवाईकांकडे हिरवीगार झाडी, तो निसर्ग, तांबडी माती, विहीर, अंगण, पायऱ्या, झोपाळा, पक्षी इ. गोष्टींच्या मोहाने जाते. मुंबईत घरात पूर्णतः ऊन येत नाही. अंधारलेल्या घराला अंगण, मस्त बाग नसते. शहरात शुद्ध हवा नसते. ताजी फुले व हवा, भाजी देखील मिळत नाही. गावच्या उंचावरच्या टेकडीवरच्या एखाद्या देवळात जायची इच्छा माणसाच्या मनात नेहमीच असते. त्यामुळे व्यक्ती या ग्रामीण भागातील अति दूरच्या देखील नातेवाईकांकडे जाऊ इच्छितात. यात त्यांचा फक्त बदल होऊ द्यावा, माफक करमणूक मिळावी हाच मोह असतो. पुढच्या पिढीतील माणसं तर कुणाकडे जाऊ इच्छित, बोलत नाहीत. पुढच्या पिढीतील मुलांना वगैरे एकमेकांबद्दल एवढी ओढही जेवढी आपल्या पिढीतल्या लोकांना होती तशी नाही. मुंबईत मुलांना झाडावरचे पक्षी आणि झाडावर लटकलेली फळं देखील दुर्मिळ असतात. त्यामुळे एखादी गावाची माहेरवाशीण आणि मुंबईमध्ये राहणारी सासुरवाशीण आपल्या मुलांना घेऊन गावी जावू इच्छिते. खराब रस्ते, खडतर प्रवास आणि हल्लीच्या काळातील तब्येतीच्या दृष्टीने नाजूक झालेली प्रकृती, त्यामुळे कोणाची गाडी असेल तर त्या गाडीचा उपयोग करून, त्याच्या बरोबर गावी भेट देऊ, असा उच्च/साधा विचार मनी येतो. नात्याला जपण्याचा मोह मनात येतो. त्यात जाण्याच्या भाड्याचे पैसे वाचवायचा मोह/ हेतू उरतो. भेट अथवा प्रवास सुखकारक व्हावा ही देखील आशा असते. जास्ती करून रिक्षावाले अवाच्या सव्वा भाव मागत असतात. घर हल्ली गावाबाहेरच असतात. त्यामुळे या गाडीच्या मोहापायी काही धनवान, गाडीवान, नातेवाईक, वगैरेंची नाती मोहक वाटतात. आपण कुणाकडे गेलो की ती व्यक्ती आपल्याकडे कधी तरी भेटायला येणे स्वाभाविकच असते. काही जणांना वाटते आपण गेल्यावर ह्या लोकांनी आपली

सरबराई करावी मात्र आपल्या घरी कुणी पाहुणे म्हणून येऊ नये. काय देतात ते तुम्ही घ्यायला हवे. पाहुणचार आणि परतफेडीने तुम्ही घ्यायलाही हवे. वस्तूंची अथवा कपड्यांची गोष्ट मी करत नाही. देणे घेणे नसावे, कारण हल्ली कुणी कुणाला दिलेल्या गोष्टी स्वतंत्र विचारांमुळे आणि वेगळ्या आवडीच्या निवडीच्या अभिरूची मुळे आवडत नसतात. देण्या घेण्याव्यतिरिक्त देखील हे मोहाचे धागे टिकवावे, संबंध राखावे, अशी असोशी वाटते. सहवासात समाधान भाव वाटतात.

मोहाच्या धाग्याने जीवन बांधलेले असते. तोरणदार चुकवले तरी चालेल पण मरणदार चुकवू नये असे म्हटले जाते. म्हणजे विवाह प्रसंगीचे गोड जेवण जेवायला आणि वरातीत मिरवायला मंडळी गेला नाहीत तरी चालेल, पण कुणाच्या तरी दुःखात जा. एकदा तरी सहभागी व्हा असे आपली संस्कृती सांगते. वस्तू कपडे देण्यापेक्षा पाकिटात घालून पैसे द्यावे, जे काही ना काही कारणाने उपयोगी पडतात. या मोहा मोहांच्या धाग्यांमध्ये बांधलेले हे आयुष्य अनुभवपूर्ण असते.

जुन्या वर्षात काही नवीन नाती बनली जातात, यथावकाश जुनी होतात. हळूहळू जुनी नाती संपतात आणि नवीन वर्षात काही नवीन नाती घडू लागतात. या मोहाच्या धाग्यात गुंतून राहण्यासाठी आपणा सर्वांना शुभेच्छा. जुनं वर्ष संपताना ही काही तुटलेली अथवा तुटायला आलेली जुनी नाती पुनरुज्जीवित करायचा प्रयत्न करा. या मोहाच्या धाग्याने जीवन बनलेले असते. माणूस हा सामाजिक प्राणी आहे. अन्य मोहांच्या धाग्यातील कोशातच त्याच्या मनातील सुरवंटाचे फुलपाखरू बनते. मोहाच्या धाग्यांच्या आठवणी जपा आणि नवीन आठवणी पण तयार करा.

मन धागा धागा बांधतो नवा

मोहाच्या धाग्यांचा शेवा बनवा

जीवनधारा वाहतांना मोह नवा हवा.

१८ "आमची मुंबई"

मुंबईत निदर्शने, रास्ता रोको, असुविधा, गर्दी, अपमृत्यु, साथीचे आजार वाढतच असतात.

पावसामुळे यावर्षी आमची मुंबई, आमची तुंबई झाली आहे. सलाम मुंबई मुंबईकर म्हणून मुंबईकरांना सलाम करून प्रश्नाकडे दुर्लक्ष केले जाते. कौतुकाचे, मधाचे बोट लावून खूश करून गप्प बसवले जाते. मुंबईतल्या गैरसोयी वाढतच जातात. राज्यकर्त्यांची ही जुनी सवय आहे. इतर शहरात बस ट्रेन इत्यादी ठिकाणी रांगा लावलेल्या असतात. वक्तशीर शिस्तबद्ध काम असते. मुंबईत मात्र घुसखोरी करून गाडीत घुसला नाहीत तर गर्दीच्या वेळी चढता येणार नाही. दरवाजा अडवलेले प्रवासी, चढणारे लोक, स्टेशनवर पहुडलेली कुत्री, हात लावणारे भिकारी, चोरटे, तेथेच पसरलेली सर्व घाण, पाऊस, ते चित्र अगदी बघवत नाही. भिकारी तिकीट खिडक्यांजवळ हक्काने जागा अडवून बसतात. भीक दिली नाही तर शिव्या देतात. भीक मागतात, की खंडणी वसूल करतात असा प्रश्न पडतो. मुंबईतला पावसाळा तर फार कठीण असतो. खूप वर्षापूर्वी लोकप्रभा मध्ये लोकल अनास्थेशिया नावासहित लेख आला होता. आजही तीच परिस्थिती कित्येक वर्षांनी सुद्धा आहे. तीच अनास्था आहे. पावसाळ्यात रोज मध्येच रेल्वेला काहीतरी गडबड होते. रोज मरे त्याला कोण रडे? मुंबईची तुंबई झालेली आहे.

मिळेल तितके बलुते घेऊ आणि खरकटे उरले खाऊ

काय म्हणून जीवन असले, का जगशि रे आता?

हवा प्रदूषणाने भरलेली, वृक्ष नाहीत. लोकलगाडीतून पडून रोज मृत्यू होत आहेत. तरूणांना नोकऱ्या नाहीत. मोबाईल चोऱ्या, मंगळसूत्र, सोनसाखळी चोरांच्या संघटित टोळ्या या शहरात आहेत.

सीनोमे जलन आँखोंमे धुआँ, सासोमें घुटन,
काहीतरी चुकतेय, उपाय हवा आहे चटकन.

मुंबई, तुंबई, सुधारण्यासाठी काहीतरी ठोस, तातडीचा उपाय करायला हवा.

१९ अयोध्येचा राजा

सध्या कोर्टाच्या निर्णयामुळे रामजन्मभूमी अयोध्ये बद्दल समाजात चर्चा आहे. नववर्षाच्या सुरूवातीला येणारी चैत्र शुक्ल नवमी ही रामनवमी या नावानेच ओळखली जाते. या दिवशी दशरथपुत्र, रघुकुल उत्पन्न, प्रभू श्रीराम यांचा जन्म झाला. प्रभू श्रीराम यांची जन्मकुंडली अतिउत्कृष्ट होती. सर्वगुणसंपन्न, जनता जनार्दनाचे त्राते, एकपत्नीव्रती, असे प्रभू श्रीरामांचे वर्णन केले आहे.

रामनामाचा जप करण्याने, पूजनाने सर्व संकटे दूर पळतात. बुध कौशिक ऋषींनी लिहिलेले श्रीराम रक्षा स्तोत्र सर्व संकटांतून तारून नेते, असे भक्त सांगतात.

घटका जाती, पळे जाती, काळ जातो ठणाणा

आयुष्याचा न्हास होतो राम कारे म्हणाना! अशी रामनामाची महती आहे. सीतामातेसारखी पत्नी, लक्ष्मणासारखा बंधू व वीर हनुमानासारखा शिष्य असलेल्या प्रभुरामाच्या चरणी लीन होण्यातील आनंद केवळ अमृततुल्य आहे. 'राम जन्मला गं सखे, राम जन्मला' हा पाळणा सर्वत्र लोकप्रिय आहे. जनमानसात प्रभू श्रीरामांचा ओव्यांमध्ये, लोकगीतांमध्ये खूप ठिकाणी उल्लेख आहे. रामाचा पाळणा अजूनही म्हटला जातो. सीता स्वयंवराबद्दलचे आकर्षण जनमानसात खोलवर रूजलेले आहे. अजूनही काही ग्रामीण ठिकाणी लग्नपत्रिकेवर प्रभू श्रीराम व समोर वरमाला धरून उभी असलेली सीतामाता, हेच चित्र छापून प्रसिद्ध केले जाते. विवाहाच्या पूजनात जमवतांना अनुरूपतेबद्दल बोलतांना चर्चेत प्रभू श्रीरामाचा उल्लेख असतो.

गौर वधू बरी सावळ्या वराला जानकी गोरी श्रीराम तो सावळा! किंवा लाजली सीता स्वयंवराला पाहुनी रघुनंदन सावळा! असा प्रभू श्रीरामाच्या सावळ्या रंगाचा उल्लेख ओव्यांत, स्थानिक रामायणात आहे. रामचरित मानस व गीत रामायणात भक्ती आहे.

श्रीरामाचे चरण धरावे, दर्शनमाने पावन व्हावे!

सती अहिल्या दगडामाजी शापीत होऊन युगयुग मोजत होती, परी प्रभूच्या पदस्पर्शानि त्या पाषाणासही जीवन आले।

श्रीराम श्रीराम, या जपाने विलक्षण मानसिक समाधान मिळते. संकटकाळी प्रभू श्रीरामावर काळजी सोपवून भक्त निश्चिंत होतात.

उठी श्रीरामा पहाट झाली पूर्व दिशा उजळली उभी घेऊनी कलश दुधाचा कौशल्या माऊली।
ही भूपाळी मनाला प्रसन्नता देते.

विजय पताका श्रीरामाची झळकते अंबरी, प्रभू आले मंदिरी। राजा आला अयोध्येचा, सडा शिंपला प्राजक्ताचा... राम नाम किती आनंद देते बघा. स्त्रियांनी स्वयंपाक करता करता नेहमी रामनाम जपावे, उठताबसता श्री राम, श्री राम असे म्हणावे, म्हणजे अन्न सर्व कुटुंबाला पुरते, असे जेष्ठ सांगतात. जीवनात राम नाही असे म्हणणे, म्हणजे जीवनरस संपण्याचे लक्षण असते. प्रभु रामचंद्रांची जन्म कुंडली ज्योतिषाच्या वर्गात खास शिकवली जाते. सर्व प्रकारची संकटे सोसून मूल्यांशी तडजोड न केल्याने, प्रभु श्रीरामचंद्र सदैव पूजनीय आहेत. प्रत्येक गावात एक तरी प्रभु रामचंद्रांचे मंदिर असते. गर्भवती स्त्रीला सुलभ प्रसूतीसाठी राम रक्षा म्हणायचा तोडगा सांगितला जातो. भेट होताच तसेच निरोप घेतांना देखील, राम राम पाव्हणे, असे म्हणायची पध्दत आहे.

माझे शिक्षण नासिक येथे झाले. पंचवटी या पाच वटवृक्षांच्या समायिक परिसरात नाशिकला सीतागुंफा आहे. प्रभु श्रीराम वनवासाच्या काळात वनात सुवर्ण मृगाची शिकार करून मृग कुटीत आणायला गेले असता, आदरणीय बंधु लक्ष्मणांनी सीतामातेसाठी आखलेली लक्ष्मणरेषा येथे आहे. (लक्ष्मणरेषा मंदिर म्हणतात) श्रीराम प्रभुंचे काळा राम मंदिर, गोरा राम मंदिर देखील या परिसरात, पंचवटीत आहे, सुस्थितीत आहे. हा परिसर, ही सर्व मंदिरे, प्रभु श्रीरामांच्या पदस्पर्शानि पावन झाल्याचे मनाला जाणवते. एक ऊर्जा मिळते.

महिलांचे सुख पती, कन्या, पुत्र, कुटुंब, आरोग्य याभोवती फिरत राहते. या सर्व सुख, फल प्राप्तीसाठी श्रीराम कृपा हवी. त्यामुळे आई नेहमी, 'श्रीराम शरणम्' असे म्हणत असे.

'रामो राजमणि सदा विजयते,' असे म्हटले जाते.

तरीही शेवटी लिहिते

मंदिरातल्या मूर्तीतून का कधी राहतो राम?

मानवा, तुझ्या रे अंतरी त्याचे धाम॥

२० समुद्रसखा, समुद्र सखा

मला नेहमी हा समुद्र माझा सखा वाटतो. समुद्र किनारी बसले की बरेच वेळा माझ्या प्रश्नांची उत्तरं मला सापडतात. समुद्र सखा मनावर काहीतरी जादू करतो. दिशा बदल वाचले आणि त्यामुळे त्या दिवशी भल्या पहाटेच, विषण्ण मी समुद्रकिनारी जायला निघाले. रस्त्यावरून दवबिंदूंनी भिजलेल्या गवतांमधून बेडूक दचकत होते. कुरकिर चण, असा आवाज करत काहीतरी खाणारे किरकोळ पक्षी पण, माझ्या पायरवाने उडत होते. समुद्र मोठा लहरी प्राणी आहे तो बऱ्याचदा आपल्याशी त्यांच्या भाषेतून संवाद साधतो. आपल्याला पण मन मोकळे केल्यास हलके वाटते. समुद्र सख्यासारखा वाटतो. आपल्या अडचणीत त्याला सहभागी केले की तो मित्र वाटतो आणि त्याला जे काही सांगायचे ते सांगतो. आपण त्यातून आपली उत्तरं शोधायची असतात.

मी समुद्रावर वाळूत बसले. समुद्राची लहर आली पांढरेशुभ्र थेंब आणि तुषार समुद्र किनाऱ्याच्या चंदेरी वाळूवर आपटून हसले. लाट परत गेली जणू काही त्या समुद्राने मला हाय केले होते. खूप उंचावर काळ्या घारी उडत होत्या आणि क्षितिजावर एखादे जहाज दिसत होते. ओल्डमॅन अँड सी, या हेमिंग्वेच्या पुस्तकातील खलाशाची आठवण झाली. तरी मीपण तशी आता वृद्ध झालेय, चालूनच दमले होते. अजून पुढे जाणे शक्य नाही असं वाटत होतं तरीही थोडी थोडी पाय ओढत होते.

डास, पाकोळ्या, समुद्रपक्षी टिटव्या, सापाची कात, खेकडे, कालव, समुद्रपक्षी आपली हजेरी लावत होते. तुटके फुटके शंख शिंपले किनाऱ्यावर पसरले होते. समुद्र कुणाला आवडत नाही? नवतरूणपणी गो. नी. दांडेकरांच्या कथा-कादंबऱ्यांमधून समुद्र डोकावतो. तरूण वयात राजेश खन्नाचा आशीर्वाद बंगला समुद्र किनारी बघितला होता. जनतेला आवडतो, त्या शाहरूख खानचा मन्नत बंगला बघायला गेल्यावर समोर दिसणारा समुद्र आकर्षित करतो. बँड स्टँडचा समुद्र, केरळचा समुद्र, कन्याकुमारीचा समुद्र, इटलीचा, नीस(फ्रान्स) सर्व

ठिकाणी समुद्र आपला सखा वाटतो. हा समुद्र लहरी, लहरी असतात. तरीही त्या समुद्राची लहर हृदयापर्यंत पोहोचते. काहीतरी बदल करायची वेळ आली आहे हे स्वतःला जाणवते.

उद्धट कुचकट बोलून दुखावणारे मित्र दुखावतात. आपल्याशी काय झालं काय झालं? विचारून पाठीमागे चर्चा करणाऱ्या मैत्रिणींपेक्षा हा समुद्र सखा खूप चांगला असतो.

इतका मोठा विस्तीर्ण पाण्याचा साठा जवळ असूनही हा समुद्र खारट आहे आणि त्याला एका गोड पाण्याच्या थेंबांची आस आहे. अस्वस्थतेत आपण सांगितलेले समजून घेतो. श्रोता मिळतो त्यामुळे मनाने समुद्राशी काही तरी संवाद साधता येतो. हा समुद्र ऐकलेले इकडे तिकडे सांगत नाही. कल्पनेपेक्षा खूप मोठा असलेला हा समुद्र आपल्याला जवळही करतो आणि आपला अहंकारदेखील कमी करतो. वाळूत इतके शंख-शिंपले, दगड- गोटे असतात. सर्वत्र समुद्रखुणा विखुरलेल्या असतात. कुणाचा कुणाशी पायपोस नाही, समाजात माणसांही अशी वेगवेगळी, विखुरलेली, समाजाने स्वीकारलेली असतात- शंख शिंपल्यांसारखी कोणी तुटकी कुणी चमकती, कुणी लहान कुणी मोठी. प्रत्येकाचे आपापले प्राक्तन असते. एका जीवनाच्या, कालाच्या समुद्राच्या भोवती, सर्वत्र माणसांचे नमुने पसरलेले असतात.

पहाटेची वेळ होती. आकाशात एखादा तारा आणि एखादी फिकट चांदणी आणि त्याहूनही फिकट चंद्रकोर दिसत होती. बाजूच्या झाडाखाली वाफाळता गरमागरम भात रटरटत होता. महाग बासमतीचा नसेल पण त्या तांदळाला एक छानशी चव, वास होता. कोकणचा भात भारी असतो.

सकाळी सकाळी कोणी भात खात असेल, हे खरे वाटत नाही, पण अलिबागच्या त्या ठिकाणी भाताचा वास सुद्धा नाकाला छान लागला. भरतीच्या लाटांनी फुल किनाऱ्यावर निघाली होती. वेगवेगळे समुद्रपक्षी किनाऱ्यावर आपले भक्ष्य शोधत होते. हे पक्षी वगळता अन्य कोणाच्याही पाऊलखुणा त्या वाळूत उमटल्या नव्हत्या. माणसांची लगबग चालू झाली नव्हती. पांढरी शुभ्र सोनटक्क्याची फुलं घेऊन वाकड्या तिकड्या वाटेने जाणारी एक आजी

दिसत होती. खळबळ खळबळ करत पुढे येणाऱ्या वाटा, लाटा, सर्वत्र निःशब्दपणे पसरत होत्या. सूर्यदेव झाडांच्या आड असावेत. लवकरच सूर्योदय झाला. सूर्याची उबदार किरण अंगावर घेत बरं वाटलं होतं. लाटा शेंदरी लाल झाल्या होत्या. मासेमारीसाठी बाहेर पडलेले काही कोळी आपल्या तुरळक होड्या घेऊन निघाले होते. किनाऱ्यावर अनेक ठिकाणी मासे पकडायची जाळी पडली होती. मच्छी सुकट सुकत होती. समुद्राचे काही नियम असतात. त्या नियमाने समुद्राच्या बाजूला असलेल्या एका खडकाला शेंदूर फासला होता तिथे नमस्कार करून कोळी समुद्रात निघाले.

मी वाळूत बसून राहिले. समुद्रातून पुढे जवळ, पाण्यातून किल्ल्यात जावे लागते. कुलाबा किल्ल्यात अनेक देवळं होती. मात्र हे देऊळ कोळ्यांना सोयीस्कर होते. नारळीबाग या नावाचं एक टुमदार घर होतं. गर्द आमराईत लपलेल्या झोपड्यांमधून, बैठ्या घरांमधून धुराचे वलय निघत होते. बाजूला हिरव्या गवतावर पांढरी फुलं उमलली होती. फुलांवर पिवळी फुलपाखरे होती. निळ्या आकाशावर काळे कोतवाल पक्षी होते. झाडीत लपलेला पिवळा काळा खंड्या पक्षी होता. केशरी देवकावळा म्हणजे भारद्वाज दिसत होता (गवतावर) झाडांवर लालबुड्या बुलबुल पक्ष्याचे राज्य होते. समुद्रातून पलीकडे जायला एक लहानसा लाकडी पूल होता. मी जवळच एका आजीच्या झोपडीत गेले तेव्हा ती तिच्या एकुलत्या एका गाईचं दूध काढण्याच्या तयारीत होती. बाजेवर जुनेपाने अंधरुण होते. कोंबड्या आजूबाजूला को को को आवाज करीत किरकिरत होत्या. मांजरी होत्या. बाजूला थोड्या अंतरावर किराणामालाचं दुकान आहे, पण अजून बंद होतं. आजीच्या घराच्या कंपाऊंडवर हिरव्यागार पानांमधून डोकावणारी लाल जास्वंदीची फुलं शोभा आणत होती. कपडे धुण्यासाठी धातूच्या बादलीत कपडे घेऊन धोबिणी निघाल्या होत्या. गृहिणी पण! विटांची पण रंग उडालेली कौलारू घरं, त्यातून एखादा चिडचिडीचा अथवा वार्तालापाचा येणारा आवाज, चंदन चुल्लम बोट जशी पाणी कापतांना करते तसा, ही-हा- ऐक, असा आवाज येत होता. छेद घेत होता.

समुद्र सखा हा एक दूरवर दिसणाऱ्या दीपस्तंभाचा दर्शन पण देत होता. अस्वस्थपणे मी चाळवाचाळव केली. आरेमधील पूर्वीचं हिरवंगार जंगल आणि आता झालेली उजाड जागा आठवली. समुद्र देखील मागे हटवला जातो आहे. त्यामुळे समुद्र आक्रमक देखील होतो आहे. इतका आपला प्रिय समुद्र सखा असं कसं वागेल? कदाचित आपलंच काही चुकलं असेल. बदलती जीवनशैली सर्व निसर्गाचा घास घेते आहे. तो आपला स्वभावच झालाय. समुद्रावर तर काही घाला येणार नाही ना? सर्व बदल होत राहतात त्यांना सुधारणा समजतात. काहीतरी हरवून जातं जे शोधता येतं. पण काही तरी संपूनही जातं जे शोधून नंतर सापडत नाही. निसर्ग, निसर्गाची हिरवाई देखील संपत आहे. आता का समुद्राचा निळेपणा काळेपणाकडे झुकत आहे? का जीवनाचाचा काळ, एका चक्रा सारखा फिरत असतो? माणसाने बदलायला हवं निसर्ग बदलतो. पण किती झपाट्याने हा बदल होतोय. या चौपाटीवर बालपणी यायचे तरूणपणी यायचे आणि आता वृद्धपणी सुद्धा येते. हा समुद्र सुद्धा किती बदलला. वाटेत दिसणारी नारळाची झाडं तोडून टाकली. मोठया देऊळ वाड्या नष्ट झाल्या पण रस्त्यावर फुटपाथवर छोटी छोटी दुकानं त्याच्या शेजारी छोटीशी देवळी उभी राहिली. फुलपाखरांच्या पंखांसारखा एक पांढरा शुभ्र समुद्रपक्षी, कलकल कलकल आवाज करत माझ्या डोक्यावरून गेला. त्याच्या पंखांचा तालबद्ध आवाज येत होता. या पक्ष्यांचा अधिवास बदलला. पक्ष्यांच्या गरजांकडे पण माणसाने लक्ष ठेवायला हवं.

मी ओल्या वाळूत पाय पसरले. वाळूचा स्पर्श गरम छान वाटला. एखादा शिंपला खाली टोचत होता. माझी ईर्षा वाटावी कुणी माझी जेलसी करावी, असं माझ्यात काहीच नव्हतं. पण मी अचानक खूश झाले.

सोनेरी केशरी सूर्य वर उगवला होता. म्हातारी माणसं ओसरीवर येऊन बसत होती. बालके शाळेत जायला निघाली होती. अंगणामध्ये सडा रांगोळी सुरुवात झाली होती. गावाकडची ती वेगळी सकाळ उजळत होती. तुळशीवृंदावनाजवळील दिव्यासाठी राखीव

असलेल्या कोनाड्यात एखादी शलाका दीपकलिका उमलत होती. किनाऱ्यावर चुळबुळत येणारी लाट मला सांगत होती, की तुला हा सगळा समुद्रसखा सहवास, अनुभवायला मिळतंय हीच तुझी आनंदाची श्रीमंती आहे. तरीही सूर्य वर आला आहे लोकांचा वावर सुरू झाला आहे. पक्ष्यांची घरटी बांधण्यासाठी, अन्नासाठी भातावर धावपळ सुरू झाली आहे. चिमण्या किलकिलाट करू लागल्या आहेत.

सगळ्यांना एकमेकांची गरज असते. पायाला गुदगुल्या करत लाट मला सांगू लागली आता घरी जायची वेळ झाली आहे. आज हवा चांगली होती. सुधारणा बदल हवा असं काही सध्या चित्रात काहीच नव्हतं. समुद्राचं एक सुंदर दृश्य होतं. लाटांना मात्र जरा विश्रांती नव्हती एका पाठोपाठ एक या लाटा येत होत्या. बाजूला भातशेतीही वाऱ्यावर डुलत होती. पांढऱ्या रंगाचा बगळा ध्यानस्थ बसल्याचं नाटक करून मासा खायला कधी मिळेल हे गुपचुपपणे बघत होता. समुद्राची भेट घेऊन परत घरी परततांना डोळ्यात पाणी उभारते, मात्र हे पाणी आनंदाचं आहे की विरहाच्या अश्रूंचं ते मला कधीच समजत नाही.

मैत्रिणींनो एक मागणं मागते तुम्हा सगळ्यांकडे मागते दहा वर्षं मी लिहिते आहे. तुम्ही स्वतः एक दिवस तरी, एक तास समुद्र किनारी, रेतीत जाऊन बसा. समुद्राच्या त्या लाटा बघा. तो आनंद मिळवा. समुद्र सखा खूप सुंदर आहे.

२१ मैं ये सोचकर, मी परतले

एकोणिसशे अठ्ठावन सालच्या हकीकत चित्रपटातील हे दर्दभरे गाणे मला खूप आवडते.

मैं ये सोच कर

मैं ये सोचकर उसके घर से उठा था,

के वो रोक लेगी मना लेगी मुझको।।

हवाओं में लहराता आता था दामन,

के दामन पकड़कर बिठा लेगी मुझको।।

कदम ऐसे अंदाज से उठ रहे थे,

के आवाज देकर बुला लेगी मुझको।।

मगर उस ने रोका, न उसने मनाया,

न दामन ही पकडा, न मुझ को बिठाया,

न आवाज ही दी, न वापस बुलाया।।

मैं आहिस्ता आहिस्ता बढ़ता ही आया,

यहां तक कि उससे जुदा हो गया मैं ।।

यहाँ तक के उससे जुदा हो गया मैं ।।

चित्रपट गीताचे गायक मोहम्मद रफी आहेत. गीतकार कैफी आझमी असून संगीतकार मदनमोहन आहेत. चित्रपटात संजय खानवर सुंदर प्रकारे चित्रीकरण आहे. हकीकत, हा ६०वर्षापूर्वीचा युध्दकथेवर आधारित चित्रपट आहे. असे म्हणतात की,

Sweet songs are those, which speak about sad thoughts.

आयुष्याच्या टेपरेकॉर्डरला रिवाईंड बटन नसते. गेलेले ते क्षण परतून येत नाहीत. एखादा निर्णय चुकतो, त्याची कठोर शिक्षा भोगावी लागते. किरकोळ वाद, रुसवाफुगवीतून अहंकाराचा टकराव होतो. तिने बोलवावे, म्हणून नायक हळूहळू चालत राहतो, तो थांबत का नाही? नायिकेपासून दूर निघून येतो, कारण ती परत बोलवत नाही. पण नायकासमोर न बोलावता परत जाण्याचा पर्याय असतोच की! पण नायक परतून जात नाही. दोघांचे अंदाज, आडाखे, निर्णय चुकतात.

Irreversible decisions cause great damages, दोघांमधले अंतर वाढत जाते. शेवटी हेच सत्य असते की,
यहाँ तक के उस से जुदा हो गया मैं।।

*--

२२ नांदा सौख्यभरे

‘नांदा सौख्य भरे’ हा विवाह प्रसंगी वधूवरांना दिला जाणारा साधा आशीर्वाद आहे. पती पत्नीच्या जोड्या परमेश्वर बनवतो आणि पृथ्वीवर त्यांची गाठ पडते. किंबहुना एखाद्या मोठ्या चुंबकाचे ध्रुव, उत्तर आणि दक्षिण ध्रुव पृथ्वीवर वेगवेगळ्या ठिकाणी पडतात. योगायोगाने आणि काही कारणाने ते एकमेकांकडे खेचून जवळ येतात. या, अशा स्त्री आणि पुरूषांचा विवाह होतो. विवाहाचे तत्त्वज्ञान हे असे आहे. काही वेळा जात धर्म या पलीकडे पण मने आकर्षित होऊन, ओढ वाटून माणसे लव्ह मॅरेज करतात. कुटुंबाने ठरवलेल्या विवाहात पत्रिका, स्वभाव, घर-दार, पगार, उंची, वजन बघून विवाह ठरवला जातो.

हल्ली काय हिंदी सिनेमांमुळे थाटात लग्न करायची मोठी पद्धतच आली आहे. लग्नाच्या वेळी नाच गाणी, मेंदी, कपडे, वेगळे उंची दराचे कोरिओग्राफर, भारी भारी शोरूमचे कपडे, मोठे मोठे हॉल, पार्टी असा थाट विवाह समारंभाचा असतो. मात्र या सर्व समारंभांमध्ये विवाह काय असतो? का विवाह म्हणजे वधू आणि वरांचे मनोमिलन, परिचितांचे संमेलन होते? हा हेतू दूर राहतो. विवाह नाते असते, Celebration नसते. यावेळी विवाह समारंभाला आलेले लोक एक प्रकारे पार्टीला आलेले असतात. असे म्हटले जाते की विवाह प्रसंगी नवरा मुलगा वधू घेण्यासाठी येतो आणि बाकीचे वऱ्हाडी फक्त जेवणासाठी येतात.

काही अर्थाने हे सत्यदेखील आहे. मात्र विवाहांमध्ये तडजोड ही एक गोष्ट महत्त्वाची असते. विवाहाचे सातआठ दिवस विवाह समारंभ जेव्हा चालतो, त्या वेळी वधू आणि वरांना विवाहानंतर कसे वागावे, एकमेकांना कसे समजून घ्यावे याचे काही खास असे प्रशिक्षण देण्याची गरज हल्ली जाणवते. कुटुंब न्यायालयात येणारे घटस्फोटाचे खटले फारच वाढलेले आहेत. किरकोळ कारणाने मने दुखावली जातात आणि घटस्फोटापर्यंत परिस्थिती येते.

पती अथवा पत्नी घरात असेल तर घरातील वातावरण बदलते. विवाह हे केवळ सुख नसून ती एक भागीदारी अथवा जोडीदारी असते. अजब आजार, दुखापती, अपघात अशा वेगवेळ्या प्रसंगी मानसिक आणि शारीरिक साथ द्यायला पती अथवा पत्नी सोबत येतात.

आयुष्यभर आईवडील, भावंड कुणी कुणाला साथ देऊ शकत नाही आणि पुरे पडू शकत नाही. त्यामुळेच विवाहाचे महत्त्व परंपरेने खूप वाढलेले आहे. भांडत पटत नसतांना का होईना नांदणे महत्त्वाचे असते. मुले होणे, मुले वाढवणे, जोपासना, घर खरेदी या प्रसंगांसाठी जोडीदार हवा. तडजोड करीत संसार चालवावा. तरूणपणी आणि मध्यम वयात आणि उतारवयात सर्वच प्रसंगी जोडीदाराची सोबत आवश्यक असते.

“भांडा सौख्य भरे पण व नांदा सौख्य भरे”.

असे म्हणतात, “लग्न ना लाडू खाये तो रडे न खाये तो पण रडे,” त्यामुळे विवाह ही संकल्पना, तडजोड, एक आवश्यक संकल्पना असते.

***_

२३ परीक्षण- स्वर सावल्या चंद्रशेखर पु. पासेबंद

स्वर सावल्या या पुस्तकाचे प्रकाशन, तीस ऑक्टोबर २०१९ रोजी संध्याकाळी आचार्य अत्रे कट्टा, जिजाऊ उद्यान ठाणे येथे झाले. यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठानचे सचिव अमोल नाले, अनघा प्रकाशन आणि हेमंत जुवेकर, सकाळ, यांच्या हस्ते झाले. पुस्तक हाती येताच मी अधाशासारखे वाचून काढले.

अन्य एक पुस्तक असे या पुस्तकाबद्दल म्हणता येणार नाही, इतके हे पुस्तक वेगळे आहे. ईबुक, फेसबुक, व्हॉट्सॅपच्या काळात, लिखित पुस्तके प्रकाशित व्हायला हवीत, असे अभिप्राय यावेळी व्यक्त झाले.

स्वर सावल्या या पुस्तकाबद्दल मी लिहित आहे. अनघा प्रकाशन ही अतिशय जुनी अशी प्रथितयश प्रकाशन संस्था आहे. केवळ प्रसिध्दी हवी म्हणून नव्हे तर व्रत म्हणून मी लिहिते, असे स्वतःच्या लिखाणा बद्दलचे लेखिकेचे मत आहे. मानधनातून टायपिंगचा खर्च सुध्दा वसूल होत नाही, सचोटीने आणि मोकळेपणाने असे म्हणणाऱ्या शुभागी पासेबंद यांचे पंचविसावे पुस्तक आहे. स्वर सावल्या या पुस्तकात एकूण पंचवीस कथा आहेत.

या कथांमधील काही कथा हलक्याफुलक्या, काही गंभीर आहेत. काही वेळा प्रसंग वाचून, नंतर सखोल विचार करायला लावणाऱ्या कथा आहेत. मुलांची लाडकी मम्मी, ही वृद्धाश्रमातील आजीची कथा आणि एका आईची गोष्ट, ही कष्ट करणाऱ्या आईची कथा, अशा मातृत्वाच्या व्यथा भावना व्यक्त करून, करमणूक आणि भावपूर्ती करणाऱ्या कथा आहेत. काही गूढ वातावरण छान जमलेल्या कथा आहेत. असे असून देखील अंधश्रद्धा वाढवत नाहीत. आई, मैत्रिणी, सामाजिक मनाबद्दल सांगणारे प्रसंग आहेत. देऊळ सोडून धाव, ही प्रेम आणि पैसा यांच्या रस्सी खेचीने, दुःखी होऊन देखील प्रेमाची बूज राखलेल्या, हताश झालेल्या प्रेमिकांची कथा आहे. शिलाई मशीनवरून होणारी भांडणे आपण बरीच ऐकतो. बरीच घरे

शिवणकाम करणाऱ्या स्त्रीने सावरलेली आपण बघतो. सुई धागा चित्रपटापासून तर मला वाटते, शिलाई मशीनची किंमत खूप कमी असावी, स्वर सावल्या, रंगसावल्या या कथा खूपच निराळ्या आहेत. तरूण मुली मोकळेपणाने वावरतात, पण त्यांचे मन स्वच्छ असू शकते. रंगसावल्या कथेत, आपले मूळ, जुने घर शोधत हिमाचल प्रदेशात गेलेल्या तरूणीची कथा आहे.

"नातेसंबंधांच्या पडलेल्या गाठी, सासरच्यांच्या कपाळावरची आठी सोडवणे, सोपे नव्हते. मग त्या पियानोची रवानगी अडगळीच्या कोपऱ्यात झाली." हे स्वरसावल्या कथेतील वाक्य महिलांच्या जीवनातील तडजड दाखवते. हौस, कला सोडून संसारात बुडल्याची खंत व्यक्त करतात. जे कटु सत्य आहे.

मगरपट्टी कथा, मानवाने जनावर, जलचर यांच्या अभिवासावर केलेल्या आक्रमणाबद्दल रंजक कथनाद्वारे सांगते. खेड्यामधले घर कौलारु मध्ये, एका साध्या सहलीचे साहस सहलीत झालेले रुपांतर आणि विचित्र अगम्य घटना सांगतात. रहस्य गडद करतात. सर्व कथा वाचनीय आहेत. तरूणांना देखील आवडतील अशा आहेत.

'तो आला आहे' ही कथा तीन बहिणींची पुरुषप्रधान संस्कृतीत होणारी कुचंबणा व्यक्त करते. या कथेतील वातावरण निर्मिती अशी आहे की जणू काही ही कथा घडत असलेल्या वाड्यात आपण उभे आहोत.

मौनाची मिठी कथा, पारंपरिक मार्गाने मुलीचे दुय्यम स्थान कसे कायम ठेवले जाते, या बद्दल सांगते. भाष्य करते. भूतबंगला ही कथा चेंबुरमधील एका पडक्या बंद बंगल्यात जे घडले, त्या बातमीवर आधारित आहे, असे लेखिका सांगतात. टिपकागदाप्रमाणे भवताल, परिसर, मैत्रिणी यांच्यातील रंजकता टिपून लेखिका लिहिते. काही कथा लहान, तर काही मोठ्या आहेत. सर्व कथा एका आकाराच्या असाव्यात, असे मला टीकाकार म्हणून वाटते.

डॉ. प्रकाश खांडगे यांनी या पुस्तकाबद्दल मनःस्पर्शी अशी प्रस्तावना लिहिली आहे. लेखिकेबद्दल डॉ खांडगे, लोककला अॅकॅडमी, मुंबई विद्यापीठाचे प्रमुख सर म्हणतात, "तुका म्हणे हा झरा, आहे मुळचाची खरा!"

ज्येष्ठ साहित्यिक मधु मंगेश कर्णिक यांनी या पुस्तकाला आशीर्वाद आणि शुभेच्छा दिल्या आहेत. हे पुस्तक संग्रही ठेवायला, भेट द्यायला सुयोग्य आहे. फुलांचे गुच्छ भेट देण्या ऐवजी शब्दगुच्छ, म्हणजे पुस्तके भेट द्यावीत. पुस्तके ही तत्कालीन समाजाबद्दल, संस्कृतीबद्दल सांगतात. फुले सुकून जातात. पुस्तके जुनी झाली तरी वाचता येतात, वाचनवेड्याला देता येतात.

स्वरसावल्या- कथासंग्रह,लेखिका शुभांगी पासेबंद, पृष्ठे १६०, किंमत २४० रुपये

****_

२४ पोटभर जेवण

खूप भूक लागली असताना, काय दिसले की तुम्हाला आनंद होतो?

उत्तर आहे, वडापावची गाडी!

खोट्या शब्दांनी पोट भरत नाही

मी माणसांसाठी अन्न बनवतो !!

ज्यांच्या पोटात अन्न नाही

त्यांच्या हातात भाकरी देतो!!

रस्त्यावरच्या प्रत्येक चौकात उभ्या

भेळ आणि वडापावच्या गाड्या

या खाऊगाड्यांवर झुंडीने त्या

सामान्य गरिबांच्या पडती उड्या !!

किड्यासारखी मुंगीसारखी माणसं अनावर, अन्नासाठी होत वेड्या

Posh आधुनिक काळात या

जन भ्रामकतेवर जगती मोबाईलच्या

पोटासाठी खाण्यासाठी मात्र हवा

घास भाकरी आणि अन्नाचा!!

भूक लागली की माणूस जेवण करतो. खूप भूक लागलेली असताना प्रत्येक गोष्ट चविष्ट लागते. मात्र भूक लागलेली नसताना जेवण मिळालं, की माणूस त्याच्यात खोड्या काढतो.

पोटासाठी जेवण करणं, अन्न घेणं हे अस्तित्वासाठी आवश्यक असतं. देहासाठी आवश्यक असतं. विचार करा जर जेवणातला आनंद नष्ट झाला तर जीवनातला नव्वद टक्के आनंद नष्ट होईल.

जेवण कसं जेवाव?

समोर घास घेऊन व घासाकडे नीट बघून घास तोंडात ठेवावा. जेवण जेवताना आपल्या सर्व ज्ञानेंद्रियांचा एकत्रित वापर करून त्या जेवणाचा आस्वाद घ्यावा. काहीही विचार न करता समोर आलं ते खावे. काहीतरी वाचत, विचारात, काहीतरी ऐकत, फोनवर बोलत अन्न पोटात घालणं म्हणजे जेवण नाही. जेवताना मानावे, अन्न हे पूर्णब्रह्म जाणजे यज्ञकर्म!

असं जाणून त्या जेवणात पूर्णपणे मन एकत्रित करावं. ताटातलं पोटात भरलं म्हणजे जेवण नव्हे! जेवणाचा पूर्ण आनंद घ्यायला पाहिजे. त्याचा जिभेला जाणवणारा स्वाद अनुभवा. येणारा सुगंध घ्या. थाळी बघा, रंगरूप बघा. जेवताना समोर असलेल्या ताटाकडे नजरेने निरखून निरीक्षण करा. जेवतांना आपण जी चीज खातो, त्याची चव जर गोड असली तर आपला चेहरा सुद्धा त्यानुसार आनंदी होतो आणि संप्राण, संपूर्ण शरीराला गोड खाण्याचा आनंद कळतो. आंबट चिंबट खाल्लं की तोंड वेडीवाकडी होतात. डोळे बारीक होतात आणि पूर्ण शरीराला त्या आंबटपणाची जाणीव होते.

आता पूर्वीसारखी चव नाही.

हे वाक्य बऱ्याचदा कानी पडते. वय वाढलं की माणसाला त्याच्या स्वाद कलिका, जिभेवर असणाऱ्या टेस्ट बड्स कमीकमी संवेदनशील झाल्यामुळे जेवणाची चव तितकीशी आकर्षक वाटत नाही. अधिक फोडणी देऊन, लोणचं पापड खाऊन चवीचा उत्सव वाढवण्याचा अशावेळी माणूस प्रयत्न करतो.

आमच्या लहानपणी जेवण असं होतं.

अन्न साहित्याला चव होती, अशी आठवण काढतो. खरं तर लहानपणी त्याच्या जीभ चव सांगणाऱ्या कळ्या या अधिक संवेदनशील होत्या.

हावरट, फुडी, भुक्कड, खादाड अशी टीका खवय्यांवर होते. जेवण खायला आवडणं यात काहीच चूक नाही. चवीचवीने पदार्थ खाणं आणि जीवनाचा आनंद उपभोगण्यात अपराधी वाटू नये. जेवण हा मनाला आनंद देणारा पदार्थ असतो आणि जेवणासाठी चव आवश्यक असते.

सरबत प्यायलं, ताक, लस्सी, कोकम सरबत घेतलं की फक्त जीव शांत होत नाही, तर पोट आणि पूर्ण शरीर शांत होते, गार होते. कारण की तो थंडावा पूर्ण शरीरात पसरतो. फक्त जीभ चव सांगत नाही तर आपल्या शरीरातला अणुरेणूत ती चव, तो भाव, तो थंडावा पसरतो. चांगल्या जेवणाच्या भावनांच्या लाटा पूर्ण देहभर पसरतात. सारखी खाव खाव करते, चवीचे नखरे असतात, तिला/त्याला कुरकुरायची सवय आहे, तिच्या मनात सारखं खायला हवं हा विचार असतो; जेवण आवडलं नाही की भांडण करतात, अशा तक्रारी आपण ऐकतो. हवी तीच मागणी करून तसा पुरवठा होतो हे बघणे चूक नाही. समोरच्या व्यक्तीला जर आपल्या मागणीप्रमाणे जेवण बनवता येत नसेल तर स्वतःसुद्धा जेवण रांधायला, करायला हरकत नाही. आपल्या आवडीच्या प्रकारे आपण बनवू शकतो. म्हणूनच जेवण बनवणे याला स्वयंपाक असे म्हणतात. स्वयं म्हणजे स्वतः केलेला, आणि पाक म्हणजे अन्न, शिजवणे म्हणजे स्वयंपाक, स्व चवीचा असतो.

आपला भारत देश भुकेच्या मापनात खूप वाईट स्थितीत आहे. भुकेने मानव मरणे मानवतेला डाग आहे.

पोटभर जेवण हा प्रत्येकाचा हक्क असतो.

२५ गाढव गेले

मी जी गोष्ट सांगणार आहे, ती बालपणापासून प्रत्येकानेच बऱ्याच वेळा ऐकलेली असते. फक्त या कथेतून जे शहाणपण घ्यायला हवं ते माणूस घेत नाही. सहजच हल्लीच्या मुलांना माहित नसेल अशा कल्पनेने ही कथा परत एकदा थोडक्यात सांगते. मी स्वतः फार शहाणी आहे म्हणून नाही तर सांगण्यास हरकत असू नये म्हणून सांगते. यातले सर्व अनुभव थोड्याफार फरकाने मीही घेतले आहेत.

कोण्या एका गावातील एक वृद्ध, एक तरूण गाढव घेऊन दुसऱ्या गावी जात असतात. गाढवावर दोघांचे किरकोळ सामान असते. ते त्यांनी लादलेल्या गाढवात देखील फारसा उत्साह नसतो. तरूण पंचविशीचा असतो, उत्साही असतो, मोठी मोठी स्वप्ने बघणारा असतो. त्या विरूद्ध वृद्ध जगाची रीत माहित असलेला, करून सवरून भागलेला अनुभवी असतो. गाढवावर सामान लादून साधारणतः एक किलोमीटर अंतर दूरवर गेल्यावर मुलाचे पाय दुखू लागतात. बाप मुलाला म्हणतो, "तू आता गाढवावर बस म्हणजे तुझे पाय दुखणार नाही आणि तुला छान अनुभव मिळेल. आजूबाजूचा निसर्ग बघू शकशील. शुद्ध हवा आणि काही सवलती मिळतील तर तुझ्या आता गाढवावर बस." मुलगा गाढवावर बसला. गाढवावर बसलेला मुलगा आणि बाजूनी म्हातारा चालू लागले. थोडे अंतर गेल्यावर एक लहानसे गाव लागले. तेथील बायका पाणी भरून, आपल्या घरी डोक्यावर मडकी घेवून जात होत्या. त्या बायकांनी हे दृश्य बघितले.

"काय हल्लीची पिढी बघा तरूण मुलगा, बसून घेतलं आहे त्याने गाढवावर आणि म्हाताऱ्याला बाजूने चालवतोय. म्हाताऱ्याचे बघा पाय वाकडे झाले आहेत, बिचारा घामाघूम झाला तरीही या मुलाला काही वाटते का? बघा!"

मुलगा शरमिंदा झाला. बाबांना म्हणाला, "बाबा आता थोडावेळ तुम्ही गाढवावर बसा मी बाजूने चालतो." म्हातारबाबांनाही दमणूक झाल्यामुळे आणि गाढवावर बसण्याचा आनंद

हवासा वाटल्यामुळे म्हातारा गाढवावर बसला. पाच चार पाच किलोमीटर दोघ चालत राहिले. मुलगा दमला नव्हता पण मुलाला मात्र मनातून असं वाटत होतं की या म्हाताऱ्याला काय करायचेय? गाढवावर बसण्याची सुविधा का हवी? ही सुविधा माझ्यासारख्या तरूण मुलाला हवी. त्याच्या मताशी सहमत होणारा एक समूह चावडीवर बसलेल्या गावकऱ्यांमध्ये त्यांना दिसला. चावडीवरची माणसं म्हाताऱ्याला म्हणाली, "अरे म्हाताऱ्या! काय रे! तरूण मुलाला चालवतो आणि तू बसला आहेस?"

म्हाताऱ्याला वाईट वाटले. म्हातारा म्हणाला, "अहो थोडा वेळ बसलो होतो दमलो म्हणून, आता चालतो."

"हे काय बरं आहे का? तुम्ही ना दोघं बसा मागे थोडी जागा आहे, त्या जागेवर मुलाला बसव, तू पुढे बस, मागे मुलगा बसेल."

म्हाताऱ्याने तसंच केलं नाही पण, मुलाला पुढ्यात घेऊन तो गाढवावर बसला. काही अंतर गेले पुढे एक अजून पेडगाव नावाचं गाव लागलं, या पेडगावमध्ये भरपूर झाडं वाढतात म्हणून त्या वस्तीचं नाव पेडगाव ठेवलं होतं. या पेडगावचे लोक गावाबाहेर जत्रेसाठी, का कसल्याशा मेळाव्यासाठी जमले होते. त्यांनी गाढवावर या दोघांना म्हाताऱ्याला आणि तरूणाला बसून जाताना बघितलं. त्यांना काहीतरी खुसपट करायचं होते. "स्वत बसलात मजेत! काय पाहुणे? आहो गाढव मेल्यास शिक्षा होईल. तुम्ही दोघं केवढे? तुम्ही तरूणांनी आणि तुम्ही म्हाताऱ्यांनी अहो, माणसांनी चालायचे, जनावरांवर भारा भरता. भाई उतरा खाली! जनावर बघा कसं बुजलंय, तुम्हाला माहिती नाही का हल्ली जनावरांना त्रास दिला की सरकार दरबारी दंड होतो. पुढे दुसरे शहर येणार. हा पूल पार केला की ते शहर लागेल. तुम्ही दोघं गाढवावरून उतरा, नाहीतर ते गाढव मरून जाईल" पेडगावकर

"अहो पण, जनावरांवर बसून, खेचर गाड्यांवर बसून प्रवास करणं हे ठीक असतं." म्हातारा म्हणाला.

“असतं पण इथल्या पेडगावच्या लोकांना ते कदाचित आवडणार नाही. तिथला प्रधान तुम्हाला शिक्षा देखील करेल. उतरा गाढवावरून!”

म्हातारा आणि तरुणाने ते ऐकलं. दोघं गाढवावरून उतरले. त्या पेडगाव मधला एक दुसरा माणूस आला तो या म्हातार्याला म्हणाला, “अहो ते गाढव मरून जाईल आता! तुम्ही असं करा एक काठी घ्या, किंवा बांबू घ्या आणि त्याला हे गाढव, त्या काठीला दोराने उलटे बांधा. दोघेजण सामान आणि गाढवाला घेऊन जा. तुम्ही दोघं बाजूबाजूने चाला. जनावर आहे म्हणून काय झालं? त्याला पण जीव असतो, अन्याय करू नका.”

म्हातार्याने आणि तरुणाने बाजूचा एक बांबू आणला. त्या बांबूला दोरखंडाने गाढवाचे चारी पाय बांधले. गाढवाचा क्रॅक वॅक आवाजात विरोध चालू होता. गाढवच ते, लाथा झाडत होतं. पण दोघांनी मोठ्या मेहनतीने त्याचे चारी पाय काठीला बांधले. अधिकाधिक वजन, खांद्यावर घेऊन पुढे म्हातारा आणि मागे तरुण अशा रितीने ते दोघं गाढवासह चालू लागले. गाढव सुटायची धडपड करत होतं. उलटं बांधलेलं असल्यामुळे गाढवाला पण असह्य झाले होते. या तिघांचा प्रवास नदी पार करून जाणाऱ्या पुलावर हैराण होऊन चालला होता. मात्र पुलापाशी गाढवाने पाणी बघून पाय झाडले. गाढव बिथरलं. गाढवाने दुगाण्या झाडायला सुरुवात केली. दोरी पक्की बांधली होती पण तरीही खटपट करून गाढव दोरी मधून निसटलं. त्या खटपटीत गाढव बाजूच्या पाण्यात पडलं आणि मरून गेलं .

मुक्कामावर पोहोचण्या आधी ‘गाढव गेलं’ म्हणून दोघे जण रडू लागले.

तात्पर्य

ही कथा आपल्याला माहित आहे. लोकांना आपली परिस्थिती माहित नसते. लोक स्वतःचे नियम इतरांवर थोपत असतात. प्रत्येक कुटुंब वेगळे असते. प्रत्येकाची प्रकृती वेगळी असते आणि प्रसंग देखील वेगळा असतो.

लोकांचं अधिक जर ऐकलं तर त्रास होऊ शकतो. पेडगावचे शहाणे विचित्र सल्ले देतात आणि माणसावर संकट येतं.

हातात असलेलं गाढव निघून जातं.

तात्पर्य :लोकांच्या टीकेकडे निंदेकडे अधिक लक्ष न देता आपल्याला जे योग्य वाटेल तेच करावे. अन्यथा ' गाढव गेले' असा हाकारा करावा लागतो.

२६ मुलींनो सुखरुप परत या

आजचा काळ बघता मुलींना कुठेही बाहेर पाठवायला जीव धजावत नाही. मुली, नाती, सुना, बहिणी, काकू, मामी, आई आणि आज्या सुद्धा, वय वर्ष शून्य ते शंभर, या भारत देशात असुरक्षित आहेत. जणू काही एकटी आणि असुरक्षित स्त्री दिसायचा अवकाश, जंगली पुरूषरूपी श्वापद, तिच्यावर हल्ला करायला टपून बसले आहेत. दरवर्षी एक विचित्र प्रकारचा बलात्कार देशाला हादरून सोडतो. अमेरिका आणि यु.के. या दोन्ही देशांनी भारतात पर्यटन करायला टाळावे अशा अर्थाचा सावधतेचा इशारा दिला आहे. हा सावधतेचा इशारा असला तरीही भारतात होणारं कौतुक, भारताच्या संस्कृतीचे आकर्षण, कमी खर्चात होणारी सहल इत्यादी कारणांमुळे बरेच पर्यटक भारत देशात येतात. आपल्या देशात पर्यटनातही वाईट अनुभव येतो. इतक्या वेळा बदनामी झाली तरीही पर्यटन क्षेत्री असुरक्षित स्त्रियांवर हल्ला करायला, त्यांना फसवायला, त्यांचा विनयभंग करायला, त्यांच्यावर बलात्कार करायला टपलेले लोक असतात. सध्या देशात, निर्भया दिल्ली, उन्नावकी बेटी, प्रियांका दिल्ली, पत्रकार कन्या मुंबई, इत्यादी अनेक घटनांनी देशाची मान खाली जात आहे. या देशात सभ्य पुरूष देखील आहेत. मात्र देशाची मान खाली करणाऱ्या पुरूषांनी सर्वच पुरूष जमातीला देखील चांगल्या पुरूषांना देखील संशयाच्या तराजूत उभे केले आहे. लाज आणि अपमानाचे धनी केले आहे.

मुलगी बाहेर गेली अथवा कोणतीही स्त्री घराबाहेर गेली की कुटुंबातल्या घरातल्या अन्य माणसांचा जीव टांगणीला लागतो. स्त्रिया सर्व क्षेत्रात आल्या, प्रगती करू लागल्या, शिकू लागल्या, नोकरी करू लागल्या, सहजतेने पुरूषांच्या नजरेस पडू लागल्या. पण त्यामुळेच सातत्या आत घरात हे समीकरण बिघडलं. पूर्वी स्त्रिया या घर अंगणात, पडद्याच्या आत वावरायच्या. आता काही ना काही कारणांमुळे घराबाहेर जावे लागते. रिकाम्या विकृत अशा नराधमांची नजर या नोकरदार, करियर करणाऱ्या मुलींवर पडू लागली आहे. या देशात बरीच

वर्ष झाली नोकरीच्या संधी कमी कमी होत गेल्यामुळे बेकार तरूणांची एक पिढीच्या पिढी, 'जुग जुग जियो' म्हणत इंटरनेटवरील वेगळ्या साइट्सवर मोफत करमणूक करून घेत आहे.

पूर्वी साधारणतः सर्वजण सर्व जणांना थोड्याफार कारणाने ओळखायचे आणि समाजाची जरब असायची. आता लोकसंख्येचा इतका विस्फोट झाला, की गुन्हेगार दुसऱ्या राज्यात जाऊन, दुसऱ्या गावात जाऊन, दुसऱ्या उपनगरात जाऊन, वस्ती बदलून, जेलमधून सुटलेले देखील, सरेआम ताठ मानेने वावरत राहतो. स्त्रीविषयक गुन्ह्यातले हे छुपे बॉम्ब्स कुठेही कुठलीही मुलगी सापडली की अत्याचार करायची संधी शोधतात. समान संख्येसु मेत्री या न्यायाने अशा गुंडांचं एकमेकांशी चांगलंच जमतं. 'बेटी बचाव, बेटी पढाव'चा नारा, अशा समाजांतर्गत शत्रूंमुळे अपयशी होतो आहे.

यासाठी मुलींनी काय करावे? स्वतःची सुरक्षितता कशी सांभाळावी यासाठी मुलींनी स्वतःच प्रयत्न करायला हवे.

- १ नोकरीचा भाग असला तरीही किंवा जबाबदारी असली तरीही शक्यतो अंधार पडायच्या आत घरी यावे. मला तुम्ही पारंपरिक अंधश्रद्धाळू आई असं म्हणाल, पण बेटर सेफ दॅन सॉरी.
- २ सोबत सर्व वेळी एक लहानशी विजेरी, सेल घातलेली ठेवावी. फोन नेहमी पूर्णपणे चार्ज केलेला सोबत ठेवावा.
- ३ फोनवर अती गप्पा मारू नये, बॅटरी संपवू नये.
- ४ रिक्षांमध्ये अधिक खाजगी बोलू नये.
- ६ आपल्या भावभावनांचे चेहऱ्यावरच्या हावभावांचे देखील हे गुंड निरीक्षण करत असतात.

७ रिक्षा वेगळ्या वाटेला जात आहे असं वाटलं तर कुणातरी नातेवाईकांना फोन करून तस फोनवर कळवावं अर्थात सोबत पेपर स्प्रे, मिरची पावडर ठेवावी असे सुचवण्यात येते.

८ एकटं जाणे, देशातील प्रवासव्यवस्था सुधारणे अतिशय गरजेचे आहे.

९ लोकसंख्येचा विस्फोट थांबला पाहिजे.

१० रस्त्यावर पथदिवे सोलर वाले लावावे.

११ अनोळखी व्यक्तीच्या सांगण्यावर कुणावर अतिविश्वास टाकू नये.

१२ परक्या व्यक्तीकडून पाणी अथवा खाणे स्वीकारू नये.

१३ स्वतःची खासगी माहिती अधिक कुणाला सांगू नये.

१४ फेसबुक, व्हॉट्सअप वरच्या मैत्रिणींपासून, मित्रांपासून सावध रहावे.

१५ कपडे साधे आणि सर्व अंग झाकले जाईल असे वापरावे.

१६ सामाजिक प्रेरणा, पॉर्न, पर्यावरणातील दोष आपण काढू शकत नाही त्यामुळे मुलींनी, स्त्रियांनी स्वतःला सुरक्षित करणे आवश्यक आहे.

१७ क्लासमध्ये, शाळा- कॉलेजमध्ये, किराणा मालाच्या दुकानात, बाजाराला, परीक्षांना, पर्यटनाला जाताना कुणीतरी वयस्कर व्यक्तीला सोबत न्यावे.

१८ रात्री काही कामं निघाली तर अशी कामं घरातील पुरूषांनी करावी.

१९ गाडी बंद पडल्यास रस्त्याच्या कडेला लावून आपण अन्य वाहनाने, भाडोत्री वाहनाने, बसने घरापर्यंत पोहोचावे.

२० कुणीतरी लिफ्ट दिल्यास ती स्वीकारू नये, अथवा विचारपूर्वक स्वीकारावी.

२१ मी स्वतःच देशात घडलेल्या अनेक प्रसंगांनी खूप घाबरली आहे. बलात्कारांची साथ आली आहे. त्यामुळे नक्की काय सूचना द्याव्या हे समाजधुरीण अधिक चांगल्याप्रकारे सांगतील.

२२ मुलींनो स्वतःला सांभाळा. घराबाहेर कामानिमित्त जावेच लागते. पर्याय नाही.

२३ जा पण सुखरूप परत या.

२४ पोलिसांनी एकदा हद्दीचा नियम करावा, सर्व देश, हद्द पोलिसांचीच तर असते.

२५ भिकार, वासना भडकवणारे, खून हिंसाचाराने भरलेले सिनेमे दाखवणे बंद करा.

मुलींनो सुखरूप परत या.

मॉकिंग बर्डशी बालपणी सगळे जण खेळतात, त्यांना हाका मारत चिडवत मागे गेल्यावर ते पक्षी चिडतात. जे पक्ष्यांशी खेळलेले असतात, ते निरागसता जपतात. मॉकिंग बर्ड हे निरागसतेचे स्वरूप असते. टू किल अ मॉकिंगबर्ड, ही हार्पर ली यांची कादंबरी आहे. लहान मुलं, बालपण, बाईपण, बालकजीवन, त्यांची निरागसता, वर्णभेद, कोर्ट कचेरीची दिरंगाई याचे वर्णन या कादंबरीत आहे. १९६० साली प्रकाशित झालेली कादंबरी जगभरातील मोठमोठे रेकॉर्ड तोडून गेली. टीकाकारांकडून तिची सराहना केली गेली.

फुलले रे क्षण माझे फुलले रे शकुनाच्या मेंदीने मन माझे सजले रे

अशा वयात जे झाले त्याची ही कथा आहे. आजही आपल्या देशात तसे घडते आहे.

बालपणीच्या वयात सवंगड्यांसह आपण, म्हणजे बालचमू, आमराईत जातो. जंगलात, निसर्गतत्वाच्या मुळाशी जातो. मामाच्या गावी जातो. तिथे तो अमुक तमुक पक्षी, मॉकिंग बर्ड असतो. आपण गमतीत, झाडातल्या त्या काळ्या पक्ष्याची नकल करतो. त्या पक्ष्याच्या ललकारीचा आवाज आपण काढला की तो पक्षी अधिक जोरात ओरडतो. आपल्या चिडवण्याने चिडून, आपल्या पाठोपाठ वारंवार थकून जाईपर्यंत आवाज करणाऱ्या त्या पक्षालाच मॉकिंग बर्ड अस म्हटले जाते. निरागस मुलांना ही नक्कल, हे शीळ घालणे खूप आवडते. Mocking bird निरागसतेचे रूप आहे. बालकांची निरागस करमणूक करतो. Shoot all the bluejays, you want if you can hit'em, but remember, its sin to kill a mocking bird.

म्हणजे आकाशासारखा दुर्मिळ, ब्ल्यू जाय हा एक सुंदर दुर्मिळ पक्षी आहे. अपघाताने, दुर्दैवाने जरी तुम्ही त्याला मारले तरी तुम्हाला त्या बाबत कदाचित क्षमा केली जाईल. मात्र

आवाजाची नक्कल करणाऱ्या या Mocking birds ना कलाकार नकलाकार पक्ष्याला मारणं पाप असतं. कादंबरीत, येथे हा नकल्या पक्षी हा बालकांच्या निरागसतेचं रूप मानलं जातं. खरं तर कुठल्याच पक्ष्याला मारू नये, पण त्यातल्या त्यात सजीवाला पण दुखावू नये. त्यातल्या त्यात अधिकपणे मॉकिंग बर्डला मुलांची निरागसता जपणाऱ्या निसर्ग पक्ष्यांना मारून पाप वाढते.

आज देशाच्या भूमीत, बलात्काराचे पीक आले आहे. बलात्काराचे जंतू पसरत आहेत. त्यावरून मला ही म्हण आठवली.

समाजातील निरागसता अबाधित राहिली पाहिजे. निरागस निर्भयावर अत्याचार करणाऱ्या बलात्काऱ्यांना तारीख पे तारीख अशी जी मुभा मिळतेय, ती खतरनाक आहे. अधिक मुदतवाढ न मिळता, बलात्काऱ्यांना शिक्षा व्हावी. इतरांना जरब बसेल अशी कडक शिक्षा व्हायला हवी. निरागस निर्भयाला लवकर न्याय मिळावा.

Never kill a mocking bird.

२८ चंद्रमे जे अलांछन

पसायदान या ज्ञानेश्वर माउलींनी लिहिलेल्या प्रार्थना, नमनातील, चंद्रमे जे अलांछन या पदाबद्दल मी बोलणार आहे. चंद्रमे जे अलांछन, पसायदान मधल्या तीन शब्दांचा अर्थ असा आहे की डाग नसलेला चंद्र! लांछन नसलेल्या चंद्रमेबद्दल, संतांबद्दल हे विशेषण म्हटले आहे. लहानपणापासूनच चंद्रावर डाग असतात, ही गोष्ट आपण ऐकतो. फार वर्षापूर्वी चंद्रावरचा ससा आहे अशी कल्पना असे. पुढे ते चंद्रावरचे खड्डे याबद्दल बोलले जायचे. दुर्गुण लपवताना एकच वाक्य बोलले जाते. चंद्रावर पण डाग असतात आपण तर माणसे आहोत. दुर्गुण नसलेल्या माणसात तर सद्गुण देखील नसतात. तर हिंदीतून सांगू का?

तुझे मैं चांद कहता था मगर उसमें भी दाग है। असे प्रियकर प्रेयसीला सांगतो. तुला मी चंद्र म्हणू शकत नाही कारण चंद्रावरती डाग असतात म्हणजे चंद्रावरचा डाग त्याला सुद्धा खटकत असतो.

चांद्रयान चंद्रावर, याच चंद्राच्या अगदी जवळ जाऊन संपर्क तुटला तेव्हापासून मीम्स फिरतात. संपर्क तुटला की मन त्रस्त होते. पहिलं प्रेम चंद्र यानासारखं असतं, चंद्राच्या जवळ पोहोचलो असं म्हणत यश साजरं करायच्या तयारीत असताना संपर्क तुटतो. ज्ञानेश्वर महाराजांनी संतांना चंद्राची उपमा दिली आहे. चंद्रमा मनसो जयते म्हणजे मनावर चंद्राचा परिणाम होतो. चंद्र शीतलता देतो. गुरूत्वाकर्षणाने समुद्रात पाण्याच्या लाटा, भरती, ओहोटी निर्माण करतो. तसेच संत देखील करतात. संतांना गुरू केले की संत भक्तांच्या मनातील भाव सागराच्या आत लाटा, भक्तिभावना निर्माण करतात. चंद्र आकर्षक असतो. सर्व ग्रहनक्षत्रांत सर्वात सुंदर असतो. मनावर राज्य करतो असे चंद्राचे वर्णन आहे. संत संगतीने असेच बदल मानवात होतात. कलाकारांमध्ये चंद्र फार लोकप्रिय असून सर्वाधिक गाणी चंद्रावर लिहिलेली आहेत. चंद्र कलाकारांचा लाडका आहे. उदारणार्थ बालक म्हणतात-

चांदोबा चांदोबा भागलास का? तर बालकांची आई म्हणते , “निंबोणीच्या झाडामागे चंद्र झोपला ग बाई.”

प्रेमीयुगुलांचा पण चंद्र लाडका आहे. ते म्हणतात, “चांद को क्या मालूम चाहता है उसे कोई चकोर” अशा वर्णनांमध्ये चंद्र असतो. चंद्राला डागासह आपण स्वीकारले आहे. मात्र संतांमध्ये हे सर्व चंद्राचे गुण सामावले आहेत. शिवाय सोने पे सुहागा, सोन्याला सुगंध असे म्हणावे तसे संतांवर डाग नाहीत. संत सच्छील आहेत. डाग नसलेले चंद्रमा आहेत.

माउलींनी संतसज्जनांना बेदाग चंद्रमा असे म्हटले आहे.

आपण साधू संत येती घरा तोची दिवाळी दसरा, असे म्हणतो. म्हणतो ना, की म्हणतो, “ साधू संत येती घरा दारे खिडक्या बंद करा”

नाही तो विनोद आहे. प्रत्यक्षात माउलींनी संत सज्जनांचे वर्णन केले आहे. ज्यांच्या निर्मळतेबद्दल शंका नाही. पसायदान ज्याला जसे भावले, तसे त्याने ते जाणून घेतले. माझ्या अल्पमतीने अशा रितीने मी, चंद्रमे जे अलांछन याचे विवेचन केले आहे. माउलींना समाजाकडून खूप त्रास झाला त्यामुळे अलांछनत्व, संतत्व माऊली जाणतात. समाजाने दिलेल्या जखमा संपतच नाहीत. अशावेळी आपण संतांना शरण जावे. तोषोनी मज द्यावे, पसायदान.

२९ चालते व्हा, (एक बूँद चाँद)

चंद्र चांदणं हे खूप मनाला आनंद देते. चंद्र बघण्यासाठी घराबाहेर पडायला हवं, चालायला हवं. चंद्र आनंद देणारा असतो पण घरात बसून तर चंद्र चांदणं दिसणार नाही ना. घराबाहेर पडलात तरच चंद्र बघायला मिळेल. सर्व प्रकारच्या आजारांवर चंद्रस्नान करा असा उपाय सांगितला जातो. मी तर म्हणते चंद्रस्नान हा उपाय नाही तर रोज एक बूँद चाँद, एक थेंब चंद्र रस(चांदणं) नजरेने टिपून घ्या आणि आनंदी राहा.

तर हा चंद्र बघायला घराबाहेर तर पडायला व थोड्या अंतरावर जाऊन जिथून चंद्र दिसतो त्या ठिकाणी जाऊन उभं रहायला हवं. चालते व्हा, हा उपदेश ऐकला की मला राग येतो. विश्रांती बरी वाटते. मला आमचे हे घरकैदी म्हणतात. घरात कैदी कसे असतात ते मी आज सांगते. नाही, गुन्ह्याचा आणि या घरात कैदी होण्याचा काहीही संबंध नाही. निसर्गाच्या सान्निध्यात बरे वाटते. पण बऱ्याच स्त्रियांना काही कारणाने घराबाहेर पडायचा कंटाळा येतो. काही दिवस घराबाहेर न पडल्यावर त्यांना घरात कैदी होऊन, आपल्या घरात राहण्याची एक प्रकारची सवय लागलेली असते. बायकांना भरपूर घरकामात बुडावे लागते आणि त्यांना कर कर करा, मर मर मरा, अशा कामातून उसंत मिळत नाही. त्या घरकामातून, थोडी उसंत मिळाली तर त्या शेजारणीशी पाच मिनिट बोलते, अजिबात वेळ नाही बघा; आज असं झालं, असं करून तासनतास गप्पा मारतात. आता तर काय काळ घालवायला, दारी गप्पा मारायला फोन असतो. वेळ घालवायला टीव्ही असतो. तो २४/७ चालू राहतो. मालिकांचं तर समाजाला व्यसन लागलं आहे. मालिकांचे (नट्यांचे)पण व्यसन आहेच. लोक ऑन लाईन कपडे खरेदी करू लागले आहेत. घरातील Comfort level च्या बाहेर जाणं, वाहतूक कोंडीत अडकणं हल्ली बरेच जण टाळतात. विकेंडला सुद्धा आपल्या आपल्या रहिवासी संकुलांमध्ये जिम स्वीमिंग पूल, अन्यथा घरात अथवा मुले इ. असल्यास, जवळ असलेल्या बागेत वेळ काढला जातो.

कधी कधी तर दरवाजाबाहेर जाणे सुद्धा टाळण्यासाठी स्विगी, फूड पांडा अशा प्रकारच्या ॲप्सवरून जेवण मागवले जाते. बिग बास्केट अशा संकेतस्थळावरून भाजी, किराणा मागवले जाते. किराणा माल घरपोच आणला जातो. एखाद्या बनियाला फोनवर कळविल्यास ब्रेड, अंडी, जंकफूड, श्रीखंड, घरातल्या संपलेल्या धान्यासह अन्य पदार्थदेखील आणून देतो. इन्स्टंटचा जमाना असल्यामुळे इन्स्टंट फूडची पाकिटे, वेफर्स, फरसाणच्या बरण्या घरात असतातच. टीव्ही बघायचा, हे किती मोठं काम हल्लीच्या बायकांना लागलं आहे. मोबाइलवरचे वेगवेगळे ॲप्स व्हॉट्स ॲप वगैरे असतात. गप्पा टप्पा, चित्र बघून, 'लोका सांगे ब्रह्मज्ञान स्वतः कोरडे पाषाण' अशा अर्थाचे वेगळे वेगळे मेसेजेस वाचून गॉसिप करण्यात वेळ सहज जातो. घराबाहेर पडलं नाही तरीही चालतं. काय कसं काय? या गप्पा मारता मारता दिवस, रात्र मजेत जातात. सकाळच्या गुड मॉर्निंग नंतर वेगळ्या ग्रुप वरचे मेसेजेस वाचून मध्ये खाणे पिणे आणि देहाचे कार्यक्रम उरकले जातात, संध्याकाळ होते. मग थेट गुड नाईटचा मेसेज टाकून झोपायची तयारी होते. माणसं हल्ली घरकैदी झाली आहेत. ब्रेकमुळे निदान माणसं देह धर्मासाठी तरी टीव्हीसमोरून बाजूला होतात अन्यथा लोकांनी ते सुद्धा टाळलं असतं. टीव्ही भक्तांना, टीव्ही बघत बघत, चिप्स, सामोसे, वेफर्स यांची मेजवानी असते. स्वयंपाकाला वेळ नसल्यामुळे बाहेरून अन्न पदार्थांची ऑर्डर दिली जाते. घरात दिवस सुरू होतो घरातच संपतो पूर्वीसारखे अंगण नाही. सूर्याची उपासना करायला टॉवरमधून सूर्यच दिसत नाही. कुंडीतील झाडं एक दोन असतात तीदेखील प्रदूषणामुळे जगतच नाहीत. त्यामुळे माणसं घरातल्या घरातच वावरतात. घराच्या कम्फर्ट झोनमधून बाहेर पडणं टाळा. पिढी घर कैदी झाली आहे. पूर्वी ती माणसं, ज्यांच्यावर आजारपणामुळे अन्य कारणामुळे घरात बसण्याची सक्ती, जर माणसांवर नाईलाजानेच आली, तर ती घरात राहायची. घरात करण्यासारख्या बऱ्याच करमणुकीच्या आणि बुद्धीच्या गोष्टी पण आहेत. फावला वेळ हा चांगल्या गोष्टीत सुद्धा घालवू शकतो. पत्ते आहेत, वाचन, बुद्धिबळ खेळणं, स्क्रॅम्बल चा गेम खेळणं, मुलांचा अभ्यास, कीचन वर्क, चित्र काढणं, रंगवणं, भरतकाम, विणकाम, शाडूच्या

मातीच्या छोट्या छोट्या मूर्ती अथवा क्ले, मिर्कॅनो, लहान लहान वस्तू बनवणं, घरावरील घरकाम करणं या त्या असतात. मात्र घराबाहेर जाऊन भाजी खरेदी सामान खरेदी एक चक्कर मारण्यासाठी, बाजारात काय काय नवीन आहे ते बघणे या गोष्टीसुद्धा कधी कधी करायला हव्यात. खूप पूर्वीच्या काळी सुद्धा सासुरवाशिणीला घराबाहेर पडायला मिळत नसे त्यामुळे सणवार व्रत, हळदीकुंकू, भिशी, देव दर्शन या निमित्ताने बायकांना घराबाहेर पडण्याची संधी मिळत असे. आता तर काळ इतका बदलला आहे की एकविसाव्या शतकात फिरायला जाणे, पार्टी सोपे आहे.

घरात रमा, पण घर कैदी बनू नका. मैत्रिणींचा हवासा नकोसा, ग्रुप बनवा. एकविसाव्या शतकात काही घर कैदी बनू नका. घराबाहेर पडा, चाला, अॅक्टिव्ह राहा. एका जागी बसून माणसं जाड होतात. नवे, देहाचे वर आजार लागतात. त्यांची मनोवृत्ती सुद्धा बदलते. चलती का नाम गाडी हे लक्षात ठेवा. घर कैदी बनू नका. पावसाळ्यात सुद्धा आपल्याला घरात राहण्याची, अडकण्याची, सक्तीची घरकैद मिळाली, की House arrest ला कंटाळतो. मग हे घरात बसणे तुम्ही स्वतःवर का लादता?

‘चालते व्हा’ असं कोणी सांगितलं तर राग मानू नका चालते व्हा, चालत राहा चालत राहा. रोज एक बूँद चाँद घ्या.

३० चैत्रचाहूल शुभांगी पासेबंद

“सून मुलांपासून दूर राहण्याने मला नैराश्य येते.” मी.

“अगंबाई, मुलगा-सून जवळ आहेत म्हणून आम्हाला नैराश्य येते.” आशा.

“सुनेशी पटवून घेणे सोपे नसते.” निशा.

“अंतरावर राहूनही भांडणे गैरसमज होतात.” आशा.

“मुलाला गरम काहीतरी खायला करून द्यावेसे वाटते, पण त्यांना हल्ली आवडत नाही. शिवाय माझ्याकडून सांडलवंड होते. मुलांना सर्व स्वच्छ हवे. ओटा धुवावा लागतो.” मी.

“अगंबाई, आम्हालाच करायला आवडत नाही.” असा कट्टयावर संवाद झाला. मी त्यावर कथा लिहिली, ललनाला पाठवली.

माया, अपत्य, यांच्याबाबत चैत्राचे उन म्हणजे फक्त झळा नसते, झाडांना फुले देणारी व फळांना गोडवा देणारी आभाळमाया असते.

फळराजा आंबा, चैत्रात वाजतगाजत घमघमत येतो. लाल गुलमोहोर, पिवळा बहावा बहरतो. चैत्राचा वारा कॉलेजकुमारांना, उपवर तरूणींना जत्रांमध्ये भेटवतो. जत्रांची गंमत तर निराळीच! शब्दांचा खेळ, दुकानांचा पसारा असतो.

जांभळे करवंदांचे दिवस, व्याख्यानमाला, आजोळी जाणे, पर्यटन! लग्नसंसार जोडणारे सोहळे, सारे कोडकौतुकही, मे महिन्यात उन्हाळ्यातच होते. दुष्काळ झळांतून चैत्रपालवीचा प्रवास होतो.

मुली जगायला बाहेर पडल्या

त्या परतून नाही आल्या

दूर वेगवेगळे घरटे बांधून

परदेशी अदेशी झाल्या।।

विकासलेले झाले भकास

कोवळे अंकुर बनले विकास

काळ बदलला सावल्या कलल्या

चुली आता वेगळ्याच झाल्या।।

आई, माया, वृद्ध संस्कृती मात्र पूर्वी होती, तशीच आहे. ती तशीच आहे, पूर्वी होती तशी ती उरली आहे यात आनंद मानायचा की खंतायचे?

माहेरीचा परिसरच हिरवाकंच! मोटारीने जातायेता देखील त्या हिरव्या रानवाटा सुखावतात. चिंचेच्या पारावर बसणारे, गजाली करणारे रिकामे लोक अजूनही आहेत. रात्रीस खेळ चाले सारखा मोठा वाडा, पार, भणंग लोक आहेत. या गावाला प्रगती नाही?

माझिया दारात चिमण्या आल्या

अबोल काहीसे बोलून गेल्या

कळले सारे नि कळलेही नाही

अबोध मनाची हासली जुई

घरी पोपडे अन् भिंतीच उरल्या

उडून गेली ती पाखर गाणी

झाली घरे अशी केविलवाणी

चिमण्या परदेशी नागरिक झाल्या।।

मुले, मुली, भाचरे सारेच दूर राहू लागले.

वृद्ध मात्र अजुनहीAlbum मध्ये
जुने आठवून बघून उसासे सोडत आहे
झाडावरचा कोकिळ चैत्रचाहूल सांगते,
आज मुलाचा, लेकाचा फोनतरी येईल रे.

३१ उष्टं माष्टं खरकटं

उष्टं माष्टं खरकटं खायला देऊ नको, पाप लागते असं माझ्या परिचयातील एक व्यक्ती कायम सांगायची. उष्टं का खाऊ नये?

गरज असून देखील काही कारणांनी वारंवार हात धुतले जात नाहीत. केवळ एका व्यक्तीचं उष्टं दुसऱ्याने खाऊ नये याचे शास्त्रीय कारण असे आहे की एका व्यक्तीच्या हातात जे काही जंतू आहेत, ते दुसऱ्या व्यक्तीच्या शरीरात शिरून, त्या व्यक्तीला हानिकारक ठरून, पोटाच्या विकारांचे वहन करू शकतात. जंतू, कृमी पसरवू शकतात.

परदेशातले लोक काट्या चमच्यांनी खातात. सुरीने तुकडे करतात आणि ते तुकडे स्वतंत्र प्लेटमध्ये घेऊन खातात. त्यामुळे तिथे एकच डिश शेअर केली (जर ती केली तर अर्थात ते क्वचितच होते) तरीही ते खाणे फारसे हानिकारक नसते.

आपल्या देशात आपण हाताने, घास बोटान्त पकडून जेवतो. आणि तोच जेवणाचा घास त्या हाताने घेऊन तो आपल्या तोंडापर्यंत जात असतो. त्यामुळे अनेक जंतू एकमेकांच्या उष्ट्या खाण्यातून जाऊ शकतात.

संतोषीमातेच्या कथेत देखील एक दुष्ट स्त्री नावडत्या मुलाला सगळ्यांच्या ताटातून उरलेले, पातेल्यात जमलेले खरकटे एकत्र करून त्याचा मोठा लाडू करून जेवायला वाढत असते. एकमेकांचं उष्टं खाल्ल्यामुळे जंतू पसरतात. मात्र पुस्तकांमधून उष्टं खाल्ल्यामुळे प्रेम वाढतं असं सांगितल्यामुळे बऱ्याचदा घरच्या पत्नीला, घरच्या पुरूषाने टाकलेल्या जेवणातील अन्न खावं लागतं. अंधश्रद्धा आहे, त्यामुळे पती पत्नीचे प्रेम वाढते असा गैरसमज पसरवला गेला असावा. ज्यामुळे ती स्त्री उरलेल्या अन्नाला गोड मानून खाईल. हाऊ टू बी हॅप्पी ऑर हाऊ टू ऐम अशा काही पुस्तकांमध्ये सुद्धा दुसऱ्याचं उष्टं खाऊ नये, ताटात, Plateमधील

उरलेला शेवटचा घास खाऊ नये, अशा सूचना दिलेल्या असतात. काही घरी तर जेवताना काही अन्न ताटात पाठीमागे सोडणं हा ग्रेट पणा मानतात.

एका विशिष्ट समाजात जेवण झाल्यावर ताटात पाणी टाकून ते पाणी देखील विसळून प्यायची पद्धत आहे. ह्या पध्दतीमुळे त्या समाजाला नाव ठेवत असले तरीही, ते एक प्रकारे अन्नाचा आदर करणं आणि अन्न वाया जाऊ न देणंच आहे. पाणी सुद्धा किती महाग असते. दुष्काळ आपण हल्ली पाहतो आहोत. भांडी घासण्यापूर्वी जर पाणी टाकून विसळलेल्या Plates असेल तर भांडी घासायला पण कमी पाणी लागते.

“जे काही माझ्या ताटात तुला शेअर करायचं असेल ते मी खायला सुरूवात करण्याच्या आधीच कर. मी खात असताना मला शेअर करायला आवडत नाही.” असं क्ष व्यक्ती, य व्यक्तीला म्हणाली. य व्यक्तीला बोलताना ठणकावून सांगताना मनात शंका आली आणि माझ्या मनात विचार आला, असं ही स्त्री का म्हणते आहे? त्यामुळे मी तिचे निरीक्षण करत होते. शेवटी क्ष नावाच्या त्या व्यक्तीने भरपूर अन्न वाया घालवलं, मात्र त्या य मैत्रिणीला मात्र तिने ते खाऊ दिलं नाही.

हाताने मिठाई वाढणं मला देखील अजिबात आवडत नाही किंवा एखादी व्यक्ती जेव्हा हाताने तुकडा तोडून सँडविचचा तुकडा वडापावचा तुकडा देते ते देखील मला अजिबात आवडत नाही. सुरीने, चमच्याने भाग करून ते द्यायला हरकत नाही. आणि उष्टं खाणं, ही काही व्यक्तीची आवड नसते, परिस्थिती आणि मजबूरी असते. मात्र मला वाटतं की जेवणात खाणे वाया, ताटातच टाकू नये, की ज्यामुळे उष्टं खायची वेळ इतर कुणावर येईल. अन्नधान्य खूप महाग असतं. शेतकरी मोठ्या कष्टाने पिकवतो आणि ते वाया जाऊ नये, असं मला वाटतं. आवश्यक तेवढंच जेवण वाढून घ्यावं आणि उधळमाधळ करू नये.

मला स्वतःला उधळमाधळ आणि उष्टं खाणं हे दोन्ही शब्द एकमेकांशी संबंधितच वाटतात. बऱ्याच वेळा भूक लागलेली असताना खूप भूक लागली, म्हणून आपण भरपूर Order देऊन वाढून घेतो. प्रत्यक्षात मात्र थोडसं जेवल्यानंतर पुढचं जेवण जात नाही.

यावर उपाय म्हणजे थोडं थोडंच ताटात वाढून घ्या. अन्न खाऊन माजावे, टाकून माजू नये. गृहलक्ष्मीने अन्न बचत करायच्या दृष्टीने ताटात टाकलेलं अन्न खाण्यात काहीही चूक नाही. तो स्वयंपाक गृहिणीने कष्टाने बनविला असतो. मात्र त्यात एक सुधारणा करावीशी वाटते. जेवताना, खाताना, आवश्यक तेवढंच ताटात घ्या. कमी पडले तर परत वाढून घेता येते.

हवं त्यापेक्षा थोडं कमीच ताटात वाढून घेतलं तर म्हणजे मागे अन्न उरायाला नको. उष्टं, इतर कुणाला नाहक खायला नको.

३२ दारू आणि दुरु

दारूची नशा मानवाला असते. हे मद्य, नशा तो सुगंध कायम दरवळत राहतो. दूरदर्शनची, दुरूची नशा देखील काहीशी तशीच आहे.

खाऊच्या पुढ्याचा आनंद, कोल्ड ड्रिंक, समोसा, इतर सर्व आनंद सिनेमा बघण्याचा आनंद आवडतो. मेंदूला पटेल न पटेल, पण Idiot box वेड लावतो. TV व्यसन हे मनाशी मनाची ओढ असते म्हणून लोक रमत असतात. ते कार्यक्रम तेच तेच बंडल, पुन्हा पुन्हा होणारे जुने आणि संग्रहित असले तरीही आपण ते बघतो. एन्जॉय करत आठवतो आणि खुश होतो. मेंदूला फिलगुड वाटते. सत्यापासून दूर पळता येतं आणि आपला स्वार्थ साधून मेंदूने विचार करणं कधीच बंद केलं आहे. म्हणून तर आपल्याला इडियट बॉक्स वरच्या मालिका आवडतात. मनाचा आवाज बंद झालाय. कलह नसावा मनामध्ये, द्वैत असावे तनामध्ये! हे मान्य आहे. पण आपण प्रेक्षक केवळ दुःख दाबून फसव्या मनाला होणाऱ्या मलमपट्टीच्या नशेच्या आहारी गेलो आहोत. पुरूषांचे दारूचे आणि स्त्रियांचे दुरूचे-दूर दर्शनचे व्यसन वाढतेय.

माहेरी मोहोरी, सासरी घरीदारी दूरदर्शनचा विषय आणि दूरदर्शनची चर्चा असते. हे व्यसनच साथीचा आजार होत आहे. शेजारी फुलपाखरं फुलांपेक्षा ओमेट सायकॉलॉजीला अग्रक्रम दिला जातो. बोथट भावनांनी आपण दुरूला चिकटलो आहोत. रोजच्या रूटीनमध्ये बदल कुठून येणार? पर्यटन, कथा, नवता कुठून असणार? मग सत्य विसरण्यासाठी दूरदर्शन लावा. Netflix बघा. विचार करायचा त्रास नको. पुरूषांना कसं दारूने बरं वाटतं, तसं बायकांना या दुरूने- TV ने बरं वाटतं.

प्रत्यक्ष सहवासात सासू सून नको, नातेवाईक नको, एकत्र कुटुंब नको; पण सासू सून मालिका हव्यात. घरी मुलाचं लग्न हा मोठा प्रश्न असतो. तुम्हाला मुलगी हवी की स्वयंपाकीण हवी असे उत्तर, मला मुलगी बघायला गेल्यावर स्वयंपाक येतो का? असे विचारल्यावर त्या

मुलींनी मला दिले आहे. तेव्हापासून मला आक्रमकतेची भीती वाटते. मला वाटते घरघर ची कहाणी ही अशीच भीतीची असावी/ म्हणून आपण भ्रामक कल्पनांमध्ये रमतो.

love is investment

Every priority is money असे सांगणाऱ्या रिअॅलिटी शोमध्ये सुद्धा पलायनवाद असतो. पूजा, वास्तू, क्रिकेट, स्पोर्ट्स सायन्स नॅशनल चॅनल किती लोक बघतात? चटक आकर्षक मालिका, सिने सिनेरी नटनट्या, फॅशन शो यांना बहुसंख्य लोक प्राधान्य देतात. प्रेक्षकही सत्य पेलायला आपण सक्षम नाही. डोक्याला त्रास नको आहे, करमणूक हवीय.

आपल्याला मदतीची गरज हाताची गरज असेल तर यंत्र वापरा, ते मान्य आहे. पण असे उगीच का आपण कुठल्या तरी यंत्रांचा आधार घ्यावा? दुरुच्या नशेची गरज आहे का?

सच का सामना यातले सच भयानक आहे. पण त्यानेही स्वतःचे दुर्गुण लपवणारे लोक मी कमी विकृत आहे, असे समजून आनंद मानतात. त्या प्रश्नांची किक एन्जॉय करणारे आहेत. क्राईम पेट्रोल शोज क्राईम शिकवणारे पण आहेत का? भावभावना, म्युझिक, प्रश्न, प्रसंग, किस्से, कविता, या कथा बनवण्यासाठी वापरल्या जात असतात. त्यामुळे त्यातून कुठलाही संदेश मिळत नाही. तर टीआरपी वाढतो. रिअॅलिटी शो ची नशा ब्रिटनमधून आली. आपला बिग बॉस, इंडियन आयडॉल, कौन बनेगा करोडपती, हे शो परदेशातूनच आले. अचानकपणे प्रसिद्धी आणि पैसा मिळावा या इच्छेला आणि त्याला आधार देणाऱ्या मानसिकतेला आपल्या देशातल्या या शोज ने खतपाणी मिळते. या फालतू मालिका परदेशात पण लोकप्रिय होतात. या रिअॅलिटी शो ला काल्पनिक तिसऱ्यांचा पुरावा नसतो. अमनाचा खामोश आवाज, नजरेची निःशब्द भाषा, शब्दांचे फुगे, रिकामे टेबल, चोरीला गेलेला चंद्र, भिजलेले पुस्तक, रानफुलांमध्ये वावरणारा राजपुत्र, पांढऱ्या घोड्यावरून येणारा राजा, यात या सगळ्या कल्पना, नशिबावर अवलंबून राहणं म्हणजे परावलंबित्व दैवाधीनता सांगतात.

या दुरुमुळे, दूरदर्शनमुळे मूर्खपणा वाढतो आहे.

दारुचे, दुरुचे व्यसन सोडा.

दारू आणि दुरु दोन्हीच्याही नशेमुळे समाज अधिकाधिक निष्क्रिय बनतो आहे. या नशेपासून सर्वांना वाचविण्यासाठी मालिका बनवणारे मदत करणार नाहीत.

दारू आणि दुरुच्या व्यसन मुक्ती साठी प्रेक्षकांनीच प्रयत्न करायला हवा.

३३ दिवाळी आली

घर आवरण्याच्या त्रासामुळे कामाला लागावे.

१ मोजकेच कपडे रोज धुवावेत, म्हणजे सुकवायचा पसारा होणार नाही. ओले कपडे ताबडतोब दोरीवर सुकत घालावे व इस्त्रीला द्यावे.

२ घेतलेली वस्तू पुन्हा तिच्या तिच्या, त्याच जागी ठेवावी.

३ कचऱ्याचे न लागणारे कागद, प्लास्टिक पिशव्या, रॅपर्स, खोकी, घरात अथवा क्रीजवर अथवा कोपऱ्यात भरून ठेवू नये. कांद्याची सालं, बोळे फेकून द्यावेत.

४ ओल्या काळ्या फडक्याने फर्निचर पुसू नये माती चिकटून बसते.

५ खरकटे अन्न खिडकीतून खाली फेकू नये. कावळ्याला द्यायचा घास पेपर प्लेटमध्ये ठेवावा.

६ स्वच्छता ही प्रत्येकाची जबाबदारी असते.

७ झाडांना पाणी ओघळून वाहू लागेल इतके टाकू नये. कपडे धुण्यासाठी वापरलेले पाणी संडासात अथवा सिंक मध्ये टाका.

८ चहा पिऊन होताच नळाखाली कपबशी धुवावी. ती पटकन स्वच्छ होते व डाग पडत नाहीत.

९ वर्तमानपत्र घडी करून ठेवल्यास खूप आवरले जाते.

१० बाहेर जाताना कापडी पिशवी न्यावी म्हणजे पुन्हा पुन्हा कागदी पिशव्या किंवा प्लास्टिकच्या पिशव्यांचा पसारा होत नाही.

११ आवश्यक तेवढीच खरेदी करावी म्हणजे घर आवरणे सोपे जाते.

१२ तेल, कांदे बटाटे शिंकाळ्यात ठेवावे.

१३ जेवणाच्या टेबलावर छोट्या रॅकमध्ये लोणची, मीठ, साखर, चमचे ठेवावे. म्हणजे गृहिणीलाच जेवताना वारंवार उठावे लागत नाही.

१४ पारदर्शक प्लास्टिकच्या बरणीत लाडू भरावे. दुसऱ्या बरणीत शेंगदाणे, मुरमुरे, चिवडा ठेवावा.

१५ या बाटल्या जेवणाच्या टेबलावर ठेवाव्या म्हणजे हवे ते मागता येते, खाता येते.

१६ प्रत्येक जण आपल्या हाताने खाऊ शकते.

१७ फळे टोपलीत ठेवावी.

१८ महिन्यातून एकदा रद्दीवाल्याला रद्दी देऊन घर स्वच्छ करावे.

१९ न लागणाऱ्या वस्तू व कपडे दान करावे. दिवाळी आली आहे. जाळी, जळमटं काढून टाकावी.

सणाची तयारी आणि स्वच्छतेत हातभार लावावा.

३४ वेळापत्रक आखणी

सर्वच व्यक्तींना दिवसाचे चोवीस तास देवाने दिले आहेत. वेळ पुरत नाही किंवा वेळ घालवावा कसा हे कळत नाही, वेळ जात/संपत नाही, स्वतःसाठी वेळ मिळत नाही, अशा चार तक्रारी या चोवीस तासांबद्दल असतात. वेळापत्रक करून घेतलं आणि योग्य नियोजन केलं आणि त्या आखणीनुसार वेळ घालवला, तर दगदग होत नाही अथवा वेळेचा अपव्यय, वेळेची गैरसोय होत नाही.

वेळापत्रक आदर्श करताना सकाळी सात ते रात्री अकरा पर्यंतच्या वेळेची योग्य आखणी करतात. ठरावीक वेळी ठरावीक काम करणे, वर ठरावीक वेळेत करावे. झोपणे, उठणे असे वेळेत करण्यासाठी आपण मोबाईलवर स्वतःला आठवण म्हणून गजर लावू शकतो. काही दिवसांनी आपल्या शरीराला ती वेळ पाळायची सवय लागते. वेळेत जाग येते, आणि झोप येते. वेळापत्रकाला जाचक समजू नये. निसर्गाचे सुद्धा तालबद्ध वेळापत्रक असते. दिवस सर्वांसाठी चोवीस तासांचाच असतो. सूर्य ठरावीक वेळेत सकाळी उगवतो. संध्याकाळी मावळतो. एकदा शरीर शिकले की सवय होते. सर्व ऋतु तीन तीन महिन्यांनी बदलतात. जीवनाची उत्पत्ती विकास व न्हास हेसुद्धा एका पॅटर्नवर ठरावीक कालावधीनंतर नियमित होतात. वेळेचे महत्त्व आपण जाणतो. वेळापत्रकाचेही महत्त्व जाणावे.

वेळापत्रक करून आणि ते पाळून वेळेचा आदर करावा. खालील सूचना बघा.

१ टाइम इज मनी, असे म्हटले जाते. वेळेबद्दलच्या अनेक सूचना आपण पाळू शकतो.

२ एकतर आपण पूर्वसूचना देऊन कोणालाही भेटायला जावे. फोन करून ठरावीक वेळी जावे.

३ भेटीचा दिवस काटेकोरपणे पाळावा. बोलायचा विषय आणि कामाची मांडणी तयार ठेवावी. अघळपघळ बोलू नये.

४ कामासाठी किती वेळ आपल्या जवळ आहे याचा हिशोब करून काय बोलायचे कसे बोलायचे किंवा काय करायचे, कसे करायचे ते ठरवावे.

५ खरेदीला जाताना खरेदीला लागणाऱ्या गोष्टींची, आणावयाच्या गोष्टींची, पिशव्या, बॅगा, पैशांची यादी करावी. जाण्यायेण्याच्या मार्गावरून कुठले काम आधी करावे कोणते नंतर करावे, हे ठरवावे.

६ वर यादीनुसार कामाचा नकाशा मनात आखावा. उदाहरणार्थ, गावात गेल्यावर तिथली कामे करून परत येताना करायची कामे करीत यावे.

७ अर्थात महत्त्वाचे आणि जोखमीचे काम आधी करावे. जवळजवळची कामं आधी उरकावी.

८ फावल्या वेळात वाचन, मातीकाम, बागकाम, फिरणे असे छंद जोपासावे. वेळापत्रकात या छंदांसाठी वेळ राखीव ठेवावा.

९ काही वेळ बैठे काम केल्यावर थोडे पाय मोकळे होईल असे काम करावे. खूप वेळ श्रमाचे, दमण्याचे काम केल्यावर थोडे बैठे काम करावे.

१० कामांमध्ये थोडा थोडा वेळ ब्रेक घ्यावा.

११ इस्तीकरणे, किरकोळ शिवणकाम, वेगळा पदार्थ बनवणे, पत्र लिहिणे ही कामे दुपारच्या फावल्या वेळी करावीत.

१२ वेळापत्रकात कुटुंबाने एकत्र चहा पिण्याची किंवा एकत्र जेवण्याची वेळ राखून ठेवावी.

१३ काही वेळा खूप धावपळ गडबड व काही वेळ खूपच निवांतपणा, कंटाळवाणा होणे हे टाळण्यासाठी वेळापत्रक खूप उपयोगी असते.

१४ विनाकारण निजू/ पडू नये. वेळ वाया घालवू नये- स्वतःचा किंवा इतरांचा देखील!

१५ वाढदिवस, सण यावेळी शुभेच्छा देण्यासाठी वेळापत्रकात Reminders राखून ठेवावेत.

१६ महिन्याच्या सुरूवातीलाच जमाखर्चाच्या आकडेवाडीनुसार व्यवस्थित योजना करा. एकाच वेळी आवश्यक सामान आणून ठेवावे. ज्यामुळे वारंवार बाहेर जावे लागत नाही. खरेदी करण्याचा वेळ वाचतो.

१७ महत्त्वाची कामे आधी करावीत नंतर कमी महत्त्वाची कामे करावी. एखादे दुकान, बँक, ऑफिस कधी बंद होते, ते लिहून ठेवावे.

१८ महत्त्वाची औषधे एका पेटीत खोक्यात वा टोपलीत ठेवावी.

१९ जीवनात राम उपयोगी पडतात.

घटिका जाती पळे जाती तास जाती ठणाणा आयुष्याचा न्हास होतो राम सारे म्हणाना.

या पंक्ती, उक्तीप्रमाणे गेलेला वेळ परत येणार नाही. म्हणून आता कामातला राम बघावा.

२० वेळापत्रक करा, पाळा.

२१ मी पण वेळापत्रक पाळते. वेळेवर लिहिते आणि लेख थांबवते. पाठवते.

३५ दिवाळी फराळ

चिवड्याचं चुकतं गणित, चकली टाकते मान
करंजीचा उकळत्या तेलात, तुटतो नेमका कान
लाडू रुसून होतो टणक, कडबोळी शेव मऊसुत.
अनारसा हसतो असा, तेल तूप भर फसफसा.
मैद्याची कमळफुले, शोभती फराळाच्या ताटात.
दिवाळीच्या फराळाशी, जमत नाही का सूत?

दिवाळी फराळ बनवायला फारच कष्ट पडतात बुद्धीला त्रास होतो.

३३ वर्षे नोकरी केली. सुट्टी नसायची, शक्ती नसायची. तरीही, मनोभावे मी जे पदार्थ करायचे त्यावर टीका व्हायची. आई सारखा फराळ झाला नाही, असे ऐकावे लागायचे. तेलाचे तळण करून सर्दी, कंबरदुखी होई. दिवाळीच्या आनंदाऐवजी मानसिक त्रास होई. नोकरी नकरणाऱ्या स्त्रिया, त्यांच्या स्पेशल टिप्स, वर सोबत टोमणे फ्री देत. प्रत्येकाचे Specialization असते, पण तुलनेला संधी मिळते ना! मी कबूल करते, दिवाळीचा फराळ तयार करणे सुगरणीचे कला काम आहे.

चिवड्याचं चुकतं गणित, चकली टाकते मान
करंजीचा उकळत्या तेलात, तुटतो नेमका कान
लाडू रुसून होतो टणक, कडबोळी शेव मऊसुत.
अनारसा हसतो असा, तेल तूप भर फसफसा.

मैद्याची कमळफुले, शोभती फराळाच्या ताटात.

दिवाळीच्या फराळाशी, जमत नाही का सूत?

मन का हो तो अच्छा, ना हो तो ज्यादा अच्छा.

असे म्हणून शेवटी विकतच फराळ खरेदी केला जातो.

Let us do our best despite, time will pass away, whatever comes goes.

****_

३६ शुभ मुहूर्त

एखाद्या चांगल्या शुभ मुहूर्ताला नवीन गोष्टींची सुरूवात केली जाते. गृह खरेदी, नवे शिकण्याची सुरूवात व दसऱ्याला सकाळी उठून आपण दगडी पाटीवर देवी सरस्वतीचे चित्र काढून, सरस्वती पूजन करून नवीन अभ्यासाची सुरूवात करत असतो. नवीन गोष्ट ही नेहमीच सुंदर असते. नवीन दिवसाची नवी सकाळ, दसऱ्यापासून उजाडत असते. या सुरू होणाऱ्या नवीन पर्वांमध्ये अनिश्चितता असू शकते, कारण गेलेल्या दिवसांची जलदगती, येणाऱ्या दिवसांमध्ये असेल अशी खात्री नसते.

दसऱ्याला पहाटे उठून सडा संमार्जन करून, तोरण बांधून सणाचे स्वागत करायचे असते. केवळ दिवस वर येण्यापूर्वीची वेळ, पहाट वेळ म्हणजे उषा, उषःकाल असे अजिबात म्हणता येणार नाही. पहाटे, मध्यम तांबडे फुटणे, मित्र उगवणे, उषःकाल झाला, दिवस वर आला, दसरा उगवला अशा शब्दात सणाच्या, पहाटेच्या नव्या नव्या शक्यतांचे, नव्या सकाळीचे वर्णन करता येते. दसऱ्याच्या दिवशी सर्व मित्रमंडळी नातेवाईक एकमेकांसोबत वावरत असलो तरी आपण आपल्या आपल्या एका तेजोवल्यात फक्त आपल्या स्वतःच्या, खास मूडमध्ये असतो. नववर्षातील पहाटे आपल्या स्वतःच्या त्या खास वेळात इतर कुणी वाटेकरी नसते. फार फार पूर्वी दिवसाची सुरूवात भूपाळीने केली जाई. दूरवरून मंदिरातील घंटानाद, आरती, भजने ऐकू येत असत. नंतर झाडांच्या त्या कोवळ्या शेंड्यावर, नंतर अंगणात व नंतर पडवीवर तो कोवळा सूर्यप्रकाश हजर होई. काचेच्या तावदानांना वरून तो प्रकाश उष्ण होऊन घराला जाग आणत असे. हल्ली सकाळी चहासोबतच वर्तमानपत्र येते. जे पूर्ण जगाच्या संपर्कात आपले घर आणते. अगदी त्या वर्तमानपत्राबरोबर तो वाफाळता चहा शरीराला, मनाला, गात्रांना जागृती आणतो. अंधोळीने खऱ्या अर्थाने ते पारोसेपण संपूर्ण जाते. नवेपण सुरू होते. शरीराच्या पेशी बदलतात, आपण नवे होतो. बिछान्यातून उठू नये, जुना

डाव सोडू नये असे आपल्याला वाटते, पण दसऱ्याची ताजी सकाळ, नव्या वर्षाची नवी सकाळ-
तिचा आनंद घेऊन बघा.

हल्ली सणांच्या बाजारपेठेत, धुडगूस आणि गर्दीने गजबजलेल्या रस्त्यांवर माणूस काही
गोष्टी हरवून बसतो. त्या सणांपेक्षा खरेदीच्या कोलाहलात, काहीतरी हरवून जावू शकते. मात्र
सणांची सकाळ एक सुंदर भेट देते. आशेची भेट मिळते. नवीन वर्षाचे महत्त्व केव्हा कळते?
सणांच्या दिवशी कळते.

डोंगर दरीत सोडून नाते
पल्लव पाचूचे सोडूनी घरटे
सुख दुःखाची अशी सारखी
प्रीत जीवन ओढ लावते।।

सूर्य प्रकाशात मिळणारा आनंद, सूर्यकिरण, तेज व ऊर्जा मोजता येणे शक्य नाही.
नववर्षाच्या तारकांचे आकाश जितके सुंदर दिसते तितके हे सोनमोहोर सोनेरी किरणांची शाल
पांघरून, सोने अंगावर पांघरलेले सकाळचे आकाशही सुंदर दिसते. म्हणून तर निसर्गरम्य
ठिकाणी सूर्योदय आणि सूर्यास्त बघायला जाण्याची पद्धत असते.

सणाचा दिवस एखादे नवीन बक्षीस एखादी फ्री गिफ्ट घेऊन येतो. ही सणझळाळी,
आशा, नवीन आशा देते. नव्या दिवसांत नवीन काहीतरी घडेल ही आशा असते, देवाचा
आशीर्वाद असतो. श्वासात, सर्वासाठी सकाळ भरून घेऊन आपण आपल्या जागेपणाचा
आनंद घेतो. देवी पृथ्वी म्हणजे या घरची लेक लाडकी असते. तर सूर्य नारायण म्हणजे रागीट
जावई, ह्या घरी लाडके, पण त्या घरचेच असतात. तोच तोच आळस किती दिवस बाळगणार?
निदान सणाच्या दिवशी तरी नव्या सकाळीचा आनंद घेऊ या.

शुभ प्रभात! गुड मॉर्निंग, सरस्वती माता म्हणत दसऱ्याच्या नव्या सूर्योदयासाठी सज्ज व्हा. खूप खूप शुभेच्छा. रोजच्यापेक्षा नवे काही तरी या वर्षी घडेल, अशी आशा ठेवू या. दसऱ्याच्या सोनेरी आपट्याच्या पानाप्रमाणे आणि प्रभु श्रीरामचंद्रांनी झाडाच्या ढोलीतून काढून पूजन करून पुन्हा वापरायला सुरुवात केलेल्या शस्त्रास्त्रांप्रमाणे नवीन पर्व सुरू होवो ही सदिच्छा! दसरा सण मोठा नाही आनंदाला तोटा!

३७ जोकर विदूषक

विदूषक हे एक विनोद निर्मितीचे आवश्यक अंग असते. विविध प्रकारचे, रंगीत चिंध्या बांधलेले, ठिगळ लावलेले डगले, कपडे घालून गचाळपणे विदूषक वावरत असतात. गचाळ, अजागळ टोप्या, रंगवलेली तोंडं घेवून जोकर्स वावरतात. उंच, बांबूवर पाय ठेवून चालणारे, कधी बुटके, कशातरी तर्हेच्या टोप्या घालून, रंगीबेरंगी अशोभनीय चकचकीत विविधरंगी बूट घालून विदूषक करमणूक करतो. विदूषक ऊर्फ जोकर हे विनोद निर्मिती करत असतात.

जोकर म्हणजे विनोद करायची विनोद सांगायची आवड असलेला व्यक्ती होय. तो साधारणपणे इतरांना खळखळून हसवतो आणि त्यांना त्यांचं दुःख विसरायला मदत करतो. बालकांना करमणुकीचे चुटके दाखवून, दुःख विसरायला थोडी मदत करतो. जोक करणारा, तो एक विनोदी थट्टेखोर माणूस असतो.

पत्यांच्या खेळात येणारा जोकर हा देखील एक अर्थ जोकर शब्दाला आहे. काही पत्यांच्या खेळात अन्य पत्यांच्या जागी म्हणजे कोणत्याही पत्याची जागा घेऊ शकेल असा एकमेव पत्ता म्हणजे जोकर होय. पण मी हा लेख जो कर्माचे मिळवणारा प्राणी अशा अर्थाने वापरत आहे. सर्कस मध्ये जोकर हे एक विनोद निर्मिती करणारे पात्र असते. चित्रविचित्र कपडे घालून, सर्कसमध्ये विदूषकाला पाहिले, की लहान मुलं मनापासून हसतात. मोठ्या माणसांना सुद्धा विनोद आवडतो.

“टवाळा आवडे विनोद” असे म्हटले जाते. फार पूर्वी संस्कृत नाटकांमध्ये सुद्धा विदूषक हे पात्र येत असे. हा विदूषक प्रमुख नायक अथवा नायिकेच्या सोबत राहून विनोद निर्मिती करत असे. अगदी सुरूवातीच्या काळात मराठी चित्रपटात, मराठी नाटकांमध्ये, एखादा मूर्ख अथवा नायिकेचा भाऊ हा एक विनोद निर्माण करणारा मूर्ख, विनोदवीर मानला जाई. त्याच्या मूर्खपणाला सभेतील प्रेक्षक हसून दाद देत असत. त्यामुळे मजा येई.

करमणुकीच्या कुठल्याही कार्यक्रमाचा जो हेतू असतो तो म्हणजे सर्व नवरस प्राप्त होणे. या नवरसांपैकी हास्यरस, विनोद निर्मिती करून, शब्द अथवा वस्त्र, कृती द्वारे निर्माण करण्याचे काम विदूषक करत असतो.

हिंदी चित्रपटांमध्ये पुढे कॉमेडियन म्हणून एक पात्र निर्माण झाले. प्रमुख नटांचे मित्र अथवा नट्यांच्या माहितीतल्या, ओळखीच्या मैत्रिणी या विनोद निर्मिती करीत. विदूषकाचे अथवा जोकरचे काम करीत असत.

हे विदूषकी माकडचेष्टा करणारे सहकलाकार बहुधा जाड, घाबरट, बावळट, बेंगरूळ असत आणि त्यांचे कपडे, वेगळे चालणे, खड्ड्यात पडणे, तोंडावर किटकधाड, घाण, पीठ पडणे, त्यांची वस्त्रे, कपड्यांची मालफंक्शन अशा कारणाने विनोद निर्मिती केली जाई. तमाशा आणि वगनाट्यांमध्ये सोंगाड्या, नाच्या हे देखील विनोद निर्मितीसाठी वापरले जातात, पूर्वीही जात असत. तमाशा मधल्या बतावणीमध्ये थापा मारणारी दोन पात्र सुरुवातीला येतात. ही हसवणारी पात्रही विनोद निर्मितीसाठी काम करणारे विदूषकच समजायला हरकत नाही. सकाळी सकाळी येणारा बहुरूपी देखील बऱ्याचदा विदूषकाचा वेष घेऊन येऊन लहान मुलांना हसवतो. तसे निर्मळ आणि निखळ विनोद करणं सोपं नसतं. विनोद अश्लीलतेकडे झुकू नये आणि विनोदाने कुणाला दुखावू पण नये. नक्कल करताना कोणाच्या भावना दुखवू नये. Stand up comedians त्यामुळेच वादात सापडतात. शारीरिक व्यंगावर विनोद, दुखावणारे व्यंग करू नये. तरी ऑल द बेस्ट हे नाटक हे त्यातील तीन नायकांच्या शारीरिक व्यंगामुळे निर्माण झालेल्या विकृतीवर आणि प्रसंगांवरील विनोदावर अवलंबून होते. बहिऱ्या माणसांच्या शब्दातून होणारा विनोद तर कायमच केला जातो जो मला तरी करू नये, असा करूण वाटतो. दादा कोंडकेंच्या सिनेमा नाटकांतही द्वयर्थी शब्दांमधून पुढे विनोद निर्मितीचा प्रयत्न होई. दादा कोंडकेंची अर्धी चड्डी आणि लोंबणारी चड्डीची नाडी, तोंडाचा विचित्र आकार, यामुळे त्यांना मराठीतले सोंगाडे, विदूषक असं देखील म्हटलं जातं.

“हसताय ना हसायलाच पाहिजे” असं म्हणून ‘चला हवा येऊ द्या’ कार्यक्रमाने या विनोद निर्मितीला खूप मोठा मान दिला आहे. त्यातील पात्र विदूषकाचे काम करत असतात. केवळ वेशभूषेने माणूस विदूषक बनतो असे नाही. नकला करून, इतरांची चेष्टा करून, वेगवेगळ्या क्लृप्त्या लढवून लोकांना हसवण्याचे, विनोद निर्मितीचे काम जो करतो, जोक करतो, तो जोकर होय.

२०१९ सालचा जगभरातील प्रसिद्ध, ऑस्कर विजेता सिनेमा जोकर या नावाने ओळखला जातो. ‘मेरा नाम जोकर’ चित्रपटामुळे जोकरचा चेहऱ्याच्या आड फार करून गोष्टी दडलेल्या असतात अशी एक कल्पना निर्माण झाली होती. आता प्रकाशित झालेल्या इंग्रजी जोकर चित्रपटावरून जोकरच्या चेहऱ्या आड एक क्रूर व्हिलन दडलेला असू शकतो, असे नवे चित्रपटीय आविष्काराचे समीकरण तयार झाले आहे.

बोलता बोलता, बऱ्याच व्यक्ती आपली टर उडवताना ‘जोकरच आहेस,तू म्हणजे! काहीही बोलतेस’ असं म्हणतात, पण जोकर होणे सोपे नसते. जोकर बनणे हे कुणाचेही ध्येय नसते, स्वप्न नसते. जोकर बनायला सुद्धा एक वेगळी बुद्धिमत्ता वा कसब असावे लागते.

सर्कसमध्ये, चित्रपटांमध्ये, नाटकांमध्ये अजूनतरी एकदाही महिला जोकर दाखवण्यात आलेली नाही.

जोकर्स डे निमित्ताने विदूषकाला सलाम!

३८ घरी का येतात भेटायला?

लोक आजारी माणसाला दवाखान्यात अथवा घरी का भेटायला येतात? जुजबी खुशाली कळवण्यापलिकडे काही संबंध नसलेलेही येतात. आजान्याची, कुतरओढीची दया करायला? बरे झाले जिरली आजारी पडला, असे म्हणायला.

चारा मिळेना या देशी, पोटासाठी गेले परदेशी

कधी परततील राघू मैना, कंठ दाटुनी आला, आवंढा दाटे घशाशी।।

भविष्यात ही वेळ आपल्यावरही येणार आहे हे जाणवले.

पूर्वी पण आपण युरोपचे वर्णन ऐकतो, वाचतो. पण अनुभवणे वेगळे. मधल्या काळात काय घडते, ते ऐकायची उत्सुकता दूर राहून, घरपरतीला मन घाबरते. मानहानीकारक जीवनाला पुढे वळण नाही, हे सुचवायला लोक भेटायला येतात का? फॅटम पेन म्हणजे नसलेला अवयव दुखतो. तसं काल्पनिक दुःख, तसे आजार्याबद्दलचे प्रेम? कायम धास्तीच वाटते. व्यवहाराचीपण, भावनेची तर खूपच.

“अशी कुठली खास बातमी, सनसनाटी गोष्ट- गुड न्यूज त्या फोनवर येणार असते की आपण सारखे फोन व व्हॉट्सॅप बघतो. सवय झालीय.” मी.

देवाचे स्वतःचे शहर असलेले हे नाशिक निसर्गकृपेने श्रीमंत आहे- दगडी खांब, जुन्या देवळाचे अवशेष, टेकड्या झाडी, साधी माणसे, Petro graphs. शेती, निसर्ग, गारवा.

वस्ती नदीकिनारी झाली होती, त्यामुळे जुनी घरे नदीकाठी आहेत. येथील वाड्यांत दगडी, लाकडी कोरीवकामाचे खांब आहेत. निसर्गसौंदर्य आहे, देशातील ८०% द्राक्षे व कांदे येथे होतात. केरळ जसे कॉफी व काळ्या मिरीसाठी प्रसिद्ध आहे. बरीचशी गरीब शेतकरी

वस्ती आहे. पूर्वी नदीकाठी पूर येई, अस्वच्छता आहेच. हिरव्यागार शेतांमागे शेतकऱ्यांचे प्रश्न आहेतच. Fertile जमीन आहे, हवा चांगली आहे, पण प्रश्न आहेतच जे दबवले जातात. रताळी, बटाटे, ब्रोकोली, गवतीचहा, कढीपत्ता, फुलकोबी पण पिकवली जाते.

काही ठिकाणी ऊस आहे. मुद्दामच आम्ही, गावाचा फील घेण्यासाठी बैलगाडीत बसलो. "या गावात नोटाबंदी, बेकारी, दुष्काळ, पाण्याची कमतरता, वाढती लोकसंख्या, ट्रॅफिक हे प्रश्न आहेतच. मध जमवणे, पालेभाज्या, भाज्या मुंबईला नेऊन विकणे, फळफळावळ, दूध दुभते, कोंबडीपालन हे जोड-धंदे आहेत." बैलगाडीवाला म्हणाला.

माधवला भेटायला हॉस्पिटलात गेलो. माधव बरा होता. म्हातारी मेल्याचे दुःख नाही, काळ सोकावतो आहे. परत घरी पण भेटायला गेलो. तब्येत सुधारली होती.

हॉटेलाऐवजी घरी भेटावेसे का वाटते?

३९ एकटी आहे

ती एकटी राहते, ती मजेत राहते असा विचार म्हणजे तिन्ही वेळ तिने रडत राहिले पाहिजे का? कुणास तरी डाव फसलेल्या स्त्री बदल चर्चा होती.

“संधी असूनही अनोळखी व्यक्तीने फसवायची भीती वाटते. पण घरचे नात्यातले ओळखीचे फसवत नाहीत का? Time जातो का? माता सीतेवर श्रीरामाने वरदहस्त ठेवला तरी रावणाचा, जनांचा त्रास तिला झाला मी तर सामान्य घरवाली आहे.”

जुने शाळा कॉलेजचे सोबती, आज मोठे झाल्यावर भेटले होते. आपल्यात काही समान गोष्टी होत्या हे कळले तर काही समान गोष्टी आहेत हा गैरसमज दूर झाला. प्रत्येकाची सारखी कथा, तरीही दृष्टिकोन वेगळा असतो. निःशब्द राहावे की खूप बोलावे कळत नाही. गुणवत्ता वाढवायला हवी. दिग्दर्शक एक सांगतो. कॅलिटी नको क्वान्टिटी हवी दिग्दर्शक दोन सांगतात. कुण्या साहेबांनी वर्धातील सिझेरिअनच्या वेळी, कमी वजनाची त्यावेळी ७०० ग्रॅमची बेबी पण वाचवली होती. निष्कलंक सेवा देत तीन हजार केसेस लढवल्या होत्या. सिझेरियन प्रकृतीतील रिस्क जाणून मी चांगली डॉक्टर बनले चांगली माणूस बनले असे एक डॉक्टर मैत्रीण म्हणाली.

दरवर्षी भेटणे व ४५ वर्षांनी भेटण्यात फरक असतो. फीडबॅक द्यायला हवा सुसंवाद हवा. घडलेल्या गोष्टींची चर्चा, गडद निळे आभाळ गच्च भरून आले होते.

माणसं आंग्राळलेली होती पण वाटली तेवढी परदेशी पुत्रवान नव्हती. NRI kids parents, नव्हती. संगीताने मन रमवत होती. सुसंवाद हा जीवनाचा पाया आहे, असे वर्तन करणारी होती. देवबाभळी हे त्यांचे लाडके संगीत नाटक होते. तर ताश्कंत फाईल्स हा शास्त्रीजींच्या जीवनावरचा चित्रपट लाडका होता. लपवलेल्या जुनी वहीतली जपून ठेवलेली पण लपवलेली मोरपीसं जणू या भेटीने गवसली. मनातील आठवणींची रंगीत पेटी उघडली. वेगळे काही सापडले. पूर्वीचे सूर कानी पडले. उंच हवेतून अज्ञात पक्षी संदेश घेऊन आला. आयुष्याचा निर्मळ आनंद घ्यायचा आहे. स्त्रियांनी एकमेकांना जाणून घेणे, हेवा न करणे

आवश्यक आहे. पत्नी, मैत्रिणी, बहिण भावजय, यांनी एकाच व्यक्तीशी संदर्भित अहंकाराचा टकराव दूर ठेवावा. कुणीतरी एकटी आहे, टिकली आहे, ठीकठाक आहे याबद्दल समाधान मानायला हवं. ते अवघड आहे पण शिकायला हवं.

एकटी आहे, असू दे.

४० हेच सत्य आहे का?

काम संपताच माणूस माणसाला नकोसा झालाय, हेच सत्य आहे का? गरज सरो,वैद्य मरो!

दोन भाऊ होते, एक शहरात राही, एक खेड्यात राहतो. मोठ्याची, खेड्यात जंगल पेटलय अशी, लाल पळसफुलांची, पळसदरी होती. धाकट्याची, शहरात मित्रबन सोसायटीत खोली होती, कुटुंब, गणगोत, नोकरी होती. ज्याच्याकडे जे असते त्याला त्याची किंमत नसते. खेड्यात माया व्यक्त करणाऱ्या, बालपणीच्या मित्रमैत्रिणी भेटल्या, की बरे वाटे. खेड्यात वाकड्या फांद्यांचे ,हिरव्या बहराकडे बघून वावरतांना,मनात बरे वाटे. शहरात, इमारतींच्या विळख्यातील वाटा, कचरा, घाई Traffic असे. डास, किडे भरलेले दोन्हीकडेही असतात. शहरात सिमेंटची जंगले व निर्लेप, अलिप्त माणसे असतात.

प्रत्येकाचे अनुभव, मनाच्या जखमा खोल असतात. खेड्यात हात दुखले म्हणून शेतीत काम करता करता एक जण थांबतो. शहरात वजन उचलून लोकल दांड्याला धरून धरून हात दुखले म्हणून दुसरा थांबतो.

खेड्यात मुंगूस, मुंगी, मांजर अन्य प्राणी होते. शहरात भटकी कुत्री, कावळे, उंदीर होते. तशी खरी जमिनीची मालकी कुणाचीच नाही.

दोघे भारतमातेचीच लेकरे आहेत.

दोघांनाही यश नाही.

दोघांनाही मरण चुकणार नाही.

माणसाला, नकोशी खेडवळ आई बदलता येत नाही. मित्र बदलता येतात, शहर बदलता येते. आईला सोडून जाता येते. मुलांचे, जनतेचे करून आई थकली आहे (देश).

अनेक भारतीय म्हणूनच तर परदेशी स्थायिक होतात. हेच सत्य आहे का? हल्ली वाटते दुसऱ्या शहरात जाऊन रहावे. काही काळ तरी! पण विस्थापित व्हायची भीती वाटते. पैसा खूप नाही, पोटापुरता आहे. पण आरोग्य? अवकाळी पाऊस, डेंगु, आजार वेदना देतात.

कुठलाही major problem नसताना अहंकाराचे टकराव का होतात? अपमान गिळून, गप्प बसूनही हे दीडशहाणे लोक दुखावूनच जातात. देवा ही अकारण भीती, नकारात्मकता बाहेर जाऊ देत.

धाकटा शहरातून निवृत्त झाला. मार्गदर्शनासाठी निवृत्त संघटनेला जायला निघाला. शेजाऱ्याने खोडा घातलाच!

"अहो अत्रे कट्टा-पै कट्टा, attached रहायला हवे." धाकटा उत्तरला.

"मी खेड्यात जाणार आहे, हे घर सोडणार आहे"

"अहो, इथेच राहा" शेजारी

समोरच्याला "डाव मांडून मांडून मोडू नको" आपण सांगतो, तेव्हा प्रत्यक्षात डाव मोडलेलाच असतो. २०२० साठी काही pending ठेवायचेय. जगणे नाही, लिहिणे नाही, फक्त निवांतपणे प्रकाशित होणे pending ठेवायचेय! जीवनात चढउतार फार होतात.

"असू दे, त्याने आईला तोडले तरी चालेल. बायकोसोबत खूश राहू दे" आई म्हणाली होती. नटसम्राटमध्ये दिलेला आशीर्वाद आहे हा! मी निवृत्त संघटनेत वेळ घालवू लागलो.

"मला घरी नातवंडांना सांभाळावे लागे" एक मैत्रीण.

"मला तर नातवंडंच नाहीत" दुसरा मित्र.

"हातात चिंचोके उरले आहेत" मी.

"चिंचोके म्हणजे काय?" निवृत्त मैत्रिणीच्या नातवंडाने विचारले.

मी समजावले पण त्याला ते समजले नाही.

"मुलगा, आता तो परदेशी झालाय. तो इथे पाहुणा म्हणून येणार, हॉटेलात राहू का? म्हणून विचारणार. त्याने काही दिवस मला तिकडे बोलावले, तरी मी इकडचा तो तिकडचा." धाकटा मित्रांना म्हणाला.

या देशावर ही वेळ कोणी आणली? पोट्यासाठी परदेश गाठायची? पार्टी, लॉग वीकेण्ड, पिकनिकच्या गोष्टी तो परदेशी सांगू लागला. देशी माणूस अंधानुकरण करू लागला. शनिवार, रविवार बाहेर जेवणे!

व्हेन यू आर ट्वेंटी, थर्टी, फोर्टी, फिफ्टी, सिस्क्वी, सेव्हन्टी,लेट अस हॅव पार्टी

दोन महिने परदेशी मुलाकडे काढले. इथे परदेशात हवा छान, त्यामुळे देह रसरशीत होतो. इथे परदेशात देखील लोक धावतात पण मुंबई इतके नाही. तिरप्या नजरेने बघतात, पण गुंडागर्दी नाही. निगेटिव्ह माणसे पॉझिटिव्ह माणसांची किंमत कमी करतात. झिरो व्हॅल्यू तरी ठीक आहे. पण Negative value वाले भेटतात. माणूस जात फार complicated असते. परदेशी फार दिवस राहता येत नाही. नहूष राजाचे वंशज कधीच सुखी होत नाहीत.

मी वाचले होते, केनियात चकुरा ही अल्पवयीन टवाळ पोरे उचलेगिरी, चोरी करतात. बॅग, गॉगल, पर्स, पासपोर्ट चोरतात. तसे काही तरी जगात सर्वत्र होते म्हणे.

"माझे चुकले मी मोठी होते, मी तुला क्षमा करायला हवी होती." मला सासू म्हणाली.

पण त्यात देखील मला त्यांचा अहंकार जाणवला. काहीतरी चुकते की स्वभावदोष आहे? Self blame घेतला, पूर्वीही घेतला होता.

तेरे संग जीने की खातिर, मरते रहे हम जितना कौन मरेगा इतना

गैरसमज, उतावळेपणा, अहंकार, राग, प्रगल्भता नसणे यामुळे जगात अनेक डाव मोडतात. इतरांशी काय करायचंय, माझे मला स्वतःचे बघायला हवे.

तुझे तू बघ तुझ्या घरी, माझे मी बघते माझ्या घरी,

पूल जोड सांध ही दरी, का दोघांमध्ये आता आलीय ही दूरी?

आम्हाला आई नको होती, आता मुलांना आम्ही नको आहोत.

धाकटा खेड्यात, खेड्यातून शहरात, मी मोठा शहरात, शहरातून परदेशात जा ये करत राहिलो, पण असंतुष्ट राहिलो.

जगभरात वृद्धांचे नकोसेपण हेच सत्य आहे का?

४१ नाही म्हणायला शिका

No means No, असे महिलांनी म्हणावे, असे आपण पिक चित्रपटात बघितले. महिलांबरोबर काही काळी भिडस्त वृत्तीने पुरुष देखील वैतागात सापडतात. Learn to say NO. भीडेखातर काम घेऊ नका. नो, नाही, नको म्हणायला शिकायचे कसे? नकार देणे हा एक उद्धटपणाचा, शिष्ट प्रकरणाचा प्रकार वाटू शकतो. केवळ मला नाही म्हणाले, माझे असे काम करायला नकार दिला म्हणून माणसे तुटू शकतात. राग येतो पण, तोच नकार नम्रपणे पण तुम्ही देऊ शकता. नकार कसा द्यावा, नाही कसं म्हणावं हे बालपणापासूनच मुलांना शिकवायला पाहिजे. नकार देताना सुद्धा उद्धटपणा करण्याऐवजी नम्रतेने सांगणं, वडिलांनी शिकवावे. शाळेतील गाणं असायचं

सॉरी, नो थॅक्यू आर वर्ड्स देअर, वि विल लाइक यू टु हिअर

एका वयानंतर मुळात मुले थोडी उद्धटच होऊ लागतात. त्यांचा उद्धटपणा आपल्या कपाळात जाऊ लागतो. पण आठवा आपल्या त्या वाढीच्या वयात आपण देखील उद्धट होतो. आपल्या आई वडिलांचे संस्कार चांगले होते पण तरीही त्या वयाचा असा दोष होता, की रागात नकार द्यायचो आणि हा नकार उद्धटपणे द्यायचो.

एका दैनिकात वाचले, की समाजात तरूणांत, वागतात असे की जणू उद्धटपणाचा रोग सध्या समाजाला लागला आहे. नकार नम्रपणे दिला तर या उद्धटपणाच्या आरोपातून आपली मुक्तता होऊ शकते. नकार देणारी माणसं, दगा देणारी, दुसऱ्याच्या भावनांची कदर न करणारी, लबाड अशी असतातच असं नाही. हे शंभर टक्के खरं नाही. नाही असं म्हणून आपण खोटे आश्वासन देण्यापासून स्वतःची, खोट्या आशेतून समोरच्या व्यक्तीची मुक्तता करतो आणि आपल्यावर येणारे कामाचे ओझे कमी करतो. समोरच्या व्यक्तीच्या संकटात दरवेळी आपण धावून जातो. पण हिशोब केला असता कळते की पुढच्या वेळी जर आपल्याला गरज पडेल तेव्हा या व्यक्ती येतील का? पूर्वी आल्या होत्या का? त्याचा नीट हिशोब करून आपण

आपल्या मर्यादा जाणून, नकार देऊ शकतो. आपल्या स्वभावाच्या, शरीराच्या, मनाच्या, देहाच्या, वेळेच्या मर्यादा आहेत. आपण दरवेळी दर व्यक्तीला मदत करू शकत नाही. कुटुंबाची जबाबदारी केवळ आपल्यावरच आहे असे नाही.

आपल्याला जो नकार द्यायचा आहे तो योग्य शब्दांत आणि योग्य भावना मांडत, न चिडता व्यक्त करा.

जसे की,

१ अरे वा छान आहे. यावेसे वाटते पण मला दुसऱ्या ठिकाणी काम आहे.

२ मी आले असते पण तब्येत बरी नाही.

३ मी तुझी जबाबदारी हलकी करू इच्छिते पण जमत नाही.

अशा शब्दात आपली वाक्यरचना व्यवस्थित रचून आपण नकार देऊ शकतो. समोरच्या व्यक्तीने आपल्याला या लायक समजलं, की आपण त्याला मदत करावी हा आपला सन्मान असतो पण कधी कधी आपल्या मदतीचा, धावून मदतीला जाण्याचा गैरफायदा देखील घेतला जातो.

स्वतःच्या जबाबदाऱ्या, स्वतःची तब्येत, स्वतःच्या भावना, स्वतःच्या वेदना, मनःशांती महत्त्वाची असते. एखाद्या गोष्टीने त्रास होणार असेल तर नाही म्हणा. हे नाही म्हणणं स्वार्थीपणाचे लक्षण नाही. ते तुमची स्व मदत आणि स्वतःची काळजी घेणं आहे.

शुभ कार्याला बोलावल्यावर-

१ आमच्या शुभेच्छा आहेतच पण मला दुसरं काम आहे. नंतर कधी तरी भेटू. अशा कारणाने आपण नकार देऊ शकतो.

२ तरी मी येऊ शकत नाही मला आवडतं पण काय करू कामं आहेत. अशा प्रकारे नकार देता येतो.

३ जर नकार द्यायला फारच अवघड जात असेल तर, मला थोडा या विषयावर विचार करू द्या माझी कामे मुदतीत जर तोपर्यंत झाली तर मी यायचा प्रयत्न करीन. अशी उत्तरं दिल्याने आपल्याला नकार द्यायला काही वेळ मिळतो. ताबडतोब झटकून टाकल्यासारखा नकार दिला नाही, असं मनाला समाधान मिळतं. पैशाची मदत मागणाऱ्या मित्रांना अशाच प्रकारे टाळता येते. माझ्याकडे पैसे आहेत ते मला सध्या लागताहेत असं सांगता येतं. अर्थात हे मी स्वतः उशिरा जाणले. बऱ्याच जणांनी पैसे बुडवल्यावर, तुलना आणि अनुभव त्यामुळेच मी या उपदेशापर्यंत आले, तो हा की, उसना पैसा मागणाऱ्यांना नकार द्यायला शिका. नाहीतर मित्रही जाईल, वर पैसाही जाईल आणि मनस्ताप मात्र होईल.

So, Learn to say NO

४२ कालिंदी

कथा-

कालिंदी मामी सेवादान नावाच्या वृद्धाश्रमात राहतात. कामसू सामान्य होत्या. इतरांनी तर दुखावले. पण मीच मला दुखावले, असे सांगतात. ही कथा कालिंदी मामींची आहे. इतरांच्या गोष्टी, प्रसंग असे मी लिहिते तेव्हाच जगते का? जगणे लिहिणे, सत्य-कल्पना अंतर धूसर झाले आहे का? खरे तर आईशिवाय मुलांचे कोण असते? कुठे जाते मुलांची अक्कल? कसला माज चढतो त्यांना? खूप सासुरवास सोसला कालिंदीमामींनी घरात! काम, विचारांची गरिबी, खटले, वारंवार बाळंतपणाला येणाऱ्या नणंदा, गरिबी, स्वतःचा पोरवाडा, पैशाचा अभाव! काही दिवस, मुलांजवळ कालिंदीमामींना कल्याणला कटिशूळामुळे दवाखान्यात ठेवले होते. कटिशूळ सुरू झाला, संपला. त्या वृद्धाश्रमात परत गेल्या. पण मला त्यांना भेटायला जाणे जमले नाही. स्त्री सकाळी कुमारिका, दुपारी सवाष्ण, रात्री वृद्धा होते. मामींचे तसेच झाले! मी, I changed as Sentimental fool, emotional damsel to old idiot!

“एक काम झाले की वाटे आता विश्रांती घ्यावी, पण काम संपतच नसे. पूर्वी मी मुलांना अफू घालून झोपवायचे.” मामी.

“बापरे!” मी.

“हो. सासू राबवायची म्हणून हे करावे लागे. तर मुले म्हणतात तू आमच्यासाठी काय केले?” मामी

“मी चहाहोलिक व भावनाहोलिक आहे. उपाय असेल तर जरूर सांगा.” मामी

“मुलांनी न विचारणे ही स्त्रीजन्माची मोठी शोकांतिका आहे, वैधव्याहूनही ती मोठी असते.” मी

ती गेलेली वेळ परत येत नाही, हे शल्य असल्यामुळे मी स्मरणरंजनात रमते. पाऊलखुणा शोधत भूतकाळात जाते. सफर, ती उरकायची गोष्ट नाही. निवांत करावी लागते.

“मुले विचारत नाहीत ही वाईट वेळ कधीच येऊ नये- शत्रूवर पण!” मी

“मुलांशी बोलायला मी घाबरते.” त्या.

“का? तुम्ही मुलांचं इतकं केलंय.” मी.

“फाडफाड बोलतात, अपमान करतात. मी आई आहे. मी त्यांच्याशी भांडून त्यांना दुखावू इच्छित नाही.” मामी.

“माझी आई बरोबर असताना, मला काय फिकीर?

मीच राजा, मीच वजीर.”

असे म्हणणाऱ्या मुलांना, आज आईला सांभाळण हीच फिकीर वाटू लागते हे नवल आहे.” मी.

“चांगुलपणाची पुरेपूर शिक्षा मला देवाने दिली आहे. सून भोगेल हो.” त्या.

“दोष मुलगाचा पण आहे, सुनेला का कोसता? सर्वांवर ही वेळ येऊ शकते.” मी.

“हो, काळ बदलतो आहे. आई नकोशी झालीय.” त्या सेवादान वृद्धाश्रमातून मी बाहेर पडले, घरी आले. या घरात मी एकटीच राहते. अजून किती वर्षे राहणार! काही वर्षांनी अजून देह थकेल. काम होणार नाही. मग कधीतरी मलाही जावेच लागेल त्या, सेवादान वृद्धाश्रमात! झोपताना मनात आले, कालिंदीमामी खरे आहे, आई नकोशी झालीय समाजाला! पूर्वी माझी आई अरूणकडे जाताना अगदी शेंगदाणे कुटापासून सर्व भरून घेऊन गेली. मी आज ५०

वर्षानी तेच तर केले. आपल्या मुलाला सून सुखात ठेवत नाही, आपला मुलगा सुनेचे अति ऐकतो, आपला मुलावर धाक नाही हे कायम आईला वाटते, टोचते. तो मधुर दंश असतो.

“आई तुझ्या अतिरेकी प्रेमाने मी जगू शकत नाही. तू माझ्यात गुंतू नको. तरुणांचा आई हा भूतकाळ आहे, मुलांना भविष्याकडे बघायचे आहे.” तो सुपुत्र म्हणाला.

“तरीही आर्तपालवी उमलली मनात! पुढे कुठली जबाबदारी नको, म्हणून मुलेही नकोत, प्रेम करणारी, ये म्हणणारी आईही नको. इतके दिवस जे ठीकठाक, वरवरचे होते, तसे नाते, ठीकठाक राहू दे! औपचारिक!” मी देवास विनवले.

तसे माझे सासूशी गुळपीठ नव्हते. पण मी आजपर्यंत कधी सासूला नवऱ्यापासून तोडले नाही. Mother and wife opposite का? आश्रमात नीरव शांतता होती. मुंबईत जी दुर्लभ आहे. पण इथे मुंबई नाही. तो शेजार, ते बेजार नाहीत. पण स्वतःचे घर आहे. छातीत दुखू लागले. शांत पडून राहिले. सकाळ झाली. रुटीन सुरू झाले. मालिका सुरू झाल्या. मी रमले.

एक मैत्रीण भेटायला आली, म्हणाली, “मी सेवादान वृद्धाश्रमात राहिले जात आहे. निरोप घ्यायला, बायबाय करायला आले”

तिला निरोप दिला. चहाची वीजेवर चालणारी किटली बक्षीस दिली. फक्त मनात एक विचार डोकावला. किती घरांतील आयांचा प्रवास, सेवादान वृद्धाश्रमाच्या दिशेने होत आहे? जात्यातले रडताहेत, सुपातले बघत आहेत.

कदाचित सगळ्यांचाच?

४३ वरण भात

एका यू ट्यूबच्या व्हिडिओत अन्य प्रांतीय लोकांच्या वरण भाताची तर उडवलेला प्रकार खिल्ली ही ऐकली. मला वरण भात- म्हणजे बावळट म्हटले जाई, पण मी गप्प बसले. काल भर पावसात घरी आले आणि माझ्या मनात वेगवेगळे विचार येऊ लागले. वरण भात हा भारतातील लोकप्रिय, तसा पटकन होणारा पोटभरीचा असा पदार्थ आहे. वरणामध्ये प्रोटीन मिळतं. भातामुळे कार्बोहायड्रेट मिळतं. वरण भात हे बालकापासून वृद्धांपर्यंत, साऱ्यांसाठी वापरले जाणारे महाराष्ट्रीयन अन्न आहे. अन्य भारतीयांमध्ये दाल-चावल नावाने जेवण म्हणून पण वरण भाताचाच एक प्रकार खाल्ला जातो. जेवणाच्या पानात, वाढतांना नेहमी डाव उजवे व मध्य साधण्यासाठी किंवा त्याआधीच वरण भात हवा. वरण भातासोबत लिंबाची फोड, बटाट्याची भाजी आणि वरून लोणकढे रवाळ साजूक तूप असेल तर भात अधिक चांगला लागतो.

फार पूर्वापार काळापासून दारी आलेल्या याचकाच्या झोळीत, सव्वाष्णीच्या ओटीत तांदूळ दिले जायचे. याचा अर्थ जर ती भुकेली असेल तरी दान घेवून घरी गेल्यावर ती/तो, ते तांदूळ शिजवून भात करून खाऊ शकतात. वरण भात कसा खावा याचं टीव्हीवर प्रात्यक्षिक दाखवायची गरज नाही, कारण की अनेक वर्षे, सहज बालपणापासूनच आपण वरण भात खात असतो. भात शिजल्यानंतर भाताची मुद वाटीने पाडावी, वर पिवळ्याधम्मक वर्णाचा, वरणाचा दाट थर घालावा आणि त्याच्यावर बटाट्याच्या भाजीच्या फोडीचा मुकुट ठेवावा. बाजूला लिंबाची फोड ठेवावी. घरी असल्यास वरती तूप सोडावे. वरण भात हे पोटभरीचं जेवण होतं. कुकरमध्ये, Microwave मध्ये पंधरा वीस मिनिटांत वरण भात शिजतो. फडफडीत अथवा गुरगुट्या- जसा आवडत असेल तसे शिजतांना घालायचे पाणी कमी/जास्त करावे. एका मोठ्या प्रसिद्ध नटाच्या घरी पण रोज रात्री वरण भात खातात असे वाचनात आले. परदेशी पण लोकप्रिय आहे, असे वाचनात आले. गप्पा मारता मारता जास्ती स्वतःला किचनमुक्तीचे

प्रमोशन हवे असेल, तर वरण भात लावावा. वरण भाताच्या सोबतीने जेवत गजाली केल्या, तर गप्पांचं पण गाणं होतं. तांदूळ, बारीक अथवा लांबुडका, बासमती वापरतात. तांदूळ ज्यात Starch and Carbohydrate असते, त्यावर तूप, Fats आणि वरण म्हणजे तुरीची डाळ Protein असते. शिजत असतांना डाळीच्यात हिंग आणि हळद घालावी. हवा असल्यास हिंगूळ वरून घाला व डब्यात न्यायला काही नसेल तर वरणाचा गोळा देखील हिंगूळ मीठ कालवून पोळीसह डब्यात नेता येतो.

काल काय झाले ते सांगते. अनेक बँकांमध्ये पैसे काढण्यावर निर्बंध येताहेत, काही बँका बंद पडताहेत. प्रचंड मंदी आहे. बेकारी वाढली आहे. महागाई वाढतेच आहे. मला उधार उसनवारीची सवय नाही. माझ्या घरी अति नोकर नाहीत. त्यामुळे सोसायटी भोवती अवकाळी पावसाने पाणी साठल्यावर मी हैराण झाले होते. आमच्या इमारतीला लिफ्ट नाही त्यामुळे पाणी घरपोच सामान द्यायला कां-कू करतो. कालच्या दिवशी देखील असंच भरपूर पाणी सोसायटीच्या बिल्डिंग भोवती साठल होतं. इमारती खाली असंही भरपूर शेवाळलेली वाट आहे. रस्त्यावर देखील पाणी साचले होते. त्यामुळे बाहेर पडता येणे शक्य नसल्यामुळे नवरात्रीनिमित्त देवीला श्रीखंड पुरीचा नैवेद्य दाखवावा अशी इच्छा असूनही मी तसं करू शकले नाही. मग मी भरपूर वरण भात शिजवला आणि देवीला वरण भाताचा नैवेद्य दाखवला. प्रार्थना केली, "देवी माते, आज ही स्थिती आहे. उद्या जर या परिस्थितीत काही सुधारणा झाली, तर मी काही तरी अन्य गोड-धोड तुला नक्की करेन. पण आज जे जेवण मी जेवते आहे, तुला तेच नैवेद्य म्हणून देते.

गोड मानून घे."

वरणभाताचा नैवेद्य देवीने स्वीकारला. देवीला आवडला.

आई भवानी तुझे लेकरू, कुशीत तुझिया घेई

सेवा मानून घे आई

४४ चहाच्या घोटाबरोबर

चला घोट भर चहा घेऊ या, असं म्हणून माणूस जेव्हा चहा घ्यायला कुणाच्या तरी सोबत जातो, तेव्हा तो फक्त चहाचा घोट नसतो, तर ती एक सोबतीची, संवादाची सुरुवात असते. अनेक चहाची दुकानं, अनेक चहाच्या टपऱ्या, बाजारपेठेत, कॉलेज जवळ, स्टेशन परिसरात एसटी स्टॅण्डजवळ, कोणापाशी सरकारी कचेरी पाशीही असतात. या चहाच्या निमित्ताने, या दुकानांमध्ये चहाची तल्लफ भागवण्या बरोबर काहीतरी संवाद साधला जातो. विचारांमध्ये बदल घडवून आणला जातो. प्रवास करताना सुद्धा शेजारच्या प्रवाशांशी, हवा पाणी कस आहे? कसं काय चाललंय? अशा शब्दांमध्ये बोलणे सुरू होते. नव्या गावामध्ये सुद्धा, सोबतच्या व्यक्तीशी काय कसं काय चाललंय, हवा पाणी याविषयी बोलण्याला सुरुवात करून आपण होवून बोलण्याची संवाद साधण्याची सुरुवात माणूस करत असतो. बोलण्यापासून माणूस वंचित राहू शकत नाही. SMS, Whatsapp, phone, विचार व्यक्त करायचे एक साधन असते. जीवनावश्यक गोष्टींमध्ये हवा पाणी अन्न वस्त्र, निवारा, यासोबत गप्पा देखील येतात. जीवनावश्यक गोष्टींमध्ये- सामान्यांच्या बाबत- गप्पा देखील का येतात? कुणीतरी आपल्याला ऐकतंय हा भाव सुखावतो. गप्पा देखील जीवनावश्यक असतात. कुणी तरी आपल्याला ऐकतंय, विचार ऐकून घेतोय, आपण जे व्यक्त होतो ते ऐकून घेतोय, यामध्ये मोठे समाधान असते. माणसाने माणसाशी जोडले जाण्यासाठी फेसबुक, एसएमएस, फोन कॉल, चर्चा, गप्पा या असतात. चारचौघांत बोलताना, वावरताना आपल्याला कुणी तरी ऐकते या कल्पनेने माणूस खूश होऊन बोलू लागतो. प्रत्येकालाच आपले कौतुक ऐकायला आवडते. मात्र त्या आभासी जगात व्यक्त होण्यापेक्षा प्रत्यक्ष भेटी, पूर्ण, मोकळ्या चर्चेमुळे बरे वाटते. माणूस, स्वकथा, स्वबद्दल सांगायला मिळाले की मोकळा होतो. मन हलकं वाटतं, आवडतं.

मद्रासमधील माइंड कॅफे मध्ये चहा/कॉफीबरोबर गप्पा मारण्याची पद्धत आहे. आत शिरताच एक अर्ज भरून घेतला जातो. त्यानंतर पंचेचाळीस मिनिटे समुपदेशकांशी बोलले

जाते. योग्य प्रकारे निदान करून उपचार केला जातो. मानसिक आरोग्यावर असलेल्या Stigma, दोषारोपांमुळे नोकरी गमावलेले लोक येथे काम करतात.

चाय पे चर्चा इथे चालते.

Suicide prevention and mental health साठी हे सर्व योग्य असते. हे उपचार आनंददायी असतात. मनाची मशागत होते. नवे विचार स्वभावात बदल करतात. Art, poetry, music, drawing, hobbies सुरू होतात. Break ups, job loss, boredom, unemployment, confusion कमी होते. Happiness quotient वाढतो.

आपण माणूस आहोत, माणुसकी दाखवायला हवी, समजूतदार होऊन बोलते व्हायला, व्यक्त व्हायला हवे. इतरांचे ऐकायला हवे. अशा प्रकारचे Mind cafes, tea centres हळू हळू आपल्या देशात अनेक ठिकाणी सुरू होत आहे. सर्वांचे मनाचे आरोग्य चांगले राहो.

चहाचा प्याला, स्वस्त असतो, सोबत होणारा संवाद अनमोल असतो. बोलत जा.

Speak out.

***_

४५ विश्वमोहिनी

फ्रान्स आणि जर्मनी या देशांमध्ये मला पद्मश्री जिव्या सोमा मशे, या वारली चित्रांच्या प्रणेत्या चित्रकाराची चित्रे बघायला मिळाली. खूप अभिमान वाटला. त्याच वेळी मी ठरवलं, की भारतात मुंबईला परत गेल्यावर वारली चित्रकला शिकायची. सुदैवाने तो योग जुळून आला आणि मला वारली चित्रकलेची कार्यशाळा करायला मिळाली.

पद्मश्री, या पदवीने दोन हजार अकरा साली सन्मानित जिव्या सोमा मशे, हे डहाणू, जव्हार रस्त्यावरील गंजाड येथे राहात होते. आदिवासींचं जीवन, विचारसरणी, भाव, एकता, पशुपक्षी आणि वृक्षांबद्दलचं प्रेम, जीवनशैली वारली चित्रांत प्रतिबिंबित होते. तशी ही पारंपरिक कला आहे. रोजच्या जीवनात वापरल्या जाणाऱ्या वस्तू, पक्षी, प्राणी, हे बघून आणि प्रेरणा घेऊन जिव्या सोमा मशे यांना, ही वारली चित्र भराभर काढत असताना अचंबित होवून, एका कलाप्रेमीने या कलेला उत्तेजन द्यायला सुरुवात केली. स्वतः जिव्या सोमा मशे यांनी ही चित्रे कशी काढायची हे मनमोकळेपणे शिकवायला सुरुवात केली. त्यानंतर ही कला झपाट्याने लोकप्रिय झाली. जिव्या सोमा मशे यांना वारली चित्रांचा प्रणेता असे म्हणतात.

उत्तर सह्याद्री पर्वतरांगांमध्ये राहणाऱ्या वारली समाजाची, आदिवासी वस्तीतील लोकांची पारंपरिक कला ही वारली चित्रकला होय. डहाणू, पालघर, विक्रमगड, तलासरी, जव्हार येथील रहिवासी आदिवासींची ही पारंपरिक लोककला आहे. शुभ कार्याच्या वेळी त्यांच्याकडे वारली चित्र काढण्याची पद्धती आहे. गेरू सारख्या तांबड्या रंगावरची पांढऱ्या आकृती रूपाने काढलेली चित्रे म्हणजे वारली चित्र होय.

या चित्रकलेत केवळ सरळ रेषा, त्रिकोण, वर्तुळ आणि वाकड्या रेषा यांचा प्रयोग करून चित्रं काढली जातात. ही चित्र केवळ दोन रंगांनी काढली जातात.

वारली मनांमध्ये असलेल्या, कायम रोजच्या जीवनात दिसणाऱ्या विश्वातील प्रत्येक आणि प्रत्येक गोष्टीला या वारली चित्रांमध्ये स्थान आहे. नारळाची झाडं, ताडीमाडीची झाडं,

गवत, झाडेझुडपे यांचा समावेश आहे. त्यासोबतच पक्षी आणि प्राण्यांना देखील मानाचे स्थान आहे. हे पशुपक्षी, प्राणी, मानवाचे मित्रच आहेत. यामध्ये पोपट, मोर, कोंबडा, कोंबडी, कावळा, चिमणी हे पक्षी आणि बैल, गाय, कुत्रा, बकरी, घोडा ह्या प्राणांची चित्रे वारली चित्रकलेत आढळतात. महाराष्ट्रामधील ही लोककला जगभरात प्रसिद्ध आहे. या चित्रांत Symmetry and balance असतो.

विवाह, सण, शेती, वारली देवतांचे पूजन, शुभकार्य या सर्व प्रसंगी वारली चित्रं काढली जातात. या चित्रांमध्ये वारली लोकांचे वसतिस्थान म्हणजे त्यांच्या तंबूवजा घरातील सामान व झोपडीवजा राहत्या घरांची, गवत गंज्यांची देखील चित्रे आहेत. बैलगाडी, पाण्याची कळशी, तारपा वाद्य, तबला, खंजिरी, ढोल, टोपल्या, गाठोडी, पिशव्या यांचा देखील या चित्रांमध्ये समावेश आहे.

जीवनात रोज घडणाऱ्या घटना, या सर्वांपासून जिव्या सोमा मशे हे प्रेरणा घेत असत. या विश्वातील प्रत्येक आणि प्रत्येक गोष्ट जणू त्यांना मोहिनी घालत होती. या विश्वमोहिनीचे अफाट रूप त्यांच्या चित्र रुपांमध्ये सापडते. बैलगाडी, बैलगाडीची चाके, वेगळ्या प्रकारची झाडं, फुलं, वृक्ष, गृहकृत्य, स्त्रिया, वाद्ये वाजवणारी माणसं, विविध वस्त्रांनी आणि केशभूषांनीही, स्पष्टपणे ओळखता येणारे स्त्री आणि पुरुष या चित्रांमध्ये आढळतात. वारली चित्रकलेत फक्त पक्ष्यांना डोळा काढला जातो. बाकी सर्व प्राणी आणि जनावर, मानव यांना डोळा काढला जात नाही.

तांबड्या गेरू वजा मातीने रंगवलेल्या माठांवर, भिंतींवर, वस्त्रांवर तांदूळ दळून, त्याची भुकटी पाण्यात दाट कालवून, त्या पांढऱ्या पेस्टने ही चित्र काढली जात. त्यामुळे केवळ दोन रंगातच ही चित्रे काढली जातात. आता आधुनिक काळात, वेगळ्या वेगळ्या रंगांनी ही चित्र काढायची पद्धत जरी आली असली, तरी वारली कलेत तरी अजूनही तसेच पारंपारिकच दोनच रंग वापरले जातात. रेखांनीच जाळी अथवा पट्ट्या किंवा ठिपके ठिपके, वी अथवा डब्ल्यू च्या

आकाराच्या रेखा अशा प्रकारे वारली चित्रांची रेखाटन केले जाते. नितनित्य जीवनातील वस्तू, जसे की धान्य पाखडायचे सूप, ढोलकी, तारपा, टोपल्या, इत्यादी वस्तू चित्रांमध्ये दिसतात. तारपा हे वारली लोकांचे आदिवासींचे अतिशय लोकप्रिय वाद्य आहे. तर तर् तर्, तर्पर्, तर् असा आवाज यातून येतो, त्यावरून या वाद्याचं नाव तारपा पडलं आहे. तारपा वाद्य हे सुकलेल्या भोपळ्यांच्या जोडीपासून बनवतात. हे वाद्य वाजवत केल्या जाणाऱ्या नृत्याला तारपानृत्य असे देखील म्हणतात. तारपा नृत्यांमध्ये वर्तुळाकार रचना करून नृत्य केले जाते. एकमेकांचा हात धरून, एक स्त्री एक पुरुष अशा क्रमाने, अथवा सुयोग्यपणे एकमेकांच्या कमरेभोवती हात घालून नृत्य केले जाते. तारपा नृत्ये देखील बहुतांशी वारली चित्रांमध्ये रेखाटलेली आढळतात. शंख चक्रासारखे गोल फिरत नृत्य करणाऱ्या स्त्री पुरुषांची चित्रं, वाद्य, ससा, घोडा, विहीर, झोपड्या, पक्षी यांचे वेगवेगळे आकार वारली चित्रकलेतील चित्रांमध्ये आढळतात. महाराष्ट्राची ही पारंपरिक लोककला आहे. आपण ती शिकून घ्यायला हवी. विश्वातील सगळ्यात लहान लाल मुंगीपासून ते हत्तीपर्यंत, मुंगळे, कीटक ते वाघासारखे प्राणी, मानव या चित्रांमध्ये एकत्र नजरेस पडतात. संपूर्ण विश्वाला सामावून घेणं आणि निसर्गात सर्वांनी एकमेकांशी मिळून मिसळून आनंदाने वावरणं या चित्रांमध्ये जसे आढळतं, तसंच मानवाने देखील वागावं, असा एक छुपा सुसंदेश या चित्रांमधून मला मिळाला. वारली चित्रांच्या या चित्र विश्वाने माझ्यासमोर विश्वमोहिनी म्हणजे विश्वातील प्रत्येक आणि प्रत्येक आकर्षक गोष्ट मांडली. अस्तित्वात असलेली गोष्ट, आवश्यक आणि अनावश्यक असलेली गोष्ट, सर्व गोष्टी अतिशय छान प्रकारे रचून वारली चित्रातून गुण्या गोविंदाने वावरताना बघायला मिळाल्या.

संपूर्ण विश्वानेच वारली चित्रातील Co existence, विश्वमोहिनी प्रमाणे एकमेकांशी सलोख्याने वागावे ही सदिच्छा.

४६ सानेन रेल्वे स्टेशन

सानेन रेल्वे स्टेशन हे स्वित्झर्लंडमधील Gstad जवळील एक प्रसिद्ध गाव आहे. संगम, १९६४ चित्रपटानंतर परदेशाचे आकर्षण वाढले. २०१९ पर्यंत आजही परदेशी पर्यटनाचे खूळ सामान्य माणसांच्या डोक्यात घालायचा विक्रम दिलवाले दुल्हनया ले जायेंगे या १९९५ सालच्या चित्रपटाने केला. या चित्रपटापासून सानेन रेल्वे स्टेशन प्रसिद्धीच्या झोतात आले. १९०५ साली या गावी रेलवे स्टेशन बांधले गेले. सानेन या नावाचा, सानेन शब्दाचा अर्थ, पांढऱ्या लहान केसांच्या, कमी लोकरीच्या दूध देणाऱ्या, स्वीस ब्रीडच्या बकर्या होय. सानेन रेल्वे स्टेशनच्या बाजूलाच अशा मोठ्या पांढऱ्या बकरीचा पुतळा देखील आहे. एक सोविनार शॉप आहे. गाईम्हशींच्या गळ्यात बांधायच्या हिंदी चित्रपटांतील DDLJ स्टार्डल घंटा आहेत. किचेन्स आणि वेगवेगळे सोविनूर्स, जंकफूड फ्रुट, Newspaper मिळणारा छोटं दुकान आहे. सानेन रेल्वे स्टेशनवरील सेवा दुकान, Daily needs shop, वाहनांची उपलब्धता, सुंदर हवा, निसर्गरम्य भूभाग, वेगवेगळी हॉटेल्स आणि बर्फाची मजा, यामुळे सानेन रेल्वे स्टेशन प्रसिद्ध आहे.

सानेन रेल्वे स्टेशन वर १९०५ साली बांधले गेले असल्याने, पारंपरिक दृश्य आहे. वर्णन केले गेलेले गेलेले बर्न्स स्वित्झर्लंडमधील हे लहानसे गाव सानेन अँडमिन डिस्ट्रिक्ट ची राजधानी आहे.

आमच्या नात्यातल्या एका मुलीने, स्वित्झर्लंडमधील मुलाशी प्रेमलग्न केलं तेव्हा आम्ही खूपच खूश झालो होतो. पण नंतर काही जण म्हणायचे की तो गवळी आहे. दुधाचा धंदा करतो. त्यावरून आम्हाला थोडासं कसं तरीच वाटलं. पण स्वित्झर्लंड मधील दुधाचा धंदा तेजीत असतो, ग्लॅमरस सुद्धा असतो. निसर्गरम्य त्या परिसरातील छोटी छोटी झोपडी वजा घरं, निसर्ग बघून एक गाणं आठवलं.

चांदी की कुर्सी पर बैठे मेरी छोटी बहना

सोने के सिंहासन पर बैठे मेरी प्यारी माँ

मेरा क्या मैं पड़ा रहूँगा अम्माजी की पाँव में छोटा सा घर होगा बादलों की छाँव में
आशा दीवानी मन में बाँसुरी बजाएँ.....

या वयात आता सानेन रेल्वे स्टेशनवर, दिलवाले दुल्हनिया ले जाएंगे किंवा येस बॉस
स्टाईलचे फोटो काढायला गेलो, तर लोक काय म्हणतील? असं मनात आलं, पण मितवा, मी
एवढंच केलं

कुछ और जमाना कहता हैं,

कुछ और जिद् मेरे दिल की

मैं बात ज़माने की मानू

या बात सुनू अपने दिल की?

मग काढले फोटो.

स्विट्झर्लंडमधील Lucerne पासून वीस किलो मीटर अंतरावर, टेकडीवर सानेन रेल्वे
स्टेशन आहे. चौदा डिग्री तापमान, प्रचंड वारा आहे. फोटो काढायला आम्ही, मी आणि माझे
पतिदेव उभे राहिलो तेव्हा वाऱ्याने उडून जाऊ की काय? असं वाटत होतं. कानाला बांधलेल्या
कानटोप्या, हातमोजे काहीही काढता येत नव्हते. त्यामुळे फोटो तसेच विचित्रच फनी कार्टून
सारखे आले.

पलट, पलटोगी वगैरे या सानेन पुलावर शाहरुख खान काजोलला 'दिलवाले दुल्हनिया
ले जाएंगे' चित्रपटा मध्ये म्हणतो, त्या पुलावर आता पोस्टर आहे. या पोस्टर जवळ उभे राहून
सर्वच पर्यटक फोटो काढतात. तिथे ट्रॅफिक पण असतो, वारा पण असतो आणि खूप थंडी पण
असते. याराना चित्रपटातील रबी रल्ली गाणे इथे चित्रित झाले होते.

सानेन रेल्वे स्टेशनवर व परिसरात येस बॉस, हां मैने भी प्यार किया, चांदनी, धडकन, हिरो नंबर वन, दुल्हन हम ले जाएंगे, या चित्रपटांची शूटिंग झाली आहेत. भारतीय चित्रपटाच्या शूटिंगच्या स्थानाची टूर, सानेनच्या मॅगो Holiday, Gstad स्विट्झर्लंड या टूर कंपनी तर्फे केली जाते. भारतीय रेस्टॉरंटमध्ये जेवण, मसाला चहा आणि स्विट्झर्लंड मध्ये चित्रीकरण झालेल्या भारतीय चित्रपटांची गाणी, दृश्ये दाखवणे, जिथे जिथे शूटिंग झालं त्या जागा दाखवणे असे या टूरचे स्वरूप असते.

शाहरूख खान आणि काजोल ज्या चर्चमध्ये जातात, त्या DDLJ चित्रपटातील नायक आणि नायिका राज आणि सिमरन प्रार्थना करतात ते सानेनचे सेंट मॉरिटस, कॅथलिक चर्च १५११ मध्ये बांधले गेलेले आहे. आल्टे कॅस्ट्लेनल चर्च पंधराशे अकरामध्ये बांधले आहे.

सानेन गाव अगदीच लहान, टुमदार बंगल्यांचे आहे, लोकसंख्या २०१८ साली ६८१७ होती. ल्युसर्न पासून वीस किलोमीटरवर असल्यामुळे पर्यटकांचे लाडके स्थान आहे. १९०५ साली रेल्वे स्टेशन बांधल्यापासून येथे सर्व रेल्वे येऊ लागल्याने, थांबू लागल्या. त्यानंतर हे पर्यटनस्थळ अधिक लोकप्रिय बनले. नवनवीन हॉटेल्स उघडली. या गावात अकरा शाळा आहेत. या गावी साठ केबल कार, Lifts आहेत. ब्रॉन्झ एजमध्ये सानेन मोसेर येथे टेकडीवर किल्ला होता. अकराव्या शतकात सानेनजवळ गॅलो रोमन्स राहायचे. अनेक किल्ले रहिवाशांच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीने या परिसरात बनलेले आहेत. बैलगाड्यांचा आणि शेतीचा व्यवसाय चालायचा. प्रवासाच्या दरम्यान बैलगाडींचे बैल थकल्यास, आजारी पडल्यास अथवा मृत झाल्यास येथे नवीन घेतले जायचे. त्यामुळे बैलांचे शहर असा लौकिक काही काळ सानेनला होता. प्रसिद्ध चर्चेस डब्लु हाऊस एम गृंड हे त्या काळचे बहुमजली घर, लाडकी इमारत होती. एक अप्रतिम असे रेल्वे स्टेशन बघितल्याचा आणि पिके बाबरला खूप चांगला अनुभव सानेन रेल्वे स्टेशनने दिला.

सानेन रेल्वे स्टेशन, अजूनही स्वप्नात येते.

४७ शब्दांच्या राज्यात

शब्दांच्या राज्यात रमायला साऱ्यांनाच आवडते. परीक्षेचा, अभ्यासाचा, पुस्तकांचा कंटाळा येतो पण बरेचजण तर माझ्यासारखे पुस्तकी किडे असतात. चांगले शब्द ही जगाची संपत्ती असते.

Words worth is the world's worth.

शब्दांच्या राज्यात, राज्यरचनेबद्दलच्या काही खास बाबी बघा.

१ डॉक्टर स्यूस यांनी लहान मुलांसाठी जे ग्रीन एग्ज अँड हॅम, हा हिरवी अंडी व सुरण हे सुवर्ण पुस्तक लिहिले आहे, त्यात फक्त पन्नास शब्द आहेत. पण हो, त्या शब्दांची वेगवेगळी रचना आहे.

२ क्या है, को अहम, असा आवाज करून बाळ रडते तो त्याचा पहिला शब्द असतो.

३ युरेनस च्या ग्रहाला जे उपग्रह आहेत यांची नावे कशी ठेवली माहित आहे का? लेखक शेक्सपिअर यांच्या नाटकातील पात्रावरून ती ठेवलेली आहेत. उदाहरणार्थ ज्युलिएट (नाटक रोमिओ व ज्युलिएट), मिरांडा(नाटक द टेम्पेस्ट) ओफेलिया (नाटक हॅम्लेट). पोर्टिया, प्रॉस्पेट रो केली बॅन, या नावांनी चालवला ग्रहांचा गाव आहे.

४ गेट्स ऑफ पॅराडाईज, स्वर्गद्वार ही कादंबरी फक्त दोन वाक्यांची आहे मात्र या दोन वाक्यात चाळीस हजार शब्द आहेत.

५ दोन हजार चार साली फ्रेंच लेखक मायकल थॅलर यांनी दोनशे तेहतीस पानी कादंबरी प्रकाशित केली. नवल म्हणजे या कादंबरीत एकही क्रियापद नाही. Sentence is complete with verb असे म्हणत असले जाते, तरीही!

६ दर वर्षी अनेक पुस्तकं प्रकाशित होतात त्यातील केवळ दोन टक्के पुस्तके अर्थ फायदा देतात.

७ प्रत्येक व्यक्ती जीवनात जीवनात एक तरी पुस्तक छान लिहू शकते.

८ बहुतांशी आत्मचरित्र ही अर्धसत्य असतात, हाइड अँड सीक अशी असतात.

९ अगदी सहा शब्दात सुद्धा अर्थपूर्ण कथा सांगता येते. उदारणार्थ Baby shoes for sale, not used. किती प्रकारच्या कल्पनांच्या शक्यता सहा शब्दात मिळतात, बघा.

१० शब्दांच्या आभासी जगात कल्पनेला खूप वाव असतो. Audio visuals मध्ये जे दिसते ते मानावे लागते, पण शब्द वाचताना वाचक स्व कल्पनेने नायक नायिका काम, कथा, परिस्थिती आणि भावना ठरवतो.

११ शब्दांच्या राज्यात रमले की सोपा टाइमपास होतो. शब्द हेच आपले छंद, व्यासंग, धंदा, कला, आवड, मार्गदर्शन आणि आधार आहेत.

They are Bricks of your house.

**

४८ नवरात्री

नवरात्री देवीपूजा लाडका सण आहे. नऊ दिवस देवी मंडपात घटस्थापना करुन दसऱ्याला नवरात्री व्रत सुफल होते. सण, व्रते, प्रतीक्षा, उपवास, कथा, पोथ्या पुराण कथा, लेखमाला, ही एक प्रकारची व्यक्तिमत्व विकासाची, स्व मदत टिप्पणी, Self help book असते. रामायण, महाभारतात सुद्धा स्त्री, तिचे अनुभव आणि वाट बघणे, व्रत करणे यांचे वर्णन आहे. आजही, चातुर्मास, देवी माहात्म्य, या पोथ्या बहुतांशी स्त्रिया वाचतात. त्यामुळे मुलींच्या भावभावनांचे व्यवस्थित व सुरचित, आकारी भवन होते. ते तसे करणे हे बहुतांशी या कथांचे हेतू असतात, व्रत सफल होत असते. उपवास, गोडधोड खाणे, नटणे, व्रत पूर्ण करणे आणि कन्या पूजन, हे या व्रतांचे प्रमुख ध्येय असते. या सर्व कथा, साधारणपणे एकसुरी असतात आणि सारखाच, सकारात्मक पण दैवाधीन विचार मनात रोवतात. मुख्य प्रश्नांना बगल देऊनही, समाजातील रीतीभाती पुढच्या पिढीकडे सोपविणे, हे काम ही व्रते वृद्धांच्या अनुभवी मार्गदर्शनाने करतात. देवी माहात्म्य, कन्यापूजन अशा मार्गांनी समाजमनावर धर्मशास्त्राचा आधार घेऊन, मुलीने लोकांमध्ये कसे वावरावे ते शिकवले जाते. मुलगी कशी वावरते हे त्या घरातील मुलीला बघणाऱ्यांनाही कळणे आणि उपवर तरूणी शोधणाऱ्यांनाही कळणे, हा खरा हेतू असतो. निर्मळ आनंद देखील घेतला जातो. धर्मशास्त्राचा आधार घेऊन जनमानसात काहीतरी बिंबवणे हा नवरात्रीचा हेतू असतो. मनावर कोणताही ताण न ठेवता, प्रवचनांचे रूप न देता, एक प्रकारे शिक्षण देणे आणि स्त्रीला वागणूक शिकवणे, नवरात्रीत पार पडते. स्त्रीचे महत्त्व समाजावर या व्रताद्वारे बिंबवले जाते.

शाळा व कॉलेज शिक्षणाचे चांगले माध्यम असते. आपण विद्यार्थ्यांना, लेखकांना, लिखितांना उत्तेजन देऊन खूप चांगले कार्य करत असतो. मात्र खरे शिक्षण हे नवरात्री, गणपती, सण, परंपरा, समाजातील मेळावे, सत्यनारायण पूजा, हार्दिक भेटी, विवाह समारंभ, सोहळे यातून मिळते. नवीन, चांगले, सुजाण नागरिक घडवण्यात, नवीन लेखिका, रांगोळीकार,

कलाकार, कवी यांना बनवण्यात हे कौतुक उपयोगी पडते. नवरात्रीत मिळणारे अभिप्राय आणि मौखिक प्रशस्तीपत्रके याद्वारे या तरुणी आपल्या कलागुणांना वाव मिळवतात. आपले कौतुक व्हावे असे कुठल्या वयात, कुठल्या स्त्रीला वाटत नाही? सर्वांना वाटते. त्यामुळे सर्व वयातील स्त्रिया अशा सण समारंभांना येतात. उदारणार्थ: भोंडला, दांडिया, गरबा देवीदर्शन! यानिमित्ताने एकत्र येऊन, एकमेकींचे कौतुक करून, अभिप्राय आणि प्रशस्तीपत्रे दिली जातात. प्रत्येकाच्या मनात तो सन्मान, ती प्रतिष्ठेची ओढ, अशा नवरात्रीत पूर्ण होते. कन्यापूजन, सव्वाष्ण पूजन आणि ज्येष्ठ माता पूजन अशा तिन्ही मार्गांनी सर्व प्रकारच्या स्त्रियांची पूजा नवरात्रीत केली जाते. सव्वाष्ण, देवी, ही देखील सकाळी कुमारिका असते, दुपारी सव्वाष्ण असते आणि संध्याकाळी वृद्धा असते. म्हणजे स्त्रीजीवनाच्या सर्व अवस्थांचे पूजन नवरात्रीत केले जाते.

रांगोळी, गरबा नृत्य, स्वयंपाक, गोड पदार्थ बनवणे, गाणे याद्वारे कला क्षेत्र वाढते. कक्षा देखील वाढतात. संवेदनशील व्यक्तींच्या लिखाणाची पण नोंद होते. जसे की एखादी तरुणी मंगलाष्टके अथवा देवीची वेगळी आरती म्हणते. कविता वाचते. रांगोळी काढते. चित्रपटांचे, व्हर्च्युअल वर्ल्डचे, भ्रामकपणाचे, व्हॉट्सअॅपचे आक्रमण होत असताना हे सण, उत्सव माणसांना माणसांच्या जवळ आणणारे दुवे आहेत. अति गोंगाट नको, अधिक प्रदर्शन नको, अति आवाज नको आणि अतिशय मोठे सोहळे नको. पण एक कौटुंबिक मित्रमंडळींचे संमेलन असे रूप नवरात्रीला द्यायला काही हरकत नाही.

वेगवेगळ्या स्पर्धा, एकत्र येणे, विचारांची देवाणघेवाण करणे, हे बदलत्या काळाची गरज आहे. नैराश्यावरील उपाय असा आहे की, बोलते व्हायला हवे. त्यामुळे या नवरात्रीची प्रतीक्षा सगळेच जण करत आहेत. नवरात्रीत एकमेकांना भेटायला जरूर जा. कुटुंबभेट घरी घेणे जमले नाही तर एखाद्या हॉटेलमध्ये एकत्र जमा. देवी बसवली असेल तिथे दर्शनाला जा.

नवरात्रीच्या शुभेच्छा.

४९ भुर दिशी उडून जा

इथे इथे नाच रे मोरा

चारा खा पाणी पी

भुर दिशी उडून जा

हे बालगीत माझी बहीण तिच्या लहान नातीला शिकवत होती. पूर्ण कविता ऐकून घेतल्यानंतर नात म्हणाली की, "आजी ही कविता चुकीची आहे. चारा खाऊन पाणी पिऊन त्या पिल्लाने का बरं उडून जायचं? त्या मोराने का बरं थांबायचं नाही? दूर उडून जायचं? कुटुंबांमध्ये त्या मोराने राहिलेला नको आहे का? We are family, stay here असे सांगायला हवे. घरट्यात राहिले पाहिजे. हो त्या मोरांनी तिथेच नाचावे!"

"अशा हजर बालकविता असतील, तर हे चूक आहे. आजी, उडायचे कसब आईवडील शिकवतात, हे चूक नाही. पण उडून जा सांगणे चूक आहे. जनरीत आहे, पण कुटुंब सोडणे योग्य आहे का गं? भुर दिशी उडून जा सांगताना पण पालकांना किती वाईट वाटत असेल." दुसरी नात म्हणाली.

लहान मुलांची बुद्धी खूपच तल्लख असते. आपल्याला कळणार नाही अशा अनेक गोष्टी आपल्या बालकाला कळतात. साठ वर्षांत मला हा मुद्दा कधीच कोणी मांडला नव्हता. कुणी म्हणालं नव्हतं, "मुलं इथेच असू देत." जो तो सांगतो,

"त्यांची करियर, त्यांची आवड,

आम्ही करू इथे तडजोड"

पिल्लांच्या पंखात बळ आले,

त्यांची घरटी झाली कुठे कुठे

आता आमची कांचनसंध्या

सोन पावली सोन पुटे.

असे म्हणून, उसासून वृद्धापकाळात आपण एकटं राहण्याची तयारी वृद्ध करत असतात.

सुंदर, लहान पिले चारा खाऊन, पाणी पिऊन, पंखात बळ येताच, भुरकन जमलं तर, लगेच, तो मोठ्या आकाशात, सोय झाल्यावर उडून जाईल. परदेशी पोटापाण्यासाठी जाईल. जवळपास नोकरी निमित्ताने जाईल.

व्हिसाच्या रांगेत गर्दी करून ऊभ्या असलेल्या भारतीयांकडे पाहिलं की कळतं, हा देश त्या तरूणांना नोकरी देऊ शकत नाही. चोच दिलीय, पण दाणा देत नाही. देशातील स्पर्धा वाढवणारा, देशबंधूंना नकोसा झालेला, गर्दीला विटलेला तो मोर, घरट्यातून, आई वडिलांच्या तळव्यावरून, उडाण घेऊन उडून जातो.

आपली शिकवण चुकतेय का? ही जगराहाटी अनंत आहे, सत्य आहे. राजा राणीला स्वतंत्र घर हवे असते, विसंवाद होतात.

या चिमण्यांनो, परत फिरा रे

घराकडे अपुल्या, तिन्ही सांजा जाहल्या.

अशी आर्त साद घालूनही पाखरे घराकडे परतून येत नाहीत.

चारा खा, पाणी पी, थोडावेळ उडून ये. असे म्हणता येईल का?.

घरटे आपले आहे, इथे नाच, असे म्हटले तर? जागतिक मंदीमुळे चारा मिळेना असे होऊन मोर हताश होऊ शकतो.

काहीतरी चुकतेय, काय ते कळत नाही. तुम्हाला समजले, उपाय सापडला, तर मला
देखील सांगा.

परिस्थिती सुधारेपर्यंत, पाखरा, तुझ्या सुखासाठी,
भुर्रिदिशी उडून जा.

***_

५० विसरलो

एका मराठी मालिकेमध्ये, त्यातले एक पात्र, पांडू- विसरलो, विसरलो असं म्हणत असतो आणि तो खरोखरच विसरलेला असतो. विस्मरणाबद्दल मध्यंतरी एक कार्यक्रम होता, मला त्या कार्यक्रमाला जायचे होते, पण विसरून गेले.

चार मुद्द्यांवर विस्मरण जाणता येते.

१ वय-

विद्यार्थ्यांना अथवा शाळकरी मुलांना ३०वर्षेपर्यंत अभ्यासाचे प्रश्न वगैरे विसरले जातात. पुढे वयोमानाने स्मरणशक्ती कमी कमी होत जाते, कारण की मेंदूतील काही पेशींचे नष्ट होणे चालू राहते. वय वर्षे साठनंतरच्या वृद्धांमध्ये विस्मरणाचे प्रमाण जास्त आहे.

तुम्ही जर साठहून अधिक वयाचे असाल किंवा साठ वर्षांहून अधिक वयाची आई वडील, काका काकू, मैत्रीण जर तुमच्या बघण्यात, सहवासात असतील तर हा लेख जरूर वाचा.

वय वाढणे हा गुन्हा नाही. वय वाढणं हे ओझं नाही आणि वय वाढणं हे नैसर्गिक असतं, ते टाळता येत नाही. वृद्धांची सेवाशुश्रूषा करायला आपल्या देशात थोडेफार तरी नोकर मिळतात, पण परदेशी तर नोकर देखील मिळत नाहीत. त्यामुळे आपण कुटुंबावर ओझे होऊन राहू नये, अशी इच्छा असेल तर हा लेख जरूर वाचा.

२ काळ

बदलत्या काळानुसार आवडी बदलल्या संस्कार बदलले. माई नावाच्या मराठी चित्रपटाचे एक ट्रेलर आहे, ते जरूर बघा. वृद्धाश्रम भरत आहेत, वाढत आहेत. तरूणांना आईवडील दूर गावी किंवा फोटोमध्येच हवे आहेत.

वृद्धांसोबत राहण्याचा त्रास या तरूणांना होतो कारण त्यांच्याकडे वेळ नाही अथवा अन्य कारणं आहेत. वृद्धांना देहाचे, मनाचे विविध प्रकारचे आजार झालेले असतात. शरीरातील शक्ती कमी झालेली असते. त्यांची वागणूक वेगळी झालेली असते. वृद्धांना हालचाली गोंधळवतात. त्यांना पायरी उतरताना अथवा काम करताना अंदाज येत नाही त्यामुळे ते पडतात. योग्य काळजी न घेतल्यास आहे त्याहूनही खराब तब्येत होऊ शकते. ती होऊ नये म्हणून मी हा लेख लिहित आहे. आपण जर वयाने साठ वर्षांचे असू तर कमीत कमी पंच्याहत्तर वर्ष, म्हणजे अजून पंधरा वर्षे आपल्याला तब्येत सांभाळायची आहे.

३ लक्षणे-

विस्मरण होते याची लक्षण विविध आहेत.

१ नाव विसरणे,

२ गाडी चालवणे अवघड होणे,

३ भाषेत तोतरेपणा येणे, बोलताना शब्द न आठवणे,

४ बोलण्याचा संदर्भ नीट न लागणे,

५ वस्तू हरवणे उदाहरणार्थ चष्मा, चावी;

६ नाव न आठवणे,

७ उगाचच रडणे अथवा रागवणे,

८ उगीच रस्ता चुकणे,

९ मूड स्विंग्स,

१० बेचैनी,

११परत तोच तोच प्रश्न विचारणे अथवा कृती करणे.

विस्मरण हळू हळू वाढते. साठीनंतर सात वर्ष थोडं विसरायला होतं. त्यानंतर पुढची दोन वर्ष थोडं जास्त विसरायला होतं आणि त्यानंतर विस्मरण अधिक वाढत जातं. बिछान्यात पडून राहिलेल्या वृद्धांना रोजच्या क्रियांना मदतनीस हवा असतो. पुढे वेगवेगळे भास होत असतात. वजन कमी होते अथवा वाढते. भूक कमी होते अथवा खूप वाढते. Short term memory loss होतो. खूप पूर्वीचे म्हणजे फार जुन्या गोष्टी आठवतात पण आत्ताच्या गोष्टी आठवत नाहीत.

४ कुटुंब

प्रगतीपथावर पुढे असलेल्यांना तरूणांना अभिमान असतो आणि या पथावरील मागच्यांना म्हणजे वृद्धांना अपमानित करण्यासाठी कळत अथवा नकळत हे तरूण लोक कारणीभूत होतात. खरं तर दोघांनीही एकमेकांची काळजी घ्यायला हवी. जग बदलते आहे. त्या सर्वांनीच तब्येती जपायला हव्यात आणि वृद्धांनी स्वतःची काळजी अधिक घ्यावी आणि तरूणांनीही वृद्धाची काळजी घ्यावी. सर्वांनीच स्मरणशक्ती वाढवण्यासाठी विविध उपाय करावेत. Health is wealth

हे विसरू नये.

५१ विसरू नका

मी लक्षात ठेवा हे सांगते, ते सांगणे फार सोपे आहे. विस्मरण नैसर्गिक असते, मात्र त्यावर उपाय करायला चिकाटीने प्रयत्न करावे लागतात.

१ औषधोपचार करावेत.

२ सोपे उपाय, बदल करणे

औषधोचार करावेत, मात्र त्यासोबतच आपली जीवनपद्धती सुधारून स्मरणशक्ती वाढवता येते. त्यासाठी आता हे साधे सोपे उपाय मी सांगत आहे.

१ आहारात फळं, भाज्या, केळी आणि अंडी यांचा समावेश करावा.

२ दहा मिनिटं मसाज करावा. हात, पाय, डोके, कंबर यांना हळूहळू मसाज केल्याने राग आणि बेचैनी कमी होते.

३ आवडणारी शांत अशी Pacifying गाणी ऐकावी.

४ सुडोकू किंवा क्यूब्ज, शब्द कोंडी सोडवावी. त्याने मेंदूला व्यायाम होतो.

५ सोपे शारीरिक व्यायाम पण करावे. मात्र पडणे टाळावे.

६ सतत झोपून राहणाऱ्या, आजारी राहणाऱ्या व्यक्तींना बेडवर निजून राहिल्याने होणारे बेड सोर्स टाळावे.

७ नातवंडांशी खेळावं, सोशली ॲक्टिव्ह राहा. लहान मुलांमध्ये खेळावं .

८ छंद वाढवावा: रंगवणे, लिहिणे, वाचणे, चित्रकला.

९ रोजचा प्लॅन करा. थोडासा बदल होईल हे जाणा पण उत्साहाने योजना करा. गप्पा मारा. मंदपणा येतो आणि वृद्ध नाटक करतायत असही वाटते पण ते स्वीकारा.

१०स्मरणात राहण्यासाठी मदतगार होतील अशा गोष्टी वापरा. उदाहरणार्थ टॅटू, स्टिक नोट्स, फ्रिजवर लिहिणे, कॅलेंडरवर लिहिणे, वही बनवणे.

११सोबत स्वतःचे ओळखपत्र ठेवणे.

१२विश्रांती घ्या. शक्यतो वातावरण शांत ठेवा. रेडिओ सुद्धा कमी आवाजात लावा. टीव्हीवर मोबाइलवरील जे काय लावाल ते हळू लावा.

१३खोलीचं तापमान योग्य ठेवा. पंखा, वातानुकूलित यंत्र, पांघरूण, टॉवेल, गादी असं स्वच्छ वातावरण ठेवा.

१४झोप नीट होऊ द्यावी.

१५टीव्ही मोबाइल रात्रीच्या वेळी दूर ठेवा.

१६चहा कॉफी अशी उत्तेजक पेय रात्री पिऊ नका.

१७वारंवार घराची रचना बदलू नका, तडजोड अवघड होते.

१८दाराला कुलूप लावा.

१९झोपण्या उठण्याची वेळ ठरवा. झोप येत नसेल तर लोळू नका दिवसा. दिवसा झोपणे टाळा.

२०हेल्थ चेकअप म्हणजे वार्षिक आरोग्य तपासणी वार्षिक नाहीतर पाच वर्षांतून एकदा जरूर करून घ्या.

२१व्यसनांपासून दूर राहा.

२२एकमेकांना मदत करा.

Care for those, who cared for you. (parents)

Care more for those, whom you cared. (kids)

चांगले आयुष्य जगणे, विसरू नका.

एकमेका सहाय्य करू, अवघे धरू सुपंथ!

५२ चांद्रयान

चंद्राचे आकर्षण आदिम आहे. चंद्रावर, चांद्रयान जवळ जावून संपर्क तुटून गेल्यावर, प्रश्न पडून आणि तो प्रयत्न अपयशी झाल्यापासून, चंद्र जरा काळवंडलेला आहे. चांद्रयानाच्या अपयशाबद्दल व्हॉट्सअॅपवर एक जोक फिरत होता. पहिले प्रेम हे चांद्रयानासारखे असते. चांद्रयान चंद्राच्या जवळपास पोहोचले आणि नंतर संपर्क तुटला. पहिल्या प्रेमात तसे होते.

प्रेयसीच्या चेहऱ्याला चंद्राची उपमा देण्याची पद्धती फार जुनी आहे. प्रभू श्रीरामांनी देखील बालपणी खेळताना आकाशीचा चंद्र हवा, असा हट्ट केला होता. चंद्रावर पाऊल ठेवले तरीही चंद्रावरचा ससा असणे, या कल्पनेचे आकर्षण कमी झाले नाही. चंद्रावर खड्डे आहेत असे कळले तरी प्रेयसीच्या चेहऱ्याला चंद्र म्हणणे थांबले नाही. चंद्राबद्दलची अनेक गाणी लोकप्रिय आहेत. चंद्राच्या सर्वच कलांबद्दल चित्रपट निघाले आहेत. चौदवी का चाँदच्या पासून दूज का चाँद, ईदका चाँद, वगैरे. चतुर्थीचा उपवास, चंद्राला बघून सोडला जातो. भाऊबीजेला चंद्राला भाऊ मानून ओवाळतात, पूजतात. करवाचौथ व्रतामध्ये चंद्राची पूजा होते. शंकर बाप्पाने पण डोक्यावर चंद्र धारण केला आहे.

बालपणी, बच्चे मंडळात लहान मुलांचा लाडका मामा, चांगला मामा, चंदामामा असतो. चंदामामा दूर के, पुए पकाँँ बूर के, असे म्हटले जाते. कवी कल्पनांमध्ये चंद्र नंबर एक वर असतो.

चांदोबा चांदोबा भागलास का हे मस्त बालगीत आहे.

लिंबोणीच्या झाडामागे चंद्र झोपला ग बाई

आज माझ्या पाडसाला झोप का गं येत नाही, हे छान अंगाई गीत आहे. चंद्रावरती दोन गुलाब, असेही प्रेयसीचे वर्णन केले जाते. चंद्राला बघून चंद्रहास मणी पाझरतो असे म्हणतात.

चौदहवीका चाँद, हा चांगला चित्रपट आहे. ये चाँद सा रोशन चेहरा, हे प्रेमगीत आहे.

एकूण काय, चंद्र छान, चंद्राचे संदर्भातले सर्वच छान असते. बघू या पुढे कधी ह्या कल्पना बदलतात का?

***_

५३ बाविसावी छत्री

मी काल माझ्यासाठी एकविसावी छत्री खरेदी केली. मी एकावेळी एकवीस छत्र्या वापरत नाही. नाही नाही, गैरसमजाने माझा संबंध राजघराण्यातील मेघडंबरी अथवा छत्र्या बांधणाऱ्या घराण्याशी, अथवा अतिश्रीमंतांशी लावू नका. मी माझ्या स्वतःच्या अकराव्या छत्रीबद्दल तुम्हाला सांगणार आहे. छत्री खरेदीची मला पहिल्यापासूनच हौस आहे. खूप वेगळ्या वेगळ्या प्रकारच्या छत्र्या मी गोळा करते. कोणीही कुठे परदेशी जाणार असेल तर तिथली छत्री, अगदी दहा हजार रुपये किमतीची असली तरीही मागवते. अशा रीतीने माझ्या घरात एक जपानी, एक सिंगापूरची, एक अमेरिकन, एक जर्मनीहून आणलेली, बक्षीस मिळालेली एक मॉरिशसची आणि एक युरोपियन अशा विदेशी छत्र्या आहेत. त्यातली एक, सातवी अधिक अजून होती तिच्यावर फुलाफुलांचे हॅण्ड पेंटेड म्हणून डिझाईन काढलेले होते. जेमतेम नऊ इंच लांबीची होती. शिवाय, आठवी केरला विमानतळावर मिळणारी, अंकल्स अंब्रेला अशी अतिशय लहान, घड्याळाच्या केस सारखी, पेटीसारखी सहा इंच लांबीची आणि फोल्डिंग असलेली छत्री सुद्धा होती. बँकेतून मिळालेली ठाणे जनता सहकारी बँकेची नववी, सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाची दहावी अशा छत्र्या होत्याच. अकरावी यूएस ची कौन्सुलेटची अजून छत्री होती. मध्यंतरी एका कार्यक्रमाला स्टेशन जवळ गेले आणि पाऊस सुरू झाला. नेहमीप्रमाणे रिक्षावाले, त्यांचा चॉइस फार हाय असल्यामुळे, मला जिथे जायचं तिथे यायला तयार नव्हते. भर पावसात थोडी भिजले, भिजत येऊन आजारी पडायची मनाची तयारी नव्हती. तिथल्या जवळच्या एका छोट्या दुकानात जाऊन रेनकोट विकत घेतला. तो रेनकोट निवडला, कारण की घरच्या छत्री भांडारात एक छत्री ऍड नको. तो रेनकोट सुद्धा कपाटात आहे. शिवाय एक अतिशय सुंदर लाल रंगाचा परकीय रेनकोट सुद्धा कुणीतरी गिफ्ट दिलाय. तर आता हे सगळं तुम्हाला सांगायचं कारण म्हणजे जूनमध्ये छत्री सापडत नाही, म्हणून आम्ही नवरा बायकोने अजून दोन छत्र्या विकत आणल्या. मला एक आणि माझ्या नवऱ्याला, या दोन छत्र्यांची भरच पडली, तेरा झाल्या. परवा बॉक्स दिवाणात काही सामान शोधताना बॉक्स दिवाण, माळे, स्टडी

टेबलच्या मागे, रॅकमध्ये, खणात अशा विविध ठिकाणी शोध घेत असताना, बॉक्स दिवाणात जुन्या काही वर्षांच्या हरवल्या समजत होतो अशा सात छत्र्या सापडल्या. वीस झाल्या. बहिणीला विचारलं, "भारी भारी छत्र्या कुणाला कमी किंमतीत विकत हव्या असतील तर विचार!"

त्या म्हणाल्या, "वर तुझ्याकडून छत्री कलेक्ट करायची म्हणजे जाण्या आणण्याचा खर्च भरून नवीन छत्री इथे घेणं होईल." मग मी त्या छत्र्या परत बॉक्स दिवाणात ठेवून दिल्या. शिवाय भारी छत्र्या घेऊन बाहेर जायचं म्हणजे विसरायची भीती असते. एकदा तर बँकेच्या दारात बाहेर पाऊस असल्याने ठिबकणारी, बाहेर बादलीत ठेवलेली छत्री सुद्धा माझी, एकदा चोरीला गेली होती. त्यामुळे स्वतःच्या जीवापेक्षा त्या भारी छत्र्यांना सांभाळावे लागते. सोबत कायमच भरपूर वजन घेऊन फिरायची सवय मला लागल्यामुळे वजन होतं म्हणून मी काल खारघरला जाताना छत्री घेतली नाही, सोबत नेली नाही. जाताना गाडी होती, दारापर्यंत सोडले. त्यामुळे पावसाचे काही भय वाटले नाही. परत येताना खारघर स्टेशनवर सुद्धा वरपर्यंत छप्पर असल्यामुळे छत्री नाही, याची जाणीव झाली नाही. ठाणा स्टेशनला उतरले. पाऊस जोरात पडायला लागला. पाणी भरायला लागले. वैताग सुरू झाला. दोन तीन रिक्षावाल्यांना विचारलं, नाही म्हणाले. नवल म्हणजे रांगेत सुद्धा रिक्षावाले नव्हते. मग कुठलं तरी छत्रीचं दुकान भिजत शोधलं. कारण चालत जाताना, अजून भिजायची तयारी नव्हती (कारण सामान, पुस्तके इ. भिजलं असतं), त्या साध्याशा छत्रीच्या दुकानातून तीनशे रुपयांची छत्री विकत घेतली. मात्र कुठल्या तरी पूर्वपुण्याईमुळे एक रिक्षावाला, "बाई कुठे जायचंय?" असे विचारू लागला, कदाचित रिक्षावाल्यांचा सौजन्य सप्ताह असावा. त्या रिक्षावाल्याने मला रिक्षात घेतल्यावर ही छत्री परत घेता का? असे दुकानदाराला विचारणे शक्य नव्हते. एकविसाव्या छत्रीचा सुद्धा एक अजून पसारा माझ्या घरात अँड झाला.

घरी पोचले तर, नवर्याने देखील नवी छत्री विकत आणली होती. वर मला म्हणाला,
“तुला नवरंगी छत्री आवडते, म्हणून आणली”

तर ही माझी बाविसाव्या छत्रीची गोष्ट आहे.

दर पावसाळ्यात वाढत जाणारं हे छत्र्यांचं भांडार वाढत राहतं. सुफळ संपूर्ण होत जातं.

५४ नापास गणपती

उपवनला, जवळ एका तलावावर मी काल फिरायला गेले. तलावाच्या बाजूला लहान मोठ्या अनेक गणपती बाप्पाच्या मूर्ती, अस्ताव्यस्त भंगलेल्या अवस्थेत पडलेल्या होत्या. काहींच्या बाबत बोलायचे तर अवयव भंग झालेल्या, तर काहींचा रंग उडालेला होता. देवमूर्ती भकास, एखाद्या माळ्यावरच्या अडगळीसारख्या वाटत होत्या.

ज्या मूर्तींना आदराने वाजत गाजत घरी आणलं, ज्यांची पूजा केली, त्याच अशा टाकून द्याव्या? Love, live and leave हे जीवनाचं तत्त्वज्ञान आहे. परिचय, सहजीवन, निरोप घेणे, या तीन जीवनावस्था असतात. मानवजीवन तीन अंकी नाटक असते. वाजत गाजत मुलाच्या जन्माचा उत्सव केला जातो.

पहिला घंटा बचपन है, दुसरा जवानी,

तिसरा बुढापा है. फिर उसके बाद? रंगमंचावर पडदा पडतो. जीवनाचा फुलस्टॉप येतो. गणपती बाप्पा आपल्याला ते तत्व सत्य युक्तीने, त्यांच्या परीने वेगळ्या प्रकारे बुद्धी चालवून, वेगळ्या प्रकारे समजावतो.

गणपतीची मूर्ती वाजत गाजत घरी आणली जाते. दहा दिवस तिची कौतुकाने पूजा केली जाते आणि पाठवणीच्या वेळी, अगदी कठोरपणे मूर्तीला पाण्यात ढकलून दिले जाते. असे करायचे कारण काय? कुणीही नंतर त्या मूर्तीचं काय झालं? ते बघत नाही. फार पूर्वी, एका स्वयंसेवी संस्थेने या चौपाटीवर विसर्जन केलेल्या मूर्तींचे आदरपूर्वक पुनर्विसर्जन केले होते. पण मूर्तीची उंची कमी करावी, धातूच्याच मूर्ती पूजनाला बसवाव्या, हे फार कमी जणांनी अंमलात आणले. तरी बरे आहे, की हल्ली काही मूर्ती दान केल्या जातात. गणेशोत्सव आता Event, Show off झालाय. गर्दी, मिरवणूक, करमणूक, Celebrity आरती, ढोल, डीजे, यात भक्त हरवलाय.

देवाला नमस्कार तर काय कुठेही करता येतो. हात जोडता येतो. देव मागतो का? कलाधर नाव असलेल्या बाप्पापुढे कला सादर होतात का? श्रद्धा हवी.

पर्यावरणाला हानिकारक प्रकार टाळून गणेशपूजा करावी, सजवावी, हेतू पूजा हाच ठेवावा.

एक गाव एक गणपती, असे एकीकरण सणांचे करावे. मी सांगतेय सुचवतेय. कुटुंबात, एक कुटुंब एक गणपती करणे देखील जमणे सोपे नसते. जमत नाही. प्रत्येकाला, अथवा काहींना परंपरा, भपका, ते Celebration, exhibition हवेय का?

दहा दिवस गोडधोड खाणे, आरती करून पूजलेल्या गणपतीच्या मूर्ती अनंत चतुर्दशीनंतर विसर्जन करतात. एका मिनिटात हे नापास झालेले, नकोसे झालेले, काम संपल्याने विसर्जित केलेले गणपती उदास नजरेने भक्ताकडे बघतात.

देवा, तू पण या चंगळवादाच्या, भपक्याच्या उत्सवात मानवाला बुध्दी देण्यात नापास झालास? मानवाने तुला Use and throw केले? काळाच्या रेत्याने निर्माल्यात गेलास? खुर्ची जाताच सत्ता संपते तसे झाले का? मी यावर काय करू शकते? फक्त जनजागृती करू शकते.

नापास, नकोशा गणपतीला हात जोडले.

मंत्रहीनं, क्रियाहीनं, भक्तीहीनम् सुरेश्वर

यत्पूजितं मया देव, परिपूर्णं, तदस्तु मे

अन्यथा शरणं नास्ति, त्वमेव शरणं मम

तस्मात् कारुण्य भावेन रक्ष रक्ष परमेश्वर.

५५ थँक यू डॉक्टर

डॉक्टर सन्मान सोहळ्यात डॉक्टर दिनानिमित्त एक जुलै रोजी आय एम ए नाशिकतर्फे यशस्वी डॉक्टरांचा सन्मान झाला. मेधा पाटकर व डॉक्टर होली कापडिया यांच्या उपस्थितीत सोहळा पूर्ण झाला. सकाळी रक्तदान शिबिर व वृक्षारोपण कार्यक्रमाचे आयोजन केले होते. या कार्यक्रमात डॉक्टर शिरीष भूलतज्ञ यांचा सत्कार करण्यात आला. डॉक्टर शिरीष देव हे नाशिकमधील ज्येष्ठ भूलतज्ञ आहेत. पुण्याच्या बी जे मेडिकल कॉलेजमधून एमबीबीएस केल्यावर त्यांनी भूलतज्ञांच्या क्षेत्रात प्राविण्य मिळविले. गेली अडतीस वर्षे ते रुग्णसेवा करीत आहेत. माझे वर्गमित्र असल्यापासून आठवते, पाहते, त्यांचा हात खूप कुशल आहे. ते विच्छेदन खूप छान करतात. आपल्या व्यवसायावर त्यांचे प्रेम असून ते वैद्यकीय सेवा ही कला साधना मानतात. सतत मेहनत व सतर्कता वैद्यकीय क्षेत्रात आवश्यक आहे. रुग्णांकडून भरपूर पैसे काढण्याऐवजी ते रुग्णांच्या सुखदुःखाशी समरस होतात. बालरुग्णांशी मित्रवत वागतात. सर्वात कमी वजनाचे बाळ सिझेरियनने जगवल्याची खास आठवण ते सांगतात. रुग्णाचा हात हातात घेताच रुग्ण अर्धा बरा होतो, असे त्यांचे रुग्ण सांगतात. एकाच वेळी जुने ते सोने, नवे ते हवे, असा आधुनिकता व परंपरेचा संगम त्यांच्यात आहे.

वैद्यकशास्त्रात आता खूप प्रगती झाली आहे. भूलतज्ञ भूल देऊन, वेदना त्या काळापुरत्या दूर ठेवतात. संवेदन क्षमतेमुळे ते रुग्णांच्या वेदना जाणतात. हाताखालच्या लोकांना देखील त्यांनी तरबेज होण्यात हातभार लावला आहे. शस्त्रक्रियेसाठी रुग्णांना भूल दिल्यानंतर रुग्ण शस्त्रक्रियेनंतर शुद्धीवर आल्यावर भूल करण्याचे काम संपते असे नाही. रुग्ण पूर्णपणे बरा होईपर्यंत भूलतज्ञाची देखील जबाबदारी असावी.

आपल्या व्यवसायाबरोबर विविध कला, तबला वाजवणं, कविता करणं, नाटक बघणं, बागकाम त्यांना आवडते. ते अतिशय संवेदनशील आहेत. हास्य विनोद, खेळ, व्यायाम, जीवन,

समाजकार्याची जाण असलेले आहेत. उत्तम वक्ते आहेत. अनेक यशस्वी शस्त्रक्रिया केल्या आहेत. डॉक्टर शिरीष देव यांचा सन्मान केल्याबद्दल IMA नाशिक यांचे आभार व

थॅक्यू डॉक्टर शिरीष

****_

५६ लता दीदी, एक हजारों में मेरी बहना है।

लता मंगेशकर यांना लतादीदी म्हणतात. बहीणभावाच्या सुंदर नात्याचे वर्णन करणारी जी निवडक गाणी आहेत त्यातले हे गाणे लतादीदींच्या आवाजात गायलेले आहे.

हरे राम! हरे कृष्ण या चित्रपटात हे गाणे आहे-

द्रौपदी श्रीकृष्णाच्या, त्या प्रेमळ बहीणभावाच्या निर्मळ नात्याचे वर्णन या गाण्यात आहे. राखी पौर्णिमा आणि भाऊबीज हे तसे गरीब-श्रीमंत, श्रद्धाळू, अश्रद्ध सर्वच व्यक्तींच्या जीवनातील महत्त्वाचे सण आहेत. ताई, दीदी, आक्का या शब्दांत अपार माया आहे. लतादीदींना म्हणूनच तो सन्मान आपण दिला आहे.

भाऊबीज या दिवाळीतल्या दिवशी भावाने बहिणीची भेट घ्यावी. तिच्या घरी जेवण करावे. तिच्याकडून ओवाळून घ्यावे व खास भाऊबीजेची भेट द्यावी, असा रूढ संकेत आहे. या दिवशी पत्नीच्या हातचे जेवण घेतल्यास भविष्यात जीवन चांगले जात नसते असाही समज आहे. बहीण भावाच्या नात्याचा सन्मान करण्याचा हेतू भाऊ-बीजेच्या सणात असतो. दिवाळीच्या चार दिवसात भाऊबीज अहम् असते. भाऊ बहीण हे दोघेजण एकाच आई-वडिलांच्या पोटी जन्मलेले, एकाच घरात वाढलेले, बालपणी एकमेकांचे उष्टे खाऊन, भांडून, गोड होणारे असतात, त्यांचे आंबट-गोड नाते असते! भाऊबीजेला बहिणीला भाऊ भेटीस आला नाही तर ती नाराज होते व चंद्राला ओवाळते. राखी पौर्णिमाला, बहीण भावाला राखी बांधून हा बंध घट्ट करते. शब्दांच्या पलीकडचे खास बहीणभावाचे नाते पुढील गाण्यात आहे.

**

फूलों का तारों का सबका कहना है
एक हजारों में मेरी बहना है

सारी उमर हमें संग रहना है .//धृ
जबसे मेरी आँखों से हो गयी तू दूर ,
तबसे सारे जीवन के सपने हैं चूर .
आँखों में नींद ना मन में चैना है ./1
देखो हम तुम दोनों हैं एक डाली के फूल ,
मैना भूला तू कैसे मुझको गयी भूल , आ मेरे पास आ कह जो कहना है. /2
जीवन के दुखों से यूँ डरते नहीं हैं ,
ऐसे बचके सच से गुजरते नहीं हैं ,
सुख की है चाह तो दुःख भी सहना है/3
लतादीदी आज मी तुमच्याबद्दल लिहिते आहे,
एक हजारों में मेरी बहना है.

५७ मैत्रीबंध, पासबुक आनंदाचे

सेवा निवृत्तीनंतर प्रत्येक व्यक्तीला आपल्या आयुष्याचा एक मोठा समभाग कोणीतरी काढून घेतला असावा असे वाटते. पण त्याला असे वाटायला लागले तरी निवृत्तीनंतर तो आनंदी जीवन जगू शकतो. ऑफिस संपले, की काही तरी रिकामपण एक पोकळी भरून राहते. नेहमीच्या रोजच्या सवयींमधून, आपल्या ठराविक वेळचे ऑफिस आणि ते ऑफिसचे मित्र भेटणे बंद होते. कायम आपल्याला कामात गुंतण्याची, बिझी राहण्याची सवय असते.

सेवा निवृत्तीनंतर आम्हा बँक कर्मचाऱ्यांवर तशीच वेळ आली होती. त्यानंतर मग कधीतरी कोणीतरी व्हॉट्सअॅपवर काही पाठवणार किंवा भेट जर झाली तर ती कुणाच्या तरी घरी लग्नानिमित्ताने अथवा एखादा मित्र आजारी असेल तर तिथे होई. त्यामुळे आम्ही सगळ्या मित्रांनी ठरवलं की आपण एक ग्रुप तयार करायचा आणि या ग्रुपने दर महिन्यातून एकदा नक्की भेटायचं. भेटणं एकच दिवस, दोनेक तास असेल, पण त्या निमित्ताने आपण महिनाभर विचारांची वळवणूक चांगल्या दिशेने करू शकतो.

आमच्या या सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाच्या ग्रुपमध्ये शंभर जण आहोत. त्यामध्ये कर्मचारी अ कर्मचारी, चीफ मॅनेजर देखील आहेत. असे म्हणतात की बुद्धिबळाचा डाव संपला की राणी, राजा, वजीर, प्यादे सगळ्यांना एकाच खोक्यात बंद केलं जातं. तसं आता निवृत्तीनंतर आम्ही सगळे एकाच रँकवर आलो आहोत. सेवा निवृत्त! आनंदी, संतुष्ट निवृत्त मित्र (नोकरीतून निवृत्त, मैत्रीत सक्रिय)

मग आम्ही हा जेव्हा ग्रुप तयार केला तेव्हा मी प्रयत्नपूर्वक मित्र सूची बनवली. हळूहळू त्यात नव्वद लोक जमले. त्यातील दर महिन्याच्या मीटिंगला सोळा सतरा जण एकत्र जमतात, भेटतात. चहा आणि नाश्ता करून आपापल्या वाटेने परत जातात. या भेटण्यामुळे काय होतं? कुणाचं आजारपण, तब्ब्येत या भेटीत माहिती होते आणि मग आपण कुणी आजारी असेल तर त्याला दृष्टीने मदत करतो.

आजारी व्यक्तीच्या घरी अथवा ज्याचा वाढदिवस आहे किंवा लग्नाचा वाढदिवस आहे, एखादा विशेष सण आहे त्यांच्या घरी आम्ही फुलांचा गुच्छ किंवा पुस्तक घेऊन आणि केक घेऊन भेटायला जातो. दर महिन्यात एक भेट नक्की होते आणि पंधरा ते वीस लोक या भेटीला एकत्र जमतो.

एखाद्या हॉटेलमध्ये अथवा निसर्गरम्य ठिकाणी आमची ही भेट होते. हा ग्रुप क्रिएट करण्यात मी आणि माझ्या अन्य मित्रांनी बरीच मेहनत केली. गेले ३६ महिने आमचा हा ग्रुप भेटतो आहे. आम्ही वेगवेगळे समाजोपयोगी कार्यक्रम देखील या दरम्यान केले. जसे की मॅरिथॉनमध्ये भाग घेणं अथवा वृक्षारोपण किंवा डायबेटिस निर्मूलनासाठी असलेल्या काही कार्यक्रमांमध्ये देखील सहभाग घेतला. हसणे, खेळ आणि मनसोक्त गप्पा ह्या माणसाला आरोग्यासाठी फार आवश्यक असतात. आमच्या या ग्रुपमुळे आम्हाला एक टॉनिक मिळते.

आमचा मैत्रीबंध घट्ट झालेला आहे. बँकेत क्रेडिट, डेबिट, लेजर, नोटा, यांच्या पलीकडे आम्ही एक सुंदर जमा खर्च रचला आहे. एक नवीन पास बुक बनवले आहे. मैत्रीचे पास बुक!

मैत्रीच्या हिशोबाच्या या पासबुकातील आनंदाचा बॅलन्स वाढत चाललाय.

*

५८ पायलच्या निमित्ताने

पायल तडवी या डॉक्टर महिलेच्या कथित रॅगिंगमुळे झालेल्या आत्महत्येबद्दलच्या, कथित गोष्टींबद्दल बरीच चर्चा झाली. अतिशय हुशार असलेल्या पायलला खड्यासारखे वगळून त्रास दिला जात होता. आणि हा त्रास सोबत काम करणाऱ्या बायका देत असत. कोणत्याही बाबतीत विरोधाभासी, वेगळ्या, साध्या स्त्रीला टारगेट केलं जातं. स्वतः श्वापदासारखे झुंडीने राहून एखाद्या व्यक्तीला एकाकी पाडून त्रास देणे, याला बुलिंग असं म्हणतात. ही कुप्रथा बायकांमध्ये जरा जास्तीच आहे. सासुरवास, नोकरीच्या ठिकाणी जेवायला सोबत न घेणे, कार्यक्रमात वगळणे, असहकार, गॉसिप, या मार्गाने रॅगिंग केले जाते. बिनबुडाच्या नीती गप्पांचे, खाजगी गोष्टींचे चर्चण करणाऱ्या या बायकांमधल्या एखादीला मुद्दाम एकटे पाडण्यासारख्या वाईट सवयी काढून टाकायला हव्यात.

माहेरी आईवडिलांकडे आपले लोक, आयुष्य, परिवार, गाव यात मुलगीही खूश असते. आतल्या थरापर्यंत गाव आणि ते प्रेम तिच्यात रुजलेले असते.

पुढे मात्र सासरी, कॉलेजमध्ये अथवा हॉस्टेल, नोकरीच्या ठिकाणी, एकाकी रस्त्यावर चाचपडत जावे लागते. देह या लोकांच्या सोबत असतो पण मन मात्र गावात आपल्या, विवेकी माणुसकीत गाव प्रेमात फिरत असते. तो भूतकाळ, ती आपली माणसं, प्रेम, नाती हे सर्व आठवून जीव तळमळत असतो. मायेने न्हाऊ माखू, खाऊ घालणारे, चांगला सल्ला देणारे नंतर कुणी भेटत नाही. काय हवं असतं व काहीतरी घडतं. सुख हवं असं वाटतं पण करायला गेलो एक म्हणतात तसं दुःख समोर येते.

बाईच्या हातात काय असतं? पडतं खाणे, तर निमूट राहणे, वागायला इतरांना जे हवं ते करणं. यामुळे आतमध्ये स्त्री तुटत जाते. लक्षात घ्या आणि हे फक्त त्याच बाईला कळते जिला त्रास दिला जातो. बाईनी स्वतःच गंभीर व्हायला हवे, खंबीर व्हायला हवे हे मान्य आहे.

पण या मुंगी सारख्या दंश करणाऱ्या अन्य बायका बाईलाच त्रास का देतात? बायकांच्या ह्या झुंडशाही मनोवृत्तीची देखील मीमांसा करायला पाहिजे.

अशा बायकांवर मानसोपचार देखील करायला हवे. या विकृतीवर उपचार करायला हवे अन्यथा अशा आत्महत्यांच्या बातम्या वारंवार येत राहतील.

५९ घर कुणाचे?

एकटे राहायची सवय झालीय. बुधवारी सवयीने मी नेहमीच्या जेष्ठ नागरिक, महिला मंडळात गेले. त्यापैकी एकीला नातेवाईकांकडे जायचे होते.

“जाऊ का? काही दिवस. आपल्या घरी आपण राजे असतो. ज्या कुणाच्या घरी पाहुणा म्हणून राहतो, तो अरेरावी करतो. तरी बदल हवासा वाटतो” ती

“आपल्याला कुणाला तरी भेटावेसे वाटते ते तो ठीक, मस्त नाही म्हणून नाही, तर आपण ठीक नसतो.” सहेली नं २

“आईचे आईपण, संसारीपण यशस्वी झालं, मुलांनी यश, नाव मिळवले की तृप्त होते, मुले नोकऱ्या, बंगले मिळवतात, स्वतंत्र होतात. असे झाले की मुलांना आई नकोशी होते.” सहेली ३

मंडळात चर्चा चालू होती.

“पुढची पिढी मूलच नको म्हणते. अहो मूल व्हावे म्हणून मी भोगलेले अपमान मांडले तर फार दंगल होईल. कसे होईल पुढे या मुलांचे काय माहिती? लोक म्हणतात देवाकडे साकडे घातल्याने सत्य बदलेल.” सहेली ४

“काय, तो नवरा विधवेचा एकुलता एक मुलगा होता. अगं अशी खाष्ट सासू सवतीहून वाईट असते. कसे सोसलेस?”

“दान देणारा घेणारा दोघे उपकार करतात एकमेकांवर. गत पराक्रमांच्या मूर्ख वाटा, कथा माहीत असतात म्हणून जुनी कंपनी, जुने लोक आवडतात.”सहेली १

“आता भटकायला, मजा करायला मी उपयोगी नाही म्हणून मी अडगळीत पडले का?” मी मनात म्हटले.

“कसेही असले तरी नवऱ्याला धरून राहावे अशा अर्थाचे नाटक बघितले.” सहेली १

“आम्ही आत्याला भेटायला गेलो. त्यांना त्यावेळी नैराश्याचा झटका आला होता. तसे साधारणपणे सुरक्षित श्रीमंत मुलीच्या वाट्याला दुःख येत नाही, सामान्यांच्या येते. त्यामुळे आत्याच्या मुली सुखी होत्या, पण आत्या एकाकी होती. भुलवा चकवा झालेली व्यक्ती कुणीतरी अडवेपर्यंत भटकत राहते. तशी आत्या बरळत होती.” सहेली १

“रडूनरडून डोळे पिळवटून निघाले आहेत. आता रडू नकळत आले तरी डोक्यात डोळ्यातून कळ येते, पण अश्रू येत नाहीत.” सहेली ४

“आठवते का, लिली कशी अरुणला खोटे सांगत म्हणाली होती, ताई म्हणाल्या तुला मूल होणार नाही.” मी “तशी ही मैत्रीण कांगावा करू लागली, मी म्हणे तिला तिच्या आईला भेटायला जाऊ नको म्हणाले. म्हणते, माझे सर्वांशी नाते संबंध चांगले आहेत माझे सगळ्यांशी पटते, इत्यादी, वरवर बडबडली.” सहेली ३

“कदाचित या नात्यात अंतरावर वावरायची वेळ आली असावी.” मी

“तोडायला एक मिनिट लागत नाही. सहन कर! अगं, नाती अशी असतात. ती एवढी चांगली नातेसंबंध वाली होती, तर असे का घडले होते.” सहेली

“वर ती मला, I do not want to fight असे म्हणते” सहेली २

“जाऊ दे? गप्प बसायचे? असीमित संबंध न ठेवता Formal ठेवणार. जो तो आपल्याच व्यक्तीची काळजी करणार- मी माझ्या मैत्रिणीची करणार.” सहेली

“काय होईल कसे होईल. दूरवरून तरी Clashes होऊ नयेत. ती कशीही वागली तरी मला गप्प बसायला हवे,” सहेली ३

“एकत्र कुटुंबात टेन्शन असते. बरे आहे ना, ते नातेवाईक दूर आहेत ते!”

“बायकोने मी जीव देईन, अशी धमकी दिल्यावर काकाने वेगळे घर केले. आल्या म्हणायच्या मला सहन होत नाही. काका म्हणाला मग जीव दे!” सहेली २

गप्पा ऐकून घराकडे निघाले. घरी पोचले. एकत्र फॅमिली फोटो समोर उभी राहिले. आयुष्य असेही असते? आईला जीव दे असं सांगतात? मर असे सांगण्या इतपत, नैतिकदृष्ट्या चतुर मुले मोठी होतात, सुटी होतात. घरकुलाचे प्रेम आई वडिलांना असते. बंगले, फ्लॅट असतात, घरं किती असतात. घर हरवलेली माणसे किती असतात? घर, गृह, बांधकाम फरक काय असतो?

घर कुणाचे असते? आई कुणाची असते?

**_

६० रुणझुणत्या पाखरा

रुणझुणत्या पाखरा जा माझिया माहेरा
देते तुझ्या सोबतीला आतुरलेले माझे मन
वाट दाखवाया नीट माझी वेडी आठवण
मायेची माऊली सांजेची सावली
माझा ग भाऊराया, माझिया माहेरा जा
माझ्या रे भावाची उंच ग हवेली
वहिनी माझी नवी नवेली
भोळ्या सांबाची भोळी गिरीजा
माझिया माहेरा जा

माहेर स्त्रीला फार आवडते. कारण माझा आहेर ते माहेर, असे ती मानते. माझे माहेर सुंदर अशी माहेराची व्याख्या असते. लग्न करून स्थलांतर करून सासरी येणं, तिथल्या मातीत रुजून रमणं स्वप्न असतं, सोप्यं नसतं. त्यामुळे माहेरी बोलवावे, असे स्त्रीला नेहमी वाटते.

अंगणात पारिजातकांचा सडा पडे
फुले वेचायला नेशील का गडे?

माहेरचे चार दिवस, ती ताजीतवानी होऊन पुन्हा सासरी राबायला/ राहायला/ नांदायला येते. सासरच्या वाटे कुचूकुचू काटे! असे स्त्रीला वाटते. माहेरचे वर्णन ती करते.

अंगणात पारिजात, तिथे घ्या हो घ्या विसावा
दरवळे बाई गंध चोहीकडे, गावोगावा

हळूच उतरा खाली फुले नाजूक मोलाची

माझ्या माय माऊलीच्या काळजाच्या की तोलाची

माहेर हा हळवा कोपरा घेऊन बाई कायम जगते. प्रत्येक सणाला हिला माहेर आठवते. बाईला काही दिवस माहेरी पाठवण्यात पुरूषाचा स्वार्थ असतो. तर बालपणीची नाळ स्त्रीची त्या मातीशी जोडलेली असते. बालपणीचा काळ सुखाचा म्हणत, कन्या पती म्हणते कन्या माहेरी जाते.

कन्या माहेरी आली, आई वडीला भावा भेटली

फक्त चोळी बांगडी मिळाली

खाऊ नाही मिळाला, हे विसरली

फायद्याच्या गोष्टी माणसाच्या मनात, समाजात चांगल्या लक्षात राहतात असं मानसशास्त्र सांगतं. त्यामुळे वेळी अवेळी बायकोला माहेरी पाठवायला सासरचे उत्सुक असतात. चोळी, वानवळा मिळणार, खाऊ, जावयाला कपडे, काहीतरी मिळेल ही आशा असते.

तुझी गं साळुंकी आहे बाई सुखी

सांगा पाखरांनो आईच्या कांनी

एवढा निरोप माझा माझ्या माहेरी द्या

जे मला सांगायचे ते सांग सखीच्या कानांत,

जा वार्या जा, नीज आईच्या पदरात झोपाळ्यात

जे मनातले आहे, ते लिही माहेर गाण्यात

अश्विन रंग आणि अश्विन गंधात, नवरात्रीत माहेरची वाट धरावीशी वाटते.

पाखरा माझे माहेरचे प्रेम जाण बा

जा गात जा, माझिया माहेरा जा.

६१ महान भारत

आपला भारत देश हा महान मानला जातो. येथे स्त्रियांना देवी मानलं जातं. राकट देशा, कणखर देशा हे आपल्या देशाचे वर्णन आहे. पण, 'बलात्काराच्या देशा' अशा शब्दात, जगात अन्य सर्व देशांमध्ये आपली हल्ली बदनामी होते आहे

१ जगात सर्वत्र, सर्व देशांमध्ये कमी अधिक Negligible प्रमाणात बलात्कार होत असतात. मात्र पूर्ण जगात भारत देश असा देश आहे, जिथे वारंवार फक्त बलात्कार ऐकू येतात, होतात. आपल्या देशातील वाढते बलात्कार ही फार मोठी समस्या आहे. या देशात वय एक ते वय १००वर्षे (शंभर) पर्यंतच्या स्त्रिया असुरक्षित असतात. बलात्काराची भीती आणि ती असुरक्षितता सोबत घेऊन वावरतात.

२ या राकट देशांमध्ये, पुरूषार्थ नेहमी चुकीच्या विचारसरणीमुळे शरीर सुखाशी जोडला जातो. बलात्कार हा असा गुन्हा आहे, जो करायला कोणतेही शिक्षण, पैसे, वर्णन, क्वालिफिकेशन लागत नाही. स्त्रीला ताब्यात घेण्यासाठी तिचा विनयभंग करणे, हे तिला अपमानित करण्याचे शस्त्र विकृत पुरुषांच्या हाती आले आहे.बाईला घाबरवण्यासाठी बलात्काराचे अस्त्र हे विकृत पुरुष वापरतात. कायद्याचा धाक या पुरूषांना वाटत नाही. पुरूषार्थाची भ्रामक व्याख्या हे एक कारण आहे.

३ दारू आणि व्यसने यामुळे बलात्कार वाढतात. दारू आणि अन्य नशिल्या पदार्थांमुळे, व्यसनांमुळे वासना वाढून नीतिमत्तेची बंधने सैल होतात. भारतासारख्या उष्ण कटिबंधात दारू मेंदूवर दुष्परिणाम करते.

४ संगत: वाईट संगतीतील समूह, स्त्रीविषयी गुन्हे सहजपणे करतात. त्यात समूहाच्या गुन्हेगारीचे सामूहिक वर्तनाचे समूह मानसशास्त्र असते. गँगरेपला असे ग्रुप उद्द्युक्त होतात.

५ चित्रपट, नाटके, सिनेमा, करमणुकीची साधने ही उथळ झाली आहेत. सिनेमा आणि मनोरंजनाच्या कार्यक्रमांमध्ये स्त्री, स्त्रीचा देह, बालके, केवळ देह म्हणून दर्शवली जातात. ज्यामुळे विकृत लोकांची वासना भडकते. परदेशात स्त्रिया अपरात्री सुद्धा सुरक्षित असतात. भारतात गुन्हेगारांवर बंधन सैल होतात, कारण की बेसुमार वाढत्या लोकसंख्येच्या गर्दीमध्ये बेशिस्त आणि स्त्री विषयक गुन्हा करणारे गुन्हेगार लपून जातात.

६ वाढती लोकसंख्या: वाढत्या लोकसंख्येमुळे कोणाचाही पायपोस कुणाच्या पायात नाही. सामाजिक संस्कार, बंधनं कमी झाल्यामुळे संस्कार कमी पडतात. नोकरी व पैसा नसल्यामुळे गुन्हेगारीचे प्रकार वाढतात.

७ फुकटचे इंटरनेट: फुकट मिळणाऱ्या अथवा अल्प किमतीत मिळणाऱ्या इंटरनेटमुळे पॉर्न साइट्स डाउनलोड करून शेअर केल्या जातात. त्यामुळे बिनकामाच्या, रिकामटेकड्या लोकांची विकृती वाढते.

८ बळी: असुरक्षित बालके, मुली, स्त्रिया, या पुरूषी वासनेला बळी पडतात. ये मर्द क्या होता है? हे न कळणाऱ्या लहान बालिका देखील बलात्काराच्या बळी ठरतात.

९ गोंधळ: समाज गोंधळलाय, आतून घाबरलाय. आधुनिकतेच्या आणि जागतिकीकरणाच्या रेटयाने विकृत वासना वाढते. बेरोजगार मुले, नोकऱ्या नाहीत, धंदा बसलेला आहे. वाढते वय, भूक आणि अनीती आणि धाकाचा अभाव, यामुळे कुसंस्कारी लोक गुन्हाकडे वळत आहेत.

१० केवळ मजेसाठी: ही इतकी वाईट गोष्ट आहे की केवळ मजेसाठी एखाद्या मुलीचे अथवा महिलेचे आयुष्य बरबाद केले जाते. आपण करत असलेला गुन्हा किती घृणास्पद आहे हे कळण्याची बुद्धी नसलेले नराधम वाढत आहेत. बेसुमार वाढलेली देशाची लोकसंख्या आणि कुसंस्कार या स्त्री विषयक गुन्हाला जबाबदार आहेत. भोगवादी आणि चंगळवादी समाज झाला आहे.

११ सभ्य लोक घाबरतात, उदासीन होतात.

१२ पोलिसाची जरब नाही. वेश्यागमनाने रोग होऊ शकतात, त्यापेक्षा बलात्कार करावा, असे निर्भया रेप केसमधील आरोपी उत्तरला होता. जरब वाटून कायद्याची भीती न वाटणारे कथित गुन्हेगार जन्माला आले आहेत. आपण पकडले जाणार नाही, वकील सोडवतील, बळी मुलगी गप्प बसेल, या कल्पना बाळगणारे बलात्कारी दिवसेंदिवस अधिक धीट होत आहेत. अधिकाधिक गुन्हे करत आहेत. नवनवीन बळी टारगेट शोधत आहेत. खून करत आहेत.

१३ अकारण निष्पाप निरपराध मुलींना आयुष्यातून उठवत आहेत. बलात्कारांची वाढती संख्या धोकादायक आहे.

परिणाम

१ स्त्रिया असुरक्षित झाल्या आहेत. कुटुंबीय मुलींना शिक्षणासाठी बाहेर पाठवायला घाबरतात. ज्याचा परिणाम समाजावर होतो. बलात्कारानंतर खून केले जातात.

२ असुरक्षित मुली सांभाळणे नको ही मानसिकता समाजात वाढत जाते. We do not want girls to be raped by goons, or to be burned by in laws, असे म्हणून, चोरून मारून स्त्री गर्भाचा गर्भपात करण्याची वृत्ती निर्माण होते. कारण की मुलीला सांभाळण्याची भीती वाटते.

३ स्त्री ही भोगवस्तू आहे ही भावना वाढते आहे. फेसबुक ट्विटरवरून मैत्रीचे कारण आणि आमिष दाखवून बलात्कार करणे वाढू लागले आहे.

४ पुरूषांबद्दलची प्रतिमा वाईट होत आहे. चंगळवादाकडे वृत्ती वाढली आहे. जगण्याचा हेतू केवळ देहसुख हेच ठरू लागला आहे.

५ अविचाराने जन्माला घातलेली मुलं ही अवांछित प्रजा, ही Quality जी देशाला धोकादायक ठरते आहे .

६ धंदा आणि पर्यटनावर परिणाम झाला आहे. काही देशांनी ट्रॅव्हल ऍडव्हायझरी म्हणजे प्रवासी सूचनांमध्ये भारत देशात जाऊ नये, बलात्काराचा धोका आहे अशा सूचना जारी केल्या आहेत. भारत देशाचा पर्यटन व्यवसाय धोक्यात आला आहे. परदेशी लोकांच्या नजरेत भारतीय लोक गुन्हेगार, विकृत अबलेवर हमलावार, बलात्कारी ठरत आहेत. जे आपल्या देशाच्या प्रतिमेला घातक आहे.

७ भारत देश अस्वच्छ देश आहे, अशी थोडी बदनामी होती. आणि आता बदनामी वाढतेय. अनेक अनीतीपूर्ण, बलात्कारी लोकांचा देश आता ठरण्याची भीती वाटत आहे. इंडियाज डॉटर या चित्रपटातून म्हणे दिल्लीतील निर्भया बलात्कारावरील चित्रपट बनवला. तो चित्रपट चर्चेत प्रसिद्ध झाल्यापासून परदेशी लोक भारत देशाकडे आदराने बघत नाहीत, जे भारतीयांसाठी घातक आहे.

उपाय

१ बलात्कार्यांना जाहीर आणि तत्काळ व मोठी शिक्षा करावी. स्त्रीविषयी गुन्हांना त्वरित न्याय मिळावा.

२ इंटरनेट मोफत अजिबात देऊ नये. पैसे देऊन विकत घेऊ दे.

३ गुन्हेगारांना वासना नष्ट करणारी इंजेक्शने द्यावीत. (संदर्भ द हेराल्ड)

४ पॉर्न साइट्स ब्लॉक कराव्यात (TOI)

५ शिक्षणात नीतिशास्त्राकडे अधिक लक्ष द्यावे.

६ वाढती लोकसंख्या ताबडतोब नियंत्रित करावी.

७ ज्यांना खायला अन्न नाही, नोकरी नाही, धंदा नाही अशी प्रजा वाढवण्यात देशाचे काय हशील आहे? काय देशहित आहे? वाढती गुन्हेगारी वाढत्या लोकसंख्येशी संबंधित आहे.

८ चित्रपट, सेन्सॉर बोर्ड कडक करावे.

९ अधिक पोलिसांची भरती करावी.

राकट देशा

१ या देशाला खूप समृद्ध वारसा आहे. भारतीय सेना, मराठ्यांचा इतिहास, शिवाजी महाराजांची संस्कृती, भारतीय परंपरा देशाला अव्वल नंबरमध्ये आणू शकते. बलात्काराचा कलंक या देशातून नष्ट व्हावा.

२ दुसऱ्यांच्या बहिणीचा आदर केला तर आपल्या बहिणींचे सुद्धा रक्षण होऊ शकते. ड्रग्ज, सिगारेट, दारू या व्यसनांचा बीमोड करावा.

३ देशात कडक दारूबंदी करा दारू माणसाला विनाशाकडे नेत आहे. हा समाज, सर्व देश बलात्कार मुक्त होऊ दे.

बालक आणि स्त्रिया सुरक्षित राहू देत.

***_

६२ बंद पडणार बंद पडणार

बदल हे घडतच राहतात, पण एखाद्या कंपनीचं बंद पडणं फार वाईट असतं. त्याच्या मालकाचा आवाज, आता बंद होणार आहे. एचएमव्ही बंद पडणार आहे. ब्रिटिश म्युझिक कंपनी एचएमव्ही ही आताच्या डिजिटल युगातील एकूणच वाहिन्यांमुळे बंद पडणार आहे. एडवर्ड एल्गार यांनी १९२१ साली स्थापन केलेली ही कंपनी, बंद पडण्याच्या मार्गावर होती. डिजिटल प्रगती, वाहिन्यांचे आक्रमण, टीव्ही, इंटरनेट मुळे सीडी डीव्हीडी यांची विक्री कमी झाली आहे. बाजारातील मागणी कमी झाल्यामुळे, हिलको कॅपिटल या कंपनीच्या अधिकाऱ्यांनी, मालकांनी, त्यांच्या कामाच्या पद्धतीत आणि प्रॉडक्टमध्ये बदल करून पाहिला, मात्र यश आले नाही. २२०० कामगारांचे भविष्य अंधारले आहे. हुषार कामगारांच्या, लंडन मधील या कंपनीत काम करणारे अनपेक्षित मंदीला तोंड देत आहेत. ती कंपनी एवढ्या झपाट्याने बंद पडण्याच्या मार्गावर गेली, हे ऐकून वाईट वाटते आहे. या ख्रिसमसमध्ये आणि एकूणच वर्षभरात तीस टक्के विक्री कमी झाली. डिव्हीडीचे मार्केट मागच्या वर्षीपेक्षा कमी झालेले आहे. इतके नुकसान सोसून कंपनी पुढे चालवणे शक्य नसल्यामुळे, हिज मास्टर्स व्हॉइस ही जगभरातील प्रसिद्ध कंपनी आता बंद पडण्याच्या मार्गावर आहे. हिज मास्टर्स व्हॉइस म्हणून दिसणारा कुत्रा आणि त्याच्यासमोर त्याचा तो फोनो आता आपल्याला वस्तुसंग्रहालयात, शोकेसमध्ये बघावा लागेल.

गिरण्या बंद पडल्या, मिल्स, फॅक्टरीज, सिनेमा थिएटर बंद पडले, जुने बरेच काही काळाच्या पडद्या आड गेले आहे.

काळ बदलतो आहे.

नवे काहीतरी येते आहे, पण जुन्याला नष्ट करते आहे.

६३ सोबत फार महाग असते

सामान्यपणे बायकांना कुठेही जाताना स्वतःसोबत अन्य कुणीतरी व्यक्ती सोबत हवी असते. ग्रहाने उपग्रहांसोबत फिरावं, तशा त्या सोबत कुणाला तरी घेऊन फिरत असतात. मैत्रीण, शेजारी, नातेवाईक, मोलकरीण, सहप्रवासी, वाहन चालक, ड्रायव्हर, नोकर, अशा कुणा ना कुणाच्या रूपात सोबत हवी असते. नवल म्हणजे, जीवनात एकट्याने जन्माला येऊन, स्वतःच्या जीवनाचा प्रवास करणाऱ्या प्रवाशांच्या उदास मनात किती विषण्णता येते. सोबत नसली की एक प्रकारे निरर्थकता जाणवते. खरेदीला अथवा आपण जिथे चाललो आहे त्या कामाला मजा येत नाही. पण या जाणत्यांच्या जगात कोण कुणाचं असतं का? स्वतःला काम असलं तर या मैत्रीणी अथवा सही,(Correct)सह गामिनी यायला तयार होतात. पण आपल्याला अर्जट काम असेल, तर त्या 'नाही' म्हणतात. खरेदी, सिनेमा बघणे, नाटक बघणे, फुकट असलेल्या भोजनावळी, सिनेमा, नट, नट्यांचे कार्यक्रम अथवा मजेच्या कार्यक्रमांना सह गामिनी तयार असतात. दवाखान्यात यायला, जिथे जबाबदारी येऊ शकते, वेळ मोडला जाऊ शकतो, कुणी तरी आजारी असते, यासाठी वेळ काढून सोबत यायला 'सोबत' मिळत नाही. बँकेत सोबत यायला या सुखासीन सोबती नकार देऊन टाकतात. स्वतःच्या कामापुरती सोबत करत असतात अथवा फायदा असेल तेव्हाच सोबत येत असतात. तरीही या, "बाई तुझी तू जा, तुझ्या सोबत आमची कशाला फरफट?" असं म्हणतात. तरीही सोबत हवी म्हणून बुद्धीहीन, प्रामाणिकपणे आपण ह्या सोबतीची आशा ठेवतो. चूक सुधारता येत नाही. जगात प्रत्येकच गोष्ट जोडी जोडीने असते, या तत्त्वानुसार आपल्याला सोबत कुणीतरी एकजण तरी हवे असे वाटते. सोबत येणाऱ्या व्यक्तीबद्दल कितीही वाईट गोष्टी कळल्या, त्या पुराव्यांवर सुद्धा आपण विश्वास न ठेवता, ही मैत्री आपली टिकेल, असे समजतो. अथवा ही आपली खरी मैत्री नाही, ही सोबत चांगली आहे, अशा कारणांनी सोबत शोधत राहतो.

पुरूषांचं तसं तुलनेत बरं असतं. पुरूष एकटा सुद्धा कुठेही जातो. त्याला उपग्रहांची फारशी सवय नसते. बाईला एक प्रकारची असुरक्षितता जाणवते आणि आपण घेतलेला निर्णय ठीक असेल की नाही? असा प्रश्न पडतो. आपण जातोय तिथे आपल्याला काय अनुभव येईल? स्वागत कसं होईल? आपल्याला सुख मिळेल की नाही? अनपेक्षित घटना तर घडणार नाही ना? या भीतीमुळे सोबत कुणीतरी हवे असते. शिक्षण, विचार, आर्थिक परिस्थिती, कुटुंब, संस्कार, जात, भाषा, या सर्व बाबतीत अनुरूप सोबत मिळत असतेच असं नाही. जी मिळते ती गोड म्हणून घेण्याकडे प्रवृत्ती असते.

गत काळाला "ये ये परतून ये" असं म्हणणाऱ्या मैत्रीणीला वर्तमान काळात वावरणारी मैत्रीण सांगते. अगं वर्तमान काळात जग, जुने विसर असं वारंवार सांगते. मात्र ती भूतकाळात रमणारी रमणी मात्र गाते,

ने मजसी ने परत माहेराला,

सासरी प्राण कंठी आला

सुखाचे वचन दिले तू मला

आता घेऊन जा माहेराला.

मग ही सोबत संपते. Relations have expiry date.

जगात अनेक गोष्टी घडत असतात. वर्तमानपत्राहून देखील वेगळ्या, त्यामुळे साधारणतः कुठे जायला सोबत शोधण्याकडे मनाचा कल असतो. नोकरीत पण, नोकरदार परावलंबी होतो.

बायकांच्या गप्पा, गॉसिप, इथलं तिथे सांगणं यांच्यातील पंधरा आणे गोष्टी खोट्या असतात. ऐकून सांगून, तिखट मीठ मसाला लावून त्या अन्यत्र पसरवल्या जातात आणि त्या घोषित करणारी बाजूला राहून भलतीचा बळी दिला जातो.

“पकडला जातो तो चोर, बाकी सर्व साव काय?” असं म्हणावं. बाकीच्यांनी सुद्धा गोंसिप तर केलेल्या असतात पण मग या स्त्रीला मात्र सोबती पासून बेदखल केलं जातं.

बऱ्याच काळाने एखादी चांगली सोबत मिळाली की आपण अभिमानाने दुसऱ्या एखाद्या भूतपूर्व सोबतीला ही गोष्ट सांगतो. मग काय मैत्रिणी चोरण्याच्या विद्येच्या कामात सर्व जणी निपुणच असतात. आपली ही सोबत उडाली समजायचे. “माझ्या मैत्रिणीची ओळख मी तुमच्याशी करून देणार नाही” असं स्पष्ट सांगायची हिंमत सहसा होत नाही. मग वेगवेगळ्या क्लृप्त्या लढवून आपली सोबत ही आपल्यासाठी राखीव ठेवली जाते. रूप असलेल्या आणि नटण्याची आवड असलेल्या बाईचं, शब्दशः बरं असतं, तिचं कौतुक होतं. मात्र बुद्धी असलेल्या बाईला कसं बसं टिकून राहावं लागतं. बुद्धीला खुराक देणारे कार्यक्रम शोधावे लागतात. वाचन करावं लागतं... आणि या सोबती पासून ती वंचित राहते. कितीही पुस्तकं वाचली तरी मानवी सोबतीची गरज नव्वद टक्के स्त्रियांना आणि तेवीस टक्के पुरूषांना लागते.

परक्या व्यक्तीशी बोलावं लागलं, गरज नसताना तिची सोबत घ्यावी लागणे. हे मनापासून करत नाही, नाइलाजानेच तो मार्ग पत्करावा लागतो. पण ग्रुपमध्ये देखील ही तडजोड करावीच लागते. आत्मसन्मान कमी करावा लागतो. बाई माणसाने तडजोडही केलीच पाहिजे आणि दुःख सोसलं पाहिजे, असं मानलं जातं.

माहेरी ज्या मुलींची खूप काळजी घेतली जाते किंवा शाळा कॉलेजांमध्ये जिला खूप मित्र मैत्रिणी असतात तिला सुद्धा वेळ प्रसंगी ग्रुपमध्ये एकटं पाडलं जातं. नको असलेल्या टाकाऊ गोष्टी कोपऱ्यात राहू शकतात, माळ्यावर देखील पडलेल्या असू शकतात, पण ग्रुपमध्ये नको असलेल्या बाई माणसाला पार वगळले जाते. आणि मग ही सोबतीसाठीची सततची तळमळ सुरू होते.

माणूस प्रेमाशिवाय उपेक्षित वाढला तर तो नाराज राहतो. गरजू व्यक्तीला सोबत देण्याऐवजी, लोकप्रिय श्रीमंत आणि स्वतःच्या गाडीतून ड्रायव्हर घेऊन फिरणाऱ्या सोबतीला जास्त गुण दिले जातात. कर्ण कवच कुंडलं घेऊन जन्माला आला पण माणूस मात्र स्वतःच्या सहवासात, कवचात आणि पुस्तक अथवा छंदाच्या कवचात पूर्णवेळ राहू शकत नाही. त्याला सोबतीची गरज भावनिकदृष्ट्या जाणवते. त्याबद्दल एकदा मानसोपचार तज्ञ, या विषयातील व्यक्तींशी चर्चा करत असताना त्यांनी उपाय सांगितले.

१ भाजी आणायला एकटेच जाणे

२ संध्याकाळी एखादी चक्कर मारणे,

३ एकटेच एखाद्या सांस्कृतिक कार्यक्रमाला जाणे

४ एकटीने मंदिरात जाणे, वाचनाची आवड लावून घेणे

५ परकीय व्यक्तीवर अवलंबून राहणे कमी करणे

६ भावनिक दृष्ट्या अन्य व्यक्तीत अति न गुंतणे

७ सगळे कळते पण वळत नाही, ते हळूहळू वळवून घेणे.

८ सहवासाची अति हाव न धरणे, आवश्यक तेव्हा सोबत शोधणे अन्यथा एकटेपणाने खुश राहणे

मला पण सगळं कळतं पण वळत नाही. बाजारात कामाला जायचे, पण सोबत हवी आहे. मिशन मंगल बघायचा आहे पण टीम तयार केल्याशिवाय जायची इच्छा होत नाही. सोबतीचा हा आग्रह फार त्रास देतो. सोबत फार महाग असते.

६४ दोस्त दोस्त ना रहा!

खरं सांगायचं तर हल्ली मला घराबाहेर पडावं असं वाटतच नाही, जाणे झाले आणि घराबाहेर पडले की कधी घरी येईन याची घाई होते. तर कधी कधी उलटं देखील होतं. एकदा घराबाहेर पडले की परत घरी यायला सुद्धा अँड्जस्ट व्हायला त्रास होतो. पूर्वी मला खूप मैत्रिणी होत्या. रोज संध्याकाळी मैत्रिणी ग्रुपने एका जागी भेटत असू. मग आम्हा सर्व मैत्रिणींपैकी एखादीच्या गाडीतून आम्ही निसर्गरम्य ठिकाणी जाऊन बसत असू. दिवस मजेत जात होते. मात्र नंतर मी गाडी विकली. तो ग्रुप फुटला. त्यातली एक पन्ना नावाची मैत्रीण, त्यातल्या त्यात जवळ राहायची. मला भेटायची. काल गणपती होते म्हणून मावा घातलेले मोदक घेऊन पन्नाच्या घरी गेले मात्र मी हातात जाताना सोबत मोदक घेऊन गेले होते. उकडीचे मोदक म्हणजे मेहनतीची परिसीमा असते. चव सुंदर आणि शुभ्र तो पदार्थ सुद्धा अतिशय सुंदर असतो. पण पन्ना बाई म्हणाली, "मोदक छी, फॅमिलीला आवडत नाहीत. चव पुचाट लागते." कपाळावर आठग्या घालून तिने त्या मोदकांना नावं ठेवली. तरीही प्रसादाच्या मोदकांच्या पिशवीतून एक मोदक मोलकरणीला दिला. एक मोदक नवऱ्याला दिल्यानंतर बाकी सगळ्यांनी आनंदाने अजून मागून खाल्ले. पण पन्ना बाईने भरपूर नावं ठेवली. कसातरी कंटाळून केलेला चहा माझ्यासमोर आदळला. त्या चहाची लायकी चोथ्याची होती. पण मी मुकाट्याने "वाहवा, बढिया, चहा सुंदर झालाय" असं म्हणून तो चहा घेतला.

"हम बढिया ही बनाते हैं चाय! आप तो कैसी चाय बनाते हो? घटिया अदरक डालते हैं वो अद्रक की वजह से तो, उलटा उसका पूरा स्वाद खराब हो जाता है." पन्ना

"ऐसी देसी स्वादी चाय हम क्यों बनायेंगे? तेव्हा आपका गला खराब था, भलाई करके, तो चाय इसलिए बनाई थी" मी

"छी, बिलकुल हमें ऐसी चाय, वो तीखापन बिल्कुल पसंद नहीं"

राग आला, तरी मैत्रिणी नाही, करमत नाही, म्हणून पत्राच्या घरी गेल्यावर पत्रा म्हणाली, “बसा, थांबा की! आमची सिंधी कढी फार छान होते. खा, गुप्त मसाले असतात, चविष्ट असते. थांबा की थांबा की!” पण नंतर काही ती कढी करायला उठेना. तिची कढी होईना आणि मी घरी तशीच परत आले . “पुढच्या वेळी करीन, खाऊनच जा,” ही पत्रा बाई बाय बाय करत म्हणाली. मग मी गप्पच बसले. असेही हल्ली एक वय झाले की मैत्रिणी नवीन मिळत नाहीत आणि जुन्या आहेत त्या भेटत नाहीत. जुन्या मैत्रिणी एकतर वरती किंवा दोन नंबरवर परदेशी आणि तीन नंबरवर बिछान्यात आजारी पडून घरात अडकून पडतात. त्यामुळे या आहेत त्या मैत्रिणी मी नियमित टिकवून धरते. दुसऱ्या दिवशी, माझी ‘हो आम्ही लेखिका’ अशा नावाच्या एका संस्थेची मिटिंग होती. मिटिंगमध्ये कविता, गाणी, गोष्टी, पुस्तकांचं वाचन, नंतर चहा नाश्ता जेवण घेऊन संध्याकाळी मी घरी परत आले. तो दिवस गडबडीत गेला. दुसऱ्या दिवशी पत्रा बाई मला म्हणाली, “या गप्पा मारायला,” नको जायला, असे कां-कूं करत माझं मन सांगत होतं, त्या पत्रा बाईपासून थोडं सावध दूरच राहावं. आपल्या घरच्या, ‘अदरक की चाय’ला इतकी नावे ठेवणाऱ्या बाईपासून दूर रहावे.

पण वर्षानुवर्ष संध्याकाळी कुणाला तरी भेटायला, बोलायला गेलं, की बरं वाटतं. सकाळी चहा, संध्याकाळी चर्चा, दोनही डोसेसनी बरे वाटते. कधी कधी मला वाटतं आपण फ्लॉट स्किममध्ये राहायला आलो, पण आपल्या मनातली ती संध्याकाळी चाळीच्या दारात उभं राहून कुचाळक्या करायची सवय काही सुटली नाही. किंवा आपल्या जीनमध्ये ती गोष्ट तशीच राहिली. त्यामुळे मला संध्याकाळी कोणीतरी मैत्रीण गप्पांसाठी भेटावी असं वाटतं. मी पत्रा बाईकडे गेले. फार जवळ नाही पण फार लांब नाही इतक्या अंतरावर माझ्याजवळ राहणारी ती एकमेव मैत्रीण आहे. बऱ्याच गोष्टीत मला तिचे विचार पटत नाहीत, पण काय? आपल्या आवडीची आणि आपल्या चॉइसची, सवडीची व्यक्ती शोधायची, तर कोणीच मिळणार नाही आणि जगात एकटे राहावे लागेल. त्यामुळे मी पत्रा बाईकडे पोहोचले. पत्राने चिडक्या चेहर्याने दार उघडलं.

“कैसी हो?” या प्रश्नावर, मी माझी कंबर दुखते ही नेहमीची तक्रार तिला ऐकवली.

झालं. पन्ना बाईचं डोकं सटकलं.

“रोने के लिए आपको मेरा कंधा जादा चाहिए. क्या दोस्ती इसलिए की है? के क्या दुखता है, बुराई क्या है, ये बताने को?” पन्ना

“काय बोलतेस पन्ना तू?” मी.

पण पन्ना बाईचा शब्दांचा मारा सुरू होता. काल रायटर ग्रुपमध्ये गेली, मजा केली, तेव्हा मजेत होती. आता मला फक्त तुझं दुःख सांगायला आणि रडायलाच माझ्या घरी आलीस का?” पन्ना

“तू काय बोलतेस. अगं, आपण आपली दुःखं त्याच व्यक्तीला सांगतो जी व्यक्ती आपल्या जवळची असते. नाहीतर लोक गॉसिप करतात. आपल्या दुःखाबद्दल चर्चा होते, म्हणून मी हे इतर कुणाशी बोलत नाही. तुझ्याशी बोलते.”

“न मैंने तुम्हे कुछ कहा, न तुमने मुझे कहा, न मैंने कुछ सुना. तू मला तुझ्या आजारपणाबद्दल काही सांगू नको आणि मी ऐकणार पण नाही. यानंतर आनंदी गप्पा करायच्या, फिरायचं, मॉल मध्ये जात शॉपिंग करायचं. एवढ्या अंतरावर राहायचं. वरवर राहणारा सूर जमणार असेल, तरच आपली मैत्री टिकेल. नाहीतर तू तुझी राहा. तुझं आणि माझं जमणार नाही. काय ठसठसतंय काय दुखतंय मला सांगायचं नाही. घरी वाद झाला तरी सांगायचं नाही. काही प्रॉब्लेम्स झाले तरी सांगायचं नाही. गोडबोल्या हो. कपडे खरेदी करायची, फिरायचं, एवढ्या अंतरावरून जर मैत्री टिकवणार असशील, तर तू ये! अन्यथा आपली मैत्री संपली.” पन्ना ने मला सुनावलं.

मी गप्प बसून, आपली मैत्री यापुढे कुणाशीच जुळवायला न जाण्याचं ठरवलं. सात सहेलीया या लोकगीतात पण तर मैत्रिणी तक्रारी एकमेकींना सांगतात. पन्नाला तक्रार नको. जाऊ दे. एकटे बसायचे.

पण दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी मला एकटं वाटायला लागलं. काय करायचं आता?

एकदाही, एक वक्त काय दुखतं हेही कुणाला सांगायचं नाही आहे. मग पन्नाशी कोणत्या विषयावर बोलू? पन्नाशी मैत्री इथेच संपली. मी संध्याकाळी गप्प बसले. टीव्ही बघितला.

“दोस्त दोस्त ना रहा” असं मनाला समजावलं आणि संध्याकाळी, ४ तास टीव्ही बघायला सुरुवात केली.

किती जणांचा हा अनुभव आहे?

६५ माहेर गाव

मी जेव्हा माहेर गावी येते,
आईच्या पदराखाली शिरते.
सुखांत व्रतवैकल्यांच्या,
कथा कहाण्यांमध्ये जाते।।

मी जेव्हा माहेर गावी येते,
परिकथांच्या पात्रांमध्ये रमते.
पांढऱ्या घोड्यावरून येणाऱ्या,
राजकुमाराची स्वप्ने स्मरते।।

मी जेव्हा माहेर गावी येते,
ओंजळभर मनापासून हसून घेते.
वर्षानुवर्षांचा सारा अनुशेष,
एका दिवसात भरून काढते।।

मी जेव्हा माहेरगाव आठवते,
वीस वर्षांची तरूणी होते.
मैत्रिणीं सोबत सायकल वर
नदी किनारी मंदिरी फिरते।।

वाढदिवस, मुंजी, लग्न, गेट टुगेदर, नातेवाईकांकडे भेट, अशा विविध निमित्तांनी बाईला माहेरी जायला मिळतं. चातुर्मास हा बायकांना माहेरची आठवण देणारा स्रोत असतो. भेटऋतू असतो. हो, आम्हा बायकांना, मनाला कळतं, चातुर्मास ऋतू नसतो, पण मी काळ अशा अर्थाने, भेटऋतू हा शब्द वापरला आहे.

असेही बायकांच्या मनात माहेर कायम Screen saver सारखे वारंवार येत असते. माहेरगाव म्हणजे हळवा कोपरा असते. दोस्त, मैत्रिणी आणि आठवणी यांचे कोलाज असते. माहेरगावी जाण्यासाठी संधी देणारे, असे चातुर्मासात बरेचसे सण येतात. राखीपौर्णिमा, मंगळागौरी, गणपती, गौरी पूजन, श्राद्ध पक्ष, सत्यनारायण, अशा विविध निमित्तांनी या काळात बाईला माहेरी जायला मिळते.

ते घर, अंगण, त्रास देणारा, भांडणारा भाऊ, जागेवरून होणारे वाद, हे सर्व माहेराशीच निगडीत असतात. बाई सुशिक्षित असो किंवा अडाणी, सुंदर असो, कुरूप असो, श्रीमंत किंवा गरीब असो, तिला माहेरी जायला आवडतं.

बालपणीच्या बाहुल्या, मैत्रिणी, खेळ, आई वडील, भातुकली, शाळा, जडण घडण, त्या मूळगावी होते. फेसबुक वर कन्या ते जबाबदार सून या प्रकारे स्टेट्स बदलते. कॉलेज, तारूण्य हे सर्व माहेराशी निगडीत असतं. लग्नानंतर माहेरी रुजलेले हे रोपटे एक दिवस अचानक उचलून सासरच्या मातीत रुजविण्याचा प्रयत्न केला जातो. ही भारतीय विवाह परंपरा आहे, असते आणि ती परंपरा मोडणे अवघड असल्यामुळे, लग्न ही बाईच्या जीवनात महत्त्वाची घटना असते. कितीही आधुनिकतेचा आव आणला ना तरीही बाईला लग्नानंतर नवीन ठिकाणी तडजोड करावी लागते. तिचा लाडकी मुलगी हा स्टेट्स जाऊन जबाबदार बहू, सुन आणि कर्तबगार पत्नी, मिळवती अशा नव्या स्टेट्समध्ये ती जाते. "भाग्य दिले तू मला" असं मनात गात, संसारी, पुस्तकी, शास्त्री रमते. माता बनते, मुलांची आई झाली की गावाची काकू पण होते.

पुढच्या पिढीला माहेर ओढ उरेल का? हल्ली झाडाला बांधलेले झोपाळे नसतात. माहेरची साडी, परकर पोलकी नसतात. भातुकलीचे खेळ पण कमी झाले आहेत. कॉम्प्युटर गेम मध्ये रमलेली नवीन पिढी, सायकलीवर शाळेत जात नाही आणि सागर गोठ्या देखील खेळत नाही. घरांना हल्ली अंगणच नसतं. आधुनिक पिढीतील एक मैत्रीण म्हणाली, "आम्ही माहेरी जायच्या ऐवजी सहलीला जातो. देशीय अथवा फॅरेन टूर करतो." असेल!

प्रत्येकाचे विचार वेगळे असतात, अनुभव वेगळे असतात. पण मला,काहींना, आपल्या मागच्या पिढीला, त्यांच्यावर केलेल्या विवाह संस्थांच्या संस्कारानुसार, सासरापेक्षा माहेर गाव खूप आवडतं. ओढ आणि त्यांचा भावनांचा ओढा माहेर गावाकडे असतो. झाडाच्या फांद्या छाटता येतात, मूळ मात्र घट्ट रूतलेले असते.

वाटेने माहेराच्या धावत मन जाते.

गुलाब जाई जुई मोगरा फुलविते

*

६६ तीर्थयात्रा

श्रावण सुरू झाला. रोजच्या घटनांमधून, कामाच्या बंधनातून मुक्ती मिळावी आणि दैवी आराधनेला संधी मिळावी म्हणून तीर्थयात्रा करतात. काही धर्मग्रंथांचे पारायण तीर्थक्षेत्री अथवा मंदिरात केल्याने अधिक फळ मिळते, याचे कारण हे विचार असावे. भोज्याला शिवून परत यावे, तसे फक्त दर्शन न करता, त्या तीर्थस्थळाच्या वातावरणातील लहरी शरीराच्या अणुरेणूत भरून घ्याव्यात, म्हणून मग पदयात्रा, प्रदक्षिणा, तीर्थस्थळी कमीत कमी तीन दिवस राहणे, हे सुद्धा आवश्यक असते. हो अर्थात शरीर साथ देत असेल तरच! अन्यथा मानस दर्शन घेऊनही तीर्थयात्रेचा आनंद घेता येतो. प्रत्यक्ष तीर्थयात्रेमध्ये चार दिवसांत जीवनाचे शिक्षण मिळते. तीर्थयात्रा करणे हे प्रत्येकाचे स्वप्न असते. ज्यांचे हे स्वप्न पूर्ण झाले, त्यांना नमस्कार करून आपण त्यांचा आशीर्वाद घेतो. प्रत्येक तीर्थाचा एक महिमा असतो व प्रत्येक तीर्थ परिवर्तन करते. पूर्वीच्या काळी तीर्थयात्रा खडतर आणि बिकट असत. गया बंदी काया सुद्री,

गया तू तीर्थ

हरी मूर्त अशा म्हणी आहेत. म्हणजे बंदी, केदार यात्रेमध्ये शरीर नष्ट होऊन आत्मा प्रयाण करतो, अशा अर्थाची ती म्हण होती. आता तीर्थयात्रा रस्ते, धर्मशाळा, टूर कंपन्या यांच्यामुळे काही अंशी सुलभ आहेत. सोयींमुळे धार्मिक यात्रा करणाऱ्यांना सोपे जाते. पळ्यांच्या श्रद्धेला दाद द्यायलाच हवी. मध्यंतरी एक धक्कादायक विधान ऐकले होते.

‘घरी नको असलेली माणसे तीर्थयात्रा करतात आणि बदल हवी असलेली वृद्ध, पर्यटन सहल म्हणून करतात. या प्रकरणात कारण काही असले तरी, हेतू काही असला तरी पर्यटन करून आल्यावर, तीर्थयात्रा करून आल्यावर बरे वाटते. शांत वाटल्याचे ऐकतो. तीर्थयात्रेच्या, तीर्थस्थळांच्या जागेवर काही खास चुंबकीय लहरी अथवा Vibes असतात. त्या लहरींमुळे देहातील, मनातील अणू रेणू पुनर्रचित होतात. देवाच्या नजरेतून पडणाऱ्या दर्शनाने किरणांमुळे बऱ्याच घडामोडी घडू शकतात. ज्याला नजरबंधन, नजर लागणे म्हणतात त्यातून

मुक्ती मिळते. हे अर्थात मानसिक असते. पण देवदर्शनाने, तीर्थक्षेत्राची हवा चांगली असल्यामुळे, शुद्ध हवा, वेगळे वातावरण, भक्तीची जोड यामुळे मनःशांतीची आशा साधकाला भावते. तीर्थक्षेत्राचे फळ, प्रत्येकच पोथीच्या अथवा यात्रेच्या शेवटी फलश्रुतीत लिहिलेले असते. त्याशिवाय आर्तता, पोथी पूर्ण होत नाही. तशीच फलश्रुतीची ओढ साधकाला तीर्थयात्रेला बोलावते.

.***_--

६७ व्रत वैकल्य

श्रावण पाळणे सुरू झाले. श्रावण सुरू झाला. श्रावणात व्रतवैकल्ये केली जातात. यात्रा केल्या जातात. देवदर्शन केले जाते. कधी तरी कोणी अज्ञात व्यक्ती आपल्याला बोलवत आहे असा भास होतो. ऍलिस इन दि वंडरलँड या चित्रपटात ऍलिसला खेळायला न्यायल्या आलेला, निळा कोट घातलेला ससा दिसतो व तो आपल्याला बोलावतो आहे असे वाटते. साधारणपणे तसेच पण, फावल्या वेळेत, फरकाने, फार प्रकर्षाने आपल्याला विरंगुळ्याचे क्षण, काही निसर्गरम्य जागा, पर्यटनातील काशी नकाशे, बोलावत असतात. मध्यंतरी मला एका मासिकाने सांगितलं “पर्यटन हा एक हॉट केक आहे, त्यावर कितीही लिहा ते खपते आणि विकले जाते. लेखकाने जे विकते त्यावर जरूर लिहावे. त्यामुळे पर्यटन हा व्यवसाय अधिक सुखदायी होईल व लेखक सुद्धा लोकप्रिय होईल.” ऍलिसला ते वंडरलँड बोलावते. तर वृद्धांना पंढरपूर, नाशिक, ही स्थळे बोलवतात. तरूणांना सिंगापूर, सिमला अशी खुशनुमा गावे बोलावतात. काही धाडसी लोकांना किल्ले, ट्रेकिंगचे आमंत्रण मनाला साद घालते. प्रत्येकाची आवड, परिस्थिती, आर्थिक स्तर, विचार, वय यावर सहलीची जागा तो पर्यटक निवडतो. काही जण सहजसाध्य तीर्थस्थान निवडतात. काही जण कठोर परिश्रमाची तीर्थयात्रा करतात. नर्मदा परिक्रमा, कैलास मानसरोवर यात्रा, कर्दळीबन, या धाडसी तीर्थयात्रा आहेत. पृथ्वी हा एक महाचुंबक मानला, तर त्याच्या काही ठिकाणी चुंबकीय शक्ती अधिक आहे. ही स्थाने म्हणजे तीर्थस्थळे होत. उदाहरणार्थ नाशिक, वाराणसी, अलाहाबाद, पंढरपूर. नदीच्या किनारी वसलेली गावे, बाजूची देवळे- रावळे, दीपमाला, हवा, वृक्षवेली, कातळाची संख्या, आढळणाऱ्या मूर्ती यावरून देवळांचा महिमा ठरतो. यात्रा करताना भेटणारे सहकारी, शारीरिक कष्ट, तपस्या, विविध अनुभव व निसर्गाचा सहवास यातून व्यक्तीमध्ये बदल होत असतो. यात्रा हा सुद्धा आनंद असतो व अंतिम तीर्थस्थळांचे दर्शन हा त्या यात्रेचा केंद्रबिंदू, ध्येय असते. स्वतःचे अंतर्मन, परिसर उर्फ परिजन भोवताल, व अज्ञात त्रि शक्ती, यांचा शोध यात्रेत घेतला जातो. विशाल अशा परिसरात व अज्ञात लोकांत मिसळल्यावर, अहंकाराची कवचकुंडले गळून पडतात.

तीर्थयात्रा हा देवदर्शनाचा पर्यटनाचा एक प्रकार आहे. मात्र त्यात अतींद्रिय आनंद, परमेश्वराचा शोध, सद्हेतू, श्रद्धा यांचे संमीलन आढळते. एक वेगळाच आध्यात्मिक आनंद तीर्थयात्रांनी मिळतो.

श्रावणातील वर्तवलेल्या देवदर्शनात तीर्थयात्रा हा या श्रद्धेचा भाग आहेत.

६८ दुःखातून कसे सावरू?

दुःखातून किंवा कोणत्याही नशिबाच्या आघातातून सांभाळताना सावरणं सोपं नसतं. काही तरी गमावलं तरी आपण जगत राहतो. कालांतराने दुःख जगण्यात सामावून घेतले जाते. मनात रुजत असते पण रोज रोजच्या जीवनावर होणारा परिणाम कमी होतो. आठवणी येतात, नसण्याची जाणीव होते पण त्याच त्या विचारात राहणे कमी होते. इतर विचार करू लागतो. दुःखाने गोठवलेले मार्ग समोर दिसू लागतात. बुरखा घातलेल्या दुःखात अपराधी भाव येतो. यालाच संघर्ष म्हणतात. ज्यावेळी दुरावा आला, त्या दुःखाचं दमन केलं. 'आता दुःख करायला वेळ नाही' असं त्यावेळी मनाला समजावलं जातं. पण भविष्यात दुसऱ्या नुकसानीच्या वेळी हे जुने दुःख उसळी मारते. वाटते काय हे आपले नशीब? कितीही वर्षांनी हे घडू शकते. मृत्यू, ब्रेकअप, लग्न, घर, फसवणूक, पैसे बुडणे, चोरी हे असतात. एका घटनेपर्यंत घर जग सर्व सुरक्षित आहे असे वाटते मात्र पुढे यावरचा विश्वास उडतो. मुले आपली आहेत, यावरचाही विश्वास सुटतो. आता पुढे पाहा असं सांगणारी माणसं मनाने दुरावू लागतात. Move on असं सांगणाऱ्यांचा धसका घेतो. वेदना वाढते. योग्य वेळी मग आपण खरंच पुढे जातो. लग्न जीवन, कुटुंबाची पुनर्रचना दुःखद असते. आपण पोरके आहोत ही भावना सक्षम व्यक्तीला देखील दुर्बल करते. गर्भपातासारखे अपमृत्यूसुद्धा त्रास देतात. भावनांची देहाची गुंतवणूक झालेले मूल जिवंत नाही. उंदरांच्या जोड्यांना हजारो मुलं होताहेत. आपल्याला एक मूल नाही. आपलं मूल जगलं नाही. ह्याचं दुःख होतं.

सोडून गेलेल्या व्यक्तीबरोबर नाते नव्याने बांधायची आपण तयारी करतो. आपण काय गमावलं हे त्यावेळी रागात कळत नसतं. संधी निघून गेलेली असते. Caffe coffee day owner सारखे होते. शरीराने दूर गेलेली माणसं मनाने आपल्या आतच असतात. कारण मनातून त्यांना उचलून फेकून देता येत नाही.

“नको आहोत या तरूण पिढीला आपण,” या सगळ्या वाक्यांमध्ये आपण जगणं शिकतो. जेव्हा मी ते दुःख सांगते समोरच्याला ते ऐकू येत नाही.

“तू ऐकतो आहेत ना” असे सांगूनही ती व्यक्ती ऐकत नसते. बदल हा जीवनाचा मूलभूत भाग आहे. मनाचा काटक पणा हवाय. कोणी देते का? मिळेल का हो काही औषध, खंबीर होण्याचे? Research करा. चालू आहे का?

ब्रेकअप समजावून सांगतो अनेक गोष्टी,

आजवर न समजलेल्या

कुणीही न समजावलेल्या

तरीही न समजून घेता येणाऱ्या

समजणे शक्यच नाही अशा

माझ्या दुःखातून मी कशी सावरू?

उपाय

१ पुढचा विचार करा जुने सर्व विसरा

२ मन छंदांमध्ये अथवा एखाद्या छोट्या नोकरीत रमवा. गरीब वस्तीत जावून राहा.

३ आयुष्यातल्या प्रश्नाला खंबीरपणे तोंड द्या.

४ सांगणे सोपे असते, सावरणे अवघड असते

६९ स्वयंपाक

स्वयंपाकात स्त्रियांनी काय काय करावे? तेही पूर्वजांनी सांगितलेले आहे. मेन्यू कार्ड आहे

लांब केळीची पाने पसरली, वरण भाताची मूद शोभली.

चंद्रा सम ती गोल वाटली दाटी पकान्नांची झाली.

पाहा पाहा बासुंदी आली पुरी पुरी ओरडती सारी. देहभान विसरली मंडळी, मिटक्या मारीत खाती सारी।।१।।

गोड गोड मग लाडू आले दोन्ही प्रकारे भार वाढले म्हणून पानावरती गडगडले.

लाल सांडगे पापड आले, किती चिरोटे ते फुगलेले नाना विध ते भात धावले.

साखर भात बटाटे भात नारळ भात.

रावण भात भातच भात।।२।।

भजी कुरकुरीत लाजणारी कुरू कुरू करीत खाती मंडळी.

खाताना खूप लज्जत आली

यापुढे सांगू का गजाली?

एक विहीण तरीही रुसली,

पंगतीला उगीच नडली आला आला राजा आला,

पकान्न-राजा आला, श्रीखंड पुरीचा बेत झाला भला,

चला चला जेवायला,

चला खिचडीचा मेनू आला।।३।।

वेळ सत्कारणी लावणे, संसार नेटका करणे, हे अंग स्त्रीला जात्याच असते. खरे तर आराम करणाऱ्या स्त्रिया त्याकाळी काय किंवा हल्ली काय, तशा विरळाच असतात. नोकरी, मुलांचे शिक्षण, मुलांना घ्यायला पोहोचवायला जाणे, खरेदी अशी नवनवीन कामे त्यांच्या कामाच्या यादीत अधिक आली आहेत.

तरी खूप दमल्यावर आम्ही मालिका पाहतो असे सांगणाऱ्या स्त्रिया भेटल्या. मालिका बघून का बरे वाटते?

सर्वत्र सकारात्मक गोष्टी बघाव्या असे सांगितले जात असताना नकारात्मक मालिका लोकप्रिय का होतात? एकता कपूरने मालिकांनी जनतेला वेडे करायचे यश हेरले व अनेक हिंदी मराठी मालिका कुटुंब संबंध, विवाहबाह्य संबंध, भांडणे, हेवेदावे अशा वाईट गोष्टी दाखवून टीआरपी खेचू लागल्या.

वरकरणी शांत व सुशिक्षित समाजाच्या मनातील नकारात्मक बाजू व विषय विकारांना खतपाणी घालू लागल्या. कोणीही म्हणत नाही, या मालिका बंद करा किंवा चला टीव्ही बंद करू या. आज्यासुद्धा शुभंकरोती म्हणतात की नाही प्रश्नच आहे. घरी पक्कान्न करणारे कमी झाले. आज्यांना पण हल्ली पिझ्झा, चॉकलेटवाचून होत नाही. मालिकांमधल्या म्हाताऱ्या, चॉकलेट आणलं का? विचारतात. मग फावल्या वेळात स्त्रियांनी काय करायचे, स्वयंपाक? आदर्शच नाही तर पुढची पिढी कुठून शिकणार? फक्त टीव्ही बघणे हे एकच फावल्या वेळातले काम स्त्रियांना उरले आहे का? स्त्रियांनी काय करावे? हे सांगणारे आधुनिक गाणे त्यातील ओळी सांगते

पिझ्झा ऑर्डर केला दिवस उगवला

टीव्ही लावला रात्रीपर्यंत चालूच ठेवला

घरकाम फोन, वेळ संपला

स्वयंपाकाचा कंटाळा मला

पुरूषांनी सुध्दा थोडे थोडे स्वयंपाकात प्रवीण व्हावे जरा

७० शेवग्याच्या शेंगा

शेवग्याच्या शेंगा नावाची एक प्रसिद्ध कथा आहे. भावाभावांच्या भांडणांमुळे, भाचरांमध्ये दुरावा येतो. वाटणी झाल्यावर शेवग्याच्या शेंगांचे झाड ज्याच्या हद्दीत येते तिथे दुसऱ्या मुलाच्या मुलांनी, पुतण्यांनी जाऊ नये, शेवग्याच्या शेंगांच्या झाडाला हात लावू नये ठरते. असा दुरावा वाढत जातो. या कथेच्या शेवटी, गृहिणी काठी घेऊन शेवग्याच्या शेंगा तोडते व भाचरांना, “या रे मुलांनो गोळा करा” असे आमंत्रण देते.

दुसऱ्या एका कथेत सधन कुटुंबाला काही कारणाने गरिबी येते. अंगणात एकच शेवग्याच्या शेंगाचे झाड असते. त्या झाडाच्या शेंगा विकून कुटुंब उदरनिर्वाह करत असते. मात्र एक दिवस पाहुण्याला जाणवते की, ह्या झाडाच्या कृपेमुळे पोट भरते म्हणून या कुटुंबातील लोक कष्ट करत नाहीत. आळशी झाले आहेत. रात्रीच्या वेळी तो पाहुणा गपचूप ते शेवग्याचे झाड तोडून पहाटे निघून जातो. सकाळी सर्वजण बघतात आणि त्या पाहुण्याच्या नावाने शिव्या देतात. थोडे पैसे द्यावयाचे सोडून आमचे पोट बंद केलं असं, म्हणतात. मात्र हळूहळू प्रत्येक जण काही ना काही उद्योग करू लागतो व भरभराट होते. काही दिवसांनी पाहुणा परतून येतो आणि सांगतो की मी मुद्दामच ते झाड तोडले होते.

शेवग्याच्या शेंगा, शेकटाच्या शेंगा कोकण किनारपट्टीवरील लोकांची लाडकी भाजी आहे. कुणी अचानक आले, पाहुणे आले तरीही मीठ टाकून शेंगा उकडून देतात. या शेंगांचे बोट्याएवढे तुकडे करून अर्ध्यावर सोलून, वरचा भाग काढून त्यात पाणी घालून भाजी करतात. कांदा, लाल मसाला, टोमॅटो आणि खोबऱ्याचं वाटण लावून थबथबीत भात रस्सा देखील बनवतात. फक्त ओले नारळ आणि कोथिंबीर, मीठ मिरची, टोमॅटो, लाल मसाला घालून शेवग्याच्या फुलांची आणि शेवग्याच्या पानांची केलेली भाजी सुद्धा बाळंतिणीला देतात. कॅल्शियम असते. शेवग्याची फुले व शेंगा मुबलक मिळतात. नुसत्याच बोटभर लांब शेंगा जर पिठल्यात घालून उकडल्या तर लहान मुलं चघळत बसतात. सामिष जेवणाऱ्यांना बोंबल्याला

मागे टाकेल असा हा शेवग्याच्या शेंगांचा रस्सा तांदूळ भाकरी किंवा चपातीबरोबर खाता येतो. भात व रस्सा चांगला लागतो. साधा तांदूळ असला तरी चालतो. पोटभरून शेवग्याच्या शेंगांमध्ये असलेले अ जीवनसत्व मिळते. तंतुमय रेसारतत्त्व शेवग्यामध्ये भरपूर असते.

शेवगा पचायला हलका व बाधत नाही. भरपूर कांदा लसूण परतून, त्यावर शेवग्याचा हिरवा पाला परतून भाजी तयार होते. या भाजीत बरोबरीने ओला नारळ खवून घातला जातो, चविष्ट लागते. माणसांना नेहमी अशीच जवळ आणते, ती शेंगांची पळीवाढी भाजी करता येते किंवा आंबड गोड शेंगांची आमटी आणि भात करता येतो. चिंच-गूळ, टोमॅटो आणि गरम मसाला घालून ही भाजी, आमटी करतात. ओला नारळ टाकून मस्त होते.

****_

७१ जरावा सेंटीनेल जमात

आधुनिक काळातील लोकांना जरावा सेंटीनेल चा आणि आपला काहीही संबंध नाही असं वाटतं. जरावा सेंटीनेल ही सुद्धा आपल्या देशात राहणारी माणसं आहेत. अंदाजाने जवळच्या जारावा सेंटीनेल बेटावर दोन हजार वर्षांपासून ही जारावा जमात राहते. काही जण तर तीन हजार वर्षांपासून राहते, असे सांगतात.

एक अमेरिकन जॉन चारु या बेटावरील लोकांशी मैत्री करण्याच्या हेतूने गेला. या पाहुण्याला, त्या बेटावरील लोकांनी विषारी बाणांनी मारले. हे सेंटीनेल म्हणजे जरावा जमातीचे आदिवासी शेती करत नाहीत. कपडे घालत नाहीत. प्राथमिक अवस्थेत राहतात. कंदमुळे आणि मांस खातात. दोन हजार चार सालच्या त्सुनामीत ते झाडांच्या शेंड्यावर चढून बसले. त्यामुळे त्यांचे जीव वाचले. प्रगती विकास या बेटाला नको आहे. आपली पारंपरिक संस्कृती परकीय आक्रमणामुळे बदलेल, म्हणून हे लोक घुसखोरांना बाणांनी मारतात. इंटरनेट, इंजिन, कार्स, फोन, कपडे यापासून ही जमात खूप दूर आहे. कपडे सुद्धा घालत नाहीत. तीस ते शंभर सेंटीनेल या बेटावर राहत आहेत. टी एन पंडित नावाच्या व्यक्तीने यांचा पूर्वी अभ्यास केला आहे. या जारावा लोकात खूप एकी आहे. ते एकत्र जेवतात अथवा एकत्र उपाशी राहतात. या जमातीला म्होरक्या नसतो. देहाने आपल्या सारख्या आधुनिक मानवासारखे, अगदी जवळ आपल्याच देशात याच ग्रहावर सेंटीनेल जमात राहते. या जमातीला आपल्याशी संबंध नको आहेत. जागतिकीकरण तंत्रज्ञान वगैरे या मानवांना नको आहे. त्यांचे त्यांना राहू द्या, त्यांच्या खासगीपणावर आक्रमण नको. हे आदिवासी धनुष्यबाण घेऊन फिरतात. अन्य मानवांवर त्यांचा राग आहे. बाहेरची माणसं त्यांच्या बेटावर यायला त्या जारावांना नको आहे. माणूस जर माणसाशी संवाद साधू शकत नाही, तर आपण मानवांनी आपली प्रगती झाली आहे असे कसे म्हणायचे?

जारावांसाठी आपण काय करू शकतो?

७२ घोलवड चिकू

घोलवड आणि डहाणू या दोन ठिकाणचे चिकू भारतभर प्रसिद्ध आहेत. अठराव्या शतकात शेठ दिनशा पेटीट यांनी, अमेरिकेच्या भेटीमध्ये मुंबईतल्या नाना चौक येथील त्यांच्या बागेसाठी काही झाडांची कलमं आणली. दिनशा पेटीट यांना बागेची आणि पूर्ण जगभरातून रोपं जमवायची आवड होती. अमेझॉन रेन फॉरेस्ट मधून त्यांनी सपोटा नावाचे झाड आणले. त्यांच्या बागेत जागा नसल्यामुळे त्यांनी त्या नव्या जातीच्या झाडांचे रोपण घोलवाड येथे केले. त्या सपोटा नावाच्या झाडाला चिकू लागले. शेटच्या इराणी मॅनेजरने ते फळ क्रॉफर्ड मार्केटच्या बाजारात विक्रीसाठी पाठवले आणि ते खूप चांगले विकले गेले. मग डहाणूतील इराणी लोकांनी चिकूची बाग बनवायला सुरुवात केली.

त्यानंतर एका वादळात डहाणूतील सर्व चिकूची झाडांची कलमं मरून गेली कारण की त्यांची मुळे खोल गेलेली नव्हती. मेरवान इराणी यांनी रहीन अन्य झाडांवर चिकूच्या फांदीचे कलम केले. आणि अतिशय मजबूत मूळ असलेले चिकूचे कलम तयार झाले. आजही घोलवड, डहाणूमध्ये हेच कलम केलेले, सपोटा चिकूच्या जातीचे झाड वापरतात. बेणे वापरून अर्धे पिकलेले, पिकायला आलेले चिकू तोडले जातात. लांब दांड्याच्या पुढे जाळे असलेले एक यंत्र बेणे वापरतात. जाळ्यात चिकू गोळा करतात. ह्या चिकूचा चिकटपणा कमी होण्यासाठी मोठमोठ्या विहिरींमध्ये हे चिकू धुतले जातात. त्यानंतर या चिकूची निलामी केली जाई. चिकू पिशवीत भरून दहा/तीस किलोच्या चिकूच्या लॉटची बोली लावली जाई. नीलामी नंतर दहा किलोच्या पिशव्यांमधून चिकू पुठ्याच्या खोक्यात भरले जातात. फ्रिजमध्ये ठेवल्यास चिकू काळसर होतात. त्यामुळे बहात्तर तासाच्या आत चिकू संपवावे लागतात. चिकूच्या पाच वर्षे वयाच्या रोपाला पुढे फुले येतात आणि त्यातून चार महिन्यांत चिकू तयार होतात. हे गोड चिकू खायला पोपट येतात. खावून बागांमधली फळे फस्त करतात.

या चिकूना ए, सी, ई व्हिटॅमिन देणारे आणि शक्ती देणारे म्हणून, आयर्न देणारे, एक चांगले रेषातत्त्व असलेले फळ म्हणून आवडीने खाल्ले जाते. चॉकलेट टॉफी, चिप्स आणि मिल्क शेक, ब्रेकफास्ट सीरियल, कुल्फी यासाठी चिकू वापरतात. चिकू सुकविण्यासाठी सोलर ड्रायर वापरलं जातं. पिकलेल्या चिकूच्या चकत्या करून Dirier ने सुकवतात. त्यानंतर पाच तासांनी चिप्स पूर्णपणे सुकतात. दहा किलो चिकूपासून केवळ दोनच किलो चिकूचे चिप्स मिळतात. दुधाबरोबर खाल्ल्या जाणाऱ्या Fruto magic chikoo cereal मध्ये चिकू खातात. मिल्कशेक बनवण्यासाठी चिकू पावडर सुद्धा इथे बनवली जाते. चिकूच्या चॉकलेट्स देखील इथे बनवतात. माहीम हलवा, पेढे, चिक्की आणि चिकू काजू कत्री असे पदार्थ देखील चिकूपासून बनवतात. चिकूची बर्फी, डबल डेकर बर्फी ज्यातील खालचा थर मलईचा असतो आणि वरतीचा बर्फीचा थर चिकूचा असतो. या अन्य खाद्य पदार्थ बनवण्याने स्वाद वाढतो, टिकण्याचा काळ Shelf life वाढते. बचत गटाच्या स्त्रिया, शेतकरी यांचा हा जोडधंदा आहे. चिकू हे माझे आवडते फळ आहे.

७३ जटायू मंदिर

प्रत्येक जनावरात माणसात आणि पक्षांमध्ये देव, देवरूप आहे असे आपला धर्म सांगतो. त्यामुळेच देव देवता आणि ऋषी यांच्यासोबतच जनावरांच्याही मूर्ती, पक्षांची देखील मंदिरे आपल्या देशात आढळतात. शिवाजी महाराजांच्या कुत्र्याच्या समाधीच्या जवळ पण पूजा करतो. महाराणा प्रतापच्या घोड्याला मान देऊन त्याला देवरूप मानतो. मंदिरात कासवाची पूजा करतो. पक्षी त्यांच्याप्रती आदर ठेवतो. देवदेवतांचे वाहनदेखील प्राणी असू शकतो. उंदीर गणपतीचे, कार्तिकेयाचे मोर वाहन आहे. श्राध्दाला कावळ्याचा मान आहे.

तसेच पाहा रामायणातील एक पक्षी जटायू याचं मंदिर नाशिक जिल्ह्यात आहेत. जटायू एक प्रकारचा मोठा गरुड जमातीचा पक्षी होता. रामायणातील कथेनुसार सीतेला रावण जेव्हा पळवून नेत होता तेव्हा त्यांच्या लंकेच्या वाटेवर, रावणाच्या रथामध्ये जटायू पक्षी आणि रावणाचे युद्ध झाले. सीतामातेला पळवणाऱ्या रावणाशी जटायूने युद्ध केले. चालू रथात रावणाने जटायूचे पंख तोडले आणि जखमी झालेला जटायू पक्षी जमिनीवर पडला होता.

मात्र राम प्रभू श्रीराम भेटेपर्यंत जटायूने प्राण धरून ठेवले. श्रीरामांना तरीही सीतामातेवर काय संकट आले, काय झाले, ती दुर्घटना जटायूने सांगितली आणि प्रभुरामचंद्राच्या मांडीवर प्राण सोडला. ही युद्ध आणि बलिदानाची कथा पक्षांसह मानवाच्या जीवनातील मित्रत्वाचे सन्माननीय स्थान सांगते.

टाकेड येथे जटायूच्या मरणानंतर, स्मरणार्थ बनवलेले जटायू मंदिर नाशिक येथे आहे. प्रभुरामचंद्राच्या बाणाने तयार झालेला मोठा तलाव येथे आहे आणि जटायूची मोठी मूर्ती देखील आहे. रतनगड आणि भंडारदरा हे दोन सुंदर स्पॉट्स जटायू मंदिराच्या जवळ बघता येतात. जटायू मंदिर फारसे भव्य दिव्य नाही.

पाच सहा पायऱ्या चढून गर्भगृहात जाता येते. आत जटायूची दगडी मूर्ती आहे. मंदिर पारंपरिक पद्धतीचे आहे. जेथे पूजा अर्चा केली जाते आणि संकट निवारणासाठी कुणीतरी

अचानक मदत करावी असे साकडे घातले जाते. तुम्ही जे संकट टाळू इच्छिता, त्यात मदत करणाऱ्याला जटायू रूपी मानले जाते. जटायूला पुजले जाते. जटायूच्या प्रती कृतज्ञता म्हणून हे मंदिर जरूर बघावे. रामायणपर्वातील सीताहरण, अशोकवन प्रवासातील जटायू ही एक महत्त्वाची व्यक्तिरेखा आहे.

****_

७४ राशीन दीपमाला

राशिंद, पुणे, येथील जगदंबा मंदिरातील दगडाची, नवलाची दीपमाला आहे. जर काही वेगळं बघायचं असेल तर पुण्याहून पुढे सोलापूर रोडने भागवानच्या पुढे कर्जतच्या दिशेने गेले असता राशीन खेडे लागते. श्री यमाई जगदंबा मंदिर, हे नवव्या शतकातलं मंदिर राशिन येथे आहे. या मंदिराला मोठमोठे दरवाजे आहेत. टाइल बसवलेल्या अंगणामधून पुढे दोन मोठ्या दीपमाळा आहेत. या दोन दीपमाळांमधील उत्तरेकडील दीपमाळ तिच्यातील पायरीवरून, जिच्याने वर जाऊन बघता येते. या दीपमाळेचा पाया दगडाचा असून वरती वीटकाम आहे. त्यावर एक लाकडी ओंडका मोकळा ठेवलेला आहे आणि जर हा ठोकळा/ओंडका हलवला तर ही दीपमाळ थोडीशी हलते. विश्वास बसत नसला तरीही हे सत्य आहे. हलणाऱ्या दीपमाळे व्यतिरिक्तही जगदंबा मंदिराला खूप भक्त भेट देतात. जगदंबा मंदिरातील वार्षिक यात्रा प्रसिद्ध आहे. जळगावमधील फरकांडे आणि पुण्यातील राशीन या दोनच ठिकाणी हलणारी दीपमाला बघता येते. गुजरातमधील अहमदाबाद येथील एका मशिदीत सुद्धा अशी हलणारी मिनार आहे. अहमदाबादमधील या मिनारा हलणाऱ्या, मिनारात प्रवेश करता येत नाही. अजून तरी फरकांडे जळगाव येथील आणि राशिंंग पुणे येथील दीपमाळांना हलताना पण बघता येते. चला, या वीकेंडला राशीनला जाऊ या.

७५ ज्येष्ठ नागरिकांचे प्रश्न

ज्येष्ठ नागरिकांचे प्रश्न हा आज मोठा कळीचा मुद्दा झाला आहे. आपल्या भारत देशातील मोठी संख्याही ज्येष्ठ नागरिकांची आहे. हे ज्येष्ठ नागरिक आपल्या मुलांकडे, मुलींकडे, अन्य नातेवाईकांकडे अथवा स्वतःच्या घरात आपले उर्वरित आयुष्य काढत आहेत. ते आयुष्यात समाधानी आहेत का?

हल्ली तर एकत्र कुटुंबातील वादावादी नको, स्वतःचे स्वातंत्र्य अथवा मुलांच्या स्वातंत्र्यासाठी बलिदान करायचे म्हणून अनेक ज्येष्ठ नागरिक एकटेच आपल्या घरांमध्ये, आपल्या फ्लॅटमध्ये राहतात. घरातले काम करायला मोलकरीण येते. जेवण बनवायला एखादा अन्य नोकर असतो अथवा डबा लावलेला असतो, मात्र आठवड्यातून एकदा अथवा दोनदा फोन करणाऱ्या मुलांच्या फोनची वाट बघत, हे एकल ज्येष्ठ नागरिक काळ कंठत असतात. तब्येत ठीक असेल तर फारसे प्रश्न येत नाहीत. आज हे लिहायचे कारण म्हणजे, जुलैला माझ्या एका परिचित ओळखीच्या व्यक्तीचा मृत्यू झाला. तीन दिवसांनी फ्लॅटमधून घाणेरडा वास येतो म्हणून शेजाऱ्यांनी पोलिसांना फोन केला. शेजाऱ्यांकडे मुलांचा फोन नंबर नव्हता. या स्त्रीला दोन मुलगे, चार नातवंडे आहेत. तिच्या दोन बहिणी जवळपासच्या सोसायटीत राहतात. तर भाऊ, मुले, जवळपास उपनगरात राहत आहेत. दोन भाऊ देखील फार जबाबदारी घेत नाहीत. सासरचे देखील उपनगरात राहतात.

काही कारणाने पतीच्या मृत्यूनंतर ही मैत्रीण एकटी फ्लॅटमध्ये राहात होती. तब्येत व्यवस्थित होती आणि मेजर प्रॉब्लेम काहीच नव्हता. साधारणपणे आठवड्यातून एकदा कधी तरी मुलं फोन करायची. शेजारीपाजारी अथवा मैत्रीणींचे संबंध ठीकठाक होते. हल्लीच्या दिवसांत असतात तसे औपचारिक होते.

वरील ज्येष्ठ वृद्ध महिला, तीन दिवस दिसत नाहीये, तिचं घर बंद आहे अथवा ती दाराशी वर्तमानपत्र अथवा दुधाच्या पिशव्या आणताना दिसत नाहीये, तिचा टीव्हीचा, अन्य नेहमीचे

आवाज येत नाही, फोन लागत नाही. काहीतरी संकट असावे, असा कुठलाही संशय शेजाऱ्यांना आला नाही आणि ही दुर्घटना घडली.

१ हल्ली एका संस्थेतर्फे केवळ ज्येष्ठ नागरिकांना सोबत मिळावी, म्हणून रात्री झोपायला येणाऱ्या मदतनीसांची सोय केली जाते.

२ मात्र हे महाग असल्याने अथवा परवडत नाही म्हणून ही सेवा घेण्यास अनबन केली जाते. मात्र अशा प्रसंगानंतर सोबतीचे महत्त्व अधिक कळते. वरील प्रसंगातून एक प्रश्न पडतो-

मुले एवढी कोरडी अथवा अलिप्त का होतात? एकट्या राहणाऱ्या आईशी निदान रोज गुडमॉर्निंग रात्री गुड नाईट इतके तरी बोलायला काय हरकत आहे?

३ व्हॉट्सअॅपवर एखादा मेसेज बहिणीने टाकावा

४ कधीतरी नातेवाईक, मैत्रीणी अथवा नातवंडांनी भेटावे, बघावे

या प्रसंगामुळे खरे सांगायचे तर ज्येष्ठ, एकटे राहणारे खूप हादरले आहेत. अतिशय सकारात्मक विचारांची आणि सत्तराव्या वर्षी सुद्धा नखात रोग नसलेली ही माझी परिचित, छातीत दुखल्यामुळे वारली, अपघात झाला का अन्य काही कारण होतं, काहीही कळायला मार्ग नाही. भारत देश नेहमी कुटुंबाची आणि आपल्या कुटुंब संस्थेची स्तुती करतो, मग असे का घडले ?

१ ज्येष्ठ नागरिकांसाठी, त्यांची जीवनशैली सुलभ व्हावी

१ जेष्ठाना सुरक्षितता मिळावी, अशी सुविधा असावी.

३ अडीअडचणीला कुणाला तरी बोलावता यावे.

४ Helpline वर फोन करता यावा, यासाठी कुणीतरी मित्र मैत्रीण, Caretaker अशी असावी

५ जागृती व्हायला हवी.

काहीतरी उपाय करायला हवा.

७६ प्रिपेड कार्ड

प्रिपेड कार्ड: प्रत्येक माणसाच्या आयुष्याची या देहाची तुलना आपण प्रिपेड कार्डाशी करू शकतो. हा देह, एक प्रीपेड कार्ड बॅलेन्स असेपर्यंत तुम्ही हावरटपणा करून संपवला, तर पुढे तुम्हाला बॅलेन्स उरणार नाही. मात्र हळूहळू, चवीचवीने जर ते वापरलं, तर हे प्रिपेड कार्ड बराच काळ चालते. मात्र या प्रीपेड कार्डचा बॅलेन्स संपला, की काय करायचं? त्या बॅलेन्स नसलेल्या प्रीपेड कार्डचा कुणालाही उपयोग नसतो. अशावेळी प्रीपेड कार्ड मध्ये जर पैसे भरणे शक्य नसेल तर सरळ ते सिमकार्ड फेकून देतात. मानवी देहात पण असंच आहे. देवाने आपलेल्या जेवढे आयुष्य दिले आहे ते जरा पण व्यवस्थित वापरले तरच आपण या देहाची काळजीही घेऊ शकतो, आनंद मिळवू शकतो.

साधारण साठीनंतर बहुतेकांची शरीरे खिळखिळी होतात. हे निसर्गनियमानुसारच आहे. जीवन एफटु मध्ये, Fun and Frustration मध्ये डिवाइड झालेले असते. तरूण माणसं मजा करायला, Fun आणि वृद्ध डिप्रेसनला, frustration ला अशी दोन प्रकारची माणसं, एकाच घरात, दोन पिढ्यांच्या नात्याने वावरत असतात. फिल गुड साठी, तरूण लोकांना पलीकडची विरुद्ध, ओएलएक्स बॅच म्हणून, ही माणसे कंटाळवाणी मानली जातात. या ओएलएक्स बॅचच्या वृद्धांची लॉगटर्म मेमरी चांगली असते, त्यामुळे घरातल्या तरूणांच्या मोठ मोठ्या आठवणी त्यांना आठवतात. मात्र त्यांची शॉर्ट मेमरी कमी झाल्यामुळे चष्मासुद्धा सापडत नाही. तरूणांची म्हणजे मुला सुना जावई मुली या सगळ्यांचे, वेगळे असते, त्यांची शॉर्ट टर्म, लॉगटर्म मेमरी, दोन्हीही शाबूत असतात. वृद्धांना म्हणजे ओएलएक्स बॅचला, देहाच्या जीनचा प्रीपेड कार्ड बॅलेन्स कमी असतो, त्यांना वेगवेगळे प्रश्न निर्माण होतात. ते मेंदूचा कमकुवतपणा, वयोमानामुळे अथवा तेथील पेशी वृद्ध झाल्यामुळे असतात.

लक्षणे: काही लक्षणे या प्रीपेड कार्डचा बॅलेन्स कमी होताना दिसतात. देह थकतो, मनाचा बॅलेन्स कमी झाला की मंदता येते. जेव्हा या वृद्धांना संघटितपणे काम करण्याची इच्छा

कमी होते, समाजात वावरायची इच्छा कमी होते. बोलतांना अडखळले जाते, समोर आलेला माणूस ओळखू येत नाही, त्याचं नाव आठवत नाही. सलग बोलता येत नाही, निर्णय घेताना संभ्रम होतो. रस्ता क्रॉस करायला जमत नाही. पायऱ्या चढताना दमछाक होते आणि एक प्रकारचा रडवेपणा हळवेपणा शरीरात येतो.

जरा आणि मरण कुणालाच चुकत नाही त्यामुळे आपण नंतर थकतो. प्रीपेड बॅलन्स कमी, या वा अन्य कारणांनी, इनकमिंग आणि आऊटगोइंग दोन्ही चालू रहावं म्हणून काही प्रतिबंधक उपाय केले पाहिजे.

प्रतिबंध:

१ मुख्य म्हणजे हे कार्ड, देह जपून वापरावा. या कार्डवर अवाढव्य शरीर वाढवू नये. अवाढव्य शरीर हे आजाराचं घर असतं. तुम्ही जर जाड झालात तर अनेक आजार शरीरात घर करून बसतात.

२ उठता बसता त्रास होतो आणि बाहेर पडू नये असे वाटू लागते आणि त्यामुळे परत वजन वाढते आणि हे दुष्टचक्र चालू राहते.

३ चारचौघांत मित्रमैत्रिणी राहत नाहीत आणि मग आपण मुला सुनांच्या मुली जावयांच्या गुपमधून अधिक अपेक्षा करू लागतो आणि फ्रस्ट्रेट होतो.

४ एफटु, please accept states of Fun and frustration.

५ वृद्धावस्थेची काही शारीरिक बदलांसाठी मनाची तयारी करा.

६ आहाराची काळजी घ्या. आहारामध्ये पपई, टोमॅटो, जांभूळ, कोको, अक्रोड, नाचणी यांचे प्रमाण वाढवा.

७ चालण्याचा पोहण्याचा व्यायाम करा.

८ हास्य क्लबमध्ये हसण्यासाठी जा.

९ चित्रपटसृष्टीचा जसा नियम असतो तसा माणसाच्या आयुष्यात काही नियम असतो. Good days are followed by bad days त्यामुळे आपली सत्ता कमी होणार आपले चाहते कमी होणार याची जाणीव ठेवा.

१० डाव्या हाताने खा, डाव्या हाताने लिहा. वर्तमानपत्र वाचा, uptodate राहा.

११ शब्द कोडी, सुडोकु सोडवा.

१२ माणसांचा उल्लेख आदराने करा. शेजारी, विक्रेते यांच्याशी नाते चांगले ठेवा.

१३ फेसबुकवर फसवणूक होण्यापेक्षा आजूबाजूच्या प्रत्यक्ष मित्रमैत्रिणी, शेजार पाजार, परिचित लोकांशी बोलत रहा. मित्रांच्या सहवासात राहा.

१४ पाळीव प्राणी पाळा. झाडे लावा.

१५ कुटुंबाला मध्ये मध्ये भेटा. देह, मन यांचा बाह्योपचार करा.

१६ शरीराची काळजी घ्या. Life is prepaid card, take care.

***_

७७ पुस्तकांची भिशी

घरातील कपाटात खूप पुस्तकं साचलेली असतात, त्यांचं काय करायचं असा प्रश्न पडत असताना, इंटरनेटवरच्या दुकानातून नव्या पुस्तकांच्या खरेदीचा मोह तुम्हाला पडतो का? सार्यांनाच पडतो. घरातली पुस्तकं कुणाला देवत नाहीत, पण ती ठेवायला कपाटात जागा सुद्धा पुरेपूर नाही. बॉक्स दिवाणात, कपाटात बॅगा, रॅक सर्व भरून माझ्या घरी पुस्तकंच पसरली आहेत. त्यावरून पुस्तकांच्या भिशीची ही कल्पना आली. पुस्तकांच्या भिशीच्या वेळी, तुम्ही मित्र मैत्रिणींशी जुनी वाचलेली पुस्तकं बदलून घेऊ शकतात. न्यूयॉर्कमधील ही कल्पना हल्ली मुंबई ठाण्यात आली आहे. या भिशीला ड्रेस कोड लागू नाही. खुर्च्यावर बसायचे, येताना आपले वाचून झालेले व घरी न मावणारे, थोडेफार हवे असे असले तरीही, ते पुस्तक घेऊन, समोरच्या व्यक्तीला ते पुस्तक हवे का? का हवे हे पटवायचे. त्याने आणलेले पुस्तक बघायचे, आवडले तर घ्यायचे नाहीतर खुर्ची बदलायची. प्रियेश ठक्कर यांच्या कल्पनेतून ही टूम निघाली. प्रवासात पुस्तकप्रेमी मित्र मिळतात. व्हॉट्सअॅपवरच्या वरवरच्या संभाषणापेक्षा पुस्तकप्रेमींमधलं संभाषण अधिक चांगलं असतं, फेसबुकवर आपले स्टेटस सुद्धा, At book swap party बुक रीडर असे ठेवता येते. आपल्या माघारी या पुस्तकांचं काय होईल? मुलं ती रद्दीत देतील की काय? ही काळजी वाटत असते. पुस्तक सुयोग्य हाती गेलं, हे कळतं. पुस्तकांची देवाणघेवाण होते, वाचन वाढते. महिला मंडळात, मुलांना शाळेत सोडायला जाताना बसमध्ये, इथे तिथे कुठेही पुस्तकांची देवाण घेवाण सुरू करा. नवी पुस्तकांची भिशी करून तर बघा.

.*****

७८ वडापाव

हातगाड्यांवर वडापाव खाणे देहाला, खिशाला, वेळेला चालतेय की. पोटात भुकेने खड्डा पडलेला असतो, तो भरण्यासाठी, आयुष्यातली पोकळी घालविण्यासाठी किंवा उगीचच टाइमपाससाठी सुद्धा रस्त्यावर वडापाव खाणे आनंद देते. खेडोपाडी पण रस्त्यावर हे खूप तेलकट वडापाव चविष्ट मिळतात. भजीपाव देखील सर्वत्र मिळतो.

घरच्यांनी कितीही विरोध केला आणि कधी काळी आजारपणाने पोट बिघडलं तरी देखील चाहते रस्त्यावर वडापाव खाण सोडत नाही. मला देखील वडापाव खायला खूप आवडते. वडापाव खाल्ला नाही तर नैराश्य येते, असं म्हणणारी मी आहे.

केवळ आरोग्यासाठीच रस्त्यावरचे. रस्त्यावर मिळणाऱ्या चवीसारखे पदार्थ मी घरी बनवायचा प्रयत्न केला तरी तसे चवदार होत नाहीत. चांगले तेल, चांगले तूप, चांगले मसाले वापरून, रस्त्यावरच्या सारखी चव येत नाही. आलं लसूण मिरची मसाले घालून देखील ठसका जो रस्त्यावरच्या जेवणामध्ये असतो तसा घरी जमत नाही. मध्यंतरी रस्त्यावरच जेवण स्वच्छ आणि थोडे अधिक आरोग्यदायी व्हावे म्हणून काही प्रयत्न करण्यात आले होते. अर्थात त्या प्रयत्नांना यश आलं नाही. अनेक हॉटेलांमधील तळलेले आणि उरलेले तेल या रस्त्यावरील हातगाड्यांवरील स्वयंपाकासाठी वापरले जाते असाही एक ऐकीव प्रवाद आहे. काळाची गरज म्हणून बाहेर वडापाव खाणे आज समाजाने स्वीकारले आहे. ही विचारधाराही दूर होणं शक्य नाही. बदलत्या काळाची ती गरज आहे. गरिबी, बेकारी, जीवनशैली आनंददायी व्हावी म्हणून वडापाव खाऊन बरीच जनता हल्ली जगते.

थांबते, वडापाव खाण्याची वेळ झाली.

७९ मूड खराब आहे

मूड खराब होणे हा संसर्गजन्य आजार आहे. आपला मूड खराब झाला की आपण इतरांवर राग काढतो, किंवा उदास बसून राहतो. बाकीचे लोक म्हणतात, हा मूडी माणूस टाळावा. कारण? लहरी खटला आपलाही मूड घालवेल. त्याची मर्जी असेल तर नीट वागतो नाहीतर तिरसटतो, असे म्हणून लोक आपली बदनामी करतात. मध्यंतरी एका कार्यक्रमात स्वभाव कसा बदलावा या सूचना देण्या घेण्यासाठी असलेल्या कार्यक्रमासाठी मी जाणार होते. माझी मैत्रीण म्हणाली,

"माझा स्वभाव चांगलाच आहे इतरांचाच वाईट आहे."

मला वाटते की असे प्रत्येक व्यक्तीला वाटत असते का? कोण जाणे. इतर लोक विनाकारण माझा मूड खराब करतात असा आरोप बऱ्याच जणांचा असतो. मूड खराब होण्याची एकवीस कारणं आहेत-

रात्री झोप न होणं

घरात खूप पसारा असून भांडण होणे,

इतर लोक विचित्र असणे

तब्येत बरी नसणं

वस्तू हरवणे, अपयश, परीक्षा, अशी अनेक कारणं असतात. महिलांच्याबाबत शरीरातील स्त्रावांचे असंतुलन हे असते.

रस्त्यात खूप गर्दी असणं आणि मित्र मैत्रीणीशी भांडण होणं ही सगळ्यात मोठी कारणं मानली जातात. स्वतःचा मूड कशाने खराब होतो हे व्यक्तीला माहित असतं, पण इतरांना माहित नसतं. दिवसातील एक तास आणि बावन्न मिनिटे खराब मूडमध्ये प्रत्येक व्यक्ती असते.

सूर्यप्रकाशाच्या कमतरतेमुळे देखील माणसांचे मूड बदलतात. खूप अंधारलेल्या जागेत माणसाला उदास वाटू शकते. प्रकाशाच्या तीव्रतेचा संबंध फक्त नजरेशी नसून संपूर्ण देहावर आणि माणसाच्या मनावर देखील परिणाम करतो. कुणीतरी काही वाईट बोलले की आपला मूड खराब होतो. याचा अर्थ असा की आपण आपल्या सुखदुःखाचा, आपल्या मूडचा, आपल्या उदासीचा रिमोट कंट्रोल परक्या व्यक्तीच्या हातात देत असतो. माणूस साधारणपणे बालपणी खेळकर, मध्यमवयात आक्रमक स्वभाव असलेला असतो. वृद्धावस्थेत स्वभाव उदासी कडे झुकतो. मूड खराब होण्याचा संदर्भ सामान्यपणे बालक आणि तरूण आणि मध्यमवयीन गृहस्थांच्या बाबतीतच बोलला जातो? का? वृद्धावस्थेतील मूड खराब होण्याला जास्त महत्त्व दिले जात नाही.

बालक आणि तरूण यांचे मूड सतत बदलत असतात. वृद्ध गृहस्थ आपल्या बदलत्या मूडचे झटके लहरीपणा व्यक्त करत नाही. तरूण मात्र कायमच मूडी असतात, कारण की त्यांच्या देहामध्ये सदैव विविध सावांचा बदल होत असतो. प्रत्येक व्यक्तीचा आपापल्या प्रवृत्तीनुसार आणि स्वभावानुसार लहरीपणा कमी जास्त होतो. मूड खराब होण्याच्या कारणांमध्ये अन्य कारणंही येतात.

मोबाइल अथवा कॉम्प्युटर बंद पडणे. कुणाशी तरी वादावादी होणे. घरातल्या इतर व्यक्तींचा मूड खराब असणे. आपला पाकीट हरवलं जाणे. पैसे नसणे. किल्ल्या हरवणे. कामाला जायला उशीर होणे. अचानक पाऊस येणे. आपल्याला न आवडणारी व्यक्ती भेटणे. कपड्यांवर डाग पडणे. चप्पल तुटणे. कामावर अधिक वेळ थांबावे लागणे. भूक लागणे. जेव्हा आपण डाएटवर असतो किंवा काही वस्तू खाण्याचे सोडतो तेव्हा देखील मूड स्विंग्स होऊ शकतात. आपला आवडता शो बघत असताना टीव्हीवर अथवा मोबाइलवर कुणीतरी डिस्टर्ब करणे. एखादी महत्त्वाची वेळ पाळायला न जमणे. चूक होणे. एखादी पूर्वनियोजित भेटीची घटना विसरून जाणे. स्वयंपाक बिघडणे. मागवलेला पदार्थ चांगला नसणे. चहा बनवल्यानंतर

दूध खराब निघणे. चष्मा न सापडणे. टीव्हीचा रिमोट न सापडणे. गाडी चालवताना कुणीतरी कुचकट बोलणे. चेहऱ्यावर फोड येणे. खरेदी अथवा दागिने, घेतलेली व आपली वस्तू मनासारखी न निघणे. सार्वजनिक वाहनातून प्रवास करत असताना वेळेवर पोहचू न शकणे. रजेची गडबड होणे. सहलीसाठी टाकलेल्या रजेला नकार मिळणे. आपल्या मित्र मैत्रिणींनी आपला मूड घालवणे. उसने दिलेले पैसे परत न मिळणे. फेसबुक अथवा व्हॉट्सअॅपवर सुद्धा गंमत न वाटणे. अनेक कामांचा गोंधळ असल्यामुळे नक्की कुठले काम करावे ते न समजणे. अपरात्री जाग घेऊन त्यानंतर झोप न येणे. कुणाच्या तरी मृत्यूची बातमी समजणे. राग येणे. सूर्यप्रकाश नसताना आणि थंडी अधिक असताना प्रवासाने मूड खराब होतो. मूड खराब होण्याची शंभर कारण आपण सांगू शकतो कारण की ते आपण नियमितपणे बघत असतो.

मूड सुधारण्याचे उपाय पण बघू या.

मूड सुधारण्याचे उपाय फारसे सोपे नाहीत. एक तास बावन मिनिटे खराब मूड चालूच राहतो. नंतर आपोआप थोडा सुधारतो. वारंवार ज्यांचा मूड खराब होतो अशा मूडी लोकांना अन्य लोक टाळतात. "तुझ्या मूडचे कौतुक तुला, मला काय करायचे, ठेव तुझ्या खिशात, " असे म्हणून लोक मूडी माणसांना टाळू लागतात. दोन तासानंतर मूड आपोआपच थोडासा बरा होतो. उपाय म्हणून चहा अथवा कॉफी प्या. आईस्क्रीम खा. सुवासिक फुलाचा वास घ्या. सेंट अथवा अत्तर वापरा.

एखादी चक्कर मारून या. जागा बदलल्यास मूड बदलतो.

कुणाशी तरी फोनवर बोला.

एक ग्लास पाणी प्या आणि दीर्घ श्वास घ्या.

तुमच्या खराब मूडचा तुम्हाला सुद्धा त्रास होतोय, याची जाणीव ठेवा.

वारंवार मूड जाणं चांगलं नाही त्याचा त्रास इतरांना आणि तुम्हाला सुद्धा होऊ शकतो.

संतापाच्या भरात तुम्ही भांडण करू शकता अथवा उदासी च्या नादात कामात चुका करू शकता. मूड खराब असेल तर तो तुमचा तुम्हीच सुधारायचा प्रयत्न करा. अन्य कोणीही तुमचा मूड सुधारू शकत नाही, तुम्हाला स्वतःलाच प्रयत्न करायला हवा.

****_

८० तुला का पाहाते रे

नाही नाही, नाही, मी हे काही त्या ड, ध, ठ टीव्हीच्या मालिकेबद्दल लिहिणार नाहीये. लहान बालकांपासून अतिवृद्धांपर्यंत आणि मूकबधिरांपासून अंधांपर्यंत, अन्यां पर्यंत सारे जण आज या भ्रामक जगापासून, टीव्हीसमोरून हालतच नाहीत. आपला मेंदू हा टीव्हीमुळे कडक झालाय. जणू काही वेड लागलेय. बिनडोकपणाच्या अंगाने जाणारे अनेक कार्यक्रम या टीव्हीवर चालू असतात.

टीव्ही कार्यक्रमात आकर्षक असे लोक, नट नट्या, नायक, नायिका असतात. या मालिकांत वृद्ध सुद्धा स्मार्ट, तकतकीत असतात. या मालिकांमधल्या आजीच्या हाती मोबाईल असून, पाहुणे सुद्धा नातवंडांना चॉकलेट देतात. आई आणि आजी आजोबा चॉकलेट मागून खातात. सुंदर रंगसंगती असते, आकर्षकच संगीत असतं. कथा आगळी असते. मुख्य म्हणजे कितीही वेळ बसू शकाल, अशी आकर्षक अशी गोष्ट टीव्हीवर, वेगवेगळ्या चॅनेलवर सतत चालू असते. पर्याय असतात.

पूर्वी तरी 'नमस्कार आजचे कार्यक्रम संपले', असे सांगून निवेदिका नमस्कार करी. त्यावेळी तरी निदान टीव्हीचे कार्यक्रम बंद करून, घरघरचे आजोबा, मुले, ज्या कोणी व्यक्ती किंवा जे कोणी टीव्ही बघत असतील ते झोपत असत. आता मात्र शंभर चॅनेल, ते दिवस रात्र चालू असतात. सकाळ नाही की दुपार नाही की रात्र नाही. तुम्ही म्हणाल त्या वेळी, ती टीव्ही नावची प्रेमिका तुमच्या सेवेला हजर असते, असतो. इतके कमी म्हणून की काय टीव्हीत, तर तशी सोय आहे की आपले आवडते कार्यक्रम आपण प्री-रेकॉर्ड करून ठेवू शकतो. जे आपल्याला हवे तेव्हा आपण बघू शकतो. टीव्ही बघून त्यातून मिळते ते काही ज्ञान नसते. टीआरपी वाढण्यासाठी जमवलेली एक माहिती असते. ती माहिती घेऊन आपला मेंदू या माहितीवर प्रक्रिया करत बसतो. मालिकांमधले गोड चेहरे, भक्ती, प्रेम असते. हिंदी असो किंवा मराठी नट, उत्कृष्ट मेकअप आणि खिळवून ठेवणारे सेट असतात. छान, अशी ती उत्सुकता

वाढवणारी ही गोष्ट सगळ्यांनाच आवडते. या मालिकांमध्ये भावनांचा पार काथ्याकूट आणि अतिशय महागोंधळ असतो. महाचर्चा असते.

यामुळे टीव्हीचा बाबत सगळ्यात गोष्टी महा होतात, असतात. महागुरु, महागायक, महाकथा असतात, गॉसिप असते. थोड्याथोडक्या नाही तर अनेक व्यक्तिरेखा एकात एक गुंतून बनवलेला एक मस्त मसाला असतो. मालिका आनंदात चालू असेल, तर लोक काही काळ बघतात. एखादा खून, एखादी व्हिलन, एखादी मारामारी आणि खूप दुःख मालिकेत दाखवावेच लागते. एकता कपूरने तर फार पूर्वी क-का-कोच्या बाराखडीतील मालिकांपासून, जनतेला सतत टीव्हीला चिकटायला शिकवलां. लोकांनी, प्रेक्षकांनी, जाहिरातदार मिडिया त्यांनी ती नशा, नस बरोबर पकडली. बायका खालीपिली बसणाऱ्या असो, की पुरुष पार खालील थरावरील असो, टिव्ही बघतोच. चौकीवरील, घरातील, कामावरील असेल-नसेल तरी आपल्या बाकीच्या कामातून वेळ काढून मालिका बघतात. म्हणे, चेहरे भावना कपडेपट दागिने आणि सेट्स यांच्यासाठी सुद्धा काही जण मालिका बघतात. काही यातील सार्या कथा पटत नाहीत. बऱ्याच कथांमध्ये, स्त्रियांना दुय्यम स्थान असतं. यात पठ्या अठरा वर्षांच्या कन्यका, पन्नास वर्षांच्या पुरुषांबरोबर प्रेमात पडलेल्या किंवा अन्य प्रकारच्या विचित्र गोष्टीही दाखवल्या जातात. हे पटत नाही, हे आता बोअर झालं, काय हे, माझ्या नवऱ्याची बायको, हे विचार किती बीभत्स आहेत, हे खरे का? अशी चर्चा होते. एकाहून एक मूर्ख कथा, अशी कसल्या प्रकारची, कोणा घरची नीतिमत्ता आहे का? अशी बडबड केली तरीही प्रेक्षक त्या मालिका अवश्य बघतात. का पाहते रे? हा विचार करत नाहीत. सवय होते.

मग त्या मालिकांचा टीआरपी वाढत असतो. धंदा टीआरपीवर अवलंबून असल्यामुळे गोडगोड चालू असणाऱ्या मालिका अचानकच भलते सलते वळण सुद्धा गाठतात. इडियट बॉक्स असं पूर्वी टीव्हीला म्हणायचे. पण मला हल्ली वाटतं की टीव्ही बघण्याचं एक प्रकारचं व्यसनच समाजाला लागलं आहे. वेळ चांगला जातो, या वयात आता आम्हाला काय करमणूक?

अशा विविध कारणांनी सर्व वयातली माणसं, बायकापुरूष टीव्हीला चिकटलेले आहेत. समाजाच्या मानसिकतेच्या दृष्टीने टीव्हीचा अतिरेकी उपयोग, असा वेळ घालवणे हानिकारक आहे. पण जरी समजले तरीही, 'कळतं पण वळत नाही', या न्यायाने लोक टीव्ही बघत असतात. कुणाला कोणती मालिका बघायची, यावरून पूर्वी रिमोट वरून भांडण्याची काही काळ परंपरा होती. आता त्यालाही पर्याय आहे. प्रत्येक खोलीत वेगळा टीव्ही संच विकत घेतलेला आहे. अचानक पाहुण्याने येऊन त्रास दिल्याने किंवा हॉलमध्ये अन्य काही काम आलेच तर मोबाईलवर सुद्धा टीव्ही बघायची सोय आहे.

सिनेमा बघणारे, नाटक बघणारे लोक वाया जातात आणि त्यांचे करिअर बिघडते असा पूर्वी समज होता. पण आता तर टीव्ही अथवा दूरदर्शन अथवा सिनेमा न बघणाऱ्यांना परग्रहावरून आल्यासारखेच बघितले जाते. नेटफ्लिक्स वरच्या वेगवेगळ्या चित्रपट मालिका आणि वेगवेगळे असह्य चित्रपट देखील आवडीने बघितले जातात. आता समाजाची काळजी वाटते, संस्कृतीची काळजी वाटते, अशी आरडा ओरड करणाऱ्यांना देखील या दूरदर्शनच्या आक्रमणाची भीती वाटू लागली आहे. दिवसभर मी वेळ घालवण्यासाठी, त्या माझ्या प्रियकराला म्हणजे टीव्हीला बघत असते. वीज गेली असली तरीही इनव्हर्टर सुपर वर सुद्धा टीव्ही चालतो. पण काही कारणाने टीव्ही लागला नाही तर मी अस्वस्थ होते. दिवस रात्र दुपार रात्री मला करमेना होते. जमेल त्या त्या वेळी मी या माझ्या प्रियकराच्या समोर जाऊन बसते. त्याच्या डोळ्यात डोळे घालते. तो काय जे काही बोलेल ते मी आदरयुक्त भावनेने सभ्यपणे ऐकते. हा माझा टीव्ही नावाचा प्रियकर मला प्रिय होईल, असंच बोलतो. एका चॅनेलवर बोलला नाही, तर त्या टिव्हीलाही तर शंभर चॅनेल आहेत. तिथे कुठल्या ना कुठल्या चॅनेलवर मला प्रिय वाटेल असा माझी स्तुती करणारा, कुठला तरी कार्यक्रम असतोच. लफडी कुलंगडी, भानगडी मारामाऱ्या, व्यभिचार, कारस्थाने, कट, निर्बुद्ध गाणी, नृत्य याबाबत कुठल्या ना कुठल्यातरी चॅनेलवर कार्यक्रम असतो, जो भाग आवडेल तुम्ही तो बघता, मी माझ्या Choiceचा बघते. म्हणजे वक्ते, माणसे, मुले घराबाहेर हल्ली पडत नाहीत. घर कैदी झालेली जनता, फारशी

बाहेर पडत नाही. मैत्रिणी आता नावाला उरल्या आहेत, कारण सगळ्या मैत्रिणी त्या माझ्या प्रियकराच्या, म्हणजे टीव्हीच्या समोरच पडलेल्या असतात. त्यांच्या त्यांच्या घरी त्यांचा प्रियकर म्हणजे तो टीव्ही असतो. जर एकमेकींना भेटलो कधी, तर एकमेकींच्या प्रियकराबद्दल म्हणजे त्यांच्या टीव्ही सेटबद्दल आणि आमच्या टीव्ही सेटबद्दल किंवा त्यावेळी बघितलेल्या कार्यक्रमांबद्दल चर्चा करतो. पूर्वी तरी वेगळे वेगळे विषय असायचे, साडी सेलला जायचो, प्रदर्शनात खरेदीला जायचो, वेगवेगळ्या मैत्रिणींबद्दल गॉसिप करायचो. साऱ्यांबद्दल चर्चा करायचो. आमच्या बोलण्यात 'भला उसकी साडी मेरी साडीसे सफेद कैसे?' अशा प्रकारची एक ईर्ष्या असायची. आता हा प्रियकर घरात आला, घरा बाहेर जाणं कमी झालं. पूर्वी महिन्यातनं एकदा तरी त्या ब्युटी पार्लर नावाच्या एका ठिकाणी जाण्याची माझ्यावर वेळ जाई. कधी वाटले तर जिममध्ये मी डोकावत असे. त्याचा फार फार कंटाळा आला तर तलावावर किंवा एखाद्या टेकाडावर किंवा समुद्र किनारी आम्ही मैत्रिणी जाऊन बसायचो. आता हा प्रियकर कार्यालयापासून घरी सोबत असतो. कंटाळ्याचं नामोनिशाण नसतं. थांबा थांबा हा माझा प्रियकर दुसरा तिसरा कोणी नसून, हा टीव्ही सेट आहे. टीव्हीचे आक्रमण थोपवण्यासाठी काहीतरी उपाय करायला हवा. दिवस रात्र चालणारे, हे तुला पाहते, तुलाच का पाहते, असं प्रकरण कुठे तरी थांबायला हवं. जेमतेम चहा पिण्यापुरते आणि देह विधी पूर्ततेच्या कारणाने टीव्हीसमोरून दूर होतो. गरजेपुरते बाहेर पडतो. बाकी पूर्ण वेळ टीव्ही समोरच्या त्या खुर्चीवर वेडेवाकडे बसून, डोळे फाडून फाडून, आपण त्या प्रियकर टीव्हीकडे बघत असतो. माझे विचार कटु वाटतात का? कटु पण सत्य आहेत ना?

घरच्या माणसांपेक्षाही आपण टीव्हीवर जास्ती प्रेम करू लागलो आहोत का?

हे व्यसन, Addiction कसे थांबवायचे?

विचार करा, नक्की विचार करा.

८१ आठवणींच्या सरी, चिपळूणचा पाऊस

माझ्या एका मैत्रिणीला चिपळूणला तिला तिच्या जुन्या घरी काही कामानिमित्त जायचे होते. पावसाळा नव्हता. चिपळूणची हवा पण छान आहे. पाऊस नाही. येऊन तर पाहा! असे तिने अन्य दोन मैत्रिणींना पटवले. आम्ही पाच जणी चिपळूणला जायचे ठरवले. चिपळूण या गावी खूप पक्षी दिसतात, किंगफिशर खंड्या पक्ष्यासाठी महोत्सव भरवला जातो तुला नक्की आवडेल, मला ती मैत्रीण म्हणाली. मुंबईहून मैत्रिणीच्या गाडीने आम्ही चिपळूण जवळ पोहोचलो. साधारण संध्याकाळ झाली होती आणि पाऊस कोसळू लागला. अजून किती अंतर आहे? मी

“अजून दहा मिनिटे लागतील” ती

“अगं दोन तासांपासून तू दहा मिनिट लागतील म्हणते आहेस.” पण पावसामुळे आम्हाला पुढे जाता येईना. पाऊस सपासप अगदी गोट्याएवढे मोठे थेंब फेकून आम्हाला हातबल करीत होता. थोड्या वळाने पाऊस कमी झाला. मैत्रिणी खूश होत्या पण मला अस्वस्थ वाटत होते. सहलीची उत्सुकता होती. जातानाच जिथे खंड्यांची भेट होते पक्षी दिसतो त्या ठिकाणी आम्ही गेलो. पाऊस पडून गेल्यामुळे हिरव्यागार झाडावर रंगीबेरंगी खंड्या पक्षी बागडत होते. डोळ्याचे पारणे फिटले. अंधार पडू लागला. रात्र क्षितिजावर दिसू लागली. आम्ही मैत्रिणीच्या बंगल्यावर पोहोचलो. बंगल्यावर सर्वत्र चिखल पसरलेला होता. पायऱ्या चिखलात बुडाल्या होत्या. मागच्या दाराची नदी रोरावत होती. पाणी चहासारखे कडू, गढूळ होते. बागेत बसू या, खुर्च्या टाकून तिन्ही प्लास्टिकच्या खुर्च्या बागेत टाकल्या. थोड्यावेळ बसलो पण डास काही बसू देईना. आत खुर्च्या घेऊन जाताना त्या चिखलात पाय घसरून पडले. गुप चूप आत जाऊन बसले. आत खोलीवर लाल गोल गोल डबू पैसे म्हणतात तशा टाइपची किडे होते. “अगं हॉटेलला जाऊया” मी

“अगं गायत्री किडे आहेत ते चावत नाहीत, त्याला डब्बू पैसा असंसुद्धा म्हणतात. गायत्री मंत्र म्हटला की निघून जातात.” ती म्हणाली.

पण गायत्री मंत्र म्हणूनही ते किडे काही जाईना. “रात्री इथे झोपायचे का?” मी विचारलं.

“हो हॉटेल महाग आहे,” दुसरी मैत्रीण म्हणाली. “किडे कानात गेले मग?” मी

ती मला रागावली. “मला तू हायवेवर सोड.” मी

“मी मुंबईला जाते.” मी

मी हट्ट केल्यावर, त्या मैत्रीणींनी मला हायवेवर सोडले. जिथे सोडले, मुंबईच्या बसने मी मुंबईला आले. ती पावसाळी सहल मजे ऐवजी, माझी गैरसोय करून गेली. अजूनही कंबर दुखते.

***_

८२ रस्त्यावरचं खाणं

आजच्या लेखाचा विषय आहे, रस्त्यावरच्या खाण्याचा. हा खास आवडीचा, जनमनातील लेखाचा विषय आहे कारण खेड्यातदेखील हातगाडीवर अन्न विक्री चालते. शहरातील रस्ते खाऊच्या हातगाड्यांनी भरलेले असतात. रस्त्यावरच चहा पाणी, रसपान, सँडविच, वडापाव, रस्त्यावरच जेवण घेणे हल्ली चालते. आमच्या काळी नावं ठेवली जात असत. आपण रस्तेका माल सस्तेमे असे खाणे केव्हा जेवतो? जेव्हा खाऊच्या, अन्न एकप्रेसच्या वासाने आणि त्या वातावरणामुळे हा पदार्थ खावासा वाटतो. हो जेवण झाले असेल तरी हे देखील खावेसे वाटते. आणि त्या सुगंधाने ,स्वादामुळे मोह होतो. पोटात भुकेने खड्डा पडलेला असतो, तो भरण्यासाठी, आयुष्यातली पोकळी घालविण्यासाठी किंवा उगीचच टाइमपाससाठी सुद्धा रस्त्यावरचे खाणे खाल्ले जाते. या खाण्याला अनेक जण नावं ठेवतात. रस्त्यावरती पदार्थ करणारी व्यक्ती, सामान, भांडी ही अस्वच्छ असतात. हॉटेलमधलं जेवण परवडत नाही, अशी गरीब, कमी दर्जा असलेली माणसे रस्त्यावर खातात, असे मानले जाते. आवडीने चवीसाठी, परवडते म्हणून, डबा आणणे जमत नाही आणि अन्य कारणांनी रस्त्यावर खाणाऱ्या व्यक्तीबद्दल फारसे आदराने बोललं जात नाही. स्थूलता वाढवण्यास हे पदार्थ कारण ठरू शकतात.

स्वयंपाकात तरबेज असलेली व्यक्ती तिच्या कुटुंबियांना बाहेर खायला मनाई करते. तरीही सर्वानाच रस्त्यावरच्या जेवणाची चव आणि त्या चवीची ओढ असते. पोटाच्या तक्रारी असलेली माणसं किंवा अति श्रीमंत माणसं रस्त्यावर जेवत नाहीत. आता समाजात तर जास्त करून वडापाव हे गोरगरिबांचे जेवण आहे असाही समज आहे. हायवे मॉलवर बरेच जण ५० रुपयाला वडापाव खातात.

रस्त्यावरच्या जेवणात मैदा, खराब तेल, खराब तूप आणि खराब पदार्थ वापरले जातात, या कथित कारणाने त्या जेवणाला विरोध होतो. बाहेरच्या रस्त्यावरचं जेवण हे खूप तेलकट

असू शकते. पावभाजी आणि वडापाव, सामोसे, सँडविच, डोसे, इडल्या, पोहे हे पदार्थ हल्ली सर्रास रस्त्यावर मिळतात. कच्ची दाबेली आणि भेळ या व्यतिरिक्त फ्रँकी आणि मोमोज देखील हल्ली रस्तोरस्ती विकत मिळतात. झोल मुरमुरी अथवा भेळ अथवा शेवचिवडा फरसाण या कमी त्रास होणाऱ्या पदार्थांचे पण अनेक स्टॉल्स असतात. मिसळ पाव देखील सर्वत्र मिळतो. चहा पाव, फोडणीचा पाव असे पदार्थ देखील मिळतात. सामिष जेवणाऱ्यांसाठी उकडलेली अंडी आणि अंडाभुर्जी अथवा आमलेट पावच्या गाड्या देखील रस्तोरस्ती असतात. पापडी चाट, फाफडा, जिलेबी, खट्टा मिठा अथवा भेळपुरी आणि पाणीपुरी या स्टॉलवर भरपूर गर्दी कायम असते.

घरच्यांनी कितीही विरोध केला आणि कधी काळी आजारपणात पोट बिघडलं तरी देखील चाहते रस्त्यावर खाणं सोडत नाहीत. मला देखील वडापाव खायला खूप आवडते. वडापाव खाल्ला नाही तर नैराश्य येते, असं म्हणणारी पण एक मैत्रीण आहे. चिवडा, छोले पुरी, खाकरे, उपमा, सँडविच, दाल चावल, सुझी असे पदार्थ रस्त्यावर फारसे लोकप्रिय होत नाहीत. मिसळपाव लोकांना आवडतो. उरण्याचा, वाया जाण्याचा प्रश्न नसतो.

केवळ आरोग्यासाठीच रस्त्यावरचे पदार्थ खाऊ नका असे सांगितले जाते. मात्र माणूस चवीच्या नखऱ्यांमुळे रस्त्यावरचे जेवण जेवायला मोह मोहित होतो. कितीही ठरवल्यावरही रस्त्यावर खायचं नाही तरी निश्चय मोडतो. काही ना काही कारणाने खास वाटते, खावेसे वाटते, मन आवरत नाही अथवा खायची वेळ येते. रस्त्यावर मिळणाऱ्या सारखे पदार्थ मी घरी बनवायचा प्रयत्न केला तरी तसे चवदार होत नाहीत. चांगले तेल, चांगले तूप, चांगले मसाले वापरून, रस्त्यावरच्या सारखी चव येत नाही. आलं, लसूण, मिरची- मसाले घालून देखील ठसका जो रस्त्यावरच्या जेवणामध्ये असतो तसा घरी जमत नाही. मध्यंतरी रस्त्यावरचं जेवण स्वच्छ आणि थोडे अधिक आरोग्यदायी व्हावे म्हणून काही प्रयत्न करण्यात आले होते. अर्थात त्या प्रयत्नांना यश आलं नाही. अनेक हॉटेलांमधील तळलेले आणि उरलेले तेल, या रस्त्यावरील

हातगाड्यांवरील स्वयंपाकासाठी वापरले जाते असाही एक ऐकीव प्रवाद आहे. काळाची गरज म्हणून बाहेरचे खाणे, रस्त्यावरचे खाणे आज समाजाने स्वीकारले आहे. स्ट्रीट फूड नावाने ही खाऊ गल्ली आणि या खाऊ गल्लीतील अनेक दुकाने प्रसिद्ध आहेत. चहा बनवण्याच्या रस्त्यावरच्या गाड्यांच्या खास पद्धतीमुळे हाच चहा अतिशय चवदार लागतो. अर्थात या चहामुळे आम्लपित्त होते असाही आरोप आहे. पुण्यामध्ये अमृततुल्य आणि मुंबईमधील अन्य ढाब्यांवरील आले, आणि वेळप्रसंगी वेलची, गवती चहा, तुळशीची पाने घालून बनवलेल्या चहाचे प्याले देखील लोकप्रिय होतात. तंदुरी चहा म्हणून एक नवीन प्रकारचा चहा सध्या लोकप्रिय होत आहे. कुल्हडच्या मातीच्या भांड्यांमधून दिला जाणारा चहादेखील लोकप्रिय आहे. साबुदाणा खिचडी, वेफर्स, फरसाण, बिस्किट, चॉकलेट्स, उपवासाचे पदार्थ साबुदाणा चिवडा, पोहे, उपवासाची मिसळ, थालीपीठ, साबुदाणावडा यांचे देखील मोठे मार्केट आहे. आरोग्याचा विचार करता रस्त्यावरचे खाणे हे आरोग्याला घातक असले तरी अपरिहार्य प्रसंगी ते खावेच लागते. रस्त्यावरचे खाणे हा कन्सेप्ट किंवा ही विचारधारा ही दूर होणं शक्य नाही. बदलत्या काळाची ती गरज आहे. गरिबी, बेकारी, महागाई, बदलती जीवनशैली, या कारणांनी रस्त्यावरचे खाणे खाऊन बरीच जनता हल्ली जगते.

फक्त अधिक स्वच्छतेची आणि आरोग्यदायी अन्न मिळावे ही रास्त अपेक्षा आहे.

थांबते, वडापाव खाण्याची वेळ झाली.

८३ चरण पादुका:

पाऊल-तळपाय हा शरीराचा महत्त्वाचा आणि नाजूकच अवयव असतो. शरीराच्या सर्व नसा पावलांशी जोडलेल्या असतात, या कारणामुळे पादत्राणे ही सह आवश्यक वस्तू बनते. एका मैत्रिणीबरोबर मला एका कार्यक्रमाला जायचे होते, ती मला म्हणाली, “संध्याकाळी जाऊन नवीन चपला घेऊन ये, तुझ्या चपला अगदीच कशा तरीच आहेत ब्रॅण्डेड वाटत नाहीत. चरण पादुका पॉश असायला हव्या.” तिच्या मैत्रीखातर मी नवे जोडे आणले तर ते खूप चावले. मग मी त्याच जुन्या चपला घालून गेले. फार वर्षांपूर्वी एसएससीच्या परीक्षेत चितळे मास्तरांच्या चपला फार झिजल्या होत्या, असा उल्लेख एका लेखात होता. लग्नासाठी जोडे झिजवणे म्हणजे पायपीट करणे, असा वाक्प्रचार प्रचलित आहे. पायात चपला हीच कोणे एकेकाळी, माणसांसाठी लक्झरी होती. एका मोबाईल कंपनीच्या प्रमुखाचे स्वप्न असे होते की, पायात चप्पल नसली तरी चालेल, पण हातात मोबाइल हवा. मला मात्र असं वाटतं की प्रत्येक भारतीयांच्या पायात पादत्राण हवे. असे माझे खरे मत आहे, पण मी एक सामान्य आहे. अनवाणी जाणाऱ्या व्यक्तींना बघून मला वाईट वाटतं. मुनी, वारकरी, साईची पालखी नेणारे भक्त, या सर्वांना बघून भावना उचंबळून येतात. देह क्लेश होवून, व्रत करताना अनवाणी चालल्यामुळे, इच्छा पूर्ण होते असा समज आहे. काही शेतकरी पळसपानांच्या चपला बांधून सुरक्षेसाठी तात्पुरत्या घालू लागले. बाहेरची जमिनीवरची घाण माती, काचेचे तुकडे, खडे, काटे, एखादे किडूक मिडूक जनावर, यांच्यापासून व्यक्तींच्या पावलांचे संरक्षण व्हावे म्हणून चपलांचा शोध लागला. काळाच्या ओघात बूट, चपला, खडावा, मोजड्या यांचा उपयोग पादत्राण म्हणून केला जाऊ लागला.

बूट घामाने भिजतात म्हणून बुटांच्या आत मोजे घातले जाऊ लागले. बूट कापडी कॅनव्हासचे, स्वेडचे लेदरचे असे बनू लागले. त्यात पुन्हा फ्लोटर्स, शूज, सँडल्स, फ्लिप फ्लॉप, क्रॉक्स, स्लिपर, गमबूट, स्त्रिकर, ब्रॅण्डेड शूज अशा फॅशन आल्या. सुरुवातीच्या काळात बूट

चप्पल ही पुरूषांची मक्तेदारी होती. बायकांनी बूट घालणे बरेच उशिरा सुरू झाले. कातड्याचे जोडे घालणे म्हणजे खूप सेवा करणे या म्हणीनुसार जोडे घालणे हे श्रेष्ठत्वाचे लक्षण ठरू लागले. जोडे खाणे म्हणजे मार खाणे व अपमान सोसणे अशी म्हण आली. जोडे पूजणे अशी व्यक्ती पूजा सुरू झाली. लक्ष्मणाने प्रभू श्रीरामांच्या पादुका सिंहासनावर ठेवून पुजल्या होत्या. पादुका पूजन या प्रथेचा उगम त्याच्यात आहे.

चामड्याचे चपला बूट पावसाने, पाण्याने खराब होतात म्हणून पावसाळी चपलांची आणि मोठी रबरी पादत्राणांची बाजारपेठ निर्माण झाली. रेनी फूटवेअर नंतर मग ऑल सिझन्स अशी पादत्राणे आली. पाय घसरू नये म्हणून अँटी स्कीड, टायर रबर सोल वगैरे प्रकार बुटाचे आले.

पादत्राणांचा मूळ हेतू पावलांचे जखमेपासून रक्षण करणे हा आहे हे विसरू नये. पावलांसाठी व पाय घसरू नये यासाठी मी सवयीची जुनी चप्पल घालते. मला तरी ते सोयीस्कर वाटते. पायात चपला नसल्या की वाट असह्य होते. चपला पायाला चावत असल्या, तरी त्रास होतो. बुटात मुळात घुसलेला खडा खूप टोचतो. केवळ घालणाऱ्या व्यक्तीलाच कळते की बूट कुठे चावतो आहे अथवा चिमटा घेतो. धावपळीच्या प्रवासात फॅशनेबल टोकदार नाजूक पादत्राणं चालत नाहीत, रफटफ लागतात. त्यामुळे ट्रेकसाठी वेगळे शूज आले. हल्ली डायबिटीस पेशंटसाठी सुद्धा वेगळे बूट मोजे चपला आल्या आहेत. ज्येष्ठांना खाली बसून बूट घालता येत नाही म्हणूनच चप्पल वापरावी लागते. गादीच्या मऊ मऊ चपला, कोल्हापुरी कुरकुर वाजणाऱ्या चामड्याच्या चपला, देशात आणि परदेशात देखील प्रसिद्ध आहेत. सायन धारावी मुंबई येथे चामड्याच्या वस्तू व पादत्राणे बनविण्याची मोठी कामगार व्यवस्था व वसाहत आहे. चपलांबद्दल काय विचार करायचा? असे म्हणायचे दिवस आता उरले नाहीत. चपलांचे कौतुकच असते. चर्मकला ही एक आवश्यक कला आणि बाजारपेठ आहे. पूर्वी जनावरांच्या चामड्यापासून फक्त पाणी भरण्याच्या पखाली आणि विहीरीची मोट बनवणाऱ्या

चर्मकार बंधूनी पायाला चटके बसू नये म्हणून पादत्राणे बनवली, ही त्यांच्या कल्पनेची पराकाष्ठा कौतुकास्पद म्हणायला हवी. तुटकी चप्पल आणि फाटका खिसा माणसाला जग दाखवतो असे म्हणतात. चर्मकाराने मग या चपलेला टाका घातला किंवा खिळे चुका मारल्या की काम चालू होते. जूतों का डॉक्टर अशी पदवी चर्मकारांना असते. मला आठवतं पूर्वी बाटा चपला येण्यापूर्वी आई चप्पल करणाऱ्याकडून माप घेऊन मला मजबूत चपला बांधून आणायची.

मेलेल्या जनावराचे कातडे सोलणे, चामडे कमावणे, भिजवणे ही कामे करणारे लोक खूप कष्टाळू असतात. मेहनतीनंतर चपला बनवणाऱ्या व्यक्तीला मात्र हलके काम करतो, म्हणून समाज मान देत नसे. हल्ली आधुनिक प्रकारे हे काम केले जाते, सोललेले कातडे रसायनात बुडवून ठेवून त्याच्यावर प्रक्रिया होते. मात्र त्यावेळी विचित्र असा वास येतो. मृत जनावरांची कातडी उपयोगात आणून पादत्राणे बनवतात, त्यामुळे अहंकार व चपला बाहेर ठेवा असे देवळाबाहेरील पाटीवर लिहिलेले असते. मृत जनावरांपासून बनवलेल्या असल्याने चपला चामडी पट्टे, लेदर बॅग देवळात नेऊ देत नाहीत. चामड्याचे म्हणजे त्वचेचे नाते असलेल्या पादत्राणे बनवणाऱ्या कारागिरांना खूप कष्ट करावे लागतात. पादत्राणांचा संबंध अहंकाराशी देखील असतो. पादत्राणे घालणारी व्यक्ती स्वतःला श्रेष्ठ समजतात. जाताना चार सूचना देते.

१ बूट चपला तुटलेल्या अथवा अति झिजलेल्या असू नये.

२ चपला चावत असल्यास तेल लावून वापराव्या.

३ मॅचिंग अशी नवीन पादत्राणे वारंवार घेऊ नये.

४ माणसांची किंमत त्यांच्या ब्रॅन्डेड शूजने करू नये.

५ चपला चोरीला जातात म्हणून साध्या चपला घ्याव्या.

६ आपल्याच चरणकमलांसाठी चरणपादुका बनवणाऱ्या या चर्मकारांना आदर द्यावा.

७ नमस्कार करताना चप्पल काढावी.

अभ्यास करून लिहिले आहे, चुकल्यास, चरण पादुकांबद्दल चर्चा चालवावी.

८४ एप्रिल कूल

एप्रिल फूल हा event, सण, उत्सव खरंतर भारतीय नाही. पॅरिस मध्ये सुरू झाला. पण परकीयांच्या आक्रमणांमुळे आणि त्यांच्या आपल्यावरील छापाने झालेल्या सांस्कृतिक आक्रमणामुळे जे व्हॅलेंटाईन डे, न्यू इयर वगैरे असे सण आपण साजरे करतो त्याच्यात एप्रिल फूल हा गंमतीशीर, हसरा सणदेखील आला.

तसे या सणाला महत्त्व फार वेगळेच आहे. एक एप्रिलला जेलमधल्या कैद्यांना सोडून द्यावे असा काहीतरी मस्करी करणारा आदेश जेलमध्ये परदेशांमध्ये निघाला होता आणि त्यानंतर एप्रिल फूल हा गमती करायचा आणि दुसऱ्याला फूल म्हणजे मूर्ख बनवण्याचा दिवस निर्माण झाला. भारतीय सण संस्कृतीनुसार एप्रिल महिन्यात साधारणपणे अक्षयतृतीया आणि गुढी पाडवा येतात. ग्रीष्म ऋतुची सुरुवात झालेली असते. गर्मी खूप वाढते आहे. ग्लोबल वॉर्मिंग ओझोन लेअर वगैरे ही शास्त्रीय कारणं आहेत. पण खरं सांगायचं तर निसर्गाचा तोल बिघडला आहे. तो बिघडवायला आपण माणसंच कारणीभूत आहोत. लोभी माणूस झाडे तोडू लागला. हिरवाई बघून आपल्याला बरं वाटतं, पण सिमेंटची जंगल वाढवू लागला. जंगले ही ह्या पृथ्वीवर कित्येक हजारो वर्षांपासून होती. मात्र माणसाला घर बांधायला, वाढत्या लोकसंख्येला उपयोगी हवे म्हणून जागा, सरपण म्हणून उपयोगी होण्यासाठी लाकूड हवं म्हणून झाडांची कत्तल केली गेली. परिणामी गर्मी वाढली.

विहीर कमी भरली, पाऊस कमी झाला. विहीर वाहून गेली म्हणजे पाऊस भरपूर झाला. अशा सोप्या प्रकारात पर्जन्यमान मोजले जाई. आता मोजमाप सुधारले, पावसाचे तंत्र बिघडले. हल्ली फक्त पन्नास टक्के पाणी जमिनीत मुरते आणि बाकीचे पाणी चक्क वाहून जाते. हे पाणी वाचवण्यासाठी जमिनीवर अधिकाधिक झाडे, रोपे मोठ्या प्रमाणावर लावली पाहिजेत. जंगलं वाचवायला हवी, जंगलातून माणसांना खूप औषधी वनस्पती मिळतात. पृथ्वीवरचे हरित

आवरण जंगलांमुळे राखले जाते, प्राणवायू मिळतो आणि गारवा देखील निर्माण होतो. एप्रिल फूल ऐवजी एप्रिल कूल कसे करावे?

१ एक तरी झाड लावावे आणि मुख्य म्हणजे ते जगवावे, वाढवावे.

२ पाण्याचे माठ सर्वत्र पाण्याने भरून ठेवावे. पक्ष्यांसाठी पाण्याची भांडी ठेवावी.

३ वातानुकूलित यंत्राचा अतिरेक टाळावा. आवश्यक तितक्याच तापमानावर वातानुकूलन यंत्र चालवावे.

४ आवश्यक तेवढीच वीज वापरावी. गरज असेल तरच पंखा लावावा आणि वेळीच बंद करावा.

५ शक्य तेवढा हिरव्या झाडांनी आणि हिरव्या मार्गांनी गर्मी कमी करण्याचा प्रयत्न करावा. भगीरथ प्रयत्न हा शब्द यावरून झाला की खूप प्रयत्न केल्याशिवाय पाणी वाचवलं जात नाही.

६ पाण्याची उधळमाधळ टाळावी.

७ निसर्गाला लुबाडणे बंद करावे आणि निसर्गाची जोपासना आणि संवर्धन करावे.

८ बघा एप्रिल कूल व्हायला वेळ लागत नाही, लागणारही नाही. वाढदिवस लग्न समारंभ यावेळी एखादे झाड लावावे.

९ एखाद्या स्वयंसेवी संघटनेला दान देऊन एखादे झाड लावायला आणि जगवायला मदत करावी.

१०कचरा जाळू नये. धूर करू नये.

११सूती वस्त्र, वाळा, कोकम सरबत, नारळपाणी, माठ, खस पडदे या उपायांनी कूल राहावे.

तर एप्रिल कूल बनण्यासाठी प्रयत्न करणार ना? सल्ला माना, चला कामी लागू या!

८५ काय वाचावे

काय वाचावे, असा प्रश्न हल्ली जरा जास्ती वेळा पडतो. वाचन वस्तूंची निवड आवड व सवड बघून शोध आणि रचना निवड केली जाते. काय वाचन करावे? फक्त समोर दिसेल ते वाचावे असे नसते. विषयाचा ध्यास लागून चिंतन व मननात काही काळ जातो. समोर सापडेल ते वाचता येते. मात्र त्यात हवे ते वाचण्याचा आनंद मिळतोच असे नाही. काय वाचावे हा प्रश्न कायम उरतोच.

जेणे परमार्थ वाढे, अंगी अनुताप चढे

भक्ती साधना वाढे, त्या नांव ग्रंथ

जेणे होय उपरती, अवगुण पालटती

जेणे चुके अधोगती, त्या नाव ग्रंथ

जेणे धारिष्ट्य चढे, जेणे परोपकार घडे

विषय वासना मोडे, त्या नाव ग्रंथ

जेणे परत्र साधन, जेणे ग्रंथे होय न्यान,

जेणे होईजे पावन, त्या नाव ग्रंथ.

ग्रंथ लिहिणाऱ्याने भरपूर साधना केलेली असते. ग्रंथ लिहिणाऱ्याचे चित्त संसारी आणि घरी नसते. रानीवनी जाऊन सर्वसंगपरित्याग करून, अशी श्रेष्ठ ग्रंथ निर्मिती होत असते. मध्यंतरी एक ब्रेक प्रकाशक मला म्हणाले होते,

जे पिकते ते विकाने, जे विकले जाते ते लिहावे

मला ते पटले नाही. हल्ली ई बुक, स्वयं प्रकाशन, व्हॉट्सअप ब्लॉग या सर्वांमुळे साप्ताहिके, वर्तमानपत्रे, नियतकालिके या सर्वांमध्ये वाचनीय मालमसाला ठासून भरलेला

असतो. नैतिक अनैतिक, शास्त्रीय अशास्त्रीय सर्वच काही यापैकी कोणत्या ना कोणत्या अंकात वाचायला मिळते. काही चांगल्या नियतकालिकांचे अपवाद आहेत, मात्र निवडीचे स्वातंत्र्य योग्य रितीने वापरावे लागते. या सर्व माहितीच्या महासागरातून, हंसाप्रमाणे न्याय करून वाचनीय ते वाचावे. प्रोजेक्ट्स थिसीस प्रबंध वर्कशॉप अशा कारणांनी माहिती अन्य अंकातून कॉपी पेस्ट केली जाते आणि लिखाण भ्रष्ट होते. अभिजात नसलेले, भेसळ झालेले सर्व काही वाचावे लागते. सर्वत्र कानावर माहिती, ज्ञान, कथा, विषय, कथा, विनोद कविता अन्य सारेच काही कोसळत असताना, कोरडे राहणे अवघड असते.

टवाळा आवडे विनोद, या न्यायाने विनोदी साहित्याचा महापूर आला आहे. थोडक्यात काय,

दिसेल ते वाचावे, काही गाळून वाचावे, विचार त्यावर करावे.

सर्व काही वाचावे, पण मननीय, मनी जपावे, सर्व वाचावे सर्व बघावे

पण सुयोग्य ते मनात राखावे, रुजवावे...

वाचत राहा.

८६ घराचे छप्पर

घराची किंमत लाखो करोडो रुपयात गेली, तरीही घर हे अनमोल असते. कडकडीत उन्हातून आल्यावर डोक्यावरच्या छपराची किंमत कळते.

भाजून काढणाऱ्या उन्हाच्या झळातून या घराने मला दिलासा दिला

घोंगावत येणाऱ्या वादळातून यांनी मला सावरले आहे

खिडक्यांनी दारांनी गजांनी माझे अश्रू पुसले आहेत

या घराला सोडून निघताना माझे काळीज वितळेल,

आणि हे घर खिडक्या दारे मिळून भरल्या मनाने आशीर्वाद देत मागे उभे राहिल, आईसारखे

या घराबद्दल माणसाला फार प्रेम असते.

चार भिंतींचे घर बाहेर पडता येत नाही दरवाजाजवळ गेलो की उंबरा चढत चौकटी पर्यंत जाई, घर परत बोलावी.

मुख्य रेडिओ स्टेशन सापडण्यापूर्वीची घरघर मग थांबावी, तसे या घरात आल्यावर निवांत वाटते. या घरी वाटेल ती गोष्ट, मर्यादित प्रमाणात करायचे स्वातंत्र्य, घर गृहस्थाला आहे. घर माणसांसाठी आहे. कडक शिस्त नाही. कठोर कायदे नाही. घरासाठी माणसांना दुखावणे मला आवडत नाही.

घर कसे घाटदार रसरशीत डाळिंबासारखे. घरातील माणसे कशी? डाळिंबातील रसाळ रंगदार दाण्यांसारखी.

मी कशी? डाळिंबात बी सारखी,

सर्वात सामावलेली पण सर्वांपासून वेगळी अलिप्त निर्भर,

आलिशान गृहात बसल्यासारखी.

घरात माझ्यासमोर परमेश्वर आशीर्वाद देतो व मागे देवाची काठी मार देणारी असते. असे दोन्ही आहे. प्रत्येकाला खास खोली, खास कोपरे असे काही नाही. सगळे सगळे सगळ्यांचे आहे. खूप कागद, पुस्तके, कपडे, पांघरूणे, गाद्या आहेत. पूर्वी खूप पाहुणे असत, आता शितं कमी झाली, भूतं देखील कमी झाली. आता निवृत्तीनंतरच्या निवांत दिवसात, घराचे छप्पर दिलासा देते, सोबत देते. हे घर माझे मला, मी घराला.

घर में चार लोग, हम दो, जमीन और छत.

८७ लिहिते व्हा

लिहिणं हे मन मोकळं करण्याचं अतिशय सोपा आणि बिनखर्चाचे साधन आहे. व्हॉट्सअॅपवरच्या मेसेजचं जे हल्ली रान उठलं आहे आणि जो व्हायरस पसरला आहे तो बघता घरातील बायका असा टाईमपास करत असतील असा गैरसमज होऊ शकतो. मात्र हल्ली बऱ्याच बायका या स्वतःचे विचार लिखाणातून व्यक्त करीत आहेत. ज्येष्ठ नागरिक झालेल्या स्त्रियांकडे अनुभवाचा मोठा खजिना असतो. त्या स्व मदतीची पुस्तकं पुष्कळ लिहू शकतात. ज्येष्ठ नागरिकांना हल्ली स्वतःचा सूर बऱ्याच उशिरा मिळू लागला आहे कारण अनेक वर्षं कर्तव्यांमध्ये साकारण्यात मुलांमध्ये जातात. ज्यावेळीस मोकळीक मिळते त्यावेळी स्वतःची आवड जोपासण्यासाठी हल्ली स्त्रिया लिखाण करतात. भारतात स्त्रियांचे लिखाण ही काही नवीन संकल्पना नाही. कित्येक वर्षांपासून जात्यावर दळण करत असताना, बायका ओव्या पद्य रचत. हस्तकलेसोबत विविध स्त्रियांच्या कार्यक्रमात देखील बायका कविता, पाळणा, अंगाई अथवा भाषण लिहित असत. बऱ्याच ज्येष्ठ नागरिकांकडे युद्ध भूमीतील अनुभवांचा ऐकलेला किंवा सांगोपांग ऐकलेला असा देखील खजिना आहे.

आजोबा आरामखुर्चीत बसून गोष्टी सांगत असत. कोपऱ्यातील खुर्ची, त्या जवळ लिखाणाचे टेबल आणि छतावरून लोंबणारा दिवा- जवळपास भिंतीवर एखादे पुरातन काळातील देवाचे चित्र असायचे. पाय ठेवण्यासाठी चांगलीशी धरी अथवा पाय पुसणं, जुनं साहित्य, पुस्तके मांडणीवर असत. या खुर्च्या पुढे मागे व्हायच्या, झुलायच्या. आजोबांच्या गोष्टी आजोबांबरोबर संपत. पूर्वी बायकांना बोलायला मुभा नव्हती, त्यावेळी त्या ओव्या लिहित. रागात बोलू नये, म्हणून लिहून ठेवा.

हल्ली काही वेगळी प्रेम प्रकरण वेगळ्या कथा, त्या त्या काळचे प्रसंग आणि सामाजिक परिस्थितीची माहिती ज्येष्ठ नागरिकांकडे आहे. बराच वेळ झाल्यावर उतारवयात एक हौस म्हणून लिखाण करणाऱ्यांनी एक तरी पुस्तक प्रकाशित करा तर पुस्तक लिहिणाऱ्या स्त्रिया

देखील स्वतःचं अस्तित्व, स्वातंत्र्य, छाप शोधण्याचा प्रयत्न लिखाणातून करतात. लिखाण करताना एकटेपणा दूर जातो, मनातली सगळी मळमळ बाहेर पडते, ज्याला सर्व समजत लिहिणे हा एक मानसोपचार देखील असतो. आम्ही अनेक पावसाळे पाहिले असे सांगणारे ज्येष्ठ नागरिक खरोखरच अनुभवी असतात. आताची पिढी ही सॅण्डविच पिढी आहे. जुन्या काळाचा कर्मठपणा आणि आजचा असलेल्या आधुनिकपणा यांच्या मधला काळ तिने अनुभवला आहे. निवृत्तीनंतर ज्येष्ठ नागरिक झाल्यानंतर त्रयस्थपणे जीवनाकडे बघता येते. काय चुका झाल्या याचे विश्लेषण करता येते. डायरीला मैत्रीण मानून लिहिले जाते. नववर्षात डायरी लिहिणे हा संकल्प सोडला जातो. या लिखाणात वेगळे विचार सुचतात, प्रश्न सोडवायचा मार्ग मिळतो. प्रश्नांची उत्तरं भूतकाळात दडलेली असू शकतात हे कळते. ताण कमी होतो, आरोग्य सुधारते. Conscious, subconscious mind मधले विचार वर येतात. प्रश्न काय आहे? काय खुपते, या मुद्द्यांवर लिहावे. काय करायचेय, काय करतोय? बाकी कामं कोणती, गरजा काय आहेत? लिहा, प्राथमिकता कळेल, मनातील गोंधळ कमी होईल. बोलताना वाकडेपणा येतो, लिहिताना विचार येतात. भांडणात कुठे थांबावे हे सवयीने कळू लागते.

लिहून विषय बदलता येतो, तुमची कथा बदलते. सहज लिहा, प्रकाशनार्थ लिहा, बरे वाटते. नुकतंच गुलशन ग्रोवर यांचं आत्मचरित्र वाचलं होतं. बॅडमॅन नावाच्या त्या पुस्तकाची थिम ही की अतिशय साधी असलेली ही व्यक्ती, तिला नट म्हणून सिनेमामधून यश मिळेना. ग्रेव्हर यांनी सरळ खलनायकाची भूमिका करायला सुरुवात केली. काही काळानंतर काही चांगले रोल देखील मिळू लागले, पण तेही ग्रेव्हरनी नाकारले. स्वतःची खलनायकाची भूमिका बनवली होती, ती त्यांना अधिक पैसे देणारी झाल्यावर त्यांनी खलनायकाचे काम करत आपले फिल्मी करिअर वाढवले. आता उतारवयात, आपण खलनायक नाही हे दर्शविण्यासाठी हे आत्मचरित्र लिहिल्यावर त्यांना बरे वाटले. आत्मचरित्राने त्यांची इमेज देखील बदलली.

काही सत्य आणि बोचरे अनुभवसुद्धा काल्पनिकच्या नावाखाली लिहून मनातून बाहेर काढता एकच लाइफटाइम अनुभव म्हणजे जीवनभराचे पूर्ण सार ज्येष्ठ नागरिकांच्या लिखाणात आढळते.

लिहून नकारात्मक वाटले तर

१ अंघोळ करावी.

२ कडक चहा प्यावा.

३ दीर्घ श्वास घ्यावा

४ झोप काढावी

५ पंचकर्म करावे

आजीबाईचा बटवा, आजीबाईचा सल्ला अशा नावाखाली ज्येष्ठांचे सल्ले कायमच जपले जातात. आता आपलं झालं याचा अर्थ आपल्याला विश्रांतीसाठी आणि फावल्या वेळाचा सदुपयोग करण्यासाठी देवाने आपल्याला पुढची काही वर्षे बोनस म्हणून दिलेली आहेत. पूर्वी खूप कामामुळे वेळच नसायचा त्यामुळे आता मोकळ्या वेळेचा सदुपयोग करण्यासाठी ज्येष्ठ लिहित आहेत. ज्येष्ठांनो लिहिते व्हा. फक्त ज्येष्ठांनीच कशाला, तरूणांनी पण आपल्या शब्दंतून व्यक्त होण्याला हरकत नाही. एकूण काय लिहिते व्हा हा संदेश सर्वांसाठी आहे.

८८ वृद्धाजार

नैसर्गिकरित्या वृद्धापकाळाने देह थकतो, शक्ती कमी होते, अनेक आजार होतात. पण मी आता जो शब्द वापरलाय, वृद्ध-आजार तो वृद्धत्व हा एक आजार आहे, अश्या अर्थाने वापरलेला आहे. जगातील लोकसंख्येच्या एकूण प्रमाणाच्या खूप मोठे प्रमाण हे वृद्धांचे आहे.

वृद्धांचे प्रश्न वाढत आहेत. अर्थातच वयोमर्यादा वाढल्यामुळे ज्येष्ठ आणि वृद्ध लोकांचे समाजातील प्रमाण अधिक वाढलेले आहे. वृद्धत्वाने अनेक आजार होतात, पण वृद्धत्वाला आजार मानावे का? वृद्धत्व हे टाळता येत नाही. ययाती या कादंबरीपासून आपण वाचत आलो, की बालपणातून तरूण होणारा प्रत्येक माणूस हा म्हातारा होऊन मृत्यू पावणार. हे निसर्ग नियमानुसारच आहे. वृद्ध अकार्यक्षमतेला आजार म्हणावे का? काही समुद्रातील प्राणी आणि काही झाडं ही अनेक वर्षे जगू शकतात, मात्र माणूस शंभर वर्षांहून अधिक काळ जगत नाही. जागतिक आरोग्य संघटनेकडे 'वृद्धापकाळ, हा आजार मानला जावा' असा एक अर्ज दाखल करण्यात आला होता. मात्र वृद्धापकाळ हा जर आजार ठरवला गेला, तर वृद्धांचे प्रश्न अधिक वाढतील, या कारणाने तो अर्ज नाकारला गेला. वृद्ध माणसांना नोकरीवरून कमी करण्यात येते, कारण की वृद्धापकाळामुळे त्यांची शक्ती आणि तडफ कमी होते. बेल्जियममधील ब्रसेल्स आणि अमेरिकेतील न्यूयॉर्क येथे या विषयांवर संशोधन चालू आहे. जर वृद्धापकाळ हा आजार मानला गेला, तर आपोआपच त्याच्यावर अधिक संशोधन केले जाईल आणि या संशोधनासाठी अधिक पैसा गुंतवला जाईल. वृद्धापकाळामुळे येणारा अशक्तपणा डिमेन्शिया आणि अल्झायमर या गोष्टी आजारात सामील मानल्या जातात. वृद्धापकाळाला जर आजार मानले तर जीवनातील वृद्धापकाळात पण आनंद घेता येणं कमी होऊ शकते, त्यामुळे वृद्धापकाळाला आजार मानू नये.

सर्व देशांमध्ये वृद्धांची संख्या झपाट्याने वाढत आहे, कारण आयुष्याची मर्यादा, जीवनमान मर्यादा वर्षे एकशेदहा पर्यंत वाढली आहे. जर वेळीच वृद्धापकाळातील व्यक्तींच्या

प्रश्नांवर काम केलं नाही तर जीवनशैलीबद्दल आणि आर्थिक परिस्थितीबद्दल सुद्धा काही वेगळे प्रश्न निर्माण होऊ शकतात.

पासष्ट ते ऐंशी या काळातील आयुष्य हे परमेश्वराने आपल्याला बोनस म्हणून दिले आहे, असे समजले जाते. पण वृद्धत्वला जर आजार मानलं तर अनेक औषधी कंपन्या त्यांच्यातील संशोधन वाढतील आणि साठ वयानंतरचा काळ सुखकर होणे, या हेतूने अनेक विज्ञान प्रयोग करतील. औषधोपचारांनी आणि अन्य साधनांनी मानवाचा वृद्धापकाळ सुसह्य होईल.

एकूण काय वृद्धापकाळ हा आजारविरहित आणि समाधानकारकपणे घालवता यावा.

या विषयावर संशोधन करावे. वृद्धाजार ऐवजी वृद्धआनंदाचा अभ्यास बघावा.

८९ निरवानिरव

निरवानिरव हा प्रकार, सारवा-सारवीहून थोडा वेगळा असतो. आयुष्यात बरेच अनुभव घेऊन माणूस जेव्हा उतारवयाला लागतो अथवा एखाद्या नात्याच्या अंताकडे जेव्हा तो चालून जात असतो तेव्हा त्या ब्रेकअपपूर्वी तो निरवानिरव करतो. निरवानिरव ही दीर्घकालीन योजना असते. सारवासारवी हून वेगळी असते. सर्व नात्यांत एखाद्याला समजून घेणं आणि त्याच्या चुकांवर पांघरून घालणं, अनेस्थेशिया दिल्यासारखं असतं. ती व्यक्ती देत असलेल्या जखमा सुद्धा गप्प बसून मुकाटपणे सोसणं, अनेस्थेशिया मानून सहन करणे खूप झाले, आता वाटल्यास ऑपरेशन करावे, असे वाटते. केविलवाणं न होता हे नातं संपवावं असं वाटतं त्या क्षणाला माणूस निरवानिरव सुरू करतो. निरवानिरवीची आणि निरव नावाच्या एका कर्जदाराचा काहीही संबंध नाही. जरी तो भारतातील निरवा निरव करून परदेशी गेला असला तरी निरवानिरव हा शब्द वापर साधारणपणे वृद्धांच्या बाबतीत परलोकी जातांना केला जातो.

जीवनात बायका बऱ्याचदा माहेरी जाताना थोड्या कमी प्रमाणात, म्हणजे प्राथमिक निरवानिरव करतात. जाण्यापूर्वी सर्व संपवून जातात. मात्र निर्वाणीची निरवानिरव खूप अवघड असते. काही वेळा सहलीला जाताना घर बंद करून जाताना पण माणूस थोडीफार निरवानिरव करतो. मात्र जेव्हा निर्वाणीचा क्षण येतो त्या वेळेची निरवानिरव वेगळी असते.

या विषयावर सहसा कोणी बोलत सुद्धा नाही. कारण निरवानिरव करणं हे अशुभ मानतात. पण जे सत्य आहे ते अशुभ कसं काय म्हणायचं? बरेच जण मृत्युपत्र केलं का? असं विचारल्यावर म्हणतात हे काय वेड्यासारखं विचारता? आत्ता मृत्युपत्र? मी तर साठ वर्षांचाही झालो नाही. सत्तरीनंतर करू या, मृत्युपत्र! मात्र वर्तमानपत्रात वारंवार येणाऱ्या बातम्यांची पाहणी करता, आणि घडणाऱ्या घटना, कॅन्सरचं वाढतं प्रमाण आणि अपघाताने होणारे मृत्यू बघता भीती वाटते. यात अनेक तरुण सुद्धा अवेळी गेलेले बघतो. त्यामुळे निरवानिरव ही केलेली असावी.

निरवानिरव कशी करायची याबद्दल काही सूचना ऐकिवात आहेत.

१ एक नंबरवर मृत्युपत्र येते.

२ आपली सर्व प्रकारची गुंतवणूक व्यवस्थित एका डायरीत लिहून ठेवावी .

३ मित्रांचे मैत्रिणींचे, डॉक्टर, नातेवाईकांचे फोन नंबर एकत्र एका डायरीत लिहावे.

४ विम्याच्या पॉलिसी असल्यास त्याचीही नोंद करावी.

५ सर्व बँक खात्यांना नामांकन करून घ्यावे.

६ सर्व महत्वाची, जागेची कागदपत्रं एका ठिकाणी ठेवावी.

७ शक्य असेल तर मृत्युपत्र करावे आणि हे मृत्युपत्र नोंदणी करून घ्यावे.

८ कार्यालयात जाऊन रजिस्टर करावे म्हणजे त्या मृत्युपत्राची वैधता अधिक वाढते.

९ आपल्याला कोणताही आजार असल्यास त्याचीही नोंद करावी.

१० मृत्यूनंतर कुणाला काय द्यायचे, याची देखील नोंद करावी.

११ या नोंदीत दागिने, चांदीची भांडी, घरातल्या महत्वाच्या वस्तू, फ्रिज, टीव्ही, मोबाइल फोन, लॅपटॉप यांचा देखील उल्लेख करावा.

१२ भारी कपडे, साड्या, कोट, गोदरेजची कपाटं, महत्वाचं फर्निचर, लॅपटॉप कॉम्प्युटर कोणाला काय द्यावे, याचीही नोंद करून लिखित ठेवावे.

१३ अघटित काही घडणार, सांगून घाबरवत नाही पण पुढे वाद होऊ शकतात. त्यामुळे पूर्वतयारी करून सर्व लिहिलेल्या गोष्टी एका ठिकाणी नोंदवहीत लिहून ठेवाव्यात.

१३ आपल्या निर्वाणानंतर घरातल्या लोकांना त्रास होऊ नये म्हणून ही निरवानिरव वेळीच करावी.

रोग करोना पसरला आहे. औषध सापडेल, लस शोधली जाईल. पण कुणाच्याही मृत्यूचे, अपमृत्यूचे यातून वाईट उल्लेख मी करत नाही. गैरसमज नसावा.

एक सावधगिरीची सूचना म्हणून हा लेख लिहित आहे.

****_

१० हाताचे देऊळ

हाताचे देऊळ, केरळ मधील हे देऊळ कल्ले कुलधरा भगवती क्षेत्रम् या नावाने प्रसिद्ध आहे. पलक्कड गावापासून आठ किलोमीटरवर मलम पूझा येथे, कैपथी अंबलम धरणाच्या रस्त्यावर, एमूर भगवती नावाचे हेमांबिका मंदिर आहे. एमूर भगवती देऊळ तमिळनाडूमध्ये, केरळमध्ये प्रसिद्ध आहे. या देवळात देवीच्या मूर्तीऐवजी देवीचे आशीर्वाद देणारे दोन हात आहेत. अभय मुद्रेतील देवीचे हात असे या मूर्तीचे स्वरूप आहे. धरणाच्या रस्त्यावरील जलाशयात ह्या हेमांबिका मंदिराची स्थापना केली गेलेली आहे. या देवळातील मूर्तीबद्दल अनेक आख्यायिका आहेत. वडमला जंगलातून डोंगरावरच्या दुर्गा देवीच्या दर्शनाला नेमाने जाणाऱ्या कुरुर आणि कैमुकला नंबुद्री या पूजक भक्तांचा अनेक वर्षांचा नेम होता. मात्र वयोमानाने आणि थकव्यामुळे एकदा ते एका झाडाखाली थकून बसले असताना, एका स्त्रीने या दोघांना अतिशय चविष्ट अशी फळं खायला आणून दिली. दुसऱ्या दिवशी एका हत्तीच्या बाजूला देवी एका झाडाखाली उभी असलेली या दोघांना दिसली.

“यापुढे आपल्याला दुर्गा देवीच्या दर्शनाला लांब जाणे जमणार नाही,” अशी चर्चा या दोघांनी एकमेकांशी केली. झाडाखाली विश्रांती घेत असताना कुरुरच्या स्वप्नात येऊन देवीने दृष्टांत दिला. “मी तुला तुझ्या घराच्या जवळपासच्या तलावात सापडेन” असे म्हणून दुर्गा देवी अदृश्य झाली.

या स्वप्नाची चर्चा झाल्याने तलावाकाठी बरेच जण जमले. या जमावाला कल्ले कोल्लम येथील एका तलावातून दोन हात वर आलेले दिसले. देवी आता आपल्या भेटीला आली आहे या आनंदाने हे भक्त चित्कार करू लागले. आवाजामुळे देवीचे फक्त हातच बाहेर आले. कुरुर पुजारी पाण्यात पोहत पोहत देवीजवळ गेले. कुरुरने त्या वेळी देवीचे हात हातात घेण्याचा प्रयत्न केला. मात्र त्यामुळे ते दोन हात दगडाचे झाले. कुरुर व त्याच्या मित्राने स्थानिक

राज्यकर्त्यांना येथे आणून त्या हातांचे देऊळ बांधायची विनंती केली. भक्त, राज्यकर्ते, गुरूंनी तलावात देऊळ बांधले. हेच ते हेमांबिका देवीचे मंदिर.

ही देवी सकाळी सरस्वती दुपारी लक्ष्मी आणि संध्याकाळी दुर्गादेवी बनते. या तलावाच्या जवळपास पाच अन्य तलाव आहेत. तांदळाची भात शेती आहे. हे मंदिर वसलेल्या तलावाच्या तीन बाजूला पाणी असून, केवळ एकच बाजू जमिनीला जोडलेली आहे. देवळा बाबत अनेक दंतकथा, लोक कथासुद्धा आहेत. त्या कथेत असं म्हटलं जातं की शत्रुच्या भीतीने पार्वतीमातेने या नदीत उडी मारली, मात्र मदतीसाठी ती पाण्यातून हात वर करून आक्रोश करू लागली. असे होता शंकराने तिला येऊन मदत केली. त्यामुळे शिव पार्वती दोघांचा निवास येथे आहे.

पलक्कडच्या राज्याच्या कुटुंबीयांचे ही देवी कुलदैवत आहे. शिव व पार्वतीची पूजा येथे शिवरात्रीच्या आधी नऊ दिवस केली जाते. चैत्राच्या नवरात्रीत येथे लक्ष अर्चना होते. अश्विन नवरात्रीत देवीची पूजा केली जाते. वृची गम, धनु या काळात सोळा नोव्हेंबर ते पंचवीस डिसेंबर येथे महोत्सव होतो. या देवळात संतान गोपाल, स्वयंवर शुभांजली, द्वादशाक्षरी मंत्रयुक्त पुष्पांजली देवीला वाहिली जाते. प्रताप कैथापति या नावाने हे भारतातील एकमेव असे अद्वितीय मंदिर प्रसिद्ध आहे. चंदन लेपन व तुपाचा दिवा लावून देवीला प्रसन्न करण्यासाठी येथे कौल लावला जातो.

भर गर्दीत देखील या देवीचे अस्तित्व प्रत्येक भक्ताला स्वतंत्र जाणवते. १९८२ साली इंदिरा गांधी येथे आल्या होत्या आणि आता राहुल गांधी यांनी देखील येथे भेट योजना केली. अभय मुद्रेतील या हातांची पूजा करून मानव स्वतःलाच समजावतो, की कुठली तरी देवी आपले रक्षण करीत आहे. शेवटी काय भक्ती आणि श्रद्धा मानण्यावरच अवलंबून असते.

या मंदिरातील हे हात सांगतात, दोन हातांनी कष्ट कर. देवीचे हात आपल्याला कुठल्या ना कुठल्या व्यक्तीच्या सहाय रुपाने मदतीला येतात. हेमांबिका देवीचे आशीर्वाद देतात.

जगातले हे एकमेव असे मंदिर आहे. रेल्वेने २३ तास प्रवास आहे, पण देवीचे अभय मिळते. आपला हाथ जगन्नाथ.

****_

९१ आज्ञेसहल

आजच्या माझ्या लेखाचा विषय आहे, आज्ञेसहल, आज्ञेसहल! तुम्ही म्हणाल आज्ञेसहली सुट्टी माहिती आहे, सुट्टीसहल माहिती आहे, पिकनिक, कॅम्प मध्ये राहणे, ट्रिप माहिती आहे. पर्यटन माहितीये, आज्ञेसहल हा काय प्रकार आहे? पण आज तुम्हाला ही आज्ञेसहलीची नवीन अशी निघालेली कल्पना सांगणार आहे. इंग्रजीत त्याला ग्रॅम्पिंग असं म्हणतात. ग्रॅम्पिंगमध्ये ग्रॅण्ड पॅरेंट्स बरोबर कॅम्पिंगला जाणं ही कल्पना परदेशांमध्ये खूप लोकप्रिय आहे. आज्ञेसहली जावं असं नातवंडांना वाटतं आणि आतुर आपल्याला भेटायला नातवंड यावी असे आज्ञेसहलीच्या लोकांना आजी आज्ञेबांना देखील वाटतो. मात्र घर लहान असणे, महागाई, आरोग्य किंवा स्वच्छता, पाणीटंचाई, आधुनिक जीवनशैली या कारणांमुळे मुलांना आज्ञेसहली पाठवायला आई वडील हिचकिचायला लागू शकतात. मुले आज्ञेसहली गेली की आज्ञेसहली पडतात, बिघडतात, बेशिस्त होतात, झाडावर चढतात, पडतात, किडे चावतात, पाण्यात चिखलात मातीत खेळतात, जंत होतात, अशी शंभर कारणं मुलांना आज्ञेसहली न पाठवण्यासाठी आई वडील सांगत असतात. मग ती या मुलांना किल्ला बनवणे, छंदप्रवास, वेगवेगळ्या क्लासेस, सुट्टीतील संस्कार वर्ग, छंद वर्ग अशा विविध कार्यक्रमांना पाठवतात .

यावर पर्याय म्हणून ग्रॅम्पिंगची नवीन कल्पना अतित्वात आली आहे. या नव्या पद्धतीमध्ये आजी आज्ञेबा आणि मुलं जवळपासच्या एखाद्या उंच टेकडीवरील रिसॉर्टमध्ये अथवा पुस्तकांच्या गावामध्ये, आरोग्यधामात, निसर्गोपचार केंद्रात, हॉटेलमध्ये जाऊन राहतात. स्वच्छता असते, सर्व सेवा हॉटेलमधून मिळतात. त्यामुळे ज्या आजी आज्ञेबांवर, दोघांवर फराळाचा अथवा रागावण्याचा किंवा शिक्षेचा ताण पडत नाही. शिवाय आधुनिक रिसॉर्टमध्ये अस्वच्छता नसते. हवा चांगली असते. आज्ञेसहली पडायची भीती नसते. फोनवर सर्व मिळू शकते. बालकांना कॉम्प्युटरपासून आणि टेलिव्हिजनपासून दूर ठेवता येते. सुट्टीच्या वेळी वृद्धांशी ज्येष्ठांना आजीआज्ञेबांना चांगलं नातं घडवता येतं. आपल्या आवडीची ही ग्रॅम्पिंगची

जागा तरूणांनी शोधल्यामुळे अतिशय त्रासदायक नसते, हवा विचित्र नसते आणि आजोबांना शारीरिक दृष्ट्या पण अधिक श्रम करावे लागत नाहीत. काही नातवांनाही ग्रॅम्पिंग खूप आवडतं. एखाद्या फ्लॅटमध्ये, एखाद्या तंबूमध्ये किंवा गाडीच्या कारवानमध्ये किंवा एखाद्या चांगल्याशा सोसायटीतील फ्लॅटमध्ये आजीआजोबा नातवंडांना घेऊन राहू शकतात. इथे त्यांना नोकरांची सेवा मिळते, जेवणखाण मिळते, पाहिजे तेव्हा डॉक्टर अव्हेलेबल होतो. ड्रायफ्रूट, स्वतःच्या आवडीचे पदार्थ खाता येतात. आपल्या आरोग्याकडे लक्ष देता येतं आणि नातवंडांबरोबर वेळ घालवता येतो.

नातवंडं ही आजी आजोबांची अतिशय लाडकी आणि जवळची असतात. पण आधुनिक काळात कराव्या लागणाऱ्या तडजोडींमुळे नातवाचं नातवंडांचं आयोजन हे आजी आजोबांना ताण देणारं ठरू शकतं, ग्रॅपिंगमुळे आजी आजोबांना मस्त बदल मिळतो. त्यामुळे सध्या हा नवीन शोध, सहल शोध लागला आहे.

तो म्हणजे आजेसहलीचा !

काय कशी वाटली कल्पना?

९२ अलेक्सा

अमेझॉनवर विकत मिळणारे अलेक्सा हे मानवाला मदत करणारे virtual अॅप आहे. आपण जी आज्ञा देऊ, ते, तसे काम अलेक्सा करते. आपण सांगू तसे वागते. फार पूर्वी माणसाच्या मनासारखं वागणाऱ्या, हांजीहांजी करणाऱ्या, हुजूर पाग्यांची संख्या मोठी असे ज्यांना चमचा देखील म्हटले जाई. काळ बदलला, आता अलेक्सा ते काम करते. दुसरा मिळाल्यावर पहिल्याची काय गरज आहे? आता तर ही अलेक्सा बरीच वाटेल ती काम करते. इतर माणसांची फौज बाळगायची काय गरज आहे? माणसांनी मित्र जमवले की कालांतराने नाती बिघडतात, मग नवीन घडतात आणि हा सिलसिला चालू राहतो. काही बाबतीत नातेसंबंध घडविण्याबाबत किंवा काही बाबत हे आवश्यक नसते, पण जिथे फक्त स्वार्थ आज्ञा आणि सांगकामेपणाचा संबंध येतो, तिथे माणसांना मित्र नाही तर अलेक्सा उपयोगी पडते.

आपल्याला जीवनात भेटलेल्या किंवा इतरांच्या ऐकण्यातून, बघितलेल्यातून जाणलेल्या व्यक्तीवरून कळते की लोक फायद्यासाठी मैत्री करतात. फायदा संपला की दुसऱ्या व्यक्ती पासून फायदा मिळत असेल तर पहिलीची काय गरज? असा विचार करतात. तुम कौन? तुम्हारा मेरा क्या संबंध? असे म्हणून पाठ फिरवतात. गरज सरो वैद्य मरो, ही म्हण फार जुनी आहे. गाजराची पुंगी वाजली तर वाजली नाही तर मोडून खाल्ली, हे वचन देखील लोकप्रिय आहे. जुने द्या नवीन घ्या, ओएलएक्स पे बेच दो, ही जाहिरात आणि ही पद्धती जोरात चालली आहे. ओएलएक्स मध्ये मानसिकता कळते, माणसे उघड नाही पण समाजात विकतांना आपण ते बघतो. खानावळीत जाणे, तो ट्रॅफिक नको, हॉटेलमध्ये जाणं नको खरेदीला बाहेर जाणे नको. टेक होम, पार्सल, ऑनलाइन शॉपिंग आणि ऑनलाइन मित्र आणि अगदी टाळ्या वाजवून दाद देण्याचे काम करणारी, ऑनलाइन मदत करणारी अलेक्सा!

गाव -शहर, हाय सोसायटी- मिडल क्लास, स्त्री- पुरुष सर्व जणांनी हल्ली अलेक्सा वापरायला सुरुवात केली आहे. माणसांना अलेक्सा सारखे वापरायला जनता शिकली आहे.

Perfect practice makes a man perfect. Wrong practice does not.

मैत्रिणींचे आणि सहकाऱ्यांचे काही अनुभव तर खूप विचित्र येतात. वय वाढल्याने प्रगल्भता येतेच असे नाही. या बायका एका मैत्रिणीला दूर करतात, एका सहेलीला पंखाखाली येतात आणि दुसरीला दूर करतात. तिसरीबद्दल गॉसिप करतात. दुसरे काही मिळाले की पहिले फेकतात, कारण वर्तमानावर विश्वास असतो. Present company excepted.

म्हणजे नसलेल्या व्यक्तीबद्दल चर्चा करा आणि तिची जम के बुराई करा. जुनी मैत्रीण गेली तर जाऊ दे, जात नसेल तर तिला हाकलून लावा. तिला विसरा आणि नवीन मैत्रीण शोधा किंवा नवीन मिळाली की दुसरीला लाथ मारा. या मैत्रिणी एकीला पार्टीला बोलवतील, दुसरीला वगळतील. जेवणाच्या सुट्टीत एकत्र जेवणावरून पण एखादीला त्रास देतील. एखादीला हाड हाड करतील. मुद्दाम वागण्यात उद्दाम भांडखोर 'अ' ला जवळ करतात. वर्तमानाची पूजा करायची वृत्ती असते. त्यामुळे चलती असलेल्या त्यातल्या त्यात उद्धट बाईचे मागे बरेचजण हुजरे असतात. कंभू करून दुसऱ्या एखादीला एकटी पाडतात. कोणताच दुर्गुण नसलेल्या व्यक्तींमध्ये फारसे सद्गुण देखील नसतात. त्यामुळे अघोषित, गॉसिप करणाऱ्या बाईचा धंदा जोरात चालतो. चालू मैत्रीण अथवा मित्र मखरात बसवून जुन्या मैत्रीचे विसर्जन केले जाते. अपसेट मैत्रीबद्दल टीका घडते. सहली पार्टी पर्यटनाचा बहर ओसरला की भांडण होतात. प्रत्येकाचा अहंकार मोठा असतो.

काही मैत्रिणींनी मला विनोद शिकवला, काहींनी tv चे वेड लावले. मी त्यातून शिकले की आपणच श्रेष्ठ आहोत व बाकी सारे जण बावळट आहेत, असे प्रत्येकालाच वाटते. ही जगरहाटी असते. एवढ्या मोठ्या जगात, दुसरे अधिक चांगले कोणी तरी मिळेल, हे आताचे गेले, गेले उडत, जाऊ दे. दुसरी मदतनीस मिळाल्यावर ह्या पहिलीची काय गरज असते?

चमचे आणि अॅलेक्सा तर मिळतच राहतात. विकत घेता येतात. मानवाला काहीतरी प्रेरणा हवी. आता लिहायचे थांबते, मला लिहायला, वेळ घालवायला दुसरा विषय मिळाला. आता पहिल्या विषयाची गरजच काय? अॅलेक्सा टाळ्या वाजव. मला नवीन विषय दे!

९३ मंगल मैत्री- मैत्रीबंध

आपण कितीही मोठे झालो तरी आपले मन कॉलेज जीवनातील फुलपाखरी क्षणांमध्ये रमत असते. वर्गमित्र अथवा वर्गमैत्रीण हे नाते वेगळेच असते. कॉलेजच्या शेवटच्या दिवशी कुणालाच माहीत नसते की नंतर भेट कधी होईल. जो तो आपापल्या वाटेने निघून जातो, हरवूनच जातो.

१९७३ ते १९७९, नाशिकच्या आर.वाय.के. कॉलेजमध्ये मी शिक्षण घेतले. प्रपंचात, पंचेचाळीस वर्षांनंतर, घरात मी जमीनदोस्त झाले, पडले. मग आठवण झाली जुन्या मित्रमैत्रीणींची, दोस्तांची! जमाना सोशल नेटवर्किंगचा असल्यामुळे फेसबुक, व्हॉट्सअॅप सर्वत्र मी जुन्या मित्रमैत्रीणींचा शोध घ्यायला सुरुवात केली, सर्व मुला मुलींची नावं, रंगरूप, आकारमान, भूगोल सर्वच बदलले होते. व. पु. काळेंच्या पार्टनर प्रमाणे निरपेक्ष सल्ला देणारे जे मित्र होते, त्यांना परत भेटायची जिद्द होती. पण फेसबुकवर एकाच नावाची पन्नासेक माणसे समोर येत, त्यातून आपल्यासोबत असलेला सहकारी ओळखायचा तरी कसा? त्या आमच्या वर्गमित्रांपैकी बरेच जण नाशिकलाच स्थायिक झाले होते. तरी राहती घरे बदलली होती. मी कधी तरी तीन चार वर्षातून, एखादा दिवस नाशिकला जात होते. कोल्हापूरच्या एका मैत्रीणीकडून राजा ठाकूर या मित्राचा नंबर मिळाला, मेहनतीने अन्य फोन नंबर मिळवले. आम्ही मग ग्रुप क्रिएट केला, त्याला नाव दिलं 'सध्या काय करता?'

हळूहळू अठ्ठावन्न जण ग्रुपमध्ये अॅड झाले. अकरा एप्रिल दोन हजार एकोणावीस रोजी, गंगापूर रोडवर बॉन विवान हॉटेलमध्ये स्नेहसंमेलन केले. 'कशाला उद्याची बात' या माझ्या कथासंग्रहाचे प्रकाशन, मी वर्गातील माझी प्रतिस्पर्धी, डॉक्टर रत्ना पाटणकर अष्टेकर, हिच्या हस्ते केले. पंचेचाळीस वर्षांपूर्वी लाडके गाणे, कर्नल मोहन आशर यांनी पुन्हा बाज्यावर वाजवले, कारगिल वॉरच्या आठवणी सांगितल्या. प्रत्येकाने आपले करिअर, आपली कौटुंबिक पार्श्वभूमी आणि आपण सध्या काय करतो ते, छंद, निवृत्ती याबद्दल माहिती सांगितली.

पर्यावरण, पक्षी, वैद्यक, शेतकी खाते, निवृत्ती अशा सर्व प्रकारच्या समाजकार्यात जो तो माहीर आहे. डॉ. जुनागडे, शिरीष देव, हेमंत जोशी, पंड्या यांनी डॉक्टरीचे अनुभव सांगितले. याप्रसंगी कुणी आपल्या केसांना मिस करत होतं, तर कुणी आपल्या नाजूक कंबरेला! पंचेचाळीस वर्षापूर्वीच्या कोवळ्या आठवणींच्या केकवर, स्थैर्याचे आईसिंग घालून, पुनर्भेटीची चेरी ठेवली.

काळे काळे वांग, वांग्याला हिरवा देठ

आता आपली साऱ्यांची पुन्हा कधी भेट?

छोटीसी ये दुनिया पहचाने रास्ते है,

तुम कभी तो मिलोगे तो पूछेंगे हाल!

असा विचार मनात करत निरोप घेतला. बघू लवकरच ठरवलेली पुढची भेट कधी जमते. बघू पुन्हा भेट कधी होते.

९४ स्काईप मदर

आमच्या ग्रुप मध्ये अनेक मैत्रिणी स्काईप मदर आहेत. दुर्गाबाई त्यातल्याच एक आहेत. दहा वर्षांनी लाडका लेकर राम, मुलगा येणार म्हणून दुर्गाबाई खूप खुश झाल्या होत्या. राम दूरगावी नोकरी, नंतर दूरदेशी नोकरी, अशा रीतीने पंधरा वर्षे बाहेरच होता. राम गेली दहा वर्षे देशाबाहेर, आईला न भेटता, परदेशी राहिला होता. मधल्या काळात दोघे स्काईपवर बोलायचे, मात्र भेट झाली नव्हती. त्यामुळे लेकराने दहा वर्षांनी का होईना, देशी येणार असं सांगितल्यावर दुर्गाबाई फारच खूश झाल्या. रामसाठी, मुलासाठी काय करू आणि काय नको, अशी त्यांची परिस्थिती झाली होती. तसा विचार केला तर, वयोमानाने दुर्गाबाई पार वाकल्या होत्या. धडपणे त्यांना कामं होत नव्हती. पण त्या उत्साहित झाल्या.

फायदा तर वायदा, यानुसार, शिवाय भारताच्या कामापुता मामा या पध्दतीनुसार, जुन्या घरात राहणाऱ्या वृद्ध बाईला मोलकरणी त्रास देतात. मोलकरणींना सुद्धा नोकरीत सत्तेवर असलेल्या, काळा पैसा घरी आणणाऱ्या, मिठाईचे पुडे घरात पडलेल्या, भरपूर माल नोकरांना देणाऱ्या माणसांकडेच काम करायचं असतं. मोलकरणीचा त्रास सोसूनही आपापल्या परीने दुर्गाबाई कामाला लागल्या. फोन कायम जवळ असू दे, मुलाने सांगितले होते. त्यामुळे बोजड न सावरता येणारा देहाचा पसारा, तो मोबाइल, हे सगळं घेऊन दुर्गाबाई बाजारात जात असत. आधीच वेंधळ्या असल्याने आणि त्यात वय वाढलेले असल्यामुळे, रोज काहीतरी आणायचे, ही कामांची यादी सुरूच राही. जवळचा किराणावाला सामान खूप महाग देतो, म्हणून दुर्गाबाई त्याच्याकडून सामान आणत नसत. एक दिवशी दुर्गाबाई जोरात पडल्या, पण सुदैवाने हाड मोडले नाही. दुर्गाबाईंनी मुलापासून रामपासून हे लपवले.

फोनवर त्या दिवशी स्काईपवर राम, मुलगा खूप वेळ बोलत होता.

“आई, काय हा खरेदीचा वेडेपणा? फोनवर ऑर्डर केली की सगळं मिळतं. आजूबाजूला दहा हॉटेल आहेत. पोळी भाजी केंद्र आहेत पिझ्झा मिळेल, त्यामुळे तू अजिबात घरात त्रास घेऊ नको. कसची तयारी करतेस? काही गरज आहे का?” राम, लाडका लेक.

“अरे तू दहा वर्षांनी येणार, स्काइप वर बोलल्यामुळे तुला आई कशी दिसते हे अणि मला माझा छकुला कसा दिसतो, हे तरी निदान लक्षात राहते. नाहीतर दहा वर्षांनी आपण एकमेकांना ओळखणं अवघड होतं.” दुर्गाबाई.

“आई अगं त्या देशात काही ग्लॅमरच नाही. आम्हाला इथे सगळं मिळतं, इंडियन स्टोअर असते.”

“अरे आईची माया मिळते का प्रेम मिळते का?” दुर्गाबाई.

“आई सर्व फिल्मी, श्यामची आई, श्यामची मम्मी फेम शिळे डायलॉग मारू नकोस. फोन कायम जवळ ठेव. मला जर भारतात काही काम देण्यात आले, तर मी लवकरच भारतात येणार आहे.” लेक.

“तू फोन तरी किती वेळा करतोस? वर्षातून चारवेळा करतोस” दुर्गाबाई.

“आई काही कामासाठी, मला एका ट्रेनिंगसाठी भारतात पाठवणार आहेत, तेव्हा मी भेटेन” लेक.

“अरे बाबा, काय काय खरेदी केलीय, सांगू का? अजून काय घेऊ?” दुर्गाबाई.

“आई खरं सांगू मला स्वदेशी यावंसंच वाटत नाही. ते डास, ती घाण, मी त्या घरी आजारी पडतो. ते जुनं घर, त्या जुन्या वस्तू पाहून निराशा दाटून येते. मग असं वाटतं, त्या घरी येऊच नये.” लेक

“ये रे, मला भेटायला ये. वाटल्यास घरी येऊ नकोस. जुनं पडकं घर, तुला आवडत नाही मला मान्य आहे. घरी नाही आलास तरी चालेल, पण मी तुला विमानतळावर भेटेन.” दुर्गाबाई

“हो तसं चालेल, पण माझे मित्र असतात, भेटायला येतात, विमानतळावर” लेक

“तरी चालेल रे बेटा, मला तुझ्या डोक्यावरून हात फिरवला तरी बरे वाटेल” दुर्गाबाई.

“आई, विमानतळावर मात्र थोड्या अंतरावरून नीटच वाग. माझे मित्र असतात, समजलं ना, मी काय म्हणतोय ते? अगं लोक नावं ठेवतात.” लेक

“दहा वर्षांनी येणाऱ्या मुलाला मिठी मारली, तर लोक हसतात? डोक्यावरून हात फिरवला केसांवरून हात फिरवला, तर लोक नाव ठेवतात, हसतात?” दुर्गाबाई

“मग मी येत नाही” लेक

“असू दे रे, ठिक आहे, नाही फिरवणार अंगावर हात, केसातून बोटं, तुला डोळे भरून बघेन. तरी तू ये, वाटल्यास मला विमानतळावर बोलाव. पण तुला बघीन, माझ्या अधु नजरेस पड, मला दुरून पण नीट निरखून बघू दे रे. तुला जाऊन दहा वर्ष झाली” दुर्गाबाई.

एका ठरलेल्या संध्याकाळी, स्काइपवर बोलून लेकाने, रामने, छकुल्याने तो येण्याची तारीख सांगितली. अर्थात जुन्या घरी येण्याची शक्यता फेटाळून लावत तो विमानतळावरच भेटला. दुर्गाबाई मला सोबत घेऊन गेल्या. राम माझ्या जवळ आला. “आईची मैत्रीण ना तुम्ही?”

“आई” राम आईला म्हणाला. दुर्गाबाईंनी त्याच्या डोक्यावरून हात फिरवला. लेकाला डोळे भरून बघितलं. हसून मित्रांमध्ये तो परत गेला. मित्रांमध्ये चेष्टामस्करी करू लागला. दुर्गाबाई एका खांबाला टेकून, नजरेने त्याला टिपत होत्या. अर्धा तास सगळ्यांची भेट घेऊन, त्यातल्या पाच मिनिटं दुर्गाबाईंना, आईला भेटून तो परत जायला निघाला. जाताना आईजवळ आला.

“आई हा खाऊ नको मला, तूच खा” असं म्हणून त्याने खाऊची पिशवी परत दुर्गाबाईंच्या हातात दिली. रामने चॉकलेटं आणली होती, ती आईच्या हातात ठेवली. तो विमानतळावर परत गेला. काचेला नाक लावून दुर्गाबाईं दूरवर बघत बसल्या. सिव्युरिटीवाले आम्हाला बाजूला व्हा, बाजूला व्हा सांगत होते. दुर्गाबाईं तरीदेखील डोळे फाडून फाडून बघत होत्या. थोड्या अंतरावरून, रामने मागे वळून बघितले. रामने बाय बाय म्हणून हात वर केला आणि तो पुढे पुढे जाऊ लागला. दहा वर्षांनी का होईना, लेकाला बघायला मिळालं, भेटायला मिळालं, यातच दुर्गाबाईंनी आनंद मानला.

परत येताना दुर्गाबाईं मला म्हणाल्या,

"दहा वर्षांनी आलाय, मला भेटायला! आता परत कधी येईल?

कदाचित पुढच्या दहा वर्षांनी येईल."

तोपर्यंत स्काइपवर भेटायची, त्यावर समाधान मानायची तयारी दुर्गाबाईंनी केली. दुर्गाबाईंनी स्वतःला स्काइप मदरच समजून घेतले आहे.

धन्यवाद स्काइप,

धन्यवाद, व्हिडिओ कॉलिंग.

९५ प्रेरणा घ्या

कोणतेही काम करायला काही तरी प्रेरणा हवी असते. अर्थात प्रेरणा विकत मिळत नाही, आतून यावी लागते. एखादी सहल, सोबत, मैत्रीण, खास वाक्य, घोषणा, आवडणारी जागा, फावला वेळ, आवडणारी जागा मिळत नाही हे दुःख, आजार, आवड, कंटाळा, अति काम, उत्साह, राग यांपैकी एखाद्या गोष्टीची प्रेरणा माणूस घेतो. उपाय आणि त्या प्रेरणेला प्रतिक्रिया म्हणून काम करतो. कोणतेही काम करण्यासाठी अथवा एखादी घटना टाळण्यासाठी दिली जाणारी महत्त्वाची दोन कारणं आपण नेहमी ऐकतो,

एक, सोबत नव्हती किंवा दोन, वेळ नव्हता. यातील खरं कारण हे असतं, की पुरेशी प्रेरणा नव्हती. पुरेशी प्रेरणा असेल, तर माणूस एकटादेखील जातो. असं म्हणतात की लाडक्या मैत्रीणींसाठी, दूरवर भेटीला जाण्याची इच्छा पूर्ण होण्यासाठी, मंदिराचे खेटे घालण्यासाठी, व्रत करताना, कुणाला भेटायला जाण्यासाठी आपण वेळात वेळ काढतो. खरं म्हणाल तर पैसे, कर्ज आणि वेळ हे काढावेच लागतात. आपोआप उठून काही ते आपल्या हातात येत नसतात. रोजच्या कटकटीला कंटाळलेली व्यक्तीपण हवे असलेले पाहुणे आले की धावून धावून काम करते. पाहुणचार करते, गप्पा मारते. ते आलेले पाहुणे ही तिला मिळालेली प्रेरणा असते. बिझी व्यक्तीला सगळ्यात अधिक वेळ मिळतो, कारण की वेळेचे नियोजन ती व्यक्ती चांगलं करते. प्रेरणा सर्वच कामांना हवी. उदाहरणार्थ व्यायाम, स्वयंपाक, घरकाम, गप्पा, विश्रांती, लिखाण, क्लास, नाटक, सिनेमा इत्यादीसाठी सुध्दा.

डॉक्टरांनी सांगितल्याशिवाय पेशंट विश्रांती देखील घेत नाही. म्हणजे डॉक्टरांच्या दृष्ट्याची प्रेरणा हवीच. पाहुणे येणार, हे ऐकताच नेकीने घराची स्वच्छता केली जाते. दिवाळी दसऱ्याच्या निमित्ताने पसारा, कचरा, अनावश्यक गोष्टी, जाळी जळमटं काढली जातात. नववर्षाच्या निश्चयाच्या प्रेरणेने निदान चार दिवस तरी सकाळचा फेरफटका होतो, व्यायाम होतो किंवा त्याचा निश्चय केला ती गोष्ट होते, डायरी लिहिली जाते. व्यायाम केला जातो.

सायकल चालवली जाते. गोड बोललं जातं. पुढे ही प्रेरणा कमी होते. मनातून उतरते, मनपण मेंदूतच असतं. जी प्रेरणा मेंदूला चालना देते आणि क्रिया घडवते ती प्रेरणा कमी पडली की माणूस निष्क्रिय बनतो. बक्षिसाच्या लालसेने कलेमध्ये वेगवेगळे प्रयोग केले जातात. प्रगती होते. स्पर्धांच्या निमित्ताने लिखाण होते. सूर्योपासनेच्या निमित्ताने सकाळी लवकर उठले जाते. लग्नाचा समारंभ, वाढदिवस, पार्टी, मुंज, या निमित्ताने भेटी होतात. भाषण, नाटक, सिनेमा, करमणूकीच्या कार्यक्रमांमुळे वेळ पाळण्याची सवय लागते. कुठे तरी बाहेर जाण्याची प्रेरणा मिळते.

काही घरी रेडिओ ऐकत ऐकत काम करायची सवय असते. एकीकडे गाणी ऐकत कामाचा हात चालतो. काम होते. पण मालिकांसाठी मात्र टीव्ही समोर ठिय्या देऊन बसावे लागते. तो मोह टाळला की प्रेरणा मिळते. ब्रेकमध्ये जाहिरातीला तरी वेळ मिळेल, वेळ तेव्हा काम करा. गॉसिप करण्याचा अतिरेक होत असेल, तर रागाची प्रेरणा घेऊन फिरायला जा. बुद्धीहीन बिनडोक मालिका बघण्यापेक्षा वाचन करा, लिहा, विणकाम करा. नवीन भाषा शिका, झड लावा, जगवा. काही तरी दुखत असते, तरीही मैत्रीण आली किंवा जवळचे नातेवाईक आले की माणूस त्या प्रेरणेने उभारी धरतो, तो धावायला लागतो.

कुणी विचारलं, "कसे आहात?" तर आपण उत्तर देतो, "हे हे हे दुखते, कंटाळा आलाय"

पण त्या व्यक्तींनी विचारलं, "सहलीला येता का? चार दिवस जपानला जाऊ या." मग आपण पटकन उठून तयारीला लागतो. त्यावेळी आपलं सगळं दुखणं बाजूला राहतं. म्हणजे काय सर्वच बाबतीत प्रेरणा महत्त्वाची असते. प्रेरणा मिळणे ही तर कृतीची व यशाची पहिली पायरी असते. माझा हा लेख प्रेरणा म्हणून समोर ठेवून काम करायला अथवा अन्य कुठल्या कारणासाठी वापरायला हरकत नाही.

प्रेरणा घ्या प्रेरणा घ्या!

९६ सध्या काय करता?

सध्या काय करता? हा प्रश्न भेटणाऱ्या व्यक्ती बऱ्याच वेळा एकमेकांना करत असतात. जीवन हे मागे दरी असते पुढे डोंगर असतो. उतारवयामुळे आणि उतरण्याच्या समस्येमुळे, कोणाच्याही मदतीशिवाय मागे पुढे जाणे शक्य नसते. जिराफासारखी करमणुकीसाठी मान वर करून नवा वृद्ध माणूस दूरवर बघतो. शरीराला थोडासा कठोर पणाचा आणि स्थितप्रज्ञतेचा लेप फासला की आत काही झिरपत नाही. लाभही होत नाही तोटा होत नाही. पाहिजे तसे यश मिळत नाही. म्हणून माणसाला या वयात तरी वाटतं, जुना कचरा काढून टाकावा, मळभ काढून टाकावे. देव देव करताना कळते, गंगाजलाने शरीर स्वच्छ न होते, तर मन काय होणार? पण आपला गंगा जलावर विश्वास असतो. गंगाजल पिऊन कीर्ती मंत्र जप करून मनस्थिती बदलत नाही. अन्य कोणतीही व्यक्ती आपली व्याकूळता दूर करू शकत नाही. स्वतःच स्वतः प्रयत्न करायला हवे. लालसा थकली की शहाणपणा सुरू होतो. मग माणसाच्या मनात एक प्रकारचे मैत्र अवतरते. माणसांची किंमत कळायला लागते. वेगळे विचार मनात यायला लागतात.

एक कथा सांगते, एक कलाकार दगडी शिळा कोरून, मूर्ती नक्षीच्या झालरी वर कोरीव चित्र असे शिल्प बनवत असतो. अनेक वर्षे घालवतो. ती शिळा, कला कृती आपल्या प्रेयसीला बक्षीस देतो. प्रेयसीला त्या शिल्पात दगडाशिवाय काही दिसत नाही. त्या कलाकाराने आपल्या प्रेयसीला सांगितलं की, "तू मंदिरात पूर्व दिशेला ही शिळा ठेव. जेव्हा संध्याकाळ होऊन पश्चिमेला सूर्यास्त होईल, तेव्हा त्या किरणांत ही शिळा बघ, तेव्हा खऱ्या अर्थाने रूपक सौंदर्य, या चित्रातला अर्थ तुला कळेल." पश्चिमेच्या सूर्यास्ताच्या किरणांत प्रेयसीने बघितलं. गुरूने मात्र जाळीतून सूर्यास्ताचे वेळी शिळेकडे बघितलं. त्यांना त्या शिळेमध्ये प्रेम दिसलं. जीवन दृष्टीकोन, हा सुद्धा दारू प्रमाणे नाशाची नशा चढवतो. भक्तीदेखील नशा चढवते आणि मग शिळेत आपल्याला काही तरी वेगळे दिसू लागते.

उतारवयात येणारी प्रगल्भता, मॅच्युरिटी आणि बदललेला दृष्टिकोन, हा सूर्यास्ताच्या वेळेस जीवनाचं सौंदर्य दाखवतो.

ती प्रेयसी कलाकाराला भेटली. ती त्याला म्हणाली,

“तू भोळा आहे असे भासवतोस, पण चतुर आहेस”

“प्रिये मी तुझ्यावर विश्वास ठेवला, अति विश्वास ठेवला, चूक केली. पण अल्प विश्वास ठेवून हातचं राखून प्रेम केलं की कंटाळा येतो. कारण की ते प्रेम नसतं, व्यवहार असतो. ही शिळा माझा मास्टरपीस आहे.” कलाकार म्हणाला.

“प्रत्येकाचा दृष्टिकोन अलग असतो,” प्रेयसी म्हणाली.

“जीवनाच्या भटकंतीत सोबत हवी, ही सोबत फार महाग असते.” कलाकार.

त्या मंदिरात एक मठाधिपती राहात होते, त्यांना कलाकाराने विचारलं, “तुम्ही मठाधिपती आहात, तुम्हाला सोबत कशाला हवी?”

“का मठाधिपती काय माणूस नसतात?” मठाधिपतींनी विचारलं.

“प्रेम म्हणजे सहवास, स्पर्श आणि ओढ असते” प्रेयसी म्हणाली.

“खरे प्रेम कथेचे प्रेम म्हणजे प्रेम असतं. स्पर्श व संवादाशिवाय देखील टिकतं.” कलाकार म्हणाला. “गुरू, अध्यात्म सेवा ईश्वर सेवा, जप सारेच, असते” प्रेयसी म्हणाली.

“वरचे देव काही स्वतःची स्तुती ऐकण्यासाठी आग्रही नाहीत, त्या देवाला स्वतःचं कौतुक ऐकायला उत्सुकताही नाही.” गुरु

“तुम्ही जेव्हा प्रत्येक दृष्टीकोनाने व्यक्तीला तुम्ही सध्या काय करता? असे विचारता त्यावर तुम्हाला शिला कशी दिसते? तो परमेश्वर कसा असतो? या प्रश्नांची उत्तरं मिळतात.”

सहवास, सोबत, उतारवय उतरती किरणं, यांचा अंदाज येऊ लागला, की आपण आपणास भेटणाऱ्या व्यक्तींना विचारतो, "सध्या काय करता? पूर्वी तुम्ही काय केलं ते मला माहिती आहे, फक्त सध्या काय करता ते सांगा" कारण या उतारवयातील सूर्यास्ताच्या किरणांनी नजरिया नजारा आणि दृष्टिकोन बदललेला असतो. जीवनरूपी शिळा सुंदर दिसू लागते. मी तुम्हाला पण विचारते,

"सध्या काय करता?"

९७ कसे काय वाटतेय?

कसे काय वाटतेय? हा प्रश्न आपण वारंवार विचारत असतो. कसे काय वाटतेय, असे विचारले गेल्यावर काही जण रडगाणे गाणे सुरू करतात. काही जण ओके असं म्हणतात तर काही जण खूप आनंदी असल्याचं वर्णन करून सांगतात. या सर्व, कसे काय म्हणता ची उत्तरे कसं काय वाटते, गारगार वाटतेयच्या चालीवर असतात. आनंदी माणसं देवळात मात्र नक्की भेटतात. या मित्रांच्या कंपूत, खालील प्रमाणे चर्चा चालतात.

“हल्ली आईवडील मुलांना सांगतात, स्वतंत्र घर घेऊन स्वतंत्र राहा” अ

“शहरात आणि काही ठिकाणी मुले आई वडिलांना सांगतात, तुमचे तुम्ही बघा.” ब

“अज्ञानात सुख असते. मुले सांभाळत नाहीत, तर काही कुटुंबांना मुले नकोच नसतात. उदाहरणार्थ ओ वुमनीया, यांमध्ये म्हटलं तशी

“मुलं नको असलेली डिकची, Double income no kids संस्कृती आहे.” क

“जीवाला जपून राहा. पांढरे वस्त्र भगवी कफनी ही विरक्ती देत नाही. विरक्ती मिळायला फार काळ जावा लागतो. विरक्ती ही तपश्चर्या असते” देवळातील गुरू कीर्तनात सांगत होते.

“हल्लीच्या दिवसात फॅमिली सर्कल म्हणजे कुटुंब हे सुद्धा खूप संकुचित झाले आहे. भिंतीवर एक फॅमिली फोटो, सोबत राहणारा कुत्रा, पोपट, नोकर, न भेटणारे शेजारी, महिन्यातून एकदा फोन करणारी मुलं, भेटायला न येणारी नातवंडं, सामान्य मित्र अशी असते.” नंबर दोन मित्र म्हणाला.

“शेवटी ज्याचा त्याचा दृष्टिकोन असतो” गुरुजींनी समजावले. तुम्ही प्रश्न विचाराल कसे उत्तर येते! काय मजेत आहात ना? असं विचारलं की समोरची व्यक्ती हो, हो म्हणते. कसे आहात असे विचारले की तीन ऑप्शन असतात. खुशीत, ठीक, दुखात! टोनलर ठरतात.

“कसे आहात? तुमची काळजी वाटते,” असे बोलणे समजलात की, ती समोरची व्यक्ती रडगाणे गाऊ शकते. कसे काय वाटते? विचारल्यावर, बरे बरे वाटते, असा पर्याय देखील येतो. पुढे कसे आहात विचारलं की तब्येत बरी नाही सांगणारे असतात. कुणी जवळचं भेटलं की वृद्ध गुडघे दुखतात, झोप येत नाही, वजन वाढतं, पोटभर जेवण जात नाही, अशा तक्रारी करतात. काहीतरी दुखत असणारे देशी वृद्ध मात्र जवळची मैत्रीण, सून अथवा कुणी अन्य खास भेटायला आले, की कुणीतरी भेटायला आले या खुशीने उठून, आनंदाने कामाला लागतात. थोडक्यात काय आजारपण आलेय, बरे वाटत नाही, ही भावना मनाची असते. देहाचे प्रश्न मनाने उभारी धरली की, दबून जातात. बेचैनी माणसाला अनेक वेळा त्रास देते, सहज दूर होत नाही. मन बेचैन झालं की काहीच बरं वाटत नाही. अशावेळी आपण चिडचिड करतो. गॉसिप करतो, चुकीचा निर्णय घेतो. बेचैन क्षणी गॉसिप करू नका, शक्यतो निर्विकार राहा. शंभर वेळापैकी एकदा जरी निर्विकार राहिलात आणि स्वतःच्याच मनाला समजावलं तर ठीक होईल.

कसं काय वाटतंय, छान वाटतंय, म्हणालात तर ते या लेखाचं सार्थक समजेन. मी ते या लिखाणाचं यश समजेन.

कसे काय वाटतेय, छान छान वाटतेय हाच कानमंत्र मनाजवळ बाळगावा.

९८ अडगळ

एका मोठ्या लेखकांनी त्यांच्या हिंदू नावाच्या कादंबरीत जगण्याला समृद्ध अडगळ असं म्हटलं आहे. माणूस म्हटलं की त्याला लागणाऱ्या वस्तू, कपडे, अन्न, अन्न साठवण्याचे डबे, त्या अन्नासाठी चूल अशा अनेक गोष्टी त्याला दैनंदिन व्यवहारासाठी आणि जगण्यासाठी लागतात. हळूहळू फॅशन, हौस, कौतुक, गरज म्हणून खरेदी केलेल्या या सामानाची, जगण्याची समृद्ध अडगळ वाढत जाते. थोडासा पसारा, घर सजावटीचे सामान, आवश्यक त्या बसायला खुर्चा, टेबल, सोफा, पलंग, पडदे ह्यासोबत गिझर, स्वयंपाकाची शेंगडी, पाण्याची भांडी, पेले अशा अनेक गोष्टी वाढत जातात.

नवीन असो की जुने, घर म्हटले की बऱ्याच गोष्टी जशा येतात, तसे स्वयंपाक घर म्हटले की बऱ्याच वस्तू येतात. त्यात काही वस्तू हव्या असतात का? सामान लागते, वेगळी ताटे, डिनर सेट, क्रोकरी लागते. त्यामुळे स्वयंपाकाची कपाटे भरून जातात. कपाट कमी पडते, आवर शक्ती कमी होते. हौस मात्र वाढत राहते. शॉपिंगबद्दल तर काय बोलायचं? तो एक छंद झाला आहे. प्रत्येक ठिकाणी गेल्यावर त्या जागेची आठवण म्हणून भेटवस्तू आणली जाते, जी अडगळीत पडणारी ठरते. देण्या घेण्याची बक्षीसपात्र गिफ्ट, देण्या घेण्याचे कपडे, पुस्तकं, चादरी, पर्सेस, बॅग, चपला, रुमाल, टोप्या अशा रीतीने घरात खूप वस्तू वाढत जातात.

जागा, आधुनिक काळात मिळते तेवढी मिळते, ती फारशी लहान पडते असे नाही, पण नीट मांडलं जात नाही. हवं ते सापडत नाही. शिवाय अडगळ नीट राखली जात नाही. हव्याशा आणि नकोशा वस्तूंचा भरणा होतच राहतो. देखभाल न झाल्यामुळे वस्तू जुनकट दिसतात. बदल आणि घराला रंग रूप हवे म्हणून या वस्तू फेकल्या जातात. रिटर्न गिफ्ट पुस्तक आणि न लागणाऱ्या स्वयंपाकातील वस्तू यांचा तर फापट पसारा होतो. वेळ नसल्यामुळे तो आवरला जात नाही. त्यामुळे या नकोशा वस्तूंसाठी अजून एक कपाट बनवलं जातं, तरी सापडत काहीच नाही.

अती कपडे

हल्ली तर काय इतक्या प्रमाणात कपडे घेतले जातात, की जे देशाच्या प्रगतीला घातक आहे. एकूण काय

एक नूर आदमी दस नूर कपडा! असे पूर्वी म्हटले जायचे.

हल्ली मात्र एक नूर आदमी सौ नूर कपडा! अशी अति कपडे खरेदी केली जाते. कुणाकडेही घराकडे लक्ष द्यायला वेळ नसतो. आवरायला वेळ नसतो. एकदा वापरून थोडे जुनकट झालेले कपडे पुन्हा घालायला नको वाटतं. घरातली जगण्याची समृद्ध अडगळ वाढत जाते. अजून मोठे घर घेऊ या असा विचार मनात येतो.

उपाय

यावर उपाय काय करायचे? नव्या गोष्टी खरेदी करण्याचा मोह टाळावा. आवश्यक असेल तरच खरेदी करावी. केवळ पैसा आहे म्हणून खरेदी करू नये. डॉक्टर असे म्हणतात की अति खरेदी हा मानसिक रोग आहे. रिकामी जागा भरण्यासाठी आनंद उपचार म्हणून माणूस खरेदी करतो. त्यामुळे खरेदी करण्यापूर्वी व्यवस्थित पोटभर जेवून घ्यावे.

खर्च, आवश्यकता आणि सांगोपांग विचार करून खरेदी करावी.

वेळ मिळताच घर आवरावे.

न लागणाऱ्या वस्तू देऊन टाकाव्या.

अति कपडे खरेदी करू नये.

थोडे जुने झाले तरी कपडे इस्त्री आणि स्टार्च करून वापरता येतात.

न लागणाऱ्या वस्तू फॅशन म्हणून खरेदी करू नये.

शोकेसमध्ये ठेवायच्या वस्तूंवरची धूळ साफ करणं होत नसेल तर शोभेच्या वस्तू घेऊ नये.

घरातील वाढता पसारा संतुलित ठेवावा.

अडगळ कमी करावी.

फक्त पैसा आहे म्हणून विनाकारण कपडे, चपला, पर्सेस, लाकडी सामान, किराणा इत्यादी घरवस्तू खरेदी करू नये.

आत्तापर्यंत गरज, हौस, बदल, फॅशन म्हणून मानवाने भरपूर अडगळ जमा केली आहे, पण याच्यापुढे अडगळ जमा करताना विचार करावा.

अडगळ असतेच थोडीफार, पण अडगळीचा होऊ नये भार.

९९ ब्लू ग्रोटो, ईटली

हे सौंदर्य राखायला हवं.

ब्लू ग्रोटो या ईटलीतील बेटावर, दरवर्षी अडीच मिलियन पर्यटक येतात. मजा वाटते पण त्या बेटाला या पर्यटकांचा कंटाळा आला आहे. याचे कारण या पर्यटनातून मिळणाऱ्या उत्पन्नापेक्षा या पर्यटकांनी केलेल्या कचऱ्याच्या विल्हेवाटीची समस्या मोठी आहे. ब्लू ग्रोटो हे केप्री, इटलीमधील एक बेट आहे. युरोप टूरमध्ये दाखवतात. या बेटावर येणारे पर्यटक या बेटावर मुक्कामाला राहत नाहीत, ते सकाळी येतात आणि रात्रीच्या पूर्वीच हे बेट सोडून आपापल्या हॉटेलांमध्ये जातात. येथे राहणारे लोक या सुंदर बेटांच्या सौंदर्याला धोका असल्याचे सांगतात. या ठिकाणी येणारे पर्यटक प्रामुख्याने इटलीहून येतात किंवा जगभरातून येतात. या लोकप्रियतेचे कारण असे की, जगातील सर्वात सुंदर जागा असं ब्लू ग्रोटोचं वर्णन केलं जातं. जेमतेम चार मैल क्षेत्रफळाचे हे बेट अडीच मिलियन पर्यटकांना एका वर्षात सहन करते. हे पर्यटक येताना प्लास्टिक कचरा, कागद, निरूपयोगी वस्तू असा इतका कचरा आणतात. या कचऱ्याची विल्हेवाट चारी बाजूंना समुद्र असल्यामुळे कशी लावायची असा प्रश्न पडतो.

१ मे २०१९ पासून या बेटावर प्लास्टिकच्या बाटल्या आणि प्लास्टिकच्या पिशव्या आणायला बंदी केली आहे. जर ही बंदी मोडली तर पाचशे युरोचा दंड ठेवला आहे. मात्र या प्लास्टिकच्या बंदीने बेट वाचेल, फारसा फरक पडेल असे कॅप्रीच्या लोकांना वाटत नाही. या लोकांचे असे मत आहे की येणाऱ्या पर्यटकांवर, त्यांच्या संख्येवर काहीतरी बंधन घालावे. हेलिकॉप्टरने येणारे आणि समुद्र मार्गाने येणारे, असे दोन प्रकारचे पर्यटकांचे लोंढे या बेटाला सहन करावे लागतात. आता या बेटाची सहनशक्ती संपुष्टात आली आहे. येथे अनेक उत्तमोत्तम राजवाडे बांधलेले आहेत. केप्रीमध्ये येऊन रोमन लोकांनी बांधलेल्या सुंदर राजवाड्यांसाठी आणि उत्तम दगडी समुद्र शीळा, गुहांसाठी कॅप्री प्रसिद्ध आहे. समुद्र किनाऱ्यापासून जवळच अनेक छोटे छोटे बंगले बांधले गेले आहेत. यांतील रहिवाशांच्या घरातून सुंदर समुद्र दिसतो.

मात्र राहणारे पर्यटक खूप कमी आहेत. येणाऱ्या पर्यटकांपैकी पंच्याऐंशी टक्के पर्यटक हे दिवसा येणारे असतात. एका दिवसाला वीस हजारांपर्यंत पर्यटक या बेटाला भेट देतात, ते त्या कार्यक्रमात सकाळच्या फेरीबोटीने येतात आणि फिरून जेवण करून सृष्टी सौंदर्य बघून राजवाड्यांना भेट देऊन परत जातात.

या पर्यटकांपासून मिळणाऱ्या उत्पन्नावर या बेटातील लोकांचा उदरनिर्वाह चालतो. मात्र या लोकांनी आणलेला कचरा प्रमाणाबाहेर असतो. खा आणि निघा, जा, या उक्तीप्रमाणे येथे येणारे लोक येथे राहत नाहीत आणि येथे घाण करतात. पर्यटक येथे फक्त एखादी टोपी, लिंबू सरबत, लेमन जिलेटो आणि कॅंडी खरेदी करतात. त्यामुळे या पर्यटकांपासून कॅप्री वासियांना फारसे उत्पन्न मिळत नाही. फेरी बोटीची कमाई, वरखर्च फेरीबोटी वाले घेतात. बोटीवरच्या लोकांना कमाई असली तरी बेटावरच्या लोकांना कमाई होत नाही आणि म्हणावे तितके उत्पन्न मिळत नाही. हल्ली पर्यटनाचे प्रमाण फारच वाढले आहे. पर्यटकांनी खूप गर्दी होते, रहदारीला त्रास होतो. सोयी सुविधा, नियमन आवश्यक आहे. हे कॅप्री बेट आणि ब्ल्यू ग्रोटो अप्रतिम सुंदर आहे. आज इटली कोरोनाबाधित देशांत नंबर २ वर आहे, जे फार दुःखद आहे.

निसर्गाला धोका न पोहोचवता ते राखायला हवे, जपायला हवे.

१०० परदेशी चित्रीकरण:

आज या लेखाचा विषय आहे परदेशी चित्रीकरण झालेले चित्रपट! प्रेक्षकांच्या मनावर देश परदेशाचे आकर्षणाचे गारूड असतेच. प्रत्येकच माणसाला हिंदी चित्रपटांनी, भारतीयांना चित्र निर्मात्यांनी, परदेशाचे वेड फार पूर्वीपासूनच लावले.

चीन अरब हमारा हिंदोस्ता हमारा, असे असो किंवा मेरे पिया गये रंगून, वहां से किये है टेलिफून, असे ब्रह्मदेशाचे वर्णन करणाऱ्या गाण्यांचे वेड १९५० किंवा पूर्वीच्या काळापासूनच भारतीयांना आहे. परदेशीचा परिसर, राहणी, अनुकरण, फॅशन, सहली यांचे वेड चित्रपटांमुळेच लागले.

विवाह सोहळे: अनुष्का शर्मा आणि विकाट कोहली यांचा, तसेच दीपिका पदुकोन आणि रणवीर सिंग यांचे विवाह सोहळे ईटली या देशात पार पडले.

शिक्षण: पुरब और पश्चिम चित्रपटापासून मुलांना परदेशी शिक्षणाला पाठवायची आणि स्वतः जाण्याचीही स्वप्न भारतीयांना पडू लागली. मग हा तरूण, परदेशातच लग्न करून गोरी मेम भारतात आणायला लागला. फॅरीनच्या वस्तू, साड्या, कपडे, इलेक्ट्रिक वस्तू, मोबाइल, टीव्ही यांचे आकर्षण वाढले. परदेश वारी आवडू लागली. येणाऱ्यांकडून सामान आणण्याचे कौतुक वाढू लागले.

ओढ: हळूहळू काळ बदलला, आज दोन हजार एकोणीस साली प्रत्येक घरातील एक व्यक्ती परदेशात आहे.

सहली

टूर कंपनीच्या परदेशी टूर भरून वाहत असतात. चित्रीकरण परदेशी झालेले चित्रपट गाजू लागले. नेपाळ, अमेरिका, युरोप, फ्रान्स, ईटली, अन्य देश पर्यटनात आघाडीवर आहेत. पन्नास

वर्षापूर्वी हिप्पी संस्कृतीमुळे गोव्याला आणि मुंबईला हिप्पींचे तांडे दिसत असत आणि मग हरे कृष्ण हरे राम (नेपाळ) हा चित्रपट आला.

युरोप

खरं तर दिलवाले दुल्हनिया ले जाएंगे (युरोप) या चित्रपटापासून भारतीयांना युरोप टूरची स्वप्ने पडू लागली आणि युरोप टूर फुल्ल होऊ लागल्या. बहुतांशी हिंदी चित्रपटांमध्ये युरोप, अमेरिका, इटली आणि पॅरिस यांचे चित्रीकरण असते. दिलवाले दुल्हनिया मुळे प्रकाशझोतात आल्यामुळे माऊंट टिटलीस येथे शाहरूख खान आणि काजोल यांचे कटआऊट आणि यश चोप्रा यांचा पुतळा ठेवण्यात आला आहे.

स्वामी दादा, गॅम्बलर, देश परदेश या देवानंदच्या चित्रपटाचे चित्रीकरण परदेशी झाले आहे. प्रेम पुजारी चे चित्रीकरण स्विझर्लंड ला आणि हरे कृष्ण हरे रामचे नेपाळला झाले आहे. परदेश चित्रपटात अमेरिका आणि लास वेगास बघायला मिळते आणि ईविनिंग इन पॅरिसमध्ये फ्रान्सचे शूटिंग आहे. क्वीनमध्ये आयफेल टॉवर, पॅरिस, फ्रान्स व अन्य देशांचे चित्रीकरण आहे. ये दिल दिवाना परदेशमध्ये परदेशी गाड्या दाखवल्या आहेत. सिलसिला मध्ये अॅमस्टरडॅमचे रंगीबेरंगी ट्युलिप गार्डन यश चोप्रांनी दाखवली आहे. लंडन पॅरिस न्यूयॉर्क या तीन शहरांची मोहिनी सगळ्यांनाच पडते. अमेरिका, न्यूयॉर्कमध्ये कायम हिन्दी चित्रपटांचे चित्रीकरण होते. शक्ती सामंतांनी सिंगापूर चित्रपटामध्ये सिंगापूरचे शूटिंग दाखवले आहे. तर सिमरन चित्रपटात अमेरिका दिसते. मेरे पिया गये रंगून मध्ये ब्रह्मदेश दिसतो. मराठी चित्रपटांमध्ये लव्ह इन लंडन, लव्ह इन मॉरिशस अशा चित्रपटांमध्ये परदेशी चित्रीकरण आहे. नायगरा धबधबा बऱ्याच हिंदी चित्रपटात दिसतो. हॉंगकाँग हा चीनमध्ये चित्रीकरण झालेला चित्रपट येऊन गेला. अराउंड द वर्ड इन एट डॉलर, मध्ये राज कपूरने जग दाखवले. संगम मध्ये लंडन रोम पॅरिसचे चित्रीकरण होते. आ अब लौट चले मध्ये अमेरिकेचे शूटिंग होते. जब तक है जान, अंजाना अंजानी, भारत या चित्रपटात लंडनचे शूटिंग आहे. दिलवाले चित्रपटातील रंग दे तू मोहे गेरुआ

मध्ये आइसलँडचे आणि नमस्ते लंडन कभी खुशी कभी गम मध्ये लंडनचे शूटिंग आहे. मटर गशती तमाशा मध्ये आइसलँडचे आणि कोर्सिका फ्रान्सचे चित्रीकरण आहे. जिंदगी ना मिले दोबारा मध्ये स्पेनचे आणि कहो ना प्यार है मध्ये थायलंडचे चित्रीकरण आहे.

ये जवानी है दिवानीमध्ये पॅरिसचे, कभी अलविदा ना कहना मध्ये अमेरिकेचे, इंग्लिश विंग्लिश, माय नेम इज खान मध्ये अमेरिकेचे चित्रीकरण आहे. देवानंदच्या आणि आमिर खानच्या चित्रपटात परदेशी हिरोईन असत, दिल चाहता है मध्ये अमेरिका आणि पीकेमध्ये बेल्जियमचे शूटिंग आहे. तमाशा चित्रपटाचे शूटिंग युरोपमध्ये झाले. बचना ए हसीनो, ए दिल है मुश्किल, आ अब लौट चले मध्ये अमेरिका दिसते.

ईटली, जर्मनी

हम दिल दे चुके सनम मध्ये इटलीचे शूटिंग आहे. जर्मनीमध्ये और प्यार हो गया, दिल तो पागल है, हिरो नंबर वन या चित्रपटांचे चित्रीकरण झाले आहे. स्वित्झर्लंडमध्ये और प्यार हो गया, ऑस्ट्रियामध्ये अलबेला, युवराज या चित्रपटांचे चित्रीकरण झाले आहे. टायगर जिंदा है या चित्रपटातील दिल दिया गल्लाँ, या गाण्यात ऑस्ट्रियातील इन्स वर्क येथील एका हॉटेलचे दृश्य आहे.

उत्तम चित्रीकरणामुळे हे चित्रपट गाजले, परदेशी पर्यटन व्यवसायाला चालना मिळाली. काही कारणाने परदेशी जाऊ न शकणाऱ्यांना सिनेमातून परदेशवारी घडली.

बी ग्लोबल, परदेशवारी चित्रपटातून करा.

१०१ मदतनीस

प्रत्येक व्यक्तीला कामासाठी मदतनीस हवा असतो. मोठ्या मोठ्या लोकांना स्वीय साहाय्यक असतात. नट नट्यांना कपडे घालण्यासाठी, खरेदीसाठी फॅशन हेल्पर असतात. तिकिटे काढण्यासाठी एखादा दलाल ठरलेला असतो.

तर असा मदतनीस हा आपल्याला यापुढे विमानाची तिकीटं काढण्यासाठी मिळणार आहे. अलेक्सा या डिजिटल मदतनीसाबद्दल मी पूर्वीच लिहिले होते. जाहिरातीत अॅलेक्सा गाणी, फोन लावत असतो. अॅलेक्सा या मदतनीसाला ज्या काही कामांच्या सूचीनुसार आदेश दिले जातात, ती कामं अॅलेक्सा करत असते. यापुढे विमान तिकीट काढण्यासाठी अलेक्सा मदत करणार आहे. विमान तिकिट खरेदी अवघड काम असते. तिकिट रकमांची, वेळेची तुलना करून क्रेडिट कार्डने पैसे भरून तिकिट काढले जाते.

यापुढे, त्यासाठी वेबसाइटवर जायची गरज नाही अथवा एअरलाइनच्या ऑफिसमध्ये जायची गरज नाही. वेगवेगळ्या साइटवरील किमती तपासून वेळेची तुलना, मध्ये थांबायचा काळ, सोयीस्कर वेळ आणि मिळणारे दर आणि सोयी यांची तुलना मन लाऊन करावी लागते. यापुढे रेट विविध एअरलाइनच्या किमतींमधील आणि मिळणाऱ्या सोयींमधील तुलना, यानुसार अॅलेक्सा तुमची विमानाची तिकीटे काढू शकते. यापूर्वी विमानाची तिकीटे काढण्यासाठी किमान एका व्यक्तीचा एक तास तरी वेळ द्यावा लागे. आता मात्र अॅलेक्साला जर आपण आदेश दिला तर ती हे काम करणार आहे. सध्या गुगल अथवा अमेझॉन तर्फे मेक माय ट्रिप, ट्रिप ऍडव्हायझर वगैरे संकेतस्थळांवरून विमानाची तिकिटे काढली जातात. एअर एशियाच्या वेबसाइटवर आणि बिग पे यांच्या बिझनेस वाढीने वेळेनुसार तिकीट काढण्याची सोय आहे. सध्या हा धंदा अधिक वाढू शकतो, असं एअर एशिया वाले अधिकृत लोक म्हणतात. युरोपची ईझी जेट कंपनी हॉटेलमध्ये बुकिंग करून देण्यासाठी देखील मदत करते. दोन हजार वीस सालापासून सुट्टीतील सहल बुकिंगला देखील ईझीजेट हॉलिडेज मदत करेल. आत्तापर्यंत

अॅमेझॉन आणि गुगल यांचेच वर्चस्व पर्यटन व्यवसायात होते. मात्र अलेक्साच्या नव्या सोयीने त्यात विमान कंपन्या व ग्राहक यांच्यात अधिक सोयीस्कर बिझनेस होऊ शकतो.

अॅमेझॉनवरील इतर अनेक खरेदी करणाऱ्या लोकांना विमान खरेदीही विमानाची तिकीट खरेदीही क्वचित होणारी बाब वाटत होती त्यामुळे ही खरेदी ही क्वचित होणारी बाब, त्यामुळे हा प्रश्न धंदेवाल्यांचा अथवा श्रीमंतांचा आहे असं समजून दुर्लक्ष केले जात असते. अलेक्साच्या मदतीने अॅमेझॉन आता टूर इंडस्ट्रीत म्हणजे विमान तिकीट काढणे, आपली सहल आयोजित करून देण्यासाठी मदतनीस ठरू शकतो. ऑनलाइन ट्रॅव्हल एजन्सीने विमान तिकीट पूर्वीपेक्षा खूप सोपं झालं आहे. आता आपण करत असलेल्या ऑनलाइन तिकीट बुकिंगमध्ये अधिक सुविधा आणि सोयी होऊन अलेक्साच्या मदतीने सोयीस्करपणे तिकीट काढण्याचे नियोजन करणे, तिकीट काढणे, या कामात अधिक प्रगती होऊ शकते. अलेक्सा मदतनीस म्हणून आपल्याला अधिक उपयोगी पडू शकते. बदलत्या जगात काय चालू आहे ते माहित असावे म्हणून हा लेख लिहिला आहे. मैत्रिणींनो बदलत्या, काळातील बदलत्या युगातील बदलत्या तंत्रज्ञानाची आणि आधुनिकतेची माहिती व्हावी, हा हेतू आहे. हल्ली विमानप्रवास ही काही फक्त श्रीमंतांची मक्तेदारी न उरल्यामुळे लिहिला आहे. अॅलेक्सा पुढे मोबाईल सारखी कॉमन होईल. भावी मदतनीसाबद्दल जाणून घ्या.

१०२ पसरलेला पसारा

पसरलेला पसारा हा काय विषय झाला? असं तुम्हाला वाटू शकतं, पण महिला कायम पसारा आवरत असतात. मात्र एका लेखकाने, आपल्या सोशल मेडियावर फोटोमध्ये मुलाची अडगळी सारखी बनलेली, न आवरलेली स्वतंत्र खोली टाकल्यानंतर, त्यावर अनेकांनी आपल्या प्रतिक्रिया व्यक्त केल्या. घरातले आणि आपापल्या मुलांच्या खोलीतले सारे मेसी फोटो टाकून त्याद्वारे नाराजी व्यक्त केली. आपापली खोली आपण आवरावी, असा विचार व्यक्त केला.

पसर या मराठी शब्दावरूनच पसारा शब्द आला असावा. प्रसार म्हणजे मोठे मोठे होत जाणे. बाळ पोटात असताना हात पाय आखडून छोट्याशा जागेत निजलेले असते. मात्र बाहेर येताच हातपाय पसरते. मग दुपट घर बघून, 'भटाला दिली ओसरी भट पाय पसरी' या न्यायानुसार माणूस विनाकारण प्रसरण करत पसारा पसरवतो. पसरणे हा वायुचा गुणधर्म असतो. हडपसर हे गावाचे नाव, हाडा, हाड पसारा म्हणजे झोपा, थोडे दूर जाऊन, अशा शब्दावरूनच शोधले गेले असावे. लागणाऱ्या वस्तू हा देह आणि हळूहळू होत जाणारी वाढ, पसारा सुरू होतो. घर, झाडे, वस्तू, नाती असा पसारा वाढतो. चालत केला जाणारा तो प्रसार म्हणजे ते सुद्धा एक प्रकारे विचार पसारा असतो.

छान पसारा आवरणं स्वप्न असतं, कारण हा पसारा कुठे कुठे पसरलेला असतो. पसारा कमी करणे सुद्धा सोपे नसते. गरज, सोय अथवा अन्य कारणाने हा बेशिस्त पसारा वाढत असतो.

माणसाच्या मनात खूप काही पसरलेले असते. वय झालं की या मागे गेलेल्या वर्षातून, पसरलेल्या काहीही गोष्टी आठवतात. जुने काही बाही डोकावते. जणू काही ते बर्फात गोठले होते, इतके ताजे दिसते. पसारे माणसांचे, घराचे, वस्तूंचे, नात्यांचे, एरवी गप्प गोठलेल्या

दगडासारखे मनात असलेले पण जिवंत वाटावेत इतके सच्चे असतात. हे पसारे सर्वत्रच असतात.

एखाद्या व्यक्तीवर ही खूप पसारा करते, कचरा गोळा करते कचरा वेचक आहे, असा आरोप केला जातो. मात्र त्यात त्या व्यक्तीची विश्वाला सामावून घेण्याची वृत्ती असते, जी त्या व्यक्तीला आणि इतरांना देखील त्रासदायक ठरते. माणूस जेवढा समजूतदार, संवेदनशील असतो तेवढे पसारे वाढतात. आवर शक्ती हवी असे लोक म्हणतात पण फेकवत नाही असे काही बाही मनात असते. पसारा देखील बाहेर फेकताना विचारतो, मला का बाहेर फेकता?

या बाहेरच्या विश्वात तुमचे जे स्थान, तेच माझे तुमच्या घरात आहे. मग मी पसारा कसा ठरतो? कधी कधी मला वाटतं, मी देखील कचरा गोळा करणारी आहे का? अर्धकोरे कागद, टिश्यू पेपर, प्लॅस्टिकच्या पिशव्या, न लागणारी भांडी, काही फोटो, बेगमीचे पदार्थ, कडधान्य, कधीतरी लागतील म्हणून साठवलेले असते. माझा पसारा मलाच कधी कधी आवरेनासा होतो.

खूप साड्या असतात, कपडे असतात, पिशव्या असतात, मेकअप असतो, पण नियोजन जमत नाही. हवी ती वस्तू हवी तेव्हा मिळत नाही आणि नक्की कुठे ठेवली हे आठवतही नाही, मग नवीन खरेदी केली जाते. आलेली बक्षीसे, सोविनूर, पुस्तके, भेटवस्तू यांचं काय करावं हे कळेनासं झालं आहे. लोक म्हणतात माणूस पैशाने कमी असलेला चालतो पण समजुतीने कमी असू नये. पण ह्या पसऱ्याचे काय करावे मला समजत नाही. मानवाचा पसारा तर परदेशी, परग्रहांवर देखील पोहोचला आहे. माझ्या मनातला पसारा पण खूप झाला आहे.

पसारा आवरायला अवघड जाते, पण आता लेख मात्र आवरते.

नवं घर घेण्यापूर्वी, जुन्या घराला एकदा रंग दिला पाहिजे.

आहे हा पसारा नीट आवरून ठेवला पाहिजे.

जुने झाले आहे, नाती आणि देह सारे

आता पसरणे थांबवायला पाहिजे

१०३ एक शब्द बोलू नकोस

एक शब्द बोलू नकोस, ब्र काढू नकोस, असा दम भरलेला आपण ऐकतो.

ब्र, या शब्दाचा उगम ब्र ब्रुवति, या संस्कृत शब्दापासून झाला आहे. विद्वानांच्या चर्चेत मतप्रदर्शन करण्याची इच्छा करणाऱ्याने हात वर करून परवानगी मागावी, "मी बोलू का?" असे विचारायचे. जर गुरूने, "हो, तू बोल" अशी संमती दिली, सभेची परवानगी मिळाली, तरच परवानगी मागणाऱ्याने बोलायचे असते. जर परवानगी मिळाली नाही तर सभेतील प्रमुख, "अपि मा ब्रूही" म्हणजे बोलू नको असे सांगतो. त्यावरून ब्रसुद्धा उच्चारू नका- बोलू नको म्हणजे बोलण्याची परवानगी घेण्याचाही हक्क तुला नाही, असा ब्र शब्दाचा अर्थ मराठीकरणाने प्रचलित झाला. कै कविता महाजन या लेखिकेची 'ब्र' ही कादंबरी आहे. विविध वाईट गोष्टी, समाजातील स्त्रीचे स्थान या विषयावर या कादंबरीत वर्णन आहे.

"बोलायचे नाही, साहेबांसमोर, सासऱ्यांसमोर, वडिलांसमोर, घरातल्या मोठ्या माणसांसमोर तोंडातून ब्र काढायची आमची हिंमत नव्हती" असे आई सांगे.

"बाब पसरू नये, बभ्रा होऊ नये म्हणून फसवणूक झाल्यावर देखील तोंडातून ब्र न काढता गप्प बसावे लागे" असे मैत्रिणी सांगत.

"नवऱ्याने मारले पावसाने झोडपले तर सांगायचे कुणाला? ब्र काढायचा नाही" अशी वाक्यं आमची अर्धशिक्षित, हुषार मोलकरीण नेहमी बोलताना वापरत असे. घाबरल्यावर देखील माणूस ततपप करतो पण ब्र उच्चारत नाही. सत्य गोष्ट देखील लपवावीच लागते. ब्रु ब्रुवति बोलणे, या संस्कृत शब्दावरून ब्र शब्द आला आहे.

परवा विमानात एक लहान मुलगा, वय वर्षे पाच, खूप रडत होता. ती आई मुलाला जोर जोरात मारत होती. "आई मला का पाठवते? आई मला का पाठवतेस?" असा प्रश्न तो मुलगा वारंवार विचारत होता. तीन चार तास रडून तो नंतर गपगार पडला.

आपण मध्ये पडावे आणि ती मारहाण बंद करावी असे मला वाटले, पण मी तोंडातून ब्र देखील काढू शकले नाही.

“आपण विचार करायचा नाही” शेजारीण मला म्हणाली. “या देशात काहीही घडते” दुसरी मैत्रीण म्हणाली.

“त्या बाईची वाट वेगळी, आपली वेगळी, आपल्या सामन्यांनाही कळत नाही, त्या मुलांचे प्रश्न वेगळे असतात” अन्य मैत्रीण म्हणाली.

मला आजही वाटते कुठे पाठवत होते त्या मुलाला? कुणीही त्यांच्यात का पडले नाही? तो मुलगा मार खात होता पण विरोध करत होता.

जगात, मुलीला मात्र घर सोडून सासरी जाताना, नात्यातून बेदखल होतांना, काही कारणांनी घर सोडून जाताना, अत्याचार होताना देखील ब्र उच्चारायची सुद्धा मुभा नसते.

आजही समाजात होणारे अत्याचार बघता असे वाटते की, तोंडातून ब्र काढण्याचा हक्क फारसा कुणी कुणाला सहज देत नाही.

ब्र शब्दाबद्दल मी इतकच लिहू शकते.

****_

१०४ रंगसंगती

माणसाच्या जीवनात रंग हे त्याच्या सोबत संगतीने येतात. सोबत असतात. कधी एखादा रंग गडद होतो तर कधी एखादा रंग फिका पडतो. नादोपचार, जलोपचार असं आपण खूपदा ऐकतो. पण रंगोपचार मात्र मी पहिल्यांदा ऐकला तेव्हा मला तो जाणवला. माणसाभोवती तेजोवलय नेहमी रंगाने रंगवलेले असते. या वलयाला रंगवलय सुद्धा म्हणता येते. जन्माच्या वेळेच्या रचनेनुसार माणसाभोवतीच्या तेजोवलयात एखादा रंग कमी पडतो, मग खडे घालून रत्न वापरलं जाते. कपड्यांचा रंग तो ठेवणं, घरातल्या भिंती अभावाच्या रंगाने रंगवून, अन्य अशा प्रकारे तेजोवलयातील अभाव भरून काढला जातो. घट्ट मैत्री, समीपता जर टाळावी असं वाटत असेल तर माणूस पांढरा रंग वापरून तटस्थ राहतो. इतरही अभाव भरून काढतो. एखादा रंग कमी पडत असेल तर त्या रंगाचे रत्न वापरले जाते. आक्रमकता हवी असेल तर लाल रंग वापरला जातो. काळा रंग हा उद्याची उदासीनता दाखवतो. घट्ट मैत्री अथवा समीपतेचे आघात टाळायचे असल्यास पांढरा रंग वापरला जातो, कारण की तो उद्याबद्दल उदासीन असतो. हव्या त्या रंगाची किरणे टाकून रंगांचा अभाव भरता येतो. देहावर रंगाची किरणे टाकून अथवा स्पर्श करणारी रत्न वापरून रंग अभाव भरून काढला जातो. तर बाहेरील अभाव भरून काढण्यासाठी रांगोळी, भिंतीचा रंग, दरवाजाचे पडदे, सोप्याचे कापड या बाबतीत तो रंग वापरला जातो. फुलाच्या पाकळ्या रांगोळीत वापरून अथवा रंगांनी सुद्धा हे रंग पसरवता येतात. स्वच्छता, पसारा आवरणे हे तेजोवलय सुधारण्यासाठी असते. एखाद्या सफेद कपड्यात बांधून जर हा रंगपसारा अथवा न लागणाऱ्या वस्तू माळ्यावर दिसणार नाही अशा ठिकाणी ठेवल्यास रंगवलय सुधारण्यास तो उपयोगी पडतो. छुपी तडजोड म्हणून हे नकोसे रंग अथवा हा रंगांचा पसारा लपवता येतो. कपाटात अथवा माळ्यावर ठेवता येतो. रंगांचा जग सुने असते. स्त्रियांचे कपडे, निसर्गातील पाने फुले आणि विविध रंगांनी रंग लावून अथवा चेहऱ्यावर सुद्धा ओठावर सुद्धा रंग लावून रंगोपचाराकरिता वापरता येतो. हा रंगोपचार मानसोपचार देखील असतो. जग एकाकी नसतं, एकसूत्री नसते आणि एकरंगी सुद्धा नसते. तसे रंगांचे जग

सुद्धा एकसुरी नसते. एका रंगातच वेगवेगळ्या छटा असतात. पूर्ण पांढरे नसते आणि काळे सुद्धा नसते. पांढऱ्या रंगात सर्व रंग सामावलेले असतात.

रंग फक्त नजरेला आनंद देतात असे नाही तर ते मनावर आणि आपल्या जेवणावर आहारावरही परिणाम करतात. निळ्या आणि हिरव्या रंगाकडे बघून मन उभारी घेते. निळे आकाश, निळा समुद्र, हिरवी झाडी शांतता प्रदान करतात. प्रत्येक गोष्ट बनवण्यात देवाचा खास हेतू असतो. जर रंगांचा उपयोग नसता तर देवाने हे जग कृष्णधवल बनवलं नसतं का? ब्लॅक/व्हाईट टी.व्ही.च्या काळातून आपण रंगीत चित्रपटाकडे वळलो ते रंगाच्या आवडीमुळे ना! प्रत्येक देशाचा, पक्षाचा वेगवेगळ्या रंगसंगतीचा झेंडा असतो. ध्येय धोरणे देखील त्या झेंड्यांच्या रंगात दिसतात. विविध देशातील लोकांच्या त्वचेचा रंग देखील वेगळा असतो. कृष्णवर्णीय व्यक्तींवर साधारण दहा टक्के दुर्लक्ष करून आपण अन्यायच करत असतो. रंग हा देवाने दिलेला असतो पण बाहेरून म्हणजे वस्त्र, खडे, फुले, वस्तू इत्यादीमध्ये हवा तो रंग वापरून आपण रंगांचा अभाव पूर्ण करू शकतो. मन आनंदी करू शकतो. रंगसंगती ही जीवनात जीवनाचे संगतीने जाते.

१०५ चला पसारा आवरू या

कोन मारी, पसारा आवरी, जपानमधील कोन मारी ही पध्दती हल्ली गाजते आहे. स्वतःच्या वस्तू आवरणं, कपाटातील कपडे, भांडी, घर आवरणं हे फार कंटाळवाणं काम असतं. जपानमधील कोन मारी पद्धती पसारा आवरण्यासाठी जगप्रसिद्ध आहे.

टीव्ही मधली टापटीप आणि चकचकीत घरं पाहून कुणालाही हेवाच वाटतो. टीव्हीवर नायकांना अतिशय चांगले नोकर मिळतात, जे त्यांची घरातली सर्व कामं करतात. आपल्याला मात्र स्वतःची कामं स्वतःला करावी लागतात. स्वतःचे कपडे आवरणं हे सुद्धा कंटाळवाणं काम असतं. मारी कोंडो नावाच्या लेखिकेची जवळजवळ लाखो करोडो पुस्तकं Art of tidying या विषयावरच विकली गेली आहेत. घर व्यवस्थित करणं, टायडींग अप करणं हे नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांना जगभरच अवघड जाणारं काम असतं. डिक्लेटिंग म्हणजे पसारा आवरण्यासाठी कोन मारी ही पद्धती जपानमध्ये निघाली आहे. ही पद्धत तीन पायऱ्यांमध्ये काम करते. त्या मधली पहिली पायरी अशी असते की पसारा आवरण्याचा निश्चय करणे. कारण निश्चय केल्यावर आपण काम करायला सुरूवात करतो. दुसऱ्या पायरीत हे मेसी घर व्यवस्थित दिसलं पाहिजे, असा निश्चय करून आपण कामाला सुरूवात करतो. घरात फक्त तीस पुस्तकं, तीस कपडे, तीस चादरी टॉवेल आणि अन्य सर्व सामान मिळून तीस एवढ्याच वस्तू ठेवाव्या. बाकी सर्व सामान बंद ठिकाणी अथवा गाठोडी करून, बांधून ठेवावे किंवा कोणा गरजू व्यक्तीला दान करावे.

कपड्यांच्या नीट घड्या घालणं ही घर आवरण्याची पहिली पायरी असते. वर्तमानपत्रं, न लागणारी रद्दी, पुस्तके हे सर्व ताबडतोब बाहेर कुणाला तरी रद्दीवाल्याला देऊन टाकावे. प्रिन्स्टन विद्यापीठाने केलेल्या अभ्यासानुसार घरात असलेला सर्व पसारा म्हणजे प्रत्यक्ष रूपात असलेला पसारा, वस्तूंचा जागा अडवणारा पसारा हा मानवाच्या मनावर सुद्धा परिणाम करत असतो. घरातील अडचण, अडगळ, धूळ आणि अस्वच्छता माणसाच्या मानसिक स्थितीवर

परिणाम करते आणि त्या घरात राहाणाऱ्या मानवाचा मानसिक ताण वाढवते. तुम्हाला कसं राहायला आवडेल? स्वच्छ आणि टापटीप, की कापडी गाठोड्यात की अडगळीत आणि पसान्यात? सर्वप्रथम हा प्रश्न तुम्ही मनाला विचारा. त्यानंतर स्वच्छतेच्या कामाला सुरूवात करा. तुटकी पेनं, न लागणाऱ्या चपला, जुने वस्त्र आणि वर्तमानपत्रांची रद्दी ताबडतोब फेकून द्या कारण ते फार आवश्यक असते. जर जागेमध्ये अडचण आणि पसारा नसेल तर तुमच्या मनावर ताण येत नाही. स्वच्छता करा, पसारा आवरा. डिक्लेटर द होम, मॅजिकल आर्ट ऑफ टायडींग अप या पुस्तकानुसार स्वच्छतेला सुरूवात या क्षणापासूनच करावी. एकेक खोली स्वच्छ करू, असं न म्हणता एक भाग स्वच्छ करू, उदाहरणार्थ पुस्तकं, मग कपडे, मग न लागणारी भांडी, प्लास्टिकच्या पिशव्या आणि अन्य घरात असलेली अडगळ, अशा एक एक विषयावरून सुरूवात करा आणि बघा घर आवरणे जमेल. ते सोपे नसतेच, पण सुसह्य होते.

आवश्यक पसारा जीवनाचा एक भाग असतो, पण तो नीट रचून ठेवा. हे आवरण्याचे काम दर महिन्याला करा.

१०६ नशा

उडता पंजाबमुळे, भारतातील ड्रग्जचा प्रश्न बाहेर चर्चेला उपलब्ध झाला. सुखदेव असाच एक भारतातून परदेशी गेलेला तरुण आहे. एका चर्चमध्ये सफाईचे काम करतो. चर्चमध्ये येणाऱ्या मुलीच्या प्रेमात तो पडला, पण यश येईना. सुखदेव दारुच्या आहारी गेला. बरेच शिकूनही नीट नोकरी नाही.

ती बारडान्सर, तो वेटर झाला. दोघे एकत्र राहु लागले. एकाच त्या हॉटेलच्या दरवाज्यातून, आत घडणाऱ्या गोष्टींनी तो हादरला. निराशाही आली. प्रेमाची आस वाढली दारू पिणे वाढले. मैत्रिणींशी भांडणं वाढली. एके दिवशी बारमालकाने सुखदेवला दरवाजातून बाहेर फेकून दिले. सुखदेवची प्रेयसी दगडी नजरेने त्याच्याकडे बघत होती.

आता प्रेयसीला, तिला सुखदेव बदल प्रेम उरले नव्हते. झटपट श्रीमंतीचे स्वप्न सुखदेव बघत होता. पण ते कुठेही शक्य नव्हते. नशेची लत त्याला लागली होती. प्रेयसीचा सूड घ्यावासा वाटत होता. पण ते सुद्धा सोपे नसते. त्याला नशेची सवय अधिकाधिक उडवू लागली. काही दिवस सुधारगृहात राहून तो काही कार्य, काही काळ सुधारला, मात्र काही दिवसांनी परत रिलॅप्स होई, व्यसन परत येई. जुनी गाणी आठवून, जुना काळ, जुना वाद काढून त्याला पुन्हा निराशा येई. प्रेयसी येते आणि परत जाते. परत परत तो नशेच्या आहारी जात राहतो. परत जावे का भारतात? काय करावे? मात्र चर्चच्या दारातच तो पडून राहतो. भारतात काही परतावेसे त्याला वाटत नाही. तो अडगळ बनला आहे का?

काय करावे कितीतरी तरुण असे कुठलेही भविष्य नसलेले, या देशात जगत आहेत. नशेच्या आहारी जात आहेत.

१०७ देव माझा

देव माझा आहे, देव माझा माझा माझा आहे, मी देवाचा

देव सर्वत्र असतो, अतींद्रिय शक्तीवर किंवा देवाच्या भरवशावर कायम अवलंबून राहणे घातक असते असे लोक सांगतात. परमेश्वराच्या त्या अस्तित्वाचे, ऐश्वर्याचे मृगजळ हे मानवी प्रगतीला घातक सुद्धा ठरू शकते. जीवनातील प्रश्न मानवाने स्वतः सोडवायचे असतात. ते कधी सुटतील? सुटतील तेव्हा सुटो असे म्हणून देवावर सोडायचे नसतात. प्रयत्न करायचे असतात. देव कल्पनेत असतो. श्रद्धा व अंधश्रद्धा मधील फरक माणसाने जाणून घ्यायचा असतो. आदिकाळात देव म्हणजे कसे वागावे अथवा अशा प्रकारचा उपदेश देणारे वेद होते. नंतर देवळे, देव यांचे अस्तित्व सुरू झाले. नंतर प्रत्येकाचे आदर्श बदलत गेले. माप आणि प्रमाणे बदलली. देवाधीनता वाढली.

‘परमेश्वराला रिटायर्ड करा’ अशी एक नास्तिक चळवळ सुद्धा मध्यंतरी सुरू झाली होती. त्यामागे मानवाने प्रयत्न वाढवावे, ही इच्छा असावी. कित्येक वेळा आपल्याला सुद्धा वाटते की ‘सक्सेस इज चान्स’ भारतीय संस्कृतीमधील अनेक कल्पनांमध्ये देवाची तोंडओळख येते व या ओळखीतूनच पुढे सर्व त्या देवावर सोपवायचे ही संकल्पना जन्म घेते. परमेश्वर या कल्पनेच्या चौरंगावर, मग श्रद्धेचे निरांजन आणि फुलवात पेटते. देव देवळांमध्ये, मूर्तीमध्ये असतो का? माणसांच्या मनामधील देवाचे काय? व्रतवैकल्यांना जरूर फळ येते हे संशोधनाने सिद्ध झाले आहे. मात्र यामागील कारण हे तीव्र इच्छाशक्ती, आकर्षण वाढवणे हे असू शकते. आत्मक्लेशातून परमेश्वराच्या अधिक जवळ जाता येते.

मी, ‘देवाचिये द्वारी उभा क्षणभरी’ असं धर्माला मानून, गणा धाव रे, गणा पाव रे असं म्हटलं तरीही मनाला खूप बरं वाटतं. देव अजून कुणी पाहिला नाही. हे खरे असले तरी देव अनुभवला तरी आहे. ‘देव देवळात नाही’ असे विचारवंत म्हणतो. मात्र देव कुठे तरी आहे हे

नक्की असतं. कष्ट करणाऱ्या व्यक्तींमध्ये देव असतो. मानवता व सद्भावनेमध्येही देव वाढतो.
देवाचे अस्तित्व हे सत्य हे की कल्पना हे सांगता येत नाही. पण तो आहे. देव आहे.

स्वेदगंगेच्या तीरी

जिथे नांदती हात तेथे हरी

परमेश्वर आहे, देव आहे हे नक्की, अनुभव घेवून बघा.

१०८ एका ट्रिपची गोष्ट, कौपिनेश्वर मंदिर ठाणे

ठाणे स्टेशनच्या पश्चिमेला, चेंदणीच्या रस्त्याने जांभळी नाक्याच्या दिशेने गेलो की प्राचीन असे कौपिनेश्वर मंदिर लागते. ठाण्यातील हे पुरातन मंदिर आहे. पूर्वी मासुंदा तलाव अथवा तलावपाळी हा जलाशय, या मंदिराच्या पाठीमागच्या शिवारापर्यंत पसरलेला होता. कौपिनेश्वर मंदिरातील शंकराच्या पिंडीवर तलावातील पाण्याने अभिषेक होत असे. आता तलावात भर घातल्यामुळे आणि तलाव लहान करून चोहो बाजूंनी रस्ता काढल्यामुळे कौपिनेश्वराचे मंदिर तलावापासून थोडे दूर वाटते.

ऑगस्ट महिन्यात गणपतीची तयारी सुरू झालेली असते, मात्र मागच्या ऑगस्टमध्ये मी एका घरगुती अपघातात पडल्यामुळे घराबाहेर पडत नव्हते. त्यामुळे आजारपणानंतर माझी पहिली ट्रीप या कौपिनेश्वर मंदिरालाच केली गेली. घरापासून मी रिक्शाने गेले. ठाणे शहरात मध्यवस्तीत हे मंदिर आहे. स्टेशनपासून अगदी चालत जावे एवढे जवळ आहे. एवढी मोठी मंदिराची जागा, भरवस्तीत आहे, हे त्याचे अधिक गुणदायी वैशिष्ट्य आहे. पुण्यातल्या पेन्शनरांना पुण्याच्या पर्वतीचं जे कौतुक आहे, तेच कौतुक ठाण्यातल्या आबाल वृद्धांना कौपिनेश्वर मंदिराचं आहे.

या मंदिरात सुंदर साडेसात फूट उंचीचे शिवलिंग आहे. दूधपाणी न घातल्याने स्वच्छता आहे. या मंदिराच्या प्रकाशात आक्रमकता नाही. अति चकचकाट नाही. मंदिराच्या बाहेर, प्रमुख दरवाजाच्या बाहेर फुलं, बेल, बेलफळ आणि अन्य सामान विकणारे विक्रेते आहेत. मात्र प्रवेशद्वारातून आत शिरल्यावर आत अजिबात गोंगाट नाही. शांततेची एक वेगळीच निवांत भाषा सुरू होते. अधिक सुखाचे रंजक भडक कवच काढून टाकून, मनातील गाभान्यात गेल्यासारखे वाटते. गाभान्यात शून्याचा भेद करावा असे ही शांतता सांगते. येथे ईश्वर सापडेल, निःशब्द शांतता सापडेल. संकट काळातून बाहेर येण्याचा, शांतीने जगण्याचा मार्ग सापडेल.

गोंधळातून, चमकणारा विचार सापडेल. अंधारात चाचपडायला वेगळी वाट सापडेल, इतके हे मंदिर भक्तांना पावते. मोठा नंदी, दीपमाळ, पिंडी, सर्व रचना प्राचीन आहे.

मंदिरातील प्रवेशद्वारातून आत गेल्यावर आतील आवारात जवळजवळ आठ मंदिरं आहेत. मुख्य मंदिर कौपिनेश्वर शंकराचे, चौथऱ्याच्या शेजारी, विठ्ठल रखुमा बाई, पुढे राम मंदिर, जरी मरी शितला माता देवी मंदिर, कालभैरव मंदिर, शनी मारुती मंदिर, श्री दत्त मंदिर, कामधेनू मंदिर आणि अन्य नाग शीळा आहेत. सर्व मंदिरं जुनी असली तरी सुस्थितीत आणि दगडी आहेत. या मंदिरात प्रवचन, भजन इत्यादी कार्यक्रम नेहमी चालू असतात. फुलापानांचा, नैवेद्याचा एक सुंदर सुगंध येथे दरवळत असतो. केवळ एका तासाची ही कौपिनेश्वर मंदिराची ट्रीप मला खूपच आनंद देऊन गेली. गणेश पुराणात तसे सांगितले आहे की जुन्या मंदिरांचा जीर्णोद्धार करणे आणि प्राचीन मंदिरात पूजा करणे अधिक पुण्यकारक असते. सोमवारच्या दिवशी कातर संध्याकाळी या मंदिरात पूजा करावी असे मला वाटले. मी ती पूजा मनोभावे केली. मला शक्ती दिल्याबद्दल त्या कौपिनेश्वराचे आभार मानले आणि हात जोडून म्हणाले, "तुजविण शंभो मज कोण तारी"

तुम्ही कौपिनेश्वर मंदिराच्या ट्रिपला कधी जाता? जरूर जा.

१०९ महात्मा गांधी

मानवाला प्रेरणा देणारी आणि अतिशय आदरणीय अशी एकमेव व्यक्ती म्हणजे महात्मा गांधी होय. राष्ट्रपिता महात्मा गांधींचा सर्वांना तोंडपाठ असावा असा जीवनचरित्राचा आढावा थोडक्यात खालीलप्रमाणे सांगता येतो.

१ सन १९२२: ब्रिटिश सरकारविरोधात Protest केल्याबद्दल ब्रिटिश सरकारतर्फे मुंबईमध्ये अटक करण्यात आली. सहा महिने तुरुंगवासाची शिक्षा झाली. मात्र दोन वर्षांनंतर त्यांना सोडून देण्यात आले. त्याच वर्षी महात्मा गांधींनी खादी वस्त्राचा

पुरस्कार सुरू केला, म्हणजे खादी वापरा ही मोहीम सुरू केली.

२ सन १९३०: दांडी मार्च, मिठाचा सत्याग्रह, १९३० साली गांधीजींनी सुरू केला. साबरमती आश्रमातून अहमदाबादजवळील समुद्रकिनाऱ्यावरील, जवळच्या दांडी या गावी हा मिठाचा सत्याग्रह करण्यात आला. हा सत्याग्रह एक अहिंसक असा निषेध होता. मिठावर कर लादण्याच्या निषेधार्थ हा मिठाचा सत्याग्रह सुरू केला गेला.

३ सन १९३२: अस्पृश्यांसाठी वेगळा मतदारसंघ सुरू करण्याच्या ब्रिटिश लोकांच्या निर्णयाविरुद्ध महात्मा गांधींनी उपवास सुरू केला. त्यांची मागणी ब्रिटिश सरकारला मान्य करावीच लागली.

४ सन १९३३: हरिजन हे साप्ताहिक महात्मा गांधींनी इंग्रजीत सुरू केले.

५ सन १९४२: 'भारत छोडो' ही चळवळ देशभर सुरू केली. महात्मा गांधींना यावेळी मुंबई येथून अटक करण्यात आली आणि दोन वर्षे आगा खान पॅलेस येथील तुरुंगात पुणे येथे ठेवण्यात आले.

६ सन १९४४: महात्मा गांधींच्या पत्नी, आदरणीय कस्तुरबा यांचा मृत्यू

७ सन १९४७: भारत देश स्वतंत्र झाला.

८ सन १९४८: नित्य प्रार्थनेसाठी असलेल्या कार्यक्रमांला जात असताना, आश्रमामध्ये गांधीजींवर गोळ्या झाडून त्यांची हत्या करण्यात आली. एका महान व्यक्तीचा मृत्यू झाला. मात्र महात्मा गांधींचे विचार अमर आहेत.

११० कपडे फिवर

या जगात काही देशांत सध्या कपडे फिवरची साथ आली आहे. पूर्वी, "एक नूर आदमी दस नूर कपडा" म्हणत. पण हल्ली मात्र एक नूर आदमी सौ नूर कपडा असे झालेय. मुळात बायका खूप कपडे खरेदी करत असतात आणि तरीही त्या भरलेल्या कपाटातून बाहेर जाताना काय घालावे हा मोठा प्रश्न आहे अस म्हणतात. कॅनडा एक मोठा देश आहे, मात्र त्यातील लोकसंख्या खूप कमी आहे. त्यांच्याकडे कुटुंबे लहान झाली आहेत. मात्र तरीही त्यांना एक वेगळीच समस्या भेडसावत आहे. त्यांच्याकडे इतके अति सामान, कपडेपट आहेत की त्या सामानासाठी बाहेर जागा भाड्याने घेण्याची वेळ यावी. गोडाऊनमध्ये हे सामान ठेवावे अशी परिस्थिती आहे.

मला तुमच्या घरी काय परिस्थिती आहे ते माहिती नाही. मी ही गोष्ट कॅनडातली सांगते आहे. मात्र थोड्या फार फरकाने भारतात सुद्धा घरोघरी हीच स्थिती आहे. दर रविवारी सुट्टी मिळाली, की लोक मॉलमध्ये जातात. खातात आणि खरेदी खूप करत सुटतात. ते कमी म्हणून ऑनलाइन खरेदीचे भूत त्यांच्यात शिरते. अशा रितीने कपडेच कपडे घरात साठतात. सोने खरेदी महाग असते, घर घेणं परवडतच नाही, सहलीला सुद्धा बऱ्यापैकी पैसा लागतो. त्यामुळे थोडा खाना, थोडा ओढना म्हणजे खाणे आणि कपडे घालणे, या दोन सुखांमध्ये बरेच सुख मिळते. काही अतिश्रीमंत घरी एकदा घातलेला ड्रेस परत घालत नाहीत. मात्र सामान्यपणे श्रीमंत लोक, एक ड्रेस फक्त नऊ वेळा घालतात. मग तो पडून राहतो. पडदा आवरला नाही, तो एक्सेंजमध्ये द्या. काढून फेकून द्या. कपडे आवडत नाहीत, बदलून टाका. त्याने काय होईल? घरातला पसारा कमी होईल. मात्र त्या कारणाने तुमचे आतली जी खरेदी करायची हौस आहे, ती थांबणार नाही. कपाटात रिकामी जागा झाली, की ती जागा भरण्यासाठी तुम्ही परत खरेदी कराल. ही वस्तू उपयोगी आहे का? नसल्यास ती धर्मादाय संस्थेला दान द्यावी. बार्टर सिस्टीम मध्ये एखाद्या मैत्रिणीकडून अथवा नातेवाईकाकडून बदलून अथवा

एक्स्चेंजमध्ये द्यावी. उपयोगी होण्याची संधी त्या वस्तूला द्यावी. 'चालतं की' असं म्हणून काम भागवावं.

याचे कारण फेकलेल्या सामानाचा पसारा पृथ्वीला सोसेना झाला आहे. कार्बन फूट प्रिंट मध्ये हा पसारा जागा अडवून बसतो आहे. अनावश्यक कपडे, वस्तू ई वेस्ट सगळ्या गोष्टींनी जागा अडते आहे. बऱ्याच वस्तू आपण फक्त लोकांना दाखवण्यासाठी खरेदी करतो. हॉल मध्ये झोपायला दिवाण उपयोगी पडतो, पण आपणास, पॉश आहेत असं जगाला दाखवायला सोफा सेट हवा असतो. शो पीसेस खरेदी करून जागा अडवली जाते. खुर्च्या, टेबल जागा अडवते. खुर्च्या जर एकावर एक ठेवून रचल्या तर जागा कमी लागते, मात्र आपण खूप मोठ्या सोप्याच्या खुर्च्या बनवतो. इतरांची कॉपी करून खरेदी करणे, साठवणे, अशी सवय असणं या Go green च्या काळात कौतुकास्पद नाही. ते तुमची मंदबुद्धी दाखवते. यापुढे अधिक दुरूस्ती करणं शक्य नाही असं होईपर्यंत वस्तू आपल्या पूर्वजांनी वापरल्या. आपल्या पिढीने थोडी उधळमाधळ सुरू केली. यापुढची पिढी तर सगळाच माल फेकावा ओएलएक्स मध्ये विकावा अशी मनोवृत्ती ठेवते. आपल्याकडे आता भरपूर पैसे असताना असं जुनं पानं शिवून, वस्तू दुरूस्त करून वापरणं, हे या पिढीला आवडत नाही. तेचतेच कपडे पुन्हा पुन्हा घालणे देखील त्यांच्या फॅशनमध्ये बसत नाही. नवीन वस्तूंची आवड कुणाला नसते? सगळ्यांना असते. नवीन कपडे, नवीन वस्तू घेतली की काही काळ तरी माणसाला आनंदी वाटत असते. मात्र पृथ्वी आणि पर्यावरणाचा विचार करून अति खरेदी, अति सामान गोळा करणं टाळावं. उपभोक्त्यांनी त्यांचा उपभोग आणि खरेदी वाढवल्यामुळे निर्मिती पण वाढली आहे आणि त्याच बरोबर कचरा वेस्ट सुद्धा वाढलेला आहे.

ते टाळण्यासाठी पुन्हा आपल्या जुन्या भारतीय संस्काराकडे वळावे. "जुने, चालतेय की" त्यातून आपली गरज भागतेय की मग अती हाव नको. ही गोष्ट स्वतःच्या मनाला समजवावी.

हा कपडे फिवर असा वाढत राहिला, तर ह्या न लागणाऱ्या वस्तूनी अधिकाधिक त्रास होईल.
कपडे फिवर वर नियंत्रण आणणं स्वतःपासून, आजच सुरू करा.

१११ मी लिखाण करते

शाळा हा माणसाच्या मनाचा हळवा कोपरा असतो. लिखाण करायला मी तिथे शाळेत शिकले. हो मी लिखाण करते, पोटापुरते कमवू शकते. जेव्हा आंब्याच्या झाडाला आलेला तो मोहोर वातावरण धुंद करून टाकतो, तेव्हा मन खूश होते. आंब्याच्या मोहोराला आम्रकुसुम म्हणजे रोमांचक व काव्यात्मक वाटते. अशा आंब्याच्या सुगंधी सृजनशील मोहोराच्या अंजली, ओंजळी, जशा महाशिवरात्रीला शंकराला वाहतात, तशी मी माझे लिखाण प्रेक्षकांच्या, मायबाप प्रेक्षकांच्या चरणी वाहते. शिवाय प्रत्येक आंब्याच्या त्या मोहोराच्या छोट्या फुलांमध्ये किती मोठी शक्ती असते. त्या छोट्या दाण्यातून कुईरीच्या आकाराचा गोड रसाळ आंबा बनू शकतो. माझ्या छोट्या छोट्या स्तंभातील विचारांनी तुमच्या मनात रुजून एखाद्या सुंदर रसाळ विचाराचे, प्रकल्पाचे रूप धारण करावे ही इच्छा धरून मी ते लिहिते.

आपली शाळा मला म्हणते, मी काही विक्रीची साखळी चालवत नाही. वस्तू विकत नाही. मी विचार देऊ इच्छिते. ते अनमोल असू शकतात किंवा मातीमोल सुद्धा होऊ शकतात. माझे शिक्षणाचे तसेच झाले. शाळेत हुशारीला आलेला मोहोर, वादळ वाऱ्याने, अवकाळी पावसाने जर झोडपले तर तो मोहोर गळून जातो व त्या रसाळ फळांची स्वप्ने पूर्ण होत नाहीत. माझ्यासारख्या विद्यार्थ्यांचे तसेच होऊ शकते. पण तसे होऊ नये ही माझी इच्छा असते. विद्यार्थी चमकला नाही, पण त्याला शाळा जबाबदार नसते. दरवर्षी नवा मोहोर येतो, नवी पालवी बहरते व आम्रकुसुमांचा बहार येतो.

जूनमध्ये शाळेत प्रवेश घेणारी मुले पाहून वाटते, यांचे पुढे काय होईल? शाळेच्या प्रवेशाचा आंब्याच्या मोहोराशी संबंध असतो? का परीक्षा संपताच जेलमधून सुटावं तशी सुटलेली मुलं बघून धावतात? मुलांना बघून वाटतं यांना शाळा आवडत नसेल का? आईला सांगू नको, मित्र, गेम्स, मैत्रिणी, व्हॉट्सअॅपच्या निव्व्या टिका बघून तरूण जगतात. कदाचित जुन्या पिढीचे शाळाप्रेम, शाळेबद्दलचे आकर्षण वेगळेच असावे. मधली सुट्टी नावाचा एक

प्रसिद्ध कार्यक्रम होता. त्यावरून अजून तरी लोक शाळेच्या स्मरणरंजनात रमत असावेत. आधुनिक काळात शाळा सुटली पाटी फुटली, ही वाक्यरचना काहीच विद्यार्थ्यांच्या बाबतीत खरी आहे. बाकींबद्दल आता फार तर म्हणता येईल, 'शाळा सुटली पाटी सुटली, पोरं मोबाइलवर बोलू लागली' पाटीऐवजी वेगळ्या जागी लिखाण करू लागली.

माझे लिखाण तसे आहे का? हो मी मनापासून लिखाण करते.

११२ छत्रछाया

छत्री म्हणजे सावली देणारी, असाच अर्थ. छत्र म्हणजे पसरणे, म्हणजे जिच्या आकारात पसरटपणा असतो. छत अथवा छप्पर जे उन्हापासून अथवा पावसापासून रक्षण करते, अशी संकल्पना छत्रीमध्ये आहे. फार वर्षापूर्वी, छत्री हा अठराव्या शतकापर्यंत बायकांचा, अनेक विचित्र फॅशनचा प्रकार आहे, असा समज होता. जॉन हानवे या माणसाने पहिली छत्री बनवून, ती छत्री घेऊन त्याने प्रवास केला अशी नोंद आहे. त्यावेळी त्याला विचित्र असेच म्हटले गेले. या जॉन हानवेच्या जाण्यास निषेध म्हणून अंडी आणि खराब भाज्या फेकण्यात आल्या. स्वतःला जास्ती शहाणा समजतो. अशी टीका करण्यात आली. निसर्गाच्या नियमांच्या विरुद्ध हा माणूस छत्री वापरतो आणि देवाचा अपमान करतो अशीही टीका जॉनस यांच्यावर होई. एका रिक्षाचालकाने जॉनसच्या हातावर हल्ला देखील केला, मात्र हाताने त्यातील छत्रीचा वापर करून हल्ला परतवून लावला. पूर्वी छत्र्या फक्त काळ्या रंगात असत, कारण की ते काळे खास कापड एकाच रंगात बनत असे. हे कापड पाण्यापासून सुरक्षित असे.

आधुनिक काळात ड्रोनने उडणाऱ्या छत्र्या जपानमध्ये शोधल्या आहेत. ज्यामुळे छत्री धरावी लागत नाही आणि ही छत्री आपोआप चालणाऱ्या व्यक्तीच्या डोक्यावर फिरते. आपण छत्री विसरल्यास एक मेसेज पाठवणारी छत्रीसुद्धा निघालेली आहे. काही छत्र्यांमध्ये ड्रोन बसवण्यात आला आहे. काही छत्र्यांमध्ये त्यांच्यात पंखा बसवण्यात आला आहे, ज्यामुळे छत्रीच्या आत थंड वाटतं, थंडावा राहतो. ही छत्री उन्हाळ्यात उपयोगी पडते. हळूहळू सुधारणा होत, समोरच्या बाजूचा भाग व्यवस्थित दिसावा, चालताना समोर बघण्यासाठी उपयोग व्हावा म्हणून पुढची बाजू लहान असलेल्या आणि मागची बाजू मोठी असलेल्या छत्र्यांचा हल्ली हल्ली शोध लागला आहे. पूर्वी छत्र्यांच्या काड्या टोचत असत आता त्यांच्यात देखील सुधारणा झाली आहे.

छत्रीच्या सावलीत माणसाला सुरक्षित वाटतं. निसर्ग तर आपले रूप बदलणार, पावसाळा, उन्हाळा हे ऋतू येत राहणार. काही देशांत थंडीत बर्फ देखील पडणार. त्या सर्वांसाठी, स्वतःचे रक्षण करण्यासाठी छत्री उपयोगी होते. पुढे ही छत्री लहान, घडीची होत गेली आणि कमी जागेत, बॅगेत मावणाऱ्या छत्र्या निघाल्या. जगातली सगळ्यात पहिली छत्री इजिप्तमध्ये, तीन हजार वर्षांपूर्वी बनवली गेली होती. ती मोठी होती आणि एका धार्मिक समारंभात वापरण्यात आली होती. पामच्या पानांची बनवण्यात आली होती. भारतामध्ये क्षत्रियांकडे, दोन हजार वर्षांपूर्वी, बुद्ध देवाच्या काही भक्तांकडे छत्री असे. अजंठा येथील चित्रांमध्ये, लेण्यांत देखील, भारतातील पूर्वीच्या काळातील, फारशी खोल नसलेली छत्री चित्रांमध्ये आढळते.

छत्रपती म्हणजे छत्र धारण करणारे अथवा पर्शियन मधला सत्रास हे या छत्री वरूनच ठेवण्यात आलेले नाव उपनाव आहे. मराठा राजपुत्रांना, पुणे आणि सातारांतील राजपुत्रांना छत्रपती अशी पदवी आहे. काही पुतळ्यांवर देखील छत्री लावण्यात येते. काही दहनाच्या जागांवर पांढरी छत्री उभारण्यात येते. महाराजा म्हैसूर यांच्या दसऱ्याच्या उत्सवामध्ये छत्रीचा मोठा सजावट पूर्ण सन्मान असतो. छत्री ही स्त्रियांनी अथवा राजघराण्यातील राजपुरूषांनी अथवा गुरूंनी वापरायची वस्तू आहे, असा समज बरीच वर्षे होता. आता मात्र सर्वसामान्य माणसं देखील ऊन पावसापासून स्वतःचे रक्षण करण्यासाठी छत्री वापरतात. काड्या, बांबू आणि पामच्या पानांनी बनवलेल्या पारंपरिक छत्र्या हल्ली दिसत नाहीत. तशा छत्र्या फारशा वापरल्या जात नाहीत. त्या ऐवजी कापड, जाड नायलॉन सारखे कापड वापरलेली, प्लास्टिक वापरलेली छत्री वापरली जाते. या बांबूच्या छत्र्या शेतीत काम करताना वापरल्या जातात. मणिपूर, महाराष्ट्र, या ठिकाणी अशी केरळला अथवा आसामला, टोपी टाइप छत्री वापरली जाते. इंडोनेशियातील शेतकऱ्यांच्या टोपीसारखी बांबूने बनवलेली छोटी छत्री मेघालय, ओरिसात शेतकरी वापरतात.

केरळमधल्या नाम्बुद्री स्त्रिया, मलबार या भागांमध्ये स्त्रिया जेव्हा सुंदर केशरचना, वेशभूषा करून बाहेर पडत असत तेव्हा बाहेरच्या लोकांनी त्यांच्याकडे निरखून बघू नये, म्हणून त्या वेगळी छत्री वापरत. पालघटच्या पन्ना कम्युनिटीच्या स्त्रिया अशा छत्र्या अथवा टोपी टाइप टोपिककुडा बनवत असत. पुढे शेतांमध्ये काम करण्यासाठी सुद्धा पावसाळ्यामध्ये अशी छत्री वापरली जाई.

राजा अथवा महाराजा या पदांपेक्षाही छत्रपती ही पदवी लोकप्रिय आहे. शाकुंतल या नाटकात देखील छत्रीचा उल्लेख आहे. छत्री ही ओले होण्यापासूनही वाचवते आणि पावसापासून देखील रक्षण करते, ऊन्हापासून वाचवते. बाजार करताना, खरेदी करताना देखील व्यापारी अथवा राजांच्या डोक्यावर छत्री धरायला सोबत नोकर माणसं असत. कोचीनच्या राज्यकर्त्यांनी, राजकीयांनी त्यांच्या स्वतःचा छापा मध्ये छत्रीचा देखील समावेश केला होता. त्या महाराजांची सिल्कची छत्री सोळा काड्यांची असे. साधारणपणे दहा काड्यांची छत्री हल्ली वापरली जाते.

पूर्वी वापरल्या जाणाऱ्या आठ काड्यांच्या छत्र्या, लाल सोनेरी चंदेरी धाग्यांनी त्यांच्यावर डिझाइन काढलेले असे. पूर्वी पक्ष्यांची पिसं, झाडांची पाने, वेगळ्या प्रकारचा कागद यांनी या केल्या जात. त्यापासून आपण प्लास्टिकच्या छत्र्यांपर्यंत आलो. भारी छत्री ५००० रु ला मिळते.
(२०२०)

छत्रछाया देणारी छत्री वापराची, फॅशनची, महत्वाची वस्तू आहे.

११३ पाहिजे जातीचे

खूपच ज्वलनशील विषयावर मी आज लिहिणार आहे. माणसाला पाहिजे जातीचे ही कल्पना नवीन नाही.

जात नाही ती जात! असा जाती बद्दलचा उल्लेख कायम केला जातो. साधारण भेटीनंतर, समोरच्या व्यक्तीला नाव विचारल्यावर त्याने नाव सांगितल्यावर, त्याच्या आडनावावरून, नावावरून त्या व्यक्तीच्या जातीबद्दल अंदाज केला जातो. साधारणतः प्रत्येक जातीत असलेल्या माणसांची आडनावं ओळखीची असतात. माणसाची चेहरेपट्टी, त्यांचा रंग काळा अथवा गोरा रंग, हाता-पायाची ठेवण आणि राहणीमान यावरून त्या व्यक्तीची जात मनात ठरवली जाते. अंदाज करून, बोलण्याच्या पद्धतीवरून देखील ही व्यक्ती कुठली असेल, याचा शोध घेतला जातो. जात मानत नाही आम्ही! असे म्हणणारे भले बहादुर सुद्धा आडनावावरून आणि चेहरेपट्टी वरून जातीचा अंदाज घेतात. बोलणे शुद्ध आहे की नाही, यावरून किंवा बोलताना चेहऱ्यावरचे हावभाव कसे बदलतात, यावरून देखील जातीचा अंदाज घेतला जातो. आरक्षण, वसतिचे नाव, पद यावरून जात शोधली जाते.

गेल्या काही वर्षांत वर्तमानपत्रात वारंवार दुसऱ्या जातीशी जातीतील मुलाशी लग्न केलं म्हणून मुलीला अथवा जावयाला ऑनर किलिंग देण्याच्या घटना घडतात, कारण की जात ही माणसाच्या मनात फार खोलवर रुजली आहे. दुसऱ्या जातीच्या व्यक्तींशी तडजोड करणं सोपं नसतं. असं म्हणतात की अन्न, भाषा, धर्म, संस्कार आणि पद्धती या पाच गोष्टी एकाच जातीत साधारण समान असल्यामुळे त्याच जातीत विवाह केल्यास ते विवाह टिकण्याची शक्यता जास्त असते. त्यामुळे रोटी व्यवहार, बेटी व्यवहार करताना जातीतल्या माणसाला जवळ करण्याची वृत्ती असते.

बऱ्याच जणांच्या नोकऱ्या या बदलीच्या असतात, त्यावेळी आडनाव विचारून अथवा काही ठराविक जातीच्या लोकांना भाड्याने घर न देणारे महाभाग असतात. स्वच्छता ही

प्रत्येकाची खाजगी गोष्ट असते. ह्या जातीची व्यक्ती स्वच्छ असते, त्या जातीची स्वच्छ नसते, या सर्व भंपक कल्पना आहेत. हल्ली शिक्षणामुळे आणि सर्वत्र वावर झाल्यामुळे, इंटरनेटमुळे, व्हॉट्सअॅपमुळे, जीवनपद्धती सर्वांची बदलली आहे आणि सारे जण योग्य प्रकारे आधुनिक झालेले आहेत. प्रत्येक कुटुंबातील एखादी व्यक्ती परदेशी आहे. सर्व जातीचे लोक, सुट्ट्यांमध्ये परदेशी सहली अथवा देशी सहली करतात. टूर कंपन्यांमध्ये समूहात वावरतात. त्यामुळे समूहात वागण्याच्या मॅनर्स अथवा जीवनपद्धती देखील सारेजण शिकले आहेत. अशावेळी आपण जातीयवाद मनात आणणे हे पूर्णतया चुकीचे आहे.

सर्वांची जात मनुष्य हीच आहे. सर्व जातीच्या आणि सर्व धर्माच्या माणसांना माणूस म्हणून वागवावे आणि अडीअडचणीच्या वेळी मदतीचा हात जरूर द्यावा. मैत्री करायला आपल्या जातीची व्यक्ती हवी, ही भावना देखील मनातून काढून टाकावी. मनात रुतलेला हा जातीचा संकुचित भाव आणि मनामनांमधील कुंपणं, सम जातीची अट काढून टाकावी.

जगी मानवाचे एकच गोत्र, जगी मानवाचा एकच धर्म

माणूस आणि माणुसकी आणि कर्म, पाहिजे माणूस, माणूस जातीचे मर्म

११४ ख्याली खुशाली

मराठीतील ख्याली खुशाली हा शब्द, खयाली खुशहाली या शब्दावरून आला आहे. आपल्या माणसांची ख्यालीखुशाली म्हणजे त्यांचे कुशल मंगल, कुशल खबर, ख्याली खुशाली हे शब्द एकमेकांशी सामान्यतः समानार्थी, सम- अर्थी आहेत. फार पूर्वीच्या काळी पोस्टमन मार्फत अन्य गावावरून आलेले पत्र, भेटायला आलेल्या कोणा नातेवाईकाकडून पाठवलेला सांगावा, एखादा वाट सर्व प्रवासी एखादा वाटसरू यांच्यातर्फे कुशल मंगल अथवा खबरबात कळविली जायची.

मैने सनम को खतमे लिखा कब आओगे, खत लिख दो, चिट्ठी में लिखा, अशी गाणी म्हणजे स्वतःची खुशालीही कळवण्यासाठी पत्र लिहिले जायचे. काही वर्षांपूर्वी एक गोष्ट वाचली होती, त्याच्यात तिकीट न लावलेल्या पाकीटाद्वारे गरिब आई मुलाला खुशाली पाठवी. तसे आईने सांगितलेल्या वाक्याप्रमाणे, "जोपर्यंत मी कुशल मंगल आहे तोपर्यंत ह्या पाकिटावर मी तिकीट लावणार नाही आणि मी खूश आहे असे तू समज. मात्र ज्यावेळी हे पाकीट येणार नाही, त्यावेळी मला काहीतरी बरवाईट झालं आहे अशी आशंका तू घे." ख्यालीखुशाली कळवण्यासाठी, कुशल मंगल कळवण्यासाठी पत्रं फार पूर्वीपासून वापरली जात, अजुनही लिहिली जात असतात. फोन वा व्हॉट्सएप, मोबाईल फोन, स्काइपवर बोलणे, व्हिडिओ कॉल यावरून कुशल मंगल कळते. पूर्वीच्या काळी तार येणं म्हणजे वाईट बातमी असली पाहिजे, यावरून तारवाला येताच, लोक रडायला सुरूवात करत असत. पोस्टमन हा गावातील अतिशय मान्यवर असण्याचे पुरावे होते जो पत्र वाचून देखील दाखवत असे. या संदर्भातील एक मुक्तछंदातील कविता या विषयी लिहावीशी वाटली. ती ख्यालीखुशालीत येते.

आहे पोस्टमास्तरला सांगितले दादांनी, त्यामुळे पत्रं आमची घरपोच आली

आज्जीला भास होतात हल्ली, आजोबाला आता घरघर लागली

मुलीला नाही त्याने नेली लग्नापासून, नवऱ्याच्या पत्राची वाट बघत बसली
सीतेने जिंदगी अशीच काढली।।

देवाची कावड तिच्या कुशीत घातली, मुलांना सांभाळायला लावली, कामाला जुंपली
एकटे वाटे, तिला देव धर्माला लावली एकटे वाटे पुतण्याला त्याने नवी बाइल केली
वर्ष संपली दिवाळी झाली अंगणात तुळस लावली

इतरांचे ठीक नाही, आमचे आपले बरे आहे बाई इतरांचेही बरं, आमचंही बरंच ठीक बाई

पैसा मोठा झाला देवळं ओस पडली, शेजाऱ्याला कन्या झाली माझी म्हैस व्याली

शेतात कुत्री मेली, माझी मुलगी शिकली. शेजाऱ्यांची गाय विहिरीत पडली, झाड मेली

पलिकडली सुमी गायन शिक्षकांच्या नादी गुंतली

अवखळ बाली त्याने नासवून परदेशाची वाट धरली, सुमीला शिक्षण करायला मुंबईत पाठवली

घराची कौलं साकारली, मला गौरी मुलं झाली।।

बांध फुलांनी डवरले, नदी पाण्याने भरली, शेजारची मंडळी कामासाठी शहरात गेली

गंगाबाईची मुलगी शाळेत पहिली आली ।।

खळ्यात धान्याची चोरी नुकसानी झाली,

कन्येसाठी स्थळ सुचवावी, पुत्रासाठी उपवर कन्या कळवावी

इथे पुस्तकं मिळत नाहीत, ती आणावी

येतांना दप्तरे गडवे, गणवेश, औषधे आणावी, आई आजारी पडली पैसे पुरत नाही

महागाई झाली, काम वाली तरी लावली, बाळंतपणं आली म्हणून स्वयंपाक वाली लावली
कामाच्या ओझ्यात धाकटी लेक थकली, बाकी सारी आहेत मजेत, सारी खुशाली।।

अशी अथवा यातील एक दोन ओळीतल्या सुरातली पत्र पूर्वी लिहिली जायची.

मला आठवतं, पोस्टात काही कामानिमित्त गेल्यावर पोस्टाच्या बाहेर बसून असलेल्या
वृद्ध लेखनिक माणसाजवळ बसून गावातील कोणीतरी त्याला हा मजकूर सांगत असत आणि
जेमतेम थोड्या पैशासाठी तो माणूस तो मजकूर, ते पत्र लिहून देई. त्याचे पोट भरत असे आणि
गावकर्यांचेही काम भागत असे. ख्याली खुशाली समजत असे. सुपर थर्टी चित्रपटात असे
दाखवले की एका बाईचा मुलगा जेलमध्ये असतो. तरीही पोस्टमन काल्पनिक पत्र, त्या
माउलीला मुलाकडून आले, असे वाचून दाखवतो आणि त्या आनंदात ती राहते. आपला मुलगा
जेलमध्ये गेला आहे, हे तिला न कळल्यामुळे, तिच्या मनात मुला बद्दल मत देखील चांगले
राहते.

तर कानावर पडू देत, तुमची खुशाली! नात्यातील, मैत्रीतील, कुशल मंगल बातमी,
खुशाली पत्राने, फोनवर, Whatsapp वर कळवत जा.

११५ हातमाग

साधारणपणे कापसापासून बनवलेल्या सुती आणि सिल्कच्या किड्यांपासून बनवलेल्या रेशमी, मेंढा लोकरीच्या लोकरी वस्त्रांचा हातमागी कापडात समावेश होतो. हातमागाची कला जोपासणे, पुढच्या पिढीला शिकवणे, हातमागातील प्रगत शिक्षण या पारंपरिक कुटुंबात, गृह संस्थेत होते.

भारतात प्रत्येकच राज्यात आपल्या आपल्या परिस्थिती आणि हवामानानुसार बनवलेले हातमागाचे प्रकार आढळतात. गुजरातमधील बांधणी, पटोला आणि उत्तर प्रदेशमधील बनारस साडी, जामदानी साडी, जामावार साडी, लखनऊ चिकन या साड्या प्रसिद्ध आहेत. तामिळनाडूमधील कांजीवरम, मलबेरी आणि कोईमतूर या तीन प्रकारच्या साड्या प्रसिद्ध आहेत. बिहारमधील कोसा, टसर, खादी आणि घिच्या ही सिल्क वस्त्रे वापरली जातात. ओरिसामधील बोमकल सिल्क, संबळपुरी आणि इकत स्टाइल, ज्यावर धाग्याचे कशिदाकाम अथवा भरत काम केले जाते आणि पारंपरिक ट्रायबल आर्ट असते. गढवाल सिल्क ही हिमाचल मधील, तेलंगणामधील साडी कोठा पेट, पोचमपल्ली, नारायण पेठ वापरतात. यापुढे आंध्र प्रदेशमधील धर्मावरम, वेंकटगिरी, मंगलगिरी, उप्पड आणि कलमकारी या साड्या वापरल्या जातात. महाराष्ट्रामधील पैठणी ही फार पूर्वीपासून प्रसिद्ध आहे. श्रीमंत लोक यावर खर्चा सोन्याची तार घेवून मोर, देऊळ, पोपट यांची नक्षीही काढतात. पश्चिम बंगालमधील कांथा, बालुचारी, टांगाई आणि जामदानी साड्या गृहिणी वापरतात. यासोबत खास कलकत्ता सुती साडी सुद्धा प्रसिद्ध आहे. काश्मिरी पश्मिना, भरतकाम केलेली वस्त्रे लोकप्रिय आहेत. मध्यप्रदेशमधील चंदेरी साड्या वापरात असतात.

सुती अथवा रेशमी वस्त्रांमुळे अंगात गर्मी होत नाही. त्या उलट जर लोकरीची वस्त्रे वापरली तर अंगातून ऊब ठेवली जाते. थंड हवा असलेल्या प्रदेशात लोकरीच्या वस्तू वापरायची पद्धत ९८ टक्के आहे.

पॉलीस्टर नायलॉन, वुलन या कपड्यांमुळे हातमागाचा धंदा बसतो आहे. हातमागावर बनवलेले वस्त्र हल्ली फॅशनेबल कपड्यांसाठी सुद्धा वापरले जाते. हातमाग आपली परंपरा आहे ती जपायला हवी. कुर्ते, लेंगा झब्बा, पंजाबी ड्रेस, पर्सेस, पिशव्या, पायजमे अथवा ओढण्या अन्य वस्तूदेखील या वस्त्रापासून बनवल्या जातात. आधुनिकतकडे हे त्यांचे एक पाऊल आहे. हातमाग हा ग्रामीण भागातील पोटापाण्याचा उद्योग आहे. हातमाग वाचायला हवा. हातमागावरील वस्त्र सर्वांनी जरूर खरेदी करावे.

११६ हापूस बाग

पुण्याजवळील जुन्नर हे एक शिवाजी महाराजांच्या काळातील फार महत्त्वाचे गाव होते. सातवाहनांच्या काळात पैठण ही राजधानी, आणि जुन्नर ही उपराजधानी होती. समुद्रकिनाऱ्यावरून आलेल्या काही व्यापाऱ्यांच्या वस्तूविक्रीसाठी नाणेघाटातून जुन्नरला जाणे सोपे होते. त्यामुळे जुन्नर हे व्यापारी शहर होते. जुन्नरपासून दोन किलोमीटरवर हापूसबाग नावाची एक जागा आहे. मुघल बादशाह औरंगजेब यांचे येथे काही काळ निवासस्थान होते. छत्रपती शिवाजी महाराजांचे कट्टर शत्रू असलेले औरंगजेब शिवाजी महाराजांच्या जन्म गावाजवळ राहात होते. एक नवलाची गोष्ट वाटते.

मलिक अंबर महाल या नावाने हापूस बाग मधली ही हवेली प्रसिद्ध आहे. मुघल राजपुत्र शहाजहान हा आग्र्याहून जुन्नरला आला होता. त्याच्या सोबत त्यांची पत्नी आणि मुलं होती. शहाजहानच्या मुलांमध्ये औरंगजेब देखील होता. नऊ वर्षांनी आणि जेमतेम नऊ किलोमीटरवर दूर असलेल्या शिवनेरी गडावर जिजाबाईंनी शिवाजी महाराजांना जन्म दिला. पुण्याच्या आणि मराठेशाहीच्या इतिहासात शिवाजी महाराज आणि औरंगजेब यांचे शत्रुत्व आणि लढाई प्रसिद्ध आहे आणि इतिहासाचा मोठा भाग व्यापून आहे. सध्या हापूस बाग मधली ही मलिक अंबर महाल नावाची हवेली मेहेरे कुटुंबियांच्या ताब्यात आहे. गेल्या अनेक पिढ्या मेहेरे कुटुंबीय येथे राहते. एका मोठ्या प्रशस्त सभागृहामध्ये, एका उंचवट्यावर सिंहासनाची जागा आहे. एका लाकडी जिऱ्याने वरच्या मजल्यांवर जाता येते. मेहेरे फॅमिलीची परवानगी घेऊन ही हवेली पाहता येते. त्याच त्याच ठिकाणी तर आपण नेहमीच comfort पर्यटन करतो. जरा वेगळ्या आणि हटके अशा या हापूस बाग जागेला यावेळी भेट देऊ या.

११७ स्त्रीची किंमत

समाजात बाईला किंमत, ते मत असते, जेव्हा ती योग्य घरी असते. चालती बोलती असते. मतदान, प्रचाराच्या वेळी घरी उमेदवार जातो, तेव्हा पुरूष सांगतो, पत्नीचे मत माझ्या प्रमाणेच आहे.

‘राम नाम रस पि ले मनुजा’ असं म्हणणाऱ्या घरांतले किती लोक जय सियाराम म्हणतात?

‘काम क्रोध मद लोभ मोह को बहा चित्त से देखो’ हा संदेश किती घरी पाळला जातो? कुटुंब शांती भक्ती फक्त गृहिणीचे कर्तव्य आहे का? गृहपतीने पण ते कर्तव्य करावे.

You are special actor, no one can play your role better than you, असे म्हणत स्त्री तिची भूमिका करते. अतिरेकी काम करते. वय उतरता, पुढे पुढे कडवटपणा, निराशा, हताशपणा, रिकामपण, विषारी बाण मागे उरतात. व्हाय मी? हा प्रश्न संपत नाही. मानव स्वार्थी असतो. कोंबड्यांना खुराड्यात दाणे टाकून केवळ अंडी खाण्यासाठी अथवा मांस खाण्यासाठी कोंबडी वाढवावी, तसे बाईलाही वाढवले जाते. फार कडवट वाक्य आहे पण एका सर्व्हेमध्ये असे आढळले आहे. गुरांना गोठ्यात दूधदुभत्यासाठी वाढवावे, कोडकौतुक करीत लाडवावे. तशाच प्रकारे घरात पत्नीला त्या सेवेसाठी, सुख सोयीसाठी ओके ठेवले जाते. जास्ती लाड न करता व ठरावीक प्रमाणातच, मर्यादित, बाईला कामापुरते कौशल्य शिकवत वाढवले जाते. दमवले जाते. कैद्यांना, जनावरांना असलेले मूलभूत हक्कसुद्धा स्त्रियांना असतात की नाही? असा प्रश्न काही घटना वाचून पडतो.

काही अविकसित ठिकाणी पाळी चालू असताना बायकांना अक्षरशः गोठ्याहून घाणेरड्या खोलीत डांबले जाई. इंदिरा संतांच्या कवितेत स्त्री, गृहिणी मुलाला/अपत्याला रात्री धपाटा देते आणि म्हणते, “रात्रीची थोडीशी झोप, तीही देवा नशिबी नाही” कितीतरी घरी ही कथा असे. अनेक स्त्रियांच्या घरी पतिदेव, कुटुंबीय चारी ठाव खाणे, कायम झोपणे-पडणे,

विश्रांती घेणे, टीव्ही बघणे, पेपर वाचणे एवढेच करतात. आराम करणे यापलीकडे काम नसलेला पुरूष मुलं सांभाळणं हे फक्त स्त्रीचेच काम आहे असे मानतो. सर्व कामे ही पुरूषांच्या मते स्त्रीची असतात. पुरूष फक्त मोबाईलवर टाईमपास करीत असतानाही, रडणाऱ्या तान्ह्या मुलाला, बाळाला उचलून घेत नाही. जर मूल रडते, अपयशी होते तर म्हणतात आईने वळण लावले नाही. त्या कामी पुरूष कुठे असतो? (संदर्भ विद्या बाळ/ मैत्रीण/ साकव) घरातल्या कोणत्याही महत्त्वाच्या निर्णयाच्या वेळी स्त्रीचा सल्ला घेतला जात नाही. 'तुझी अक्कल चुली परस्ती' असे म्हणून तिची हेटाळणी केली जाते. पगार कमावणाऱ्या, नोकरी करणाऱ्या सुनेला, "कमावतेस म्हणजे काय मोठी ग्रेट झालीस का? मोठं कौतुक तुझ्या नोकरीचं' असे म्हणतात. पुरूष काय कमावता किंवा न कमावता असो तो पुरूष ग्रेट किंग मानला जातो. बायकांची नोकरी समाजाने स्वीकारली कारण त्यात फायदा होता.

आजही स्त्री-पुरूष हे नाते फक्त फायद्याच्या पायावर रचलेले पझल्ल्ड रिलेशनशिप आहे. सोयीचे रिलेशनशिप आहे. काही घरी देवगुरू महाराज, मठ अशा आध्यात्मिकतेची फॅशन करणाऱ्या घरीदेखील अथवा मॉडफॅशन करणाऱ्या घरी स्त्रीची किंमत काय असते तेही बघायला हवे. घरची स्त्री शोषित आहे, हे देखील आधी आत, आत्म्याकडे म्हणजे अध्यात्माकडे बघून कळत नाही. अन्यांची परीक्षा करणाऱ्या या लोकांमध्ये स्वयं परीक्षा करण्याची हिम्मत नाही. दुर्दैवाने अनेक स्त्रिया पतीजवळ असूनही अशोक वनातील सीतेप्रमाणे आयुष्य जगत असतात. अज्ञात अप्राप्य प्रभू श्रीरामांच्या कृपेची वाट बघत असतात. कारण स्त्रीची किंमत समाज जाणत नाही.

नवरात्रीचे नऊ दिवस केवळ गरबा, खेळ्यात नाचून, कपडे खरेदी करून, चांगले चांगले खाऊन पिऊन देवी पूजा संपते का? हा उत्सव साजरा करणं, पण स्त्री सन्मानाचा संदेश न शिकणं कितपत योग्य आहे? समाजाला Timepass entertainment, Events हवे आहेत. देवी मदत करू शकते, पण सुरूवात सर्व समाजाने करायला हवी. विचार करा, स्त्रीचा खरा

सन्मान करा. माझा विचार नकारात्मक वाटला तरीही तो समाज सुधारणेला उपयोगी पडू शकतो.

देवीची पूजा करायला माझा नकार नाही. देवीच्या अथवा कोणत्याही सणांचा बाजार करायला माझा विरोध आहे. सध्या देव दिवाळी चालू आहे. खंडोबाची पूजा करावी पण कुणाच्याही घरी म्हाळसा असताना बानू सोबत राहणे, समाजाने नामंजूर करावे. महिला सक्षमीकरणासाठी हे सणांचे दिवस उपयोगी पडावेत.

११८ जीवनाची व्याख्या

“तुम्ही जीवनाची व्याख्या काय केली आहे?” सकाळची घाईची कामं करत, मला माझ्या सुनेने विचारले. मला हिने विचारलं की तुमची जीवनाची व्याख्या काय? तोपर्यंत मी इतका विचार केला नव्हता. तिला कुठल्या तरी प्रोजेक्टसाठी अभ्यास करायचा होता. मी विचारात पडले, इतरांच्या मते जीवन काय असावे?

मग मी साधारण दोनतीन व्यक्तींच्या फोनच्या रिंगटोन काय आहेत, याचा शोध घेतला. मोबाइल रिंगटोन हे माणसाबद्दल बरंच काही सांगतात. त्यामुळे जीवनाबद्दलचा दृष्टिकोन ओळखण्यासाठी मी हा रिंगटोनचा, कॉलर ट्युनचा अभ्यास केला. एका व्यक्तीचा रिंगटोन होता,

“या जन्मावर या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे” नंतर अन्य रिंगटोन खालील प्रमाणे आढळले.

१ आँसू भरी है ये जीवन की राहे कोई उनसे कह दे हमे भूल जाँ

२ जब कोई बात बिगड जाँ जब कोई मुश्किल पड जाँ तुम देना साथ मेरा ओ हम नवा!

३ ये जीवन है इस जीवन का यही है रंगरूप!

४ मैं जिंदगी का साथ निभाता चला गया!

५ एक धागा सुखाचा शंभर धागे दुःखाचे, जरतारी हे वस्त्र मानवा तुझिया आयुष्याचे

६ तुझ को चलना होगा, नदिया बहे बहे रे भाई, तुझ को चलना होगा!

७ अजीब दास्ता है ये कहाँ शुरू कहाँ खतम

८ एका अगदी ज्येष्ठ बाईचा रिंगटोन होता, “चोली के पीछे क्या है”

९ काही जणांनी आपल्या ऑफिसची भलावण करणारे, पोट्याची पोळी ज्यांनी भाजली जाते त्या नोकरीचे रिंगटोन लावले होते.

१०काही जणांनी त्यांच्या स्वतःच्याच भाषेत काहीतरी गाऊन लोकांना ऐकवले होते.

११हा माझा मार्ग एकला!

१२काहीजणांनी अगदी अत्याधुनिक नवीन गाण्यांची, ताल गाणी लावली होती.

१३एकाने अगर तुम मिल जाओ जमाना छोड देंगे हम, असं तानत ट्युन लावला. यातील जमाना म्हणजे खाणं असं असावं, कारण तो रिंग टोन लावणारी व्यक्ती एकदमच खादाडी करणारी होती.

आपापल्या रिंगटोन वरून आपापली व्याख्या प्रत्येकाने बनवली होती. मिले सुर मेरा तुम्हारा अशा रितीने सर्व प्रकारच्या भाषेतील सर्व प्रकारचे तत्त्वज्ञान सांगणाऱ्या वचनांबद्दलची, वेगळ्या विषयांवरील वेगवेगळ्या म्युझिकच्या रिंगटोन होत्या. अनेकतेमधून सांस्कृतिक एकता होती. जणू काही हर घर कुछ कहता है, तसं हर रिंगटोन भी कुछ कहता है. बरेच पैसे खर्च करून दर महिन्याला येणाऱ्या नवीन रिंगटोन खरेदी करणाऱ्यांची संख्या कमी नाही. हौशी लोक असतात. कधी बुवांचा, कधी बाईंचा, कधी राजकारणी यांचा, कधी मात्र यांचा स्वतःचा आवाज असे. तरी गाण्याची संगती कधी उडत्या चालीची कधी रडक्या चालीची अशी असे. अनेक रिंगटोन्स ऐकायला मिळतात. काही जणांच्या रिंगटोनवर मंत्र वगैरे लावलेले असल्यात.

काळ बदलला. पूर्वी माणसांच्या बोलण्यात जे शब्द यायचे, जसे की रामराम, जय श्रीकृष्ण, जय राम कृष्ण, भेटू या पुन्हा, कस काय पाहुणं! कसं काय मंडळी! यावरून माणसाची पारख व्हायची. आता फोन, रिंगटोन, ब्रँड यावरून, गटावरून माणसांची पारख होते. दृष्टिकोन समजतो. फोन उचलायला किती वेळ लागतो यावरून सुद्धा माणसाची ओळख होते. लवकर फोन उचलणारी व्यक्ती फार बिझी नसते. लवकर न उचलणारी किंवा टाळणारी, फार बिझी असते असे नाही तर आळशी असते किंवा या रिलेशनशिपमध्ये इंटरेस्टेड नसते.

मोबाईलवरून स्वतःची प्रतिमा ओळखण्यासाठी, फोनवर लोकांना दाखवायचा Display photo/profile, डीपी सुद्धा उपयोगी पडतो. तासातासाला हा डीपी बदलणारे लोक

आहेत. वेगवेगळ्या ठिकाणी सेल्फी घेऊन जीव धोक्यात घालणारे आहेत. यामुळे तो जीव धोक्यात घालून काढलेला फोटो, काढलेल्या सेल्फीवर लाईक येण्यासाठी डीपीवर लावला जातो. काही ठिकाणी १९४७, एकोणसत्तर काळातील बालपणीचा फोटो डीपीवर लावला जातो. आपण कसे दिसतो हे लपवण्यासाठी एखादे नट नट्यांचा पण फोटो लावतात. ग्रुप फोटोमध्ये नक्की व्यक्ती कुठली हे कळत नाही, असा निवडून ग्रुप फोटो पण लावायची पद्धत आहे. देवस्थानाचा देवतांचा फोटो लावला की भक्त हे व्रत करतात, हे काही जाणणार. दुसऱ्यांचे डीपी मन लावून चोरून चोरून निरखून निरखून काहीजण पाहतात. कपडे बदलले, दागिने बदललेल्या वेषात, हातात काय अंगठी काय पुस्तक काय डोळे थकलेले दिसतात, छान दिसते असे आवर्जून सांगतात. स्वतः मात्र डीपी फोटो डिस्प्ले फोटोची जागा रिकामी ठेवतात.

जीवनाची व्याख्या काय? या विषयावरून आपण सुरुवात केली आता शेवटी व्याख्येत संपवते. गोंधळून गेलेय, मग मनात विचार आला, जीवनात ज्याला जास्त जिकडे ओढा असतो, आपली जीवनाची व्याख्या तिकडे वळते. बाहेरच्या इमेजवरून जीवन व्याख्या ठरते. जो तो स्वतः ठरवतो. खाणे, पिणे, गाणे, फिरणे, मजा करणे, नातेसंबंध, देशभक्ती, व्यवहार, ग्रुप करिअर, प्रसिद्धी, अशा वेगवेगळ्या जीवनाच्या, जगण्याच्या Priority नुसार, जीवनांच्या व्याख्या जो तो करतो.

माझी व्याख्या सांगू म्हणता?

“जीवन म्हणजे काळाच्या प्रवाहाबरोबर सुखदुःखाचे वार, प्रहार सोसत पुढे जाणे. कधी प्रवाहासोबत मनापासून चालणे तर कधी प्रवाहासोबत मनाविरुद्ध वाहत जाणे. जीवन म्हणजे एक अज्ञाताकडचा, मॅच फिक्स्ड प्रवास असतो.” असं मला वाटतं.

मी जीवनाची अशी व्याख्या केली आहे. तुमची व्याख्या काय आहे?

११९ कॉपी कट पेस्ट, टुल्स

कॉम्प्युटरमधली शब्दांच्या अथवा अन्य कामाच्या वेळी करावयाची तीन कॉमन कार्ये, मदतनीस टुल्स आहेत. कट कॉपी पेस्ट या गोष्टीचा शोध लावणारा तज्ज्ञ त्यांचे नुकतेच निधन झाले. कट कॉपी पेस्ट ही संकल्पना आपण आपल्या आयुष्यात बऱ्याचदा वापरत असतो. इतरांनी तसं काही केलं असता चमचेगिरी करतो अथवा मतलबी आहे असा आरोप केला जातो. महिलांच्या बाबतीत सांगायचं तर महिला मंडळांमध्ये कट कॉपी पेस्ट कॉमन असतं. लहानपणी आपण कान गोष्टींचा खेळ खेळायचो. तेव्हा सुरुवातीला ज्या व्यक्तींनी जे सांगितलेलं असतं, ते वाक्य पूर्ण समूहात फिरून आल्यावर वेगळंच काहीतरी निष्पन्न होतं. तशा काहीशा बाता, कान गोष्टी जरी नाही, तरी कट कॉपी पेस्ट आपण मैत्रिणींच्या बाबत करतच असतो. इव्हन नातेवाईकांच्या बाबत, अथवा ऑफिसात करतो.

मूड खराब असला, एखादी गोष्ट खटकली की आपण दुसऱ्या मैत्रिणीला अथवा जवळच्या व्यक्तीला आपली बाजू रंगवून सांगतो. प्रत्येक नाण्याला खरेतर तीन बाजू असतात. स्वतःची आपली बाजू, त्यांची बाजूवाली बाजू आणि खरी बाजू होय. खरी बाजू ही फार कंगोऱ्या एवढी सूक्ष्म असल्यामुळे ती बाहेर दिसत नाही, त्यामुळे आपण आपली बाजू सांगतो आणि आपल्या मनातून ती साठलेली निगेटिव्हिटी कट करतो. अर्थात दुसऱ्या व्यक्तीच्या मनात ती पेस्ट होते. पेस्ट होते, पण त्याच्या त्याच्या ग्रहण शक्तीनुसार तो थोडाफार अस्वस्थ होतो पण आपली अस्वस्थता कमी होते. आणि तो ऐकणारा जर विचारी असेल तर तो दुर्लक्षच करतो. अगदी जर घोषित करणारा, गॉसिप करणारा असेल, जर त्याला ती बातमी सांगण्यासारखी वाटली, तर तो ती गोष्ट कॉपी करतो आणि तिसऱ्याच व्यक्तीला पेस्ट करतो. आसमंतात एखादी बातमी पसरवायचे अनेक मार्ग आहेत.

Telephone, Television, Tell a woman

हल्ली तर काय व्हॉट्सअॅपमुळे वाटेल ती गोष्ट झपाट्याने पसरते. कट, कॉपी, पेस्ट, फॉरवर्ड, एडिट, सर्वप्रकारे व्हॉट्सअॅपवर एकटी बसलेली, असलेली व्यक्ती स्वतःचा मुखवटा राखून अन्य गोष्टी फॉरवर्ड करत सुटते.

“जानी जो लोग शीशे के घरों में रहते है वो दूसरे के घरों पे पत्थर नहीं फेकते!” या वचनाचा पण त्या बाता पसरवणाऱ्याला, सेंडरला विसर पडतो. दुसऱ्याच्या मनात पेस्ट केल्यावर ही गोष्ट डिलीट पण करू शकतो. म्हणजे स्वतःची पाटी कोरी करतो. काही माणसात नातेसंबंधात पण अशी वृत्ती दाखवणाऱ्या व्यक्ती असतात. दुसऱ्याच्या मैत्रिणी पळवतात म्हणजे कॉपी करून पेस्ट tool वापरते. करणे, दुसऱ्यांची नाती तोडतात म्हणजे कट करणं आणि स्वतःचा स्वार्थ तिथे जोडण्याचे, पेस्ट करायचे काम करते. Tool वापरते. मतलबाच्या वेळी मदत हवी असलेल्या व्यक्तीला टाळणं म्हणजे डिलिट, असं म्हणायला हरकत नाही. फार वर्षांपूर्वी असं म्हटलं जायचं की बायकांच्या तोंडात जीभ पण भिजत नाही तीळ भिजत नाही. त्यामुळे त्या वोमिट सायकॉलॉजी नुसार जे काही कानांवर येते, दुसऱ्याच्या कानात ती ओतते. ते मग घरोघर जाते. “तसा मला बाई वेळच नसतो.” असं सांगून थोड्या वेळात सुद्धा घोषित, गॉसिप करणारी व्यक्ती घोषित पसरवू शकते. ज्याचे त्याचे स्वतंत्र विचार असतात. त्यातलं आवश्यक तेवढंच घेऊन एडिट करून सुद्धा काही व्यक्ती अर्धसत्य सांगत सुटतात. सत्य आणि कल्पनेची बेमालूम सरमिसळ करून तिसरंच काहीतरी पण पसरवतात. “मला ती असं म्हणाली” असं सुद्धा सांगत सुटतात.

माझ्या मैत्रिणीकडे तिची सासू राहते. तिच्या घरी आम्हाला चहाला बोलावले असताना, आम्ही आत कपबश्या ठेवायला गेलो तेव्हा सासूबाई भांडी घासत होत्या. त्यावरून सर्व अर्धसत्याकडे पसरलेल्या गोष्टी उदाहरणार्थ तुम्हाला सांगते.

१ एक तर सासू खूप चांगली आहे खूप काम करते.

२ ही मैत्रीण लबाड आहे सासूला (म्हाताऱ्या) भांडी घासायला लावते.

३ कंजूस आहे भांडीवालीला पैसे द्यावे लागू नये किंवा डिस्पोजेबल डिशेसचा खर्च येऊ नये म्हणून सासूला भांडी घासायला लावते.

४ सासूला म्हणे धमक्या देते काम नाही केल्यावर, "तुम्हाला वृद्धाश्रमात टाकेन."

५ सासू गरीब बिचारी आहे कोणी नाही ना आधार म्हणून सगळी काम करते.

६ अहो लबाड आहे तिची सासू आपल्याला दाखवायला काम करत होती एरवी नुसती टीव्ही बघते.

७ सासूकडून प्रॉपर्टी मिळणार आहे ना म्हणून सासूला सांभाळते.

८ संभाव्य असे की सासूने दागिने दिले असतील.

९ अग नव्वद वर्षांची बाई- हातपाय लडखडत होते तरीही तिने भांडी घासून घेतली.

१० आम्हाला सगळ्यांना खायला चहाबरोबर बिस्किटं दिली, सासूला चहा सुद्धा दिला नाही.

सत्य मला तरी अजून समजले नाही.

अशारीतीने कट कॉपी पेस्ट एडिट डिलिट अशा बातम्या सर्वत्र पसरतात. अफवांवर विश्वास ठेवू नका असं सांगितलं तरीही या टोळीने (Tools group)ने म्हणजे मदतकार शस्त्राने माणसं इकडचं तिकडे फिरवत असतात.

पूर्वीच्या काळी सासुरवाशीण आईला म्हणत असे, "आई मला अगदी सहन नाही झाला तर मी कुणाशी बोलू?" त्यावर आई मुलीला सांगायची, "अगं भिंतीवरच्या पालीशी बोल, पण सोबतच्या नातेवाईकांशी बोलू नको. त्या इकडे तिकडे सांगतील, त्यातून तू सासुरवाशीण, तुला अधिक त्रास होईल. त्या गोष्टीचा गॉसिप होईल."

क्लबमध्ये, महिला मंडळांच्या मिटिंगमध्ये जी व्यक्ती नसेल तिच्याबद्दल खूप बोललं जातं. जे कट कॉपी पेस्ट करून सर्वत्र पसरतं. जुन्या कपड्यांचे काही भाग कापून पूर्वीच्या

काळापासून गोधडी किंवा अन्य वस्त्र बनवायची पद्धत असते. त्या कापलेल्या तुकड्यांत डिझाइन करून त्या त्या तुकड्यांची काहीतरी रचना करून सुद्धा उपयोगी वस्तू टेबल क्लॉथ, बाळुत गोधड्या, बाळांचे कपडे, अंगोळ्या, पुसायला फडकी बनवली जात. चित्रांमधला फोटोमधला कोलाज हा प्रकार असेच वेगवेगळे तुकडे जोडून चित्र बनवण्यासाठी उत्तम शब्दाने गौरवला जाणारा प्रकार आहे. कॉम्प्युटरमधील कट कॉपी पेस्ट ही टूल्स त्यांच्यावरूनच सुचली असावीत.

१२० आनंदाची गोळी

सर्व आजारांवर औषधाच्या गोळ्या विकत मिळतात, मात्र आनंदासाठी मिळणारी औषधाची गोळी कुठे विकत मिळते का? मिळत असेल तर मला कळवा. काही तरी चुकतंय. आनंदाच्या गोळीचा शोध घेणं सुद्धा चुकतंय. प्रत्येक आजारावर उपचार असतात. मग मनाच्या आजारासाठी, दुःखमुक्ती देणारी, आनंद देणारी औषधी गोळी शास्त्रज्ञांना शोधता का येऊ नये?

काही तरी चुकतंय, पण काहीतरी म्हणजे काय, ते सांगता येत नाही. लोक नसती पंचाईत करत बसले आहेत. लोकांना नोकऱ्या नाहीत.

ओंजळी इतके पुरते माणसाला

ओंजळीच्या वर भरून घेतलेले सांडून जाते. ओंजळीतले ते, भरून वाहून पडण्यापूर्वी तरी कुणाला तरी द्या. मंद दिव्याची वात प्रकाश द्यायला पुरते, अति झगझगाट करू नका. शेतकरी आत्महत्यांच्या बाइटवर वाईट वाटते. त्यांना स्मरा.

काय रे नांगरा कसा आहेस,

ठीक आहे ना फाळ! माझे हात थकले, हलका हो बाबा काही काळ.

या फक्त कल्पनाच आहेत. चिंता, काळजी, निराशा हे प्रत्यक्षात ज्याचे त्यालाच सोसावे लागतात. मी दुःखी माणसांची आकडेवारी सांगत नाही, या विषयावर समाज धुरीणांनी अभ्यास केलेला नाही. प्रयोग झालेला नाही. साथ सोबत संगत सोडून शेतकरी निघून चालले आहेत. काळ धावतो आहे, समाज बदलतो आहे. प्रत्येकाच्या आवडी निवडी, करमणूक वेगळी असते. अन्यायाच्या विरुद्ध कुणीही आवाज काढत नाही. वेगळ्या मार्गाने शेतकर्यांना पाठिंबा दाखवायला हवा. जपानमध्ये वेगळा संप होतो, त्या संपात फक्त एकाच पायाचे बूट बनवतात. संप काळात एका देशात संपूर्ण न जेवता कमी जेवतात. संघर्षाच्या मुद्द्यावर विचार करणारे

असतात. कुटुंब, आरोग्य, मुलं, काहीतरी चुकतंय असं वाटत राहतं. एकच प्रश्न, लहान मोठ्या स्वरूपात बोचत राहतो. सहज सुटत नाही. विचार करून मेंदू थकतो. नैराश्य येते.

या परिस्थितीवर उपाय काय?

उपाय शोधणे, म्हणजे हाच प्रश्न जर इतरांचा असता तर त्या व्यक्तीने काय करावे? असा विचार करून आपण त्याचे उत्तर शोधावे. Birds eye view अशा नावाने हा उपाय नावाजला जातो. त्रयस्थ पद्धतीने विचार करून प्रश्नावर सोल्यूशन शोधता येते.

चला आनंदी होऊया, असं आपण वारंवार मनाने आणि मनाला सांगायला पाहिजे. खूप वाचन करावं ,कारण जीवन जगणेही प्रत्येक लिखाणाची विषय वस्तू असते. आयुष्याबद्दलची समजूत वाचनाने वाढते. आयुष्य वर्षांत मोजतात. जीवन मात्र मनाच्या प्रगतीत मोजतात. स्थूल जग बाहेर असतं. सूक्ष्म जग मनात असतं.

निराश वाटत असल्यास प्रवास करून बघावा. प्रवासात, हालचाल असेल तर काही वेगळे पण विचार मनात येतात. चांदण्या रात्री एक सहल करून बघावी. एक शेर आहे चांद बद्दल भारी आहे.

चांद का खंजर खीच के मेरे सीने में रात में मुझे मारने की कोशिश की!

आपण वेगळ्या ठिकाणी पैसे ठेवतो तसे आपलं वागणुकीचे विचार वेगळ्या ठिकाणी असतातच. आपल्या मागे आपल्यासोबत जातात आणि त्या कर्माचा फळ म्हणूनच आपल्याला मोह होतो.

हवास तू मला हवीस तू हे विचार असतात. पुनर्जन्माची कल्पना त्यातूनच येते. त्यामुळे थोडे आस्तिक बनायला हरकत नाही. कर्मकांड करू नये पण आस्तिक राहावे. देवा मला असा छंद जडावा

तुझे नाम घेता घेता जन्म सरावा

रामनाम ते सदा सुखाचे

निधान जाणा परमेश्वराचे

पतित पावन अवघे राम

श्रीराम जयराम जय जय राम! हे विचार बळ देतात.

चांगुलपणाचे बक्षीस मिळत नाही, आपलं चांगलं होत नाही, आपल्याला आयुष्यात कष्टाला फळ मिळत नाही, अशी खंत आपण बाळगतो. आज समाज स्थिती तशीच आहे. खूप बक्षीस मिळवलेला आज शिक्षक बनतोय आणि एकही बक्षीस न मिळालेला पुढारी होऊन, नट बनून, प्रमुख पाहुणा म्हणून येतोय.

अन्याय अथवा हल्ल्याच्या विरोधात आवाज काढायला हवा. कुठे तरी बोलले पाहिजे. यावर सोपे उपाय, First aid सांगते.

१ मन करा रे प्रसन्न! खूप मित्र असलेली व्यक्ती कोप कमी करते, तडजोड करते. संघर्षावर, चिडचिडीवर मात करते.

२ स्कॅनिंगमध्ये मनाचे आजार कळत नाहीत. ते आजार जाणून जपायला हवे. मन मनुष्याचे आभाळाहून मोठे, पण कधी आक्रसून जाते. हे जाणायला हवे.

३ स्त्री प्रेमाची घागर, पुरूष भोगाचा सागर हे वचन आहे. त्यावर विचार करावा. जीवन दृष्टीने मृत्यु विचारावर मात करावी.

४ सासरची माणसं मनासारखी मिळत नाहीत ही तक्रार बरेचजण करतात, पण लग्नाआधीची, नंतरची माणसं निवडण्यात चॉइस नव्हता. आधीची ती तरी चांगली होती का?

५ स्वतःबद्दल लोकांचे गैरसमज माणसांना भेडसावत असतात. वाटते, मनासारखे घडत नाही.

६ कागदाला अहंकाराची जोड चिकटते आणि तो पदवीचा दाखला बनतो.

७ आनंद मनाच्या आत आहे.

सबके खुशी का फासला एक कदम है।

हर घर में बस एक कमरा कम है।

८ मानवाला मनन, मन-न केले की वाटते, Never mind म्हणायला शिकले पाहिजे.

९ अव्यक्त भीती असते. ती झेपत नाही. देव कल्पना त्या मुळे आली. मन लवचिक ठेवा दुराग्रही राहू नका.

10 Misery is byproduct of lazy mind.

Alert, elastic mind gives Happiness.

11 break up gives pain.

१२ भले बुरे ते घडून गेले

विसरून जाऊ सारे क्षणभर,

जरा विसावू या वळणावर.

१३ तर धावणारं शरीर, धडधडणारं हृदय, तडफडणारे मन, समजून घेणारा मेंदू हवा.

१४ अर्ध्या वाटेवर सहप्रवासी सोडून जातात. तरूणाचा आयुष्यात अनेकदा मैत्रीभंग होतो.

प्रेमात फसल्यावर परत प्रेमात पडावं, वय १० ते ७५. प्यार किया कोई चोरी नहीं की.

१५ आती रहेंगी बहारे, दिल की नजर से दुनिया को देखो, दुनिया सुद्धा ही हसीन है.

१६ रुग्ण "डॉक्टर आनंदाची गोळी द्या", सांगतात. पण अशी गोळी, नावाला पण अस्तित्वातच नाही.

१७ झूम झूम के नाचो आज, गाओ खुशी के गीत

आज किसी की हार हुई हैं, आज किसी की जीत.

हारजीत चालूच राहणार.

१८ इस दुनिया में जीना है तो सुनो मेरी बात, ग़म छोड के मनाओ, रंगरेली.

मन कहे मै गाऊँ.

१९ मन रे तू काहे न धीर धरे

तर खुश राहा. काहीतरी चुकतंय, पण चिलखत स्वतः भोवती पांघरून आनंदी रहायचा
प्रयत्न करा.

आनंदाची गोळी बाजारात विकत मिळणार नाही. तुमच्यासाठी असलेली आनंदाची
औषधी गोळी तुम्हालाच शोधावी लागेल. शोध सुरू करा.

१२१ दोन मनांची गाठ

तीस डिसेंबरच्या टाइम्स ऑफ इंडिया मधल्या एका बातमीवरून मला ही कल्पना सुचली.

तर केरळमधील नांबियार नावाच्या एका व्यक्तीला कॉलराच्या दरम्यान आपली पत्नी सारदा पासून दूर जायची वेळ आली होती. कन्नूर येथील कॉलराच्या साथीत, सारदा नावाच्या पहिल्या पत्नीपासून नांबियार सर दूर झाले. केरळमधील कायुंबयी उठावाबद्दल केरळमधील संथा या लेखिकेची कादंबरी ३० डिसेंबर मधील कथेप्रमाणे नांबियार यांची कथा आहे. तीस डिसेंबर नावाची ही कादंबरी केरळातील शेतकऱ्यांच्या बंडावर आधारित आहे. सारडा आणि नांबियार हे एकोणीसशे अडतीस साली, लग्नानंतर काही दिवसांतच दूर झाले. सारडा तेव्हा तेरा वर्षांची होती. ब्रिटिश काळातील राजवटीतील त्या दिवसांमध्ये, शेतकऱ्यांच्या बंडामध्ये पतिपत्नी दोघांना वेगळे व्हावे लागले. एकोणतीस डिसेंबर रोजी नांबियार आणि इतर सर्व लोक त्यांच्या घराजवळ त्यांच्या जमीनदाराजवळील त्या शेतांमध्ये, जमीनदारांच्या अत्याचारांच्या विरुद्ध धरणे धरण्यासाठी जमले होते. नांबियार यांच्या लग्नाला एकच महिना झाला होता. मात्र पोलिसांनी जमलेल्या जमावावर गोळ्यांचा वर्षाव केला. नांबियार आणि शारदा यांना दोघांना वेगळे वेगळे व्हावे लागले. कुटुंब तुटले, कारण की शारदा त्या गोळीबारात मृत्युमुखी पडली असा समज नांबियार यांचा झाला. नांबियार यांना शारदा जिवंत आहे याची कल्पना नव्हती. शारदाने पूर्ण आयुष्य विधवेसारखं काढलं. शारदा असं समजली की नांबियार मृत्यू पावले. नांबियारनी दुसरं लग्न केलं आणि त्यांना त्या पत्नीपासून मुले झाली. या मुलांनीच का मुंबई या कायुंबयी बंडाबद्दल जी कथा लिहिली त्यावरून दोघांनाही गोष्ट आपली असावी असे वाटले. लेखिकेने या दोघांची भेट घडवून दिली. आज नांबियार हे नव्वद वर्षांचे आहेत. त्यांची पहिली पत्नी शारदा, भूतपूर्व पत्नी सत्याऐंशी वर्षांच्या आहेत. केरळमधील हे जोडपे पती पत्नी बहात्तर

वर्षानी भेटले. निसर्गाची किमया न्यारी असते. एका अपघाताने ब्रिटिश काळात दूर झालेले हे पती पत्नी स्वतंत्र भारतात बहात्तर वर्षानी भेटावे हा योगायोगच म्हणावा लागेल.

दोन ओंडक्यांची होते सागरात भेट

एक लाट तोडी त्यांना पुन्हा नाही गाठ

**

१२२ बाहेरचे खाणे

बाहेर खायला जाण्याची सुरुवात गरज म्हणून, फॅशन बनण्यापूर्वी साधारण १८३० सालाच्या आसपास झाली. त्यापूर्वी प्रवासाला जाताना बैलगाडीने अथवा चालत कसंही जाताना घरून बाहेर निघताना, कामावर येतानाच शिदोरी बांधण्याची पद्धत असे. भूक लागल्यास मध्ये कुठे तरी बैलगाडी थांबवून खानावळीत जेवण करणे, धर्म शाळेत तीन दगडांची चूल मांडून खाणं बनवणे यासाठी शिधा सोबत आणला जाई.

रेल्वे गाड्या सुरू झाल्या त्यामुळे मध्ये कुठे तरी उतरून रस्त्याच्या कडेला काटक्या जमवून पदार्थ शिजवून खाणं शक्य होईना. रेल्वेने प्रवाशांचे खाण्यापिण्याचे हाल होऊ नये म्हणून छोटी छोटी हॉटेल्स सुरू केली. ती हॉटेल्स सुद्धा काही ठरावीक मोठ्या स्टेशनवरच असत. ब्रेड बिस्कीट मिळत अथवा काही फेरीवाले जेवणाचे खाण्याचे पदार्थ, चहा घेऊन काही काही आगगाड्यांच्या डब्यांत येत.

नातेवाईक डब्यांमध्ये खिडकीशी जेवणाचा डबा घायला येत असत. मला आठवंतं बाहेरगावी कुणीही जाताना आई झुणका करून केळीच्या पानात बांधून फिरकीच्या तांब्यात पाणी घेऊन, बटाट्याची बिन कांद्याची खराब होऊ नये म्हणून सुकी अशी भाजी बनवून सोबत शिरा किंवा एखादा बेसनाचा लाडू बांधून तो डबा भरे. इतर सामान, कपडे खराब होऊ नयेत म्हणून हा डबा फडक्यात बांधून (शिदोरी) देत असे. त्याकाळी सामिष जेवणारे लोक कमी असत. सामिष खाणाऱ्या लोकांसाठी उकडलेली अंडी, मीठ, मिरपूड, आम्लेट चपाती असे पदार्थ दिले जात. ब्रेड त्यामानाने बऱ्याच उशिरा भारतात आला. शाकाहारी, घासफूस खाणाऱ्यांसाठी कटलेट ब्रेड, भजी पाव, सँडविच, ठेपले, भाजी पोळी, वडा, शिरा, मिसळ हे पदार्थ सर्वप्रथम मिळू लागले. माणसाची सुखाची कल्पना साधारणतः चांगलंचुंगलं, प्रबळ खाण्याशी संबंधित असते. जेवण चांगलं नाही मिळालं की माणसं कुरकुर करतात. प्रत्येक घरी गृहिणी अथवा स्वयंपाकाला ठेवलेला पंडित किंवा आचारी सुगरण असलाच पाहिजे अशी

अपेक्षा होती. बाहेर खाणाऱ्या व्यक्तीला नावं ठेवली जात असत. त्या व्यक्तीसोबत तिच्या कुटुंबियांना सुद्धा स्वयंपाक टाळतात म्हणून नावं ठेवली जात. पूर्वी बाहेरचं खाणं म्हणजे लग्न, समारंभ, कार्य, साखरपुडा याच वेळी, घरी बाहेर असे किंवा प्रवासाला जाणारी व्यक्ती त्या बसगाडीच्या, बस थांब्यावरच्या हॉटेलात काहीतरी खायला मिळेल ते खात असे. तसे पूर्वीच्या काळी तर रविवारी चोरून मटण कोंबडी असा रस्सा करून त्या + + + +ची भाजी केली असं म्हटलं जाई.

तसं पारंपरिकरित्या मनुष्य शिकार करून जगणारा प्राणी, माणूस असल्यामुळे सामिष जेवण हे समाजाला नवीन नव्हतं पण पारंपरिक मानव व्हेजिटेरियन जेवणाकडे वळला. स्थिरावला. पुढे तुरळक शाकाहारी अशी हॉटेल निघाली. इराणी कॅफे असे. खानावळी आणि काही तुरळक मिसळ किंवा दक्षिण भारतीय जेवण देणारी, विकत वस्तू देणारी हॉटेल, विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीला सुरू झाली. शिक्षणाच्या निमित्ताने मुलं देशाच्या वेगळ्या वेगळ्या भागात जाऊ लागल्यावर मेस, हॉस्टेल, खानावळी हा प्रकार अस्तित्वात आला.

त्या काळी खानावळी बदल विनोद लिहिले जायचे. खानावळीत जेवणदेखील इतकेसे चांगले नसायचे. वरणात डाळ सापडली आणि भातात खडा सापडला नाही तरच नवल असे. जेवण त्या काळी खास चांगले मिळत नसे. बायकोला माहेरी न पाठवण्यासाठी खानावळीच्या जेवणाने पोट बिघडतं हे कारण पूर्वी पुरत असे. गावच्या ज्या माणसाला नातेसंबंध सांभाळता येत नाही आणि मित्र आणि शेजाऱ्यांशी चांगलं वागता येत नाही त्यालाच हॉटेलात खायची वेळ येते असाही समज त्याकाळी समाजात होता. दूरवर लांब वस्तीत समाजातील कुणाकडे तरी जेवायची पध्दत होती. शिरस्ता होता. ते जेवण मनासारखे नसे. काही काही पुरूष स्टोव्हर डाळ भात तरी घरी करू या म्हणून डाळभात करून खाऊ लागले. भारताच्या परंपरेत हॉटेलात बायकांनी जाऊन खाण्याबद्दल अजूनही नावं ठेवली जातात.

आता समाज बघितला की मला नवल वाटतं की दर आठवड्याला एखादं नवीन हॉटेल, पोळी भाजी केंद्र उघडत असतं. पार्सल, डबा, टिफिन घरी घेऊन येतात. फोन करून मागवण्याची सोय आहे. ऑनलाईन किंवा फोनवर जेवण मागवत आहेत. वेगवेगळे पदार्थ मागवत आहेत. नेटवर फोटो सुद्धा बघायला मिळतो आणि फोटो बघून आवडलं तर जेवण किमतीची तुलना करून मागवता येते. बाहेरच्या चवीची चटक लागली आहे.

विवाह ठरवताना पूर्वी तरुणीला पहिला प्रश्न विचारला जाई, "स्वयंपाक येतो की नाही?" आता विचारला तर मुली बेधडक उत्तर देतात "मॅगी बनवता येते, तुम्हाला काय स्वयंपाकीण हवी आहे का? मुलाला स्वयंपाक शिकवा."

खाद्यपदार्थांची वेगवेगळी वाढणारी दुकानं हे दाखवतात की पुरूषांसोबत स्त्रियांना देखील बाहेरचं खाणं गरजेचं ठरू लागलं आहे. सतत कामात वेळ घालवण्या ऐवजी बाहेरचं जेवायला, मागवायला आवडतं. प्रेमाचा मार्ग पोटातून जातो. या हिशोबाने केक, आइस्क्रीम, मिठाई, चहा कॉफी, ज्यूस कोल्ड्रिंक यांचा तर महा माराच समाजात होत आहे. स्थूलत्वाचे कारण बाहेरच खाणे हे देखील समजले जाते. बाहेरचा पदार्थ तेल, तूप, मसाला आणि फॅटने लादलेला असतो. सवय लावणारा असतो. बाहेरच्या जेवणाची सोय झाली, हे चांगलंच आहे, फक्त ह्या बाहेरच्या जेवणाचे व्यसन लागू नये. या किंवा कोणत्याही जेवणाने आरोग्याला सुयोग्य बनवावं आणि योग्य ठिकाणीच माणसाने खावं. जेणे करून बाहेरचं खाण्यामुळे होणारे पोटाचे आजार टाळता येतील. रात्री बारा बारा वाजेपर्यंत हॉटेल भरलेली, फुललेली, सुजलेली असतात. भुकेला गल्लीत कुठेही काहीही खायला मिळतं हे तसं सोयीचं आहे. एक चांगलीच खूण आहे. बाहेरचं खाणं, आज समाजाने मान्य केलं आहे.

१२३ आरोग्याचे कौतुक

बालकांपासून थोरांपर्यंत आणि नातेवाईकांपासून मित्रांपर्यंत, अपरिचितापर्यंत सर्व जणांना वारंवार आपल्या आजाराचं कौतुक करायची सवय असते. आपल्याला काय आजार झाला आहे, ही गोष्ट हे लोक रंगवून रंगवून सांगतात. मी निरेगी आहे सांगणारे तुरळक भेटतात. आजारी माणसाला समाजात थोडीशी सहानुभूती मिळते. कामात थोडीशी सवलत, टाळाटाळ करायची मुभा मिळते. काम टाळता येते त्यामुळे आजारपणाचा उल्लेख खरा, खोटा, मध्यम, मिश्र असा नेहमीच केला जातो. किरकोळ किरकोळ कारणाला देखील वैद्य, डॉक्टरकडे जाणारे लोक असतात. होमिओपथी, ऍलोपथी, आयुर्वेदिक सर्व ठिकाणी एकावेळी अथवा आलटून पालटून अथवा एका पाठोपाठ एक असे औषधोपचार करण्यासाठी वेगवेगळ्या डॉक्टरांकडे जाणारे पण असतात. औषधोपचार करण्याच्या बाबतीत पेशंट, वाट बघणारे, (सहनशील) असतात. इथे गुण आला नाही तर तिथे, तिथे अमक्याला गुण अधिक यावा म्हणून तिथे असे जात राहतात.

अर्थात आजारी पडल्यावर माणसाची मनस्थिती काय होते हे आजारी पडणाराच जाणतो. लवकर बरं होण्यासाठी कोणताही उपाय करायला त्या व्यक्तीची तयारी होऊन जाते. थोडे दिवस आजाराचं कौतुक होतं पण अधिक काळ बिछान्यात पडलो की लोक दुर्लक्ष करून आपापल्या रूटीनमध्ये रमतात. बाकीची लोक चिडवत राहतात. "काही झालेलं नाही नाटक करते. सुख टोचतंय, बसून राहते, व्यायाम करत नाही, खात राहते, पचत नाही, उरक पडत नाही, शरीराला कष्ट नाही" अशा कारणाने आजारी व्यक्तीच्या आजाराचं विश्लेषण अन्य हे आपल्या बुद्धीने आणि अनुभवाने करत असतात.

काही व्यक्ती किरकोळ काही झाले, तर रक्त वगैरे प्रकार तपासतील, त्याउलट काही व्यक्ती घरच्या घरीच औषध उपचार करतील. एखाद्या पेन किलर वर चालवतील. बाम

लावतील आणि विचार करणे सोडून देतील. काही आपल्याला गंभीर आजार झालाय या भावनेने दुःख, चिंता करतील.

बऱ्याच घरी औषधाची पेटी असते, त्यात ओव्हर द काउंटर अशा गोळ्या ठेवलेल्या असतात. पोट बिघडलं की पोट साफ होत नसेल त्यांची चूर्ण, पोट बिघडलं तर घ्यायच्या गोळ्या, जुलाब बंद करायच्या गोळ्या, बँड एडच्या पट्ट्या, इनोची पाकिटं, पित्त Acidity, allergy च्या गोळ्या या डब्यामध्ये ठेवलेल्या असतात आणि जेव्हा गरज लागेल तेव्हा ती गोळी घेतली जाते. घरी असा पेटीतला लहान दवाखाना ठेवायला हरकत नाही. शरीरातील वेदना कमी होण्यासाठी आणि शरीर कुरकुर न करता Comfortable सोयीस्कर राहण्यासाठी एकत्र औषध असतात. अडचणीला हा मदतगार ठरतो.

वयोमानाने काही तरी शरीराला होणारच असा समज करून औषधांकडे दुर्लक्ष करणारे सुद्धा असतात. 'व्यक्ती तितक्या प्रकृती' हे औषधोपचारांच्या बाबत देखील खरंच असतं. एका व्यक्तीला ज्या औषधोपचाराने पूर्ण बरं वाटलं दुसऱ्या व्यक्तीला त्याचा त्रास होऊ शकतो. फरक: दोन व्यक्ती सारख्या देहगुणाच्या नसतात. Anatomy physiology सारखी असली तरी, प्रत्येक व्यक्तीच्या शरीरात काही वेगळं घडत असतं. याची आणि त्याची biochemistry वेगळी असते. एकाच कुटुंबात काही अनुवांशिक आजार सारखे असले, तरीही प्रत्येक मूल हे जेनेटिक जनुकीय बदलांमुळे वेगळे वेगळेच जन्मलेले असते.

कौतुक: व्हॉट्सअप ग्रुपवर कशी माणसं पार्शल असतात. तशीही आजाराचं कौतुक करण्याच्या बाबतीत किमान स्पेशल, पार्शल असतात. सासूबाईना तापाला, पुतण्याला ताप आला तर नियम वेगळा असतो. हा ताप मात्र एखाद्या आपल्या विरोधात जाणाऱ्या शत्रुगटातील व्यक्तीला आला तर नाटक करते किंवा किरकोळ गोष्टींचा बाऊ करतेय असंही मत मांडलं जातं. Blood pressure, diabetes हल्ली तर काय सर्वांनाच असतात, त्यांच्यासाठी एवढं नाटक काय करायचं? असं म्हणून दुसऱ्याच्या आजाराकडे कानाडोळा केला जातो. मात्र

स्वतःला यातल्या कोणत्याही आजाराची चाहूल जरी लागली किंवा Borderlineवर आल्यावर, अशी काही शक्यता आहे, असा संशय आला तरी या व्यक्ती स्वतः आजाराचं कौतुक करायला लागतात. बूट मोजे, सकाळचं फिरणं, शुगर फ्री च्या गोळ्या खा, व्यायाम वगैरे वगैरे करून स्वतःची काळजी घेतात. जे योग्यच आहे. पण कौतुक नेहमी त्याच व्यक्तीचं होतं, जी व्यक्ती थोडीफार गुडबुक्स मध्ये असते. बाकीच्यांच्या आरोग्याकडे दुर्लक्षच केले जाते.

मानसिक आजार देखील खतरनाक असतात, पण लपवले जातात. एखाद्या व्यक्तीला एखादा आजार झाला आहे अस ऐलान केल्यावर आपल्याला त्याची भीती वाटायला लागते.

साथी: कोविड 19 व्हायरसच्या साथीमुळे, कोणी शिंकला खोकला तरी भीती वाटते. साथीचे आजार पसरत हे प्रतिकारशक्ती कमी असलेल्या व्यक्तीला लवकर होतात. दाट लोकवस्ती असल्यामुळे आणि अस्वच्छता खूप असल्यामुळे भारतात साथीचे रोग लवकर पसरू शकतात.

लिखाण: आजाराचं कौतुक भरपूर आहे याच कारणामुळे अनेक वेबसाइट्स, अनेक पोस्ट्स, या आजाराबद्दल माहिती देणाऱ्या बातम्या गाजत असतात. वर्तमानपत्रात घरगुती उपचार आणि अशा आजाराबद्दल पानंच पानं, रकानेच रकाने भरलेले आढळतात. ही पानं एखादे औषध कंपनी प्रायोजित देखील करत असते. टीव्हीवर देखील आरोग्य संपदा, इ. अशा अनेक मालिका लोकप्रिय असतात.

आहार: आजारी व्यक्तीच्या आहाराकडे विशेष लक्ष दिल जातं. अशा व्यक्तीला भेटायला जाताना साजुक तूपातील शिरा, ताक, दही दूध, मऊ भात मेतकूट, खिचडी, उपमा, पोहे, बिस्किट चहा, नारळपाणी, कोकम सरबत अशा आवडीच्या वस्तू नेल्या जातात. get well soon लवकर बरी हो बाई तुझ्या वाचून करमत नाही असंही सांगितलं जातं. आजाराच्या मागची मानसिकता ही असते की पेशंटला वाटते आपण ग्रेट आहोत आणि भेटायला जाणाऱ्यांना एक सुटका की हा आजार आपल्याला झाला नाही. या उलट सुद्धा होऊ शकतो

एखाद्या आजारी व्यक्तीला भेटल्यावर आपल्यालाही तशीच लक्षणं आहेत आपल्यालाही असं आजाराचं निदान होणार की काय? अशी भीती वाटू लागते. एकटेपणा, मनात असणारी खदखद, काहीतरी दुःख, ताण तणाव यांच्यामुळे सुद्धा व्यक्ती आजारी पडते. (कुणीतरी भेटायला आले की बरं वाटत) Psychosomatic diseases, त्यामुळे आजारी व्यक्तीला भेटायला जाण्याची पद्धत आपल्याकडे तर फार पूर्वीपासून आहे.

प्रतिसाद: किरकोळ किरकोळ आजारात हॉस्पिटलमध्ये अॅडमिट होणारे मात्र मोठ्या आजारात दुर्लक्ष करणारे देखील असतात. मृत्यूची भीती प्रत्येक व्यक्तीला असते. व्यक्तीला वाटत असते, निरोगी जगावे. स्वतःच्या देहाला काहीही दुखू लागलं की वाटतं, हे दुखणं नको. "बाप्पे पाय दुखणं परवडला, पण डोकं दुखणं नको. नाक दुखणं परवडलं पण कान दुखणं नको." पण एकूण काय शरीराचं कोणत्याच अवयवाचं दुखणं परवडत नाही. निस्तरणे भाग पडते. सर्वच अवयव आपल्याला प्रिय असतात.

देह: देह देवाचे मंदिर असे म्हटले जाते, त्यामुळे देवपूजा करायला जसा आपण निवांत वेळ काढतो तसा स्वतःच्या शरीराच्या कुरबुरींकडे लक्ष द्यायला आणि हे शरीर आरोग्यदायक राहावे यासाठी सुद्धा वेळ काढायला हवा.

वय: असं म्हणतात माणूस पन्नासाव्या वर्षापर्यंत आरोग्य बिघडवत, पैसे कमाईसाठी धावत सुटतो. पन्नाशीनंतर कमावलेला पैसा हा आरोग्य मिळविण्यासाठी खर्च करतो. सत्तरीनंतर त्याला कळतं की गेलेला पैसाही परत येत नसतो आणि गेलेलं आरोग्यही परत येत नसतं. पंचाहत्तराव्या वर्षानंतर कळतं की आयुष्य हातातून सुटून गेलेलं आहे. गेलेल्या आरोग्याला आता कधीच परत Restore करायला मिळणार नाही.

देहाची कुरबुर ऐका, देहाचे चोचले पूर्ण करा. आजाराचं पण कौतुक करायला हरकत नाही. पण त्या आजाराला दूरच ठेवा. शोकेसमधल्या वस्तूंचं जसं करतो, आजाराचं करतो तसंच कौतुक आरोग्याचं देखील आपण करू या. आजाराबद्दल विचार केला की ते

नकारात्मक विचार आपल्या शरीरात येऊन आपण त्या आजाराला आकर्षित करू शकतो. असं देखील घाबरवून सोडलं जातं. पण वाचन आणि चर्चेत नकारात्मक विषय, साथीचे रोग येतच राहतात, त्यामुळे त्याला पर्याय नाही.

आरोग्याचे कौतुक थोडे लिहिते. आरोग्यासाठी सोपे उपाय म्हणजे मानवाने स्वतःच्या आहारविहार, झोप याकडे लक्ष द्यावे. व्यसन करू नये. आपले शरीर काय सांगते आहे, ते ऐकावे.

वेळ पडली तर डॉक्टरकडे जरूर जावे.

आरोग्याचे कौतुक करणे आता पुरे!

***_

१२४ भ्रामक जग

साहेबांनी, भ्रामक जगातील सोशल मिडियाची खाती (accounts) कमी करणार म्हणताच आता कसे होणार असा आवाज उठला. भ्रामक जगातल्या करमणुकीवर तर जगातले काही, 30% जगत आहेत. काहीजण असे भ्रामक जगात वावरतात असे जर कधी कुणाला म्हटले तर तुम्हाला वाटेल ही व्यक्ती मूर्ख आहे. मात्र आजच्या जगातली निव्वळ, अंदाजे 30% लोक ही भ्रामक जगातच वावरत आहेत आणि त्यात तुम्हा आम्हा दोघांचाही समावेश आहे. भ्रामक जग म्हणजे प्रत्यक्ष अस्तित्व नसलेले, भ्रामक चित्रांनी आणि शब्दांनी दिसणारे Digital virtual जग होय. या जगाला आपण स्पर्श करू शकत नाही.

Whatsapp, social media, movie, serials, porn etc. जगाची लोकसंख्या जर अंदाजे सातशे कोटी पकडली तर २८० कोटी लोक फेसबुक वापरतात. १८० कोटी व्हॉट्सअॅपचे अॅक्टिव्ह युजर आहेत. साहित्य फक्त फोन! फेसबुकचे, टीव्हीचे दर्शक म्हणजे ४५ मिनिटं दररोज फेसबुक बघणारे होत. व्हॉट्सअॅपचे युजर म्हणजे स्तुती आवडणारे आणि ३७०० मेसेजेस दर महिन्याला पाठवणारे होत. युजर म्हणजे वीस मिनिटे रोज सोशल मीडियावर घालवणारे होय. रोज जगातील प्रत्येक व्यक्ती वीस मिनिटे सोशल मीडियावर घालवते आहे. आपण पाठवलेला सर्व डाटा आर्चीव होतो आहे. सोशल तरूण शास्त्रज्ञ म्हणत आहेत, तसे चौथे महायुद्ध सोशल मीडियावर लढले जाईल. तिसरे महायुद्ध कोरोना व्हायरसचे समजायला हरकत नाही. तिसरे आणि चौथे महायुद्ध रक्तहीन असेल. चौथ्या युद्धाचा मुद्दाही सोशल मीडिया असेल. सोशल मीडियावरचे आपले असणे, ते दुसऱ्याचे नुकसान करण्यासाठी दुसऱ्याच्या मेंदूला ताब्यात घेण्यासाठी वापरले जाते. पुढची युद्धे त्या माध्यमांच्या मार्फत लढली/जिंकली जातील. माध्यम फुकट कसे? जगात फुकट काहीही नसते. जाहिराती गळी उतरवणे, विक्री वाढवणे, तुमची झोप उडवणे हा माध्यमांचा हेतू असतो. हे माध्यम तुमच्या मेंदूचा ताबा घेतात. दाखवलेले विचार, मेंदूवर राज्य करतात. मेंदूची विचार पद्धती जाणून

घेतात, मानवी प्रेरणांचा अभ्यास करतात. कौतुकाची आवड प्रत्येक व्यक्तीला असते. त्यामुळे मिळणाऱ्या लाईक मुळे मेंदूत होणाऱ्या बदलाचा पण अभ्यास केला जातो. विचारशक्तीची पद्धत यावर रिसर्च करतात. सोशल मीडियाची मैत्री जोडणे सोपे असते. ना जवळ जाणे, खोटा चांगुलपणा, आपल्याला जमतो. मैत्री होते. हा मीडिया आपल्या अस्तीत्वाची दखल घेतात, याचे समाधान घेऊन देणे देऊन आपली विचारशक्ती सोशल मीडियाच्या आधीन होते. गिन्हाईक म्हणतो, "माझे कोणीतरी खास कौतुक करत आहेत. एकूण मी लाडका आहे, माझ्यावर लोक उगीच टीका प्रयोग करतात, बघा मी लोकप्रिय आहे" पण पुढे लाईक न आल्यास भीती वाटते, अफवांची संख्या वाढते, अफवा मूळ रुजवतात. मागणी तसा पुरवठा मार्गाने जुने छंद सोडून लोक आभासी स्क्रीनला चिकटतात. मेंदूत Dopamine वाढते, happy वाटते, पण anxiety वाढते. Selfie, posts, forward चे व्यसन लागते. आदत से मजबूर, मग काहीतरी चुकत जाते.

बंगलोर मधील मानसशास्त्र संशोधकाकडे Social media, netflix addict कडून नवीन केस आली. त्या पेशंटला न सुटणारं नेट फ्लिक्सचं, फेसबुकचं अॅडिक्शन, व्यसन लागलं होतं. हल्ली तर अगदी सामान्य माणसं पण दोन दोन फोन घेऊन फिरतात. कागदासाठी झाडं कापली जातात त्यापेक्षा या मोबाईलवरच्या बातम्या आणि चित्र, games बरे, कागद लागत नाही. पण कार्बन फूट प्रिंट ह्या मेसेजेसचे सुद्धा आहे. वीज लागते, डाटा लागतो.

तर या बंगलोर मधील केसमध्ये, internet Adiction ने पेशंटची झोप उडली होती. नेटफ्लिक्स असे क्षेत्र आहे, की झोप उडते. रीड हेस्टिंगस ने संशोधलेले नेटफ्लिक्स खूप लोकप्रिय झाले, कारण लोकांना दुसऱ्याच्या गोष्टींचे गॉसिप करायला आवडते. चर्चा करणे, खाणे, मनोरंजन, गुन्हे, गूढता, सेक्स घातलेल्या गोष्टी आवडतात. नेटफ्लिक्सच्या मुळाशी, जास्ती करून समाजाची चुगल्या करण्याची, शेजाऱ्यांच्या घरात डोकावण्याची मनोवृत्ती आहे. वर आपले नाव बाहेर येत नाही.

“हर आदमी का कोई एक खास आदमी होता है!” मी फक्त तुला सांगते इतर कुणाला सांगू नको, हे वाक्य सुद्धा आधी सांगितलेल्या बातमीसह, वाक्यासह अफवेसारखे, अर्धसत्य ग्रुप, मीडियावर, दूरवर फिरत राहते. सोशल मीडियावर चटक बातम्या तर झपाट्याने पसरतात. dada विदा, आनंद जाळ (Internet), व्यसन देतो. Internet मनोरंजन, जादू, Timepassचे साधन आहे. नोकऱ्या नाहीत, मंदी आहे, अशा वेळी अन्यत्र रमा. भारत देश रिकाम्या लोकांना रिकाम्या हातात, मंदीच्या दिवसात फक्त मोबाईल करमणूक देण्यात नंबर वन आहे. नाव Start up ठेवले, पण तो किरकोळ धंदा काही जणांनाच आहे.

Crypto currency ने समांतर अर्थव्यवस्था चालू शकते, असा धोका आहे.

सोशल मेडियाच्या आहारी जाऊ नका.

Detox from social media

Say no to screen

Reduce screen time

Take baby steps of detox, व्यसन सोडा.

Set target, Only half an hour on net.

One person, one teacher, onebook, one pen can change the world.

भ्रामक जगातून बाहेर या वास्तवात बघा. शारीरिक कष्ट करा. काहीतरी करा. सोशल मीडियापासून काही ठरावीक अंतरावरच राहा. वाहून जाऊ नका. गुलाम बनू नका.

+++

१२५ सुगरण स्वयंपाकी

मामाची बायको सुगरण,

रोज रोज पोळी शिकरण! अशा शब्दात मामांच्या गावचे, गृहिणीचे वर्णन करणारे गाणे लोकगीत म्हणून प्रसिद्ध आहे. याचा अर्थ महिलांनी सुगरण असलं पाहिजे ही अपेक्षा त्या काळापासूनच प्रसिद्ध आहे.

Supercook नावाचे एक ॲप इंटरनेटवर नवीन आलेला आहे. या मदतनीसाजवळ तुमच्याजवळ घरात, डब्यात, हातात असलेले खाण्याचे कच्चे पदार्थ Ingredients सांगितले, की एकूण पंधराशे स्वयंपाका बदलच्या वेबसाइट्स आणि एक कोटी पाकक्रिया यांच्यामधून तुमच्या जवळ असलेल्या वस्तूंपासून चांगला पदार्थ कमी वेळात कसा बनवायचा, याची रेसिपी या ॲपवरून मिळते.

तुमच्याजवळ फ्रीजमध्ये अथवा तुमच्या कपाटात, कोणते मूळ पदार्थ आहेत उदाहरणार्थ दूध, भाज्या, फळ, धान्य, गहू, तांदूळ, मासे, आटा, अंडी, तेल, तूप, बटाटा, मुळा, बेसन, साखर मीठ तिखट, या पदार्थांपासून तुम्हाला कृती बनवायची, पदार्थांचे नाव या ॲपला सांगितल्यावर काही मिनिटांतच एक कोटी पाक क्रियांमधून सुयोग्य अशी, चटकन होणारी पाकक्रिया तुमच्या संगणकावर मेनूमध्ये दिसू लागते. या पाकक्रियेत आरोग्यासाठी योग्य तेल तूप किती? बनवायला किती वेळ लागतो? कॅलरीज किती मिळतात? तेल कमी जास्त केले तरी चालते अशा सूचना येतात. मसाला, मीठ किती लागते? गोड आहे, तिखट आहे, तेलकट आहे, अशा सूचना आणि त्याला वेळ किती लागतो, पटकन करायचे असल्यास, ओव्हनमध्ये शिजवायचे असल्यास तशाही सूचना या ॲप देते. इतकेच नव्हे तर तुम्ही केलेल्या परिपूर्ण रेसिपी सांगून झाल्यावर तुम्ही अधिक कोणते पदार्थ विकत नवीन आणायला हवे, उरवू नये, त्याची यादीसुद्धा संगणक बनवून देतो. फ्रीज मधल्या जुन्या वस्तू संपवायच्या असल्यास, तशाही सूचना देते. नवीन रेसिपी असे सांगितल्यास कोणती वस्तू, बेक करा, खाली शिजवा

अथवा रोस्ट करा वा मायक्रोव्हेवमध्ये करा. तळा, शॅलोफ्राय करा, अशाही सूचना संगणक देतो.

इतके दिवस घरात आई, आज्जी सुगरण असायची. या सुगरणींच्या पाकक्रिया आणि बचत काटकसरीने, आहे त्यात भागवून संसार करून साहित्य वापरून पदार्थ रुचकर बनवायचे कौशल्य, पुढच्या पिढीत पाठवले जायचे. आता मुलीही शिकतात, नोकरी करतात.

शेकत राहा तू सतत चपाल्या

सतत चुली शी शिजवत राहा!

या कामातून अजूनही महिलांना सुटका मिळालेली नाही. फर्स्ट शिफ्ट ऑफिसची आणि सेकंड शिफ्ट घरकाम, स्वयंपाकाच्या कामाची, नवऱ्याला मुलांना जेवण देण्याची, अशाप्रकारे महिला राबत असतात.

तरीही कमवणाऱ्या बाईने सुद्धा चांगली वेगळी चटक कृती, खाना खजाना स्टाईल यमी डिश बनवावी आणि ती सजवून मांडावी अशी अपेक्षा त्यांच्याकडून केली जाते. बाहेरचे Order करताना, तुझ्या हातचे आवडत नाही असा टोमणा बसतो. तुम्ही चविष्ट काय ते बनवा, असे आजपर्यंत पुरूषांना कुणीही सुचवले नाही.

महिला दिनाच्या दिवशी सुद्धा लिहायला खेद वाटतो, की बाईला स्वतःचा स्वतःसाठी खर्च करायचा वेळ अजिबात नसतो. कुठल्या सुक्षणी, वाढदिवशी, स्त्रियांच्या वस्तूसुद्धा कुकर तवा, किसणी, मिक्सर अशा स्वयंपाक विषयाशी संबंधित भेटवस्तू दिल्या जातात. त्या असतात तर सर्व कुटुंबासाठी! तर स्वयंपाकाच्या बाबतीत महिलांना आपल्या या नव्या नव्या जबाबदारीसह लटकूनच आलेल्या जुन्या जबाबदारीत स्वयंपाकात मदत करण्यासाठी हे सुपर कूक ॲप मदत करेल. पुरूषांना देखील गरज पडल्यास स्वयंपाकात मदतनीस ठरेल. App-
supercook, Android, IOS free

१२६ पर्यटनावर संकट

आज पर्यटन व्यवसायावर काळी सावली पसरली आहे. जगभरावर काळे सावट पसरवणाऱ्या कोविड 19, COVID 19 करोना व्हायरसमुळे जगभरातील पर्यटनाच्या व्यवसायावर अतिशय वाईट परिणाम होत आहे. अनेक महोत्सव, ऑलिम्पिक गेम्स, अनेक खेळांच्या स्पर्धा, राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पर्यटन या सर्वांमध्ये भीतीचे सावट आहे.

फार वर्षांपूर्वी माझे एक परिचित डॉक्टर मला म्हणाले होते की एक टीबीचा पेशंट मुंबई लोकलमधील दहा हजार लोकांना टीबीचा म्हणजे क्षयरोगाचा धोका देऊ शकतो. गर्दी, अस्वच्छता, दाट लोकसंख्या, गरम हवा या कारणांमुळे कोणचाही जंतुसंसर्ग, आजार, साथीचा आजार लवकर पसरतो. श्वास घेणे तर आवश्यक असते. बाहेर खाणे टाळता येते. स्पर्श करणे टाळता येते, पण हवेतून होणारे जंतुसंसर्ग टाळणे सोपे नसते.

सहलीच्या वेळी आजारी पडणाऱ्यांची संख्या मोठी असते. मनात धाकधूक, खरी खोटी भीती असेल तर सर्दी खोकला झाला तरीही मनात वेगवेगळे विचार येऊ लागतात. अनोळखी ठिकाणी, परगावी, परराज्यात आणि परदेशात तर त्याहून अधिक हानीची, प्रकृती बिघडणे आजारपण याची अनामिक भीती वाटते. हवापालट, खाण्यापिण्यातील फरक, अन्य लोकांचा सहवास, वेगळे वातावरण यामुळे व्यक्ती आजारी पडण्याची शक्यता जास्त असते.

करोना व्हायरसमुळे आज पर्यटन व्यवसायात खूप मोठे संकटाचे सावट पसरलेले आहे. नवीन टूर्स बुक करायला प्रवासी घाबरत आहेत. ज्यांनी अर्थे पैसे भरले आहेत ते पुढचे पैसे न भरता टूर रद्द करत आहेत. पैसे गेलेले परवडले पण आजार अपमृत्यु नको. "जान है तो जहान है" असं म्हणून परदेश वारी रद्द करणारे प्रवासी देखील आहेत. इटली, युरोप, अमेरिका, जपान, इजिप्त, ऑस्ट्रेलिया, सिंगापुर या सात परदेशी टूर्स साधारणपणे एप्रिल ते जुलै या दरम्यान नेहमीच ओव्हरफुल जातात. प्रवासी कंपन्यांचा व्यवसाय या चार महिन्यातच प्रामुख्याने जोरात चालतो. परदेशी प्रवासासाठी हा काळ सुयोग्य असतो. परीक्षा, हवामान या

दृष्टीने या चार महिन्यांत होणाऱ्या धंद्यावर यावेळी कोविड व्हायरसमुळे वाईट परिणाम झाला आहे. अनेक देशांत अशी सूचना जाहीर करण्यात आली आहे की, “काही काही देशात, काही ठिकाणी अतिशय आवश्यक असेल तरच प्रवास करावा. अन्यथा त्या देशांमधला प्रवास टाळावा.”

मित्र मैत्रिणींनो परदेशी सहलीला जाणं हे साधारण प्रत्येकाचं स्वप्न असतं. माणूस सहलीसाठी पैसे साठवत असतो. मात्र आज आरोग्याच्या दृष्टीने, साथीचे आजार पसरलेले असताना प्रवास आणि सहली झेपत असतील तरच कराव्यात, शक्यतो टाळाव्यात. इंटरनेटवर देखील इटलीच्या, व्हेनिसच्या, जपान, युरोप टूर्स रद्द केल्याच्या बातम्या येत आहेत.

पर्यटकाला हवा बदलाने सर्दी खोकला तर कुठेही किरकोळपणे होतो. असा सर्दी खोकला असला, तरी वेगवेगळ्या तपासण्यांना देखील तोंड द्यावे लागू शकते. ज्यामुळे परदेश प्रवास टाळलेलाच बरा, असे मला वाटते. Whistle blower risk चा विचार करा. विमानतळावर अनेक देशांतून आलेले, प्रवास झालेले लोक एकत्र संपर्कात येतात. त्यामुळे, विमानतळावरून जंतू संसर्ग पसरू शकतो का? याबद्दल अनेक वाद विवाद, अनेक पोस्ट्स आपण वाचत आहोत. सूचना देणे चालू आहे.

मला एवढंच सुचवायचं होतं की जगभरातील या आरोग्य आणीबाणीच्या वेळी, मजा करण्यासाठी, आनंद उपभोगण्यासाठी परदेशी जाऊन आपण आपल्यावर संकट ओढवून घेत नाही ना? याची आधी मार्गदर्शक माहिती काढावी आणि नंतरच प्रवास करावा. पर्यटनानंतर काही प्रश्न निर्माण झाल्यास जीव आपला आहे आरोग्य आपले आहे.

आकडेवारीने काहीही सांगितलं- जंतू संसर्ग पसरतो आहे अथवा नाही आहे किंवा जंतूसंसर्ग कमी झाला आहे; तरी त्या आकडेवारीकडे अभ्यासपूर्ण नजरेने बघा आणि सारासार विचार करून निर्णय घ्या. वैद्यकीय सल्ला घ्या आणि मग निर्णय घ्या.

पर्यटनाला जाता आहात? थांबा! असं काही मी तुम्हाला लिहून संदेश देणार नाही. काही अपरिहार्यतेने जावे लागत असेल, तर मात्र विचार करा आणि नंतरच प्रवासाचे बेट आखा. असा संदेश मी आज तुम्हाला देत आहे.

दरवेळीच्या विषयापेक्षा हा विषय वेगळा असला तरी सख्यांनो स्त्री ही माता असते आणि एकाही बालकाचा, मानवाचा, व्यक्तीचा मृत्यू नये म्हणून, हा आजार पसरू नये म्हणून केवळ ममतेपायी आज हा लेख लिहित आहे.

ज्येष्ठ नागरिक, बालक, गरोदर स्त्रिया, कुपोषित, प्रतिकार शक्ती कमी झालेल्या व्यक्ती, यांना जंतुसंसर्ग लवकर होत असतो.

त्यामुळे सावधान पुढे धोका आहे.

१२७ "धन्यवाद"

धन्यवाद, Thank you, बहुत शुक्रिया हा वापरून गुळगुळीत झालेला शब्द आहे. मित्रा, भाई, बहन, तुम्ही जे कार्य करताहात, तुमच्या चांगल्या कार्याची जाणीव आम्हाला आहे. तुम्ही चांगले काम केले आहे किंवा तुम्ही आम्हाला मदत केल्याने आमचे बरे झाले. तुमच्या उपकारांबद्दल कृतज्ञ आहोत. असा सोपा अर्थ निघतो.

welcome असे उत्तर देऊन मदतीची वृत्ती दिसते, तर ओके म्हणून, ठीक अशी औपचारिकता दिसते.

समाज माध्यमांवर बदल म्हणून मध्यंतरी एक चित्रफीत फिरत होती. त्यात परदेशातील एक अतिशय वृद्ध स्त्री, एका बाकावर दमून भागून बसलेली आहे. तिच्या हातात भरपूर पिशव्या आहेत आणि दुसऱ्या हातात एक काठी आहे. वयोमानाने तिच्या हातातून ती काठी दूर ठिकाणी खाली पडते आणि थोडीशी दूर घरंगळत जाऊन थांबते. काठी जिथे जाऊन थांबते त्या खांबापाशी एक तरूण मुलगा सिगारेटी फुंकत उभा आहे. त्या तरूणाच्या एका हातात सिग्रेट, वर चेहऱ्यावर अतिशय उद्धट भाव सुद्धा आहेत. एक हात रिकामा आहे. "काय ह्या म्हातारीचं काम..." असं तो तोंडातल्या तोंडात पुटपुटतो. त्यावेळी आजी त्या तरूणाला मला ती खाली पडलेली काठी उचलून दे अशी विनंती करते आहे. चार पावलं परत पुढे जाऊन वाकून काठी घेणं, पाठ वाकलेल्या तब्येतीला ते जमेनासे असावे किंवा जावे असे वाटत नसावे. आजी दोन तीन वेळा सांगते मुलगा तरीही दुर्लक्ष करतो. शेवटी थोडा वेळ बाकावर बसून, दम खाऊन झाल्यावर थोडी हुशारी वाटल्यावर आजी पिशव्या घेऊन उठते. वाकडी तिकडी चालत काठी जिथे पडलीय तिथपर्यंत जाते. काठी घेऊन उभी राहते. जोरात आवाज येतो. नवल म्हणजे त्याच वेळी ज्या बाकावर आजी बसलेली असते त्या बाकावर मागील इमारतीचा सज्जा वरून खाली कोसळतो, नि बाकाचा चकनाचूर होतो. उडलेले दगड त्या तरूणाला लागतात. तो Help, help ओरडू लागतो. जर आजी त्या बाकांवरून उठून पुढे आली नसती

तर, आजीचा मृत्यू निश्चित झाला असता. केवळ नियतीच्या ठोक्यामुळे आजी उठून पुढे आली आणि मृत्यूच्या दारातून वाचली.

खाली या फिल्मला निष्कर्ष दिला आहे Say thank you to people who refused to help you.

आयुष्यात बऱ्याचदा शक्य असलेल्या ठिकाणी छोटी मदत सुद्धा, अतिशय सोप्या मदत सुद्धा करायला परिचित अथवा ओळखीचे नात्यातले लोक नकार देतात. सकारण अथवा विनाकारण सुद्धा, हेव्यापोटी अथवा उगाच मदत टाळतात. मध्यंतरी एका मोफत प्रशिक्षणासाठी मी अर्ज केला होता. त्यात पुण्याला मोफत सर्व होते. माझी निवड पहिल्या फेरीत झाली. मुलाखतीनंतर प्रशिक्षण होते. यादीत महाराष्ट्रीयन फार थोडे होते, बाकी सर्व अन्य प्रांतीय होते. माझ्या परिचयातील एक मराठी व्यक्ती परीक्षण मंडळात होती. मात्र त्या व्यक्तीने मला मदत करण्यास साफ नकार दिला. पर्यायाने माझी त्या कार्यक्रमात निवड झाली नाही. संधी गेली. मात्र त्या पुण्यातील ४ महिन्यांच्या प्रशिक्षण काळात एक घटना घडली. ती अशी की एक महिन्याची रजा मिळून त्याच काळात आता अन्यत्र राहणारा मुलगा भारतात आला. मी मग सर्व वेळ त्याला देऊ शकले. परगावी असते तर कदाचित प्रशिक्षण बुडवावे लागल असते किंवा मी मुलाला धड वेळ देऊ शकले नसते.

त्या वेळी, ओळखीच्या महिलेने त्या कॉलेजमध्ये कॅन्टीन चालविण्याच्या कंत्राटास टेंडर भरले होते. भाचा व तिची नात्यातील एक व्यक्ती तिथे होती. त्यांनी शब्द टाकायचा अवकाश कंत्राट मिळाले असते, मात्र त्या व्यक्तीने त्या कंत्राटासाठी शब्द टाकला नाही. स्पष्ट नकार दिला.

“तू राहशील कुठे? माझ्याकडे राहशील?” मदतगार

“अन्यत्र एखाद्या वसतिगृहात सोय करीन” महिला उत्तरली.

हे लोक घरी राहतील, या भीतीने मदतगाराने तात्काळ मदत केली नाही. त्या महिलेने फोटो स्टुडिओ सुरू केला, दुसरी संधी मिळाली, कारण ही संधी गेली.

१२८ दोस्ती

दोस्ती ही जगातील सर्वात सुंदर वीण आहे. मित्रांसाठी काय पण असे मन लहानपणी असते. पुढे मात्र Friend in need is not my friend असे स्वार्थी लोक म्हणतात. मित्राला मैत्रिणीला मदत न करण्यात केवळ आकस, स्वार्थ, अहंकार, सतत असतो असेही नाही. काही जणांना पूर्वी मदत करून आलेले वाईट अनुभव सुद्धा गाठीशी असतात.

“तुझं तू बघून घे, असे की आम्ही कुणाला ओळख देत नाही. ज्याने त्याने ज्याच्या त्याच्या गुणवत्तेवर पुढे जावे” असा उपदेश मित्रांतर्फे बऱ्याचदा शेवट पर्यंत केला जातो. पण कुणाच्याही मदतीने पुढे जाण्यात तोटा तर काही नसतो. मदत करणाऱ्यांचे तर काही जाणार नसते. मैत्री वरवरची असते, शेजार हल्ली फायद्यापुरता असतो.

शेवटी एका छोट्याशा प्रसंगाने सांगता करते. मी आणि १ वर्षांचा शेजारचा मुलगा, आम्ही देवळात, ठाण्यातील घरासमोरच्या रस्त्यावरून जात होतो. ठाण्यात सर्व ठिकाणी खोदकाम खणकाम करून ठेवलेले आहे. रस्ते अरुंद आहेत आणि रस्त्यावर चारी बाजूंनी वाहने येतात. शिवाय रस्त्याच्या कडेला गाड्या पार्क पण केलेल्या असतात. फेरीवाले असतात. अतिशय अरुंद जागा, कासवाच्या गतीने काम चालू आहे. सळ्या, कामाचे साईट ऑफिस, कचरा आणि रबर्ड रस्त्यावर पडलेले आहे. बाळाला कडेवर घेऊन गर्दी सोबत जाताना अशाच एका रबडीच्या ढिगान्यावरून माझा पाय घसरला. मी खड्ड्यात पडले. माझ्याकडे वर वर्षांचा मुलगा होता. पडल्यावर त्या रबडीतून, गटारातील गाळात खाली खाली जाऊ लागले. त्यावेळी मी मुलाला जमिनीवर असा हात लांब करून किंचित दूर फेकून दिलं, ज्याने तो माझ्याबरोबर गाळात रुतून बुडणार नाही.

ते वर्षांचं बाळ तर जोरजोरात ओरडत रडत होतं. प्रत्यक्ष माझ्या बाजूला उभं राहून खड्ड्यात डोकावून बघत होतं. आजूबाजूची माणसं एकमेकांना सांगत होती. बाजूचे, दुकानदार, त्यांना माहित झाले होते की आजी पडलीय आणि खड्ड्यातून माझे डोकेही वर दिसत होते.

कच्चीबच्ची, रस्त्यावरून जाणाऱ्या माणसांमधली सुशिक्षित सगळ्या पॉश कपड्यांची माणसं, एरवी माझ्याकडून काम करून घेणारे, भाषण लिहून नेणारे, कुणीही मदतीला धावून आले नाही. निदान महानगरात कंपन्यांनी, खणणाऱ्यांनी खड्ड्यांभोवती काटेरी तार तरी लावावी. हा बालक का उभा आहे? हा का डोकावतो आहे? आत पडला तर? हा सुद्धा कुणी विचार केला नाही.

रस्त्यावरून जाणारी आणि धुण्या भांडीचं काम करणारी एक बाई खड्ड्याजवळ आली. तिला मी गाळात रुतताना दिसली. तिने बाळाला उचलले. बाळाला ढिगावरून उतरवून बाजूच्या दुकानाच्या पायरीवर बसवलं. "गुमान बस इथे" असा दम बाळाला दिला आणि खड्ड्याकडे वळून मला डोक्याला धरून वर ओढण्याला सुरूवात केली. कामकरी बाई, तरीही तिच्या शक्तीने आणि मी गाळात, आत खाली रुतलेली असल्यामुळे मला वर उचलणे जमेना.

तिने, "आयाबायांनो मदतीला या! आवं तुम्ही सुद्धा कधी तरी या खड्ड्यात पडून मराल, सर्व येनाऱ्या जाणाऱ्या वाटा खणलेल्या आहेत" असा आवाज तिने ओरडत दिला.

दोन तीन कामगार, मजुरांसारखी माणसे मदतीला धावून आली. सगळ्यांनी मिळून मला त्या गाळातून, गटारघाणीने भरलेल्या गाळातून, छोट्या मोठ्या प्रयत्नांनी बाहेर खेचून जिवंत बाहेर काढले. मी सोबत आणलेल्या शेजारच्या बाळाला जवळ घेतले.

मी परिसरात निरखून पाहिले. माझ्या घराच्या सोसायटीतून खिडकीतून परिचित माणसे बघत होती. आजूबाजूला अनेक दुकाने होती. बऱ्याच जणांना कुणी तरी गटारात पडल्याचं कळलं होतं. त्या उत्तम रस्त्याने सुद्धा भरपूर माणसं जात होती. काही मैत्रिणी होत्या. जाता येता स्मित करणारे, काकी म्हणणारे अनेक फेरीवाले होते यातील कुणीही मला वेळेतच बाहेर काढायला का आले नाही? जनमानसात काय वृत्ती वाढतेय? माणसे स्वार्थी का झाली आहेत? दुसऱ्यांवर वेळ आली असता मदत करायला का टाळतात? स्वतःवर प्रसंग आल्यावर लोकहो मदत करा अशी हाकाटी करतात. इतरांच्या प्रश्नात दुर्लक्ष करतात, असहकार मात्र करतात.

गाळात रुतलेल्या माणसाला मदत करण्यासाठी माणसांनी पुढे यायलाच हवे.

Infrastructure, गर्दी वाढते लोंढे रस्त्यावरचे पसारे, वाढत्या गाड्या बघता करोना उद्रेक, कुणाला कधी मदतीची गरज लागेल सांगता येत नाही. मला बाहेर काढणाऱ्या त्या गरीब बाईचे खूप खूप धन्यवाद. दोस्ती मैत्रीचा अर्थ तिला कळला.

तुम्ही सुद्धा वेळ प्रसंगी स्वतःला जमेल, एवढी मदत इतरांना करा, आभारी रहा. विश्वाचे मैत्र सांभाळा. मित्राशी, उपकारकर्त्याशी, इतरांनी Thank you म्हणावे अशी सुद्धा वागणूक ठेवा. अजूनही चौकातील तो खड्डा तसाच आहे. बाजूची अडचण, सळ्या, साठवलेले रबड कचरा, ते पाईप काढले गेले नाहीत.

इतरांना मदत करा. मित्र बना, मित्र हवा असे म्हणायची वेळ तुमच्यावर पण येईल.

दोस्ती है भाई तो बहना है प्यार

१२९ गोष्ट सांगू का?

टीव्हीवर वारंवार हल्ली लहान मुलांची नाटकाची जाहिरात दिसते. ती आहे ज्या आपण बालपणापासून एकत्र ऐकत आलो, त्या गोष्टीची होय. ती, 'कापूस कोंड्याची गोष्ट सांगू का?'

कापूस कोंड्याची गोष्ट कधीच संपत नसते, त्यामुळे एखाद्या बालकाला तिला/त्याला चिडवण्यासाठी ही न संपणारी गंमतीशीर गोष्ट सांगितली जाते. गोष्टी सर्वांना आवडतात. सर्वत्र सापडतात. अरेबियन नाइट्स, सिंदबादच्या सफरी, रामायण, महाभारत, उडता गालिचा, जादुचा पोपट, जादूचा दिवा, या गोष्टी बालपणी सर्वजण ऐकत असतात. हिंदी प्रसिद्ध लेखक गुलजार यांनी त्यांची मुलगी बोस्की हिला सांगितलेल्या कथा, बालकथा म्हणून प्रसिद्ध आहेत. परक्या व्यक्तींशी पण संवाद साधताना त्याला एखादी गोष्ट सांगण्यावरून सुरूवात करता येते. गोष्टी सांगणं ही सुद्धा कला आहे. गोष्टी सांगणे याला गप्पा मारणे गजाली करणे, गोची, चॅटिंग अशी वेगवेगळी नावं आहेत पण एकूण काय गोष्टी सांगणे आणि ऐकणे सगळ्या अज्ञानात पण आवडते. गोष्टींबद्दल उत्सुकता असते, गोष्टीत काहीतरी रंजकता असते जी भावते.

बालपणी झोपतांना आजी आई कथा सांगायला सुरूवात करायची, "कोणे एके काळी Once upon a time, long long ago" अशा वाक्यांनी या कथेची रोचक सुरूवात होते. अशा या कथा सुरस चमत्कारिक असत आणि या कथा सांगणारा आणि ऐकणाऱ्यांच्यात कथाकथना दरम्यान सुंदर नात्याचा बंध निर्माण होत असे. पारंपरिक कथा, लोककथा, देवाधर्माच्या कथा, गावातील माणसांच्या कथा या रात्रीच्या झोपायच्या वेळी गोष्टीरूपात, विचारात नकळत टाकल्या जात.

थोडसं वयाने मोठं झाल्यावर घाबरवण्यासाठी भुताटकीच्या कथांची देखील चर्चा झाली. पूर्वी गटाने, सुट्टी लागल्याबरोबर, सुट्टीत आज्या आजोबा मेजवानांच्या गावी जायची पध्दती होती.

रात्रीच्या वेळी दुलईत अथवा चादर गुंडाळून आजोबाही बालकाला जवळ घेत आणि या कथा सांगायला सुरूवात करत असत. यावेळी आईला अथवा आजीला बालकांना कथा सांगण्यापलिकडे काहीही काम नसल्यामुळे ती पूर्ण वेळ त्या बालकावर आपले लक्ष केंद्रित करत असे. Centre of attraction बनल्यामुळे बालक सुद्धा खुश होत असे. बालकांची या कथांमधूनच, भाषेची पद्धत सुधारत असे. जगात काय काय चालते ते कळे. बालकाच्या भाव भावना त्यामुळे उद्धारत सुधारत. साता समुद्रापार कल्पनेची भरारी मुलं मामासह मारू शकत असत. तुमच्या मनात गोष्टींबद्दलची उत्सुकता आणि वाचनाची आवड निर्माण करत. अभिमन्यूला तर त्याच्या आईच्या गर्भात, तो बालक म्हणून असतानाच त्याच्या आईने चक्रव्यूहाची कथा सांगितल्याची गोष्ट मी ऐकलेली आहे. मुलांचा विकास होण्यात या बालपणी ऐकलेल्या कथांचा फार मोठा वाटा असतो.

कथा या रोजच्या जीवनातल्या सहसा नसतात. पण पुढच्या जीवनातील प्रश्नांना तोंड द्यायला या कथा बालकांना सक्षम करतात. बहुतांशी या कथांत शेवटी राक्षस मारला जातो. राजपुत्र राजकन्येला भेटतो. सर्वत्र आनंदी आनंद होतो. सर्व सुखी होवून जातात. या आनंदी शेवट असलेल्या कथांमुळे मुलं शांत झोपतात. प्रत्येक वयानुसार रात्री सांगायच्या कथांनी विषयाला विविधता येऊ लागते. मुलांना कधी कधी काल ऐकलेली गोष्ट आज ऐकायची असते अथवा कधी नवीन "वेगळं वेगळं सांग" असा देखील ही बालक मुलं हट्ट धरतात.

मैत्रीच्या गोष्टी सांगण्याचा चिक्कार खूप सज्जड उपयोग असतो, तो म्हणजे मुलांचा विकास घडवून आणणे व मुलांशी भावनिक जवळीक साधणे. तर या कारणांमुळे, वाचल्या ऐकल्यामुळे या गोष्ट सांगण्याचा आनंद जरूर घ्या. हल्ली आई वडील नोकरी करतात वेळ नसतो. मुलंसुद्धा पूर्वी सारखी कथांमध्ये रस घेत नाहीत. त्यावेळी अॅलेक्साच्या मदतीने, टीव्हीवरच्या चॅनेल, सीडी, पेन ड्राइव्हने यूट्यूबवरून कथा मुलांना ऐकवाव्या. पण गोष्टीशी

जोडली जाणारी त्यांची नाळ तोडू नये. काय मग मित्रांनो काय म्हणता मी कापूसकोंड्याची
गोष्ट सांगू?

गोष्ट सांगू का तुम्हाला?

१३० रस्तेका माल सस्तेमें

मुलाखतीसाठी मी पहिल्यांदा मुंबईला छत्रपती शिवाजी टर्मिनसवर आले. लहान गावातून आल्यामुळे मुंबईची चमक, कापड मिलचे भोंगे, चिमण्या, चाळी, बॉलिवूडच्या नटनट्या दिसणे, स्वस्तात उपयोगी वस्तू फुटपाथवर मिळण्याचे नवल वाटले. छोट्या गावात फेरीवाले नसत. खरेदी करण्यासाठी पाच मैलांवरील दुकानांमध्ये सायकलवरून जावे लागत असे, रिक्शेला शंभर रुपये द्यावे लागत. त्या काळी मुंबईला फूटपाथवर शंभर रुपयात तुम्ही ते खरीदता, या गोष्टीची मला कमाल वाटली. मुंबईची पळापळ, मोठमोठ्या इमारती, ते मोठे रास्ते, ती धावणारी लोकलगाडीतील रस्तेका माल सस्तेमें पर्वणी पण वाटली. बार्गेन घासाघीस करून माल स्वस्तात मिळू शकतो हे कळले.

गाऊन, अनेक वेगळ्या प्रकारचे फॅशनेबल कपडे, चपला, पर्सेस, सेन्टच्या बाटल्या, फळफळावळ बघून एकदम नवलच वाटले. हॉटेलात मी प्रथम खाल्ले. शिवाजी पार्क जवळ कोहिनूर मिलचा कोंबडा होता, छोटे मोठे बंगले होते. समुद्र किनारे स्वच्छ निळ्या पांढऱ्या लाटांचे तुरे घेऊन येणारे हेते. त्याकाळी समुद्रकिनारी प्रणय करणारी जोडपी असत. नारळाच्या झाडांची दाट बाग होती.

आमच्या गावामध्ये फेरीवाले गाडीवर येत नसत. विकायला काही साहित्य आले तरी टोपलीत आणत. मोक्याच्या जागी सायकलची चाक लावलेली चौकोनी फेरीवाल्यांची गाडी मी प्रथमच पाहिली. खाणे, केळी, या फिरत्या गाड्यांवर फेरीवाले विकत. रस्त्यावर स्वस्तात स्वस्त मिळतात म्हणून भरपूर वस्तू खरेदी केल्या. मुंबईच्या या मालावरून, मॉल शब्द आला असावा. अंतर्वस्त्रापासून काय वाटेल ते त्या मुंबईत रस्त्यावर मिळत होतं. फॅशन स्ट्रीट, लिंगिंग रोड, प्लाझा फुटपाथवरचा रस्ता, समोरचा बाजार, सिटीलाइट सिनेमा, सामानाचा बाजार होता. मुंबईत कमाल स्वस्त माल मिळे. कात टाकत आता गावातही फूटपाथवर विक्रेते येतात. मात्र फेरीवाले, रस्तेका माल सस्तेमें, परवडणाऱ्या अशा मालासाठी मुंबई मला कायम आठवते.

१३१ नव वर्ष, नवा हर्ष, नको स्पर्श

नववर्ष सामोरे आले आहे. आता गुढीपाडव्यापासून मराठी नववर्ष येईल. शालिवाहन शके १९४२ सुरू होईल.

कितना अजीब हैं ना,

फागुन और चैत्र का रिश्ता?

जैसे पुरानी यादों और नए वादों का किस्सा...

दोनों काफ़ी नाज़ूक हैं, दोनों में गहराई हैं,

दोनों वक़्त के राही हैं, दोनों ने ठोकर खायी हैं...

यूँ तो दोनों का हैं, वही चेहरा-वही रंग,

उतनी ही तारीखें और उतनी ही ठंड...

पर पहचान अलग हैं दोनों की,

अलग हैं अंदाज़ और अलग हैं ढंग...

एक अंत हैं, और एक शुरुआत

जैसे रात से सुबह, और सुबह से रात...

एक में याद हैं, दूसरे में आस,

एक को हैं तजुर्बा, दूसरे को विश्वास...

दोनों जुड़े हुए हैं ऐसे, धागे के दो छोर के जैसे,

पर देखो दूर रहकर भी, साथ निभाते हैं कैसे...

जो फागुन छोड़ के जाता हैं, उसे चैत्र अपनाता हैं,

जो चैत्र के वादे हैं, उन्हें फागुन निभाता हैं...

कैसे चैत से फागुन के सफर में ११ महीने लग जाते हैं...

लेकिन फागुन से चैत बस, पल मे पहुंच जाते हैं!

जब ये दूर जाते हैं, तो हाल बदल देते हैं,

और जब पास आते हैं, तो साल बदल देते हैं...

देखने में ये साल के महज़, दो महीने ही तो लगते हैं,

लेकिन..., सब कुछ बिखेरने और समेटने

का वो कायदा भी रखते हैं...

दोनों ने मिलकर ही तो बाकी महीनों को बांध रखा है,

अपनी जुदाई को दुनिया के लिए, एक त्यौहार बनाया क्यों हैं?

जुने वर्ष कसे गेले? धावपळीचे, ताणतणावाचे, आनंदाचे? जुन्या वर्षात मी खास काय केले?

COVID 19 भीतीचे?

खूप कष्ट पार करत पुढे गेल्याशिवाय झऱ्याचे गोड थंडगार पाणी प्यायला मिळत नसते. मनाची वृत्ती रडायची असते. रस्त्यात सामोऱ्या येणाऱ्या अणकुचीदार दगडांना पार करावे लागते. नदी अशा सर्व दगडांचे कंगोरे बोथट करत करत पुढे जाते आपल्याला ते शक्य नाही झाले तरीही दुर्लक्ष करत पुढे जायचे असते. जुन्या वर्षाचे पंचांग जसे बदलते, तसे आपले मन गुंतवत जायचे, तसेच मिष्टान्न खाऊन, गोड गोष्टींनी सुरवात करायची. आपण जुन्या गोष्टी टाकून नव्या वर्षासाठी नवीन मनोवृत्तीने पुढे जायला हवे. नवीन वर्षासाठी वेगवेगळे निश्चय केले, योजले जातात जे केवळ एक दोन महिने टिकतात.

या वर्षी आपण एकत्रित संकल्प करू या. ताणतणावापासून मुक्त होण्याचा प्रयत्न वर्षभर करू या, वर्षभर पाळू या. नवीन काहीतरी नव्या वर्षी करू या. जुने काहीतरी टाकून देऊन नवीन वर्षाचे स्वागत करू या.

चैत्र पासून नवीन वर्ष सुरू होते. हे वर्ष आगमन साजरे करायला हवे. समुद्रासारखे हे वर्ष जावो.

समुद्र खाऱ्या पाण्याचा,सागर गोड गाण्याचा ॥

लाटा आल्या नाण्यांच्या,स्वप्न फुले ओढून गेल्या ॥१॥

विझली निरंजनी डोळ्यांची, नशा उतरली नववयाची

न दिसला तू पुन्हा कधीचा,प्रगल्भ चंदेरी केसांचा ॥२॥

आठवणीत तुझ्या माझ्या ,काही गोडी गुलाबीच्या

काही मिलन संमेलनाच्या,निळ्या भाव भावनांच्या॥३॥

येणारी लाट पुढे पुसते असा, ठसा माझ्या पावलांचा

खंतावणाऱ्या काळाचा ,डोळ्यातील गोठल्या पाण्याचा ॥४॥

पृथ्वीच्या खार्या अश्रूंचा,सागर खारा नित्य वाहता

अश्रू त्यात मिसळला माझा,,ओमकार नमन मंत्राचा ॥५॥

पेपर हा तत्त्व परीक्षेचा,दर्दभऱ्या सत्वगीत गुणांचा.

आकाश उघडा ग्रंथ वरचा,कधीही वाचावे पुस्तका या॥६॥

वाचनाला हवा किमान कवडसा ,आकाश अंधारातही वाचावे असा

किनारी बसा, आकाश निवांत वाचा,समुद्र घालतो, शंख साद असा ॥७॥

नववर्षाचे स्वागत केले जाते. शोभायात्रा, नृत्याचे कार्यक्रम, आवाज न करणारे फटाके, मिष्टान्न याद्वारे हा दिवस साजरा केला जातो. जेवून एकमेकांना शुभ संदेश देऊन नववर्षाचे स्वागत करण्यात येते. या नववर्षाच्या रिवाजाला देखील नमस्कार करून ऊर्जा आणि प्रकाश मागत असतो. नववर्षाच्या सकाळपर्यंत जागरण करायची पद्धत आहे. काही तरी नवे व्रत, नवीन आशा, नवीन छंद, नवीन संकल्प, नवे शुभकार्य करणे, नवे शिक्षण घेण्याचा निश्चय नववर्षाला आपण सारेच करू या. कोरोनाच्या सावटामुळे या वेळी, नववर्ष नको स्पर्श, असा नियम करू या. नववर्षाच्या खूप खूप शुभेच्छा.

वर्ष नवे हर्ष नवे, लाविले नभी आकाशदिवे ।।

नव्या वर्षाच्या नव्या आशा, चला उठू या झटकून निराशा ।।

त्यागून वाईट अभिलाषा , करा बघा नव श्रीगणेशा

आली बघा ही संध्या आशा, स्वागत करुन बोलावू नववर्षा ।।

आनंदी राहण्याची प्रेरणा देणारी, सुखद सदरं न चुकता, नियमित वाचायचा संकल्प करू या का?

गुलाबाचे फूल आणि कन्हेरीचे

स्वरूप दोघांचे एक दिसे

डोमकावळा तो नसे राजहंस

कृष्ण आणि कंस दुजे असे

तशी दोन्ही फुले असती वेगळी

योग्यता आगळी गुलाबाची

गुलाबा सारखा मानव हा प्राणी

सावित्रीची वाणी ध्यानी आणा.

एकच शत्रू असे आपला

काढू पिटून मिळून त्याला

त्याच्याशिवाय शत्रूच नाही

शोधून काढा मनात पाही.

१३२ निर्णय चुकला

आयुष्यातला कोणता निर्णय चुकला? आठवा! मलातर वाटते, कोणता निर्णय बरोबर आला विचारले तर सोपे जाईल. निर्णय, त्या त्या वेळी जो योग्य वाटतो, तो आपण घेतो.

चुकू दे चुकला तर, आपले नशीब, देवाचा आदर्श समजून पुढे जायचे. पटतेय? की हे सांगायचा माझा निर्णय चुकला?

१३३ ईक दिन बिक जायेगा माटीके मोल

कालच वर्तमानपत्रात 'आर के स्टुडिओ' जमीनदोस्त होणार, ही बातमी आली, लवकरच ती जागा विकली जाईल. पण भारतीय प्रेक्षक तो आर के स्टुडिओ, आणि कै. राज कपूरला विसरणे कदापि शक्यच नाही. निळ्या डोळ्यांचा देखणा, रुबाबदार, वेलड्रेस्ड राज कपूर कायम आठवतो.

माझ्या सारख्या, खूप जुनी मुंबई, नारळीच्या बागांची, ट्रामची, टांग्यांची मुंबई बघितलेल्या निवडक लोकांना, राज कपूर नावाची मोहिनी तर चांगलीच ज्ञात आहे.

बॅनर

'आर के बॅनर'ची स्थापना राज कपूर यांनी, १९४८ साली वयाच्या २४ व्या वर्षी केली. 'आग', 'अंदाज', 'बरसात', 'आवारा', 'श्री ४२०', 'जागते रहो', 'जिस देशमें गंगा बहती है', हे आर के बॅनरचे सुरवातीचे गाजलेले चित्रपट होत. 'बरसात' चित्रपटातील एक दृश्य, ज्यात राज कपूर गिटार घेवून उभा आहे, नर्गिस त्यांच्या हातावर झुकली आहे, हे चित्र 'आर के फिल्मस्' चे बॅनर बनले. कृष्ण धवल चित्रपटांचे युग आर के बॅनरने गाजवले.

ईमेज

कै. राज कपूर यांची चित्रपटातील ईमेज भाबडा, गबाळा तरूण अशी होती. प्रत्यक्षात राजसाहेब रॉयल, श्रीमंत, हुषार, चतुर, पॉश, मस्त होते. पडद्यावरच्या भोळ्या, ईमेजने त्यांना तुफान यश दिले. अतिशय श्रीमंतीत वाढलेले राजसाहेब, happy go lucky होते. चित्रपटातील नटीच्या निवडीपासून गॉसिप, अफवा, वलय, गाणी इत्यादी कारणांनी आर के बॅनरच्या चित्रपटांची रसिक वाट बघत. हे चित्रपट मनोरंजन, मसाला, गाणी, नशा सारे देत असत. R K banner sold dreams and entertainment. आर.के. होम प्रॉडक्शन व्यतिरिक्त 'अनहोनी', 'आह', 'चोरीचोरी', 'अनाडी', 'छलिया', 'दिल ही तो है', 'अराऊंड द वर्ल्ड', 'सपनोंका सौदागर',

'तिसरी कसम', 'जागते रहो', 'फिर सुबह होगी', हे राज कपूर यांचे नट म्हणून गाजलेले अन्य चित्रपट होत. बूट पॉलिश, अब दिल्ली दूर नही, हे आर के बॅनरने बनवलेले अन्य सामाजिक चित्रपट होत.

रंगीत चित्रपटाचे युग: १९६४ साली बनवलेला 'संगम' हा आर के बॅनरने बनवलेला पहिला रंगीत चित्रपट होता. परदेशी चित्रीकरण, आकर्षक सेट्स, देखणी, अंगप्रदर्शन करणारी नटी, गाणी यामुळे आर के बॅनरच्या चलत् चित्रांची परदेशात देखील कायम चर्चा असे. राज कपूर, वैजयंतीमाला, राजेन्द्र कुमार यांचा 'संगम' हा चित्रपट अमाप चालला. १९७० साली 'मेरा नाम जोकर' मधून ऋषि कपूरची चित्रपटामधील घोडदौड सुरु झाली. 'कल आज और कल' मधून रणधीर कपूरला राजसाबनी ब्रेक दिला. १९७३ साली आलेला 'बॉबी' तुफान गाजला. त्यानंतर धरम करम, सत्यम शिवम सुंदरम, प्रेमरोग, राम तेरी गंगा मैली हे चित्रपट प्रेक्षकांना शोमॅन राज कपूरची, आर के बॅनरची सुंदर भेट होते.

शोमॅन चार्ली चॅपलीन

भारतीय सिनेमाचा शोमॅन, चार्ली चॅपलीन असे राज कपूर यांना म्हटले जाई. अनेक बक्षिसांनी गौरवल्या गेलेल्या राज कपूर यांना पद्मभूषण १९७१ साली, दादासाहेब फाळके अॅवार्ड १९८७ साली दिले गेले. २ जून १९८८ रोजी धो धो पाऊस पडत असताना, अवघ्या ६४ व्या वर्षी राज कपूर देवाघरी गेले. जणू त्या पावसात आर के बॅनरचा एक खांब कोसळला.

१९८८ साली आर के बॅनरच्या हिना चित्रपटाची सुरुवात केल्यानंतर राज कपूर यांचा मृत्यू झाला होता. रणधीर कपूर यांनी आर के बॅनरचा तो चित्रपट पूर्ण केला. त्यानंतर आर के बॅनरचे प्रेमग्रंथ, आ अब लौट चले, हे चित्रपट आले. लोणि, जिल्हा पुणे येथील आर के फार्म, काही वर्षापूर्वी विकण्यात आले. राज कपूर आणि कृष्णा कपूर यांची पाच अपत्ये, तीन मुले, रणधीर, ऋषि, राजीव, दोन कन्या, रीतू कपूर, नंदा, रिमा कपूर जैन आपापल्या परीने यशस्वी झाले. मात्र काळ बदलला, चित्रपटांचे चित्रीकरण परदेशी होऊ लागले. स्टुडिओ फारसे चालेना.

काळ बदलला

चेंबूर येथील आर के स्टुडिओची होळी, पाट्या, येणारे प्रसिध्द लोक, रसिक, नट यामुळे हा स्टुडिओ आकर्षणाचा केंद्रबिंदू असे. मागच्या वर्षी आर के स्टुडिओला आग लागली होती. या आगीत महत्वाचे सामान, वस्तू भस्मसात झाल्या. आता पर्यंत ऋषि कपूर हा स्टुडिओ चालू ठेवणार असे मुलाखातीत म्हणत होते. आणि अचानक स्टुडिओ विक्रीची बातमी आली.ईक दिन बिक जायेगा, माटीके मोल हे राज कपूर यांच्या चित्रपटातील वाक्य खरे ठरले.

जगरीत असते. जन पळभर म्हणती हाय हाय, मी जाता म्हणतील कार्य काय?

अर्धाच टाकूनी डाव जायचे अंती, ध्वज नाचत राही कुणा कुणाचे हाती. मे २०२० मध्ये,ऋषि कपूर हा देखील देवाघरी गेला.

एक दिवस सर्वच नष्ट होणार असते.निसर्गाने,शंभर वर्षा पूर्वी महामारीने,प्लेगने, स्पॅनिश फिवरने, सार्सने,आजार,निसर्ग कोप दाखवुन क्षणभंगुरत्व दाखवले.आता २०२० साली, करोना व्हरसने आपल्याला ,go slow,stay at home,respect nature जे विसरले गेले होते,ते शिकवले, पण माणूस ते विसरला.

कधी वाटते,

पता नहीं मैं कब तक हूं,पता नहीं मैं रहूं या न रहूं?

मग समजावते करोनासे डरोना.

लॉकडाऊन संपल्यावर,करोना नष्ट झाल्यावर ,जग renovate,reboot झाल्यावर ,मानव नवे काहीतरी नक्की शिकेल.

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे १२ वे वर्ष. शुभांगी पासेबंद यांचे हे नववे पुस्तक.

शुभांगी पासेबंद या एक ज्येष्ठ लेखिका व सामाजिक कार्यकर्त्या. आजवर त्यांची तीसहून अधिक पुस्तके विविध मान्यवर प्रकाशनांतर्फे प्रसिद्ध झाली आहेत. त्यांना आजवर अनेक साहित्यिक व सामाजिक पुरस्कारांनी नावाजले गेले आहे. अनेक व्यावसायिक प्रकाशक त्यांना मानधन देऊन त्यांची पुस्तके प्रकाशित करायला तयार आहेत. पण शुभांगीजी आपली काही पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर शंभू गणपुले (नऊ पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर (९ पुस्तके), डॉ. वसंत बागुल (१६ पुस्तके), शुभांगी पासेबंद (९ पुस्तके), अविनाश नगरकर (चार पुस्तके), नासा येवतीकर(७), डॉ. स्मिता दामले (९ पुस्तके), डॉ. नितीन मोरे (२४ पुस्तके), अनील वाकणकर (६ पुस्तके), रत्नाकर महाजन (४ पुस्तके), अनंत पावसकर(चार पुस्तके), मधू शिरगांवकर (३), अशोक कोठारे (१० हजार पानांचे महाभारत), श्री. विजय पांढरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्रण्णा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १२ पुस्तके), विनीता देशपांडे (७ पुस्तके), उल्हास हरी जोशी(६), नंदिनी देशमुख (५), सुजाता चव्हाण (८), डॉ. वृषाली जोशी(१२), डॉ. नंदिनी धारगळकर(८) संयम बागायतकर(२), मीना खोंड(१) असे अनेक ज्येष्ठ, अनुभवी लेखक ई साहित्याच्या द्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत पोहोचवतात. एकही पैशाची अपेक्षा न ठेवता.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपले नाव नेऊन ठेवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'यें ।

दृष्टादृष्ट विजयें । होआवे जी ।

